Doppie

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
6 B
12

M

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

IV. 6. c.

R. II ed. To. I p 271 n. 2

29.3.8.

5

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM LIBRI SEPTEM PROXIME CASTIGATI, ET AVCTI.

EIVSDEM

De ira Dei Liber I.

De opificio Dei Liber I.

Epitome in libros ſuos, liber acephalos.

Phœnix.

Carmen de dominica reſurrectione.

ITEM Index in eundem rerum omnium.

TERTVLLIANI liber apologeticus cum indice.

AL DVS.

M. D. XXXV.

BIBLIOTECA NAZ

PAVLVS MANVTIVS ALDI F.

GERMANO MINADOO MONACHO CASINATI S.

IAM INDE *à puero, cum in deligendis amicis iudicium per ætatem facere nondum poſſem, inerat mihi tamen illa cura, ut quos intelligerem ali qua patri meo neceſſitudine fuiſſe coniunctos, eos omneis & amarẽ uehementer, & colerem.* Neque *enim dubitabam, quin quos ille probaſſet, ſibiq; adiunctos uoluiſſet; ijdem cum eruditionis, tum probitatis laude in primis excellerent.* Atque *in hoc quidem ſtudio nihil unquam, quod in me poſitum eſſet, prætermiſi.* Poſtea *cum iam ipſe per me, quid fugere, quid ma xime ſequi conueniret, intelligere cœpiſſem: existimans, præter ueteres amicitias noui etiam aliquid mihi præſidij comparandum; ut in quoq; uel integritatis, uel doctrinæ lumen aliquod elucere uidebatur; ita, ei me ut in gratia ponerem, ſummopere ſemper ſtudui.* Quo *quidẽ ex numero cum pleriq; noſtræ laudi fauere præſeferant: (credo maxime propter clariſſimi patris memoriam: quando in nobis, quæ commendari poſſint, et pauca ſunt, & perquamexigua) planè tamen in ea re* Honoratum Faſitelium *inter principes uel primum agnoſco.* Nam *ut omittam, qualem ſe nobis hac in ſpartæ, quam nacti ſumus, ornãda præſtiterit:* Quibus *ille me ſtimulis ad ſtudium ſummæ laudis, ſummæq; gloriæ ſemper incitauit?* Modo *enim uirtutis ſplendorẽ*

modo paternum exemplum, quaſi ſpeculum aliquod, ante oculos mihi ponens; modo etiam, quid homines nõ iam expectare, ſed expoſcere uiderentur, oſtendens; mirabilem in me ſcientiæ cupiditatem accendebat. Eram totus in ijs ſtudijs, quæ tantum ad parandam dictionis elegantiam adiumento eſſe ſolent; quum frequẽtiſſimis, ac propé quotidianis eiuſdẽ admonitionibus aliquãdo commotus, ipſe me collegi; uidiq;, quanto in errore uerſarer, niſi ad eloquentiam ea quoq; adiungerentur, quæ à primis illis cum ſocraticæ diſciplinæ, tum religionis Chriſtianæ inſtitutoribus de bene uiuendi inſtituto & præcepta ſunt, & literis conſignata. Itaq; qm̃ eò cætera noſtra conſilia diriguntur omnia, ut ab ea norma ne diſcrepent, quam pater Aldus non minima ſua cum exiſtimatione retinuit: decreui, poſt impreſſos philoſophos, é ſacris ſcriptoribus optimos quosq;, ſiue græcos, ſiue Latinos, quos ille morte præuẽtus edere non potuit; ipſe longe rectius, quàm circunferantur, & caſtigatos, & reſtitutos in lucem emittere. Spero autem, hoc eiuſdẽ Faſitelij mei ope me præſtiturum. Nam ſi neq; philoſophiæ, neq; ſacrarum literarum ſtudia, in quibus propemodum ut excelleret, breui admodum tempore conſecutus eſt; neq; aliæ, tametſi graues, occupationes morã illi adhuc ullam attulere, quo minus in excitandis politioribus literis egregia quadam, ac ſingulari me opera iuuaret: qui non debeo, in ijs, quæ ſunt eius maxime propria, quaſi iure quodam meo mihi omnia polliceri? Quin hebræa quoq; promittimus, ſi idem, ut optamus, ad ea etiam animum appulerit. Non enim ſcio, ſi ale dicam, plus'ne humanitatis in optimo iuuene, an erudi

*tionis ineſſe perſpexerim. ſed certe cum alteram acce-
perit ab ipſa natura, alteram diligentia, uel ſummo po
tius quodam ingenio ſit conſecutus: in utraq; ita præ-
ſtat, ut anteponendus nemo, conferẽdi uero quampau-
ciſſimi ſint. Non pauca tum græce, tum latine ab illo
ſcripta amici legimus. quid elegantius? quid purius? q̄d
magis aut ſententioſum, aut propriũ? Verſus facit: Mu-
ſas ipſas non aliter loqui credas. Conſcribit aliquid ſo
luta oratione: Veterem eloquentiam exprimi melius nó
poſſe dicas. De iudicij præſtantia, de candore animi, de
comitate nihil dicam: Primum quòd hæc notiora ſunt,
quàm ut noſtro indigeant teſtimonio: Deinde, quòd fa
cile poſſim, cum non ſit hic proprius illa commemorã
di locus, in aliquã aſſentationis ſuſpicionem incidere.
à qua ego tam lõge abſum, quàm ille ipſe, qua eſt mo
deſtia, cum hæc pauca de ſe ſcripta uel audiet, uel le-
get, laturus eſt ſubmoleſte. Verumenimuero faciũdum
ita fuit, & dandum aliquid amicitiæ ac ueritati: quã
do is eſt, de quo ſit poſteritas locutura. Quibus rebus
cum ego, ut illum incredibili quadam beneuolẽtia, uel
potius pietate complecterer, impulſus eſſem: etiam ut de
berem, magno eius beneficio factum eſt. Nam cum me
ita animatum, ut ſupra commemoraui, ſenſiſſet: quaſi
non contentus, eam uiam, quæ ad ueram ſapientiã du
cit, oſtendiſſe, niſi etiam primos aditus muniret, detulit
ad me quos nũc impreſſimus Lactantij libros, tã mul
tis illos quidẽ in locis & emendatos, & auctos, ut cum
omnibus, qui ante exierant, collati, propemodum alij
uiderentur. Ego autem, ut initium libenter à Lactan
tio facerem, duabus præcipue cauſis mouebar: Et quòd*

ab eo flagitioſas ueterum ſuperſtitiones tanto eloquentiæ flumine confutari uidebam, quantum in alio neminem, qui eandem materiem tractauerit, reperias: Et quòd authorem confirmandis bonis moribus, & literis tam utilem, in hominum manibus tam lacerum diutius haberi, non facile pati poteram. Itaq; ſecum ipſi cogitēt ſacrarum literarum ſtudioſi, quidnam in reliquis, qui propediem edendi ſunt, habenturq́; deprauatiſſimi, ſperandum ſit: quando hic, qui caſtigatiſſimus credebatur, corruptiſſimus inuentus eſt. In quo ne uoluiſſe lectori fucum facere uideamur: additiones eas, de quibus ſupra diximus; quo poſſent commodius inueniri, ſtellæ nota utrinq; appoſita incluſimus. Cætera loca, quæ propè infinita ſunt, nemo non per ſe facile paſſim animaduertat. In quibus ſiqua uidebuntur cum pietate Chriſtiana parū conuenire: illa peritus lector caute, et (ut ita dicam) ſuſpēſo pede percurrat. ego enim, ne deeſſem officio meo, totum Lactantium exhibere uolui. Quanquam mihi quidem interdum cogitanti, negligentiá ne, an conſilio prætermiſſa olim ea fuerint, ratio ipſa perſuaſit, ut crederem, iccirco ab indoctis librarijs fuiſſe reiecta, ne Firmianum tanquam hæreſis reum agere uiderentur. Parum omnino ſapienter. Nec enim uiderunt, qua tempeſtate Lactantius hæc literis mandabat, nondum per noſtros fuiſſe conſtitutum, quod ab omnibus καθολικῶς hodie ſeruatur: Quamobrem nec eſſe homini, de nobis alioqui optime merito, uertendum uitio, quaſi eo animo ſcripſerit, ut hæc, in quibus recte uiuēdi ratio poſita eſt, fundamenta peruerteret. Excuſandū eſt ſeculum illud, quod certiora non habebat. excuſan=

Digitized by Google

di magiſtri, qui nec ipſi poterant fortaſſe tradere magis pia. Lactantius ipſe ſi fallitur; animi pietate nimia fallitur, non prauitate. Alioqui quot tollenda fuerant? de Trinitate, de Angelis, de Anima, de Antichriſto, de Seculi fine. In quibus cum hæret, aut labitur; non ſua exiſtimanda eſt culpa, ſed temporũ. Procul enim dubio quemadmodũ hæc, quæ prodidit, ut optima prodidit: ita in his pertinaciter nũquam perſeueraſſet, ſi uel hæc noſtra, uel alia meliora quiſpiam attuliſſet. Sed conuertor ad me ipſum. Ego GERMANE ornatiſſime, cum diligentius animo reputarẽ, cui deſtinari operis tam egregij dedicatio deberet: etſi tot principes, tot pontifices uiri eo munere digniſſimi occurrebant; uni tamen tibi, quicquid id eſt, deferre tandem conſtitui. Atq; in hanc mentem impulit me non ea, quæ in te ſingularis eſt, religio, non morum ſuauitas, non eruditio (quanquã illa quidem apud me, et alios plurimi ſunt) ſed ea tantum beneuolentia, quæ tibi cũ Faſitelio meo, ut ex literis tuis ad eum elegantiſſime ſcriptis intellexi, non uulgaris intercedit. Nam cum illius erga nos merita eiuſmodi ſint, ut parem gratiam referre nunquam me liceat: ita me demum arbitratus ſum acceptorũ officiorum & memorem, & gratum probari poſſe; ſi quos ille ſummopere diligeret, eorundem me eſſe amantiſſimum, & ſtudioſiſſimum ſentiret. Adde, quòd, cum in iſta Caſinatis cœnobij bibliotheca, uetuſtiſſimorũ codicum collatione liber eſſet emẽdatus; unde etiam alia & multa, et præclara ſperamus: æquum erat, ſub alicuius nomine apparere, qui & eodem in cœnobio ageret, & laboris tam honeſti particeps fortaſſe aliquãdo

Digitized by Google

eſſe uoluiſſet. Exit igitur Lactantius, tibi dicatus, non, ut dixi, propter excellentes ingenij tui dotes, ſed propter eximiam cum Faſitelio noſtro neceſſitudinem. Tu illũ, tanquam gratias acturũ, ad te uenientem, obuijs (quod aiunt) manibus excipe; exceptumq́; ita foue, ut nó niſi raro admodum é complexu & ſinu dimittas tuo. Solus.n. doctorum iudicio hic eſt, cuius aſſidua lectione humaniores literas ſacris reconcilies, hoc eſt eloquentiã cum pietate coniungas. Rarum, & iandiu noſtris inauditum munus. In quo tamen pleroſq; omnes hac noſtra tempeſtate, diuina quadam quaſi πολιγῳδίᾳ, ita uerſari gratulamur, ut nó paucos tui ſimiles id ipſum quod ſequuntur, aſſequi poſſe cófidamus. Me uero, etſi fortaſſe non ita dignum amicitia tua, tamen amantem redama, itaq́; tui ſtudioſum exiſtima, ut ne uetuſtiſſimis quidem familiaribus in hac parte concedam. Vale.

M. D. X X X V.

OPTIMO, ATQVE INTEGERRIMO Antiſtiti Antonio Triultio, ac Chriſtianiſſimi Francorum Regis Oratori ad Senatum Venetum præſtantiſſimo, Ioannes Baptiſta Egnatius Venetus.

G Raue nuper uulnus accepimus Antiſtes integerrime, atq; ex Aldi Manutij morte maius opinione omnium incommodum. neque uero uni hoc mihi tantum contigit, qui hominis amiciſſimi iucunda conſuetudine, & officiorum coniunctione chariſſimi priuatus ſum, ſed uniuerſis planè literatis, ac bonarum artium ſtudioſis. ut interitu ſingularis, ac eximij uiri non poſſimus non etiam atque etiam omnes commoueri. Auget uero moleſtiam hanc noſtram, quòd in tanta doctorum uirorum, ac bonorum librorum penuria, quanta hoc tempore planè dignoſcitur, uir & egregie doctus, & ad rem literariam ſuo periculo, ac labore iuuandam natus, alieno admodum tempore ſublatus eſt: ut planè & doctrinæ ſuæ, & ſingularis induſtriæ triſte omnibus deſyderium reliquerit. Ad hæc autem doloris acerbitas eo grauior quotidie recrudeſcit, quòd cum literatis omnibus ita uixit, ut cum nullius unquam obtrectarit, aut aduerſatus ſit laudi, omnes incredibili pietate ſemper & amplexus ſit, et fouerit. ut nemo ferè in omni Europa ſit uel mediocriter eruditus, q̃ nõ ſingulari aliquo Manutij bñficio ſit affectus. Illi igitur & ego cũ illis præcipue iure doleo, dolẽdumq; magis omnibus cenſeo, quando uir ille defunctus uita ſit, cuius indu-

ſtriæ parẽ nec noſtra, nec ſuperior ætas habuit. Quòd ſi memoriæ proditum eſt, uel mediocrium hominũ morte, uel etiam auicularũ interitu ciuitates etiam magnas doluiſſe, ſolenniq́; pompa populum Ro. corui funus celebraſſe: quis nõ planè angatur animo, cum amiſſum, extinctumq́; illum uirum intelligat, qui rem literariã iam lapſam, ac propè deſperatam ſolus ferè erexerit, & reſtituerit? Cuius erectæ, ac reſtitutæ laus tanto maior, inſigniorq́; exiſtimari debet, quanto grauior literarũ amiſſio futura erat, quàm imperij, & finium diminutio. Illæ. n. cum ſemel amiſſæ ſunt, non modo non reuiuiſcunt, aut terrarum alibi florent, ſed ita planè intercidũt, ut earum ueſtigia uix superſint. Imperium uero, ac ſumma rerum, ut apud unum populum, gentem'ue intercidat, ſic alibi lætius, illuſtriusq́; exurgit: ut ex unius populi, nationisq́; lapſu, maieſtas illa, & ſplendor imperij, opumq́; magnitudo ad alium maior, & clarior ſæpe transferatur. Cæterum quando nec Aldo perpetua rerum felicitas promiſſa fuerat, nec nos in homine ſperare id poteramus: dolori noſtro terminũ aliquem ſtatuamus, ne noſtro incommodo, ac detrimẽto dolere magis uideamur. uixit etenim ille quàm diu licuit & uixit in ſumma omnium probitatis, ac eruditionis opinione. Neque enim ulla tam barbara, tam remota gens hodie Europæ finibus includitur, cui nõ notiſſimum Aldi nomen, ac celeberrimum fuerit. ſed & pleroſq; non ignobiles uiros uel hac ſola cauſa Venetias ueniſſe conſtat, ut unum hunc ſalutarent, & uiſerent, magniſq́; etiã muneribus donarent: & quos urbs tanta, tamq́; admirabilis ad ſui cõtemplationẽ nõ tra-

xerat, unius uiri fama perduxit: adhortati pro uirili, ut inſtituto reſtituendæ latinæ, ac græcæ linguæ propoſito inſiſteret. In cuius ille meditationem cum dies, noctesq; totus incumberet, graui, ac diuturno conflictatus morbo, quem ex nimio labore, ac uigilijs contraxerat, ſuo fortaſſe tempore, noſtro certe alieniſſimo deceſſit. neq; enim ullum antea illi commodius hoc fuerat: cũ & longa illum experientia peritiſſimum feciſſet, & multa iam paraſſet, quæ ſi perpolire, atq; abſoluere potuiſſet, non multum certe ad rei ſummam deſyderares. Ille igitur alijs alia, mihi Cælij Lactantij Firmiani ſeptem inſtitutionum diuinarum libros, & reliqua diſertiſſimi Chriſtianorum uiri monumenta corrigenda tradiderat, ut ipſe interim aut alijs commodius emendandis, aut ſubleuandæ ualetudini uacare poſſet. Quo in opere quantum elaborarim, quantumue induſtriæ, ac ſtudij adhibuerim, aliorum malumus eſſe iudicium. Illud affirmare poſſum, tanto hoſce libros caſtigatiores eſſe cæteris Lactantij libris, qui ad hãc diem impreſſi leguntur, quanto Aldus ipſe in hoc genere laudis omnes alios facile præſtitit. Et ij quidem tibi iure nunc nuncupari debuere: uel quòd inter religionis noſtræ proceres primum dignitatis locum tenes: uel quòd clariſſima in terra Italia familia natus es: uel quòd Chriſtianiſſimi Regis, ac potentiſſimi Legatus apud Venetum Senatum incredibili ciuitatis gratia, ac prudentiæ opinione iam pridem fulges: uel deniq; quòd conſilio, ingenio, authoritate, liberalitate parem ferè habeas neminem. Vnum lectorẽ admonitum uelim, Epitomen, quam curauimus addendam ex Hieronymi teſtimonio, non ſolum ace=

phalon eſſe, quod ille & doctiſſimus, et ſanctiſſimus uir aſſerit: ſed planè eius fragmentum quoddam. quod tamen qualecunq; eſſet, ex tanto naufragio uel ſcalmum hunc ſeruare ſtudui. Quinetiam carmen de reſurrectione, quod Lactantio *adſcriptum inueni, nó modo dignum eius uiri eloquentia mihi uiſum eſt, ſed ne cum* Phœnice *quidem, quem cecinit, comparandum: cum ad alia, in ſyllaba etiam claudicet.* Sed *& notas illas in* Lactantium *neſcio cuius fraterculi expunximus: tum quòd multæ ex illis imperite reprehendantur: tum etiā quòd uolumus ſuum cuiq; iudicium integrum eſſe: cū præſertim illis temporibus hic floruerit, quibus eorum multæ nondum communi conſenſu damnatæ fuerant. quæ uir alioqui diſertiſſimus, nec pertinaciter affirmaſſet, & admonitus facile emendaſſet.* Bene, *ac feliciter* Vale. M. D. X V.

f

Irmianus, qui et Lactantius, Arnobij diſcipulus, ſub Dioclitiano principe accitus cum Fannio grammatico, cuius de medianalibus uerſu compoſiti extant libri, Nicomediæ rhetoricam docuit, ac penuria diſcipulorum, ob græcam uidelicet ciuitatem, ad ſcribendum ſe contulit. Habemus enim Sympoſium quod adoleſcentulus ſcripſit Africæ, & ὁδοιπορικὸν de Africa uſq; Nicomediam hexametris ſcriptum uerſibus, & alium librum, qui inſcribitur Grammaticus, et pulcherrimum de ira Dei, et inſt. diuin. aduerſus gentes libri VII. Epitomen eiuſdem operis in libro uno ἀκέφαλον, & ad Aeſclepiadem libros duos, de perſecutione librum unū, ad Probum epiſtolarum lib. IIII. ad Seuerum Epiſt. lib. II. ad Demetrianum auditorem ſuum epiſt. lib II. ad eundem de opificio Dei, uel formatione hominis librum unum. Hic in extrema ſenectute magiſter Criſpi Cæſaris filij Cōſtantini in Gallia fuit, qui poſtea à patre interfectus eſt.

Sed et in epiſtola ad Magnum ita Lactantij meminit, Septem libros aduerſus gentes Arnobius edidit, totidēq; diſcipulus eius Lactantius, qui de ira quoq; atq; opificio dei duo uolumina condidit: quos ſi legere uolueris, dialogum Ciceronis in eis excerptum reperies.

INDEX IN LACTANTIVM PER CAPITA.

CAPITA XXIII, LIBRI I.

De ueri cognitione, & religione, & ſapientia. Cap. I, Fol. I, a
De prouidentia ii,3:b
De mundi rectione iij,4:a
De teſtimonijs prophetarum de uno uero Deo iiij,6:a
De teſtimonijs poëtarum et philoſophorum v,6:b
De teſtimonijs diuinis, & de Sybillis, & earum carminibus vi,9:a
De teſtimonijs ex reſponſis vij,11:a
De Deorum coitu, & ortu viij,12:a
De Hercule, & eius uita, & morte ix,13:a
De Aeſculapij, Apollinis, Martis, Caſtoris, & Pollucis, Mercurij, & Liberi uita, & geſtis x,14:a
De Iouis ortu, uita, regno, nomine, & morte, & de Saturno, & Vrano, xi,14:b
De interpretatione deorum ex ſententia Stoicorum ad phyſicam rationem fabulas traducentium xij,20:a
Stoicorum illa ſententia euerſa; & ibi de Iouis ortu, Saturno, & Ope xiij,21:a
De Euemeri hiſtoria: & ibi de Saturno, Ope, Cerere, Titane, Neptuno, Iunone, Plutone, Glauca, & eorum ortu, & caſibus xiiij,22:a
Quomodo, cum fuerint illi homines, Dij fuerint nominati xv,23:a
De Deorum ſexu & ortu. xvi,25:b

De Stoicorum eadem ſententia; & ibi de Deorum erũnis, & turpitudinibus xvij.26,b
De Deorum cõſecratione propter beneficia xviij.2,8a
De cultu Dei ueri, & falſorum xix.29,b
De Dijs Romanorũ proprijs, & eorũ ſacris. xx.30,a
De dijs Barbarorum quibuſdam proprijs, & eorum ſacris: & itidem de Romanis xxi.33,a
De Numæ introductione religionis, Fauni, Orphei, Meliſſei xxij.36,b
De uanarum ſuperſtitionum ætatibus, & temporibus xxiij. 38,b

CAP. XX, LIB. II,

De Dei obliuione Cap. I, folio 39,b
De ſimulachris, et uero Dei ſimulachro et cultu. ii. 41,a
De literatorum errore iij.43,a
De ſimulachris, ornamentisq́; templorum, et eorum cõtemptu iiij.45,a
De Dei ueri cultu, deq́; elementis, & aſtris v.46,a
De Deo, mundo, elementis, & homine vi.50,a
De Deo, & religionibus inſipientium, & maiorũ authoritate vij.51,a
De rationis uſu in religione: deq́; ſomnijs, augurijs, oraculis, talibusq́; portentis viij.52,b
De diabolo, mundo, deo, prouidentia; homine & eius ſapientia ix.54,a
De mũdo, eiusq́; ptibus, elemẽtis, et tẽpeſtatib. x.60,b
De animantibus, homine, Prometheo, Deucalione, parcas xi.61,b
De animantium ortu, & hominum xij.65,a
De hominis ortu, morte, cœlo & terra, & peccato pri-

morũ parentuũ,& annis,& menſibus xiij. 66,b
De Noe,& *curſibus ſyderum,& ortu falſarum religionum* xiiij. 68,a
De *dæmonibus* xv. 69,a
De *dæmonum poteſtate,ijsq́; ſuperandis* xvi. 70,a
De *dæmonũ fallacibus inuẽtis,et portentis* xvij. 70,b
De *dei patientia,& ultione,dæmonum cultu,& falſis religionibus* xviij. 72,b
De *ſimulachrorũ,& terrenarũ rerũ cultu* xix. 73,b
De *philoſophis:deq́; ueritate* xx. 74,a

CAP. XXX, LIB. III,

De *ueritate,& eloquentia.* Cap. I, *folio* 75,a
De *philoſophia,eaq́; reprehenſa* ij. 76,a
De *philoſophia, &* Academia iij. 77,a
De *philoſophorum uarietate* iiij. 78,a
De *uſu,&* Academicis v. 79,a
De *ſapientia,* Academicis *& phyſicis* vi. 79,b
De *philoſophia ethica,& ſummo bono* vij. 81,a
De *ſummo bono;& animi, & corporis uoluptatibus, & uirtute* viij. 81,b
De *ſummo bono,& cultu* Dei *ueri* ix. 84,b
De *ſummo bono,& religione, & hominis natura, & pecudum* x. 85,b
De *religione,& ſapientia,& ſũmo bono* xi. 86,a
De *anima,& corpore;& uirtute* xij. 87,b
De *ſummo bono in immortalitate,ſapiẽtia,philoſophia & eloquentia* xiij. 90,a
De Epicuro,& *philoſophia,&* Cicerone xiiij. 91,b
De *philoſophia,& uera ſapientia.* xv. 93,a
De *præcipiendo,et agendo,& philoſophia* xvi. 94,b

De philoſophia: & indulgentia Epicuri xvij: 96. a
De pythagoricorum, & Stoicorum diſciplina: & morte uoluntaria xviij: 99. a
De morte, & anima xix: 100. b
De ſocratis diſciplina, & dictis xx: 102. a
De Platonis diſciplina, & praeceptis xxi: 103. b
De Platonis praeceptis ibiq; ea reprehēſa xxij: 104. a
De erroribus quorundam philoſophorum: & ibi de Sole, & Luna xxiij: 105. a
De Antipodibus, & coelo, & ſyderibus xxiiij: 106. a
De philoſophia, & gradibus ad illam xxv: 107. a
De Dei doctrina, & philoſophiae difficultate xxvi: 108. b
De philoſophorū praeceptis, & eorū uarietate xxvij: 109. a
De uera religione: natura, fortuna: & philoſophia xxviij: 110. a
De fortuna, & uirtute xxix: 111. b
De Dei ueri cognitione, & ea ſapientia xxx: 113. a

CAPITA XXX LIB. IIII.

De priore religione, & defectione à Deo: & ſeptem ſapientibus. Cap. I, Fol. 114, a
De ſapientiae inuentione ij: 115. a
De ſapientia, & religione: deq; iure patris, & domini iij: 115. b
De ſapientia itidem, & religione: & iure patris & domini iiij: 117. a
De prophetis, & eorū temporibus v: 118. a
De Dei filio: deq; eo teſtimonia vi: 119. a
De nomine IESV CHRISTI vij: 119. b

De ortu

De ortu IESV in ſpiritu, & in carne, de Spiritibus: & ibi teſtimonia prophetarum viij.120,a
De uerbo Dei ix.121,b
De IESV aduētu & Iudæorum caſibus, & rectione x.122,a
De IESV aduentu, et prædictis Prophetarū xi.123,a
De IESV ortu ex Virgine, et uita morte, et reſurrectione: de'q; ijs rebus teſtimonia prophetarū xij.124,b
De IESV Deo, & homini: de'q; eo teſtimonia prophetarum xiij.126,a
De IESV ſacerdotio: de'q; eo ipſo teſtimonia prophetarum xiiij.128,b
De IESV uita, & miraculis: de'q; ijs teſtimonia xv.130,b
De IESV paſſione, et ea prædicta xvi.132,a
De Iudæorum religionibus, odio in IESVM: & ibi teſtimonia xvij.133,b
De IESV paſſione, & ea prædicta xviij.135,a
De IESV Morte, ſepultura, & reſurrectione: ibi'q; de ijs rebus prædicta xix.135,b
De IESV, et Galilæa, et de teſtamētis xx.138,b
De IESV aſcenſione, ea'q; prædicta: & diſcipulorū prædicatione, & geſtis xxi.39,b
Argumenta contra IESV incarnationē xxij.140,a
De præcipiendo, & agendo xxiij.140,b
Euerſio eorum argumentorum: itidem'q; de præcipiendo, & agendo xxiiij.141,b
De IESV aduentu, & carne, & ſpiritu xxv.143,a
De cruce IESV, & cæteri tormentis xxvi.145,a
De crucis uirtute: & ibi de Dæmonibus xxvij.146,b
bb

De ſpe, et uera religione: et ſuperſtitione xxviij.148,a
De religione Chriſtiana, & de IESV cum patre cõiunctione xxix.149,b
De hæreſibus, & ſuperſtitionibus: deq; ijs uitandis xxx.150,b

CAPITA XXIIII, LIBRI V.

De iudicando, pertinacia perfidorum, eloquentia, et ueritate. Cap. I, Fol. 151,a
De impugnatione Chriſtianæ religionis ij.154,a
De ueritate Chriſtianorum, & aduerſariorum uanitate.iij.155,a
De ſe, & Tertulliano, & Cypriano iiij.157,a
De Iuſtitia: primis ſeculis, & poſterioribus v 158,a
De uitijs temporum deprauatorum vi.159,a
De IESV aduẽtus fructu: et uirtute, et uitijs vij.160,b
De Iuſtitia, & continẽtia: et ueri Dei cultu viij.161,a
De ſceleribus impiorum, et Chriſtianorum cruciatibus ix.162,a
De falſa pietate: & ibi reprehenſio Aeneæ: & de falſa, & uera religione x.164,a
De crudelitate aduerſus Chriſtianos xi.165,b
De ueritate uirtutis, & exiſtimatione xij.167,a
De Chriſtianorũ incrementis, & ſupplitijs xiij.168,a
De Chriſtianorũ fortitudine xiiij.169,a
De ſtultitia, ſapiẽtia, pietate, æqtate, et iuſt. xv.169,b
De officijs iuri iuſti xvi.171,a
De Chriſtianorũ æqtate, ſapia, et ſtultitia xvij.171,b
De Iuſtitia, ſapientia, & ſtultitia xviij.175,a
De uirtute: & Chriſtianorũ cruciatibus: & iure patris, & domini xix.175,b

De uanitate, et ſceleribus impiarũ religionum, & Chriſtianorum cruciatibus xx.177,a
De cultu deorum, & Dei ueri, & Aegyptiarum beſtiarum xxi.180,b
De Dæmonum furijs, & errore infideliũ xxij.181,a
De Iuſtitia, & patientia Chriſtianorũ xxiij.182,a
De Dei ultione xxiiij.183,a

CAPITA XXV, LIB. VI,

De Dei ueri cultu, et innocentia: & cultu falſorũ deorũ Cap. I. Fol. 185,a
De falſorum itidem deorũ, & ueri Dei cultu ij.186,a
De uijs uitæ: & ibi de uitijs, & uirtutibus: de cœli præmijs, & infernorum pœnis iij.187,a
De uitijs itidem uitæ, & uoluptatibus, & incommodis Chriſtianorum iiij.188,b
De falſa uirtute, & eadem uera: & ſcientia v.190,b
De ſummo bono: et uirtute, ſcientia, iuſtitia, vi.191, a
De uia erroris, & ueritatis vij.194,b
De errorib. philoſophorũ: et uarietate legũ viij.195,a
De lege, & præcepto Dei: & miſericordia: & errore philoſophorum ix.196,a
De religione, erga Deum: & miſericordia, erga hoiem: deq; mundi principio x.198,a
De perſonis, in quas beneficiũ ſit conferendũ xi.200,
De generibus beneficentiæ, & operibus miſericordiæ xij.202.a
De pnia, miſericordia, et peccatorũ, uenia xiij.205,a
De affectibus, deq; ijs ibi Stoicorum ſententia: et de uirtute, uitiis, & miſericordia xiiij.106,a
De affectibus: deq; ijs peripateticorũ ſnia xv.206,a

De affectibus: & de ijs peripateticorum illa ſententia euerſa xvi.208,a
De affectibus, & uſu eorum: & patientia, & ſummo bono Chriſtianorum xvij.209,a
De Dei quibuſdam mandatis: & patientia & ibi eſt reprehenſus Cicero xviij.211,
De affectibus itidem, eorũq; uſu xix.213,b
De ſenſibus, & eorũ uoluptatibus brutorum, & hoīs: deq; oculorũ uoluptate, & ſpectaculis xx.214,b
De auriũ uoluptatibus: & ſacris literis xxi 217,a
De ſaporis, & odoris uoluptatibus xxij.217,a
De tactus uoluptate, & libidine, & matrimonio, & continentia xxiii.218,a
De pœnitentia, uenia: & præceptis Dei xxiiii.221,a
De ſacrificio, deq; dono Deo digno xxv.223,a

CAPITA XXVII, LIB. VII,

De mundo: atq; ibi reprehenſio perfidorum. Cap. I, Fol.225,a
De errore philoſophorũ, & diuina ſapientia ii.227,a
De natura, Deo, mundo: atq; ibi reprehenſi Stoici, et Epicurei iii,228,a
De homine, & mundo iiii.230,a
De hominis creatione: & diſpoſitione mundi: deq; ſummo bono v.231,b
De cultu Deorum vi.236,a
De philoſophorũ uarietate, eorũq; ueritate vii.237,a
De immortalitate viii.238,a
De æternitate animæ: deq; uirtute ix.239,a
De uitiis, & uirtutibus: uita, & morte x.240,b
De temporibus poſtremis: deq; aïa, & corpe xi.241,b

De anima itidem, & corpore: deq; eorum coniunctione, & diſceſſu, & reditu illius xii. 242, b
De aia: deq; eius reſurrectione teſtimonia xiii. 245, a
De mũdi tẽporibus primis, & poſtremis xiiii. 245, b
De mundi vaſtatione, et mutatione iperiorũ xv. 247, a
De mũdi itidẽ vaſtatione, eiusq; prodigiis xvi. 249, a
De falſo propheta, & incommodis piorum, et illius interitione xvii. 250, a
De mundi caſibus in extremo: deq; iis prædictis à vatibus xviii. 251, a
De aduentu CHRISTI ad Iudicium: et falſo propheta deuicto xix. 251, b
De CHRISTI iudicio de Chriſtianis: deq; anima xx. 252, a
De cruciatibus, & præmiis aiarũ xxi. 253, a
De errore poëtarum: deq; reditu animæ de infernis, xxii. 254, a
De reſurrec. aiæ ibiq; de ea re teſtimõia xxiii. 255, a
De renouato mundo xxiiii. 256, a
De poſtremis tpibus, deq; urbe Roma xxv. 257, b
De Dæmonis emiſſione: alteroq; maximo iudicio. xxvi. 258, a
Adhortatio, & confirmatio piorum xxvii. 259, b

CAPITA XXIII, LIBRI DE IRA DEI.

Proœmium: in quo de ſapientia diuina, & humana. Cap. I, Fol. 261, b
De ueritate, deq; eius gradibus: et Deo ii. 262, a
De bonis, & malis in rebus humanis, eorũq; authore iii. 263, a
De Deo: deq; eius affectibus, & ibi Epicuri reprehẽſio-

iiii.263,a
De Deo:de'q; eo de Stoicorum ſententia:de ira,& gratia eius v 264,b
De ſententia de Deo tuenda Chriſtianis vi.265,b
De homine,& brutis,et religione vii.266,a
De religione viii.267,a
De Dei prouidentia:de'q; ſententiis illi repugnantibus ix.268,a
De mundi ortu:& rerum natura:et Dei prouidentia x.268,b
De Deo,eo'q; uno xi.272,b
De religione,et Dei timore xii.274,a
De mũdi,et temporum cõmodo,et uſu xiii.274,b
De homine, eius'q; commodis xiiii.276,b
De peccatis,Deo,et homine xv.277,a
De Deo:eius'q; ira,et gratia:et affectibus xvi.278,a
De Dei cura:& ira xvij.278,b
De peccatis uindicandis xviij.280,b
De anima,& corpore,de'q; prouidentia xix.281,b
De peccatis:& Dei miſericordia xx.282,b
De ira Dei,& hominis xxi.283,b
De peccatis:de'q; ijs maximis recitati uerſus Sibyllæ xxij.284,a
De Dei ira & punitione:de'q; ea Sibyllarum carmina recitata:caſtigatio præterea: & adhortatio xxiij.284,b

CAP. XXI, LIBRI DE OPIFICIO DEI.

Procemium ad Demetrianum de opificio Dei ibi'q; adhortatio. Cap. I, Fol. 287,b
De gñatione belluarum,& hominis ij.289,a

De conditione pecudum,& hominis iij,289,b
De imbecillitate hominis iiij.291,b
De figuris animalium,& membris v.193,b
De Epicuri errore:et membris,eorũq; uſibus vi.284,b
De partibus omnibus corporis vij.295,b
De hois partibus:et ibi de oculis,et auribus viij.297,a
De ſenſibus,eorumq́; ui ix.299,a
De hominis mẽbris ex terroribus,eorũq; uſu x.299,a
De inteſtinis in homine,eorumq́; uſu xi.301,a
De utero & conceptione,et ſexibus xij.303,a
De membris inferioribus xiij 304,a
De inteſtinorũ quorundã ignota ratione xiiij.305,a
De uoce xv.305,b
De mente,& eius ſede xvi.306.b
De anima:deq; ea ſententiæ philoſophorũ xvij.307,b
De animo,& aio,eorumq́; affectionibus xviij.308,b
De anima,eaq́; à Deo data xix.309,a
De anima & diabolo:& corpore xx.310,a
De ſe ipſo, & ueritate xxi 310,b

CAPITA XIII, EPITOMAE.

De Iuſtitia,ſapientia,ſtultitia i.312,a
De uero ſacrificio ij 312,b
De uijs uitæ:atq; ibi de Iuſtitiæ officijs, & primis mũdi temporibus iij.313,a
De affectibus iiij.313,b
De uoluptatibus ſenſuũ cohercendis v.315,a
De inocẽtia:atq;ibi præcepta eorũ,q̃ uetãtur vi.315,b
Præcepta eorum,quæ iubentur: ibiq́; de miſericordia vij.317,a
De ſede in religionem:& fortitudine : deq; fide in ma-

trimonio vij.317,b
De pœnitentia ix.318,b
De Deo, mundo, hoie, animæ immortalitate x.318,b
De Deo inde, mundo, hoie aiæ immortalitate xi.320,a
De poſtremis temporibus xij 321,b
Adhortatio xiii.323,b

L. COELII LACTANTII FIRMIANI, DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, DE FALSA RELIGIONE LIBRI PRIMI PRAEFATIO, AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

AGNO, & excellenti ingenio uiri, cum ſe doctrinæ penitus dedidiſſent; quicquid laboris poterat impendi, contemptis omnibus & publicis, & priuatis actionibus, ad inquirendæ ueritatis ſtudium contulerunt; exiſtimantes, multo eſſe præclarius, humanarum, diuinarumq; rerum inueſtigare, ac ſcire rationem; q̃ aut ſtruendis opibus, aut cumulandis honoribus inhærere. Quibus rebus, quoniam fragiles, terrenæq; ſunt, & ad ſolius corporis pertinent cultum; nemo melior, nemo iuſtior fieri poteſt. Erant illi quidem ueritatis cognitione digniſſimi; quam ſcire tantopere cupiuerunt; atq; ita, ut eã rebus omnibus anteponerent. nam & abieciſſe quoſdam res familiares ſuas, & renuntiaſſe uniuerſis uoluptatibus conſtat; ut ſolam, nudamq; uirtutem, nudi, expeditiq; ſequerẽtur: tantumq; apud eos uirtutis nomen, & authoritas ualuit; ut in ipſa ſummi boni præmium eſſe iudicarent. Sed neque adepti ſunt id, quod uolebant: & operam ſimul, atque induſtriam perdiderunt: quia ueritas, ideſt arcanum ſummi dei, qui fecit omnia; ingenio, ac

propriȷs non poteſt ſenſibus comprehendi. alioqui nihil inter Deum, hominemq; diſtaret; ſi conſilia, et diſpoſitiones illius maieſtatis æternæ cogitatio aſſequeretur humana. Quod quia fieri nó potuit, ut homini per ſeipſum ratio diuina innoteſceret: non eſt paſſus hominem Deus lumen ſapientiæ requirentem, diutius oberrare; ac ſine ullo laboris effectu uagari per tenebras inextricabiles. aperuit oculos eius aliquando; & notionem ueritatis munus ſuum fecit: ut & humanam ſapientiam nullam eſſe monſtraret; & erranti, ac uago uiam conſequendæ immortalitatis oſtenderet. Verum quoniam pauci utuntur hoc cæleſti beneficio, ac munere; quod obuoluta in obſcuro ueritas latet; eaq; uel contemptui doctis eſt, quia idoneis aſſertionibus eget; uel odio indoctis, ob inſitam ſibi auſteritatem; quã natura hominum procliuis in uitia pati non poteſt: (nam quia uirtutibus amaritudo permiſta eſt; uitia uero uoluptate condita ſunt; illa offenſi, hac deliniti feruntur in præceps; ac bonorum ſpecie falſi, mala pro bonis amplectuntur) ſuccurrendum eſſe his erroribus credidi: ut & docti ad ueram ſapientiam dirigantur; & indocti ad ueram religionem. Quæ profeſſio multo melior, utilior, glorioſior putanda eſt; q̃ illa oratoria; in qua diu uerſati, non ad uirtutem, ſed plane ad argutam malitiam iuuenes erudiebamus. Multo quippe nunc rectius de præceptis cæleſtibus diſſeremus; quibus ad cultum ueræ maieſtatis mentes hominũ inſtituere poſſimus. nec tam de rebus humanis benemeretur, qui ſcientiam bene dicendi affert, quàm qui pie, atque innocenter docet uiuere. idcirco maiore in gloria philo-

ſophi, q̃ oratores fuerunt apud Græcos. Illi enim recte uiuendi doctores ſunt exiſtimati: quod eſt longe præſtabilius: quoniam bene dicere, ad paucos pertinet; bene autem uiuere, ad omnes. Multum tamen nobis exercitatio illa fictarum litium contulit, ut nunc maiori copia, & facultate dicendi cauſam ueritatis peroremus. quæ licet poſſit ſine eloquentia defendi, ut eſt à multis ſæpe defenſa: tamen claritate, ac nitore ſermonis illuſtrãda, & quodãmodo diſſerenda eſt; ut potentius in animos influat & ui ſua, & inſtructa religione, & luce orónis ornata. De religione itaq; nobis, rebusq́; diuinis inſtituitur diſputatio. Nã ſi qdã maximi oratores profeſſionis ſuæ quaſi ueterani, decurſis operibus actionum ſuarum, poſtremo ſe philoſophiæ tradiderunt; eamq́; ſibi requiem laborum iuſtiſſimam putauerunt, ſi animos ſuos in earum rerum, quæ inueniri non poterant, inquiſitione torquerent; ut non tam otium ſibi, quàm negotium quæſiſſe uideantur, & quidem multo moleſtius, quàm in quo fuerant ante uerſati: quanto iuſtius ego me ad illam piam, ueram, diuinãq; ſapientiam, quaſi ad portum aliquem tutiſſimum, conferam; in qua omnia dictu prona ſunt, auditu ſuauia, facilia intellectu, honeſta ſuſceptu? Et, ſi quidam prudentes, & arbitri æquitatis, inſtitutiones ciuilis iuris cõpoſitas ediderunt; quibus ciuiũ diſſidentiũ lites, contentionesq́; ſopirent; quanto melius nos, & rectius diuinas inſtitutiones literis perſequemur; in quibus non de ſtillicidijs, aut aquis arcendis, aut de manu conſerẽda, ſed de ſpe, de uita, de ſalute, de immortalitate, de deo loq̃mur; ut ſuperſtitiones mortiferas, erroresq́; turpiſſimos ſo-

piamus? Quod opus nunc nominis tui auſpicio inchoamus Cōſtantine Imperator Maxime. Qui primus Romanorum principum, repudiatis erroribus, maieſtatem dei ſingularis, ac ueri & cognouiſti, & honoraſti. Nā cum ille dies feliciſſimus orbi terrarum illuxiſſet, quo te Deus ſummus ad beatum imperij culmen euexit: ſalutarem uniuerſis, & optabilem principatum præclaro initio auſpicatus es; cum euerſam, ſublatamq́; iuſtitiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiaſti. pro quo facto dabit tibi Deus felicitatem, uirtutē, diuturnitatem: ut eadem iuſtitia, qua iuuenis exorſus es, gubernaculum Reipub. etiam ſenex teneas; tuisq́; liberis, ut ipſe à patre accepiſti, tutelam Romani nominis tradas. Nam malis, qui adhuc aduerſus iuſtos in alijs terrarum partibus ſæuiunt; quanto ſerius, tanto uehementius idem omnipotens mercedem ſceleris exoluet: quia ut eſt erga pios indulgentiſſimus pater, ſic aduerſus impios rectiſſimus iudex. Cuius religionem, cultumq́; diuinum cupiens defendere, quem potius appellem, quem alloquar, niſi eum, per quem rebus humanus iuſtitia, & ſapientia reſtituta eſt? Omiſſis ergo huiuſce terrenæ philoſophiæ authoribus, nihil certi afferentibus, aggrediamur uiam rectam. quos equidem, ſi putarem ſatis idoneos ad bene uiuendum duces eſſe, & ipſe ſequerer; & alios, ut ſequerentur, hortarer. Sed cum inter ſe magna concertatione diſſideant, ſecumq́; ipſi plerunq́; diſcordent: apparet eorum iter nequaquam eſſe directum: ſiquidem ſibi quiq́;, ut eſt libitum, proprias uias impreſſerunt, confuſionemq́; magnam quærentibus ueritatem reliquerunt. Nobis au-

tem, qui ſacramentum ueræ religionis accepimus; cum
ſit ueritas reuelata diuinitus; cum doctorem ſapiẽtiæ,
ducemq; ueritatis Deum ſequamur: uniuerſos ſine ul-
lo diſcrimine uel ſexus, uel ætatis ad cæleſte pabulum
conuocamus. Nullus enim ſuauior animo cibus eſt, q̃
cognitio ueritatis. cuius aſſerendæ, atq; illuſtrandæ ſe-
ptem uolumina deſtinauimus: quamuis ea res infiniti
penè ſit operis, & immenſi. ut ſiquis hæc dilatare, at-
que exequi pleniſſime uelit: tanta illi rerum copia exu-
beret; ut nec libri modum, nec finem reperiat oratio.
Sed nos idcirco breuiter omnia colligemus; quod ea, quæ
allaturi ſumus, tam clara ſunt, & lucida; ut magis mi-
rum eſſe uideatur, tam obſcuram uideri hominibus ue-
ritatem, & iis præcipue, qui ſapientes uulgo putan-
tur: uel quod tantummodo inſtituendi nobis homines
erunt, hoc eſt ab errore, quo ſunt implicati, ad rectio-
rem uiam reuocandi. Quod ſi fuerimus (ut ſpero) aſſe-
cuti: mittemus eos ad ipſum doctrinæ uberrimum, ac
pleniſſimum fontem: cuius hauſtu, atque potu, conce-
ptam uiſceribus ſitim ſedent, ardoremq; reſtinguant.
Eruntq; illis omnia facilia, prona, manifeſta: modo ne
pigeat ad percipiendam ſapientiæ diſciplinam, legen-
di, uel audiendi patientiam commodare. Multi enim
ſuperſtitionibus uanis pertinaciter inhærentes, obdu-
rant ſe contra manifeſtam ueritatem, non tam de ſuis
religionibus, quas praue aſſe[illegible]enemeriti; quàm de
ſe male: qui cum habeant iter [illegible]tum; deuios ſequun-
tur anfractus; planum deſerunt, ut per præcipitium
labantur; lucem relinquunt, ut in tenebris cæci, ac de-
biles iaceant. His conſulendum eſt, ne contra ſe pu-

gnent; uelintq; ſe tandem ab inueteratis erroribus liberari. quod utiq; facient; ſi, quare ſint nati, aliquando peruiderint. Hæc enim prauitatis eſt cauſa, ignoratio ſui. quam ſiquis cognita ueritate diſcuſſerit: ſciet quo referenda, & quemadmodum ſibi uita degenda ſit. Cuius ſcientiæ ſummam breuiter circunſcribo: ut neque religio ulla ſine ſapientia ſuſcipienda ſit; nec ulla ſine religione probanda ſapientia. Suſcepto igitur illuſtrandæ ueritatis officio, non putaui adeo neceſſarium ab illa quæſtione principium ſumere, quæ uidetur prima eſſe; natura ſit'ne prouidentia, quæ rebus omnibus conſulat; an fortuitu uel facta ſint omnia, uel regantur. Cuius ſententiæ author eſt Democritus, confirmator Epicurus. Sed & antea Protagoras, qui deos in dubium uocauit; & poſtea Diagoras, qui excluſit; & alij nonnulli, qui non putauerunt deos eſſe: quid aliud effecerunt; niſi ut nulla eſſe prouidẽtia putaretur? quos tamen & cæteri philoſophi, ac maxime Stoici acerrime retuderunt, dicentes, nec fieri mundum ſine diuina ratione potuiſſe; nec conſtare, niſi ſumma ratione regeretur. Sed & M. Tullius, quamuis academicæ diſciplinæ defenſor eſſet, de prouidentia gubernatrice rerum & multa ſæpe diſſeruit, ſtoicorum argumenta confirmans; & noua ipſe afferens plurima. quod facit tum in omnibus ſuæ philoſophiæ libris, tum maxime in ijs, qui ſunt de natura deorum. Nec difficile ſane fuit, paucorum hominum praue ſentientium redarguere mendacia teſtimonio populorum, atq; gentium in hac una re non diſſidentium. Nemo eſt enim tam rudis, tam feris moribus; quin oculos ſuos

in cœlum tollens, tametſi neſciat cuius dei prouidentia regatur hoc omne, quod cernitur; aliquam tamen eſſe intelligat ex ipſa rerum magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, utilitate, pulchritudine, temperatione: nec poſſe fieri, quin id, quod mirabili ratione conſtat, conſilio maiori aliquo ſit inſtructum. Et nobis itaq; facillimum eſt, exequi hanc partem quamlibet copioſe. Sed quia multum inter philoſophos agitata res eſt; & prouidentiam tollentibus, ſatis reſponſum uidetur ab hominibus argutis, & eloquentibus; & de ſolertia diuinæ prouidentiæ per totum hoc opus, quod ſuſcepimus, ſparſim dicere neceſſe eſt: omittamus in præſenti hanc quæſtionem. quæ cum cæteris ſic cohæret; ut nihil a nobis diſſeri poſſe uideatur, ut non ſimul de prouidentia diſſeratur. Sit igitur noſtri operis exordium quæſtio illa conſequens, ac ſecunda: C

Vtrum poteſtate unius dei mundus regatur, an'ne multorũ. Nemo eſt quidem, qui ſapiat, rationemq; ſecũ putet; qui non unum deum eſſe intelligat, qui & condiderit omnia; & eadem, qua condidit, uirtute moderetur. Quid enim multis opus eſt ad mundi regimen ſuſtinẽdum? niſi forte arbitremur; ſi plures ſint, minus habere ſingulos neruorum, atq; uirium. Quod quidẽ faciunt ij, qui eſſe multos uolunt. quia neceſſe eſt imbecilles eſſe: ſiquidem ſinguli ſine auxilio reliquorum, tantæ molis gubernaculum ſuſtinere non poſſent. Deus autem, qui eſt æterna mens; ex omni utiq; parte perfectæ, conſumatæq; uirtutis eſt. Quod ſi uerum eſt; unus ſit, neceſſe eſt. Poteſtas enim, uel uirtus abſoluta, retinet ſuam propriam firmitatem. Id autem ſolidum

exiſtimandum eſt, cui nihil decedere; id perfectum, cui nihil poſſit accedere. Quis dubitet potentiſſimum eſſe regem, qui totius orbis habeat imperium? neque immerito: cum illius ſint, quæ ubiq; ſunt omnia: cum ad eum ſolum omnes undiq; copiæ congerantur. At ſi plures partiātur orbem: minus certe opum, minus uirium ſinguli habebunt, cum intra præſcriptam portionem ſe quiſque contineat. Eodem etiam modo dij, ſi plures ſint, minus ualebunt, alijs tantundem in ſe habentibus. Virtutis autem perfecta natura non poteſt eſſe niſi in eo, in quo totum eſt; non in eo, in quo pars exigua de toto eſt. Deus uero, ſi perfectus eſt (nam perfectus eſt) ut eſſe debet: non poteſt eſſe niſi unus, ut in eo ſint omnia. Deorum igitur uirtutes, ac poteſtates infirmiores ſint neceſſe eſt: quia tantum ſingulis deerit, quantum in cæteris fuerit. ita quanto plures, tanto minores erunt. Quid, quod ſumma illa rerum poteſtas, ac diuina uis ne ſemel quidem diuidi poteſt? Quicquid enim capit diuiſionem; & interitum capiat neceſſe eſt. Si autem interitus procul eſt à Deo, quia incorruptibilis eſt, & æternus: conſequens eſt, ut diuidi poteſtas diuina nō poſſit. Deus ergo unus eſt; ſi nihil eſſe aliud poteſt, quod tantundem capiat poteſtatis. & ij tamen, qui multos eſſe arbitrantur: officia inter ſe dicunt eſſe partitos. de quibus omnibus ſuo loco diſputabimus. Illud interim, quod ad præſentem locum pertinet, teneo. Si partiti ſunt inter ſe officia, eodem reuoluitur res, ut ex ijs quilibet ſufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur iam non erit, qui ceſſantibus cæteris, non poteſt omnia gubernare. Ita fit, ut ad regendum mun-

dum unius perfecta uirtute magis opus ſit, quàm imbeallitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem non poſſe ab uno regi, fallitur. Nec enim quanta uis, poteſtasq́; ſit diuinæ maieſtatis, intelligit; ſi exiſtimat, ſingularem Deum, qui facere mundum potuit, eundem regere non poſſe, quem fecit. At ſi concipiat animo, quanta ſit diuini huius operis immenſitas: cum antea nihil eſſet, tamen uirtute, atque conſilio dei ex nihilo eſſe conſtatam: quod opus niſi ab uno inchoari, perficiq́; nō potuit: Iam intelliget, multo facilius ab uno regi, quod eſt ab uno conſtitutum. Dicat fortaſſe aliquis, ne fabricari quidem tam immenſum opus mundi, niſi à pluribus potuiſſe. quamlibet multos, quālibet magnos faciat: quicquid in multis magnitudinis, poteſtatis, uirtutis, maieſtatisq́; poſuerit; id totum in unum confero, & in uno eſſe dico: ut tantum in eo ſit iſtarum rerum, quantum nec excogitari, nec dici poteſt. Qua in re, quoniam & ſenſu deficimus, & uerbis; quia neq; tantæ intelligentiæ lucem pectus humanum; neq; explanationem tantarum rerum capit lingua mortalis: idipſum intelligere nos oportet, ac dicere. Video rurſus quid è contrario dici poſſit. Tales eſſe illos plures, qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto poteſt, quod ſingulorum poteſtas progredi longius non ualebit, occurrentibus ſibi poteſtatibus cæterorum. Neceſſe eſt enim, ut ſuos quiſque limites aut tranſgredi nequeat; aut ſi tranſgreſſus fuerit, ſuis alterum finibus pellat. Non uident, qui deos multos eſſe credunt, fieri poſſe, ut aliquid diuerſum uelint: ex qua re diſceptatio inter eos, & certamen oriatur.

ſicut Homerus bellantes inter ſe deos finxit; cum alij Troiam capi uellent; alij repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi, neceſſe eſt. Niſi enim ſingularum partium poteſtas ad unam prouidentiam referatur: non poterit ſumma ipſa conſtare poteſtas; unoquoq; nihil curante amplius, quàm quod ad eum proprie pertineat: ſicut ne res quidem militaris; niſi unum habeat ducem, atq; rectorem. Quod ſi in uno exercitu tot fuerint imperatores, quot legiones, quot cohortes, quot cunei, quot alæ: primum nec inſtrui poterit acies, unoquoq; periculum recuſante; nec regi facile, aut temperari; quod ſuis proprijs conſilijs utantur omnes; quorũ diuerſitate plus noceant, quàm proſint. ſic in hoc rerum naturæ imperio, niſi unus fuerit, ad quem totius ſummæ cura referatur: uniuerſa ſoluentur, & corruent. Dicere autem, multorum arbitrio regi mundum: tale eſt, quale ſiquis affirmet, in uno corpore multas eſſe mentes; quoniam multa, et uaria ſunt miniſteria membrorum; ut ſingulos corporis ſenſus, ſingulæ mentes regere credantur: item multi affectus; quibus commoueri ſolemus uel ad iram, uel ad cupiditatem, uel ad lætitiã, uel ad metum, uel ad miſerationem; ut in his omnibus totidem mentes putentur operari. Quod ſiquis profecto dicat: ne ipſam quidem, quæ una eſt, habere uideatur. Quòd ſi in uno corpore tantarum rerũ gubernationem mens humana poſſidet, & uniuerſis ſimul intenta eſt: cur aliquis exiſtimet, mundum non poſſe ab uno regi, a pluribus poſſe? Quod quia intelligunt iſti aſſertores Deorum: ita eos præeſſe ſingulis rebus, ac partibus dicunt; ut tantum unus ſit rector eximius.

Quomodo sub uno deo particulares plures esse non possunt. C. 4.

Iam ergo cæteri dij non erunt, ſed ſatellites, ac miniſtri; quos ille unus maximus, & potens omniũ officijs his præfecerit; ut ipſi eius imperio, ac nutibus ſeruiant. Si uniuerſi pares non ſunt: non igitur Dij omnes ſunt. Nec enim poteſt hoc idem eſſe, quod ſeruit, & quod dominatur. Nam ſi Deus eſt nomen ſummæ poteſtatis; incorruptibilis eſſe debet, perfectus, impaſſibilis, nulli rei ſubiectus. Ergo Dij non ſunt, quos parêre uni maximo Deo neceſſitas cogit. Sed quia non fruſtra falluntur ij, qui hoc ita putant: cauſam huius erroris paulo poſt aperiemus. Nũc unitatem diuinæ poteſtatis teſtimonijs comprobemus. Prophetæ, qui fuerunt admodum multi, unum Deum prædicant, unum loquuntur: quippe qui unius Dei ſpiritu pleni, quæ futura eſſent, pari, & conſona uoce prædixerunt. At enim ueritatis expertes, non putant his eſſe credendum. Illas enim non diuinas, ſed humanas uoces fuiſſe aiunt. Videlicet quia de uno Deo præconium faciunt; aut inſani, aut mendaces fuerunt. Atqui impleta eſſe in pleriſq; quotidie illorum uaticinia uidemus: & in unam ſententiam congruens diuinatio, docet non fuiſſe furioſos. Quis enim mentis emotæ, non modo futura præcinere, ſed etiam cohærentia loqui poſſit? Num ergo fallaces erant, qui talia loquebantur? quid ab his tam longe alienum, quàm ratio fallendi; cum cæteros ab omni fraude cohiberent? Idcirco enim à deo mittebantur; ut & præcones eſſent maieſtatis eius; & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi, ac mentiendi eorũ eſt, qui opes appetunt, qui lucra deſyderant. quæ res procul dubio ab illis ſanctis ui-

ris abſuit. Ita enim delegato ſibi officio functi ſunt, ut derelictis omnibus ad tutelam uitæ neceſſarijs, non modo in futurum, ſed ne in diem quidem laborarent, contenti extemporali cibo, quem Deus ſubminiſtraſſet. & hi non modo quæſtum nullum habuerunt, ſed etiã cruciatus, atque mortem. Amara ſunt enim uitioſis, ac male uiuentibus præcepta iuſtitiæ. Itaq; ij, quorum peccata & arguebantur, & prohibebantur; excruciatos eos acerbiſſime necauerunt. Ergo à quibus abſuit ſtudium lucri; abſuit etiam uoluntas peccandi, & cauſa fallendi. Quid, quod aliqui eorum principes aut etiam reges fuerunt, in quos cadere non poſſet ſuſpicio cupiditatis, ac fraudis; & tamen præconium dei ſingularis, eadem, qua cæteri, diuinatione fecerunt?

Sed omittamus ſanè teſtimonia prophetarum: ne minus idonea probatio uideatur eſſe ab his, quibus omnino nó creditur. Veniamus ad authores: & eos ipſos ad ueri probationem teſtes citemus, quibus contra nos uti ſolẽt: poëtas dico, ac philoſophos. ex his unum deum probemus neceſſe eſt. non quod illi habuerint cognitam ueritatem: ſed quod ueritatis ipſius tanta uis eſt, ut nemo poſſit eſſe tam cæcus, qui non uideat ingerentẽ ſe oculis diuinam claritatem. Poëtæ igitur, quamuis deos carminibus ornauerint, & eorum res geſtas amplificauerint ſummis laudibus: ſæpiſſime tamen confitentur, ſpiritu, uel mente una cótineri, regiq; omnia. Orpheus, qui & uetuſtiſſimus poëtarum, & æqualis ipſorum deorũ (ſiquidem traditur inter argonautas cum Tyndaridis & Hercule nauigaſſe) deũ uerum πρωτόγονον & magnum, primogenitum appellat; quod ante ipſum nihil

ſit genitum, ſed ab ipſo ſint cuncta generata: eundem etiam φάνητα, id eſt apparentem nominat. quod, cum adhuc nihil eſſet, primus ex infinito apparuerit, & extiterit. Cuius originem, atq; naturam, quia concipere animo non poterat, ex aere immenſo natum eſſe dixit. πρωτόγονος φαέθων περὶ μήκεος ἠέρος υἱός. Aliud n. amplius, quod diceret, non habebat. Hunc ait eſſe omnium deorum parentem, quorum cauſa cœlum condiderit, liberiſq; proſpexerit, ut haberent habitaculum, ſedemq; communem. ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον. Natura igitur & ratione ducente, intellexit eſſe præſtantiſſimam potentiã cœli, ac terræ conditricem. Non poterat enim Iouem dicere eſſe principem rerum, qui erat Saturno genitus; neque Saturnum ipſum, qui cœlo natus ferebatur: Cœlum autem tanquam Deum primum conſtituere non audebat; quod uidebat eſſe elemẽtum mundi, quod ipſum eguerit authore. Hæc eum ratio perduxit ad illum Deum primogenitum, cui aſſignat, & tribuit principatum. Homerus nihil nobis dare potuit, quod pertineat ad ueritatem, qui humana potius q̃ diuina conſcripſit. potuit Heſiodus, qui Deorum generationem unius libri opere complexus eſt. Sed tamen nihil dedit, non à Deo conditore ſumens exordium, ſed à Chao, quod eſt rudis, inordinatæq; materiæ confuſa congeries: cum explanare ante debuerit Chaos ipſum unde, quando, quomodo eſſe, aut conſtare cœpiſſet. Nimirum ſicut ab aliquo artifice diſpoſita, ordinata, effecta ſunt omnia: ſic ipſam materiam fictam eſſe ab aliquo neceſſe eſt. Quis igitur hanc, niſi Deus, fecerit? cuius poteſtati ſubiacent omnia. Sed reſu-

git hoc ille; dum horret incognitam ueritatem. Nõ enim Muſarum inſtinctu, ſicut uideri uolebat, in Helicone carmen illud effudit; ſed meditatus uenerat, & paratus. Noſtrorum primus Maro non longe fuit à ueritate: cuius de ſummo Deo, quem ſpiritum, ac mentem nominauit, hæc uerba ſunt.

Principio cœlum, ac terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, titaniaq; aſtra,
Spiritus intus alit: totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Ac nequis forte ignoret, quis nam eſſet ille ſpiritus, qui tantum haberet poteſtatis: declarauit alio loco, dicens.

Deum nãq; ire per omnes
Terrasq;, tractusq; maris, cœlumq; profundum.
Hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarum,
Quenq; ſibi tenues naſcentem arceſſere uitas.

Ouidius quoque in principio præclari operis ſine ulla nominis diſſimulatione à Deo, quem fabricatorem mundi, quẽ rerum opificem uocat; mundum fatetur inſtructum. Quòd ſi uel Orpheus, uel hi noſtri, quæ natura ducente ſenſerunt, in perpetuum defendiſſent: eandem, quam nos ſequimur, doctrinam comprehenſa ueritate tenuiſſent. Sed hactenus de poëtis: ad philoſophos ueniamus. quorum grauior eſt authoritas, certiusq; iudicium: quia non rebus commentitijs, ſed inueſtigandæ ueritati ſtuduiſſe creduntur. Thales Mileſius, qui unus è ſeptem ſapientum numero fuit; quiq; primus omnium quæſiſſe de cauſis naturalibus traditur: aquã eſſe dixit, à qua nata ſunt omnia: Deum autem eſſe mẽtem, q ex aqua cuncta formauerit. Ita materiã omniũ

rerum poſuit in humore: principium, cauſamq; naſcendi poſuit in Deo. Pythagoras ita definiuit, quid eſſet deus: Animus, qui per uniuerſas mũdi parteis, omnẽq; naturam commeans, atque diffuſus; ex quo omnia, quæ naſcuntur, animalia uitam capiunt. Anaxagoras Deũ eſſe dixit infinitam mentem, quæ per ſeipſum moueatur. Antiſthenes multos quidem eſſe populares Deos, unum tamen naturalem, id eſt ſummæ totius artificem. Cleanthes & Anaximenes æthera dicunt eſſe ſummũ Deum. cui opinioni poëta noſter aſſenſit.

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit; & omneis
Magnus alit magno permiſtus corpore fœtus.

Chryſippus naturalem uim diuina ratione præditam, interdum diuinã neceſſitatem Deum nuncupat. Item Zenon diuinam, naturalemq; legem. Horum enim omnium ſententia, quãuis ſit incerta; eodem tamen ſpectat, ut prouidentiam unam eſſe conſentiant. ſiue enim natura, ſiue æther, ſiue ratio, ſiue mens, ſiue fatalis neceſſitas, ſiue diuina lex, ſiue quid aliud dixeris: idem eſt, quod a nobis dicitur Deus. nec obſtat appellationum diuerſitas; cum ipſa ſignificatione ad unum omnia reuoluantur. Ariſtoteles, quãuis ſecum ipſe diſſideat; ac repugnantia ſibi & dicat, & ſentiat: in ſummum tamen unam mentem mundo præeſſe teſtatur. Plato, qui omnium ſapientiſſimus iudicatur: monarchiam plane, aperteq; defendit: nec æthera, aut rationem, aut naturam, ſed, ut eſt, deum nominat: ab eo mundum hunc perfectum atq; mirabilem eſſe fabricatum. Quẽ Cicero ſecutus atq; imitatus in plurimis, Deum frequẽter con-

fitetur, ac ſupremum uocat in ijs libris, quos de legibus ſcripſit: ab eóq; regi mundum argumentatur, cum diſputat de natura deorum, hoc modo. Nihil eſt præſtantius Deo. ab eo igitur mundum regi neceſſe eſt. Nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubiectus Deus. omnem ergo regit ipſe naturam. Quid autem ſit Deus, in conſolatione definit. Nec uero deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam & libera, & ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens, & omnia mouens. Annæus quoque Seneca, q̃ ex Romanis uel acerrimus ſtoicus fuit, quam ſæpe ſummum deum merita laude proſequitur. Nam cum de immatura morte diſſereret: non intelligis, inquit, authorem, ac maieſtatem iudicis tui, rectoris orbis terrarum, cœliq́;, & deorum omnium Dei: à quo iſta numina, quæ ſingula adoramus, et colimus, ſuſpenſa ſunt. Item in exhortationibus. Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret; & hoc ordiretur, quo neque maius quicquam nouit natura, nec melius: ut omnia ſub ducibus ſuis irent, q̃uis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamen miniſtros regni ſui deos genuit. Et q̃ multa alia de deo noſtris ſimilia locutus eſt. quæ nūc differo, ꝗ alijs locis opportuniora ſunt. Nunc ſatis eſt demonſtrare, ſummo ingenio uiros attigiſſe ueritatem, ac propè tenuiſſe; niſi eos retrorſum fucata prauis opinionibus conſuetudo rapuiſſet: qua & deos alios eſſe opinabantur; & ea, quæ in uſum hominis Deus fecit, tanquam ſenſu prædita eſſent, pro dijs habenda, & colenda credebant.

Nunc

Nunc ad diuina teſtimonia tranſeamus. ſed prius unũ proferam; quod eſt ſimile diuino & ob nimiam uetuſtatem; & quod is, quem nominabo, ex hominibus inter deos relatus eſt. Apud Ciceronem C. Cotta pontifex diſputans contra ſtoicos de religionibus, & de uarietate opinionum, quæ ſolent eſſe de dijs: ut more academicorum omnia faceret incerta; quinq; fuiſſe Mercurios ait: & enumeratis per ordinẽ quatuor, quintum fuiſſe eum, à quo Argus occiſus ſit: ob eamq; cauſam in Aegyptum profugiſſe; atq; Aegyptijs leges, ac literas tradidiſſe. Hunc Aegyptij Thoth appellant. à quo apud eos primus anni ſui menſis, ideſt ſeptember nomen accepit. Idem oppidum condidit; quod etiam nunc græce uocatur ἑρμόπολις: & Saitæ ſeruant, & colunt eum religioſe. Qui tametſi homo fuerit antiquiſſimus: tamen & inſtructiſſimus omni genere doctrinæ: adeo, ut ei multarum rerum, & artium ſcientia, Triſmegiſto cognomen imponerent. Hic ſcripſit libros, & quidem multos, ad cognitionem diuinarum rerum pertinentes. in quibus maieſtatem ſummi, ac ſingularis Dei aſſerit: ijſdemq; nominibus appellat, quibus nos, Deum, & patrem. ac nequis nomen eius requireret: ἀνώνυμον, ideſt ſine nomine eſſe dixit; eo ꝙ nominis proprietate non egeat, ob ipſam ſcilicet unitatem. Ipſius hæc uerba ſunt. ὁ δὲ θεὸς εἷς, ὁ δ᾽ εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται. ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. Deo igitur nomen non eſt; quia ſolus eſt: nec opus eſt proprio uocabulo; niſi cum diſcrimen exigit multitudo, ut unãquãq; perſonam ſua nota, & appellatione deſignes. Deo autem, quia ſemper unus eſt; proprium nomen eſt Deus.

Supereſt, de reſponſis, carminibuſq; ſacris teſtimonia, quæ ſunt multo certiora, proferre. Nam fortaſſe ij, contra quos agimus: nec poëtis putant eſſe credendum, tanquam uana fingentibus; nec philoſophis, ꝙ errare potuerunt, quia & hi homines fuerunt. M. Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedū apud Latinos uixit; in libris rerum diuinarum, quos ad C. Cæſarem pontificem Maximum ſcripſit: cum de quindecim uiris loqueretur, ſibyllinos libros ait non fuiſſe unius Sibyllæ; ſed appellari uno nomine ſibyllinos, quòd omnes fœminæ uates, Sibyllæ ſunt à ueteribus nuncupatæ, uel ab unius Delphidis nomine; uel à conſilijs deorum denuntiandis. σιοὺς enim deos nō θιοὺς, & conſilium non βυλὴν ſed βυλὴν appellabant æolico genere ſermonis. Itaq; Sibyllam dictā eſſe quaſi θιοβύλην. Cæterum ſibyllas decem numero fuiſſe: eaſq; omnes enumerauit ſub authoribus, qui de ſingulis ſcriptitarunt. Primam fuiſſe de Perſis; cuius mentionem fecerit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit: Secundam Libyſſam; cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo: Tertiam Delphicam; de qua Chryſippus loquitur in eo libro, quem de diuinatione compoſuit: Quartam Cumæam in Italia; quam Næuius in libris belli punici, Piſo in annalibus nominat: Quintam Erythræam; quam Apollodorus Erythræus affirmat ſuam fuiſſe ciuem: eamq; Graijs Iliū petentibus uaticinatam, & perituram eſſe Troiam; & Homerū mendacia ſcripturum: Sextam Samiā; de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorum reperiſſe ſe ſcriptū: Septimā Cumanam, nomine Amal-

theam: quæ ab alijs Demophile, uel Herophile nominatur: eamq; nouẽ libros attuliſſe ad Regẽ Tarquiniũ Priſcum; ac pro eis trecẽtos philippeos poſtulaſſe; Regemq; aſpernatũ pretij magnitudine, deriſiſſe mulieris inſaniam. illã in conſpectu Regis tres cõbuſſiſſe; ac pro reliquis idẽ pretium poſtulaſſe: Tarquinium multo magis mulierẽ inſanire putaſſe. Quæ denuo tribus alijs exuſtis, cum in eodem pretio perſeueraret; motum eſſe regem; ac reſiduos trecentis aureis emiſſe: quorũ poſtea numerus ſit auctus, capitolio refecto; quòd ex omnibus ciuitatibus & italicis, & græcis, & præcipue erythræis coacti, allatiq; ſunt Romã, cuiuſcunq; Sibyllæ nomine fuerunt. Octauam Helleſponticã in agro Troiano natam, uico Marpeſſo, circa oppidum Gergithium; quam ſcribit Heraclides ponticus Solonis et Cyri fuiſſe temporibus. Nonã Phrygiam; quæ uaticinata ſit Ancyræ. Decimã Tiburtem, nomine Albuneã; quæ Tiburi colitur, ut dea, iuxta ripas Anienis: cuius in gurgite ſimulachrum eius inuentum eſſe dicitur, tenẽs in manu librum. Cuius ſacra ſenatus in Capitoliũ tranſtulerit. Harum omniũ Sibyllarũ carmina & feruntur, et habẽtur præterquam Cumææ: cuius libri à Romanis occuluntur; nec eos ab ullo, niſi à quindecim uiris, inſpici fas eſt. Et ſunt ſingularũ ſinguli libri: qui quia Sibyllæ nomine inſcribuntur; unius eſſe credũtur; ſuntq; confuſi: nec diſcerni, ac ſuũ cuiq; aſſignari põt, niſi erythrææ quæ & nomen ſuum carmini uerum inſeruit; et Erythræam ſe nominatum iri, prælocuta eſt; cum eſſet orta Babyloniæ. ſed & nos confuſe ſibyllã dicemus ; ſicubi teſtimonijs earum fuerit abutendum. Omnes igitur hæ

ſibyllæ unũ Deũ prædicant, maxime tamen erythræa: quæ celebrior inter cæteras, ac nobilior habetur: ſiquidem Feneſtella diligentiſſimus ſcriptor de XV uiris dicens, ait, reſtituto capitolio retuliſſe ad ſenatum C. Curionem Cos. ut legati Erythras mitterentur; qui carmina ſibyllæ conquiſita, Romam deportarent: itaq; miſſos eſſe, P. Gabinium, M. Octaalium, L. Valerium: qui deſcriptos à priuatis uerſus circa mille Romam deportarunt. idem ſupra oſtendimus dixiſſe Varronem. In ijs ergo uerſibus, quos legati Romam attulerunt, de uno Deo hæc ſunt teſtimonia.

εἷς θεὸς ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος.

Hunc eſſe ſolum Deum, ſummum; qui cœlum fecerit, luminibusq; diſtinxerit.

ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος ὃς πεποίηκεν
οὐρανὸν ἠέλιόν τε καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου.

Qui qm̃ ſolus ſit ædificator mundi, et artifex rerũ, uel q̃bus cõſtat, uel quæ ĩ eo ſunt: ſolũ coli oportere, teſtatur.

αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεσθ' ἡγήτορα κόσμου,
ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτυχεν.

Item alia ſibylla, quæcunq; eſt; cum perferre ſe ad homines Dei uocem diceret; ſic ait.

εἷς μόνος εἰμὶ θεὸς. καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος.

Exequerer nunc teſtimonia cæterarum: niſi & hæc ſufficerent; & illa opportunioribus locis reſeruarem. Sed cum defendamus cauſam ueritatis apud eos; qui aberrantes à ueritate, falſis religionibus ſeruiunt: quod genus probationis aduerſus eos magis adhibere debemus; q̃ ut eos deorum ſuorum teſtimonijs reuincamus?

Apollo enim, quem præter cæteros diuinum, maximéq; fatidicum exiſtimant; Colophone reſpondens, quòd Delphis emigrauerat, amœnitate ductus Aſiæ: quærenti cuidam, quis eſſet, aut quid eſſet omnino deus; reſpondit uiginti & uno uerſibus. Quorum hoc principium eſt.

αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικτος
οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων.
τουτὶ θεὸς μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς.

Nunquid poteſt ſuſpicari de Ioue eſſe dictum; q̃ et matrem habuit, & nomen? Quid, quòd Mercurius ille ter maximus; cuius ſupra mentionem feci: non modo ἀμήτορα, ut Apollo, ſed ἀπάτορα quoque appellat Deum; quòd origo illi non ſit aliunde. Nec enim poteſt ab ullo eſſe generatus, qui ipſe uniuerſa generauerit. Satis (ut opinor) & argumentis docui; et teſtibus confirmaui, quod per ſe ſatis clarũ eſt, Vnum eſſe regem mundi, unum patrem, unum Deum. Sed fortaſſe quærat aliquis à nobis idem illud, q̃d apud Ciceronem quærit Hortenſius. Si Deus unus eſt: quæ eſſe beata ſolitudo queat? Tãquam nos, qui unum eſſe dicimus, deſertum, ac ſolitarium eſſe dicamus. habet enim miniſtros: quos uocamus nuntios. Et eſt illud uerum, quod dixiſſe in exhortationibus Senecam ſupra retuli: genuiſſe regni ſui miniſtros Deum. Verum hi neq; dij ſunt; neque Deos ſe uocari, aut coli uolunt: quippe qui nihil præter iuſſum, ac uoluntatem Dei faciant. Nec tamen illi ſunt, qui uulgo coluntur: quorum & exiguus, & certus eſt numerus. Quòd ſi cultores Deorum, eos ipſos ſe colere putant, quos ſummi dei miniſtros appellamus:

nihil eſt, quod nobis faciant inuidiam, qui unum dicamus, multos negemus. Si eos multitudo delectat: non duodecim dicimus, aut trecentos ſexagintaquinq; (ut Orpheus) ſed innumerabiles eſſe arguimus eorum errores in diuerſum, qui tam paucos putant. Sciant tamen, quo nomine appellari debeant: ne Deum uerum uiolent: cuius nomen exponunt, dum pluribus tribuunt. Credant Apollini ſuo; qui eodem illo reſponſo ut Ioui principatum, ſic etiam cæteris dijs abſtulit nomen. Tertius enim uerſus oſtendit, Dei miniſtros, non Deos, uerum angelos appellari oportere. De ſe quidem ille mentitus eſt. qui cum ſit è numero dæmonum: Angelis ſe Dei aggregauit: deniq; in alijs reſponſis, dæmonem ſe eſſe, confeſſus eſt. Nam cum interrogaretur, quomodo ſibi ſupplicari uellet: ita reſpondit.

πάνσοφε παντοδίδακτ᾽ αἰολόστροφε κέκλυθι δαῖμον.

Item rurſus cum preces in Apollinem ſmyntheum rogatus expromeret: ab hoc uerſu exorſus eſt.

ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε καὶ σοφὲ δαῖμον.

Quid ergoupereſt, niſi ut ſua confeſſione uerberibus ueri Dei, ac pœnæ ſubiaceat ſempiternæ? Nam in alio reſponſo ita dixit,

δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον
ἀκάματοι δάμνανται ὑπαὶ μάστιγι θεοῖο.

De utriſq; generibus in II. li. diſſeremus. Interim nobis ſat eſt, qđ dũ ſe honorare uult, et in cœlo collocare: cõfeſſus eſt, id qđ res habet, quomodo ſint appellãdi, q̃ Deo aſſiſtunt. Retrahant ergo ſe homines ab erroribus; & abiectis religionibus prauis, parentem ſuũ, dominũq; cognoſcant: cuius nec uirtus æſtimari poteſt;

nec magnitudo perſpici; nec principiũ comprehẽdi. cum ad illũ mentis humanæ intentio, & acumen, & memoria peruenerit quaſi ſubductis, & conſumptis omnibus uijs: ſubſiſtit; hæret; deficit: nec eſt aliquid ulterius, quo progredi poſſit. uerum quia fieri nó poteſt, quin id, q̃d ſit, aliquando eſſe cœperit: conſequẽs eſt, ut quando nihil ante illum fuit; ipſe ante omnia ex ſeipſo ſit procreatus. ideóq; ab Apolline αὐτοφυὴς, à Sibylla αὐτογενὴς, & ἀγέννητος, & ἀποίητος nominatur. quod Seneca uir acutus in exhortationibus uidit. Nos, inquit, aliunde pendemus. Itaq; ad aliquem reſpiciamus; cui, quod eſt optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit; alius inſtruxit: Deus ipſe ſe fecit. His igitur tot et tantis teſtibus cóprobatur, unius Dei poteſtate, ac prouidentia mundum gubernari. cuius uim, maieſtatémq; tantam eſſe dicit in Timæo Plato; ut eam neque mente concipere, neq; uerbis enarrare quiſquam poſſit ob nimiam eius, & inæſtimabilem poteſtatem. Dubitet ergo aliquis, an quicquam difficile, aut impoſſibile ſit Deo: qui tanta, támq; mirifica opera prouidentia excogitauit, uirtute conſtituit, ratione perficit; nũc autem ſpiritu ſuſtentet, poteſtate moderetur, inexcogitabilis, ineffabilis, & nulli alij ſatis notus q̃ ſibi? Vnde mihi de tanta maieſtate ſæpius cogitanti; qui Deos colunt, interdum uideri ſolent tam cæci, tam incogitabiles, tam excordes, tã nó multũ à mutis animalibus differentes; qui credant, eos, qui geniti ſunt maris ac fœminæ coitu, aliquid maieſtatis, diuinæq; uirtutis habere potuiſſe: cum Sibylla Erythræa dicat,

οὐ δύναται ἀνδρὸς

Seneca

plato.

ἐκ μηρῶν μήτράς τι θεὸς τετοπωμένος εἶναι.

Quòd ſi eſt uerum, ſicuti eſt: apparet, Herculem, Apollinem, Liberum, Mercurium, Iouemq; ipſum cum cæteris homines fuiſſe; quoniam ſunt ex duobus ſexibus nati. Quid eſt autem tam remotum à Deo; q̃ id opus, quod ipſe ad propagandam ſobolem mortalibus tribuit? & quod ſine ſubſtantia corporali nullum poteſt eſſe? Dÿs ergo, ſi ſunt immortales, et æterni; quid opus eſt altero ſexu? nimirum ut generent. ipſa progenie quid opus eſt? cum ſucceſſione nõ egeant, qui futuri ſunt ſemper? Nam profecto in hominibus, cæteriſq; animantibus diuerſitas ſexus, & coitio, & generatio nullam habet aliam rationem; niſi ut omnia genera uiuentium, quando ſunt conditione mortalitatis obitura, mutua poſſint ſucceſſione ſeruari. Deo autem, qui eſt ſempiternus; neq; alter ſexus, neque ſucceſſio neceſſaria eſt. Dicet aliquis; Vt habeat uel miniſtros, uel in quos ipſe poſſit dominari. Quid igitur opus eſt ſexu fœmineo: cum Deus, qui eſt omnipotens, ut uocatur; ſine uſu, & opera fœminæ poſſit filios procreare? Nam ſi quibuſdam minutis animalibus id præſtitit; ut ſibi è folijs natos et ſuauibus herbis Ore legant: cur exiſtimet aliquis, ipſum Deum niſi ex permiſtione ſexus alterius non poſſe generare? Illos igitur, quos imperiti & inſipientes tanquã Deos & nuncupant, & adorant: nemo eſt tam inconſyderatus; qui non intelligat fuiſſe mortales. Quomodo ergo, inquiet aliquis, Dÿ crediti ſunt? Nimirum quia reges maximi, ac potentiſſimi fuerunt: ob merita uirtutum ſuarum, aut munerum, aut artium repertarum, cum chari fuiſſent ÿs, quibus imperita-

uerant; in memoriam ſunt conſecrati. quod ſiquis dubitet: res eorũ geſtas, & facta conſyderet; quæ uniuerſa tam poëtæ, q̃ hiſtorici ueteres prodiderunt.

Hercules, qui ob uirtutem clariſſimus, & quaſi Africanus inter deos habetur: non'ne orbem terræ, quem peragraſſe, ac expurgaſſe narratur; ſtupris, libidinibus, adulterijs, inquinauit? nec mirũ: cũ eſſet adulterio genitus Alcmenæ. Quid tandem potuit in eo eſſe diuini; qui ſuis ipſe uitijs mancipatus, & mares, & fœminas contra omnes leges infamia, dedecore, flagitio afficit? Sed ne illa quidem, quæ magna, & mirabilia geſſit: talia iudicãda ſunt; ut uirtutibus diuinis tribuẽda uideãtur. Quid enim tam magnificum? ſi leonem, aprumq́; ſuperauit? ſi aues ſagittis deiecit? ſi regium ſtabulũ egeſſit? ſi uiraginẽ uicit; cingulumq́; detraxit? ſi equos feroces cum domino interemit? Opera ſunt iſta fortis uiri; hominis tamen. Illa enim, quæ uicit; fragilia, et mortalia fuerunt. Nulla enim eſt (ut ait orator) tanta uis; quæ non ferro, ac uiribus debilitari, frangiq́; poſſit. At animum uincere, iracundiam cohibere; fortiſſimi eſt. quæ ille nec fecit unquam; nec potuit. Hæc qui faciat: non modo ego eum ſummis uiris comparo; ſed ſimillimum Deo iudico. Vellem, adieciſſet de libidine, luxuria, cupiditate, inſolẽtia; ut uirtutẽ eius impleret, quem ſimilem Deo iudicabat. Non enim fortior iudicandus eſt, qui leonem, q̃ qui uiolentiam, & in ſeipſo incluſam ferã ſuperat iracundiam: aut qui rapaciſſimas uolucres deijcit; q̃ qui cupiditates auidiſſimas coercet: aut qui Amazonẽ bellatricem, q̃ qui libidinẽ uincit, pudoris, ac famæ debellatricem: aut qui fimum de

ſtabulo, q̃ q uitia de corde ſuo eggerit quæ magis ſunt pernicioſa; quia domeſtica, et propria mala ſunt: q̃ illa; quæ & uitari poterant, & caueri. Ex quo fit; ut ille ſolus uir fortis debeat iudicari, qui temperans eſt, et moderatus, & iuſtus. Quod ſi cogitet aliquis, quæ ſint Dei opera: iam hæc omnia, quæ mirantur homines ineptiſſimi, ridicula iudicabit. Illa enim nō diuinis uirtutibus, quas ignorant; ſed infirmitate ſuarū uiriū metiuntur. Nam illud quidē nemo negabit; Herculem non tantum Euriſtheo ſeruiſſe regi, quod aliquatenus honeſtum uideri poteſt; ſed etiā impudicæ mulieri Omphale: quæ illum ueſtibus ſuis indutum, ſedere ad pedes ſuos iubebat penſa facientem. deteſtabilis turpitudo. ſed tanti erat uoluptas. Quid tu, inqet aliquis, poëtis'ne credendum putas? Quid ni putem? Non enim iſta Lucilius narrat, aut Lucianus; q Dijs, & hominibus non peperat: ſed hi potiſſimū, qui Deorū laudes canebant. Quibus igitur credemus, ſi fidē laudātibus nō habemus? Qui hos mentiri putat: proferat alios, quibus credamus, authores: qui nos doceant, qui ſint iſti Dij; quomodo, unde orti: quæ ſit uis eorum: qui numerus: quæ poteſtas: quid in his admirabile: quid cultu dignū: quod denique certius, uerius'q; myſterium. nullos dabit. Credamus igitur iſtis; qui non ut reprehenderent, ſunt locuti; ſed ut prædicarent. Nauigauit ergo cum Argonautis; expugnauit'q; Troiam, iratus Laomedonti ob negatam ſibi pro filiæ ſalute mercedem. unde, quo tempore fuerit, apparet. Idem furore, atque inſania percitus, uxorem ſuam cum liberis interemit. Hunc homines deum putant? ſed Philoctetes eius hæres non pu-

tauit; qui facem ſuppoſuit arſuro; qui artus eius, & neruos cremari, ac diffluere uidit; qui oſſa eius, ac cineres in Oeta monte ſepeliuit: pro quo munere ſagittas eius accepit. Aeſculapius & ipſe non ſine flagitio Apollinis natus, quid fecit aliud diuinis honoribus dignum; niſi quod ſanauit Hippolytum? mortem ſane habuit clariorem; quòd à Deo meruit fulminari. Hunc Tarquitius de illuſtribus uiris diſſerens, ait, incertis parentibus natum; expoſitum, & à uenatoribus inuentum; canino lacte nutritum; Chironi traditum, didiciſſe medicinam: fuiſſe autem Meſſenium; ſed, Epidauri moratum. Tullius etiam Cynoſuris urbe Arcadiæ ait ſepultum. Quid Apollo pater eius? Non'ne ob amorem, quo flagrauit, turpiſſime gregem pauit alienum; & muros Laomedonti extruxit? cum Neptuno mercede conductus. quæ illi negari potuit impune: ab eoq; primo Rex perfidus, quicquid cum Dijs pepigiſſet, didicit abnegare. Idem formoſum puerum & dum amat, uiolauit; &, dum ludit, occidit. Homicida Mars, & per gratiam cædis crimine ab Athenienſibus liberatus; ne uideretur nimis ferus, & immanis; adulterium cum Venere commiſit. Caſtor & Pollux, dum alienas ſponſas rapiunt, eſſe gemini deſierunt. nam dolore iniuriæ concitatus Idas, alterum gladio tranſuerberauit. & eoſdem poëtæ alternis uiuere, alternis mori narrant: ut iam ſint non Deorum tãtum, ſed omnium mortalium miſerrimi; quibus ſemel mori non liceat. hos tamen Homerus ambos ſimpliciter (non ut poëtæ ſolent) mortuos eſſe teſtatur. Nam cum faceret in muris aſſidentem Priamo Helenam, cunctos Græ-

De æsculapio Apolline, Neptuno, de marte, et castore, Polluce atque mercurio. C. x

ciæ principes recognoſcere; ſolos autem ſe fratres ſuos requirere: ſubiecit orationi eius huiuſmodi uerſum.

Hæc ait. aſt illos retinebat terra ſepultos.

Fur ac nebulo Mercurius, quid ad famã ſui reliqt, niſi memoriã fraudum ſuarum? Cælo ſcilicet dignus; quia palæſtram docuit; & lyram primus inuenit. Liberũ patrẽ, in ſenatu Deorũ ſummæ authoritatis, primæq́; eſſe ſententiæ, neceſſe eſt: quia præter Ioue ſolus omnium triumphauit; exercitum duxit; Indos debellauit. ſed inuictus ille Impator indicus Maximus, ob amorem, ac libidinem turpiſſime uictus eſt. Delatus enim Diam cum ſemiuiro comitatu; nactus eſt impudicam mulierem in litore: ac fiducia uictoriæ indicæ uir eſſe noluit; ne nimium mollis uideretur: atque illam patris proditricem, fratris interemptricem, ab alio relictam, & repudiatam, in coniugium ſibi uendicauit; et liberam fecit; & cum ea pariter aſcendit in cælum. Quid omnium horum pater Iupiter; qui in ſolenni precatione Optimus Maximus nominatur? nonne à prima ſua pueritia impius, ac pene paricida deprehenditur? cum patrem regno expulit, ac fugauit: nec expectauit mortem decrepiti ſenis, cupiditate regnandi. & cum paternum ſolium per uim, per arma cepiſſet: bello eſt à Titanibus laceſſitus. quod humano generi principium fuit malorum. quibus uictis, & pace in perpetuum comparata, reliquam ſuam uitam in ſtupris, adulterijſq́; conſumpſit. Omitto uirgines, quas imminuit. id enim tolerabile iudicari ſolet. Amphitryonem ac Tyndarũ præterire non poſſum: quorum domos dedecore, atque infamia pleniſſimas reddidit.

illud uero ſummæ impietatis, ac ſceleris, quod regium puerum rapuit ad ſtuprum. Parum enim uidebatur; ſi in expugnãda fœminarũ pudicitia maculoſus eſſet, ac turpis: niſi etiam ſexui ſuo iniuriam faceret, hoc eſt uerum adulterium: quod fit contra naturam. hæc qui fecit; uiderimus, an maximus; certe optimus non eſt. quod nomen à corruptoribus, ab adulteris, ab inceſtis abeſt: niſi forte nos erramus homines; qui talia facientes ſceleratos uocamus, ac perditos; omnibuſq; pœnis digniſſimos iudicamus. Stultus autẽ M. Tullius, qui C. Verri adulteria obiecit: eadem enim Iupiter, quẽ colebat, admiſit: Qui P. Clodio ſororis inceſtũ: at illi Optimo Maximo eadem fuit & ſoror, & coniux.

Quis eſt igitur tam excors, qui hunc in cœlo regnare putet; qui ne in terra quidem debuit? Non inſulſe quidam poëta triumphum Cupidinis ſcripſit. quo in libro non modo potentiſſimum Deorum Cupidinem, ſed etiã uictorem facit. Enumeratis enim amoribus ſingulorum; quibus in poteſtatem Cupidinis, ditionemq; ueniſſent: inſtruit pompam; in qua Iupiter cum cæteris Dijs ante currum triumphantis ducitur cathenatus. eleganter id quidem à poëta figuratum: ſed tamen non multum diſtat à uero. Qui enim uirtutis eſt expers; qui cupiditatibus, ac libidinibus malis uincitur: non Cupidini (ut ille finxit) ſed morti ſubiectus eſt ſempiternæ. Sed omittamus de moribus dicere: rem conſyderemus: ut intelligant homines, in quibus miſeri uerſentur erroribus. Regnare in cœlo Iouem uulgus exiſtimat: id & doctis pariter, & indoctis perſuaſum eſt. quod & religio ipſa, & precationes, & hymni, &

delubra,& ſimulachra demonſtrant. Eundem tamen Saturno,& Rhea genitum confitentur. Quomodo poteſt Deus uideri; aut (ut ait poëta) hominum, rerumq; repertor; ante cuius ortum infinita hominū millia fuerunt? Eorum ſcilicet, qui Saturno regnante uixerunt; ac priores luce, q̃ Iupiter, ſunt potiti. Video aliū Deum regem fuiſſe primis temporibus, aliū conſequentibus: Poteſt ergo fieri, ut alius ſit poſtea futurus. Si enim regnum prius mutatum eſt: cur deſperemus etiam poſterius poſſe mutari? niſi forte Saturnus generare potuit fortiorem: Iupiter non poteſt. Atqui diuinū imperium aut ſemper immutabile eſt: aut, ſi eſt mutabile, qđ fieri non poteſt; ſemper utiq; mutabile eſt. Poteſt ergo Iupiter regnum amittere; ſicut & pater eius amiſit. ita plane. nam cum idem neq; uirginibus, neque maritatis unq̃ pepercиſſet: abſtinuit ſe tamen una Thetide: quod reſponſum fuit, maiorem patre ſuo futurum, quiſquis ex illa natus eſſet. Primum in eo imprudentia nō Dei: cui niſi Themis futura dixiſſet; ipſe neſciret. ſi autem diuinus non ſit: ne deus quidem ſit; unde ipſa diuinitas nominatur, ut ab homine humanitas. Deinde conſcientia imbecillitatis; qui timuit utiq; maiorem. quod qui facit; ſcit utiq; profecto non eſſe ſe maximum; quando quidem poteſt aliquid maius exiſtere. Idem per ſtygiam paludem ſanctiſſime iurat,

Vna ſuperſtitio, ſuperis quæ reddita diuis.

Quæ eſt iſta ſuperſtitio? aut à quo reddita? Eſt ergo aliqua poteſtas maxima: quæ peierantes deos puniat? quæ tanta formido eſt paludis infernæ; ſi ſunt immortales? quid metuunt eam; quam uiſuri non ſunt, niſi quos

mori neceſſe eſt? Quid igitur homines oculos ſuos in cœlum tollunt? quid per ſuperos deierant; cum ipſi ſuperi ad inferos deuoluantur? ibiq; habeant quod uenerentur, & adorent? Illud uero quale eſt: eſſe fata, quibus dij omnes & ipſe Iupiter pareat. Si parcarum tanta uis eſt, ut plus poſſint q̃ cœleſtes uniuerſi, quã'q; ipſe rector, ac dominus: cur non illæ potius regnare dicantur; quarum legibus, ac ſtatutis parere omnes deos neceſſitas cogit? Nunc cui dubium eſt; quin is, qui alicui rei obſequitur, maximus non ſit? nam ſi ſit; nõ accipiat fata, ſed faciat. Nunc ad illud, quod omiſerã, redeo. In una utiq; ſola fuit continentior, cum eã deperiret; & non uirtute aliqua, ſed metu ſucceſſoris. Quæ formido utiq; eius eſt; qui ſit et mortalis & imbecillis, & nihili. quippe qui potuit et tunc, cũ naſceretur, extingui; ſicut frater eius ante genitus extinctus eſt. qui ſi uiuere potuiſſet: nunq̃ minori conceſſiſſet imperium. ipſe autem furto ſeruatus, furtimq; nutritus, ζεὺς ſiue ζὰν appellatus eſt; non, ut iſti putant, à feruore cœleſtis ignis; uel quòd uitæ ſit dator; uel ꝙ animãtibus inſpiret animas, quæ uirtus ſolius dei eſt (quã enim poſſit inſpirare animam, qui ipſe accipit aliũde?) ſed quòd primus ex liberis Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur homines alium Deum habere regem; ſi Saturnus non fuiſſet ab uxore deluſus. At enim poëtæ iſta finxerunt. Errat quiſquis hoc putat. illi enim de hominibus loquebantur: ſed ut eos ornarent, quorũ memoriam laudibus celebrabant; deos eſſe dixerunt. Itaque illa potius ficta ſunt, quæ tanquam de dijs; non illa, quæ tanquam de hominibus locuti ſunt. quod clarum

fiet exemplo, quod inferemus. Danaen uiolaturus Iupiter, aureos numos largiter in ſinũ eius infudit. Hæc ſtupri merces fuit. At poëtæ, qui quaſi de deo loquebantur: ne authoritatem creditæ maieſtatis infringerent; finxerunt ipſum in aureo imbre delapſum, eadem figura, qua imbres ferreos dicunt; cum multitudinem telorum, ſagittarumq́; deſcribunt. Rapuiſſe dicitur in aquila Catamitum. poëticus color eſt. ſed aut per legionem rapuit; cuius inſigne aquila eſt: aut nauis, in qua eſt impoſitus, tutelam habuit in aquila figuratam; ſicut taurum, cum rapuit, & tranſuexit Europam. Eodem modo conuertiſſe in bouem traditur Io Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret: ut erat iam ſetis obſita, iam bos, tranaſſe dicitur mare; in Aegyptumq́; ueniſſe; atque ibi recepta priſtina forma, dea facta; quæ nunc Iſis uocatur. Quo igitur argumento probari poteſt, nec Europam in Tauro ſediſſe; nec Io factam bouem? Quòd certus dies habetur in faſtis; quo Iſidis nauigium celebratur. quæ res docet non tranaſſe illam, ſed nauigaſſe. Igitur qui ſapere ſibi uidẽtur: quia intelligunt uiuum, terrenumq́; corpus in cœlo eſſe non poſſe: totam Ganymedeam fabulam pro falſo repudiãt; nec ſentiunt, in terra id eſſe factum; quia res, ac libido ipſa terrena eſt. Non ergo res ipſas geſtas finxerunt poëtæ: quod ſi facerent; eſſent uaniſſimi: ſed rebus geſtis addiderunt quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebant, ſed ornare cupientes. Hinc homines decipiuntur: maxime quòd, dum hæc omnia ficta eſſe arbitrãtur à poëtis; colunt, quod ignorant. neſciũt enim, qui ſit poëticæ licentiæ modus; quouſq; progre-

di fingendo

di fingendo liceat: cum officium poëtæ ſit in eo, ut ea, quæ geſta ſunt uere, in aliquas ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo conuerſa traducat. Totum autem, quod referas, fingere; id eſt, ineptũ eſſe, & mẽdacem potius q̃ poëtam. ſed finxerũt iſta, quæ fabuloſa creduntur. num etiam illa, quæ de dijs fœminis, deorumq́; connubijs dicta ſunt? Cur igitur ſic figurantur, ſic coluntur? niſi forte non tantum poëtæ, ſed & pictores ẽt, fictoresq́; imaginum mentiũtur. Si enim hic Iupiter, qui à nobis dicitur Deus, non is eſt, qui ex Saturno, & Ope natus eſt: nõ oportuit niſi ſolius ſimulachrũ in templis omnibus collocari. quid ſibi mulierũ effigies uolunt? quid ſexus infirmus? in quẽ ſi cecidit iſte Iupiter: tum uero ipſi lapides hominem fatebuntur. Mentitos aiunt eſſe poëtas; & his tamen credunt; immo uero non eſſe mentitos, re ipſa probant. Ita .n. deorum ſimulachra confingunt; ut ex ipſa diuerſitate ſexus appareat uera eſſe, quæ dicunt poëtæ. Nam quod aliud argumentum habet imago Catamiti, & effigies aquilæ; cũ ante pedes Iouis ponuntur in templis; & cum ipſo pariter adorantur: niſi ut nefandi ſceleris, ac ſtupri memoria maneat in æternũ? Non igitur à poëtis totum fictum eſt. aliquid fortaſſe traductum, & obliqua figuratione obſcuratum; quò ueritas inuoluta tegeretur: ſicut illud de ſortitione regnorum. Aiunt .n. Ioui cœlum obtigiſſe, Neptuno mare, inferna Plutoni. cur non terra potius in ſortem tertiam uenit? niſi ꝙ in terra geſta res eſt. Ergo illud in uero eſt; ꝙ regnum orbis ita partiti, ſortitiq́; ſunt, ut orientis imperium Ioui cederet; Plutoni, cui cognomen Ageſilao fuit, pars occidentis obtin-

geret: eo ꝙ plaga oriens, ex qua lux mortalibus datur, ſuperior; occidentis autem, inferior eſſe uideatur. Sic ueritatem mendacio uelauerunt; ut ueritas ipſa perſuaſioni publicæ nihil derogaret. De Neptuni ſorte manifeſtum eſt; cuius regnum tale fuiſſe dicimus, quale M. Antonij fuit infinitum illud imperium; cui totius oræ maritimæ poteſtatem ſenatus decreuerat; ut prædones perſequeretur, ac mare omne pacaret. Sic Neptuno maritima omnia cum inſulis obuenerunt. Quomodo id probari poteſt? Nimirum ueteres hiſtoriæ docent. Antiquus author Euhemerus, qui fuit ex ciuitate Meſſana: res geſtas Iouis, & cæterorum, qui dij putantur, collegit; hiſtoriamq́; contexuit ex titulis, & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur, maximeq́; in fano Iouis Triphylij; ubi aureā columnam poſitam eſſe ab ipſo Ioue, titulus indicabat: in qua columna geſta ſua perſcripſit; ut monimentum eſſet poſteris rerum ſuarum. Hanc hiſtoriam interpretatus eſt Ennius, & ſecutus. cuius hæc uerba ſunt: Iupiter imperiū Neptuno dat maris; ut inſulis omnibus, &, quæ loca ſunt ſecundū mare, omnibus regnaret. Vera ſunt ergo, quæ loquuntur poëtæ; ſed obtentu aliquo, ſpecieq́; uelata. Poteſt & mons Olympus figurā poëtis dediſſe; ut Iouem dicerent cœli regnū eſſe ſortitum; ꝙ Olympus ambiguum nomen eſt & montis, & cœli. In Olympo autem Iouē habitaſſe, docet hiſtoria eadem: quæ dicit. Eadem tempeſtate Iupiter in monte Olympo maximā partem uitæ colebat; & eo ad eum in ius ueniebāt, ſiquæ res in controuerſia erant. Item, ſiquis quid noui inuenerat, quod ad uitam humanam utile eſſet; eo ue-

nlebat;atq; Ioui oſtendebat. Multa in hunc modũ poëtæ transferunt;non ut in deos mentiantur,quos colũt; ſed ut figuris,uarijsq; coloribus uenuſtatem, ac leporẽ carminibus ſuis addant. Qui autem non intelligunt, quomodo,aut q̃re quidque figuretur:poëtas uelut mendaces, & ſacrilegos inſequuntur. Hoc errore decepti etiã philoſophi,ꝙ ea,quæ de Ioue feruntur, minime in deũ conuenire uidebantur;duos Ioues fecerunt, unum naturalem,alterũ fabuloſum. Viderunt ex parte, quod erat uerum;eum ſcilicet,de quo poëtæ loquuntur,hominem fuiſſe. in illo autem naturali Ioue, uulgari conſuetudine religionis inducti,errauerunt; ꝙ in deũ nomen hominis tranſtulerunt;qui(ut ſupra diximus) q̃a ſolus eſt,non indiget nomine. Iouem autem illum eſſe, qui ſit ex Ope,Saturnoq; natus, negari non poteſt. Vana igitur perſuaſio eſt eorum;qui nomen Iouis ſummo deo tribuunt. Solent.n.quidam errores ſuos hac excuſatione defendere;qui conuicti de uno Deo, cum id negare non poſſunt,ipſum ſe colere affirmant: uerum hoc ſibi placere, ut Iupiter nominetur. quo quid abſurdius? Iupiter enim ſine contubernio coniugis,filiæq; coli non ſolet. Vnde quid ſit,apparet : nec fas eſt id nomen eò transferri;ubi nec Minerua eſt ulla, nec Iuno. Quid? ꝙ huius nominis proprietas non diuinam uim exprimit, ſed humanam? Iouẽ enim, Iunonemq; à iuuando eſſe dictos Cicero interpretatur. Et Iupiter,quaſi iuuans pater,dicitur;quod nomen in deum minime congruit;quia iuuare hominis eſt, opis aliq̃d conferentis in eum,qui ſit alienus,& exigui beneficij. Nemo ſic Deum precatur,ut ſe adiuuet ; ſed ut ſeruet;ut uitam,

ſalutem'q; tribuat: quod multo plus, ac maius eſt, q̃ iuuare. Et *quoniam de patre loquimur; nullus pater dicitur filios iuuare; cum eos generat, aut educat.* Illud *enim leuius eſt; q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficij exprimatur.* Quanto *id magis inconueniens eſt* Deo; *qui uerus eſt pater; per quẽ ſumus; & cuius toti ſumus; à quo fingimur, animamur, illuminamur; qui nobis uitam impertit; ſalutẽ tribuit; uictum multiplicem ſubminiſtrat.* Non *intelligit beneficia diuina, qui ſe iuuari tantũmodo à* Deo *putat.* Ergo *non imperitus modo, ſed et impius eſt, qui nomine* Iouis *uirtutẽ ſummæ poteſtatis imminuit.* Quare *ſi* Iouem *ex rebus geſtis, et ex moribus hominem fuiſſe, in terra'q; regnaſſe deprehẽdimus: ſupereſt, ut mortem quoq; eius inueſtigemus.* Ennius *in ſacra hiſtoria, deſcriptis omnibus, quæ in uita ſua geſſit; ad ultimum ſic ait.* Deinde Iupiter *poſtq̃ terram quinquies circuiuit; omnibus'q; amicis, atq; cognatis ſuis imperiũ diuiſit; reliquit'q; hominibus leges; mores, frumetaq; parauit, multaq; alia bona fecit; immortali gloria, memoria'q; affectus, ſempiterna monimenta ſuis reliquit: ætate peſſum acta, in* Creta *uitam cõmutauit; & ad* Deos *abijt: eum'q;* Curetes *filij ſui curauerũt; decorauerunt'q; eũ: & ſepulchrum eius eſt in* Creta *in oppido* Gnoſo: *et dicitur* Veſta *hanc urbem creauiſſe: in'q; ſepulchro eius eſt inſcriptum antiquis literis græcis, ὁ ζὰν τοῦ κρόνου. id eſt latine;* Iupiter Saturni. Hoc *certe non poëtæ tradunt, ſed antiquarum rerum ſcriptores. quæ adeo uera ſunt; ut ea ſibyllinis uerſibus confirmentur; qui ſunt tales.*

δαίμονας ἀψύχους νεκύων εἴδωλα καμόντων

ὧν κρήτη καὶ σχῆμα τάφους ἡ δύσμορος ἴσχει.

Cicero de natura deorum, cum tres Ioues à theologis nominari diceret, ait, tertiũ fuiſſe Cretenſem, Saturni filium; cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. Quomodo igitur poteſt Deus alibi eſſe uiuus, alibi mortuus; alibi habere templũ, alibi ſepulchrũ? Sciant ergo Romani, capitolium ſuũ.i. ſummum caput religionũ ſuarum publicarum, nihil eſſe aliud, q̃ inane monimentũ. Veniamus nunc ad eius patrem; qui ante regnauit; et qui fortaſſe plus habebat in ſe; quòd ex coitu tantorum elementorum genitus eſſe dicatur. Videamus, quid in eo fuerit Deo dignum: In primis illud, ꝙ aureũ ſeculum narratur habuiſſe; quòd iuſtitia ſub eo fuerit in terra. Teneo aliquid in eo; quod in eius filio non fuit. Quid enim tam conueniens Deo, q̃ iuſtum regimen, ac pium ſeculum? Sed cum eadem ratione natum eſſe cogito: non poſſum putare Deũ ſummum; ꝙ uideam eſſe aliqd antiquius, cœlum ſcilicet, atq; terrã. At ego Deum quæro; ultra quem nihil eſt omnino; qui fons, & origo ſit rerum. Hic ſit neceſſe eſt, qui cœlũ ipſum condidit, terramq; fundauit. Saturnus autem ſi ex his natus eſt (ut putatur) quemadmodum poteſt Deus eſſe principalis, qui alijs ortum ſuum debet? aut quis præfuit mundo, ante q̃ Saturnus gigneretur? Sed hoc poeticum eſt (ut dicebam paulo ante) figmentum. nec.n fieri poterat, ut elementa inſenſibilia, tantoq; interuallo ſeparata, in unum coirent, ac filium procrearent; aut is, qui natus eſſet, non potiſſimum genitoribus ſimilis exiſteret; ſed eam formam gereret, quã parentes ſui non habebant. Quæramus ergo, quid ueritatis ſub hac figura lateat.

Minutius Felix in eo libro, qui Octauius inſcribitur ſic argumentatus eſt: Saturnum, cum fugatus eſſet à filio, in Italiamq́; ueniſſet: Cœli filium dictum; ꝙ ſoleamus eos, quorum uirtutem miremur, aut qui repentino aduenerint, de cœlo cecidiſſe, dicere: terræ autem; quòd ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus. Sunt hæc quidem ſimilia ueri, non tamen uera: quia conſtat etiam tunc, cum regnaret, ita eſſe habitum. Potuit & ſic argumentari: Saturnum, cum potentiſſimus rex eſſet, ad retinendam parentum ſuorum memoriam nomina eorum cœlo, terræq́; indidiſſe; cum hæc prius alijs uocabulis appellarentur. qua ratione & montibus, et fluminibus nomina ſcimus impoſita. Neq; enim cum dicunt poëtæ de progenie Atlantis, aut Inachi fluminis; id potiſſimum dicunt, homines ex rebus ſenſu carentibus potuiſſe generari; ſed eos utiq; ſignificant, qui nati ſunt ex ijs hominibus; qui uel uiui, uel mortui, nomina montibus, aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres, maximeq; Græcos uſitatum fuit. ſic maria eorum traxiſſe nomina accepimus, qui deciderant in ea, ut Aegæum, Icarium, Helleſponticum. & in Latio Auentinus uocabulum monti dedit; in quo ſepultus eſt: Tyberinus uel Tybris amni, in quo merſus eſt. Non ergo mirandum, ſi nomina eorum cœlo, terræq́; attributa eſſent, qui reges genuerant potentiſſimos. Apparet ergo, non ex cœlo natum eſſe: quod fieri non poteſt: ſed ex eo homine, cui nomen Vrano fuit. quod eſſe uerũ, Triſmegiſtus author eſt. qui cum diceret admodũ paucos extitiſſe, in quibus eſſet perfecta doctrina: in his Vranum, Saturnum, Mercurium cognatos ſuos nomi-

nauit. Hæc ille quia ignorauit; aliò traduxit hiſtoriã. qui quoniam quomodo potuerit argumentari, oſtendi; nunc dicam, quomodo, ubi, à quo ſit hoc dictũ. non. n. Saturnus hoc, ſed Iupiter fecit. In ſacra hiſtoria ſic Ennius tradit. Deinde Pantum deducit in montẽ; qui uocatur cœli ſtella. Poſtq̃ eò aſcendit; contemplatus eſt late terras; ibiq; in eo monte aram creat cœlo: primusq; in ea ara Iupiter ſacrificauit. in eo loco ſuſpexit in cœlum, quod οὐρανὸς nominatur: idq;, ꝙ ſupra mundum erat, quod æther uocatur, de ſui aui nomine cœlo nomẽ indidit: idq; Iupiter, quod æther uocatur, precans primum cœlum nominauit: eamq; hoſtiam, quam ibi ſacrauit, totam adoleuit. Nec hic tantum ſacrificaſſe Iupiter inuenitur. Cæſar quoq; in Arato refert, Aglaoſthenem dicere, Iouem cum ex inſula Naxo aduerſus Titanas proficiſceretur; & ſacrificiũ faceret in litore: aquilam ei in auſpiciũ aduolaſſe: quã uictor bono omine acceptam tutelæ ſuæ ſubiugarit. Sacra uero hiſtoria ẽt ante conſediſſe illi aquilam in capite, atq; illi regnũ portendiſſe, teſtatur. Cui ergo ſacrificare Iupiter potuit, niſi Cœlo auo? quẽ dicit Euhemerus in oceano mortuũ, & in oppido Aulatia ſepultum. Quoniam reuelauimus myſteria poëtarum; et Saturni parẽtes inuenimus: ad uirtutes eius, & facta redeamus. Iuſtus in regno fuit. Primũ ex hoc ipſo iã deus nõ eſt, quòd fuit: Deinde ꝙ ne iuſtus quidẽ fuit, ſed impius nõ modo in filios, quos necauit, uerum etiam in patrem; cui dicitur abſcidiſſe genitalia. quod forſitan uere acciderit. Sed homines reſpectu elementi, quod dicitur cœlum, totam fabulam explodunt tanq̃ ineptiſſime fictam. quã tamen

Stoici(ut ſolent)ad rationem phyſicam conantur traducere. quorum ſententiam Cicero, de natura deorum diſſerẽs,poſuit.Cœleſtem,inquit,altiſſimã, ætheriamq́; naturam,ideſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. quæ ratio in Veſtam potuit conuenire, ſi mas diceretur. Iccirco enim uirginem putant Veſtam, quia ignis inuiolabile ſit elementum,nihilq; naſci poſſit ex eo.quippe qui omnia, quæ arripuerit,abſumat. Ouidius in Faſtis.

Nec tu aliud Veſtam q̃ uiuam intellige flammam:
Nataq; de flamma corpora nulla uides.
Iure igitur uirgo eſt,quæ ſemina nulla remittit,
Nec capit,& comites uirginitatis amat.

Vulcano quoq; id potuit aſcribi; qui quidem putatur ignis.& tamen eã poëtæ non abſciderunt. potuit & Soli;in quo eſt natura,& cauſa gignentium.nam ſine Solis igneo calore neque naſci quicq̃,neq; augeri poteſt: ut nulli alij elemento magis opus ſit genitalibus,q̃ calori;cuius fœtu concipiuntur,naſcuntur,ſuſtentantur omnia. Poſtremo ẽt ſi ita ſit(ut uolunt)qui magis abſciſſum eſſe cœlum putemus, q̃ omnino ſine genitalibus natum?Nam ſi per ſe gignit:non indigebat utiq; genitalibus,cũ Saturnum ipſum procrearet.Si uero habuit; & à filio abſciſſa ſunt:ortus rerũ,& natura omnis interiſſet. Quid,quòd ipſi Saturno non diuinũ modo ſenſum,ſed humanum quoq; adimunt?cũ affirmant eſſe eũ Saturnum,qui curſum,& conuerſionem ſpatiorum,et temporũ continet;eumq́; græce idipſum nomen habere. κρόνος enim dicitur.quod eſt idem, quod χρόνος, ideſt

ſpatium temporis. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis. Hæc Ciceronis uerba ſunt exponentis ſententiam Stoicorum. quæ quàm uana ſit; cuiuis intelligere promptiſſimum eſt. Si enim Saturnus cœli eſt filius: quomodo potuit aut tempus à cœlo gigni; aut cœlum à tempore abſcidi; aut poſtea tempus imperio ſpoliari à filio Ioue? Aut quomodo Iupiter natus eſt ex tempore? Aut quibus annis ſaturari poſſit æternitas, cui nullus eſt finis? Si ergo uanæ ſunt iſtæ rationes philoſophorum: quid ſupereſt, niſi ut uere factum eſſe credamus, ideſt hominem ab homine abſciſſum? niſi forte aliquis exiſtimet Deum fuiſſe, qui timuit cohæredem: cum, ſiquid diuinitatis habuiſſet, non patris genitalia debuerit amputare, ſed propria, ne Iupiter naſceretur, qui eum regni poſſeſſione priuauit. Idem ſororem ſuã Rheam, quam latine Opem dicimus, cum haberet uxorem: reſponſo uetitus eſſe dicitur, mares liberos educare: quòd futurum eſſet, ut à filio pelleretur. quam rem metuens, natos ſibi filios non utiq; deuorabat (ut ferunt fabulæ) ſed necabat. quanquã ſcriptum ſit in hiſtoria ſacra, Saturnum, & Opem, cæterosq; tunc homines humanã carnem ſolitos eſitare: uerum primum Iouem leges hominibus, moresq; condentem, edicto prohibuiſſe, ne liceret eo cibo ueſci. quod ſi uerum eſt: quæ poteſt in eo fuiſſe iuſtitia? Sed fictum ſanè putemus, Saturnum filios deuoraſſe, modo cum aliqua ratione: nunc idcirco, quod ait uulgus, comediſſe filios ſuos eum, qui extulerit, ſepulturæq; mandauerit. Ops autem cum Iouem pepeiſſet, ſubtraxit infantem; eumq; nutriendum furtim miſit in Cretam. Rurſum imprudentiam reprehẽdam,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO E...

neceſſe eſt. Cur enim reſponſum ab alio potius accepit? Cur in cœlo conſtitutus, quæ gerebantur in terra, non uidebat? Cur eum Corybantes cymbalis feſellerunt? Poſtremo cur extitit aliqua uis potentior, aut maior, quæ illius uinceret poteſtatem? Nimirum ſenex à iuuene facile uictus eſt, ac ſpoliatus imperio. Fugit igitur expulſus; & in Italiam nauigio uenit, cum erraſſet diu; ſicut Ouidius in Faſtorum libris refert.

Cauſa ratis ſupereſt. thuſcum rate uenit ad amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Hunc errantem, atq; inopē Ianus excepit. cuius rei argumenta ſunt num̄i ueteres: in q̄bus eſt cū duplici frōte Ianus, et in altera parte nauis; ſicut idē poëta ſubiecit.

At bona poſteritas puppim formauit in ære,
Hoſpitis aduentum teſtificata Dei.

Omnes ergo non tantum poëtæ, ſed hiſtoriarum quoq; ac rerum antiquarum ſcriptores, hominem fuiſſe conſentiunt, qui res eius in Italia geſtas memoriæ prodiderunt. Græci, Diodorus, & Thallus: Latini, Nepos, & Caſſius, & Varro. Nam cum agreſti quodam more in Italia uiueretur:

Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis
Compoſuit; legeſq́; dedit; Latiumq́; uocari
Maluit; his quoniam tutus latuiſſet in oris.

Cenſet'ne aliquis deum eſſe, qui pulſus eſt, qui fugit, qui latuit? nemo tam ſtultus eſt. qui enim fugit, aut latet: & uim, et mortem timeat, neceſſe eſt. Orpheus, qui temporibus eius recentior fuit: aperte, Saturnum in terra, & apud homines regnaſſe, commemorat.

πρώτισος μὲν ἄναξ ἐξ ἐπιχθονίων κρόνος ἀνδρῶν.

ἐκ δὲ κρόνου γένετ' αὐτὸς ἄναξ μέγας εὐρυόπα ζεύς.
Item Maro noſter.
Aureus hãc uitã in terris Saturnus agebat. et alio loco,
Aureaq; (ut perhibent) illo ſub rege fuere
Secula: ſic placida populos in pace regebat.
Neq; ſuperius dixit in cœlo egiſſe uitam; neq; inferius ſuperos in pace rexiſſe. unde apparet, illũ regem fuiſſe terrenum. quod alibi apertius declarat.
Aurea condet
Secula; quæ rurſus latio regnata per arua
Saturno quondã, Ennius quidẽ in Euhemero nõ primũ dicat regnaſſe Saturnum, ſed Vranum patrem. Initio, inqt, primus in terris imperiũ ſummũ Vranus habuit. is id regnũ unà cum fratribus ſuis inſtituit, atq; parauit. non magna diſſenſio. ſiquidẽ maximorũ authorum de filio, ac patre dubitatio eſt. ſed tamen utrũq; fieri poteſt; ut & primus Vranus eminere inter cæteros potentia cœperit, & principatum habere non regnum; poſtea Saturnus maiores ſibi opes comparauerit, ac regium nomen aſciuerit. Nunc quoniam ab ijs, quæ retulimus, aliquantulum ſacra hiſtoria diſſentit: aperiamus ea, quæ ueris literis continentur; ne poëtarũ ineptias in accuſandis religionibus ſeq, ac probare uideamur. Hæc Ennij uerba ſunt. Exin Saturnus uxorẽ duxit Opẽ. Titan, qui maior natu erat, poſtulat ut ipſe regnaret. ibi Veſta mater eorũ, & ſorores Ceres, atq; Ops ſuadẽt Saturno, ut de regno nõ concedat fratri. Ibi Titã, qui facile deterior eſſet, q̃ Saturnus: idcirco, & q; uidebat matrem, atq; ſorores ſuas operam dare, ut Saturnus regnaret; conceſſit ei, ut is regnaret.

Itaq; pactus eſt cum Saturno;uti ſiquid liberum uirilis ſexus ei natum eſſet,ne educaret.id eius rei cauſa fecit,uti ad ſuos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filius qui primus natus eſt,eum necauerunt. Deinde poſterius nati ſunt gemini,Iupiter,atq; Iuno.Tum Iunonem Saturno in conſpectum dedêre;atq; Iouẽ clàm abſcondunt; dantq; eum Veſtæ educandum,cælantes Saturnum.Item Neptunum clàm Saturno Ops parit; eumq; clanculum abſcondit. ad eundem modum tertio partu Ops parit geminos,Plutonem,& Glaucam. Pluton latine eſt dieſpiter.alij Orcum dicunt.ibi Glaucam filiam Saturno oſtendunt; ac filium Plutonem cælant,atq; abſcondunt.Deinde Glauca parua emoritur.Hæc(ut ſcripta ſunt) Iouis, fratrumq; eius ſtirps, atq; cognatio in hunc modum nobis ex ſacra ſcriptione tradita eſt.Item paulo pòſt hæc refert.Deinde Titan, poſtq̃ reſciuit Saturno filios procreatos,atque educatos eſſe clàm:ſeducit ſecum filios ſuos, qui Titani uocantur;fratremq; ſuum Saturnum,atq; Opem comprehendit;eosq; muro circumegit: & cuſtodiam his apponit. Hæc hiſtoria q̃ uera ſit, docet Sibylla Erythræa, eadem ferè dicens;niſi ꝙ in paucis,quæ ad rem nõ pertinent,diſcrepat.Iupiter ergo liberatur ſummi ſceleris crimine;ꝙ patrem uinxiſſe compedibus perhibetur.id enim Titan patruus fecit; ꝙ ille contra pactionem, iusq; iurandum mares liberos ſuſtuliſſet.Reliqua hiſtoria ſic contexitur: Iouem adultum,cum audiuiſſet patrem,atque matrem cuſtodijs circunſeptos, atque in uincula coniectos;ueniſſe cum magna Cretenſium multitudine; Titanumq;, ac filios eius pugnando uiciſſe:

parentes uinculis exemiſſe: patri regnum reddidiſſe: atq; ita in Cretam remeaſſe: Poſt hæc deinde Saturno datam ſortem, ut caueret, ne filius eum regno expelleret: illum eleuandæ ſortis, atque effugiendi pericli gratia inſidiatum Ioui; ut eum necaret: Iouem cognitis inſidijs regnum ſibi denuo uendicaſſe; ac fugaſſe Saturnum. qui cum iactatus eſſet per omnes terras, perſequētibus armatis, quos ad eum comprehendendum, uel necandum Iupiter miſerat: uix in Italia locum, in quo lateret, inuenit. Quibus ex rebus cum conſtet illos homines fuiſſe: non eſt obſcurum, qua ratione Dij cœperint nominari. Si.n. nulli reges ante Saturnum, uel Vranum fuerunt propter hominum raritatem, qui agreſtem uitam ſine ullo rectore uiuebant: non eſt dubium, quin illis temporibus homines regem ipſum, totamq; gentem ſummis laudibus, ac nouis honoribus iactare cœperint; ut etiam Deos appellarent, ſiue ob miraculum uirtutis (hoc uere putabant rudes adhuc, & ſimplices) ſiue (ut fieri ſolet) in adulationem præſentis potentiæ: ſiue ob beneficia, quibus erant ad humanitatem compoſiti. Deinde ipſi reges, cum chari fuiſſent ijs, quorum uitam compoſuerant: magnū ſui deſyderium mortui reliquerunt. Itaque homines eorum ſimulachra finxerunt; ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione ſolatium. progreſſiq; longius per amorem meriti, memoriam defunctorū colere cœperunt; ut & gratiam referre benemeritis uiderentur; & ſucceſſores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem. quod Cicero de natura Deorum docet, dicens. Suſcepit autem uita hominum, conſuetudoq; cōmunis, ut beneficijs ex-

cellentes uiros in cœlũ fama, ac uoluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Caſtor, hinc Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber. Et alio loco, atq; alio in pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt, acuendæ uirtutis gratia, aut quo libentius reipublicæ cauſa periculum adiret optimus quiſq; uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Hac ſcilicet ratione Romani Cæſares ſuos conſecrauerunt, et Mauri reges ſuos. Sic paulatim religiones eſſe cœpere; dum illi primi, qui eos nouerant, eo ritu ſuos liberos, ac nepotes, deinde omnes poſteros imbuerunt. Et hi tamen ſummi reges ob celebritatem nominis in prouincijs omnibus colebantur. Priuatim uero ſinguli populi gentis aut urbis conditores, ſeu uiri fortitudine inſignes erant, ſeu fœminæ caſtitate mirabiles; ſumma ueneratione coluerũt, ut Aegyptij Iſidem, Mauri Iubam, Macedones Cabyrũ, Pœni Vranum, Latini Faunum, Sabini Sancum, Romani Quirinum. Eodem utiq; modo Athenæ Mineruam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Apollinem Delphi. Sic per populos, atq; regiones uaria ſacra ſuſcepta ſunt; dũ grati homines eſſe in ſuos principes cupiunt; &, quos alios honores uita carentibus deferant, inuenire nõ poſſunt. Præterea pietas eorum, qui ſucceſſerant, plurimũ contulit ad errorem. qui (ut diuina ſtirpe nati uiderentur) diuinos honores parentibus detulerunt, deferriq; iuſſerunt. An ne poteſt aliquis dubitare, quomodo religiones deorum ſint inſtitutæ? cum apud Maronem legat Aeneæ uerba socijs imperantis.

Nunc pateras libate Ioui; precibusq; uocate

Anchiſen genitorem. Cui non tantum immortalitatem, uerum etiam uentorum tribuit poteſtatem.

Poſcamus uentos; atq; hæc mea ſacra quotannis,
Vrbe uelit poſita templis ſibi ferre dicatis.

Idem ſcilicet de Ioue Liber, & Pan, & Mercurius, et Apollo, fecerunt: ac poſtea de his ipſis ſucceſſores eorũ. Acceſſerunt etiam poëtæ: & compoſitis ad uoluptatem carminibus, in cælum eos ſuſtulerunt: ſicut faciunt qui apud reges etiam malos panegyricis mẽdacibus adulantur. quod malum à Græcis ortum eſt. quorum leuitas inſtructa dicendi facultate, & copia, incredibile eſt quantas mendaciorũ nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos, & ſuſceperunt primi ſacra illorum; & uniuerſis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla ſic eos increpat.

Ἑλλὰς δὴ τί πέποιθας ἐπ᾽ ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι;
Πρός τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις ἀνατίθης;
θύεις εἰδώλοις. τίς τοι πλάνην βάλεν ἐν νῷ
ὥς τέσε τάδε ποιεῖν μεγάλοιο θεοῖο προσώπου
λειπομένου;

M. Tullius, qui non tantum perfectus orator, ſed etiam philoſophus fuit; ſiquidem ſolus extitit Platonis imitator: in eo libro, quo ſeipſum de morte filiæ conſolatus eſt; nõ dubitauit dicere, Deos, qui publice colerentur, homines fuiſſe. Quod ipſius teſtimonium eo debet grauiſſimum iudicari; quod & augurale habuit ſacerdotium; & eoſdem ſe colere, uenerariq; teſtatur: Itaq; intra paucos uerſiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiæ eodem ſe modo conſecraturũ eſſe profiteretur; quo illi à ueteribus ſunt conſecrati: & illos mortuos eſſe docuit; & originẽ ua-

næ ſuperſtitionis oſtendit. Cum uero, inquit, & mares & fœminas complures ex hominibus in deorum numero eſſe uideamus; & eorum in urbibus, atq; agris auguſtiſſima delubra ueneremur: aſſentiamur eorum ſapientiæ; quorum ingenijs, & inuentis omnem uitã legibus, & inſtitutis excultam, conſtitutamq́; habemus. Quod ſi ullum unquam animal conſecrandum fuit: illud profecto fuit. Si Cadmi, aut Amphiõis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus eſt. quod quidem faciam: teq́; omnium optimam, doctiſſimamq́;, approbantibus dijs immortalibus ipſis in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium conſecrabo. Fortaſſe dicat aliquis, præ nimio luctu delirasse Ciceronem. Atqui omnis illa oratio, & doctrina & exemplis, & ipſo loquendi genere perfecta, non ægri, ſed conſtantis animi, ac iudicij fuit. & hæc ipſa ſententia nullum præfert indicium doloris. Neq; enim puto illum tam uarie, tam copioſe, tam ornate ſcribere potuiſſe; niſi luctũ eius & ratio ipſa, & conſolatio amicorum, & temporis longitudo mitigaſſet. Quid, ꝙ idem dicat in libris de republica? idem de gloria? Nam de legibus; quo in opere Platonem ſecutus: leges uoluit ponere, quibus putaret uſuram eſſe iuſtam, & ſapientem ciuitatem: de religione ita ſanxit. Diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti ſunt, colunto; & illos, quos in cœlo merita locauerunt, Herculem, Liberum, Aeſculapiũ, Pollucem, Caſtorem, Quirinum. Item in Thuſculanis; cum diceret totum penè cœlum humano genere completum. Si uoluero, inquit, ſcrutari uetera; et ex illis ea, quæ ſcriptores Græciæ prodiderunt,

cæ prodiderunt, eruere coner: ipſi illi maiorum gentium Dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperientur. Quære, quorũ demonſtrantur ſepulchra in Græcia; reminiſcere, quoniam es initiatus, quæ traduntur myſterijs: tum deniq; q̃ hoc late pateat, intelliges. Teſtatus eſt, uidelicet Attica conſcientia ex ipſis myſterijs intelligi poſſe, ꝙ omnes illi homines fuerunt, qui colũtur. & cũ de Hercule, Libero, Aeſculapio, Caſtore, Polluce, incunctanter fateretur: de Apolline ac Ioue patribus eorũ, item de Neptuno, Vulcano, Marte, Mercurio, quos maiorum gentium Deos appellauit, timuit aperte confiteri. Et idcirco ait, late hoc patere: ut idẽ de Ioue, cæteriſq; antiquioribus dijs intelligamus. quorũ memoriam ſi eadem ratione ueteres conſecrauerunt; qua ſe imaginem, nomen'q; filiæ conſecraturum eſſe dicit: ignoſci mœrentibus poteſt, credentibus non poteſt. Quis. n. tam demens, qui conſenſu, & placito innumerabilium ſtultorum, aperiri cœlum mortuis arbitretur? aut aliquẽ, quod ipſe non habeat, dare alteri poſſe? Apud Romanos Deus Iulius, quia hoc ſcelerato homini placuit Antonio; Deus Quirinus, quia hoc paſtoribus uiſum eſt: cum alter germani fratris extiterit, alter patriæ paricida. quod ſi Cos non fuiſſet Antonius: C. Cæſar pro ſuis in rempublicam meritis etiam defuncti hominis honore caruiſſet; & quidem conſilio Piſonis ſoceri, & L. Cæſaris propinqui: qui uetabant funus fieri: & Dolabellæ Cos. qui columnam in foro, ideſt titulum eius euertit; ac forum expiauit. Nam Romulum deſyderio ſuis fuiſſe, declarat Ennius, apud quem populus amiſſum regem dolens, hæc loquitur.

O Romule Romule dic, o,
Qualem te patriæ cuſtodem dij genuerunt?
Tu produxiſti nos intra luminis oras.
O pater, o genitor, o ſanguen dijs oriundum.

Ob hoc deſyderium facilius creditum eſt Iulio Proculo mentienti; qui ſubornatus à patribus eſt, ut nuntiaret plebi ſuæ, uidiſſe ſe regem humano habitu auguſtiorem; eumq; mandaſſe ad populũ, ut ſibi delubrum fieret; ſe Deũ eſſe, & Quirinum uocari. Quo facto et ipſi populo perſuaſit, Romulũ ad deos abijſſe: & ſenatum ſuſpicione cædis regiæ liberauit. Poteram ijs, quæ retuli, eſſe contentus: ſed ſuperſunt adhuc multa ſuſcepto operi neceſſaria. Nam quamuis ipſo religionum capite deſtructo, uniuerſa ſuſtulerim: libet tamen proſequi cætera, & redarguere plenius inueteratam perſuaſionẽ; ut tandem homines pudeat ſuorum, ac pœniteat errorum. Magnum hoc opus, & homine dignum.

Religionum animos nodis exoluere pergo

(ut ait Lucretius) qui quidẽ hoc efficere non poterat; quia nihil ueri afferebat. Noſtrũ eſt hoc officiũ, qui & uerum Deum aſſerimus, et falſos refutamus. Illi ergo, qui poëtas finxiſſe de dijs fabulas opinantur; & deas fœminas eſſe credunt, & colunt: reuoluuntur imprudentes ad id, quod negauerat, coire illos, ac parere. Nec enim fieri poteſt, quin duo ſexus generandi cauſa ſint inſtituti. Recepta uero ſexuum diuerſitate, nõ intelligunt conſequens eſſe, ut concipiant. quod in Deum cadere non poteſt, ut iſti putant. nã & Iouis eſſe filios dicunt, & cæterorum deorum. Naſcuntur ergo, & quotidie quidem Dij noui. nec n. uincuntur ab hominibus fœcunditate.

Igitur Deorum innumerabilium plena ſunt omnia, nullo ſcilicet moriente. Nam cum hominum uis incredibilis, numerus ſit inæſtimabilis; quos tamen, ſicuti naſcuntur, mori neceſſe eſt: quid Deorum eſſe tandem putemus; qui tot ſeculis nati ſunt, immortalesq́; manſerunt? Cur ergo tam pauci coluntur? niſi forte arbitramur, non generandi cauſa, ſed tantummodo capiendæ uoluptatis duos eſſe ſexus Deorũ; & ea exercere, quæ homunculos & facere, & pati pudet. Cum uero dicantur aliqui ex aliquibus nati: conſequens eſt, ut ſemper naſcantur; ſiquidẽ aliquando ſunt nati: uel, ſi aliquando naſci deſierunt; ſcire nos conuenit, cur, aut quando deſierint. Non illepide Seneca in libris moralibus philoſophiæ. Quid ergo eſt, inquit, quare apud poëtas ſalaciſſimus Iupiter deſierit liberos tollere? Vtrũ ſexagenarius factus eſt; & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetrauit ius trium liberorum? An tandem illi uenit in mentem; Ab alio expectes, alteri quod feceris? & timet, nequis ſibi faciat, quod ipſe Saturno? At iſti, q̃ Deos aſſerunt; uideant quomodo reſpondeant huic argumento, quod inferemus. Si duo ſunt ſexus Deorum: ſequitur concubitus: & ſi coeunt; et domos habeant, neceſſe eſt. nec enim carent uirtute, ac pudore; ut hoc promiſcue, aut in propatulo faciant; ſicut muta uidemus facere animalia. ſi domos habent: conſequens eſt, ut & urbes habeant; & quidem authore Naſone: qui ait,

Plebs habitat diuerſa locis. hac fronte potentes
Cœlicolæ, clariq́; ſuos poſuere penates.

Si habent urbes: & agros igitur habebunt. Iam, quis non uideat, quæ ſequantur? arare illos, & colere: quod

quidem uictus cauſa ſit. ergo mortales ſunt. Quod argumentum retrouerſum idem ualet. Si enim agros nō habent; ne urbes quidem: ſi urbes non habēt; ne domos quidem. Si domibus carent; ergo & concubitu. Si concubitus ab his abeſt; & ſexus igitur fœmineus: in dijs autem uidemus & fœminas eſſe. ergo Dij nō ſunt. Diſſoluat hoc argumentū, ſiquis poteſt. Ita enim res rem ſequitur; ut hæc ultima neceſſe ſit confiteri. Sed ne illud quidem diſſoluet aliquis. Ex duobus ſexibus alter fortior, alter infirmior eſt. Robuſtiores enim mares ſunt, fœminæ imbecilliores. Imbecillitas autem non cadit in Deū: ergo nec fœmineus ſexus. Huic additur ſuperioris argumenti extrema illa concluſio; ut Dij non ſint; quoniam in Dijs & fœminæ ſunt. Ob has rationes Stoici alioverſus Deos interpretantur. et quia non peruident, quid ſit in uero; conantur eos cum rerum naturaliū ratione coniungere. quos Cice. ſecutus, de Dijs, ac religionibus eorū hanc ſententiā tulit. Videtiſ ne igitur, ut à phyſicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio ſit ad cōmentitios, ac fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroresq; turbulentos, ſuperſtitiones pene aniles. & formæ enim deorū nobis, et ætates, & ueſtitus, ornatusq; noti ſunt. genera præterea, coniugia, cognationes omnes, omniaq; traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Quid planius, quid uerius dici poteſt? Romanæ philoſophiæ princeps, et ampliſſimo ſacerdotio præditus, cōmentitios, ac fictos Deos redarguit. quorum cultus, ſuperſtitiones pene aniles eſſe teſtatur: falſis opinionibus, erroribusq; turbulentis implicatos eſſe homines queritur. Nam totus liber ter-

tius de natura deorum omnes funditus religiones euertit, ac delet. Quid ergo à nobis expectatur amplius? Num eloquentia ſuperare poſſumus Ciceronem? minime id quidem: ſed fiducia illi defuit ignoranti ueritatem. quod ipſe ſimpliciter in eodem opere confitetur. Ait.n. facilius ſe poſſe dicere, quid non ſit, q̃ quid ſit; hoc eſt, falſa ſe intelligere; uera neſcire. Clarum eſt igitur, homines fuiſſe illos, qui Dij putantur; & eorum memoriam poſt mortem conſecratam eſſe. ideo etiam ætates diuerſæ ſunt, & certæ imagines ſingulorũ; quòd in eo habitu, & ætate ſingulorum ſimulachra configurata ſunt, in qua quẽq; mors deprehendit. Conſyderemus (ſi placet) erumnas infelicium deorum. Iſis filium perdidit, Ceres filiam. expulſa, et per orbem terræ iactata Latona, uix inſulam paruam, in qua pareret, inuenit. Deûm mater & amauit formoſum adoleſcentem; & eundem cum pellice deprehenſum, exectis uirilibus ſemiuirum reddidit. & ideo nunc ſacra eius à gallis ſacerdotibus celebrantur. Iuno pellices acerrime perſecuta eſt; quia parere ipſa non potuit ex fratre. Inſulam Samum ſcribit Varro prius Partheniam nominatam, ꝙ ibi Iuno adoleuerit, ibiq; etiam Ioui nupſerit. Itaq; nobiliſſimum, & antiquiſſimum templum eius eſt Sami, & ſimulachrum in habitu nubentis figuratum: & ſacra eius anniuerſaria nuptiarum ritu celebrantur. Si ergo adoleuit; ſi uirgo fuit primo, poſtea mulier: hominem fuiſſe, qui non intelligit; pecudem ſe fatetur. Quid loquar obſcœnitatem Veneris omnium libidinibus proſtitutæ non Deorum tantum, ſed & hominũ? Hæc enim ex famoſo Martis ſtupro genuit Har-

iſiis ceres latona Iuno tẽplũ Iunonis habitu nubentis uenus

moniam; ex Mercurio Hermaphroditum; qui eſt natus Androgynus; ex Ioue Cupidinem; ex Anchiſe Aeneã; ex Bute Erycen; ex Adone quidem nullum potuit, quòd etiamtum puer ab apro ictus, & occiſus eſt. quæ prima (ut in hiſtoria ſacra continetur) artem meretriciam inſtituit; authorq́; mulieribus in Cypro fuit, uti uulgo corpore quæſtum facerent. quod iccirco imperauit; ne ſola præter alias mulieres impudica, & uirorum appetens uideretur. Etiam'ne habet hæc aliquid numinis? cuius plura numerantur adulteria, q̃ partus. Sed ne illæ quidem uirgines illibatam caſtitatem ſeruare potuerunt. Vnde enim putemus Erichthonium eſſe natum? an ex terra, ut poëtæ uideri uolũt? At res ipſa clamat. Nam cum Vulcanus dijs arma feciſſet; eiq́; Iupiter optionem dediſſet præmij, quod uellet, poſtulandi; iuraſſetq́; (ut ſolebat) per infernam paludem, ſe nihil negaturum: tum faber claudus Mineruæ nuptias poſtulauit. Hic Iupiter Opt. Max. tanta religione constrictus, abnuere non potuit: Mineruam tamen monuit repugnare; pudicitiamq́; defendere. tum in illa colluctatione Vulcanum in terrã profudiſſe aiunt ſemen, unde ſit Erichthonius natus. idq́; illi nomen impoſitum ἀπὸ τῆς ἔριδος, καὶ χθονὸς, ideſt ex certamine, atq́; humo. Cur igitur uirgo eum puerum cum dracone concluſum, & obſignatum, tribus uirginibus Cecropidis commendauit? euidens (ut opinor) inceſtum; quod nullo modo poſſit colorari. Altera cum pene amatorem ſuum perdidiſſet; qui erat turbatis diſtractus equis: præſtantiſſimum medicum Aeſculapium curando iuueni aduocauit; eumq́; ſanatum,

*ſecretis alma recondit
Sedibus; & nymphæ Egeriæ, nemoriq́; relegat:
Solus ubi in ſyluis Italis, ignobilis æuum
Exigeret; uerſoq́; ubi nomine Virbius eſſet.

Quid ſibi uult hæc tam diligens, tam ſolicita curatio? quid ſecretæ ſedes? quid relegatio uel tam longe, uel ad mulierem, uel in ſolitudinem? quid deinde nominis commutatio? Poſtremo, quid equorum tam pertinax abominatio? Quid ſignificant hæc omnia, niſi conſcientiam ſtupri, & amorem minime uirginalem? Erat plane, cur tantum laborem pro tam fideli iuuene ſuſciperet; qui amanti nouercæ obſequium pernegaret.

Hoc in loco refellendi ſunt etiam ij, qui Deos ex hominibus eſſe factos, non tantum fatentur; ſed, ut eos laudent, etiam gloriantur, aut uirtutis gratia, ut Herculem; aut munerum, ut Cererem ac Liberum; aut artium repertarum, ut Aeſculapiũ, uel Mineruam. Hæc uero q̃ inepta ſint, quamq́; non digna, propter quæ homines inexpiabili ſe ſcelere contaminent, hoſtesq́; Deo uero fiant; quo contempto, mortuorum ſacra ſuſcipiũt: ex ſingulis rebus oſtendam. Virtutem eſſe dicunt, quæ hominem tollat in cœlum; non illam, de qua philoſophi dixerunt, quæ poſita eſt in bonis animi; ſed hanc corporalem, quæ dicitur fortitudo. quæ quoniam præcipua in Hercule fuit: immortalitatem meruiſſe creditur. Quis tam ſtulte ineptus eſt, ut corporis uires diuinum, uel etiam humanum bonum iudicet; cum ſint & maiores pecudibus attributæ; & uno morbo ſæpe frangantur, uel ipſa ſenectute minuantur, et corruant? Itaq; idem ille, cum deformari ulceribus toros ſuos cerneret:

nec ſanari ſe uoluit, nec ſenem fieri; nequando ſeipſo minor, aut deformior uideretur. Hunc à rogo, quo uiuũ ſeipſum combuſſerat; aſcendiſſe in cœlum putauerunt: eaq; ipſa, quæ ſtultiſſime admirati ſunt; ſimulachris, & imaginibus expreſſa, & conſecrata poſuerunt; ut in perpetuum uanitatis eorum monimenta perſtarent, qui ob necem beſtiarũ Deos fieri credidiſſent. Sed hæc Græcorum fortaſſe culpa; qui res leuiſſimas pro maximis ſemper habuerunt. Quid noſtri, num ſapiĕtiores? qui athleticam quidem uirtutem contemnunt, quia nihil obeſt; ſed regiã, quia late ſolet nocere, ſic admirantur; ut fortes, & bellicoſos duces in Deorũ cœtum locari arbitrentur; nec eſſe ullã aliam ad immortalitatem uia, q̃ exercitus ducere, aliena uaſtare, urbes delere, oppida excidere, liberos populos aut trucidare, aut ſubijcere ſeruituti. uidelicet quò plures homines afflixerint, ſpoliauerint, occiderint: eò ſe nobiliores, & clariores putant: & inanis gloriæ ſpecie capti, ſceleribus ſuis nomen uirtutis imponunt. Iam mallem, ut à ferarũ cædibus Deos ſibi fingerent; q̃ immortalitatẽ tam cruentam probarent. Siquis unum hominem iugulauerit; pro contaminato, ac nefario habetur; nec ad terrenum hoc domicilium Deorum admitti eum fas putant. Ille autem, qui infinita hominum millia trucidauerit; cruore campos inundauerit; flumina infecerit: non modo in templum, ſed etiam in cœlum admittitur. Apud Ennium ſic loquitur Africanus.

S. ... ndo cœleſtia ſcandere cuiquam eſt:
M. ſoli cœli maxima porta patet.

Scilicet quia magnã partem generis humani extinxit,

ac perdidit. O` quãtis in tenebris Africane uerſatus es: uel potius ò poeta, qui per cædes, & ſanguinẽ patere hominibus in cœlum aſcenſum putaueris. Cui uanitati et Cicero aſſenſit. Eſt uero, inquit, Africane. nam et Herculi eadem ipſa porta patuit. Tanq̃ ipſe planè, cum id fieret, ianitor fuerit in cœlo. Equidem ſtatuere nõ poſſum, dolendum ne potius, an ridendum putem; cum uideam & graues, & doctos, & (ut ſibi uidentur) ſapiẽtes uiros, in tam miſerandis errorũ fluctibus uolutari. Si hæc eſt uirtus, quæ nos immortales facit: mori equidem malim, quàm exitio eſſe quãplurimis. Si aliter immortalitas parari non poteſt, niſi per ſanguinem: quid fiet, ſi omnes in concordiam conſenſerint? Quod certe fieri poterit; ſi pernicioſo, et impio furore proiecto, innocentes eſſe ac iuſti uelint. Num igitur nemo erit cœlo dignus? num peribit uirtus, quia hominibus in homines ſæuire non dabitur? Sed iſti, qui euerſiones urbiũ, populorumq́; ſummam gloriã computant: otium publicum non ferent; rapient; ſæuient; & iniurijs inſolenter illatis, humanæ ſocietatis fœdus irrumpent; ut habere hoſtem poſſint, quem ſceleratius deleant, q̃ laceſſierint. Nunc ad reliqua pergamus. Nomen deorum Cereri, ac Libero traditio munerum fecit. Poſſum diuinis docere literis, uinum, atq; fruges ante progeniem cœli, atq; Saturni fuiſſe in uſu hominum: ſed ab his ſane inuenta eſſe fingamus. Num poteſt plus, aut maius uideri, collegiſſe fruges; hiſq́; fractis, panem facere docuiſſe; aut uuas de uitibus lectas expreſſiſſe; uinumq́; feciſſe: q̃ fruges ipſas, aut uites generaſſe, aut protuliſſe de terra? Reliquerit hæc ſane Deus humanis ingenijs eruẽda: tamen

fieri non poteſt, quin ipſius ſint omnia, qui & ſapientiã tribuit homini, ut inueniret; & ipſa illa, quæ poſſent inueniri, primus inuenit. Artes quoq; ſuis inuentoribus immortalitatem peperiſſe dicuntur, ut Aeſculapio medicina, Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos, qui fullonicam, ſutrinamq; docuerunt. Cur autem figulinæ repertori honos non habetur? An quia iſti diuites uaſa Samia cõtemnunt? Sunt & aliæ artes; quarum repertores humanæ uitæ plurimum profuerunt. Cur non etiã illis attributa ſunt templa? ſed nimirum Minerua eſt, quæ omnes reperit: ideoq; illi opifices ſupplicant. Ergo ab his ſordibus Minerua aſcendit in cœlum. Eſt uero cauſa, cur quiſquam derelinquat eum, qui terram cum animantibus, cœlum cum aſtris, & luminibus exorſus eſt, ut eam ueneretur, quæ telam docuit ordiri? Quid ille, qui uulnera in corporibus ſanare docuit? num poteſt eſſe præſtantior, quàm qui corpora ipſa formauit? ſentiendi, ac uiuendi rationem dedit? herbas deniq; ipſas, & cætera, quibus medendi ars conſtat, excogitauit, ac protulit? At enim dicet aliquis, & huic ſummo, qui fecit omnia; & illis, q partim profuerunt; ſuam uenerationem eſſe tribuendam. Primũ nec factum eſt unq̃, ut qui hos colit, ẽt Deum coluerit; neq; fieri poteſt. quoniam ſi honos idem tribuitur alijs: ipſe omnino nõ colitur. cuius religio eſt, illum eſſe unũ, ac ſolum Deũ credere. Clamat ſummus poëta, eos omnes, qui inuentas uitam excoluere per artes, apud inferos eſſe, ipſumq; illum medicinæ repertorem, talis & artis, ad ſtygias undas fulmine eſſe detruſum: ut intelligamus, q̃tum ualeat pater omnipotẽs, qui

& Deos fulminibus extinguat. Sed homines ingenioſi hanc ſecum habebant fortaſſe rationem. quia Deus fulminari non poteſt: apparet non eſſe factum. immo uero, quia factum eſt: apparet hominem fuiſſe, non Deũ. Mendaciũ enim poëtarum non in facto eſt, ſed in nomine. Metuebant enim malum, ſi contra publicam perſuaſionem faterentur, quod erat uerum. Quòd ſi hoc conſtat inter ipſos, ex hominibus Deos factos: cur ergo non credunt poëtis, ſiquando illorum fugas, & uulnera, & mortes, & bella, & adulteria deſcribunt? Quibus ex rebus intelligi datur, non potuiſſe ullo pacto fieri Deos: quia ne homines quidem probi fuerunt: eaq; in uita ſua geſſerunt, quæ mortem pariunt ſempiternam. Venio nunc ad proprias Romanorũ religiones: quoniam de communibus dixi. Romuli nutrix Lupa honoribus eſt affecta diuinis. Et ferrem, ſi id animal ipſum fuiſſet, cuius figuram gerit. Author eſt Liuius, Larentiæ eſſe ſimulachrum, & quidem non corporis, ſed mentis, ac morum. Fuit enim Fauſtuli uxor, et propter uulgati corporis uilitatem Lupa inter paſtores, ideſt meretrix nuncupata eſt; unde etiã Lupanar dicitur. exemplum ſcilicet Athenienſium in ea figuranda Romani ſecuti ſunt. apud quos meretrix quædã nomine Leæna, cum tyrannum occidiſſet: quia nefas erat, ſimulachrum conſtitui meretricis in templo; animalis effigiem poſuerunt, cuius nomen gerebat. Itaq; ut illi monumentum ex nomine, ſic iſti ex profeſſione fecerunt. Huius nominis etiam dies feſtus dicatus eſt; et Larentinalia conſtituta. Nec hanc ſolum Romani meretricem colunt, ſed Faulam quoq;, quam Her-

culis ſcortũ fuiſſe, Verrius ſcribit. Iam quanta iſta immortalitas putanda ſit, quam etiã meretrices aſſequantur? Flora, cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet; populum Romanum ſcripſit hæredem; certam pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia. Quod quia ſenatui flagitioſum uidebatur: ab ipſo nomine argumentum ſumi placuit; ut pudendæ rei quædã dignitas adderetur. Deam finxerunt eſſe, quæ floribus præſit; eamq́; oportere placari; ut fruges cum arboribus, aut uitibus bene, proſpereq́; floreſceret. Eum colorem ſecutus in Faſtis poëta, nõ ignobilẽ nympham fuiſſe narrauit, quæ ſit Chloris uocitata; eamq́; zephyro nuptam, quaſi dotis loco id accepiſſe muneris à marito, ut haberet omnium florum poteſtatem. Honeſte quidem iſta dicuntur; ſed inhoneſte, turpiterq́; creduntur. Nec debent (cum ueritas quæritur) huiuſmodi nos uelamenta decipere. Celebrantur ergo illi ludi cum omni laſciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter uerborum licentiã, quibus obſcœnitas omnis effunditur; exuuntur etiam ueſtibus populo flagitante meretrices; quæ tunc mimorum funguntur officio; et in conſpectu populi uſq; ad ſatietatem impudicorum luminũ cum pudendis motibus detinentur. Cloacinæ ſimulachrũ in cloaca maxima repertum Tatius conſecrauit: &, quia cuius eſſet effigies ignorabat; ex loco illi nomen impoſuit. Pauorem, Palloremq́; Tullus Hoſtilius figurauit, & coluit. Quid de hoc dicam, niſi dignum fuiſſe, qui ſemper deos ſuos (ſicut optari ſolet) præſentes haberet? Ab hoc illud M. Marcelli de conſecratione

honoris, atq; uirtutis, honeſtate nominum differt, re congruit. Eadē uanitate Mentem quoq; inter deos collocauit Senatus. quam profecto ſi habuiſſet; eiuſmodi ſacra nunquam ſuſcepiſſet. Magnum Cicero, audaxq́; conſilium ſuſcepiſſe Græciā dicit; quòd cupidinum, et amorum ſimulachra in gymnaſiis conſecraſſet. adulatus eſt uidelicet Attico; & irriſit hominem familiarē. Non enim illud magnum, aut omnino conſilium dicendum fuit, ſed impudicorum hominum perditæ, & deploratæ nequitia; qui liberos ſuos, quos erudire ad honeſta deberent; proſtituerunt libidini iuuentutis: à quibus flagitiorum Deos & in illis potiſſimum locis, ubi nuda corpora corruptorum luminibus patent, & in illa coli ætate uoluerunt, quæ ſimplex, & improuida prius irretiri, et in laqueos poteſt cadere, quàm cauere. Quid mirum, ſi ab hac gente uniuerſa flagitia manarunt? apud quam ipſa uitia religioſa ſunt; eaq; non modo nō uitantur, uerum etiam coluntur. Et ideo huic ſententiæ, tanquam Græcos prudentia uinceret, adiecit. Virtutes enim oportet, non uitia conſecrari. Quod ſi recipis o M. Tulli: non uides fore, ut irrumpant uitia cū uirtutibus: quia mala bonis adhærent; & in animis hominum potentiora ſunt. quæ ſi uetas conſecrari: reſpondebit ubi illa eadem Græcia; ſe alios deos colere, ut proſint; alios, ne noceant. Hæc enim ſemper excuſatio eſt eorum, qui mala ſua pro dijs habent; ut Romani Rubiginem, ac Febrem. Si ergo uitia conſecranda nō ſunt; in quo tibi aſſentior: ne uirtutes quidē. Non enim per ſe ſapiunt, aut ſentiunt: neque intra parietes, aut ædiculas luto factas, ſed intra pectus collocandæ ſunt,

& interius comprehendendæ; ne ſint falſæ, ſi extrà hominem fuerint collocatæ. Itaq; præclaram illam legem tuam derideo, quam ponis his uerbis. Aſt illa, propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum; mentem, uirtutem, pietatem, fidem; earumq́; laudum delubra ſunto. Atqui hæc ſeparari ab homine non poſſunt. Si enim colẽda ſunt: in homine ipſo ſint, neceſſe eſt. Si autem ſunt extra hominem: quid opus eſt ea colere, quibus careamus? Virtus colenda eſt, non imago uirtutis; & colenda eſt non ſacrificio aliquo, aut thure, aut precatione ſolenni, ſed uoluntate ſola, atque propoſito. Nam quid eſt aliud colere uirtutem, niſi eam comprehendere animo, & tenere? quod unuſquiſq; ſimul ac cœpit uelle; conſequitur. Hic ſolus uirtutis eſt cultus. nã religio & ueneratio nulla alia niſi unius dei tenenda eſt. Quid igitur opus eſt o uir ſapientiſſime, ſuperuacuis extructionibus loca occupare, quæ poſſint humanis uſibus cedere? quid ſacerdotes conſtituere, uana, & inſenſibilia culturos? quid immolare uictimas? quid tantos ſumptus uel fingendis, uel colendis imaginibus impendere? Firmius, & incorruptius templũ eſt pectus humanum. hoc potius ornetur: hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falſas conſecrationes ſequitur, quod neceſſe eſt. Qui enim uirtutes ſic colunt; ideſt qui umbras, atq; imagines uirtutum conſectantur: ea ipſa, quæ uera ſunt, tenere non poſſunt. Itaq; nulla in quoquam uirtus eſt, uitijs ubiq; dominantibus; nulla fides, omnia pro ſe unoquoq; rapiente; nulla pietas, nec conſanguineis, nec parentibus parcente auaritia, & cupiditate in uenenum & ferrum ruente; nulla

pax, nulla concordia, publicæ bellis ſæuientibus, priuatim uero inimicitijs uſq; ad ſanguinem furentibus; nulla pudicitia, libidinibus effrenatis omnem ſexum, & omnes corporis partes contaminantibus. nec tamen deſinunt ea colere; quæ fugiunt, & oderunt. Colunt enim thure, ac ſummis digitis, quæ ſenſibus intimis colere debuerunt. qui error omnis ex illius principalis, ac ſummi boni ignoratione deſcendit. Vrbe à Gallis occupata, obſeſſi in capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta feciſſent; ædem Veneri Caluæ conſecrarunt. Non igitur intelligunt, quàm uanæ ſint religiones, uel ex eo ipſo, quod eas his ineptijs cauillantur. À Lacedæmonijs fortaſſe didicerant, Deos ſibi ex euentis fingere. qui cum Meſſenios obſiderent; & illi furtim deceptis obſeſſoribus egreſſi, ad diripiendam Lacedæmonem cucurriſſent: à Spartanis mulieribus fuſi, fugatiq; ſunt. Cognitis autem hoſtium inſidijs, Lacedæmonij ſequebantur. His armatæ mulieres obuiam longius exierunt. quæ cum uiros ſuos cernerent parare ſe ad pugnam; quòd putarent Meſſenios eſſe: corpora ſua nudauerunt. At illi uxoribus cognitis, & aſpectu in libidinem concitati; ſicut erant, armati permiſti ſunt utiq; promiſcue. nec enim uacabat diſcernere. ſic iuuenes ab ijſdem ante admiſſi, cum uirginibus, ex quibus ſunt parthenij nati; propter huius facti memoriam ædem Veneri Armatæ, ſimulachrumq; poſuerũt. quod tametſi ex cauſa turpi: tamen honeſtius uidetur, armatam Venerem conſecraſſe, quàm caluam. Eodem tẽpore Ioui quoq; Piſtori ara appoſita eſt; quòd eos in quiete monuiſſet; ut ex omni frumento, quod haberẽt,

panem facerent, & in hoſtium caſtra iactarent: eóq; facto ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos. Quæ iſta religionum deriſio eſt? ſi earum defenſor eſſem; quid tam grauiter queri poſſem; quàm deorum numen in tantum ueniſſe contemptum; ut turpiſſimis nominibus ludibrio habeatur? Quis nõ rideat Fornacem deam? uel potius doctos uiros celebrandis fornacalibus operari? quis, cum audiat deam Mutam, tenere riſum queat? Hanc eſſe dicunt, ex qua ſint nati Lares: et ipſam, Laram nominãt, uel Larundam. Quid præſtare colenti poteſt, quæ loqui non poteſt? Colitur & Caca; quæ Herculi fecit indicium de furto boum; diuinitatem conſecuta, quia prodidit fratrem: Et Cunina; quæ infantes in cunis tuetur; ac faſcinum ſummouet: Et Sterculius; qui ſtercorandi agri rationem primus induxit: Et Mutinus; in cuius ſinu pudendo nubentes præſident; ut illarum pudicitiã prior Deus delibaſſe uideatur: Et mille alia portenta: ut iam uaniores qui hæc colenda ſuſceperint, quàm Aegyptios eſſe dicamus, q̃ mõſtruoſa, et ridicula quædam ſimulachra uenerantur, & colunt. Et hæc tamen habent aliquam imaginem. Quid, qui lapidem colũt informem, atque rudem; cui nomen eſt Terminus? Hic eſt, quem pro Ioue Saturnus dicitur deuoraſſe. nec immerito illi honos tribuitur. Nam cum Tarquinius capitolium facere uellet; eóq; in loco multorum deorum ſacella eſſent: conſuluit eos per auguria; utrum Ioui cedere uellent: et cedentibus cæteris, ſolus Terminus manſit. Vnde Illum poëta capitoli immobile ſaxum uocat. Iam ex hoc ipſo quàm magnus Iupiter inuenitur,

tur, cui

tur, cui non ceſſit lapis, ea fortaſſe fiducia, quòd illum de paternis faucibus liberauerat. Facto itaq; capitolio, ſupra ipſum Terminum foramen eſt in tecto relictũ: ut, quia non ceſſerat; libero cœlo frueretur. quo ne ipſi quidem fruebantur, qui lapidem frui putauerunt. Et huic ergo publicè ſupplicatur, quaſi cuſtodi finiũ Deo: qui non tantum lapis, ſed etiam ſtipes interdum eſt. Quid de ijs dicam, qui colunt talia? niſi ipſos potiſſimum lapides, ac ſtipites eſſe? Diximus de Dijs ipſis, qui coluntur: nunc de ſacris, ac myſterijs eorum pauca dicenda ſunt. Apud Cypri Salaminem, humanam hoſtiam Ioui Theucrus immolauit: id'q; ſacrificium poſteris tradidit: quod eſt nuper Hadriano imperante ſublatum. Erat lex apud Tauros, inhumanã, & feram gentem; uti Dianæ hoſpites immolarentur: & id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt. Galli Eſum, atq; Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. ſiquidem Latialis Iupiter etiam nunc ſanguine colitur humano. Quid ab his boni precatur, qui ſic ſacrificant? Aut quid tales Dij hominibus præſtare poſſunt, quorum pœnis propitiantur? Sed de Barbaris non eſt adeo mirandum; quorum religio cum moribus congruit. Noſtri uero, qui ſemper manſuetudinis, & humanitatis gloriam ſibi uendicarunt: non'ne ſacrilegis his ſacris immaniores reperiuntur? Hi enim potius ſcelerati ſunt habendi, qui, cum ſint liberalium diſciplinarũ ſtudijs expoliti, ab hmanitate deſciſcunt; q̃ qui rudes, et imperiti ad mala facinora bonorũ ignoratione labuntur. Apparet tamen, antiquum eſſe hunc immo-

landorum hominum ritum. ſiquidem Saturnus in Latio eodē genere ſacrificij cultus eſt: non quidē ut homo ad arā immolaretur; ſed uti in Tyberim de ponte miluio mitteretur. quod ex reſponſo quodam factitatum, Varro author eſt. cuius reſponſi ultimus uerſus eſt talis.

καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα,

Quod quia uidetur ambiguum: & fax illi, & homo iaci ſolet. Verum id genus ſacrificij ab Hercule, cum ex Hiſpania rediret, dicitur eſſe ſublatum, ritu tamen permanente, ut pro ueris hominibus imagines iacerentur ex ſcirpo: ut Ouid. in Faſtis docet.

Donec in hæc uenit Tirynthius arua: quotannis
Triſtia leucadio ſacra peracta modo.
Illum ſtramineos in aquam miſiſſe quirites:
Herculis exemplo corpora falſa iace.

Hæc ſacra ueſtales uirgines faciunt: ut ait idem.

Tum quoq; priſcorum uirgo ſimulachra uirorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.

Nam de infantibus, qui eidem Saturno immolabantur propter odium Iouis; quid dicam, nō inuenio. Tam barbaros, tam immanes fuiſſe homines; ut paricidium ſuum, ideſt tetrum, atq; execrabile humano generi facinus, ſacrificium uocarent: cum teneras, atq; innocentes animas, quæ maxime eſt ætas parētibus dulcior, ſine ullo reſpectu pietatis extinguerent; immanitatemq; omnium beſtiarum, quæ tamen fœtus ſuos amant, feritate ſuperarent. O dementiam inſanabilem. quid illis iſti Dij amplius facere poſſent, ſi eſſent iratiſſimi; q̃ faciunt propitij? cum ſuos cultores paricidijs inquinant; orbitatibus mactant; humanis ſenſibus ſpoliant? Quid

poteſt eſſe his hominibus ſancti ? Aut quid in profanis locis facient,qui inter aras deorum ſumma ſcelera committunt? Peſcenius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſatyram refert , Carthaginienſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare:& cum uicti eſſent ab Agathocle rege Siculorum;iratum ſibi Deum putauiſſe : itaq; ut diligentius piaculum ſoluerent;ducentos nobilium filios immolaſſe.

Tantum relligio potuit ſuadere malorum:
Quæ peperit ſæpe ſceleroſa,atq; impia facta.

Cui ergo dementiſſimi homines illo ſacrificio conſulebant?cum tantam partem ciuitatis occiderent; quãtam fortaſſe ne Agathocles quidem uictor occiderat. Ab iſto genere ſacrorum non minoris inſaniæ iudicanda ſunt publica illa ſacra;quorum alia ſunt matris Deûm; in quibus homines ſuis ipſi uirilibus litant : amputato enim ſexu nec uiros ſe,nec fœminas faciunt: Alia Virtutis;quam eandem Bellonam uocant : in quibus ipſi ſacerdotes non alieno,ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis nanq; humeris,& utraq; manu diſtrictos gladios exerentes, currunt;efferuntur ; inſaniunt. Optime igitur Quintilianus in fanatico. Iſtud,inquit , ſi Deus cogit; iratus eſt. Etiam'ne hæc ſacra ſunt ? Non ne ſatius eſt pecudũ more uiuere;q̃ Deos tã impios,tam profanos, tam ſanguinarios colere?Sed unde iſti errores,& hæc tanta flagitia manauerũt ; ſuo loco diſſeremus.interim uideamus & cætera,quæ carent ſcelere:ne ſtudio inſectandi uideamur eligere peiora . Iſidis ægyptia ſacra ſunt,quatenus filiũ paruulũ uel perdiderit, uel inuenerit.Nã primo ſacerdotes eius deglabrato corpore ſua

pectora tundunt; lamentantur, ſicut ipſa, cum perdidit, fecerat. Deinde *puer producitur quaſi inuentus; & in lætitiam luctus ille mutatur. ideo* Lucanus,

Nunquamq́; ſatis quæſitus Oſiris.

Semper *enim perdunt; & ſemper inueniunt.* Refertur *ergo in ſacris imago rei, quæ uera geſta eſt. quæ profecto, ſiquid ſapimus, declarat mortalē mulierem fuiſſe, ac pene orbam; niſi unicum reperiſſet. quod illum ipſum poëtam minime fugit. apud quem* Pompeius *adoleſcens, morte patris audita, hæc loquitur.*

Euoluam *buſto iam numen gentibus* Iſim;
Et *tectum ligno ſpargam per uulgus* Oſirim.

Hic *eſt* Oſiris, *quem* Serapin *&* Serapidē *uulgus appellat.* Solent. *n. mortuis conſecratis nomina immutari; credo, nequis putet eos homines fuiſſe.* Nam *&* Romulus *poſt mortem* Quirinus *dictus eſt; &* Leda Nemeſis; *&* Circe Marica; *&* Ino, *poſtquam ſe præcipitauit in mare,* Leucothea; *materq́;* Matuta; *&* Melicertes *filius eius,* Palæmon, *atq;* Portunnus. Sacra *uero* Cereris Eleuſinæ, *non ſunt his diſſimilia.* Nam *ſicut ibi* Oſiris *puer planctu matris inquiritur: ita hic ad inceſtum patrui matrimonium rapta* Proſerpina. *quam quia facibus ex* Aetnæ *uertice accenſis quæſiſſe in* Sicilia Ceres *dicitur: idcirco ſacra eius ardentium tedarum iactatione celebrantur.* Apud Lampſacum Priapo *litabilis uictima eſt aſellus.* Cuius *ſacrificij ratio in* Faſtis *hæc redditur.* Cum Dij *omnes ad feſtum matris magnæ conueniſſent; epulisq́; ſatiati, noctem luſibus ducerent: quieuiſſe humi* Veſtam, *ſomnumq́; cepiſſe: ibi* Priapum *ſomno eius, ac pudicitiæ inſidiatum: ſed illam in-*

tempeſtiuo clamore aſelli, quo Silenus uehebatur, excitatam: libidinem uero inſidiatoris eſſe detectam: Hac de cauſa Lampſacenos aſellum Priapo quaſi in ultionem mactare conſueuiſſe: apud Romanos uero eundē Veſtalibus ſacris in honorem pudicitiæ conſeruatæ panibus coronari. Quid turpius? quid flagitioſius? quàm ſi Veſta beneficio aſini uirgo eſt? At poëtæ fabulam finxit. Num ergo illud eſt uerius, quod referunt ij, q̃ φαινόμενα conſcripſerunt; cum de duabus cancri ſtellis loquuntur, quas Græci ὄνους uocant? aſellos fuiſſe, qui Liberũ patrem tranſuexerint, cum amnem tranſire non poſſet: quorum alteri hoc præmiũ dederit; ut humana uoce loqueretur: itaq; inter eũ, Priapumq; ortum eſſe certamen de membri obſcœni magnitudine: Priapum uictum, & iratum, interemiſſe uictorem. Hoc uero multo magis ineptum eſt: ſed poëtis licet quicquid uelint. Nó excutio tam deforme myſterium; nec Priapum denudo; ne quid appareat riſu dignum. Finxerunt hæc ſane poëtæ: ſed neceſſe eſt, alicuius maioris turpitudinis tegendæ gratia ficta ſint. Quæ ſint ergo quæramus. At ea profecto manifeſta eſt. Nam ſicut Lunæ taurus mactatur; quia ſimiliter habet cornua; &

Placat equo Perſis radijs Hyperiona cinctum;
Ne detur celeri uictima tarda Deo:

ita in hoc quia magnitudo membri uirilis enormis eſt; non potuit ei monſtro aptior uictima reperiri, q̃ quæ ipſum, cui mactatur, poſſet imitari. Apud Lindum, quod eſt oppidum Rhodi; Herculis ſacra ſunt: quorum à cæteris longe diuerſus eſt ritus. ſiquidem non εὐφημία (ut Græci appellant) ſed maledictis, & execra-

tione cælebrãtur:eaq; pro uiolatis habent,ſiquando in-ter ſolẽnes ritus uel imprudenti alicui exciderit bonum uerbum. Cuius rei hæc ratio redditur; ſi tamen ulla eſſe in rebus uaniſſimis poteſt. Hercules, cum eò delatus eſſet; famemq́; pateretur: aratorem quendam aſpexit operantem; ab eoq́; petere cœpit, ut ſibi unum bouem uenderet. Enimuero ille negauit fieri poſſe; quia ſpes ſua omnis colẽdæ terræ, duobus illis iumentis niteretur. Hercules ſolita uiolentia uſus, quia unum accipere non potuit, utrũq; ſuſtulit. at ille infelix, cum boues ſuos mactari uideret; iniuriam ſuã maledictis ultus eſt. quod homini eleganti, & urbano gratiſſimum fuit. Nam dũ comitibus ſuis epulas apparat; dumq́; alienos boues deuorat: illum ſibi amariſſime conuiciantem, cum riſu, et cachinnis audiebat. Sed poſtq̃ Herculi diuinos honores ob admirationem uirtutis deferri placuit: à ciuibus ei ara poſita eſt; quam de facto, Βούζυγον i. bouis iugum nominauit: ad quam duo iuncti boues immolarentur, ſicut illi, quos abſtulerat aratori. eumq́; ipſum ſibi conſtituit ſacerdot[illegible]c præcepit, ut ijſdem maledictis ſemper in cælebran[illegible] ſacrificijs uteretur; q̃ negaret ſe unq̃ epulatum eſſe iucundius. Hæc iam non ſacra ſunt, ſed ſacrilegia; in quibus id ſanctum ducitur, quod in alijs ſi fiat, etiam ſeueriſſime uindicatur. Ipſius autem Cretici Iouis ſacra q̃d aliud, q̃ quomodo ſit aut ſubtractus patri, aut nutritus, oſtendunt? Capella eſt Amaltheæ nymphæ; quæ uberibus ſuis aluit infantẽ. de qua Germanicus Cæſar i arateo carmine ſic ait. Illa putatur

Nutrix eſſe Iouis; ſi uere Iuppiter infans
Vbera cretææ mulſit fidiſſima capræ:

Sydere quæ claro gratum teſtatur alumnum.

Huius capellæ corio uſum eſſe pro ſcuto Ioue cõtra Titanas dimicantem, Muſæus author eſt. unde à poëtis αἰγίοχος nominatur. Ita quicquid eſt geſtum in abſcondendo puero; id ipſum per imaginem geritur in ſacris. ſed & matris eius myſteriũ idem continet. quod Ouidius exponit in Faſtis.

Ardua iandudum reſonat tinnitibus Ide;

Tutus ut infanti uagiat ore puer.

Pars clypeos ſudibus, galeas pars tundit inanes.

Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Res latuit; priſcáq; manent imitamina facti

Aera deæ; comites raucaˉq; terga mouent.

Cymbala pro galeis, pro ſcutis tympana pulſant:

Tibia dat phrygios, ut dedit ante, modos.

Hanc totam opinionem, quaſi à poëtis fictam, Salluſt. reſpuit: uoluitq; ingenioſe interpretari; cur altores Iouis dicantur Curetes fuiſſe: & ſic ait. Quia principes intelligendi diuina fuerũt; uetuſtatẽ ut cætera in maius cõponentes, altores Iouis celebrauiſſe. Quãtum errauerit homo eruditus; iã res ipſa declarat. ſi.n. princeps eſt Iupiter & deorũ, & religionum; ſi ante illum Dij nulli colebantur uulgo; quia non dum nati fuerãt, qui coluntur: apparet, Curetes ex diuerſo principes fuiſſe diuina non intelligendi; per quos error omnis inductus eſt, & Dei ueri memoria ſublata. Ex ipſis itaq; myſterijs, & cærimonijs intelligere debuerunt, hominibus ſe mortuis ſupplicare. Nõ igitur exigo, ut aliquis poëtarũ fictionibus credat. qui hos mentiri putat: Põtificũ ipſorum ſcripta conſyderet; &, quicquid eſt literarum ad

ſacra pertinentium, reuoluat: plura fortaſſe, q̃ nos afferimus, inueniet, ex quibus intelligat, inania, inepta, commentitia eſſe omnia, quæ pro ſanctis habentur. Siquis autem percepta ſapiētia depoſuerit errorem: profecto ridebit ineptias hominum pene dementium. illos dico, qui uel inhoneſto ſaltatu tripudiant; uel qui nudi, uncti, coronati, perſonati, aut luto obliti currunt. Quid de ſcutis iam uetuſtate putridis dicam? quæ cum portant; Deos ipſos ſe geſtare humeris ſuis arbitrantur. Nã Furius Bibaculus inter præcipua pietatis exempla numeratur. qui cum Præt. eſſet: tamen lictoribus præeuntibus, ancyle portauit; cum haberet magiſtratus beneficio, muneris uacationem. Non ergo ille Furius, ſed plane furioſus fuit, qui præturam hoc miniſterio ſe putauit ornare. Merito igitur, cum hæc à uiris non imperitis, ac rudibus fiant, Lucretius exclamat,

O ſtultas hominum mentes, ò pectora cæca.
Quamlibet in tenebris uitæ, quantisq; periclis
Degitur hoc æui, quodcunq; eſt.

Quis hæc ludibria non derideat, qui habeat aliquid ſanitatis? cum uideat homines uelut mente captos ea ſerio facere; quæ ſiquis faciat in luſu, nimis laſciuus, & ineptus eſſe uideatur.

Harum uanitatum apud Romanos author, & conſtitutor Sabinus ille rex fuit; qui maxime animos hominum rudes, atq; imperitos, nouis ſuperſtitionibus implicauit. quod ut faceret aliqua cum authoritate; ſimulauit cum dea Egeria nocturnos ſe habere congreſſus. Erat quædam ſpelunca peropaca in nemore Aricino, unde riuus perenni fonte manabat. huc remotis arbitris, ſe inferre conſueuerat; ut mentiri poſſet, mo-

nitu Deæ coniugis ea ſacra populo ſe tradere, quæ acceptiſſima Dijs eſſent. uidelicet aſtutiam Minois uoluit imitari; qui ſe in antrum Iouis recondebat; & ibi diu moratus, leges tãquam ſibi à Ioue traditas afferebat; ut homines ad parendum non modo imperio, ſed etiã religione conſtringeret. Nec difficile ſane fuit perſuadere paſtoribus. Itaq; pontifices, flamines, ſalios, augures creauit; Deos per familias deſcripſit. ſic noui populi feroces animos mitigauit, & ad ſtudia pacis à rebus bellicis auocauit. Sed cum alios falleret; ſeipſum tamen non fefellit. Nam poſt annos plurimos, Cornelio & Bebio COSS. in agro ſcribæ Petilij ſub ianiculo arcæ duæ lapideæ ſunt repertæ à foſſoribus: quarum in altera corpus Numæ fuit; in altera ſeptem latini libri de iure pontificio; item græci totidem, de diſciplina ſapientiæ ſcripti: quibus religiones, non eas modo, quas ipſe inſtituerat, ſed omnes præterea diſſoluit. Qua re ad Senatum delata, decretum eſt, ut hi libri abolerentur. ita eos Q. Petilius Præt. Vrb. in concione populi concremauit. inſipienter id quidem. quid enim profuit, libros eſſe cõbuſtos? cum hoc ipſum, quòd ſunt ideo combuſti, quia religionibus derogabant; memoriæ ſit traditum? Nemo ergo tunc in Senatu non ſtultiſſimus. Potuerunt enim & libri aboleri; & res tamen in memoriam non exire. Ita dum uolunt etiam poſteris approbare, quanta pietate defenderint religiones: authoritatem religionum ipſarum, teſtando minuerunt. Sed ut Pompilius apud Romanos inſtitutor ineptarum religionum fuit: ſic ante Pompilium Faunus in Latio. qui & Saturno nefaria ſacra conſtituit: & Picum pa-

trem inter Deos honorauit: & ſororem ſuam Fatuam Faunam, eamq́; coniugem conſecrauit. quam C. Baſſus Fatuam nominatam tradit, quòd mulieribus fata canere conſueuiſſet, ut Faunus uiris. eandem Varro ſcribit tantæ pudicitiæ fuiſſe; ut nemo eã, quoad uixerit, præter uirum ſuum mas uiderit, nec nomen eius audierit. Icirco illi mulieres in operto ſacrificant; et Bonam deam nominant. & Sex. Clodius in eo libro, quẽ græce ſcripſit, refert Fauni hanc uxorem fuiſſe: quæ quia contra morem, decusq́; regium clàm uini ollam ebiberat, & ebria facta erat; uirgis myrtheis à uiro uſq; ad mortem cæſa. poſtea uero cum eum facti ſui pœniteret; & deſyderium eius ferre non poſſet: diuinum illi honorem detuliſſe. Icirco in ſacris eius obuolutam uini amphoram poni. Reliquit ergo poſteris Faunus quoq; non parum erroris. quem tamen prudentes quiq; perſpiciunt. Nam Lucilius eorum ſtultitiam, qui ſimulachra Deos putant eſſe, deridet his uerbis.

Terricolas Lamias Fauni quas, Pompilijq́;
Inſtituere Numæ; tremit has; hic omnia ponit.
Vt pueri infantes credunt ſigna omnia ahena
Viuere; eſſe homines: ſic iſti omnia ficta,
Vera putant; credunt ſignis cor ineſſe ahenis.
Pergula pictorum. ueri nihil: omnia ficta.

Poëta quidem ſtultos homines infantibus comparauit: at ego multo imprudentiores eſſe dico. Illi enim ſimulachra homines putant eſſe, hi Deos. Illos ætas facit putare quod non eſt, hos ſtultitia. Illi utiq; breui deſinunt falli: horum uanitas & durat, et ſemper creſcit. Sacra Liberi patris primus Orpheus induxit in Græciam,

primuſq; celebrauit in mõte Bœotiæ Thebis, ubi Liber natus eſt proximo. qui cum frequenter citharæ cantu perſonaret; Citheron appellatus eſt. Ea ſacra etiam nunc Orphica nominantur. in quibus ipſe poſtea dilaceratus, & carptus eſt. & fuit per eadem ferè tempora, quibus Faunus. ſed quis ætate præceſſerit; dubitari poteſt. ſiquidem per eoſdem annos Latinus, Priamusq; regnauerunt, item patres eorum Picus, et Laomedon. quo regnante, Orpheus cum Argonautis ad Ilienſium litus acceſſit. Procedamus igitur ulterius; & quæramus, quis omnino colendorum Deorum primus author extitit. Didymus in libris ἐξηγήσεως πινδαρικῆς ait, Meliſſea Cretenſium regem primum Dijs ſacrificaſſe; ac ritus nouos, ſacrorumq; pompas introduxiſſe. Huius duas fuiſſe filias, Amalthæam, & Meliſſam: quæ Iouem puerum caprino lacte, ac melle nutrierunt. unde poetica illa fabula originem ſumpſit; aduolaſſe apes; atq; os pueri melle compleſſe. Meliſſam uero à patre primam ſacerdotem matri magnæ conſtitutam. unde adhuc eiuſdem Matris antiſtites Meliſſæ nuncupantur. Hiſtoria uero ſacra teſtatur, ipſum Iouem, poſtquã rerum potitus eſt, in tantam inſolentiam ueniſſe; ut ipſe ſibi fana multis in locis conſtitueret. Nã cum terras circuiret; in quancunq; regionem uenerat, reges, principeſ ue populorum hoſpitio ſibi, et amicitia copulabat: & cum à quoq; digrederetur; iubebat ſibi fanum creari hoſpitis ſui nomine; quaſi ita poſſet amicitiæ, & fœderis memoria conſeruari. Sic conſtituta ſunt templa Ioui Atabyrio, Ioui Labradeo. Atabyrius enim, & Labradeus hoſpites eius, atq; adiutores

in bello fuerunt. Item Ioui Laprio, Ioui Molioni, Ioui Caſſio, & quæ ſunt in eundem modum. quod ille aſtutiſſime excogitauit; ut & ſibi honorem diuinum, & hoſpitibus ſuis perpetuum nomen acquireret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi; & huic imperio eius libenter obſequebantur; & nominis ſui gratia ritus annuos, & feſta celebrabant. Simile quiddam in Sicilia fecit Aeneas; cum conditæ urbi, Aceſtæ hoſpitis nomen impoſuit; ut eam poſtmodum lætus, ac libens Aceſtes diligeret, augeret, ornaret. Hoc modo religionem cultus ſui per orbem terræ Iupiter ſeminauit; & exemplum cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur à Meliſſeo, ſicut Didymus, colendorum Deorum ritus effluxit; ſiue ab ipſo quoque Ioue, ut Euhemerus tradit: de tempore tamen conſtat, quando Dij coli cœperint. Meliſſeus quidē multum anteceſſit ætate: quippe qui educauerit Iouem nepotem. Et idcirco fieri poteſt, uel ut ante, uel adhuc puero Ioue Deos colere inſtituerit, ideſt alumni ſui matrem, & auiam Tellurē, quæ fuit Vrani coniux; & patrem Saturnum: & ipſe hoc exemplo, atque inſtituto Iouem ad tantam ſuperbiam prouexerit; ut poſtea ſibi diuinos honores auderet aſſumere. Nunc quoniam uanarum ſuperſtitionum originem deprehendimus: ſupereſt, ut etiam tempora colligamus, per quæ fuerint illi, quorum memoria colitur. Theophilus in libro de temporibus ad Autolicum ſcripto ait, in hiſtoria ſua Thalum dicere; ꝙ Belus, quem Babylonij, & Aſſyrij colunt, antiquior troiano bello fuiſſe inuenitur CCCXXII annis: Belum autem Saturno æqualem fuiſſe; et utrūq;

uno tempore adoleuiſſe. Quod adeo uerum eſt; ut ratione ipſa colligi poſſit. Nam & Agamemnon, qui geſſit bellum troicum, Iouis abnepos fuit; & Achilles Aiaxq; pronepotes; & Vlyſſes eodem gradu proximus: Priamus quidem longa ſerie. ſed authores quidã tradunt, Dardanum, & Iaſium Coriti filios fuiſſe, non Iouis. Nec enim, ſi ita fuiſſet, ad uſus impudicos Ganymedem pronepotem ſuum habere potuiſſet. Ita parentibus illorum, quos ſupra nominaui, ſi congruenter annos diuidas, numerus conſentiet. Ab excidio autem troianæ urbis colliguntur anni MCCCCLXX. Ex hac temporum ratione manifeſtum eſt, ante annos non amplius quàm MDCCC natum eſſe Saturnum, qui et ſator omnium Deorum fuit. Non ergo iſti glorientur ſacrorum uetuſtate: quorum & origo, & ratio, et tempora deprehenſa ſunt. Reſtant adhuc aliqua, quæ ad arguendas religiones falſas plurimum ualent. Sed iam finem facere libro decreui; ne modum excedat. Ea.n. plenius ſunt exequenda; ut omnibus refutatis, quæ ueritati uidentur obſtare; homines, qui bonorum ignorantia uagantur incerti, ad religionem uerã poſſimus imbuere. Primus autem ſapientiæ gradus eſt, falſa intelligere; ſecundus, uera cognoſcere. Ergo apud quem hæc prima inſtitutio noſtra profecerit, qua falſa deteximus; excitabitur ad ueri cognitionem. qua nulla eſt homini iucundior uoluptas: & erit iam ſapientia cæleſtis diſciplinæ dignus, qui ad cognoſcenda cætera libens, ac paratus acceſſerit.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM ADVERSVS GENTEIS, LIBER SECVNDVS, DE ORIGINE ERRORIS AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

Q vanquam primo libro religiones deorum falſas eſſe monſtrauerim; quòd ij, quorum uarios, diſſimilesq́; cultus per uniuerſam terram conſenſus hominum ſtulta perſuaſione ſuſcœpit, mortales fuerint; functiq́; uita, diuinæ neceſſitati morte conceſſerint: tamen ne qua dubitatio relinquatur; hic ſecundus liber fontem ipſum patefaciet errorum; cauſasq; omnes explicabit; quibus decœpti homines, & primitus deos eſſe crediderunt; & poſtmodum inueterata perſuaſione in ſuſceptis prauiſſime religionibus perſeuerarunt. Geſtio enim Conſtantinæ Imperator conuictis inanibus, & hominum impia uanitate detecta, ſingularis dei aſſerere maieſtatem, ſuſcipiens utilius, & maius officium. ſcilicet reuocandi homines à prauis itineribus, & in gratiã ſecum ipſos reducendi; ne ſe (ut quidam philoſophi faciunt) tantopere deſpiciant; néue ſe infirmos, & ſuperuacuos, & nihil, et fruſtra omnino natos putent. quæ opinio pleroſq; ad uitia compellit. Nam dum exiſtimant, nulli Deo nos eſſe curæ; aut poſt mortẽ nihil nos eſſe fu-

proſtitutos ſe libidinibus addicunt; & dum licere ſibi putant, hauriẽdis uoluptatibus ſitiẽter incumbunt. per quas imprudentes in laqueos mortis incurrunt. ignorant enim, quæ ſit hominis ratio quam ſi tenere uellent: in primis Deum ſuum agnoſcerent; uirtutem, iuſtitiamq́; ſequerentur; terrenis figmentis animas ſuas non ſubſternerent; mortiferas libidinum uoluptates nõ appeterent; deniq; ſeipſos magni æſtimarent; atq; intelligerent, plus eſſe in homine, quàm uidetur. cuius uim, conditionemq́; non aliter poſſe retineri; niſi cultum ueri parentis ſui, depoſita prauitate, ſuſceperint. Equidem, ſicut oportet, de ſumma rerum ſæpenumero cogitans, admirari ſoleo, maieſtatem Dei ſingularis, quæ continet, regitq́; omnia, in tantam ueniſſe obliuionem; ut quæ ſola coli debeat, ſola potiſſimum negligatur: homines autem ipſos ad tantam cæcitatem eſſe deductos; ut uero, ac uiuo Deo mortuos præferant; terrenos autem, in terraq́; ſepultos, ei præponant, qui fundator ipſius terræ fuit. Et tñ huic impietati hominum poſſet uenia concedi; ſi omnino ab ignorantia diuini nominis ueniret hic error. cum uero ipſos deorum cultores ſæpe uideamus Deũ ſummũ & confiteri, & prædicare: quã ſibi ueniã ſperare poſſint impietatis ſuæ? q̃ non agnoſcunt cultum eius, quẽ prorſus ignorari ab homine fas non eſt. Nam & cum iurant; & cum optant; & cum gratias agunt: non Iouem, aut Deos multos, ſed Deum nominant: adeo ipſa ueritas, cogente natura, etiam ab inuitis pectoribus erumpit. quod quidem non faciunt in proſperis rebus. Nam tum maxime Deus ex memoria hominum elabitur; cum beneficijs eius fruentes, ho-

norem dare diuinæ indulgentiæ deberent. At uero ſiqua neceſſitas grauis preſſerit: tunc Deum *recordantur. ſi belli terror infremuerit; ſi morborum peſtifera uis incubuerit; ſi alimenta frugibus longa ſiccitas denegauerit; ſi ſæua tempeſtas, ſi grando ingruerit: ad* Deum *confugiunt; à* Deo *petitur auxilium;* Deus, *ut ſubueniat, oratur. ſiquis in mari uento ſæuiente iactatur: hunc inuocat. ſiquis aliqua ui afflictatur: hunc protinus implorat. ſiquis ad extremam mendicandi neceſſitatem deductus, uictum precibus expoſcit:* Deum *ſolum obteſtatur; & per eius diuinum, atque unicum numen hominum ſibi miſericordiã quærit.* N*unquam igitur* Dei *meminerunt, niſi dum in malis ſunt.* P*oſtq̃ metus deſeruit; & pericula receſſerunt: tum uero alacres ad* Deo*rum templa concurrunt, his libant; his ſacrificant; hos coronant.* Deo *autem, quẽ in ipſa neceſſitate implorauerant; ne uerbo quidem gratias agunt. adeo ex rerum proſperitate luxuria, ex luxuria uero, ut uitia omnia, ſic impietas aduerſus deum naſcitur.* Q*uanã iſtud ex cauſa fieri putemus? niſi eſſe aliquam peruerſam poteſtatem, quæ ueritatis ſit ſemper inimica; quæ humanis erroribus gaudeat; cui unicũ, ac perpetuum ſit opus, effundere tenebras, & hominum cæcare mentes, ne lucem uideant, ne deniq; in cœlum aſpiciãt, ac naturam corporis ſui ſeruent.* N*am cum cæteræ animantes pronis corporibus in humum ſpectent, quia rationem, ac ſapientiã non acceperunt; nobis autem ſtatus rectus, ſublimis uultus ab artifice* Deo *datus ſit: apparet, iſtas religiones deorum non eſſe rationis humanæ; quia curuant cœleſte animal ad ueneranda terrena.*

na. Parens

na. Parens enim noſter ille unus & ſolus, cum fingeret hominem. i. animal intelligens, & rationis capax: enimuero ex humo ſubleuauit, et ad contemplatione ſui artificis erexit. quod optime ingenioſus poëta ſignauit.

Pronaq; cum ſpectent animalia cætera terram:
Os homini ſublime dedit: cœlum'q; uidere
Iuſſit, & erectos ad ſydera tollere uultus.

Hinc utiq; ἄνθρωπον Græci appellarunt, ꝙ ſurſum ſpectet. Ipſi ergo ſibi renuntiant, ſe'q; hominum nomine abdicant, qui non ſurſum aſpiciunt, ſed deorſum. niſi forte idipſum, ꝙ recti ſumus, ſine cauſa homini attributum putant. ſpectare nos cœlum deus uoluit, utiq; nō fruſtra. nam & aues, & ex mutis pene omnia cœlum uident: ſed nobis proprie datum eſt, cœlum rigidis, ac ſtantibus intueri, ut religionem ibi quæramus; ut Deū, cuius ſedes illa eſt, quem oculis non poſſumus, animo contemplemur. quod profecto non facit, qui æs, aut lapidem, quæ ſunt terrena, ueneratur. eſt autem prauiſſimum, cum ratio corporis recta ſit, quod eſt temporale: ipſum uero animum, qui eſt æternus, humilem fieri: cū figura, & ſtatus nihil aliud ſignificent, niſi mentem hominis eò ſpectare oportere, quò uultum; & animū tam rectum eſſe debere, q̄ corpus; ne id, cui dominari debet, imitetur. Verum homines & nominis ſui, & rationis obliti, oculos ſuos ab alto deijciunt, ſoloq; defigunt; atq; timent opera digitorum ſuorum; quaſi quicq̄ eſſe poſſit artifice ſuo maius. Quæ igitur amentia eſt, aut ea fingere quæ ipſi poſtmodum timeant: aut timere, quæ finxerint? Non ipſa, inquiunt, timemus, ſed eos, ad quorum imaginem ficta, & quorum nomini-

bus conſecrata ſunt. Nempe ideo timetis, ꝙ eos eſſe in cœlo arbitramini. neq; n. ſi Dij ſunt, aliter fieri poteſt. Cur igitur oculos in cœlum non tollitis? & aduocatis deorum nominibus, in aperto ſacrificia celebratis? Cur ad parietes, & ligna, & lapides potiſſimum, ꝗ illò ſpectatis, ubi eos eſſe creditis? Quid ſibi templa? quid aræ uolunt? quid deniq; ipſa ſimulachra; quæ aut mortuorum, aut abſentiũ monumenta ſunt? Nam omnino fingendarum ſimilitudinũ ratio idcirco ab hominibus inuenta eſt, ut poſſet eorũ memoria retineri, qui uel morte ſubtracti, uel abſentia fuerant ſeparati. Deos igitur in quorum numero reponemus? Si in mortuorum: quis tam ſtultus, ut colat? Si in abſentium: colendi ergo non ſunt; ſi nec uident, quæ facimus; nec audiũt, quæ precamur. Si autem Dij abſentes eſſe non poſſunt; qui, quoniam diuini ſunt, in quacunq; mundi parte fuerint, uident, & audiunt uniuerſa: ſuperuacua ergo ſunt ſimulachra, illis ubiq; præſentibus; cum ſatis ſit, audientiũ nomina precibus aduocare. At enim præſentes nõ niſi ad imagines ſuas adſunt. Ita plane: quemadmodũ uulgus exiſtimat mortuorum animas circa tumulos, et corporum ſuorũ reliquias oberrare. Sed tamen poſtquam Deus ille præſto eſſe cœpit; iam ſimulachro eius opus non eſt. Quæro n ſiquis imaginem hominis peregre conſtituti contempletur ſæpius, ut ex ea ſolatium capiat abſentis: num idem ſanus eſſe uideatur; ſi eo reuerſo, atque præſente, in contemplanda imagine perſeueret; eáq; potius, ꝗ ipſius hominis aſpectu, frui uelit? Minime profecto. Etenim hominis imago neceſſaria tum uidetur, cum procul abeſt: ſuperuacua futura, cũ præſto eſt. Dei

autem, cuius ſpiritus ac numen ubiq; diffuſum, abeſſe nunquã poteſt; ſemper utiq; imago ſuperuacua eſt. Sed uerentur, ne omnis eorum religio inanis ſit, & uana, ſi nihil in præſenti uideant, quod adorent: & ideo ſimulachra conſtituunt. quæ quia mortuorum ſunt imagines: ſimilia mortuis ſunt. omni enim ſenſu carẽt. Dei autem in æternum uiuentis uiuum, & ſenſibile debet eſſe ſimulachrum. quod ſi à ſimilitudine id nomen accepit: quomodo poſſunt iſta ſimulachra deo ſimilia iudicari, quæ nihil ſentiunt, nec mouentur? [illegible] q; ſimulachrum Dei non illud eſt, quod digitis ho[illegible] ex lapide, aut ære, aliáue materia fabricatur; [illegible] te homo; quoniam & ſentit, & mouetur, & multas, magnasq; actiones habet. Nec intelligunt homines ineptiſſimi, quòd ſi ſentire ſimulachra, & moueri poſſent; ultro adoratura homines fuiſſent, à quibus ſunt expolita: quæ eſſent aut incultus, & horridus lapis, aut materia informis, & rudis; niſi fuiſſent ab homine formata. Homo igitur illorum quaſi parens putandus eſt; per cuius manus nata ſunt; per quem ſpeciem, figuram, pulchritudinem habere cœperunt. Et ideo melior eſt, qui fecit; q̃ illa, quæ facta ſunt. Et tamen factorem ipſum nemo ſuſcipit, aut ueretur. quæ fecit, timet; tanquam plus poſſit eſſe in opere, q̃ in opifice. Recte igitur Seneca in libris moralibus, Simul[illegible]ra, inquit, deorũ uenerantur. illis ſupplicant genu poſito; illa adorant; illis per totum aſſident diem, aut aſtant; illis ſtipem iaciunt, uictimas cædunt. & cum hæc tantopere ſuſpiciant: fabros, qui illa fecere, contemnunt. Quid inter ſe tam contrarium, quàm ſtatuarium deſpicere, ſta-

tuam adorare; & eum ne in conuictum quidem admittere, qui tibi deos faciat? Quam ergo uim, quam poteſtatem habere poſſunt; cum ipſe, qui facit illa, non habeat? Sed ne hæc quidem dare his potuit, quæ habebat; uidere; audire; loqui; moueri. Quiſquam ne igitur tam ineptus eſt, ut putet aliquid eſſe in ſimulachro Dei, in quo ne hominis quidem quicquam eſt præter umbrã? ſed hæc nemo conſyderat. infecti ſunt enim perſuaſione: ac mentes eorum penitus fucum ſtultitiæ perbiberunt. Adorant [illegible] inſenſibilia, qui ſentiunt; irrationabilia, qui ſa[illegible]; exanima, qui uiuunt; terrena, qui oriuntur e cœlo. Iuuat ergo, uelut in aliqua ſublimi ſpecula conſtitutum, unde uniuerſi exaudire poſſint; perſianum illud proclamare,

O curas hominum, O quantum eſt in rebus inane.
O curuæ in terras animæ, & cœleſtium inanes.

Cœlum potius intuemini: ad cuius ſpectaculum uos excitauit ille artifex uerus Deus. Ille uobis ſublimem uultum dedit: uos in terram curuamini: uos altas mentes, & ad patrem ſuum cum corporibus ſuis erectas, ad inferiora deprimitis; tanquam uos pœniteat, non quadrupedes eſſe natos. Fas [illegible] eſt, cœleſte animal cũ terrenis, in terramq; uergentibus uerſari. qd uos beneficijs cœleſtibus orbati, proniq; in humum ueſtra ſponte procumbitis? Humi enim miſeri uolutamini; cum deorſum quæritis, quod in ſublimi quærere debuiſtis. Nã iſta mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata, quid, qd aliud ſunt, niſi terra, ex qua nata ſunt? quid ergo rebus inferioribus ſubiacetis? quid capitibus ueſtris terram ſuper-

penitis? Cum enim uos terræ ſubmittitis, humilioresq́; factis: ipſi uos ultro ad inferos mergitis, ad mortemq́; damnatis. quia nihil terra inferius & humilius, niſi mors, & inferi. quæ ſi effugere uelletis: ſubiectam pedibus ueſtris terram contemneretis, corporis ſtatu ſaluo. quod idcirco rectum accepiſtis; quò oculos atq; mentem cum eo, qui fecit, conferre poſſetis. Contemnere autem, & calcare terram, nihil aliud eſt, quàm ſimulachra non adorare; quia de terra ficta ſunt: item diuitias non concupiſcere; uoluptates corporis ſpernere: quia opes & corpus ipſum, cuius hoſ[illegible] utimur, terra eſt. Viuum colite, ut uiuatis. moriatu[illegible]m neceſſe eſt, qui ſe, ſuámq́; animam mortuis adiudicauit. Sed quid prodeſt ad uulgus, & ad homines imperitos hoc modo concionari? cum uideamus etiam doctos, & prudentes uiros, cum religionum intelligant uanitatem, nihilo minus tamen in iis ipſis, quæ damnant, colendis neſcio qua prauitate perſtare. Intelligebat Cicero falſa eſſe, quæ homines adorarent. nam cum multa dixiſſet, quæ ad euerſionem religionum ualerent: ait tamen non eſſe illa uulgo diſputanda; ne ſuſceptas publicè religiones diſputatio talis extinguat. Quid ei facias, qui, cum errare ſe ſentiat, ultro ipſe in lapides impingat, ut populus omnis offendat? ipſe ſibi oculos eruat, ut omnes cæci ſint? qui nec de aliis bene mereatur, quos patitur errare; nec de ſeipſo, qui alienis accedit erroribus? nec utitur tandem ſapientiæ ſuæ bono, ut factis impleat, quod mente percepit; ſed prudens, & ſciens pedem laqueo inſerit, ut ſimul cum cæteris, quos liberare ut prudentior debuit, & ipſe capiatur? Quin potius, ſiquid tibi

Cicero uirtutis eſt;experire, populũ facere ſapientem: digna res eſt, ubi oẽs eloquentiæ tuæ uires exeras. Non enim uerendum eſt, ne te in tam bona cauſa deficiat oratio: qui ſæpe ẽt malas copioſe, ac fortiter defendiſti. Sed nimirum Socratis carcere times; ideoq; patrocinium ueritatis ſuſcipere non audes. At mortem, ut ſapiens, contemnere debuiſti. Erat quidem multo pulchrius, ut ob bene potius dicta, q̃ ob maledicta morereris. nec tibi laudis plus Philippicæ afferre potuerunt, q̃ diſcuſſus error humani generis, & mentes hominum ad ſanitatem tua diſputatione reuocatæ. ſed concedamus timiditati: quæ in ſapiente eſſe non debet. Quid ergo ipſe in eodem uerſaris errore? Video te terrena, & manu facta uenerari. uana eſſe intelligis: & tamen eadẽ facis, quæ faciunt ipſi, quos ipſe ſtultiſſimos confiteris. Quid igitur profuit, uidiſſe te ueritatem, quam nec defenſurus eſſes, nec ſecuturus? Sed ſi libenter errant ij, qui errare ſe ſentiunt: quanto magis uulgus indoctum? quod pompis inanibus gaudet; animusq; puerilibus ſpectat omnia; oblectatur friuolis; & ſpecie ſimulachrorum capitur; nec ponderare ſecum unanquãq; rem poteſt; ut intelligat, nihil colendum eſſe, quod oculis mortalibus cernitur; quia neceſſe eſt, mortale ſit. Nec mirandum eſt, ſi Deum non uideant; cum ipſi ne hominem quidem uideant, quem uidere ſe credũt. Hoc enim, quod oculis ſubiectum eſt; non homo, ſed hominis receptaculum eſt: cuius qualitas, & figura non ex lineamentis uaſculi, quo continetur, ſed ex factis, & moribus peruidetur. Qui ergo colunt ſimulachra; corpora ſunt animabus carentia; quia ſe corporalibus de-

derunt; nec uident plus aliquid mente, quàm corpore; cum ſit animi officium, ea ſubtilius cernere, quæ acies corporalis non poteſt intueri. Quos homines idem ille philoſophus, ac poëta grauiter accuſat, tanquam humiles, & abiectos, qui contra naturæ ſuæ rationem ad ueneranda terrena ſe proſternant. ait enim,

Et faciunt animos humiles formidine Diuûm,
Depreſſosq; premunt ad terram.

Aliud quidem ille, cum hoc diceret, ſentiebat; nihil utiq; eſſe colendum; quia Dij humana non curent. Deniq; alio loco religiones Deorum, et cultus, inane eſſe officium confitetur.

Nec pietas ulla eſt, uelatum ſæpe uideri
Vertier ad lapidem, atq; omnes accedere ad aras,
Nec procumbere humi proſtratum, & pãdere palmas
Ante Deûm delubra, nec aras ſanguine multo
Spargere quadrupedum, nec uotis nectere uota.

Quæ profecto ſi caſſa ſunt: non oportet ſublimes, & excelſos animos aduocari, atq; in terram premi, ſed nihil aliud, q̃ cœleſtia cogitare. Impugnatæ ſunt ergo à prudentioribus falſæ religiones; quia ſentiebant eſſe falſas: ſed non eſt inducta uera; quia, qualis, aut ubi eſſet, ignorabant. Itaq; ſic habuerunt, tanquam nulla eſſet omnino; quia ueram nõ poterant inuenire. & eodem modo inciderunt in errorem multo maiorẽ, quàm illi, qui falſam tenebant. Nam & iſti fragilium cultores, quamuis ſint inepti, quia cœleſtia conſtituunt in rebus corruptibilibus, atque terrenis: aliquid tamen ſapientiæ retinent; & habere ueniam poſſunt; quia ſummum hominis officium etſi non re ipſa, tamen

propoſito tenent. ſiquidem hominum, atq; mutorũ uel ſolum, uel certe maximum in religione diſcrimen eſt. Hi uero quanto fuerunt ſapientiores; quòd intellexerunt falſæ religionis errorem: tanto facti ſunt ſtultiores; quod eſſe aliquam uerã non putauerunt. Itaq; quoniã facilius eſt, de alienis iudicare, quàm de ſuis: dum aliorum præcipitium uident; non proſpexerunt, quid ante ſuos pedes eſſet. In utraque igitur parte & ſumma ſtultitia inuenitur, & odor quidam ſapientiæ: ut poſſis dubitare, quos dicas potiſſimum ſtultiores, illoſ'ne, qui falſam religionem ſuſcipiunt; an eos, qui nullam. Sed (ut dixi) uenia concedi poſſet imperitis, & qui ſe ſapientes eſſe non fateantur: his uero non poteſt, qui ſapientiam profeſſi, ſtultitiam potius exhibent. Non ſum equidem tam iniquus; ut eos putem diuinare debuiſſe, ut ueritatem per ſeipſos inuenirent. quod fieri ego non poſſe confiteor. ſed hoc ab his exigo, quod ratione ipſa præſtare potuerunt. Facerent enim prudentius, ſi & intelligerent eſſe aliquam ueram religionem; & falſis impugnatis, aperte pronuntiarẽt, eam, quæ uera eſſet, ab hominibus non teneri. Sed mouerit eos fortaſſe illud; quòd ſiqua uera eſſet religio; exereret ſe, ac uindicaret; nec pateretur eſſe aliud quicquam. Videre .n. nullo modo poterant, quare, aut à quo, & quemadmodum religio uera opprimeretur. quod eſt diuini ſacramenti, & cœleſtis arcani. Id uero, niſi doceatur, aliquis ſcire nullo pacto poteſt. Summa rei hæc eſt. Imperiti, & inſipientes falſas religiones pro ueris habent; quia neque ueram ſciunt; neque falſam intelligunt. Prudentiores uero, quia ueram neſciunt; aut in iis, quas

falſas eſſe intelligunt, perſeuerant; ut aliquid tenere uideantur: aut omnino nihil colunt; ne incidant in errorem: cum idipſum maximi ſit erroris, uitam pecudum ſub figura hominis imitari. Falſum uero intelligere, eſt quidem ſapientiæ, ſed humanæ. Vltra hunc gradum procedi ab homine non poteſt. itaq; multi philoſophorum, religiones (ut docui) ſuſtulerunt. uerum autem ſcire, diuinæ eſt ſapientiæ. Homo autem per ſeipſum peruenire ad hanc ſcientiam non poteſt, niſi doceatur à Deo. Ita philoſophi, quod ſummum fuit humanæ ſapientiæ, aſſecuti ſunt, ut intelligerent, quid non ſit: illud aſſequi nequiuerunt; ut dicerent, quid ſit. Nota Ciceronis uox eſt. Vtinam tam facile uera inuenire poſſem, q̃ falſa conuincere. Quod quia uires humanæ conditionis excedit: eius officij facultas nobis eſt attributa, quibus tradidit Deus ſcientiam ueritatis. cui explicandæ quatuor poſteriores libri ſeruient. Nunc interim falſa, ut cœpimus, detegamus. Quid igitur maieſtatis poſſunt habere ſimulachra, quæ fuerunt in homunculi poteſtate, uel ut aliud fierent, uel ut omnino non fierent? idcirco apud Horatiũ Priapus ita loquitur.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum;
Cum faber incertus, ſcamnum faceret'ne Priapum,
Maluit eſſe Deum. Deus inde ego, furum, auiumq́;
Maxima formido.

Quis non ſit tanto hoc cuſtode ſecurus? Fures enim tam ſtulti ſunt; ut Priapi tentiginem timeant; cum aues ipſæ, quas terrore falcis, aut inguinis abigi exiſtimãt; ſimulachris fabrefactis, ideſt hominum plane ſimilibus, inſideant, nidificent, inquinent. Sed

Flaccus, ut ſatyrici carminis ſcriptor, deriſit hominum uanitatem. Verum ij, qui faciunt, ſeriam ſe facere rem opinantur. Denique poëta maximus, homo in cæteris prudens; in hoc ſolum non poëticæ, ſed aniliter deſipuit; cum in illis emendatiſſimis libris etiam fieri hoc iubet.

Et cuſtos furum, atq; auium cum falce ſaligna,
Helleſpontiaci ſeruet tutela Priapi.

Adorant ergo mortalia, ut à mortalibus facta. frangi enim, cremari poſſunt, ac perire. nam & tectis uetuſtate labentibus ſæpe comminui ſolent: & conſumpta incendio, dilabuntur in cinerem: & plerũq; (niſi ſua illis magnitudo ſubuenerit, aut cuſtodia diligens ſepſerit) in prædam furibus cedunt. Quæ igitur inſania eſt, ea timere, pro quibus aut ruinæ, aut ignes, aut furta timeantur? Quæ uanitas, aliquam ab his ſpectare tutelam, quæ tueri ſemetipſa non poſſunt? Quæ peruerſitas, ad eorum præſidia decurrere, quæ ipſa, cum uiolantur, inulta ſunt, niſi à colentibus uindicentur? Vbi ergo ueritas eſt? ubi nulla uis adhiberi poteſt religioni; ubi nihil, quod uiolari poſſit, apparet; ubi ſacrilegium fieri non poteſt. Quicquid autem oculis, manibusq; ſubiectum eſt: id uero, quia fragile eſt, ab omni ratione immortalitatis eſt alienum. Fruſtra igitur homines auro, ebore, gemmis Deos excolunt, & exornant; quaſi uero ex his rebus ullã poſſint capere uoluptatem. Quis uſus eſt pretioſorum munerum nihil ſentientibus? an ille, qui mortuis? pari enim ratione defunctorum corpora odoribus, ac pretioſis ueſtibus illita, & conuoluta humi condunt; qua Deos honorant: qui

neque, cum fierent, ſentiebant; neque, cum coluntur, ſciunt. nec enim ſenſum conſecratione ſumpſerunt. Non placebat Perſio, quòd aurea uaſa templis inferantur, ſuperuacuum putanti, eſſe inter religiones, quod non ſanctitatis, ſed auaritiæ ſit inſtrumentum. Illa enim ſatius eſt Deo, quem recte colas, inferre pro munere,

Compoſitum ius, fasq́; animi, ſanctosq́; receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.

Egregie, ſapienterq́; ſenſit. Verum illud ridiculum ſubdidit: hoc eſſe aureum in templis, quod ſint Veneri donatæ à uirgine pupæ. quas ille ob minutiem fortaſſe contempſerit. Non uidebat enim, ſimulachra ipſa, & effigies Deorum, Polycleti, & Euphranoris, et Phidiæ manu ex auro, atque ebore perfectas, nihil aliud eſſe, quàm grandes pupas, non à uirginibus, quarum luſibus uenia dari poteſt, ſed à barbatis hominibus conſecratas. Merito igitur etiam eorum ſtultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri ſumus (ut uulgo dicitur) ſed ſemper. Verum hoc intereſt, quod maiora nos ludimus. Ergo his ludicris, & ornatis, & grandibus pupis, & unguenta, & thura, & odores inferunt; his opimas, & pingues hoſtias immolant: quibus eſt quidem os, ſed carens officio dentium: his peplos, & indumenta pretioſa: quibus uſus uelaminis nullus eſt: his aurum, & argentum conſecrant: quæ tam non habent qui accipiunt, quàm qui illa donarũt. Nec immerito Dionyſius Siciliæ tyrannus poſt uictoriam Græcia potitus, Deos tales cõtempſit, ſpoliauit, illuſit. ſiquidem ſacrilegia ſua iocularibus etiam

dictis proſequebatur. Nã cum Ioui Olympio aureum amiculum detraxiſſet; laneum iuſſit imponi, dicens, æſtate graue eſſe aureum, hyeme frigidum, laneum uero utrique tempori aptum. Idem auream barbam detrahens Aeſculapio, incongruens, & iniquum eſſe ait, cum Apollo pater eius imberbis eſſet adhuc, ac leuis; priorem filium, quàm patrem, barbatum uideri. Item pateras, & exuuias, & parua quædam ſigilla, quæ ſimulachrorum protentis manibus tenebantur; detrahebat; & accipere ſe illa, non auferre dicebat. perquam enim ſtultum eſſe, & ingratum, nolle accipere ab his ultro porrigentibus, à quibus bona ſibi hom[illegible] precarentur. hæc ille fecit impune; quia rex, & [illegible]r fuit. quin etiam ſecuta eſt eum ſolita felicitas. uixit enim uſque ad ſenectutem; regnumq́; per manus filio tradidit. In eo igitur, quia homines ſacrilegia uindicare non poterant; oportuit Deos ipſos ſui uindices eſſe. At ſi humilis quiſpiam tale quid commiſerit: huic præſto ſunt flagella, ignes, eculei, cruces, & quicquid excogitare iratis, & furentibus licet. Sed cum puniunt deprehenſos in ſacrilegio: ipſi de Deorum ſuorum poteſtate diffidunt. Cur enim illis potiſſimum non relinquant ulciſcendi ſui locum; ſi eos poſſe aliquid arbitrantur? Quin etiam putant illorum numine accidiſſe, ut prædones rerum ſacrarum deprehenſi tenerentur: & ſæuiunt non tam ira, quàm metu; ne ſi deorum iniuriam nõ uendicauerint, ipſos expetant pœnæ, incredibili ſcilicet uanitate, qui nocituros ſibi Deos putent ob aliena ſcelera, qui ipſis, à quibus uiolati, ſpoliatiq́; ſunt, per ſeipſos nihil nocere po-

tuerunt. At enim ſæpe ipſi quoq; in ſacrilegos uindicauerunt: poteſt id uel caſu accidiſſe: quod aliquando, non ſemper. Sed tamen paulopoſt, quomodo id acciderit, oſtendã. Nunc interim quæro, cur illi tot, & tanta ſacrilegia in Dionyſio nõ uindicauerunt; qui non furtim, ſed palàm Deos ludibrio habuit. Cur hunc tam potentem ſacrilegum à templis, à cærimonijs, ab imaginibus ſuis non arcuerunt? Cur etiam ſacris rebus ablatis, proſpere nauigauit? quod ioco ipſe teſtatus eſt (ut ſolebat). Videtis ne, inquit comitibu[s] s naufragium timentibus, q̃ proſpera ſacrilegis n[...]atio ab ipſis dijs immortalibus tribuatur? Sed hic fortaſſe a Platone didicerat, Deos nihil eſſe. Quid C. Verres? quem Tullius accuſator eius eidem Dionyſio, & Phalaridi, & tyrannis omnibus comparat. non ne omnem Siciliã compilauit, ſublatis Deorum ſimulachris, ornamentis'q; fanorum? Otioſum eſt perſequi ſingula. unum libet commemorare; in quo accuſator omnibus eloquentiæ uiribus, omni deniq; conatu uocis, & corporis deplorauit, de Cerere Catinenſi, uel Ennenſi. quarum alterius tanta fuit religio; ut adire templi eius ſecreta penetralia, uiris nefas eſſet: alterius antiquitas tanta; ut omnes hiſtoriæ loquantur, ipſam Deam fruges in Ennæ ſolo primum reperiſſe; filiamq; eius uirginem ex eodem loco raptam. Deniq; Gracchanis temporibus turbata republica & ſeditionibus, & oſtentis, cum repertum eſſet in carminibus Sibyllinis, antiquiſſimam Cererem debere placari; legati ſunt Ennam miſſi. Hæc igitur Ceres uel religioſiſſima, quam uidere maribus ne adorandi quidem gratia licebat; uel antiquiſſima, quam

S.P.Q.R.ſacrificijs,doniſq; placauerat: ex arcanis, & uetuſtis penetralibus,à C.Verre immiſſis latronibus ſeruis,impune ſublata eſt. Idem uero, cum affirmaret,ſe à Siculis,ut cauſam prouinciæ ſuſciperet,oratum:his uerbis uſus eſt, ſeſe i... ne deos quidem in ſuis urbibus,ad quos confugerer ... habere; quòd eorum ſimulachra ſanctiſſima C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet: quaſi uero ſi Verres ex urbibus,delubriſq; ſuſtulerat,de cælo quoq; ſuſtuliſſet. Vnde apparet,iſtos Deos nihil habere in ſe amplius,quàm materiam, de qua ſunt fabricati. Nec immerito ad te M. Tulli, hoc eſt ad teipſum hominem Siculi confugerunt; quoniam triennio ſunt experti,Deos illos nihil ualere. eſſent enim ſtultiſſimi, ſi ad eos ob defendendas iniurias hominum confugiſſent,qui C.Verri nec pro ſeipſis irati eſſe poterant. At enim Verres ob hæc facinora damnatus eſt. Non ergo Dij uindicauerunt, ſed Ciceronis induſtria. qua uel defenſores eius oppreſſit: uel gratiæ reſtitit. Quid, quòd apud ipſum Verrem non fuit illa damnatio,ſed uacatio? ut quemadmodum Dionyſio Deorum ſpolia geſtanti, Dij immortales bonam dederant nauigationem: ſic etiam Verri bonam quietē tribuiſſe uideantur; in qua ſacrilegijs ſuis tranquille frui poſſet. Nam frementibus poſtea ciuilibus bellis, ſub obtentu damnationis ab omni periculo, & metu remotus, aliorum graues caſus, & miſerabiles exitus audiebat: & qui cecidiſſe ſolus omnibus ſtantibus uidebatur; is uero uniuerſis cadentibus ſolus ſtetit; donec illum & opibus ſacrilegio partis, & uita ſatiatum, ac ſenectute confectū proſcriptio triūuiralis auferret, ea=

dem. ſ. quæ Tulliũ uiolatæ deorum maieſtatis ultorem. Quin ēt felix in eo ipſo fuit, ꝙ ante ſuã mortem crudeliſſimũ exitum ſui accuſatoris audiuit; Dijs uidelicet prouidẽtibus, ut ſacrilegus, ac prædo ille religionũ ſuarum nõ ante moreretur, q̃ ſolatium de ultione cœpiſſet.

Quãto igitur rectius eſt, omiſſis inſenſibilibus, & uanis, oculos eò tendere; ubi ſedes, ubi habitatio eſt Dei ueri; qui terrã ſtabili firmitate ſuſpendit; qui cœlũ diſtinxit aſtris fulgentibus; qui ſolem rebus humanis clariſſimum, ac ſingulare lumen, in argumentum ſuæ unicæ maieſtatis accendit; terris autem maria circumfudit; flumina ſempiterno lapſu fluere præcepit;

Iuſſit & extendi campos, ſubſidere ualles,
Fronde tegi ſyluas, lapidoſos ſurgere montes.

Quæ utiq; omnia non Iupiter fecit, qui ante annos mille ſeptingentos natus eſt; ſed idem

Ille opifex rerum, mundi melioris origo,

qui uocatur Deus. cuius principium, quoniam nõ poteſt comprehendi; ne quæri debet quidem. Satis eſt homini ad plenam, perfectamq; prudentiam; ſi Deum eſſe intelligat. cuius intelligentiæ uis, & ſumma hæc eſt; ut ſuſpiciat, & honorificet communem parentem generis humani, & rerum mirabilium fabricatorem. Vnde quidam hebetis, obtuſiq; cordis, elementa, quæ & facta ſunt, & carent ſenſu, tanquam Deos adorant. qui cum Dei opera mirarentur, cœlum cum luminibus uarijs, terram cum campis & montibus, maria cum fluminibus, & ſtagnis, & fontibus: earũ rerum admiratione obſtupefacti, & ipſius artificis obliti, quem uidere non poterant, eius opera uenerari, &

colere cœperunt; nec unquam intelligere quiuerunt, quanto maior, quantoq́; mirabilior ſit, qui illa fecit ex nihilo. quæ cum uideant diuinis legibus obſequentia, cōmodis, atq; uſibus hominū perpetua neceſſitate famulari: tamen illa Deos exiſtimant eſſe, ingrati aduerſus beneficia diuina, qui Deo patri indulgentiſſimo ſua opera prætulerūt. Sed quid mirum, ſi aut barbari, aut imperiti homines errant? cum ēt philoſophi ſtoicæ diſciplinæ in eadē ſint opinione; ut omnia cœleſtia, quæ mouentur, in Deorum numero habenda eſſe cenſeant. ſiquidem Lucillus Stoicus apud Ciceronem ſic loquitur. Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam in tam uariis curſibus in omni æternitate conuenientiam temporum, non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. quæ cum in ſyderibus eſſe uideamus: non poſſumus ea ipſa non in Deorū numero reponere. Item paulo ſuperius, Reſtat, inquit, ut motus aſtrorum ſit uoluntarius. quæ qui uideat: non indocte ſolum, uerū etiam impie faciat; ſi Deos eſſe neget. Nos uero & quidē conſtanter negamus; ac uos o philoſophi non ſolum indoctos, & impios, uerum ēt cæcos, & ineptos, delirosq́; probamus, qui ignorantiā imperitorū uanitate uiciſtis. Illi.n. Solē & Lunā, uos ēt ſydera Deos putatis. Tradite igitur nobis ſtellarum myſteria; ut aras, & templa ſingulis erigamus; ut ſciamus, quo quanq; ritu, quo die colamus; quibus nominibus, q̄bus precibus aduocemus: niſi forte nullo diſcrimine tam innumerabiles, tā minutos Deos aceruatim colere debemus. Quid quòd argumentum illud, quo colligunt uniuerſa cœleſtia Deos eſſe, in contrariū ualet? nā ſi Deos eſſe iccirco opinātur;

quia

quia certos, & rationabiles curſus habent: errant. ex hoc enim apparet Deos non eſſe; ꝙ exorbitare illis à præſtitutis itineribus non licet. Cæterũ ſi Dij eſſent: huc atq; illuc paſſim ſine ulla neceſſitate ferrẽtur, ſicut animantes in terra. quarũ quia liberæ ſunt uolũtates: huc atq; illuc uagantur, ut libuit; & quo quãq; mens duxexit, eò fertur. Non eſt igitur aſtrorũ motus uolũtarius, ſed neceſſarius; quia præſtitutis legibus, officijsq; deſeruiunt. Sed cum diſputaret de curſibus ſyderum; quos ex ipſa rerũ, ac temporũ congruentia intelligebat non eſſe fortuitos: xiſtimauit uoluntarios eſſe; tanq̃ nõ poſſent tam diſpoſite, tam ordinate moueri, niſi ſenſus illis ineſſet officij ſui ſciens. O quàm difficilis eſt ignorantibus ueritas, & quam facilis ſcientibus. Si motus, inquit, aſtrorum fortuiti non ſunt: nihil aliud reſtat; niſi ut uoluntarij ſint: immo uero ut nõ eſſe fortuitos manifeſtum eſt, ita nec uolũtarios. Quomodo igitur in conficiendis itineribus conſtantiã ſuam ſeruant? Nimirum Deus uniuerſi artifex ſic illa diſpoſuit, ſic illa machinatus eſt; ut per ſpatia cæli, diuina, & admirabili ratione decurrerent ad efficiendas ſuccedentiũ ſibi temporum uarietates. An Archimedes Siculus concauo ære ſimilitudinem mundi, ac figuram potuit machinari; in quo ita ſolem, ac lunam cõpoſuit; ut inæquales motus & cæleſtibus ſimiles, cõuerſionibus ſingulis quaſi diebus efficerent: & non modo acceſſus ſolis, & receſſus, uel incrementa, diminutionesq; lunæ, uerum etiã ſtellarum uel errantium, uel uagarum diſpares curſus, orbis ille dum uertitur, exhiberet? Deus ergo illa uera non potuit machinari, & efficere, quæ potuit ſolertia

hominis imitatione ſimulare? Vtrum ne igitur Stoicus, ſi aſtrorum figuras in illo ære pictas, effictasq; uidiſſet; ſuo illa conſilio moueri diceret, ac non potius artificis ingenio? Ineſt ergo ſyderibus ratio, ad peragẽdos meatus ſuos apta: ſed Dei eſt illa ratio, qui & fecit, et regit omnia; non ipſorum ſyderum, quæ mouentur. Nam ſi ſolem ſtare uoluiſſet; perpetuus dies utiq; eſſet. Item ſi motus aſtra non haberent: quis dubitet, ſempiternam noctem fuiſſe futuram? Sed ut diei, ac noctis uices eſſent; moueri ea uoluit, & tam uarie moueri, ut non modo lucis, ac tenebrarum mutuæ uiciſſitudines fierent, quibus laboris, & quietis alterna ſpatia conſtarent; ſed etiam frigoris, & caloris; ut diuerſorũ temporum uis, ac poteſtas uel generandis, uel maturandis frugibus conueniret. Quam ſolertiam diuinæ poteſtatis in machinandis itineribus aſtrorum quia philoſophi non uidebant; animalia eſſe ſydera putauerunt; tanquam pedibus & ſponte, nõ diuina ratione procederent. Cur autem excogitauerit illa Deus, quis non intelligit? Scilicet ne ſolis lumine decedente, nimium cæca nox tetris, atque horrentibus tenebris ingraueſceret, noceretq; uiuentibus. Itaq; & cælum ſimul mira uarietate diſtinxit: & tenebras ipſas multis, minutisq; luminibus temperauit. Quanto igitur Naſo prudentius, quàm illi, qui ſapientiæ ſtudere ſe putant; qui ſentit à deo lumina illa, ut horrorem tenebrarum depellerent, inſtituta. Is eum librum, quo φαινόμενα breuiter comprehendit, his tribus uerſibus terminauit.

Tot numero, taliq; Deus ſimulachra figura

Impoſuit cœlo: per'q; atras ſparſa tenebras
Clara pruinoſæ iuſſit dare lumina nocti.

Quòd ſi fieri non poteſt, ut ſtellæ Dij ſint: ergo nec ſol quidem, nec luna Dij eſſe poſſunt; quoniam à luminibus aſtrorum non ratione differunt, ſed magnitudine. Quòd ſi hi Dij non ſunt: ergo nec cœlum quidem; in quo illa omnia continentur. Simili modo ſi terra, quam calcamus, quam ſubigimus, & colimus ad uictum, Deus non eſt: nec campi quidem, ac montes Dij erunt. ſed ſi hi non ſunt: ergo ne tellus quidem uniuerſa Deus uideri poteſt. Item ſi aqua, quæ ſeruit animantibus ad uſum bibendi, aut lauandi, Deus non eſt: nec fontes quidem, ex quibus aqua profluit. ſi fontes non ſunt; ne flumina quidem, quæ de fontibus colliguntur. ſi flumina quoque Dij non ſunt: ergo & mare, quod ex fluminibus conſtat, Deus haberi non poteſt. Quòd ſi neque cœlum, neque terra, neque mare, quæ mundi partes ſunt, Dij eſſe non poſſunt: ergo ne mundus quidem totus Deus eſt; quem ijdem ipſi Stoici & animantem, & ſapientem eſſe contendunt, & propterea Deum. in quo tam inconſtantes fuerunt; ut nihil dictum ſit ab his, quod non ab ijſdem fuerit euerſum. Sic enim argumentantur: Fieri non poſſe, ut ſenſu careat, quod ſenſibilia ex ſe generat. Mundus autem generat hominem, qui eſt ſenſu præditus: ergo & ipſum ſenſibilem eſſe. Item, Sine ſenſu eſſe non poſſe, cuius pars habeat ſenſum: igitur quia homo ſenſibilis eſt; etiam mundo, cuius pars homo eſt, ineſſe ſenſum. Propoſitiones quidem ueræ ſunt; & ſenſibile eſſe, quod ſenſu præditum gignat; & hæ-

bere ſenſum, cuius pars ſenſu aucta ſit: ſed aſſumptiones falſæ, quibus argumenta concludunt. quia neque mundus generat hominem: neque mundi homo pars eſt nam hominem à principio idem Deus fecit, qui & mundum: & non eſt mundi pars homo, ſicut corporis membrum. poteſt enim mundus eſſe ſine homine, ſicut & urbs, & domus. Atqui ut domus, unius hominis habitaculum eſt, & urbs unius populi: ſic & mundus domicilium totius generis humani. Et aliud eſt, quod incolitur; aliud, quod colit. Sed illi, dũ ſtudent id, quod falſo ſuſceperant, confirmare: & ſenſibilem eſſe mundum, & Deum argumentorum ſuorum conſequentia non uiderunt. Nã ſi mundi pars eſt homo; & ſenſibilis eſt mundus, quia homo ſentit: ergo quia mortalis eſt homo; mortalis ſit & mundus, neceſſe eſt, nec tantum mortalis, ſed et omnibus morbis, & paſſionibus ſubiectus. Et è contrario, ſi Deus eſt mundus; & partes eius utiq; immortales ſunt: ergo et homo Deus eſt, quia pars eſt (ut dicitis) mundi. ſi homo: ergo iumenta, & pecudes, & cætera genera beſtiarum, & auium, & piſcium; quoniam & illa eodẽ modo ſentiunt, et mundi partes ſunt. At hoc tolerabile eſt. nã et hæc colunt Aegyptij. Sed res eò peruenit, ut ranæ, & culices, & formicæ Dij eſſe uideãtur; quia & ipſis ineſt ſenſus, & partes mundi ſunt. Ita ſemper argumenta ex falſo petita, impios, & abſurdos exitus habent. Quid, quod quidem ipſi aiunt, Deorum & hominum cauſa mundum eſſe conſtructum, quaſi communem domum? ergo nec mundus Deus eſt; nec animans, ſi conſtructus eſt, animans enim non conſtruitur, ſed naſcitur. Et ſi eſt ædificatus

ſic utiq; tanq̃ domus, tanq̃ nauis: eſt ergo aliquis artifex mundi Deus. & ſeorſum erit mundus, qui factus eſt; ſeorſum ille, qui fecit. Iam, illud quàm repugnans & abſurdum? quòd cum cœleſtes ignes, cæteraq; mundi elementa Deos eſſe affirmant: item ipſum Deũ mundum dicunt. Quomodo poteſt ex deorum multorum aceruo unus Deus confici? Si aſtra Dij ſunt: mundus ergo non Deus, ſed domicilium Deorum eſt. Si uero Deus mundus eſt: ergo omnia illa, quæ ſunt in eo, Dij non ſunt, ſed Dei membra; quæ utiq; ſolius Dei nomen accipere non poſſunt. Nec enim recte quis dixerit, membra hominis unius, multos homines eſſe. ſed tamen non eſt ſimilis cõparatio animalis, & mundi. Animal enim quia ſenſu præditum eſt: etiam membra eius habent ſenſum; nec, niſi à corpore diuulſa, putreſcunt. Cuius igitur rei ſimilitudinem gerit mundus? Nimirũ ipſi docent; cũ factum eſſe non diffitentur, ut eſſet Dijs, & hominibus quaſi communis domus. Si ergo eſt conſtructus, ut domus: nec ipſe Deus eſt, nec elementa; quæ ſunt partes eius. quia neq; domus habere dominum ſui poteſt; neq; illa, de quibus domus conſtat. Non tantum igitur ueritate, ſed etiam uerbis ſuis reuincuntur. Sicut enim domus in uſum habitandi facta, per ſe nihil ſentit dominoq; ſubiecta eſt; qui eam fecit, aut incolit: ita mundus per ſe nihil ſentiens, factori deo ſubiacet; qui eum in uſum ſui fecit. Duplici ergo ratione peccatur ab inſipientibus: Primum, quòd elementa, ideſt Dei opera Deo præferunt: Deinde, quòd elementorum ipſorum figuras humana ſpecie cõprehenſas colunt. Nam ſolis, lunæq; ſimulachra humanum in modũ formãt:

item ignis, & terræ, & maris: quæ illi Vulcanum, Veſtam, Neptunum uocant; nec elementis ipſis in aperto litant. Tanta homines imaginum cupiditas tenet; ut iam uiliora ducantur illa, quæ uera ſunt. auro. ſ. gemmis, & ebore delectantur. Horum pulchritudo ac nitor præſtringit oculos: nec ullam religionem putant, ubicunq; illa non fulſerint. Itaque ſub obtentu Deorum, auaritia, & cupiditas colitur. Credunt enim Deos amare, quicquid ipſi concupiſcunt; quicquid eſt, propter quod furta, & latrocinia, & homicidia quotidie ſæuiunt; propter quod bella per totum orbem populos, urbesq; ſubuertunt. Conſecrant ergo Dijs manubias, & rapinas ſuas. quos certe neceſſe eſt imbecilles eſſe, ac ſummæ uirtutis expertes, ſi ſubiecti ſunt cupiditatibus. Cur enim cœleſtes eos putemus, ſi deſyderãt aliquid de terra? Vel beatos, ſi aliqua re indigent? Vel incorruptos, ſi uoluptati habent ea, in quibus appetendis cupiditas hominum non immerito damnatur? Veniunt igitur ad Deos nõ tam religionis gratia, quæ nulla poteſt eſſe in rebus male partis, & corruptibilibus; q̃ ut aurum oculis hauriant; nitorẽ leuigati marmoris, aut eboris aſpiciant; ut inſignes lapillis, & coloribus ueſtes, uel diſtincta gemmis fulgentibus pocula inſatiabili contemplatione contrectent. & quanto fuerint ornatiora templa, & pulchriora ſimulachra: tanto plus maieſtatis habere creduntur. adeo religio Deorum nihil aliud eſt, q̃ quod cupiditas humana miratur. Hæ ſunt religiones; quas ſibi à maioribus ſuis traditas, pertinaciſſime tueri, ac defendere perſeuerant: nec conſyderant quales ſint; ſed ex hoc probatas, atq; ueras eſſe

confidunt, quòd eas ueteres tradiderũt: tantaq; eſt authoritas uetuſtatis; ut inquirere in eam, ſcelus eſſe ducatur. Itaq; creditur ei paſſim, tanquam cognitæ ueritati. Deniq; apud Ciceronem ſic dicit Cotta Lucillo. Habes Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat. fac nunc ego intelligam, quid tu ſentias. à te enim philoſopho rationem religionis accipere debeo. Maioribus autẽ noſtris, etiam nulla ratione reddita rationis, eſt credere. Si credis: cur ergo rationem requiris; quæ poteſt efficere, ne credas? Si uero rationem requiris, & quærendam putas: ergo non credis. ideo. n. quæris, ut eam ſequaris, cũ inueneris. Docet ecce te ratio non eſſe ueras religiones Deorum. Quid facies? maiorés ne potius, añ rationem ſequeris? quæ quidem tibi ab alio inſinuata, ſed à te ipſo inuenta, & electa eſt; cum omnes religiones radicitus eruiſti. Si rationem mauis: diſcedere te neceſſe eſt ab inſtitutis, & authoritate maiorum: quoniam id ſolum rectum eſt, quod ratio præſcribit. Sin autem pietas maiores ſequi ſuadet: fateris igitur & ſtultos illos fuiſſe, qui excogitatis contra rationem religionibus ſeruierint; & te ineptum, qui id colas, quod falſum eſſe cõuinceris. Sed tñ quoniam nobis tantopere maiorum nomen opponitur: uideamus tandẽ, q̃ fuerint maiores illi; à quorũ authoritate diſcedi, nefas ducitur. Romulus urbem cõditurus, paſtores, inter quos adoleuerat, cõuocauit. cũq; is numerus condendæ urbi parum idoneus uideretur: conſtituit aſylum. Eò paſſim confugerunt ex finitimus locis peſſimi quiq; ſine ullo conditionis diſcrimine. Ita conflauit ex his omnibus populum; legítq; in ſenatum eos, qui ætate anteibant; et patres appellauit,

quorum conſilio gereret omnia. de quo ſenatu Propertius elegiarum ſcriptor hæc loquitur.

Curia, prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu,
Pellitos habuit, ruſtica corda, patres.
Bucina cogebat priſcos ad uerba quirites.
Centum illi in prato ſæpe ſenatus erat.

Hi ſunt patres; quorum decretis eruditi, ac prudentes uiri deuotiſſime ſeruiunt. idq; uerum, ac immutabile omnis poſteritas iudicat; quod centum pelliti ſenes ſtatutum eſſe uoluerunt. quos tamen (ut in primo libro dictum eſt) Pompilius illexit, ut uera crederent eſſe ſacra, quæ ipſe tradebat. Eſt uero, cur illorum authoritas tanti habeatur à poſteris; quos nemo, cum uiuerent, neq; ſummus, neque infimus affinitate dignos iudicauit. Quare oportet, in ea re maxime, in qua uitæ ratio uerſatur, ſibi quenq; confidere, ſuoq; iudicio, ac proprijs ſenſibus niti ad inueſtigandam, & perpendendam ueritatem; quàm credentem alienis erroribus, decipi, tanquam ipſum rationis expertem. Dedit omnibus Deus pro uirili portione ſapientiam; ut & inaudita inueſtigare poſſent, & audita perpendere. Nec quia nos illi temporibus anteceſſerunt, ſapientia quoque anteceſſerunt. quæ ſi omnibus æqualiter datur; occupari ab antecedentibus non poteſt. Illibabilis eſt tanquam lux, & claritas ſolis. quia ut ſol oculorum, ſic ſapientia lumen eſt cordis humani. Quare cum ſapere, ideſt ueritatem quærere, omnibus ſit innatum: ſapientiam ſibi adimunt, qui ſine ullo iudicio inuenta maiorum probant, & ab alijs pecudum more ducuntur. Sed hoc eos fallit; quòd maiorum nomine

poſito, non putant fieri poſſe, ut aut ipſi plus ſapiant, quia minores uocantur; aut illi deſipuerint, quia maiores nominantur. Quid ergo impedit, quin ab ipſis ſumamus exemplum; ut quomodo illi, qui falſa inuenerant, poſteris tradiderunt; ſic nos, qui uerum inuenimus, poſteris meliora tradamus? Supereſt ingẽs quæſtio: cuius diſputatio non ab ingenio, ſed à ſcientia uenit. quæ pluribus explicanda erit; nequid dubium omnino relinquatur. Nam fortaſſe aliquis ad illa confugiat, quæ à multis, & non dubijs traduntur authoribus; Eos ipſos, quos docuimus Deos non eſſe, maieſtatem ſuam perſæpe oſtendiſſe & prodigijs, et ſomnijs, & augurijs, & oraculis. Et ſane multa enumerari poſſunt digna miraculo, in primis illud, quòd Accius Nauius ſummus Augur, cum Tarquinium Priſcum commoneret, ut nihil noui facere inciperet, niſi prius eſſet inauguratus; eiq; rex artis eius eleuans fidem diceret, ut conſultis auibus renuntiaret ſibi, utrum'ne fieri poſſet id, quod ipſe animo concepiſſet; affirmaretq; Nauius poſſe: Cape igitur hanc, inquit, cotem; eamq; nouacula diſijce. at ille incunctanter accepit, ac ſecuit. Deinde illud, quòd Caſtor, & Pollux bello latino apud Lacum Iuturnæ uiſi ſunt equorum ſudorem abluentes; cum ædes eorum, quæ iuncta fonti erat, ſua ſponte patuiſſet. ijdem bello Macedonico equis albis inſidentes P. Vatinio Romam nocte uenienti ſe obtuliſſe dicuntur, nuntiantes, eo die regem Perſen uictum, atq; captũ. quod paucis poſt diebus literæ Pauli uerum fuiſſe docuerunt. Illud etiam mirabile, quòd ſimulachrum Fortunæ muliebris non ſemel locutum eſſe traditur. item

Iunonis Monetæ; cum captis Veijs unus ex militibus ad eam transferendam miſſus, iocabundus, ac ludens interrogaret, utrum'ne Romã migrare uellet: reſpondit, uelle. Claudia quoq; proponitur in exemplo miraculi. Nam cum ex libris ſibyllinis Idæa mater eſſet accita; & in uado Tyberini fluminis nauis, in qua uehebatur, hæſiſſet; nec ullo modo, aut ulla ui commoueretur: Claudiam ferunt, quæ ſemper impudica eſſet habita ob nimios corporis cultus, Deam ſubmiſſis genibus oraſſe; ut, ſi ſe caſtam indicaret, ſuũ cingulum ſequeretur: ita nauim, quæ ab omni iuuentute non ualuit commoueri, ab una muliere eſſe cõmotam. Illud æque mirum, quòd lue ſæuiente Aeſculapius Epidauro accitus, urbem Romam diuturna peſtilentia liberaſſe perhibetur. Sacrilegi quoq; numerari poſſunt; quorum præſentibus pœnis iniuriam ſuam Dij uindicaſſe creduntur. Appius Claudius Cenſor, cum aduerſus reſponſum ad ſeruos publicos ſacra Herculis tranſtuliſſet: luminibus orbatus eſt; & Potitiorum gens, quæ prodidit, intra unius anni tempus extincta eſt. Item Cenſor Fuluius, cum ex Iunonis Laciniæ templo marmoreas tegulas abſtuliſſet; quibus ædem Fortunæ equeſtris, quã Romæ fecerat, tegeret: & mente captus eſt; & amiſſis duobus filijs in illyrico militantibus, ſummo animi mœrore conſumptus eſt. Præfectus etiam M. Antonij Turullius, cum apud Coos euerſo Aeſculapij luco claſſem feciſſet; eodem poſtea loco à militibus Cæſaris eſt interfectus. His exemplis adiungitur Pyrrhus; qui ſublata ex theſauro Proſerpinæ Locrenſis pecunia, naufragium fecit; ac uicinis Deæ litoribus illiſus eſt; ut

nihil, præter eam pecuniam, incolume reperiretur. Ceres quoq; Mileſia multum ſibi apud homines uenerationis adiecit. Nam cum ab Alexandro capta ciuitas eſſet; ac milites ad eam ſpoliandam irrupiſſent: omniũ oculos repente obiectus fulgor ignis extinxit. Reperiuntur etiam ſomnia, quæ uim Deorum uideantur oſtendere. Tiberio nanq; Attinio homini plebeio per quietem obuerſatus eſſe Iupiter dicitur, & præcepiſſe, ut Coss. & ſenatui nuntiaret, ludis circenſibus proximis præſultorem ſibi diſplicuiſſe; quod Antronius Maximus quidam diuerberatum ſeruum ſub furcá medio circo ad ſupplicium duxerat; ideóq; ludos inſtaurari oportere. quod cum ille neglexiſſet; eodem die filiũ perdidiſſe; ipſum aũt graui morbo eſſe correptũ. et cum rurſus eandẽ imaginem cerneret, quærentem, ſatiſ ne pœnarũ pro neglecto imperio pependiſſet: lectica delatus ad Coss. & omni re in ſenatu expoſita, recepiſſe corporis firmitatem, ſuiſq; pedibus domũ rediiſſe. Illud quoq; ſomnium non minoris fuit admirationis, quo Cæſar Auguſtus dicitur eſſe ſeruatus. Nam cum bello ciuili Brutiano implicatus graui morbo, abſtinere prælio ſtatuiſſet: medico eius Artorio Mineruæ ſpecies obuerſata eſt, monens, ne propter corporis imbecillitatem caſtris ſe contineret Cæſar. Itaquæ in aciem lectica perlatus eſt: & eodem die à Bruto caſtrá capta ſunt. Multa præterea exempla ſimilia poſſunt proferri: ſed uereor, ne, ſi fuero in propoſitione rerum contrariarum diutius immoratus; aut oblitus eſſe propoſiti uidear; aut crimen loquacitatis incurram.

Exponam igitur omnium iſtorũ rationem: quò fa-

cilius res difficiles, & obſcuræ intelliguntur & has omnes ſimulati numinis præſtigias reuelabo; quibus inducti homines, à ueritatis uia longius receſſerunt. ſed repetam longe altius; ut ſiquis ad legendum expers ueri, & ignarus acceſſerit; inſtituatur, atque intelligat, quod tandem ſit caput horum, & cauſa malorum; & lumine accepto, ſuos, ac totius generis humani perſpiciat errores. Sicut mater ſine exemplo genuit authorem ſuũ: ſic ineffabiliter pater genuiſſe credendus eſt coæternum. De matre natus eſt, qui ante iam fuit; de patre, qui aliquando non fuit. Hoc fides credat, intelligentia non requirat; ne aut non inuentum putet incredibile; aut repertum non credat ſingulare. Cum eſſet Deus ad excogitandum prudentiſſimus, ad faciendũ ſolertiſſimus, ante quàm ordiretur hoc opus mundi, * fecit in principio bonum & malum. Id plane quid ſit, apertius explicabo; ne quis me ita loqui arbitretur, ut poëtæ ſolent. qui res incorporales quibuſdam figuris quaſi uiſibilibus comprehendunt. Cum præter ipſum nihil adhuc eſſet, * quoniam pleni, & conſumati boni fons in ipſo erat, ſicut eſt ſemper; ut ab eo bono tanquam riuus oriretur, longéq; proflueret, produxit ſimilem ſui ſpiritum, qui eſſet uirtutibus Dei patris præditus. Q ũo autem id fecerit, cũ ſolus eſſet, in quarto libro docere conabimur. Deinde fecit alterũ, in quo indoles diuinæ ſtirpis non permanſit. Itaque ſuapte inuidia tanquam ueneno infectus eſt, & ex bono ad malum tranſcendit, ſuóq; arbitrio, quod à Deo illi liberum datum fuerat, contrarium ſibi nomen aſciuit. Vnde apparet, cunctorum malorum fontẽ eſſe li-

uorem. Inuidit enim illi anteceſſori ſuo, qui deo patri perſeuerando, tum probatus, tum etiam charus eſt. Hunc ergo ex bono per ſe malum effectum Græci διάβολον appellant, nos criminatorem uocamus, quòd crimina, in quæ ipſe illicit, ad Deum deferat.

✳ Cur autem iuſtus Deus talem uoluerit eſſe, quantum ſenſus noſtri mediocritas poterit, explanare conabor. Fabricaturus Deus hunc mundum, qui conſtaret ex rebus inter ſe contrarijs, atque diſcordibus, conſtituit ante diuerſa, fecitq; ante omnia duos fontes rerum ſibi aduerſantium, inter ſeq; pugnantium, illos uidelicet duos ſpiritus; rectum, atque prauum. quorum alter eſt Deo tanquam dextera, alter tanquam ſiniſtra; ut in eorum eſſent poteſtate contraria illa, quorum mixtura & temperatione mundus, &, quæ in eo ſunt, uniuerſa conſtarent. Item facturus hominem, cui uirtutem ad uiuendum proponeret, per quam immortalitatem aſſequeretur; bonum & malum fecit; ut poſſet eſſe uirtus. quæ niſi malis agitetur; aut uim ſuam perdet; aut omnino non erit. nam ut opulentia bonum uideatur, acerbitas egeſtatis facit: & gratiam lucis commendat obſcuritas tenebrarum: ualitudinis & ſanitatis uoluptas, ex morbo ac dolore cognoſcitur. Ita bonum ſine malo in hac ui-

ta eſſe non poteſt. & utrunque, licet contrarium ſit; tamen ita cohæret, ut alterum ſi tollas, utrunque ſuſtuleris. nam neque bonum comprehendi, ac percipi poteſt ſine declinatione, ac fuga mali; nec malum caueri ac uinci ſine auxilio comprehenſi, ac percepti boni. neceſſe igitur fuerat & malum fieri, ut bonum fieret. Et quoniam fas non erat, ut à deo proficiſceretur malum; neque enim contra ſe ipſe faciet; illum conſtituit malorum inuentorem. quem cum faceret, dedit illi ad mala excogitanda ingenium, & aſtutiam; ut in eo eſſet & uoluntas praua, & perfecta nequitia. & ab eo contraria uirtutibus ſuis uoluit oriri, eumq; ſecum contendere. Vtrum'ne ipſe plus bonorum daret, an ille plus malorum? Sed rurſus quoniam deo ſummo repugnari non poteſt, bonorum ſuorum poteſtatem illi ultori aſſignauit. quem ſupra, bonum ac perfectum eſſe diximus. Ita duos ad certamen compoſuit, & inſtruxit. Sed eorum alte-

rum dilexit, ut bonum filium; alterum abdicauit, ut malum. poſtea autem multos genuit alios operum ſuorum miniſtros; quos Græci ἀγγέλους nominant; & illos unius, ſed repugnantis naturæ, qualis duorum. Sed pars illa corruptibilis, non utique ſtatum corrupta eſt in ortus ſui principio. Sed poſt compoſitum, ordinatumq́; mundum, ſicut mox docebimus, à ſubſtantiæ cœleſtis uigore peruerſa uoluntate deſciuit. Cæterum in principio pares uniuerſi, æqua conditione apud deum fuere; & idcirco angeli omnes: quorum principes erant illi duo. Cum autem Deus ex his duobus alterum bono præpoſuiſſet, alterum malo; exorſus eſt fabricam mundi, omnibus his, quos creauerat, miniſtrantibus, & per certa officia diſpoſitis. * Exorſus igitur Deus fabricam mundi, illum primū, & maximum filium præfecit operi uniuerſo; eoq́; ſimul & conſiliatore uſus eſt, & artifice in excogitandis, ornandis, perficiendisq́; rebus: quoniam is & prouidentia, & prudentia, & ratione, & poteſtate perfectus eſt. de quo nunc parcius; quòd alio loco & uirtus, & nomen eius, & ratio enarranda nobis erit. Nemo quærat, ex quibus iſta materijs tam magna, tam mirifica opera Deus fecerit. omnia enim fecit ex nihilo. Nec audiendi ſunt poëtæ, qui aiunt chaos in principio fuiſſe, ideſt confuſionem rerū, atq; elementorum; poſtea uero Deum diremiſſe omnem illam congeriem; ſingulisq́; rebus ex confuſo aceruo ſeparatis, in ordinemq́; deſcriptis, inſtruxiſſe mundū pariter, et ornaſſe. Quibus facile eſt reſpondere poteſtatem dei non in=

telligentibus; quem credunt nihil efficere poſſe, niſi ex materia ſubiacente, ac parata. in quo errore etiam philoſophi fuerunt. Nam Cicero *de natura deorum diſputans, ſic ait. Primum igitur non eſt probabile, eam materiam rerum, unde orta ſunt omnia, eſſe diuina prouidentia effectam; ſed habere, & habuiſſe uim, et naturam ſuam.* Vt *igitur faber, cum quid ædificaturus eſt; non ipſe faciat materiam, ſed ea utitur, quæ ſit parata; fictorq; item cera: ſic iſti prouidentiæ diuinæ materiam præſto eſſe oportuit, non quam ipſe faceret, ſed quam haberet paratam. Quòd ſi non eſt à deo materia facta; ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à* Deo *factus eſt.* O *quàm multa ſunt uitia in his decem uerſibus:* Primum, *quòd is, qui in alijs diſputationibus, & libris fere omnibus prouidentiæ fuerit aſſertor, & qui acerrimis argumentis impugnauerit eos, qui prouidentiam non eſſe dixerunt; idem nunc quaſi proditor aliquis, aut transfuga, prouidentiam conatus eſt tollere. in quo ſi contradicere uelis: nec cogitatione opus eſt, nec labore: ſua illi dicta recitanda ſunt.* Nec *enim ab ullo poterit* Cicero, *q̃ à* Cicerone *uehementius refutari.* Sed *concedamus hoc more, & inſtituto academicorum; ut liceat hominibus ualde liberis dicere, ac ſentire quæ uelint. ſententias ipſius conſyderemus.* Non *eſt, inquit, probabile, materiam rerum à* Deo *factam.* Quibus *hoc argumentis probas?* Nihil *enim dixiſti, quare hoc non ſit probabile.* Itaq; *mihi è contrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temere uidetur, cogitanti plus eſſe aliquid in* Deo: *quem profecto ad imbecillitatem hominis redigis: cui nihil aliud, q̃ opificium*

cium

cium concedis. Quomodo igitur ab homine diuina illa uis differet; ſi ut homo, ſic etiã Deus ope indigeat aliena? Indiget autem, ſi nihil moliri poteſt; niſi ab altero illi materia miniſtretur. quod ſi fit: imperfectæ utiq; uirtutis eſt: & erit iam potentior iudicandus materiæ inſtitutor. Quo igitur nomine appellabitur, qui potentia Deum uincit? ſiquidem maius eſt, propria facere, quàm aliena diſponere. Si autem fieri non poteſt, ut ſit potentius Deo quicq̃; quem neceſſe eſt perfectæ eſſe uirtutis, poteſtatis, rationis: idem igitur materiæ fictor eſt, qui & rerũ ex materia conſtantium. Neq;.n. Deo non faciente, & inuito, eſſe aliquid aut potuit, aut debuit. Sed probabile eſt, inquit, materiam rerum & habere, & habuiſſe naturam ſuam, & uim. Quam uim potuit habere, nullo dante? quã naturam, nullo generante? Si habuit uim: ab aliquo eam aſſumpſit. À quo autem ſumere, niſi à deo, potuit? Si habuit naturam; quæ utiq; à naſcendo dicitur: nata eſt. À quo aũt, niſi à Deo, potuit procreari? Natura.n. quæ dicitur orta eſſe omnia, ſi conſilium non habet, efficere nihil poteſt. ſi autem generandi, aut faciendi potens eſt: habet ergo conſilium; & propterea Deus ſit, neceſſe eſt. Nec alio nomine appellari poteſt ea uis; in qua ineſt & prouidentia excogitandi, et ſolertia, poteſtaſq; faciendi. Melius igitur Seneca omnium Stoicorũ acutiſſimus: qui uidit nil aliud eſſe naturam, q̃ Deum. Ergo, inquit, Deũ non laudabimus, cui naturalis eſt uirtus? nec.n. illam didicit ex ullo. Immo laudabimus. quamuis.n. naturalis illa ei ſit: ſibi illam dedit: quoniam Deus ipſa natura eſt. Cum igitur ortum rerũ tribuis naturæ, ac detrahis Deo; in

eodem luto hæſitans, uerſuram ſoluis Ceta. A` quo enim fieri mundũ negas; ab eodẽ plane fieri mutato noĩe confiteris. Sequitur ineptiſſima cõparatio. Vt enim faber, inquit, cum quid ædificaturus eſt, non ipſe facit materiam; ſed utitur ea, quæ ſit parata; fictorq́; item cera: ſic iſti prouidentiæ diuinæ materiam eſſe præſto oportuit, nõ quam ipſe faceret, ſed quam haberet paratam. Immo uero non oportuit. erit enim Deus minoris poteſtatis, ſi ex parato facit. quod eſt hominis. faber enim ſine ligno nihil ædificat: quia lignum ipſum facere nõ poteſt. non poſſe autẽ, imbecillitatis eſt humanæ. Deus uero facit ſibi ipſe materiam; quia poteſt. Poſſe enim, dei eſt. nam ſi non poteſt; Deus non eſt. Homo facit ex eo, quod eſt. quia per mortalitatem imbecillis eſt; per imbecillitatem, definitæ, ac modicæ poteſtatis. Deus aũt facit ex eo, quod nõ eſt. quia per æternitatem fortis eſt; per fortitudinem, poteſtatis immenſæ. quæ fine, ac modo caret, ſicut uita factoris. Quid ergo mirum, ſi facturus mundum Deus, prius materiam, de qua faceret; præparauit ex eo, quod non erat? quia nefas eſſet Deum aliunde aliquid mutuari; cum in ipſo, uel ex ipſo ſint omnia. Nam ſi eſt aliquid ante illum factum; et quicquam non ab illo factum eſt: poteſtatem dei, & nomẽ amittet. At enim materia nunq̃ facta eſt, ſicut Deus, qui ex materia fecit hunc mundum. Duo igitur conſtituuntur æterna, & quidem inter ſe contraria; quod fieri ſine diſcordia, & pernicie non poteſt. Collidant enim neceſſe eſt ea, quorum uis, & ratio diuerſa eſt. ſic utraq; æterna eſſe non potuerũt, ſi repugnant. quia ſuperare alterum, neceſſe eſt. Ergo fieri non poteſt, quin

æterni natura ſit ſimplex; ut inde omnia, uelut ex fonte, deſcenderint. Itaque aut Deus ex materia ortus eſt; aut materia ex Deo. quid horum ſit uerius, facile eſt intelligi. Ex his enim duobus alterum ſenſibile eſt; alterum caret ſenſu. Poteſtas faciendi aliquid non poteſt eſſe, niſi in eo, quod ſentit; quod ſapit; quod cogitat; quod mouetur. Nec incipi, aut fieri, aut cõſumari quicquam poteſt; niſi fuerit ratione præuiſum, aut quemadmodum fiat ante quàm eſt; aut quemadmodũ conſtet poſtquam fuerit effectum. Deniq; is facit aliquid, qui habet uoluntatem ad faciendum, & manus ad id, quod uoluit, implendum. Quod autem inſenſibile eſt; iners, & torpidum ſemper iacet. nihil inde oriri poteſt, ubi nullus eſt motus uoluntarius. nam ſi omne anĩmal ratione conſtat: certe naſci ex eo non poteſt, quod ratione præditum non eſt. nec aliunde accipi poteſt id, quod ibi, unde petitur, non eſt. Nec tamen commoueat aliquem, ꝙ animalia quædam de terra naſci uidẽtur. Hæc enim non terra per ſe gignit, ſed ſpiritus Dei: ſine quo nihil gignitur. Non ergo Deus ex materia, quia ſenſu præditum ex inſenſibili, ſapiens ex bruto, impatibile de patibili, expers corporis de corporali nunquam poteſt oriri: ſed materia potius ex Deo eſt. Quicqd.n. eſt ſolido, & contractabili corpore; accipit externam uim. quod accipit uim; diſſolubile eſt. quod diſſoluitur; interit. quod interit; ortum ſit, neceſſe eſt. quod ortũ eſt; habuit fontem, unde oriretur. ideſt factorẽ aliquẽ ſentientem, prouidum, peritumq; faciendi. is eſt profecto, nec ullus alius quàm Deus. Qui qm̃ ſenſu, rõne, prouidentia, poteſtate, uirtute præditus eſt: & animantia, &

inanima creare, & efficere poteſt. quia tenet, quomodo quidq; ſit faciendum. Materia uero ſemper fuiſſe non poteſt. quia mutationem non caperet; ſi fuiſſet. Quod enim ſemper fuit: ſemper eſſe non deſinit. et unde abfuit principium: abeſſe hinc etiam finem, neceſſe eſt. Quin etiam facilius eſt, ut id, quod habuit initium, fine careat: q̃ ut habeat finem, quod initio caruit. Materia ergo ſi facta non eſt: nec fieri ex ea quicquam poteſt. Si fieri ex ea nõ poteſt: nec materia quidem erit. Materia enim eſt, ex qua fit aliquid. Omne autem, ex quo fit: quia recepit opificis manum; deſtruitur; et aliud eſſe incipit. Ergo quoniam finem habuit materia, tum, cum factus eſt ex ea mundus: & initium quoque habuit. Nã quod deſtruitur; ædificatum eſt. quod ſoluitur; alligatum. quod finitur; inceptum eſt. Si ergo ex commutatione, ac fine materia colligitur habuiſſe principium: à quo alio fieri, niſi à Deo, potuit? Solus igitur Deus eſt, qui factus non eſt: & idcirco deſtruere alia poteſt; ipſe deſt ui non poteſt. permanebit ſemper in eo, quod fuit: quia non eſt aliunde generatus: nec ortus, nec natiuitas eius ex aliqua alia re pendet, quæ illum mutata diſſoluat. Ex ſeipſo eſt, ut in primo diximus libro. & ideo talis eſt, qualem ſe eſſe uoluit; impaſſibilis, immutabilis, incorruptus, beatus, æternus. Iã uero illa concluſio, qua ſententiam terminauit Tullius, multo abſurdior. Quod ſi materia, inquit, à deo non eſt facta: nec terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à deo factus eſt. Quàm callide periculum præteruolauit. Sic enim ſuperius illud aſſumpſit; tanquam probatione non indigeret: cum id multo eſſet incertius, q̃

illud, propter quod aſſumptum eſt. Si non eſt, inquit, à deo facta materia: nec mundus à Deo factus eſt. Ex falſo maluit colligere, quod falſum eſt; quàm ex uero quod uerum. Et cum debeant incerta de certis probari: hic probationem ſumpſit ex incerto, ad euertendum, quod erat certum. Nam diuina prouidentia effectum eſſe mundum, ut taceam de Triſmegiſto, qui hoc prædicat; taceam de carminibus Sibyllarum, quæ idem nuntiant; taceam de prophetis, qui opus mundi, ac opificium Dei uno ſpiritu, ac pari uoce teſtantur: etiam inter philoſophos pene uniuerſos conuenit. idem etiam Pythagorici, Stoici, Peripatetici, qui ſunt principes omnis diſciplinæ. Denique à primis illis ſeptem ſapientibus, à Socrate uſque ad Platonem pro confeſſo, & indubitato habitum eſt: donec unus multis poſt ſeculis extitit delirus Epicurus; qui auderet negare id, quod eſt euidentiſſimum, ſtudio ſcilicet inueniendi noua; ut nomine ſuo conſtitueret diſciplinam. Et quia nihil noui potuit reperire: ut tamen diſſentire à cæteris uideretur; uetera uoluit euertere. in quo illum circumlatrantes philoſophi omnes coarguerũt. Certius eſt igitur, mundum prouidentia inſtructum, quàm materiæ prouidentia conglobatum. Quare non oportuit putare, idcirco mundum non eſſe diuina prouidẽtia factum, quia materia eius diuina prouidentia facta non ſit: ſed quia mundus diuina prouidentia ſit effectus; & materiam eſſe factam diuinitus. Credibilius eſt enim, materiam potius à Deo factam; quia deus omnia poteſt: quàm mundum à Deo non eſſe factum: quia ſine mente, ratione, conſilio nihil fieri poteſt. Verum hæc non Cice-

onis eſt culpa, ſed ſectæ. Cũ enim ſuſcepiſſet diſputationem, qua deorum naturam tolleret; de qua philoſophi garriebant? omnem diuinitatem ignorantia ueri putauit eſſe tollendam. Itaque Deos potuit tollere; quia non erant. Cũ aũt prouidentiam diuinam, quæ eſt in uno Deo, conaretur euertere: q̃a cõtra ueritatem niti cœperat; deficiẽtibus argumentis, in hãc foueã neceſſario decidit, unde ſe extricare non poſſet. Hic ergo illum teneo hærentem, teneo defixum, quo Lucillus, qui contra diſſerebat, obmutuit. Hic eſt ergo cardo rerum; hic uertuntur omnia. Explicet ſe Cotta, ſi poteſt, ex hac uoragine. proferat argumenta, quibus doceat, ſemper fuiſſe materiam, quam nulla prouidentia effecerit. Oſtendat, quomodo quicquam ponderoſum, & graue aut eſſe potuerit ſine authore; aut immutari ualuerit, ac deſierit eſſe, quod ſemper fuit; ut inciperet eſſe, quod nunquam fuit. Quæ ſi docuerit: tum demum aſſentiar, ne mundum quidem diuina prouidentia conſtitutum: & tamen ſic aſſentiar; ut alijs illum laqueis teneam. Eodem enim, quò nollet, reuoluetur, ut dicat & materiam, de qua mundus eſt, et mundum, qui de materia eſt, natura extitiſſe: cum ego ipſam naturam Deum eſſe contendam. Nec enim poteſt facere mirabilia, ideſt maxima ratione conſtantia, niſi qui habet mentem, prouidentiam, poteſtatem. Ita fiet, ut Deus fecerit omnia; nec quicquam eſſe poſſit omnino, quod non originem à deo traxerit. At idem quoties Epicureus eſt; & non uult à deo factum eſſe mundum: quærere ſolet, quibus manibus, quibus machinis, quibus uectibus, qua molitione hoc tantum opus

mirabilia
fieri per
origo a deo.

fecerit. Videret fortaſſe, ſi eo tempore potuiſſet eſſe, quo Deus fecit. Sed ne perſpiceret homo dei opera; noluit eum inducere in hunc mundum, niſi perfectis omnibus. ſed ne induci quidem poterat. quomodo enim ſubſiſteret, cum fabricaretur deſuper cœlum, terra ſubterfundaretur; cum fortaße humida uel nimijs rigoribus torporata concreſcerent; uel igneis caloribus incocta, & ſolidata, dureſcerent. Aut quomodo uiueret, ſole nõdum inſtituto, nec frugibus, nec animalibus natis? Itaq; neceſſe fuit hominem poſtremo fieri; cum iam mundo, cæteriſq; rebus manus ſumma eßet impoſita. Denique ſanctæ literæ docent, hominem fuiſſe ultimum dei opus; et ſic inductum fuiſſe in hunc mundũ, quaſi in domum iam paratam, & inſtructam. illius enim cauſa facta ſunt omnia. Idem etiam poëtæ fatentur. Ouidius perfecto iam mundo, & uniuerſis animalibus figuratis, hoc addidit.

Sanctius his animal, mentiſq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera poßet.
Natus homo eſt.

adeo nefas exiſtimandũ eſt, ea ſcrutari, quæ Deus uoluit eſſe celata. Verum ille non audiendi, aut diſcendi ſtudio requirebat, ſed refellendi: quia confidebat, neminem id poſſe dicere. Quaſi uero ex hoc putandum ſit, non eſſe hæc diuinitus facta; quia quomodo facta ſint, non poteſt peruideri. An tu, ſi educatus in domo fabrefacta, & ornata, nullam unquã fabricam uidiſſes: domum illam putaſſes non ab homine eſſe ædificatam; quia, quomodo ædificatur, ignorares? idem profecto de domo quæreres, quod nunc de mundo requiris: quibus manibus, quibus ferramentis ho-

mo tanta eſſet opera molitus; maxime ſi ſaxa ingentia, immenſa cæmenta, uaſtas columnas, opus totum ſublime, & excelſum uideres. non'ne hæc tibi humanarum uirium modum uiderentur excedere; q̃a illa non tam uiribus, quàm ratione, atque artificio facta eſſe neſcires? Quòd ſi homo, in quo nihil perfectum eſt; tamen plus efficit ratione, quam uires eius exiguæ patiatur; quid eſt, cur incredibile tibi eſſe uideatur, cum mũdus dicitur factus à Deo? *in quo, quia perfectus eſt; nec ſapientia poteſt habere terminum, nec fortitudo menſuram.* Opera *ipſius uidentur oculis. quomodo autem illa fecerit; ne mente quidem uidetur. quia (ut* Hermes *ait) mortale immortali, temporale perpetuo, corruptibile incorrupto propinquare non poteſt, id eſt propius accedere, & intelligentia ſubſequi. & ideo terrenum adhuc animal rerum cœleſtium perſpectionem nõ capit. quia corpore quaſi cuſtodia ſeptum tenetur, quò minus ſoluto, ac libero ſenſu cernat omnia.* Sciat *igitur q̃ inepte faciat, qui res inenarrabiles quærit.* Hoc *eſt. n. modũ conditionis ſuæ tranſgredi; nec intelligere, quouſq; homini liceat accedere.* Deniq; *cum aperiret homini ueritatem* Deus; *ea ſola ſcire nos uoluit, quæ interfuit hominem ſcire ad uitam conſequẽdam. quæ uero ad curioſam, et profanam cupiditatem pertinebant; reticuit, ut arcana eſſent.* Quid *ergo quæris, quæ nec potes ſcire; nec ſi ſcias, beatior fias?* Perfecta *eſt in homine ſapientia; ſi &* Deum *eſſe unum, & ab ipſo eſſe facta uniuerſa cognoſcat.* Nunc *quoniam refutauimus eos, qui de mundo, & factore eius* Deo *aliter ſentiunt, quàm ueritas habet: ad diuinam mundi fabri-*

cum reuertamur : de qua in arcanis ſanctæ religionis literis traditur. Fecit igitur Deus primum omnium cœlum, & in ſublime ſuſpendit : quod eſſet ſedes ipſius Dei conditoris. Deinde terram fundauit, ac cœlo ſubdidit: quam homo cum cæteris animalium generibus incoleret. Eam uoluit humore circunfluí, & contineri. Suum uero habitaculum diſtinxit claris luminibus; & impleuit; ſole ſcilicet, lunæq; orbe fulgenti, & aſtrorum micantium ſplendentibus ſignis adornauit: tenebras autem, quod eſt his contrarium, conſtituit in terra. nihil enim per ſe continet luminis, niſi accipiat à cœlo. in quo poſuit lucem perennem, & ſuperos & uitam perpetuam: & contra in terra tenebras, inferos, & mortem. Tanto enim hæc ab illis ſuperioribus diſtant, quantum mala à bonis, & uitia à uirtutibus. Ipſius quoque terræ binas partes contrarias inter ſe, diuerſasq; conſtituit, ſcilicet orientem, occidentemq;. ex quibus oriens, Deo ſimulis cenſetur; quia ipſe luminis fons, & illuſtrator eſt rerum, & quod oriri nos faciat ad uitam ſempiternam. Occidens autem conturbatæ illi, prauæq; menti aſcribitur; quòd lumen abſcondat; quòd tenebras ſemper inducat; & quòd homines faciat occidere, atque interire peccatis. Nam ſicut lux orientis eſt; in luce autem uitæ ratio uerſatur : ſic occidentis tenebræ ſunt: in tenebris autem & mors, & interitus continetur. Deinde alteras partes eadem ratione dimenſus eſt, meridiem, ac ſeptentrionē. quæ partes illis duabus ſocietate iunguntur. Ea enim, quæ eſt ſolis calore flagrantior; proxima eſt, & cohæret orienti. At illa,

quæ frigoribus, & perpetuo gelu torpet; eiuſdem eſt, cuius extremus occaſus. Nam ſicut contrariæ ſunt lumini tenebræ, ita frigus calori. Vt igitur calor lumini eſt proximus, ſic meridies orienti: ut frigus tenebris, ita plaga eſt ſeptentrionis occaſui. Quibus ſingulis partibus ſuum tempus attribuit. Ver ſcilicet orienti, æſtas meridionali plagæ, occidenti autumnus eſt, ſeptentrioni hyems. In his quoq; duabus partibus, meridionali, et ſeptentrionali, figura uitæ et mortis continetur: quia uita in calore eſt, mors in frigore. ſicut autem calor ex igne eſt, ita frigus ex aqua. Secundum harum partiũ dimenſionem, diem quoq; fecit, ac noctem; qui ſpatia, & orbes temporum perpetuos, ac uolubiles, quos uocamus annos, alterna per uices ſucceſſione conficiant. Dies, quem primus oriens ſubminiſtrat; Dei ſit, neceſſe eſt, ut omnia, quæcunq; meliora ſunt. Nox autem, quam occidens extremus inducit; eius. s. quem Dei eſſe æmulum diximus. Quæ duo etiam in hoc præſcius futurorum Deus fecit; ut ex iis & ueræ religionis, et falſarum ſuperſtitionum imago quædam oſtenderetur. Nam ſicut ſol, qui oritur in die; licet ſit unus, unde ſolem eſſe appellatum Cicero uult uideri; quòd obſcuratis ſyderibus, ſolus appareat: tamen quia uerum, ac perfectæ plenitudinis lumen eſt; & calore potiſſimo, et fulgore clariſſimo illuſtrat omnia: Ita in Deo, licet ſit unus; & maieſtas, & uirtus, et claritudo perfecta eſt. Nox autem, quam prauo illi antitheo dicimus attributam; eius ipſius multas, & uarias religiones per ſimilitudinem demonſtrat. Quamuis enim ſtellæ innu-

merabiles micare, ac radiare uideantur: tamen, quia nõ ſunt plena, ac ſolida lumina; nec caloris perferunt q̃cquam; nec tenebras multitudine ſua uincunt. Duo igitur *illa principalia inueniuntur, quæ diuerſam, & contrariam ſibi habent poteſtatem; calor, & humor. quæ mirabiliter* Deus *ad ſuſtentanda, & gignenda omnia excogitauit.* Nam *cum uirtus* Dei *ſit in calore, et igni: niſi ardorem, uimq; eius admiſta humoris, ac frigoris materia temperaſſet; nec naſci quicquam, nec cohærere potuiſſet: quin ſtatim conflagratione interiret, quicq̃d eſſe cœpiſſet.* Vnde *& philoſophi quidam, & poëtæ diſcordi concordia mundum conſtare dixerunt: ſed rationem penitus non uiderunt.* Heraclitus *ex igne nata eſſe omnia dixit,* Thales Mileſius *ex aqua.* Vterq; *uidit aliquid: ſed errauit tamen uterq;: quòd alterutrum ſi ſolum fuiſſet; neq; aqua naſci ex igne potuiſſet, neq; rurſus ignis ex aqua.* Sed *eſt uerius, ſimul ex utroque permiſto cuncta generari.* Ignis *quidem permiſceri cum aqua non poteſt: quia ſunt utraq; inimica: & ſi comminus uenerint; alterutrum, quod ſuperauerit, conficiat alterum, neceſſe eſt. ſed eorum ſubſtantiæ permiſceri poſſunt.* Subſtantia *ignis, calor eſt; aquæ, humor.* Recte *igitur* Ouidius.

Quippe, ubi temperiem ſumpſere humorq;, calorq;;
Concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus.
Cũq; ſit ignis aquæ pugnax: uapor humidus omnes
Res creat: & diſcors concordia fœtibus apta eſt.

Alterum enim quaſi maſculinum elementum eſt, alterum quaſi fœmininum, alterum actiuum, alterum patibile. ideoq; à ueteribus inſtitutum eſt; ut ſacra-

mento ignis, & aquæ nuptiarum fœdera ſanciantur; quod fœtus animantium calore, & humore corporentur, atque animentur ad uitam. Cum enim cōſtet omne animal ex anima, & corpore: materia corporis in humore eſt, animæ in calore. quod ex auium fœtibus datur ſcire: quos craſſi humoris plenos, niſi opifex calor fouerit; nec humor poteſt corporare, nec corpus animare. Exulibus quoque ignis, & aqua interdici ſolebat. adhuc enim uidebatur nefas, quamuis malos tamen, homines ſupplicio capitis afficere. Interdicto igitur uſu earum rerum, quibus uita conſtat hominum; perinde habebatur, ac ſi eſſet, qui eam ſententiam exceperat, morte multatus. adeo iſta duo elementa prima ſunt habita: ut nec ortū hominis, nec ſine his uitam crediderint poſſe conſtare. Horum alterum nobis commune eſt cum cæteris animantibus; alterum ſoli homini datum. Nos. n. quoniam cæleſte, atq; immortale animal ſumus; igne utimur; qui nobis in argumentum immortalitatis datus eſt: quoniam ignis è cælo eſt. cuius natura, quia mobilis eſt, & ſurſum nititur; uitæ continet rationem. Cætera uero animalia, quoniam tota ſunt mortalia, tantummodo aqua utuntur. quod eſt elementum corporale, atque terrenum. Cuius natura, quia mobilis eſt, ac deorſum uergens, figuram mortis oſtendit. Ideo pecudes neque in cælum ſuſpiciunt: neq; religiones ſentiūt. quoniam ab his uſus ignis alienus eſt. Vnde autem, uel quomodo Deus hæc duo principalia, ignem, et aquam uel accenderit, uel eliquauerit; ſolus ſcire poteſt, qui fecit.

Conſumato igitur mundo, animalia uarij generis, diſſimilibus formis, & magna, & minora ut

fierent, imperauit. Et *facta ſunt bina, ideſt diuerſi ſexus ſingula: ex quorum fœtibus & aer, & terra, & maria completa ſunt.* Dedit'q; *his omnibus generatim* Deus *alimenta de terra; ut uſui hominibus eſſe poſſent: alia nimirum ad cibos, alia uero ad ueſtimentum: quæ autem magnarum ſunt uirium; ut in excolenda terra iuuarent. unde dicta ſunt iumenta.* Ita *rebus omnibus mirabili deſcriptione compoſitis, regnum ſibi æternum parare conſtituit; et innumerabiles animas procreare, quibus immortalitatem daret.* Tum *fecit ipſe ſibi ſimulachrum ſenſibile, atque intelligens; ideſt ad imaginis ſuæ formam, qua nihil poteſt eſſe perfectius; hominem figurauit ex limo terræ. unde homo nuncupatus eſt; quod ſit factus ex humo.* Denique Plato *humanam formam* θεοειδῆ *eſſe ait; &* Sibylla: *quæ dicit,*

εἰκὼν ἔστ' ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα.

De *hac hominis fictione poëtæ quoque, quamuis corrupte, tamen non aliter tradiderunt. nanq; hominem de luto à* Prometheo *factum eſſe dixerunt.* Res *eos non fefellit, ſed nomen artificis.* Nullas *enim literas ueritatis attigerant: ſed quæ prophetarum uaticinio tradita, in ſacrario* Dei *continebantur; ea de fabulis & obſcura opinione collecta, & deprauata, ut ueritas à uulgo ſolet uarijs ſermonibus diſſipata corrumpi, nullo non addente aliquid ad id, quod audierant; carminibus ſuis comprehenderunt. & hoc quidem inepte; quòd tam mirabile, tam'q; diuinum opificium homini dederunt.* Quid *enim opus fuit, hominem de luto fingi; cum poſſet eadem ratione generari, qua ipſe* Pro-

metheus ex Iapeto natus eſt? qui ſi fuit homo: generarẽ hominem potuit, facere non potuit. De Dijs autem illum non fuiſſe, pœna eius in caucaſo monte declarat. Sed neq; patrem ipſius Iapetum, patruumq; Titana quiſquam Deos nuncupauit: quia regni ſublimitas pẽnes Saturnum ſolum fuerit: per quam diuinos honores cum omnibus ſuis poſteris conſecutus eſt. Multis argumentis hoc figmentum poëtarum coargui poteſt. Factum eſſe diluuium ad perdendam, tollendamq; ex orbe terræ malitiam, conſtat inter omnes. Idem enim & philoſophi, poëtæ, ſcriptoresq; rerũ antiquarum loquuntur; in eoq; maxime cum prophetarum ſermone conſentiunt. Si ergo cataclyſmus à Deo ideo factus eſt; ut malitia, quæ per nimiam multitudinem increuerat, perderetur: quomodo fictor hominis Prometheus fuit? cuius filium Deucalionem ijdem ipſi ob iuſtitiã ſolum eſſe dicunt ſeruatum. quomodo unus gradus, & una progenies orbem terræ tam celeriter potuit hominibus implere? Sed uidelicet hoc quoq; ſic corruperunt, ut illud ſuperius; cũ ignorarent, in quo tempore cataclyſmus ſit factus in terra; & quis ob iuſtitiam meruerit genere humano pereunte ſaluari; et quomodo, aut cum quibus ſeruatus ſit. quæ omnia propheticæ literæ docent. Apparet ergo falſum eſſe, qđ de opificio indẽ Promethei narrant. Verum quia poëtas dixeram non omnino mentiri ſolere, ſed figuris inuoluere, & obſcurare quæ dicant: non dico eſſe mentitos, ſed primum omnium Prometheum ſimulachrum hominis formaſſe de pingui, & molli luto; ab eoq; natam primo artem, & ſtatuas, & ſimulachra fingendi. ſiquidem Io-

uis temporibus fuit. quibus primum templa conſtituit: & noui Deorum cultus eſſe cœperunt. ſic ueritas fucata mendacio eſt: & illud, quod à Deo factum ferebatur, homini, qui opus diuinum imitatus eſt, etiam cœpit aſcribi. Cæterum fictio ueri, ac uiui hominis è limo Dei eſt. quod Hermes quoq; tradit: qui non tantum hominem ad imaginem Dei factum eſſe dixit à Deo; ſed etiam illud explanare tentauit, quàm ſubtili ratione ſingula quæq; in corpore hominis membra formauerit; cum eorum nihil ſit, quod non tantundem ad uſus neceſſitatem, quantum ad pulchritudinem ualeat. Id uero etiam Stoici, cum de prouidentia diſſerũt, facere conantur; & ſecutus eos Cicero pluribus quidem locis. Sed tamen materiam tam copioſam, & uberem ſtrictim contigit. quam ego nunc idcirco prætereo, quia nuper proprium de ea re librum ad Demetrianũ auditorem meũ ſcripſi. Illud hoc loco præterire non poſſum; quòd errantes philoſophi quidam aiunt, homines, cæteraq; animalia ſine ullo artifice orta eſſe de terra; unde illud Virgilianum eſt.

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

& ij maxime fuerunt in ea ſententia, qui eſſe prouidentiam negant. Nam Stoici animantium fabricam diuinæ ſolertiæ tribuunt. Ariſtoteles autem labore ſe, ac moleſtia liberauit, dicens, ſemper mundum fuiſſe: itaq; & humanum genus, & cætera, quæ in eo ſunt, initiũ non habere, ſed fuiſſe ſemper, ac ſemper, fore. Sed cum uideamus, ſingula quæq; animalia, quæ ante non fuerant, incipere eſſe, & eſſe deſinere: neceſſe eſt, totum genus aliquando eſſe cœpiſſe, & aliquando deſiturum

eſſe, quia cœperit. Omnia enim tribus temporibus contineri neceſſe eſt, præterito, præſenti, futuro. Præteriti eſt origo, præſentis ſubſtantia, futuri diſſolutio. Quæ omnia in ſingulis hominibus apparent, & incipimus enim, cum naſcimur; & ſumus, cum uiuimus; & deſinimus, cum interimus. Vnde etiam tres parcas eſſe uoluerunt, unam, quæ uitam hominibus ordiatur; alterã, quæ contexat; tertiam, quæ rumpat, ac finiat. In toto autem genere hominum quia ſolũ præſens tempus apparet: ex eo tamen & præteritum, id eſt origo colligitur; & futurum, id eſt diſſolutio. Nam quoniam eſt; apparet aliquando cœpiſſe. eſſe enim nulla res ſine exordio poteſt. & quia cœpit; apparet quandoq; deſitura. Nec enim poteſt id totum eſſe immortale, quod ex mortalibus conſtat. Nam ſicut uniuerſi per ſingulos interimus: fieri poteſt, ut aliquo caſu omnes ſimul, uel ſterilitate terrarum, quæ accidere uel particulatim ſolet, uel peſtilentia ubiq; diffuſa, quæ ſingulas urbes, atq; regiones plerunq; populatur; uel incendio in orbem miſſo, quale iã fuiſſe ſub Phaëtonte dicitur; uel diluuio aquarum, quale ſub Deucalione traditur, cum præter unũ hominem genus omne deletum eſt. Quod diluuium ſi caſu accidit; profecto potuit accidere, ut & unus ille, qui ſuperfuit, interiret. Si autẽ diuinæ prouidentiæ nutu, quod negari non poteſt, ad reparandos homines reſeruatus eſt: apparet, in Dei poteſtate eſſe uel uitam, uel interitum generis humani. quod ſi poteſt occidere in totum; quia per partes occidit: apparet, aliquando eſſe ortum; & ut fragilitas initium, ſic declarat & terminum. Quæ ſi uera ſunt: non potuit defendere Ariſto-

teles, quò minus habuerit & mundus ipſe principiũ. quod ſi Ariſtoteli Plato, & Epicurus extorquent: & Platoni, & Ariſtoteli, qui ſemper fore mundum putauerunt, licet ſint eloquentes; ingratè tamen idem Epicurus eripiet, quia ſequitur, ut habeat & finem. Sed hæc in ultimo libro pluribus exequemur. Nunc ad hominis originem recurramus. Aiunt, certis cõuerſionibus cœli, & aſtrorũ motibus maturitatem quandam extitiſſe animalium ſerendorum: itaq; terrã nouam ſemen genitale retinentem, folliculos ex ſe quoſdam in uterorũ ſimilitudinem protuliſſe. de quibus Lucretius. Creſcebant uteri terrę radicibus apti. eosq́;, cum maturaſſent, natura cogente ruptos animalia tenera profudiſſe. Deinde terrã ipſam humore quodã, qui eſſet lacti ſimilis, exuberaſſe; eoq́; alimento animantes eſſe nutritos. Quomodo autem uim frigoris, aut caloris ferre, aut uitare potuerunt; aut omnino naſci, cum ſol exureret, frigus aſtringeret? Non erant, inquiunt, in principio mundi hyems, & æſtas, ſed perpetua temperies, & uer æquabile. Cur ergo nihil horum fieri etiam nunc uidemus? Quia ſemel, aiunt, fieri neceſſarium fuit, ut animalia naſcerentur. poſtq̃ uero eſſe cœperunt; conceſſa his facultate generandi, & terra parere deſijt; & temporis conditio mutata eſt. O q̃ facile eſt, mendacia redarguere: Primũ, quòd nihil poteſt eſſe in hoc mundo, quod non ſic permaneat, ut cœpit. nec enim ſol & luna, & aſtra tunc non erant; aut cum eſſent, meatus non habebant, aut non diuina moderatio, quæ curſus eorũ temperat, et gubernat, cum ipſis ſimul cœperit: Deinde, quòd ſi ita ſit, ut dicũt; prouiden-

tiam eſſe,neceſſe eſt.& in ipſum incidunt, quod maxime fugiunt. Nondum enim natis animalibus, aliquis utiq; prouidit,ut naſcerentur;ne orbis terræ deſertus,atq; incultus horreret. ut autem de terra ſine officio parentum naſci poſſent, neceſſe eſt magna ratione eſſe prouiſum: deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corporum fingeretur:item ut è folliculis,quibus tegebãtur,accepta uidendi,ſentiendiq; ratione, tanquam ex aluo matrum profunderentur. Mira,inexplicabiliſq; prouiſio eſt.ſed putemus id quoq; caſu accidiſſe:illa certe,quæ ſequuntur,fortuita eſſe non poſſunt;ut terra continuo lacte manaret;ut aëris temperies eſſet æqualis. Quæ ſi conſtat idcirco eſſe facta, ut animalia recens edita uel haberent alimentum, uel non haberent periculum:neceſſe eſt,ut aliquis diuina neſcio qua ratione prouiderit.quis autem poteſt prouidere, niſi Deus? Videamus tamen,an id ipſum, quod dictitant; fieri potuerit; ut homines naſcerẽtur è terra.Si conſyderet aliquis,quandiu,& quibus modis educetur infans;intelliget profecto, non potuiſſe terrigenas illos pueros ſine ullo educatore nutriri. Fuit enim neceſſe,quampluribus menſibus iacere proiectos, donec confirmatis neruis mouere ſe, locumq; mutare poſſent. quod uix intra unius anni ſpatium fieri poteſt. Iam,uide utrumne infans eodem modo, et eodem loco,quo eſt effuſus,iacere per multos menſes ualuerit. An non humore illo terræ,quod alimenti gratia miniſtrabat,& ſui corporis purgamentis in unum mistis obrutus,corruptuſq; moreretur? Itaq; nullo modo fieri poteſt,quin ab aliquo fuerit educatus.niſi forte anima-

lia omnia non tenera nata ſunt, ſed excreta. quod ut dicerent, nunquam uenit illis in mentem. Omnis ergo illa ratio impoſſibilis, & uana eſt: ſi tamen ratio dici poteſt, qua id agitur, ut nulla ſit ratio. Qui enim dicat omnia ſua ſponte eſſe nata; nihilq; diuinæ prouidentiæ tribuit: hic profecto rationem non aſſerit, ſed euertit. Quòd ſi neq; quicquam fieri ſine ratione, neq; naſci poteſt: apparet diuinam eſſe prouidentiam; cuius eſt propriũ, quod dicatur ratio. Deus igitur rerum omniũ machinator fecit hominem. quod Cicero quamuis expers cœleſtium literarum, uidit tamen; qui libro de legibus primo, hoc idem tradidit, quod prophetæ. cuius uerba ſubieci. Hoc animal prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, et conſilij, quẽ uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe à ſummo Deo: ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atq; naturis, particeps rationis, & cogitationis, cum cætera ſint omnia expertia. Videſ'ne hominem quamuis longe à ueritatis notitia remotum, tamen, quoniam imaginem ſapientiæ tuebatur, intellexiſſe non niſi à Deo hominem potuiſſe generari? Sed tamẽ diuinis opus eſt teſtimonijs; ne minus humana ſufficiant. Sibylla hominem Dei opus eſſe teſtatur.

ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων
αὐτὸς δ' ἐστήριξε τύπον μορφῆς μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενεῆς βιότοιο.

Eadem ſanctæ literæ continent. Deus ergo ueri patris officio functus eſt. Ipſe corpus effinxit; ipſe animam, qua ſpiramus, infudit. Illius eſt totum, quicquid ſumus. Quõ id fecerit, ſi nos oporteret ſcire, docuiſſet,

ſicut docuit cætera, quæ cognitionem nobis & priſtini erroris, & ueri luminis attulerunt. ¶ *Cum ergo marem ad ſimilitudinem ſuam primum finxiſſet; tum etiam fœminam configurauit ad ipſius hominis effigiem; ut duo inter ſe permiſti ſexus propagare ſobolem poſſent, & omnem terram multitudine opplere. In ipſius autem hominis fictione, illarum duarum materierum, quas inter ſe diximus eſſe contrarias, ignis, & aquæ concluſit, perfecitq; rationem. Ficto enim corpore, ſpirauit ei animam de uitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perennis; ut ipſius mundi ex contrarijs conſtantis elementis ſimilitudinem gereret. Conſtat enim ex anima, & corpore, ideſt quaſi è cœlo, et terra. quandoquidem anima, qua uiuimus, uelut è cœlo oritur à deo; corpus è terra, cuius è limo diximus eſſe formatũ. Empedocles, quem neſcias utrum'ne inter poëtas, an inter philoſophos numeres, quòd de rerum natura uerſibus ſcripſit, ut apud Romanos Lucretius, & Varro; quatuor elementa conſtituit, ideſt Ignem, Aërem, Aquam, & Terram, fortaſſe Triſmegiſtum ſecutus, qui noſtra corpora ex his quatuor elementis conſtituta eſſe dixit à Deo. habere nanq; in ſe aliquid ignis, aliquid aëris, aliquid aquæ, aliquid terræ; & neq; ignem eſſe, neq; aërem, neq; aquam, neq; terram. quæ quidem falſa non ſunt. Nam terræ ratio in carne eſt; humoris, in ſanguine; aëris, in ſpiritu; ignis, in calore uitali. Sed neq; ſanguis à corpore ſecerni poteſt, ſicut humor à terra; neq; calor uitalis à ſpiritu, ſicut ignis ab aëre. adeo rerum omnium duo ſola reperiuntur elementa: quorum omnis ratio in noſtri corporis fictione concluſa eſt. Ex*

rebus igitur diuerſis, ac repugnantibus homo factus eſt, ſicut ipſe mundus ex luce, ac tenebris, ex uita, & morte. quæ duo inter ſe pugnare in homine præcepit; ut ſi anima ſuperauerit, quæ ex Deo oritur, ſit immortalis, & in perpetua luce uerſetur: ſi autem corpus uicerit animam, ditioniq́; ſubiecerit; ſit in tenebris ſempiternis, & in morte. Cuius non ea uis eſt, ut iniuſtas animas extinguat omnino, ſed ut puniat in æternum. Eam pœnam, ſecundam mortem nominamus; quæ eſt & ipſa perpetua, ſicut & immortalitas. Primam ſic definimus. Mors eſt naturæ animantium diſſolutio. uel ita. Mors eſt corporis, animæq́; ſeductio. Secunda uero ſic. Mors eſt æterni doloris perpeſſio. uel ita. Mors eſt animarum pro meritis ad æterna ſupplicia damnatio. Hæc mutas pecudes non attingit: quarum animæ non ex Deo conſtantes, ſed ex communi aëre, morte ſoluuntur. In hac igitur ſocietate cœli, atq; terræ, quorum effigies in homine expreſſa eſt, ſuperiorem partem tenent ea, quæ ſunt dei, anima ſcilicet, quæ dominium corporis habet: inferiorem autem ea, quæ ſunt diaboli, corpus utique. quod quia terrenum eſt; animæ debet eſſe ſubiectum, ſicut terra cœlo. Eſt enim terra quaſi uaſculum, quo tanquam domicilio temporali ſpiritus cœleſtis utatur. utriuſq; officia ſunt; ut hoc, quod eſt ex cœlo, & Deo imperet; illud uero, quod ex terra eſt, diabolo ſeruiat. Quod quidem non fugit hominem nequam Salluſtium: qui ait. Sed omnis noſtra uis in animo, & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſeruitio, magis utimur. Recte, ſi ita uixiſſet, ut locutus eſt. Seruiuit enim fœdiſſimis uoluptatibus; ſuamq́; ipſe ſen-

tentiam uitæ prauitate diſſoluit. Quòd ſi anima ignis eſt, ut oſtendimus; in cœlum debet eniti, ſicuti ignis, ne extinguatur, hoc eſt ad immortalitatem, quæ in cœlo eſt. Et ſicut ardere, ac uiuere non poteſt ignis; niſi aliqua pingui materia teneatur, in qua habeat alimentum: ſic animæ materia, & cibus eſt ſola iuſtitia, qua tenetur ad uitam. Poſt hæc Deus hominem, qua expoſui ratione generatum, poſuit in Paradiſo, ideſt in horto fœcundiſſimo, & amœniſſimo: quem in partibus orientis omni genere ligni, arborumq; conſeruit; ut ex earum uarijs fructibus aleretur; expersq; omnium laborum, Deo patri ſumma deuotione ſeruiret. Tum dedit ei certa mandata; quæ ſi obſeruaſſet, immortalis maneret; ſi tranſcendiſſet, morte afficeretur. Id autem præceptum fuit, ut ex arbore una, quæ fuit in medio Paradiſi, non guſtaret; in qua poſuerat intelligentiam boni, & mali. Tum criminator ille inuidens operibus Dei, omnes fallacias, & calliditates ſuas ad decipiendum hominem intendit, ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit, ut uetitum cibum ſumeret: & per eam ipſi quoq; homini perſuaſit, ut tranſcenderet Dei legem. Percepta igitur ſcientia boni, & mali, pudere eum nuditatis ſuæ cœpit; abſconditq; ſe à facie Dei: quod antea non ſolebat. Tum Deus eiecit hominem de Paradiſo, ſententia in peccatores lata, ut uictum ſibi labore conquirerent: ipſumq; Paradiſum igni circumuallauit; ne homo poſſet accedere; donec ſummum iudicium faciat in terra; & iuſtos uiros cultores ſuos in eundem locum reuocet morte ſublata: ſicut ſacræ literæ docent, & Sibylla

erythræa, cum dicat.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν, ἀέναόν γε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον

Verum quoniam hæc extrema ſunt; tota in extrema operis huius parte tractabimus. Nũc ea, q̃ prima ſunt, explicemus. Mors itaq; ſecuta eſt hominem ſecundũ Dei ſententiã. quod ẽt Sibylla in carmine ſuo docet, dicens.

ἄνθρωπον πεπλᾶσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς
ὅντε πλάνησεν ὄφις δολίως ἐπὶ μοῖραν ἀπελθεῖν
τοῦ θανάτου γνῶσίν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε κακοῦ τε.

Sic facta hominis uita eſt temporaria, ſed tamen longa, quæ in mille annos propagaretur. quod diuinis literis proditum, & per omnium ſcientiam publicatum cum Varro non ignoraret; argumentari nixus eſt, cur putarentur antiqui mille annos uictitaſſe. Ait enim, apud Aegyptios pro annis menſes haberi, ut non ſolis per xij ſigna circuitus faciat annum, ſed luna, quæ orbem illum ſigniferum xxx dierum ſpatio illuſtrat. quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad centeſimũ perueniunt; quod fit ſæpiſſime: mille certe, ac ducentis menſibus uiuunt. Et authores idonei tradunt, ad cxx annos peruenire ſolere. Sed quia ignorabat Varro, cur, aut quando uita hominis eſſet diminuta; ipſe diminuit; cum ſciret mille & quadringentis menſibus poſſe uiuere hominem. Deus autem poſtea, cum uideret orbem terræ malitia, & ſceleribus oppletum; ſtatuit humanum genus diluuio perdere: ſed tamen ad multitudinem reparandã delegit unũ, quod

corruptis omnibus ſingulare iuſtitiæ ſupererat exemplum. Hic cum ſexcentorum eſſet annorum; fabricauit arcam, ſicut præceperat ei Deus; in qua ipſe cum coniuge, ac tribus filijs, totidemq́; nuribus ſeruatus eſt; cum aqua uniuerſos montes altiſſimos operuiſſet. Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſtitiam prioris ſeculi Deus; ne rurſus longitudo uitæ, cauſa eſſet excogitandorum malorum; paulatim per ſingulas progenies diminuit hominis ætatem; atq; in centum & xx annis metam collocauit, quam tranſgredi non liceret. Ille uero, cum egreſſus eſſet ex arca, ut ſanctæ literæ docent, terram ſtudioſe coluit; atque uineam ſua manu ſeuit. Vnde arguuntur, qui authorem uini Liberum putant. Ille enim non modo Liberum, ſed etiam Saturnum, atq; Vranum multis anteceſſit ætatibus. qua ex uinea cum primum fructum cepiſſet; lætus factus, bibit uſque ad ebrietatem, iacuitq́; nudus. Quod cum uidiſſet unus ex filijs, cui nomen fuit Cham; non texit patris nuditatem: ſed egreſſus, etiam fratribus indicauit. At illi ſumpto pallio, intrauerunt auerſis uultibus, patremq́; texerunt. Quæ cum facta recognouiſſet pater; abdicauit, atque expulit filium. At ille profugus in eius terræ parte conſedit, quæ nunc Arabia nominatur. eaq; terra de nomine ſuo Chanaam dicta eſt; & poſteri eius Chananæi. Hæc fuit prima gens, quæ Deum ignorauit; quoniam princeps eius, & conditor cultum Dei a patre non accepit, maledictus ab eo. itaque ignorantiam diuinitatis minoribus ſuis reliquit. Ab hac gente proximi quiq; populi multitudine increſcente fluxerunt. Ipſius autem pa-

tris poſteri, Hebræi dicti; penes quos religio dei reſedit. ſed & ab his poſtea multiplicato in immenſum numero, cum eos anguſtiæ locorum ſuorum capere non poſſent; tum adoleſcentes uel miſſi à parentibus, uel ſua ſponte, cum rerũ penuria cogeret, profugi ad quærendas ſibi nouas ſedes, huc atque illuc diſperſi, omnes inſulas, & orbem totum repleruni; & à ſtirpe ſanctæ radicis auulſi, nouos ſibi mores, ac inſtituta pro arbitrio condiderunt. Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerunt; cæleſtia ſuſpicere, atque adorare cœperunt. Et quia neq; domicilijs tegebantur propter aëris qualitatem (nec enim ullis in ea regione nubibus ſubtexitur cælum) curſus ſyderum, & defectus notauerunt; dum ea ſæpe uenerantes, curioſius, atq; liberius intuerentur. Poſtea deinde portentificas animalium figuras, quas colerent, commenti ſunt, quibuſdam prodigijs inducti quorum mox authores aperiemus. Cæteri autem, qui per terram diſperſi fuerunt; admirantes elementa mundi, cælum, ſolem, terram, mare, ſine ullis imaginibus, ac templis uenerabantur; & his ſacrificia in aperto celebrabant; donec proceſſu temporum potentiſſimis regibus templa, & ſimulachra fecerunt; eaq; uictimis, & odoribus colere inſtituerunt. Sic aberrantes à notitia Dei, gentes eſſe cœperunt. Errant igitur, qui Deorum cultus ab exordio rerum fuiſſe contendunt, & priorem eſſe gentilitatem, quàm Dei religionem. quam putant poſterius inuẽtam; quia fontem, atq; originem ueritatis ignorant. Nũc ad principium mundi reuertamur. Cum ergo numerus hominum cœpiſſet increſcere; prouidens Deus, ne fraudibus

ſuis Diabolus, cui ab initio terræ dederat poteſtatẽ, uel corrumperet, uel diſpergeret homines, quos in exordio fecerat; miſit angelos ad tutelam, cultumq; generis humani. quibus quia liberum arbitriũ erat datum, præcepit ante omnia; ne terræ contagione maculati, ſubſtantiæ cœleſtis amitterent dignitatem. ſcilicet id eos facere prohibuit, quòd ſciebat eſſe facturos, ut ueniam ſperare non poſſent. Itaq; illos cum hominibus commorantes dominator ille terræ fallaciſſimus, cõſuetudine ipſa paulatim ad uitia pellexit, & mulierum congreſſibus inquinauit. Tum in cœlum ob peccata, quibus ſe immerſerant, nõ recepti, ceciderunt in terram. ſic eos Diabolus ex angelis Dei ſuos fecit ſatellites, ac miniſtros. Qui autem ſunt ex his procreati; quia neq; angeli, neq; homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes; non ſunt ad inferos recepti, ſicut in cœlum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta ſunt, unũ cœleſte, alterum terrenum. Hi ſunt immundi ſpiritus, malorum, quæ geruntur, authores. quorum idem Diabolus eſt princeps. Vnde Triſmegiſtus illum δαιμονάρχην uocat. Dæmonas autem grammatici dictos aiunt, quaſi δαήμονας, ideſt peritos, ac rerum ſcios. hos autem putant Deos eſſe. Sciunt illi quidem futura multa, ſed non oĩa; quippe quibus penitus conſiliũ Dei ſcire nõ licet. & ideo ſolent reſpõſa in ambiguos exitus tẽperare. Eos poëtæ et ſciũt eſſe dæmonas; et loquũtur. Heſiodus ita tradit.

τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Quod idcirco dictum eſt; quoniam cuſtodes eos huma-

no generi Deus miſerat. ſed ipſi, cum ſint perditores hominum; cuſtodes tamen ſe uideri uolunt, ut ipſi colantur, & Deus non colatur. Philoſophi quoq; de his dixerunt. Nam Plato etiam naturas eorum in ſympoſio exprimere conatus eſt. Et Socrates eſſe circa ſe aſſiduum dæmona loquebatur; qui ſibi puero adhæſiſſet; cuius arbitrio, & nutu ſua uita regeretur. Magorum quoq; ars omnis, ac potentia horum aſpirationibus conſtat. à quibus inuocati, uiſus hominum præſtigijs obcæcantibus fallunt; ut non uideant ea, quæ ſunt; & uidere ſe putent illa, quæ non ſunt. Hi, ut dico, ſpiritus contaminati, ac perditi per omnem terram uagantur; & ſolatium perditionis ſuæ perdendis hominibus operantur. itaq; omnia inſidijs, fraudibus, erroribus complent. adhærent enim ſingulis hominibus; & omnes hoſtiatim domos occupant; ac ſibi geniorum nomen aſſumunt. ſic enim latino ſermone dæmonas interpretatur. Hos in ſuis penetralibus conſecrant. his quotidie merum profundunt; & ſcientes, dæmonas uenerantur, quaſi terreſtres Deos, & quaſi depulſores malorum, quæ ipſi faciunt & irrogant. Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues, et incomprehenſibiles; inſinuant ſe corporibus hominum; & occulte in uiſceribus operti, ualetudinem uitiant; morbos citant; ſomnijs animos terrent; mentes furoribus quatiunt; ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere. Quarum omnium fallaciarum ratio expertibus ueritatis obſcura eſt. Prodeſſe. n. eos putant, cũ nocere deſinunt; qui nihil aliud poſſunt, q̃ nocere. Dicat fortaſſe aliquis, colẽdos eſſe ergo, ne noceant, ſiquidem poſſunt nocere. Nocent illi qui

rit; quamuis illorum miniſterio res geratur. Et hi tamen poſſunt aliquid præter iuſſa rectoris, per ipſius ignorantiam, quæ eſt conditionis humanæ. ille autem præſes mundi, & rector uniuerſi, qui ſcit omnia; cuius diuinis oculis nihil ſeptum eſt: ſolus habet rerum omnium cum filio ſuo poteſtatem: nec eſt in angelis quicquam, niſi parendi neceſſitas. Itaque nullum ſibi honorem tribui uolunt. quorum honor in Deo *eſt. Illi autem, qui deſciuerunt à* Dei *miniſterio; quia ſunt ueritatis inimici, & præuaricatores* Dei, *nomen ſibi, & cultum* Deorum *uendicare conantur: non quòd ullum honorem deſyderent (quis enim honor perditis eſt?) nec ut* Deo *noceant, cui noceri non poteſt; ſed ut hominibus. quos nituntur à cultura, & notitia ueræ maieſtatis auertere; ne immortalitatem adipiſci poſſint, quam ipſi ſua nequitia perdiderunt. Offundunt itaque tenebras; & ueritatem caligine obducunt; ne dominum, ne patrem ſuum norint. & ut illiciant; facile in templis ſe occulunt; & ſacrificijs omnibus præſto adſunt; eduntq; ſæpe prodigia, quibus obſtupefacti homines, fidem commodent ſimulachris diuinitatis, ac numinis.* Inde *eſt, quòd ab augure lapis nouacula inciſus eſt; & quòd* Iuno Veienſis *migrare ſe* Romam *uelle reſpondit; quòd* Fortuna *muliebris periculum denuntiauit; quòd* Claudiæ *manum nauis ſecuta eſt; quòd in ſacrilegos &* Iuno *nudata, &* Locrenſis Proſerpina, & Ceres Mileſia *uindicauit; &* Hercules *de* Appio, & Iupiter *de* Atinio, & Minerua *de* Cæſare. Hinc, *quòd ſerpens urbem* Romam *peſtilentia liberauit* Epidauro *acerſitus.* Nam *illuc dæmo-*

νιάρχης ipſe in figura ſua ſine diſſimulatione perductus eſt. ſiquidem legati ad eam rem miſſi, draconem ſecum miræ magnitudinis attulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt. quorum præſtigias profani à ueritate intelligere non poſſunt: ideóq; ab illis attribui putant & imperia, & uictorias, & opes, & euentus proſperos rerum; denique ipſorum nutu ſæpe rempublicam periculis imminentibus liberatam. quæ pericula & reſponſis denuntiauerunt; & ſacrificijs placati, auerterunt. Sed omnia iſta fallaciæ ſunt. Nam cum diſpoſitiones Dei *præſentiant; quippe qui miniſtri eius fuerunt: interponunt ſe in his rebus; ut quæcunq; à deo uel facta ſunt, uel fiunt, ipſi potiſſimum facere, aut feciſſe uideantur. & quoties alicui populo, uel urbi ſecundum* Dei *ſtatum boni quid impendet: illi ſe id facturos uel prodigijs, uel ſomnijs, uel oraculis pollicentur; ſi ſibi templa, ſi honores ſi ſacrificia tribuantur. quibus datis, cum illud acciderit, quod neceſſe eſt; ſummam ſibi pariunt uenerationem.* Hinc *templa deuouentur; & nouæ imagines conſecrantur; mactantur greges hoſtiarum.* Sed *cum hæc facta ſunt; nihilo minus tamen & uita, & ſalus eorum, qui hæc fecerint, immolantur.* Quoties *autem pericula impendent; ob aliquam ſe ineptam, & leuem cauſam profitētur iratos; ſicut* Iuno Varroni, *quòd formoſum puerum in templo* Iouis *ad excubias tenendas collocarat: & ob hanc cauſam* Romanum *nomen apud* Cannas *pene deletum eſt.* Quòd *ſi* Iuno *alterum* Ganymedem *uerebatur: cur iuuentus* Romana *luit pœnas?* Vel *ſi dij tantummodo duces curant, cæteram multitudinem ne-*

tiam eſſe, neceſſe eſt. & in ipſum incidunt, quod maxime fugiunt. Nondum enim natis animalibus, aliquis utiq; prouidit, ut naſcerentur; ne orbis terræ deſertus, atq; incultus horreret. ut autem de terra ſine officio parentum naſci poſſent, neceſſe eſt magna ratione eſſe prouiſum: deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corporum fingeretur: item ut è folliculis, quibus tegebãtur, accepta uidendi, ſentiendiq; ratione, tanquam ex aluo matrum profunderentur. Mira, inexplicabiliśq; prouiſio eſt. ſed putemus id quoq; caſu accidiſſe: illa certe, quæ ſequuntur, fortuita eſſe non poſſunt; ut terra continuo lacte manaret; ut aëris temperies eſſet æqualis. Quæ ſi conſtat iccirco eſſe facta, ut animalia recens edita uel haberent alimentum, uel non haberent periculum: neceſſe eſt, ut aliquis diuina neſcio qua ratione prouiderit. quis autem poteſt prouidere, niſi Deus? Videamus tamen, an id ipſum, quod dictitant; fieri potuerit; ut homines naſcerẽtur è terra. Si conſyderet aliquis, quandiu, & quibus modis educetur infans; intelliget profecto, non potuiſſe terrigenas illos pueros ſine ullo educatore nutriri. Fuit enim neceſſe, quampluribus menſibus iacere proiectos, donec confirmatis neruis mouere ſe, locumq; mutare poſſent. quod uix intra unius anni ſpatium fieri poteſt. Iam, uide utrum ne infans eodem modo, et eodem loco, quo eſt effuſus, iacere per multos menſes ualuerit: An non humore illo terræ, quod alimenti gratia miniſtrabat, & ſui corporis purgamentis in unum mixtis obrutus, corruptusq; moreretur? Itaq; nullo modo fieri poteſt, quin ab aliquo fuerit educatus. niſi forte anima-

lia omnia non tenera nata ſunt, ſed excreta. quod ut dicerent, nunquam uenit illis in mentem. Omnis ergo illa ratio impoſſibilis, & uana eſt. ſi tamen ratio dici poteſt, qua id agitur, ut nulla ſit ratio. Qui enim dicit omnia ſua ſponte eſſe nata; nihilq; diuinæ prouidentiæ tribuit: hic profecto rationem non aſſerit, ſed euertit. Quòd ſi neq; quicquam fieri ſine ratione, neq; naſci poteſt: apparet diuinam eſſe prouidentiam; cuius eſt propriũ, quod dicatur ratio. Deus igitur rerum omniũ machinator fecit hominem. quod Cicero quamuis expers cœleſtium literarum, uidit tamen; qui libro de legibus primo, hoc idem tradidit, quod prophetæ. cuius uerba ſubieci. Hoc animal prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, et conſilij, quẽ uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe à ſummo Deo: ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atq; naturis, particeps rationis, & cogitationis, cum cætera ſint omnia expertia. Vides'ne hominem quamuis longe à ueritatis notitia remotum, tamen, quoniam imaginem ſapientiæ tuebatur, intellexiſſe non niſi à Deo hominem potuiſſe generari? Sed tamen diuinis opus eſt teſtimonijs; ne minus humana ſufficiant. Sibylla hominem Dei opus eſſe teſtatur.

ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων
αὐτὸς δ' ἐστήριξε τύπον μορφῆς μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενετῆς βιότοιο.

Eadem ſanctæ literæ continent. Deus ergo ueri patris officio functus eſt. Ipſe corpus effinxit; ipſe animam, qua ſpiramus, infudit. Illius eſt totum, quicquid ſumus. Quo id fecerit, ſi nos oporteret ſcire, docuiſſet,

ſicut docuit cætera, quæ cognitionem nobis & priſtini erroris, & ueri luminis attulerunt. Cum ergo marem ad ſimilitudinem ſuam primum finxiſſet; tum etiam fœminam configurauit ad ipſius hominis effigiem; ut duo inter ſe permiſti ſexus propagare ſobolem poſſent, & omnem terram multitudine opplere. In ipſius autem hominis fictione, illarum duarum materierum, quas inter ſe diximus eſſe contrarias, ignis, & aquæ concluſit, perfecitq; rationem. Ficto enim corpore, ſpirauit ei animam de uitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perennis; ut ipſius mundi ex contrarijs conſtantis elementis ſimilitudinem gereret. Conſtat enim ex anima, & corpore, ideſt quaſi è cœlo, et terra. quandoquidem anima, qua uiuimus, uelut è cœlo oritur à deo; corpus è terra, cuius è limo diximus eſſe formatũ. Empedocles, quem neſcias utrum'ne inter poëtas, an inter philoſophos numeres, quòd de rerum natura uerſibus ſcripſit, ut apud Romanos Lucretius, & Varro; quatuor elementa conſtituit, ideſt Ignem, Aërem, Aquam, & Terram, fortaſſe Triſmegiſtum ſecutus, qui noſtra corpora ex his quatuor elementis conſtituta eſſe dixit à Deo. habere nanq; in ſe aliquid ignis, aliquid aëris, aliquid aquæ, aliquid terræ; & neq; ignem eſſe, neq; aërem, neq; aquam, neq; terram. quæ quidem falſa non ſunt. Nam terræ ratio in carne eſt; humoris, in ſanguine; aëris, in ſpiritu; ignis, in calore uitali. Sed neq; ſanguis à corpore ſecerni poteſt, ſicut humor à terra; neq; calor uitalis à ſpiritu, ſicut ignis ab aëre. adeo rerum omnium duo ſola reperiuntur elementa: quorum omnis ratio in noſtri corporis fictione concluſa eſt. Ex

rebus igitur diuerſis, ac repugnantibus homo factus eſt, ſicut ipſe mundus ex luce, ac tenebris, ex uita, & morte. quæ duo inter ſe pugnare in homine præcepit; ut ſi anima ſuperauerit, quæ ex Deo oritur, ſit immortalis, & in perpetua luce uerſetur: ſi autem corpus uicerit animam, ditioniq; ſubiecerit; ſit in tenebris ſempiternis, & in morte. Cuius non ea uis eſt, ut iniuſtas animas extinguat omnino, ſed ut puniat in æternum. Eam pœnam, ſecundam mortem nominamus; quæ eſt & ipſa perpetua, ſicut & immortalitas. Primam ſic definimus Mors eſt naturæ animantium diſſolutio. uel ita Mors eſt corporis, animæq; ſeductio. Secunda uerò ſic Mors eſt æterni doloris perpeſſio. uel ita Mors eſt animarum pro meritis ad æterna ſupplicia damnatio. Hæc mutas pecudes non attingit: quarum animæ non ex Deo conſtantes, ſed ex communi aëre, morte ſoluuntur. In hac igitur ſocietate cœli, atq; terræ, quorum effigies in homine expreſſa eſt, ſuperiorem partem tenent ea, quæ ſunt dei, anima ſcilicet, quæ dominium corporis habet: inferiorem autem ea, quæ ſunt diaboli, corpus utique. quod quia terrenum eſt; animæ debet eſſe ſubiectum, ſicut terra cœlo. Eſt enim terra quaſi uaſculum, quo tanquam domicilio temporali ſpiritus cœleſtis utatur. utriuſq; officia ſunt; ut hoc, quod eſt ex cœlo, & Deo imperet; illud uero, quod ex terra eſt, diabolo ſeruiat. Quod quidem non fugit hominem nequam Salluſtium: qui ait Sed omnis noſtra uis in animo, & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſeruitio, magis utimur. Recte, ſi ita uixiſſet, ut locutus eſt. Seruiuit enim fœdiſſimis uoluptatibus; ſuamq; ipſe ſen-

tentiam uitæ prauitate diſſoluit. Quòd ſi anima ignis eſt, ut oſtendimus; in cœlum debet eniti, ſicuti ignis, ne extinguatur, hoc eſt ad immortalitatem, quæ in cœlo eſt. Et ſicut ardere, ac uiuere non poteſt ignis; niſi aliqua pingui materia teneatur, in qua habeat alimentum: ſic animæ materia, & cibus eſt ſola iuſtitia, qua tenetur ad uitam. Poſt hæc Deus hominem, qua expoſui ratione generatum, poſuit in Paradiſo, ideſt in horto fœcundiſſimo, & amœniſſimo: quem in partibus orientis omni genere ligni, arborumq́; conſeruit; ut ex earum uarijs fructibus aleretur; experſq́; omnium laborum, Deo patri ſumma deuotione ſeruiret. Tum dedit ei certa mandata; quæ ſi obſeruaſſet, immortalis maneret; ſi tranſcendiſſet, morte afficeretur. Id autem præceptum fuit, ut ex arbore una, quæ fuit in medio Paradiſi, non guſtaret; in qua poſuerat intelligentiam boni, & mali. Tum criminator ille inuidens operibus Dei, omnes fallacias, & calliditates ſuas ad decipiendum hominem intendit, ut ei adimeret immortalitatem. Et primo mulierem dolo illexit, ut uetitum cibum ſumeret: & per eam ipſi quoq; homini perſuaſit, ut tranſcenderet Dei legem. Percepta igitur ſcientia boni, & mali, pudere eum nuditatis ſuæ cœpit; abſconditq́; ſe à facie Dei: quod antea non ſolebat. Tum Deus eiecit hominem de Paradiſo, ſententia in peccatores lata, ut uictum ſibi labore conquirerent: ipſumq́; Paradiſum igni circumuallauit; ne homo poſſet accedere; donec ſummum iudicium faciat in terra; & iuſtos uiros cultores ſuos in eundem locum reuocet morte ſublata: ſicut ſacræ literæ docent, & Sibylla

erythræa, cum dicat.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν, ἀέναόν γε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον

Verum quoniam hæc extrema ſunt; tota in extrema operis huius parte tractabimus. Nũc ea, q̃ prima ſunt, explicemus. Mors itaq; ſecuta eſt hominem ſecundũ Dei ſententiã. quod ẽt Sibylla in carmine ſuo docet, dicens.

ἄνθρωπον πεπλάσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς
ὅντε πλάνησεν ὄφις δολίως ἐπὶ μοῖραν ἀνελθεῖν
τοῦ θανάτου γνῶσίν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε κακοῦ τε.

Sic facta hominis uita eſt temporaria, ſed tamen longa, quæ in mille annos propagaretur. quod diuinis literis proditum, & per omnium ſcientiam publicatum cum Varro non ignoraret; argumentari nixus eſt, cur putarentur antiqui mille annos uictitaſſe. Ait enim, apud Aegyptios pro annis menſes haberi, ut non ſolis per xij ſigna circuitus faciat annum, ſed luna, quæ orbem illum ſigniferum xxx dierum ſpatio illuſtrat. quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad centeſimũ perueniunt; quod fit ſæpiſſime: mille certe, ac ducentis menſibus uiuunt. Et authores idonei tradunt, ad cxx annos perueniri ſolere. Sed quia ignorabat Varro, cur, aut quando uita hominis eſſet diminuta; ipſe diminuit; cum ſciret mille & quadringentis menſibus poſſe uiuere hominem. Deus autem poſtea, cum uideret orbem terræ malitia, & ſceleribus oppletum; ſtatuit humanum genus diluuio perdere: ſed tamen ad multitudinem reparandã delegit unũ, quod

corruptis omnibus ſingulare iuſtitiæ ſupererat exemplum. Hic cum ſexcentorum eſſet annorum; fabricauit arcam, ſicut præceperat ei Deus; in qua ipſe cum coniuge, ac tribus filijs, totidemq; nuribus ſeruatus eſt; cum aqua uniuerſos montes altiſſimos operuiſſet. Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſtitiam prioris ſeculi Deus; ne rurſus longitudo uitæ, cauſa eſſet excogitandorum malorum; paulatim per ſingulas progenies diminuit hominis ætatem; atq; in centum & xx annis metam collocauit, quam tranſgredi non liceret. Ille uero, cum egreſſus eſſet ex arca, ut ſanctæ literæ docent, terram ſtudioſe coluit; atque uineam ſua manu ſeuit. Vnde arguuntur, qui authorem uini Liberum putant. Ille enim non modo Liberum, ſed etiam Saturnum, atq; Vranum multis anteceſſit ætatibus. qua ex uinea cum primum fructum cepiſſet; lætus factus, bibit uſque ad ebrietatem, iacuitq; nudus. Quod cum uidiſſet unus ex filijs, cui nomen fuit Cham; non texit patris nuditatem: ſed egreſſus, etiam fratribus indicauit. At illi ſumpto pallio, intrauerunt auerſis uultibus, patremq; texerunt. Quæ cum facta recognouiſſet pater; abdicauit, atque expulit filium. At ille profugus in eius terræ parte conſedit, quæ nunc Arabia nominatur. eaq; terra de nomine ſuo Chanaam dicta eſt; & poſteri eius Chananæi. Hæc fuit prima gens, quæ Deum ignorauit; quoniam princeps eius, & conditor cultum Dei à patre non accepit, maledictus ab eo. itaque ignorantiam diuinitatis minoribus ſuis reliquit. Ab hac gente proximi quiq; populi multitudine increſcente fluxerunt. Ipſius autem pa=

tris poſteri, Hebræi dicti; penes quos religio dei reſe=dit. ſed & ab his poſtea multiplicato in immenſum numero, cum eos anguſtiæ locorum ſuorum capere non poſſent; tum adoleſcentes uel miſſi à parentibus, uel ſua ſponte, cum rerũ penuria cogeret, profugi ad quæ=rendas ſibi nouas ſedes, huc atque illuc diſperſi, omnes inſulas, & orbem totum repleruntur; & à ſtirpe ſanctæ radicis auulſi, nouos ſibi mores, ac inſtituta pro arbitrio condiderunt. Sed omnium primi qui Aegyptum occupauerunt; cœleſtia ſuſpicere, atque adorare cœperunt. Et quia neq; domicilijs tegebantur propter aëris qualitatem (nec enim ullis in ea regione nubibus ſubtexitur cœlum) curſus ſyderum, & defectus notauerunt; dum ea ſæpe uenerantes, curioſius, atq; liberius intuerentur. Poſtea deinde portentificas animalium figuras, quas colerent, commenti ſunt, quibuſdam prodigijs inducti. quorum mox authores aperiemus. Cæ=teri autem, qui per terram diſperſi fuerunt; admirantes elementa mundi, cœlum, ſolem, terram, mare, ſine ullis imaginibus, ac templis uenerabantur; & his ſacrificia in aperto celebrabant; donec proceſſu temporum potentiſſimis regibus templa, & ſimulachra fecæ=runt; eaq; uictimis, & odoribus colere inſtituerunt. ſic aberrantes à notitia Dei, gentes eſſe cœperunt. Errant igitur, qui Deorum cultus ab exordio rerum fuiſſe contendunt, & priorem eſſe gentilitatem, quàm Dei religionem. quam putant poſterius inuẽtam; quia fontem, atq; originem ueritatis ignorant. Nũc ad principium mundi reuertamur. Cum ergo numerus hominum cœpiſſet increſcere; prouidens Deus, ne fraudibus

ſuis Diabolus, cui ab initio terræ dederat poteſtatẽ, uel corrumperet, uel diſpergeret homines, quos in exordio fecerat; miſit angelos ad tutelam, cultumq; generis humani. quibus quia liberum arbitriũ erat datum, præcepit ante omnia; ne terræ contagione maculati, ſubſtantiæ cœleſtis amitterent dignitatem. ſcilicet id eos facere prohibuit, quòd ſciebat eſſe facturos, ut ueniam ſperare non poſſent. Itaq; illos cum hominibus commorantes dominator ille terræ fallaciſſimus, cõſuetudine ipſa paulatim ad uitia pellexit, & mulierum congreſſibus inquinauit. Tum in cœlum ob peccata, quibus ſe immerſerant, nõ recepti, ceciderunt in terram. ſic eos Diabolus ex angelis Dei ſuos fecit ſatellites, ac miniſtros. Qui autem ſunt ex his procreati; quia neq; angeli, neq; homines fuerunt, ſed mediam quandam naturam gerentes; non ſunt ad inferos recepti, ſicut in cœlum parentes eorum. Ita duo genera dæmonum facta ſunt, unũ cœleſte, alterum terrenum. Hi ſunt immundi ſpiritus, malorum, quæ geruntur, authores. quorum idem Diabolus eſt princeps. Vnde Triſmegiſtus illum δαιμονάρχην uocat. Dæmonas autem grammatici dictos aiunt, quaſi δαήμονας, id eſt peritos, ac rerum ſcios. hos autem putant Deos eſſe. Sciunt illi quidem futura multa, ſed non oia; quippe quibus penitus conſiliũ Dei ſcire nõ licet. & ideo ſolent reſpõſa in ambiguos exitus tẽperare. Eos poëtæ et ſciũt eſſe dæmonas; et loquuntur. Heſiodus ita tradit.

τοὶ μὲν δαίμονες εἰσὶ διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Quod iccirco dictum eſt; quoniam cuſtodes eos huma-

no generi Deus miſerat. ſed ipſi, cum ſint perditores hominum; cuſtodes tamen ſe uideri uolunt, ut ipſi colantur, & Deus non colatur. Philoſophi quoq; de his dixerunt. Nam Plato etiam naturas eorum in ſympoſio exprimere conatus eſt. Et Socrates eſſe circa ſe aſſiduum dæmona loquebatur; qui ſibi puero adhæſiſſet; cuius arbitrio, & nutu ſua uita regeretur. Magorum quoq; ars omnis, ac potentia horum aſpirationibus conſtat. à quibus inuocati, uiſus hominum præſtigijs obcæcantibus fallunt; ut non uideant ea, quæ ſunt; & uidere ſe putent illa, quæ non ſunt. Hi, ut dico, ſpiritus contaminati, ac perditi per omnem terram uagantur; & ſolatium perditionis ſuæ perdendis hominibus operantur. itaq; omnia inſidijs, fraudibus, erroribus complent. adhærent enim ſingulis hominibus; & omnes hoſtiatim domos occupant; ac ſibi geniorum nomen aſſumunt. ſic enim latino ſermone dæmonas interpretatur. Hos in ſuis penetralibus conſecrant. his quotidie merum profundunt; & ſcientes, dæmonas uenerantur, quaſi terreſtres Deos, & quaſi depulſores malorum, quæ ipſi faciunt & irrogant. Qui quoniam ſunt ſpiritus tenues, et incomprehenſibiles; inſinuant ſe corporibus hominum; & occulte in uiſceribus operti, ualetudinem uitiant; morbos citant; ſomnijs animos terrent; mentes furoribus quatiunt; ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere. Quarum omnium fallaciarum ratio expertibus ueritatis obſcura eſt. Prodeſſe.n. eos putant, cũ nocere deſinunt; qui nihil aliud poſſunt, q̃ nocere. Dicat fortaſſe aliquis, colẽdos eſſe ergo, ne noceant, ſiquidem poſſunt nocere. Nocent illi qui

dem; ſed ijs, à quibus timentur; quos manus Dei potēs & excelſa non protegit; qui profani ſunt à ſacramento ueritatis. Iuſtos autem, ideſt cultores Dei metuunt. cuius nomine adiurati, de corporibus excedunt. quorū uerbis, tanquam flagris uerberati, nō modo dæmonas ſe eſſe confitētur; ſed etiam nomina ſua edunt, illa, quæ in templis adorantur, & quod plerunque coram cultoribus ſuis faciunt, non utique in opprobrium religionis, ſed honoris ſui. quia nec Deo, per quem adiurantur; nec iuſtis, quorum uoce torquentur, mentiri poſſunt. Itaq; maximis ſæpe ululatibus editis, uerberari ſe, & ardere, & iam, iamq; exire proclamant. tantum habet Dei cognitio, ac iuſtitia poteſtatis. Cui ergo nocere poſſunt, niſi ijs, quos habent in ſua poteſtate? Deniq; affirmat eos Hermes, qui cognouerint Deum, non tantum ab incurſionibus dæmonum tutos eſſe; uerum etiam ne fato quidem teneri. μία, inquit, φυλακὴ εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὐδαίμων κακός, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἕν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια. Quid ſit autem εὐσέβεια, alio loco his uerbis teſtatur, dicens. ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι τοῦ θεοῦ. Aſclepius quoq; auditor eius, eandem ſententiam latius explicauit in illo ſermone perfecto, quem ſcripſit ad regem. Vterq; uero dæmonas eſſe affirmat inimicos, & uexatores hominum: quos ideo Triſmegiſtus ἀγγέλους πονηροὺς appellat. adeo non ignorauit ex cœleſtibus deprauatos terrenos eſſe cœpiſſe. Eorum inuenta ſunt aſtrologia, & aruſpicina, & auguratio, & ipſa, quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars ma-

gias, & quicquid præterea malorum exercent homines uel palam, uel occulte. quæ omnia per ſe falſa ſunt; ut Sibylla erythræa teſtatur.

—ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ' ἐστὶν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ' ἦμαρ.

Sed ijdem ipſi authores præſentia ſua faciunt, ut uera eſſe credantur. Ita hominum credulitatem mentita diuinitate deludunt; quòd illis uerum aperire non expedit. Hi ſunt, qui imagines, & ſimulachra fingere docuerunt; qui, ut hominum mentes à cultu ueri Dei auerterent; & fictos mortuorum regum uultus, & ornatos, exquiſita pulchritudine ſtatui, conſecrariq; fecerunt; & illorum ſibi nomina quaſi perſonas aliquas induerunt. Sed eos magi, & ij, quos uere maleficos uulgus appellat, cum artes ſuas execrabiles exercent, ueris ſuis nominibus cient, illis cæleſtibus, quæ in literis ſanctis leguntur. Hi porro inceſti, ac uagi ſpiritus, ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant; ſerunt, ac miſcent falſa cum ueris. Ipſi enim, cæleſtes multos finxerunt eſſe, & unum regem omnium Iouem; eo quòd multi ſunt ſpiritus angelorum in cælo, & unus parens, ac dominus omnium Deus: ſed ueritatem mentitis nominibus inuolutam ex oculis abſtulerunt. Nam Deus (ut principio docui) neque nomine, cum ſolus ſit, eget: neque angeli, cum ſint immortales, dici ſe Deos aut patiuntur, aut uolunt. quorum unum, ſolumq; officium eſt ſeruire nutibus Dei; nec omnino quicquam, niſi iuſſu eius, facere. Sic enim mundum regi à Deo dicimus, ut à rectore prouinciam. cuius apparitores nemo ſocios eſſe in regenda prouincia dixe-

rit; quamuis illorum miniſterio res geratur. Et hi tamen poſſunt aliquid præter iuſſa rectoris, per ipſius ignorantiam, quæ eſt conditionis humanæ. ille autem præſes mundi, & rector uniuerſi, qui ſcit omnia; cuius diuinis oculis nihil ſeptum eſt: ſolus habet rerum omnium cum filio ſuo poteſtatem: nec eſt in angelis quicquam, niſi parendi neceſſitas. Itaque nullum ſibi honorem tribui uolunt. quorum honor in Deo eſt. Illi autem, qui deſciuerunt à Dei miniſterio; quia ſunt ueritatis inimici, & præuaricatores Dei, nomen ſibi, & cultum Deorum uendicare conantur: non quòd ullum honorem deſyderent (quis enim honor perditis eſt?) nec ut Deo noceant, cui noceri non poteſt; ſed ut hominibus. quos nituntur à cultura, & notitia ueræ maieſtatis auertere; ne immortalitatem adipiſci poſſint, quam ipſi ſua nequitia perdiderunt. Offundunt itaque tenebras; & ueritatem caligine obducunt; ne dominum, ne patrem ſuum norint. & ut illiciant; facile in templis ſe occulunt; & ſacrificijs omnibus præſto adſunt; eduntq́; ſæpe prodigia, quibus obſtupefacti homines, fidem commodent ſimulachris diuinitatis, ac numinis. Inde eſt, quòd ab augure lapis nouacula inciſus eſt; & quòd Iuno Veienſis migrare ſe Romam uelle reſpondit; quòd Fortuna muliebris periculum denuntiauit; quòd Claudiæ manum nauis ſecuta eſt; quòd in ſacrilegos & Iuno nudata, & Locrenſis Proſerpina, & Ceres Mileſia uindicauit; & Hercules de Appio, & Iupiter de Atinio, & Minerua de Cæſare. Hinc, quòd ſerpens urbem Romam peſtilentia liberauit Epidauro acerſitus. Nam illuc δαιμο-

νιάρχης ipſe in figura ſua ſine diſſimulatione perductus eſt. ſiquidem legati ad eam rem miſſi, draconem ſecum miræ magnitudinis attulerunt. In oraculis autem uel maxime fallunt. quorum præſtigias profani à ueritate intelligere non poſſunt: ideóq; ab illis attribui putant & imperia, & uictorias, & opes, & euentus proſperos rerum; denique ipſorum nutu ſæpe rempublicam periculis imminentibus liberatam. quæ pericula & reſponſis denuntiauerunt; & ſacrificijs placati, auerterunt. Sed omnia iſta fallaciæ ſunt. Nam cum diſpoſitiones Dei *præſentiant; quippe qui miniſtri eius fuerunt: interponunt ſe in his rebus; ut quæcunq; à deo uel facta ſunt, uel fiunt, ipſi potiſſimum facere, aut feciſſe uideantur. & quoties alicui populo, uel urbi ſecundum* Dei *ſtatum boni quid impendet: illi ſe id facturos uel prodigijs, uel ſomnijs, uel oraculis pollicentur; ſi ſibi templa, ſi honores ſi ſacrificia tribuantur. quibus datis, cum illud acciderit, quod neceſſe eſt; ſummam ſibi pariunt uenerationem.* Hinc *templa deuouentur; & nouæ imagines conſecrantur; mactantur greges hoſtiarum.* Sed *cum hæc facta ſunt; nihilo minus tamen & uita, & ſalus eorum, qui hæc fecerint, immolantur.* Q*uoties autem pericula impendent; ob aliquam ſe ineptam, & leuem cauſam profitētur iratos; ſicut* Iuno Varroni, *quod formoſum puerum in templo* Iouis *ad excubias tenendas collocarat: & ob hanc cauſam* Romanum *nomen apud* Cannas *pene deletum eſt.* Q*uòd ſi* Iuno *alterum* Ganymedem *uerebatur: cur iuuentus* Romana *luit pœnas?* Vel *ſi dij tantummodo duces curant, cæteram multitudinem ne-*

gligunt: cur Varro ſolus euaſit, qui hoc fecit? & Paulus, qui nihil meruit, occiſus eſt? Videlicet nil tunc Romanis accidit fatis Iunonis iniquæ; cum Annibal duos exercitus populi Romani & aſtu, & uirtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut Carthaginem defendere, ubi arma eius, et currus fuit; aut Romanis nocere, quia progeniem troiano à ſanguine duci
Audierat, tyrias olim quæ uerteret arces.

Sed illorum ſunt iſti luſus; qui ſub nominibus mortuorum deliteſcentes, uiuentibus plagas tendunt. itaq; ſiue illud periculum, quod imminet, uitari poteſt; uideri uolunt id placati auertiſſe: ſiue non poteſt; id agunt, ut propter illorum contēptum accidiſſe uideatur. itáq; ſibi apud homines, qui eos neſciunt; authoritatem, ac timorem pariunt. Hac uerſutia, & his artibus notitiam ueri, ac ſingularis Dei apud omnes gentes inueterauerūt. Suis enim uitijs perditi, ſæuiunt, et craſſantur, ut perdant. Idcirco etiam humanas hoſtias excogitauerunt, ipſi hoſtes humani generis; ut quàm multas deuorarent animas. Dicet aliquis, cur ergo Deus hæc fieri patitur? nec tam malis ſuccurrit erroribus? Vt mala cū bonis pugnent; ut uitia ſint aduerſa uirtutibus, ut habeat alios, quos puniat; alios, quos honoret. Vltimis.n. temporibus ſtatuit de uiuis, ac mortuis iudicare. de quo iudicio mihi erit in ultimo libro diſputatio. Differt ergo, donec ueniat temporum finis; quo effundat iram ſuã in poteſtate, ac uirtute cœleſti, ſicut Vatum prædicta priorum Terribili monitu horrificant. Nūc autem patitur homines errare, & aduerſum ſe quoq; impios eſſe, ipſe iuſtus, & mitis, & patiens. Nec enim fieri

poteſt,

poteſt,ut non is,in quo perfecta ſit uirtus,ſit etiam perfecta patientia. Vnde quidam putant,ne iraſci quidem Deum omnino;quòd affectibus, qui ſunt perturbationes animi,ſubiectus non ſit:quia fragile eſt omne animal,quod afficitur,et commouetur. Quæ perſuaſio ueritatem,atq; religionem funditus tollit. Sed ſeponatur interim locus hic nobis de ira Dei diſſerendi;quòd & uberior eſt materia,& opere proprio latius exequenda. Illos ergo nequiſſimos ſpiritus quiſquis ueneratus fuerit,& ſecutus;nec cœlo,nec luce potietur; quæ ſunt Dei:ſed in illa decidet,quæ in diſtributione rerum attributa eſſe ipſi malorum principi diſputauimus, in tenebras ſcilicet,& inferos, et in ſupplicium ſempiternum. Docui,religiones Deorum triplici ratione uanas eſſe:Vna quòd ſimulachra ipſa,quæ coluntur, effigies ſint hominum mortuorum.eſt autem peruerſum, & incongruens, ut ſimulachrum hominis à ſimulachro Dei colatur.colit enim quod eſt deterius, & imbecillius.tum inexpiabile facinus eſſe,deſerere uiuentem,ut defunctorum monimentis ſeruias; qui nec uitam,nec lucem dare cuiquam poſſunt, qua ipſi carent.nec eſſe alium quenquam Deum,præter unum, cuius iudicio, ac poteſtati omnis anima ſubiecta ſit. Altera,quòd ipſæ imagines ſacræ, quibus inaniſſimi homines ſeruiunt, omni ſenſu carent,quoniam terra ſint. Quis autem nõ intelligat,nefas eſſe,rectum animal curuari,ut adoret terram? quæ idcirco pedibus noſtris ſubiecta eſt;ut calcanda nobis,non adoranda ſit: qui ſumus ideo excitati,& ex eo ſtatum ſublimem præter cæteras animantes accepimus;ut non reuoluamur deorſum:ne hũc cœ-

leſtem uultum proijciamus ad terram; ſed oculos eò dirigamus, quò illos naturæ ſuæ conditio direxit; nihil'q; aliud adoremus, nihil colamus, niſi ſolum artificis, parentis'q; noſtri unicum numen. qui propterea hominem rigidum figurauit; ut ſciamus nos ad ſuperna, & cœleſtia prouocari. Tertia, quòd ſpiritus, qui præſunt ipſis religionibus, condemnati, & abiecti à Deo, per terram uolutentur. qui non tantum nihil præſtare cultoribus ſuis poſſint; quoniam rerum poteſtas penes unum eſt: uerum etiam mortiferis eos illecebris, & erroribus perdant; quoniam hoc illis quotidianum eſt opus, tenebras hominibus obducere, ne quæratur ab illis uerus Deus. Non igitur colēdi ſunt; quia ſententiæ Dei ſubiacent. Eſt enim piaculum maximum, addicere ſe poteſtati eorum, quibus, ſi iuſtitiam ſequare, potentior eſſe poſſis, & eos adiuratione diuini nominis expellere, ac fugare. Quòd ſi apparet, religiones iſtas tot modis eſſe uanas, quibus docui; manifeſtum eſt, eos, qui uel mortuis ſupplicant; uel terram uenerantur; uel ſpiritibus impuris animas ſuas mancipant; rationem hominum non tenere; eos'q; impietatis, ac ſceleris ſui ſupplicia penſuros, qui rebelles aduerſus parentem generis humani Deum, ſuſceptis inexpiabilibus ſacris fas omne uiolarunt. Quicunq; igitur ſacramentum hominis tueri; rationem'q; naturæ ſuæ nititur obtinere: ipſe ſe ab humo ſuſcitet; & erecta mente oculos ſuos tendat in cœlum; non ſub pedibus quærat Deum; nec à ueſtigijs ſuis eruat, quod adoret (quia quicquid homini ſubiacet, infra hominem ſit, neceſſe eſt) ſed quærat in ſublimi, quærat in ſummo. quia nihil poteſt

homine maius eſſe, niſi quod fuerit ſupra hominem. Deus autem maior eſt homine; ſupra ergo, non infra eſt. nec in ima potius, ſed in ſumma regione quærendus eſt. Quare non eſt dubium, quin religio nulla ſit, ubicunq; ſimulachrum eſt. Nam ſi religio ex diuinis rebus eſt; diuini autem nihil eſt, niſi in cœleſtibus rebus: carent ergo religione ſimulachra. quia nihil poteſt eſſe cœleſte in ea re, quæ fit ex terra. quod quidem de nomine ipſo ſapienti apparere poteſt. Quicquid enim ſimulatur; id falſum ſit, neceſſe eſt. nec poteſt unquam ueri nomen accipere, quod ueritatem fuco, & imitatione mentitur. Si autem omnis imitatio, non res potiſſimum ſeria, ſed quaſi ludus, ac iocus eſt: non religio in ſimulachris, ſed mimus religionis eſt. Præferendum eſt igitur uerum omnibus falſis. calcanda terrena, ut cœleſtia conſequamur. Ita enim res ſe habet, ut quiſquis animam ſuam, cuius origo de cœlo eſt, ad inferna, & ima proſtrauerit; eò cadat, quò ſe ipſe deiecerit. ideóq; oportet rationis, ac ſtatus ſui memorem, non niſi ad ſuperna niti ſemper, ac tendere. quod qui fecerit; hic plane ſapiens, hic iuſtus, hic homo, hic cœlo, Deóq; dignus iudicabitur. quem ſuus parens non humilem, nec ad terram more quadrupedum abiectum, ſed ſtantem potius, ac rectum, ſicut eum fecit, agnouerit. *Peracta eſt igitur (ni fallor) magna, & difficilis ſuſcepti operis portio: & maieſtate cœleſti ſuggerente nobis dicendi facultatem, inueteratos depulimus errores. Nunc uero maior nobis, ac difficilior cum philoſophis propoſita luctatio eſt. quorum ſumma doctrina, & eloquentia, quaſi moles*

aliqua mihi opponitur. Nā ut illic multitudine, ac prope conſenſu omnium gentium ueritas premebatur; ita hic authoritate præſtantium omni genere laudis uirorum. Quis autem neſciat, plus eſſe momenti in paucioribus doctis, quàm in pluribus imperitis? Sed non eſt deſperandum, iſtos quoq; de ſententia, Deo, ac ueritate ducibus, poſſe depelli. nec tā pertinaces fore arbitror; ut clariſſimum ſolem ſanis, ac patentibus oculis uidere ſe negent. Modo illud uerum ſit, quod ipſi ſolēt profiteri; ſtudio inueſtigandæ ueritatis ſe teneri: efficiam profecto, ut quæſitam ueritatem diu & aliquando inuentam eſſe credant; & humanis ingenijs inueniri non potuiſſe, fateantur.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER TERTIVS, DE FALSA SAPIENTIA AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

Ellem mihi, quando ueritas in obſcuro latere adhuc exiſtimatur, uel errore, atq; imperitia uulgi, uarijs & ineptis ſuperſtitionibus ſeruientis; uel philoſophis prauitate ingeniorum turbantibus eam potius, q̃ illuſtrantibus; etſi non qualis in M. T. fuit: quia præcipua, & admirabilis fuit: aliquam tamen proximam eloquentiæ contingere facultatem: ut quantum ueritas ui ſua propria ualeat; tantum ingenij quoq; uiribus nixa, exereret ſe aliquando; & diſcuſſis, conuictisq́; tam publicis, quàm eorum, qui ſapientes putantur, erroribus, humano generi clariſſimũ lumen inferret. Quod quidem duabus ex cauſis fieri uellem; uel quòd magis poſſent credere homines ornatæ ueritati, qui ẽt mendacio credunt, capti orationis ornatu, lenocinióq; uerborum; uel certe, ut ipſi philoſophi ſuis armis potiſſimum, quibus placere ſibi, et confidere ſolent, opprimerentur à nobis. Sed quoniam Deus hanc uoluit rei eſſe naturam; ut ſimplex, & nuda ueritas, eſſet luculentior; quia ſatis ornata per ſe eſt; ideoq; ornamentis extrinſecus additis fucata, corrumpitur; mendacium ue-

ro ſpecie placet aliena; quia per ſe corruptum uaneſcit, ac defluit, niſi aliunde ornatu quæſito circumlitum fuerit, ac politum: æquo animo fero, ingenium mihi mediocre fuiſſe conceſſum. Verum ego non eloquentiæ, ſed ueritatis fiducia ſuſcepi hoc opus, fortaſſe maius, quàm ut poſſit meis uiribus ſuſtineri: quod tamen, etiã ſi ego defecerim; Deo, cuius eſt hoc munus, adiuuante, ueritas ipſa complebit. Etenim cum ſciam maximos quoq; oratores à cauſidicis mediocribus ſæpe uictos; quòd tanta eſt potentia ueritatis, ut ſeipſam, quamuis in rebus exiguis, ſua claritate defendat: cur hanc ego in maxima cauſa ab ingenioſis quidem illis, ac diſertis uiris, ſed tamen falſa dicentibus oppreſſum iri putem? ac non illa, ſi minus oratione noſtra, quæ de tenui fonte admodum exilis emanat; lumine tamen ſuo clara, & illuſtris appareat? Nec ſi philoſophi doctrina literarum mirabiles extiterunt: ego etiam illis ſcientiam ueri, cognitionemq; conceſſerim. quam nemo cogitando, aut diſputando aſſequi poteſt. Neq; enim nunc reprehendo eorum ſtudium, qui ueritatem ſcire uoluerunt; quia naturam hominis Deus ueri adipiſcendi cupientiſſimam fecit: ſed id arguo, id reuinco; quòd honeſtam illorum, & optimam uoluntatem non ſit ſecutus effectus; quia neq;, quid eſſet uerum ipſum, ſciebãt; neque quomodo, aut ubi, aut qua mente quærendum. Ita dum ſuccurrere humanis erroribus cupiunt; ipſi ſe in plagas, & errores maximos induxerunt. Ad hoc igitur me opus coarguendi philoſophiam, ſuſceptæ materiæ ordo ipſe deduxit. Nam cum error omnis aut ex religione falſa oriatur, aut ex ſapientia: in eo coniun-

cendo neceſſe eſt utrunque ſubuertere. Cum enim ſit nobis diuinis literis traditum, cogitationes omnium philoſophorum ſtultas eſſe: id ipſum re, & argumentis docendum eſt: nequis honeſto ſapientiæ nomine inductus, aut inanis eloquentiæ ſplendore deceptus, humanis malit quàm diuinis credere. quæ quidem tradita ſunt breuiter, ac nude. nec enim decebat aliter: ut cum Deus ad hominem loqueretur, argumentis aſſereret ſuas uoces, tanquam fides ei non haberetur: ſed, ut oportuit, eſt locutus, quaſi rerum omnium maximus iudex; cuius non eſt argumentari, ſed pronunciare uerum. Ipſe ut Deus. nos autem, cum ad res ſingulas teſtimonia diuinæ uocis habeamus: profecto monſtrauimus, quanto certioribus argumentis poſſint uera defendi; cum etiam falſa ſic defendantur, ut uera ſoleant uideri. Quare non eſt, quod philoſophis tantum honoris habeamus; aut eorum eloquentiam pertimeſcamus. Loqui enim bene potuerunt, ut homines eruditi; uere autem loqui nullo modo; quia ueritatem nõ didicerant ab eo, qui eius potens eſſet. Nec ſane magnum aliquid efficiemus; quòd illos ignorantiæ redarguemus. quam ipſi ſæpiſſime confitentur in eo ſolo, quoniam non eis creditur, in quo ſolo credi debuit. conabor oſtendere nunquam illos tam ueridicos fuiſſe; quàm cum ſententiam de ſua ignoratione dixerunt. Nunc quoniam duobus ſuperioribus libris religionum falſitas demonſtrata eſt, nec non origo ipſa totius erroris expoſita: huius libri munus eſt philoſophiam quoque oſtendere, quàm inanis, & falſa ſit; ut omni errore ſublato, ueri-

tis patefacta clareſcat. Ordiamur itaq; à communi philoſophiæ nomine; ut ipſo capite deſtructo, facilior nobis aditus pateat ad excindendum omne corpus: ſi tamen poteſt corpus uocari, cuius partes, ac membra diſcordent, nec ulla compage inter ſe cohæreat; ſed quaſi diſiecta, & diſſipata, palpitare potius quam uiuere uideantur Philoſophia eſt (ut nomen indicat, ipſiq; definiunt) ſtudium ſapientiæ. Vnde igitur probem magis philoſophiam non eſſe ſapientiam, quàm ex ipſius nominis ſignificatione? Qui enim ſapientiæ ſtudet; utiq; non dum ſapit; ſed, ut ſapere poſſit, ſtudet. In cæteris artibus, ſtudium quid efficiat, & quò tendat, apparet. quas cum diſcendo aliquis aſſecutus eſt; iam non ſtudioſus artificij, ſed artifex nominatur. At enim uerecundiæ cauſa ſtudioſos ſe ſapientiæ, non ſapientes uocauerunt. Immo uero Pythagoras, qui hoc primus nomen inuenit; cũ paulo plus ſaperet, quàm illi priores, qui ſe ſapientes putauerunt; intellexit, nullo humano ſtudio poſſe ad ſapientiam perueniri; & ideo non oportere incomprehenſæ, atq; imperfectæ rei perfectum nomen imponi. Itaque cum ab eo quæreretur, quemnam ſe profiteretur: reſpondit, philoſophum, ideſt quæſitorem ſapientiæ. Si ergo philoſophia ſapientiam quærit: nec ipſa ſapiẽtia eſt, quia neceſſe eſt aliud eſſe, quod quærit; aliud, quod quæritur: nec quæſitio ſapiẽtiæ recta eſt; quia nihil poteſt inuenire. Ego uero ne ſtudioſos quidẽ ſapientiæ philoſophos eſſe conceſſerim. quia illo ſtudio ad ſapientiam non peruenitur. Nam ſi facultas inueniendæ ueritatis huic ſtudio ſubiaceret; & ſi eſſet id ſtudium tanquam iter ad ſapientiam:

aliquando eſſet inuenta. Cum uero tot temporibus, tot ingenijs in eius inquiſitione contritis, non ſit comprehenſa: apparet, nullam eſſe ibi ſapientiam. Non ergo ſapientiæ ſtudent, qui philoſophantur: ſed ipſi ſtudere ſe putant: quia illud, quod quærunt, ubi, aut quale ſit, neſciunt. Siue ergo ſapientiæ ſtudent, ſiue non ſtudent; ſapientes non ſunt. quia nunquam reperiri poteſt, quod aut non recte quæritur; aut omnino non quæritur. Videamus tamen id ipſum, poſſit'ne hoc ſtudio reperiri aliquid, an nihil. Duabus rebus uidetur philoſophia conſtare; ſcientia, & opinatione; nec ulla alia re. Scientia ab ingenio uenire non poteſt, nec cogitatione comprehendi. quia in ſeipſo habere propriam ſcientiam, non hominis, ſed Dei eſt. Mortalis autem natura non capit ſcientiam, niſi quæ ueniat extrinſecus. Idcirco enim oculos, & aures, & cæteros ſenſus patefecit in corpore diuina ſolertia; ut per eos aditus ſcientia perueniret ad mentem. Nam cauſas naturalium rerum diſquirere, aut ſcire uelle; Sol utrum'ne tantus, quantus uidetur, an multis partibus maior ſit, quàm omnis hæc terra: item, Luna globoſa ſit, an concaua: & ſtellæ utrum'ne cohæreant cælo; an per aërem libero curſu ferantur; cælum ipſum qua magnitudine, qua materia conſtet; utrum quietum ſit, an mobile; an incredibili celeritate uoluatur; quanta ſit terræ craſſitudo; aut quibus fundamentis librata, & ſuſpenſa ſit: Hæc inquam diſputando, & coniecturis uelle comprehendere; tale eſt profecto; quale ſi diſſerere uelimus, qualem eſſe arbitramur cuiuſpiam remotiſſimæ gentis urbem, quam nunquam uidimus,

cuiusq; nihil aliud, q̃ nomen, audiuimus. Si nobis in ea re ſcientiam uendicemus; quæ non poteſt ſciri: non ne inſanire uideamur, qui id affirmare audeamus, in quo reuinci poſſimus? Quanto magis, qui naturalia, quæ ſciri ab homine non poſſunt, ſcire ſe putant, furioſi, dementesq; ſunt iudicandi. Recte ergo Socrates, & eum ſecuti academici ſcientiam ſuſtulerunt, quæ non diſputantis, ſed diuinantis eſt. Supereſt, ut opinatio in philoſophia ſola ſit. Nam unde abeſt ſcientia; id totum poſſidet opinatio. Id enim opinatur quiſque, quod neſcit. Illi autem, qui de rebus naturalibus diſputant; opinantur ita eſſe, ut diſputant. Neſciunt igitur ueritatem: quoniam ſcientia, certi eſt; opinatio, incerti. Redeamus ad illud ſuperius exemplum. Age, opinemur de ſtatu, & qualitate urbis illius, quæ nobis rebus omnibus præter nomen ignota eſt. Veriſimile eſt, in plano ſitam lapideis mœnibus, ædificijs ſublimibus, uijs pluribus, magnificis, ornatisq; delubris. Deſcribamus, ſi placet, mores, habitumq; ciuium. Sed cum hæc dixerimus; alius contraria diſputabit. & cum hic quoq; perorauerit; ſurget & tertius, & alij deinceps; et opinabuntur multo diſparia, quàm nos ſumus opinati. Quid ergo erit ex omnibus certius? fortaſſe nihil. At omnia ſunt dicta, quæ in rerum natura cadunt; ut neceſſe ſit aliquid eorum eſſe uerum. At neſcietur, quis uerum dixerit. Poteſt fieri, ut omnes ex parte aliqua errauerint; ex parte attigerint ueritatem. Stulti ergo ſumus, ſi hoc diſputatione quæramus. poteſt enim ſuperuenire aliquis, qui opiniones noſtras derideat, nosq; pro inſanis habeat, qui uelimus id, quod neſcimus, quale

ſit opinari. Verum non opus eſt longe poſita conquirere: unde nemo fortaſſe ueniat, qui nos redarguat. Age, opinemur, quid nunc in foro geratur, quid in curia. longum eſt id quoq;. dicamus, interpoſito uno pariete qd fiat: nemo poteſt id ſcire, niſi q audiuerit, aut uiderit. Nullus enim audet id dicere: quia ſtatim non uerbis, ſed re ipſa præſenti refutabitur. Atqui hoc idem faciunt philoſophi; q diſputant, in cœlo qd agatur. ſed eo ſe id impune facere arbitrantur; qa nullus exiſtit, q errores eorum coarguat. Quòd ſi exiſtimarent deſcenſurum eſſe aliquem, qui eos delirare, ac mentiri doceret: nunquam quicquam de iis rebus, quas ſcire non poſſunt, diſputarent. Nec tamen ideo felicior putanda eſt eorum impudentia, et audacia, qa non redarguntur. redarguit enim Deus; cui ſoli ueritas nota eſt: licet conniuere uideatur: eamq; hominum ſapiētiam pro ſumma ſtultitia computat. Recte igitur Zeno, ac Stoici opinationem repudiarunt. Opinari enim te ſcire, quod neſcias; non eſt ſapientis, ſed temerarij potius, ac ſtulti. Ergo ſi neq; ſciri quicquam poteſt (ut Socrates docuit) nec opinari oportet (ut Zeno) tota philoſophia ſublata eſt. Quid, quòd non tantū ab his duobus euertitur, qui philoſophiæ principes fuerunt; ſed ab omnibus? ut iam uideatur, iampridem ſuis armis eſſe confecta. In multas ſectas philoſophia diuiſa eſt: & omnes uaria ſentiunt. In qua ponimus ueritatem? in omnibus certe non poteſt. Deſignemus quamlibet. nempe in cæteris omnibus ſapientia non erit. Tranſeamus ad ſingulas. eodem modo, quicquid uni dabimus; cæteris auferemus. Vnaquæq; enim ſecta omnes alias euertit, ut

ſe,ſuaq; confirmet: nec ulli alteri ſapere concedit; ne ſe deſipere fateatur. ſed ſicut alias tollit; ſic ipſa quoq; ab alijs tollitur omnibus. Nihilo *minus enim philoſophi ſunt, qui eam ſtultitiæ accuſant.* Q*uancunq; laudaueris,ueramq́; dixeris;à philoſophis uituperatur,ut falſa.*Credemuſne *igitur uni ſeſe ſuamq; doctrinam laudanti; an multis unius alterius ignorantiam culpantibus?*Rectius *ergo ſit neceſſe eſt, quod plurimi ſentiunt, quàm quod unus.*Nemo *enim poteſt de ſe recte iudicare. quod nobilis poëta teſtatur.*Ita *enim comparatum eſſe hominum naturam omnium; ut aliena melius uideant, & diiudicent, quàm ſua.*Cum *igitur omnia incerta ſint; aut omnibus credendum eſt, aut nemini. ſi nemini: ſapientes ergo non ſunt: quia ſinguli, ſapientes eſſe ſe putant. ſi omnibus æque nõ ſunt ſapientes: quia ſinguli ab omnibus: eſſe negantur ſapientes.*Pereunt *igitur uniuerſi hocmodo; & tanquam* Spartiatæ *illi poëtarum, ſic ſe inuicem iugulant; ut nemo ex omnibus reſtet. quod eo fit; quia gladium habent, ſcutum nõ habent.*Si *ergo ſingulæ ſectæ multarum ſectarum iudicio ſtultitiæ conuincuntur: omnes igitur uanæ, atq; inanes reperiuntur. ita ſeipſam philoſophia conſumit, & conficit.* Q*uod cum intelligeret* Arceſilas Academiæ *conditor; reprehenſiones omniũ inter ſe collegit, confeſſionemq́; ignorantiæ clarorum philoſophorũ; armauitq́; ſe aduerſus omnes. ita conſtituit nouam non philoſophãdi philoſophiam.*Eo *igitur authore duo philoſophiæ genera eſſe cœperunt:* V*num, illud uetus; quod ſcientiã ſibi uendicat:* Alterum, *nouum repugnans; quod eam diſtrahit.*In *his duobus generibus uideo diſſidium, et*

quaſi ciuile bellum. Sapientiam, quæ diſtrahi non poteſt; in qua parte ponemus? Si natura rerum ſciri poteſt; hæc tironum caterua interibit: ſi non poteſt; ueterani conficientur. ſi pares fuerint; nihilo minus peribit dux omnium philoſophia; quia diſtracta eſt. nihil.n. poteſt ſine interitu ſuo ſibi eſſe contrarium. Si autem (ut docui) nulla poteſt eſſe in homine interna, & propria ſcientia ob fragilitatem conditionis humanæ: Arceſilæ manus uicit. Sed ne ipſa quidem ſtabit quia non poteſt omnino nihil ſciri. Sunt enim multa, quæ natura ipſa nos ſcire & uſus frequens, & uitæ neceſſitas cogit. Itaq; pereundum eſt, niſi ſcias; quæ ad uitā ſunt utilia, ut appetas; quæ periculoſa, ut fugias, & uites. Præterea multa ſunt, quæ uſus inuenit. Nam ſolis, ac lunæ uarij curſus, & meatus ſyderum, & ratio temporum deprehenſa eſt; & natura corporum à medicis, herbarumq; uires; & ab agricolis natura terrarũ, nec non imbrium futurorum, ac tempeſtatum ſigna collecta ſunt. Nulla deniq; ars eſt, quæ non ſcientia conſtet. Debuit ergo Arceſilas, ſiquid ſaperet, diſtinguere, quæ ſciri poſſent, quæ'ne neſciri. Sed ſi id feciſſet; ipſe ſe in populum redegiſſet. Nam uulgus interdum plus ſapit: quia tãtum, quantũ opus eſt, ſapit. A quo ſi quæras, utrum ſciat aliquid, an nihil; dicet ſe ſcire, quæ ſciat; fatebitur ſe neſcire, quæ neſciat. Recte ergo aliorũ ſuſtulit diſciplinas; ſed non recte fundauit ſuam. Ignoratio.n.rerum omnium non poteſt eſſe ſapientia. cuius eſt ſcire proprium. Ita cum philoſophos expugnauerit; ac docuerit, eos nihil ſcire; ipſe quoq; nomen philoſophi perdidit: quia doctrina eius eſt, nihil ſcire. Nam

qui alios reprehendit, quòd neſciant; ipſe debet ſciens eſſe. cum autem nihil ſciat; quæ peruerſitas, quæ ue inſolẽtia eſt, ob id ipſum ſe philoſophum conſtituere, propter quod cæteros tollat? Poſſunt enim ſic reſpondere. Si nihil nos ſcire conuiceris; & ideo non eſſe ſapientes, quia nihil ſciamus: ergo ne tu quidem es ſapiens: quia te quoq; confiteris nihil ſcire. Quid ergo promouit Arceſilas; niſi ꝙ confectis omnibus philoſophis, ſeipſum quoq; eodem mucrone transfixit? Nuſquam ne igitur ſapientia eſt? Immo uero inter philoſophos fuit: ſed nemo uidit. Alij putauerunt, ſciri poſſe oĩa. hi ſapientes utiq; non fuerunt. Alij nihil. ne hi quidẽ ſapientes fuerunt. illi, quia plus homini dederunt: hi, quia minus. utriſq; in utranq; partem modus defuit. Vbi ergo ſapientia eſt? Vt neq; te omnia ſcire putes; quod Dei eſt: neq; omnia neſcire: quod pecudis. Eſt enim aliquid medium, quod ſit hominis, ideſt ſcientia cum ignoratione coniuncta, et temperata. Sciẽtia in nobis ab anima eſt; quæ oritur é cœlo; ignoratio a corpore: quod eſt é terra. unde nobis & cum Deo, & cum animalibus eſt aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus conſtamus elemẽtis; quorũ alterum luce præditum eſt, alterũ tenebris: pars nobis data eſt ſcientiæ, pars ignorantiæ. per hunc quaſi pontem tranſire ſine cadendi periculo licet. nam illi omnes, qui in alteram partem inclinauerunt; aut dextro, aut ſiniſtrouerſus cœciderunt. utraq; autem pars q̃uo errauerit, dicã. Academici contra phyſicos ex rebus obſcuris argumentati ſunt, nullam eſſe ſcientiam; & exemplis paucarum rerum incomprehenſibilium cõtenti, amplexi ſunt ignorantiã;

tanquam ſcĕtiam totam ſuſtuliſſent, quia in parte ſuſtulerant. Phyſici contra ex ijs, quæ aperta ſunt, argumentũ trahebant, oĩa ſciri poſſe; contentiq; perſpicuis, retinebant ſcientiã; tanquam totam defendiſſent, quia ex parte defenderant. itaq; neq; hi clara, neq; illi obſcura uiderunt: ſed utriq;, dum ſolam ſcientiam conſertis manibus uel retinent, uel eripiunt; nõ uiderunt, in medio conſtitutam fore, quæ illos ad ſapientiam traſmitteret. Verũ Arceſilas ignorantiæ magiſter, cũ Zenoni obtrectaret principi Stoicorum; ut totam philoſophiam euerteret (authore Socrate) ſuſcepit hanc ſententiam, ut affirmaret nihil ſciri poſſe. Itaq; coarguit æſtimationem philoſophorum, qui putaſſent ingenijs ſuis erutam eſſe, atque inuentam ueritatem. uidelicet, quia mortalis fuerat illa ſapientia; paucisq; ante temporibus inſtituta, ad ſummum iam incrementum peruenerat; ut iam neceſſario conſeneſceret, ac periret: repente extitit academia tanquam ſenectus philoſophiæ, quæ illam conficeret iam defloreſcentem. Rectiq; uidit Arceſilas, arrogantes, uel potius ſtultos eſſe, qui putent, ſcientiam ueritatis coniectura poſſe comprehendi. Sed tamen falſa dicentem redarguere non poteſt, niſi qui ſcierit ante, quid ſit uerum. quod Arceſilas ueritate non cognita facere conatus, introduxit genus philoſophiæ ἀσύστατον; quod latine inſtabile, ſiue inconſtans poſſumus dicere. Vt enim, nihil ſcire poſſe, ſciẽdum ſit; aliquid ſciri, neceſſe eſt. Nam ſi omnino nihil ſcias; id ipſum, nihil ſciri poſſe, tolletur. Itaq; qui uelut ſententiæ loco pronuntiat, nihil ſciri; tanquam præceptum profitetur, & cognitum; ergo aliquid ſciri poteſt. Huic

ſimile eſt illud, quod in ſcholis proponi ſolet in aſyſtati generis exemplum; ſomniaſſe quẽdam, ne ſomnijs crederet. Si enim crediderit; tum ſequitur, ut credendum non ſit. Si autem non crediderit; tunc ſequitur, ut credendum ſit. Ita ſi nihil ſciri poteſt; neceſſe eſt, id ipſum ſciri, quòd nihil ſciatur. Si autem ſcitur, poſſe nihil ſciri: falſum eſt ergo, quod dicitur, nihil poſſe ſciri. Sic inducitur dogma ſibiipſi repugnans, ſéq; diſſoluens. Sed homo uerſutus, cæteris philoſophis uoluit ſcientiàm eripere, ut eam domi abſconderet. nam ſibi illam profectò nõ adimit, qui aliquid affirmat, ut cæteris adimat: ſed nihil agit. apparet enim; ac furtum ſuum prodit. Quanto faceret ſapientius, ac uerius; ſi exceptione facta, diceret, cauſas, rationesq́; duntaxat rerum cœleſtium, ſeu naturalium, quia ſunt abditæ, neſciri poſſe, quia nullus doceat; nec quæri oportere, quia inueniri quærendo non poſſunt. Qua exceptione interpoſita, et phyſicos admonuiſſet, ne quærerent ea, quæ modum excederent cogitationis humanæ; et ſeipſum calumniæ inuidia liberaſſet; & nobis certe dediſſet aliquid, quod ſequeremur. Nunc autem cum ab his ſequendis nos retraxerit; ne uelimus plus ſcire, quàm poſſimus: non minus à ſe quoq; ipſo retraxit. Quis enim uelit laborare, ne quicquã ſciat? aut eiuſmodi ſuſcipere doctrinam, ut etiam communem ſcientiam perdat? Quæ ſi doctrina eſt; ſcientia conſtet, neceſſe eſt: ſi non eſt; quis tam ſtultus eſt, ut diſcendum id putet, in quo aut nihil diſcitur, aut omnino dediſcitur? Quare ſi neq; omnia ſciri poſſunt, quod phyſici putauerunt; neque nihil, quod academici: philoſophia omnis extincta eſt.

Tranſeamus nunc ad alterã philoſophiæ partem; quã ipſi moralẽ uocant; in qua totius philoſophiæ ratio continetur. ſiquidem in illa phyſica ſola oblectatio eſt, in hac etiam utilitas. Et quoniam in diſponendo uitæ ſtatu, formandiſq; moribus, periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam neceſſe eſt adhiberi; ut ſciamus, quomodo nos oporteat uiuere. Illic enim poteſt uenia concedi. quia ſiue aliquid dicunt; nihil proſunt: ſiue delirant; nihil nocent. Hic uero nullus diſſidio, nullus errori eſt locus. omnes unum ſentire oportet, ipſamq; philoſophiã uno quaſi ore præcipere. quia ſiqd fuerit erratum; uita omnis euertitur. In illa priori parte ut periculi minus, ita plus difficultatis eſt; quòd obſcura rerum ratio cogit diuerſa, & uaria ſentire. Hic ut periculi plus, ita minus difficultatis; quòd ipſe uſus rerum, & quotidiana experimenta poſſunt docere, quid ſit uerius, & melius. Videamus ergo, utrum'ne conſentiant, aut quid nobis afferant, quo rectius in uita degatur. Non neceſſe eſt omnia circuire: unum eligamus, ac potiſſimum; quod eſt ſummum, ac principale; in quo totius ſapientiæ cardo uerſatur. Epicurus ſummum bonum in uoluptate animi eſſe cenſet: Ariſtippus in uoluptate corporis. Calliphon, & Dinomachus cyrenaici, honeſtatem cum uoluptate iunxerũt. Diodorus in priuatione doloris ſummum bonum poſuit: Hieronymus in non dolendo: Peripatetici autem in bonis animi, & corporis, & fortunæ. Herilli ſummum bonum eſt ſcientia: Zenonis, cum natura congruenter uiuere: quorundam Stoicorum, uirtutem ſequi. Ariſtoteles in honeſtate, ac uirtute ſummum bonum col-

locauit. Hæ ſunt fere omnium ſententiæ. In tanta diuerſitate quem ſequimur? cui credimus? Par eſt omnibus authoritas. Si eligere poſſumus, quod eſt melius; iam non eſt philoſophia nobis neceſſaria; quia ſapientes iam ſumus, qui de ſapientum ſententijs iudicamus. Cum uero diſcendæ ſapiẽtiæ cauſa ueniamus; qui poſſumus iudicare, qui nondum ſapere cœperimus? maxime cum præſto aſſit academicus, qui nos pallio retrahat, ac uetet cuiquam credere; nec tamen afferat ipſe, quod ſequamur. Quid ergo ſupereſt; niſi ut omiſſis litigationibus furioſis, ac pertinacibus, ueniamus ad iudicem illum, ſcilicet datorem ſimplicis, & quietæ ſapientiæ? qui non tantum formare nos, ac inducere in uiam poſſit; uerum etiam de controuerſijs iſtorum ferre ſententiam. Hic nos docet, quid ſit hominis uerum, ac ſummum bonum. de quo prius quàm dicere incipio; illæ omnes ſententiæ ſunt refellendæ; ut appareat, neminem illorum fuiſſe ſapientem. Cum de officio hominis agatur; oportet ſummum ſummi animalis bonum in eo conſtitui, quod commune cum cæteris animalibus eſſe non poſſit. Sed ut feris dentes, armentis cornua, uolucribus pennæ, propria ſunt: ſic homini aliquid ſuum debet aſcribi, ſine quo rationem ſuæ conditionis amittat. Nã quod uiuendi, aut generandi cauſa datum eſt omnibus; eſt quidem bonum naturale; ſummum tamen non eſt; niſi quod eſt unicuiq; generi proprium. Sapiens ergo non fuit, qui ſummum bonum credidit animi uoluptatem. quoniam ſiue illa ſecuritas, ſiue gaudium eſt; communis eſt omnibus. Ariſtippo ne reſpondendum quidem duco; quem in corporis ſemper

uoluptates ruentem, nihil'q; aliud quàm uentri, & ueneri ſeruientem, nemini dubium eſt, hominem nō fuiſſe. ſic enim uixit; ut nihil inter eum, pecudem'q; diſtaret, niſi unum, quòd loquebatur. Quòd ſi aſino, aut cani, aut ſui facultas loquendi tribuatur; quæras'q; ab his, quid ſibi uelint, cum fœminas tam rabide conſectantur, ut uix diuelli queant, cibos etiam, potum'q; negligant; cur aut alios mares uiolenter abigant, aut ne uicti quidem abſiſtant; ſed à fortioribus ſæpe contriti, eo magis inſectentur; cur nec imbres, nec frigora pertimeſcant; laborem ſuſcipiant; periculum non recuſent: Quid aliud reſpondebunt, niſi ſummum bonum eſſe corporis uoluptatem? eam ſe appetere, ut afficiātur ſuauiſſimis ſenſibus; eos'q; eſſe tanti, ut aſſequendorum cauſa, nec laborem ſibi ullum, nec uulnera, nec mortem ipſam recuſandam putent. Ab his'ne igitur præcepta uiuendi petemus; qui hoc idem ſentiūt, quod animæ rationis expertes? Aiunt Cyrenaici, uirtutem ipſam ex eo ipſo eſſe laudandam, quòd ſit efficiens uoluptatis. Verum ergo inquit obſcœnus canis, aut ſus ille lutulentus. nam ideo cum aduerſario ſumma uirium contentione depugno; ut uirtus mea pariat mihi uoluptatem: cuius expers ſim neceſſe eſt, ſi uictus abſceſſero. Ab his ergo ſapere diſcemus, quos à pecudibus, ac belluis non ſententia, ſed lingua diſcernit? Priuationem doloris ſummum bonum putare, non plane peripateticorum, ac Stoicorum, ſed cynicorum philoſophorum eſt. Quis enim non intelligat, ab ægrotis, & in aliquo dolore poſitis eſſe hoc diſputatum? Quid tam ridiculum, quàm id habere pro ſummo bono, quod me-

dicus poſſit dare? Dolendum eſt ergo, ut fruamur bono, & quidem grauiter, ac ſæpe; ut ſit poſtea, non dolere, iucundius. Miſerrimus eſt igitur, qui nunquam doluit; quia bono caret. quem nos feliciſſimum putabamus, quia malo caruit. Ab hac uanitate nó longe abfuit, qui, omnino nihil dolere, ſummum bonum dixit: Nam præter ꝙ omne animal doloris eſt fugiens; qui poteſt ſibi hoc bonum præſtare; quod nobis ut eueniat, nihil aliud poſſumus quàm optare? Summum autem bonum non poteſt efficere quenquam beatum, niſi ſemper fuerit in ipſius poteſtate. hoc autem non uirtus homini, non doctrina, non labor, ſed natura ipſa cunctis animantibus præſtat. Qui uoluptatem cum honeſtate iunxerunt; communionem hanc effugere uoluerunt. ſed effecerunt repugnans bonum. quoniam qui uoluptati deditus eſt; honeſtate careat, neceſſe eſt: qui honeſtati ſtudet; uoluptate. Peripateticorum bonum nimium multiplex, exceptis animi bonis, quæ ipſa quæ ſint, magna contentio eſt; commune cum belluis poteſt uideri. Nam corporis bona, ideſt incolumitas, indolentia, ualetudo, non minus ſunt mutis, quàm homini neceſſaria; ac neſcio, an etiam magis. quia homo & medelis, & miniſterijs ſubleuari poteſt, muta nó poſſunt. Item, quæ appellant fortunæ bona? nam ſicut homini opibus ad uitam tuendam, ita illis præda, & pabulis eſt opus. Ita inducendo bonum, quod non ſit in hominis poteſtate, totum hominem alienæ ditioni ſubiugarunt. Audiamus etiam Zenonem. nam is interdum uirtutem ſomniat. Summum, inquit, eſt bonum, cum natura conſentanee uiuere. Belluarum igitur nobis more uiuendum

eſt. Nam quæ abeſſe debent ab homine; in his omnibus deprehenduntur. uoluptates appetunt; metuunt; fallunt; inſidiantur; occidunt: & , quod ad rem maxime attinet, Deum neſciunt. Quid ergo me docet, ut uiuam ſecundum naturam; quia ipſa in deterius prona eſt; & quibuſdam blandimentis lenioribus in uitia præcipitat? Sed ſi aliam mutorum, aliam hominis dicit eſſe naturam; quòd homo ad uirtutem ſit genitus: non nihil dicat: ſed tamen non erit definitio ſummi boni. quia nullum eſt animal, quod non ſecundum naturam ſuã uiuat. Qui ſcientiam ſummum bonum fecit; aliquid homini proprium dedit. ſed ſcientiam alterius rei gratia homines appetunt, non propter ipſam. Quis enim ſcire contentus eſt, non expetens aliquem fructum ſcientiæ? Artes ideo diſcuntur, ut exerceantur: exercentur autem uel ad ſubſidia uitæ, uel ad uoluptatem, uel ad gloriam. Non eſt igitur ſummum bonum, quod non propter ſe expetitur. Quid ergo intereſt, utrum ſcientiam ſummum bonum putemus; an illa ipſa, quæ ſcientia ex ſe parit, ideſt uictum, gloriam, uoluptatem? quæ non ſunt homini propria, & ideo ne ſumma quidem bona. Nam uoluptatis, & uictus appetentia non homini ſolum, ſed etiam mutis ineſt. Quid cupiditas gloriæ? non ne in equis deprehenditur, cum uictores exultant, uicti dolent?

Tantus amor laudum, tantæ eſt uictoria curæ.

Nec immerito ſummus poëta experiendum eſſe ait,

Et quis cuiq; dolor uicto, quæ gloria palmæ.

Quòd ſi ea, quæ parit ſcientia, communia ſunt cum

alijs animalibus: non eſt ergo ſummum bonum ſcientia. Præterea non mediocre huius diſputationis eſt uitium, quòd ſcientia nuda ponitur. Incipient enim beatiores uideri, qui artem aliquam ſcierint, immo uero qui & res malas ſcierint; ut tam beatus ſit, qui uenena didicerit temperare, quàm qui mederi. Quæro igitur, ad quam rem ſcientia referenda ſit. ſi ad cauſas rerum naturalium: quæ beatitudo erit mihi propoſita, ſi ſciero unde Nilus oriatur, uel quicquid de cœlo phyſici delirant? Quid, quòd earum rerum non eſt ſcientia, ſed opinio; quæ pro ingenijs uaria eſt? Reſtat, ut ſcientia bonorum, ac malorum ſummum bonum ſit. Cur ergo ſcientiam maluit, quàm ipſam ſapientiam ſummum bonum dicere; cum ſit utriuſque ſignificatio, & uis eadem? Nemo tamen uſque adhuc ſummum bonum dixit eſſe ſapientiam. quod melius dici potuit. Nam ſcientia parum eſt ad bonum ſuſcipiendum, malumq́; fugiendum, niſi accedat & uirtus. Multi enim philoſophorum, cum de bonis, maliſq; diſſererent; aliter tamen, q̃ loquebantur, natura cogente uixerunt, quia uirtute caruerunt. Virtus autem cum ſcientia coniuncta, eſt ſapientia. Supereſt, ut eos etiam refellamus, q̃ uirtutem ſummum bonum putauerunt. in qua opinione etiã M. Tullius fuit. in quo multum inconſyderati fuerunt. non. n. uirtus ipſa eſt ſummum bonum, ſed effectrix, & mater eſt ſummi boni: quoniam perueniri ad illud ſine uirtute non poteſt. Vtrunq; intellectu eſt facile. Quæro enim, utrum'ne ad præclarũ illud bonum facile perueniri poſſit; an cum difficultate, ac labore. Expediant acumen

ſuum, erroremq́; defendant. ſi facile ad illud, ac ſine labore perueniri poteſt; ſummum bonum non eſt. quid.n. nos cruciemus, q̃d conficiamus enitendo diebus, & noctibus? quandoq̃dem tam in promptu id, quod quærimus, iacet; ut illud quilibet ſine ulla contentione animi deprehẽdat. Sed ſi cõmune quoq;, ac mediocre quodlibet bonum non niſi labore aſſeq̃mur; q̃m bonorum natura in arduo poſita eſt, malorum in præcipiti: ſummo igitur labore ſummũ bonum aſſequi neceſſe eſt. quod ſi uerissimum eſt: ergo altera uirtute opus eſt, ut perueniamus ad eam uirtutem, quæ dicitur ſummũ bonum. quod eſt incõgruens, et abſurdũ; ut uirtus per ſeipſam perueniat ad ſeipſam. Si non poteſt ad ullum bonũ niſi per laborem perueniri: apparet uirtutem eſſe, per quã perueniatur: q̃m in ſuſcipiẽdis, perferẽdisq́; laboribus, uis, officiumq́; uirtutis eſt. Ergo ſummũ bonum non poteſt eſſe id, propter quod neceſſe eſt ad aliud perueniri. Sed illi, cum ignorarent quid efficeret uirtus, aut quò tenderet; honeſtius autem nihil reperirent: ſubſtiterunt in ipſius uirtutis nomine; quam nullo propoſito emolumento, appetendam eſſe dixerunt; & bonum ſibi conſtituerũt, quòd bono indigerent. Ariſtoteles ab iis non longe receſſit; q̃ uirtutem cum honeſtate ſummum bonum putauit: quaſi ulla uirtus poſſit eſſe inhoneſta; ac non, ſiquid habuerit turpitudinis, uirtus eſſe deſinat. ſed uidit fieri poſſe, ut de uirtute prauo iudicio ſentiatur male & ideo exiſtimationi hominum ſeruiendum putauit. quod qui facit; à recto, bonoq́; diſcedit. quia non eſt in noſtra poteſtate, ut uirtus pro ſuis meritis honeſtetur. Nam q̃d eſt honeſtas; niſi honor perpetuus, ad aliquẽ ſecũdo populi ru- honeſt[as]

more delatus? Quid ergo fiet; ſi errore, ac prauitate hominum, mala exiſtimatio ſubſequatur? abijciemuſne uirtutem, quia flagitioſa, & turpis ab inſipientibus iudicatur? Quæ quoniam inuidia premi, ac uexari poteſt; ut ſit ipſum proprium, ac perpetuum bonum, nullo extrinſecus adiumento indigere debet, quim ſuis per ſe uiribus nitatur, & conſtet. Itaq; nec ullum ei ab homine bonum ſperandum eſt; nec ullum malum recuſandum. Venio nunc ad ueræ ſapientiæ ſummum bonum. cuius natura hoc modo determinanda eſt: Primũ, ut ſolius hominis ſit; nec cadat in ullum aliud animal: Deinde, ut ſolius animi; nec communicari poſſit cum corpore: Poſtremo, ut non poſſit cuiquam ſine ſcientia, & uirtute contingere. Quæ circumſcriptio illas omnes ſententias excludit, ac ſoluit. eorum enim, qui dixerunt, nihil tale eſt. Dicam nunc, quid ſit: ut doceam (quod inſtitui) philoſophos omnes cæcos, atq; inſipientes fuiſſe; qui, quod eſt homini ſummum bonum conſtitutum, nec uidere, nec intelligere, nec ſuſpicari aliquando potuerunt. Anaxagoras, cum ab eo quæreretur, cuius rei cauſa natus eſſet; reſpondit, ſolis, ac cœli uidendi. Hanc uocem admirantur omnes, ac philoſopho dignam iudicant. At ego hunc puto non inuenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paſſim, ne taceret. quod quidem ſecum, ſi ſapiens fuiſſet, commentatum, & meditatum habere debuit. quia ſiquis rationẽ ſui neſciat; non homo ſit quidem. ſed putemus non ex tempore dictum illud effuſum. Videamus, in tribus uerbis quot, & quanta peccauerit: Primum, quòd omne hominis officium in oculis poſuit, nihil ad mentem referens, ſed

ad corpus omnia. Quid ſi cæcus fuiſſet? officium'ne hominis amitteret; quod fieri ſine occaſu animæ non poteſt? Quid cæteræ corporis partes? an'ne carebunt ſuis quoque muneribus? Quid, quòd plus eſt in auribus, quàm in oculis ſitum? quoniam & doctrina, & ſapientia percipi auribus ſolis poteſt, oculis ſolis non poteſt. Cœli, ac ſolis uidendi cauſa natus es? Quis te in hoc ſpectaculum induxit? aut quid cœlo, rerumq; naturæ uiſio tua confert? Nimirum ut hoc immenſum, & admirabile opus laudes. Cōfitere ergo rerum omnium eſſe conſtitutorem Deum: qui te in hunc mundum quaſi teſtem, laudatoremq; tanti ſui operis induxit. Magnum eſſe credis, uidere cœlum, ac ſolem. cur ergo gratias non agis ei, qui huius beneficij author eſt? cur non ipſius uirtutem, prouidentiam, poteſtatem metiris animo, cuius opera miraris? etenim neceſſe eſt, ut multo mirabilior ſit, qui mirabilia perfecit. Si te quiſpiam uocaſſet ad cœnam; in eaq; optime acceptus eſſes: non inſanus uiderere, ſi pluris faceres ipſam uoluptatem, q̃ uoluptatis authorem? Adeo philoſophi ad corpus omnia referunt, nihil prorſus ad mentem: nec uident amplius, q̃ quod ſub oculos uenit. Atqui remotis omnibus officijs corporis, in ſola mente ponenda eſt hominis ratio. Non ergo ideo naſcimur, ut ea, quæ ſunt facta, uideamus; ſed ut ipſum factorem rerum omnium contemplemur, ideſt mente cernamus. Quare ſiquis hominem, qui uere ſapit, interroget, cuius rei gratia natus ſit: reſpondebit intrepidus, ac paratus, colendi ſe Dei gratia natum; qui nos ideo generauit, ut ei ſeruiamus. ſeruire autem Deo, nihil aliud eſt, quam bonis operi-

bus tueri, & conſeruare iuſtitiam. Sed ille, ut homo diuinarum rerum imperitus, rem maximam redegit ad minimum, duo ſola deligens, quæ ſibi diceret intuenda. Quòd ſi natum ſe eſſe dixiſſet, ut mundum intueretur: quanquam omnia comprehenderet, ac maiori uteretur ſono; tamen non impleſſet hominis officium. quia quanto pluris eſt anima, quàm corpus: tanto pluris eſt Deus, quàm mundus: quia mundum Deus fecit, & regit. Non ergo mundus oculis, quia utrunq; eſt corpus; ſed Deus anima contemplandus eſt: quia Deus, ut eſt ipſe immortalis; ſic animum uoluit eſſe ſempiternum. Dei autem contemplatio eſt, uenerari, & colere communem parentem generis humani. Quod ſi à philoſophis abfuit; proiectiq; in terram fuerunt diuina ignorando: exiſtimandus eſt Anaxagoras ad ea, quæ uidenda natum ſe eſſe dixit, nec cœlum uidiſſe, nec ſolem. Expedita eſt igitur hominis ratio, ſi ſapiat. cuius propria eſt humanitas. nam ipſa humanitas quid eſt, niſi iuſtitia? quid eſt iuſtitia, niſi pietas? pietas autem nihil aliud eſt, quàm Dei parentis agnitio.

Summũ igitur bonum hominis in ſola religione eſt. nam cætera, etiam quæ putantur eſſe homini propria; in cæteris quoque animalibus reperiuntur. Cum enim ſuas uoces proprijs inter ſe notis diſcernunt, atq; dignoſcunt; colloqui uidentur. ridendiq; ratio apparet in his aliqua, cum demulſis auribus, contractoq; rictu, et oculis in laſciuiam reſolutis, aut homini alludunt, aut ſuis quiſq; coniugibus, ac fœtibus proprijs. Nonne aliquid amori mutuo, & indulgentiæ ſimile impartiunt? Iam, illa, quæ ſibi proſpiciunt in futurum, & cibos reponũt;

habent utiq; prouidentiam. Rationis quoq; ſigna in multis deprehenduntur. Nam quando utilia ſibi appetunt; mala cauent; pericula uitant; latibula ſibi parant in plures exitus diſparentia: profecto aliquid intelligunt. Poteſt aliquis negare illis ineſſe rationem, cum hominem ipſum ſæpe deludant? Nam quibus generandi mellis officium eſt; cum aſſignatas incolunt ſedes; caſtra muniunt; domicilia inenarrabili arte componunt; regi ſuo ſeruiunt; neſcio, an in his perfecta ſit prudentia. Incertum eſt igitur, utrum'ne illa, quæ homini tribuuntur, communia ſint cum alijs uiuẽtibus: religionis certe ſunt expertia. Equidem ſic arbitror, uniuerſis animalibus eſſe datam rationem, ſed mutis tantummodo ad uitam tuendam, homini autem ad propagandam. Et quia in homine ipſa ratio perfecta eſt; ſapientia nominatur. quæ in hoc eximium facit hominem; quòd ſoli datum eſt homini intelligere diuina. Qua de re Ciceronis uera eſt ſententia. Ex tot, inquit, generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei ipſiſq; in hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiam ſi ignoret, qualem Deum haberi deceat; tamen habendum ſciat. Ex quo efficitur, ut is agnoſcat Deum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur. Qui ergo philoſophi uolunt animos omni metu liberare; tollunt etiam religionem; & orbant hominem ſuo proprio, ac ſingulari bono. quod eſt à recte uiuendo, atque ab omni humanitate diſiunctum. quia ut Deus cuncta uiuentia ſubiecit homini, ſic ipſum hominem ſibi. Nam quid eſt, cur ijdem ipſi diſputent, eò dirigendam eſſe mentem, quò uultus erectus

eſt? Si enim nobis cœlum ſpectandum eſt: ad nihil aliud utique quàm ob religionem. Si religio tollitur: nulla nobis ratio cum cœlo eſt. Itaq; aut cœ eſt ſpectandum, aut in terram procumbendum. In terram procumbere, niſi uelimus, quidem non poſſumus: quorum ſtatus rectus eſt. In cœlum igitur ſpectandum eſt: quò natura corporis prouocat. quod ſi conſtat eſſe faciendum: aut ideo eſt faciendũ, ut religioni ſeruiamus; aut ideo, ut rationem rerum cœleſtium cognoſcamus. Sed rationem rerum cœleſtium cognoſcere nullo modo poſſumus. quia nihil eiuſmodi poteſt cogitando inueniri, ſicut ſupra docui. Religioni ergo ſeruiendum eſt. quam qui non ſuſcipit; ipſe ſe proſternit in terram; & uitam pecudum ſecutus, humanitate ſe abdicat. Sapientiores ergo imperiti: qui etiam ſi errant in religione deligenda; tamen naturæ ſuæ, conditioniſq; meminerunt.

Conſtat igitur totius humani generis conſenſu, religionem ſuſcipi oportere. ſed quomodo in ea erretur, explicandum eſt. Naturam hominis hanc Deus eſſe uoluit; ut duarum rerum cupidus, & appetens eſſet; religionis, & ſapientiæ. Sed homines ideo falluntur, quòd aut religionem ſuſcipiunt omiſſa ſapientia; aut ſapientiæ ſoli ſtudent omiſſa religione; cum alterum ſine altero eſſe non poſſit uerum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, ſed ideo falſas, quia ſapientiam reliquerunt; quæ illos docere poterat, Deos multos eſſe non poſſe. aut ſtudent ſapientiæ, ſed ideo falſæ, quia religionem ſummi Dei omiſerunt; qui eos ad ueri ſcientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum ſuſcipiunt; uitam deuiam, maximiſq; erroribus plenam ſequun=

tur: quoniam in his duobus inſeparabiliter connexis et officium hominis, & ueritas omnis incluſa eſt. Miror itaq; nullum omnino philoſophorum extitiſſe, qui ſedem, ac domicilium ſummi boni reperiret. Potuerunt enim ſic quærere. Quodcunq; eſt ſummum bonum; neceſſe eſt omnibus eſſe propoſitum. Voluptas eſt, quæ appetitur à cunctis: ſed hæc & communis eſt cum belluis; & honeſti uim non habet; & ſatietatem affert; et nimia nocet; & proceſſu minuitur ætatis; & multis nõ contingit. nam qui opibus carẽt; quorum maior eſt numerus; etiam uoluptate careant, neceſſe eſt. Non eſt igitur ſummum bonum, ſed ne bonum quidem uoluptas. Quid diuitiæ? Multo magis. Nam & paucioribus, & plerunq; caſu, & inertibus ſæpe, et nonnunquam ſcelere contingunt; & optantur ab ijs, qui eas iam tenent. Quid regnum ipſum? Ne id quidem. Non enim cuncti homines regnare poſſunt: & neceſſe eſt uniuerſos ſummi boni capaces eſſe. Quæramus igitur aliquid, quod propoſitum ſit omnibus. Num uirtus? Negari non poteſt, quin & bonum ſit, & omnium certe bonum. Sed ſi beata eſſe non poteſt; quia uis, & natura eius in malorum perferentia poſita eſt: non eſt profecto ſummum bonum. Quæramus aliud. At nihil uirtute pulchrius, nihil ſapientia dignius inueniri poteſt. Si enim uitia ob turpitudinem fugienda ſunt: uirtus igitur appetenda eſt ob decorem. quid ergo? poteſt ne fieri, ut quod bonum, quod honeſtum eſſe conſtat; mercede, ac præmio careat; ſitq; tam ſterile, ut nihil ex ſe cõmodi pariat? Labor ille magnus, & difficultas, et eluctatio aduerſus mala, quibus hæc uita plena eſt; aliquid magni bo-

ni pariat, neceſſe eſt. Id uero quid eſſe dicemus? num uoluptatem? at nihil turpe ex honeſto naſci poteſt. Num diuitias? num poteſtates? At ea quidem fragilia ſunt, & caduca. Num gloriam? num honorem? num memoriam nominis? At hæc omnia non ſunt in ipſa uirtute, ſed in aliorum exiſtimatione, atque arbitrio poſita. Nam ſæpe uirtus & inuiſa eſt; & malo afficitur. Debet autem id bonum, quod ex eo naſcitur, ita cohærere; ut diuelli, atque diſtrahi nequeat. nec aliter ſummum bonum uideri poteſt, quàm ſi proprium ſit uirtutis; & tale, ut neq; adijci quicquam, nec detrahi poſſit. Quid, quòd in his omnibus contemnendis uirtutis officia conſiſtunt? Nam uoluptates, opes, potentias, honores, atque omnia, quæ pro bonis habentur, non concupiſcere, non appetere, non amare, quod cæteri faciunt uicti cupiditate, id eſt profecto uirtutis. Aliud ergo ſublimius, atq; præclarius efficit; nec fruſtra his præſentibus bonis reluctatur; niſi quòd maiora, et ueriora deſyderat. non deſperemus inueniri poſſe; modo uerſet ſe cogitatio in omnia. Neque enim leuia, aut ludicra petuntur Præmia. Sed quæritur quid ſit, propter quod naſcimur; quid efficiat uirtus. poſſumus ſic inueſtigare. Duo ſunt, ex quibus homo conſtat; animus, & corpus. Multa ſunt propria animi, multa propria corporis, multa utriq; communia; ſicut eſt ipſa uirtus: quæ quoties ad corpus refertur; diſcernendi gratia fortitudo nominatur. Quoniam igitur utrique ſubiacet fortitudo; utrique propoſita dimicatio eſt, & utrique ex dimicatione uictoria: corpus, quia ſolidum eſt, & comprehenſibile; cum ſolidis, & comprehenſibilibus con-

ſligat neceſſe eſt: animus autem, quia tenuis, & inuiſibilis eſt; cum iis congreditur hoſtibus, qui uideri, tangiq; non poſſunt. Qui ſunt autem hoſtes animi, niſi cupiditates, uitia, peccata? quæ ſi uicerit uirtus, ac fugauerit; immaculatus erit animus, ac purus. Vnde ergo colligi poteſt, quid efficiat animi fortitudo? Nimirum ex coniuncto, & pari, hoc eſt ex corporis fortitudine. quod cum in aliquam congreſſionem, certamenq; uenerit; quid aliud ex uictoria, quàm uitam petit? Siue enim cum homine, ſiue cum beſtia dimices; pro ſalute certatur. Ergo ut corpus uincendo id aſſequitur, ut non intereat: ſic etiam animus, ut permaneat. & ſicut corpus ab hoſtibus ſuis uictum, morte multatur; ita ſuperatus à uitiis animus, moriatur neceſſe eſt. Quid ergo intererit inter animi, corporiſq; dimicationem, niſi quòd corpus temporalem uitam expetit, animus ſempiternam? Si ergo uirtus per ſeipſam beata non eſt; quoniam in perferẽdis (ut dixi) malis, tota uis eius eſt; ſi omnia, quæ pro bonis concupiſcuntur, negligit; ſi ſummus eius gradus ad mortem patet; quandoquidem uitam, quæ optatur à cæteris, ſæpe reſpuit; mortemq;, quam cæteri timent, fortiter ſuſcipit: ſi neceſſe eſt, aliquid ex ſe magni boni pariat; quia ſuſcepti, & ſuperati uſq; ad mortem labores, ſine præmio eſſe non poſſunt: ſi nullum præmium, quod ea dignum ſit, in terra reperitur; quandoquidem cuncta, quæ fragilia ſunt, & caduca, ſpernit: Quid aliud reſtat, niſi ut cœleſte aliquid efficiat, q̃a terrena uniuerſa contemnit? & ad altiora nitatur, q̃a humilia deſpiciat? Id uero nihil aliud põt eſſe, q̃ immortalitas. Merito ergo philoſophorum non obſcurus

Euclides, qui fuit conditor Megaricorum diſciplinæ; diſſentiens à cæteris, id eſſe ſummum bonum dixit, quod ſimile ſit, & idem ſemper. Intellexit profectò, quæ ſit natura ſummi boni; licet id non explicauerit quid ſit. id eſt autem immortalitas, nec aliud omnino quicq̃. quia ſola nec imminui, nec augeri, nec immutari poteſt. Seneca quoq; imprudens incidit, ut fateretur, nullum eſſe aliud uirtutis præmiũ, q̃ immortalitatem. Laudans enim uirtutem in eo libro, quem de immatura morte conſcripſit; Vna, inquit, res eſt uirtus, quæ nos immortalitate donare poſſit, & pares Dijs facere. Sed & Stoici, quos ſecutus eſt; negant ſine uirtute effici quenq̃ beatum poſſe. Ergo uirtutis præmium beata uita eſt, ſi uirtus (ut recte dictum eſt) beatam uitam facit. Non eſt igitur (ut aiunt) propter ſeipſam uirtus expetenda, ſed propter uitam beatam, quæ uirtutẽ neceſſario ſequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod eſſet ſummum bonum. Hæc autem uita præſens, & corporalis, beata eſſe non poteſt; quia malis eſt ſubiecta per corpus. Epicurus Deum beatum uocat, quia incorruptus & quia ſempiternus eſt. Beatitudo enim perfecta eſſe debet; ut nihil ſit, quod eam uexare, ac imminuere, aut immutare poſſit. Nec aliter quicquam exiſtimari beatum poteſt, niſi fuerit incorruptum. Incorruptum autem nihil eſt, niſi quod eſt immortale. Sola ergo immortalitas beata eſt; quia corrumpi, ac diſſolui non poteſt. Quod ſi cadit in hominẽ uirtus; quod negare nullus poteſt; cadit & beatitudo. Non poteſt.n. fieri, ut ſit miſer, qui uirtute eſt prædıtus. Si cadit beatitudo; ergo & immortalitas cadit in hominem, quæ

beata

beata eſt. Summum igitur bonum ſola immortalitas inuenitur; quia nec aliud animal, nec corpus attingit; nec poteſt cuiquam ſine ſcientiæ uirtute, ideſt ſine Dei *cognitione, ac iuſtitia peruenire. cuius appetitio quàm uera, quàm recta ſit, ipſa uitæ huiuſce cupiditas indicat: quæ licet ſit temporalis, & labore pleniſſima; expetitur tamen ab omnibus, & optatur. hanc enim tam ſenes q̃ pueri, tam reges quàm infimi, tam denique ſapientes quàm ſtulti cupiunt.* Tanti *eſt (ut* Anaxagoræ *uiſum eſt) contemplatio cœli, ac lucis ipſius, ut quaſcunq; miſerias libeat ſuſtinere.* Cum *igitur laborioſa hæc, & breuis uita, non tantum hominum, ſed etiam cæterorum animantium conſenſu magnum bonum eſſe ducatur: manifeſtum eſt, eandem ſummum, ac perfectum fieri bonum, ſi & fine careat, & omni malo.* Deniq; *nemo unquam extitiſſet, qui hanc ipſam breuem cótemneret, aut ſubiret mortem, niſi ſpe uitæ longioris. nam illi, qui propter ſalutem ciuium, uoluntariæ ſe neci obtulerunt, ſicut* Thebis Menœceus, Athenis Codrus, Romæ Curtius, *&* Mures duo Decij; *nunquam mortem uitæ commodis prætuliſſent; niſi ſe immortalitatem opinione ciuium conſequi putauiſſent qui tametſi neſcierunt immortalitatis uiam: res tamen eos non fefellit.* Si *enim uirtus diuitias, & opes ideo contemnit, q.a fragiles ſunt; uoluptates ideo, quia breues: ergo & uitam fragilem, breuemq; ideo contemnit; ut ſolidam, et perpetuam conſequatur.* Ipſa *ergo cogitatio per ordinem gradiens, & uniuerſa conſyderans, perducit nos ad eximium illud, & ſingulare, cuius cauſa naſcimur, bonum. quod ſi feciſſent philoſophi; ſi non, quod ſemel apprehenderant,*

tueri pertinaciter maluiſſent: profecto perueniſſent ad uerum hoc, ut oſtendi modo. quod ſi non fuit eorũ, qui cæleſtes animas unà cum corporibus extinguunt: illi tamen, qui de immortalitate diſputant animi; intelligere debuerunt, ideo propoſitam nobis eſſe uirtutem, ut perdomitis libidinibus, rerumq́; terreſtrium cupiditate ſuperata, puræ, ac uictrices animæ ad Deum, ideſt ad originem ſuã reuertantur. Idcirco enim ſoli animantiũ ad aſpectum cœli erecti ſumus; ut ſummum bonum noſtrum in ſummo Deo eſſe credamus. Ideo religionem ſoli capimus; ut ex hoc ſciamus, humanum ſpiritum non eſſe mortalem, quòd Deum, qui eſt immortalis; & deſyderat, et agnoſcit. Igitur ex omnibus philoſophis, qui aut pro ſummo bono ſcientiam, aut uirtutem ſunt amplexi; tenuerunt quidem uiam ueritatis; ſed non peruenerunt ad ſummum. Hæc enim duo ſunt, quæ ſimul efficiãt illud, quod quæritur. Sciẽtia id præſtat; ut quomodo, & quo perueniendum ſit, nouerimus; uirtus, ut perueniamus. Alterum ſine altero nihil ualet. ex ſcientia.n. uirtus, ex uirtute ſummum bonum naſcitur. Beata igitur uita, quam philoſophi quæſiuerunt ſemper, & quærunt; ſiue in cultu deorum, ſiue in philoſophia nulla eſt. & ideo ab his non potuit reperiri; quia ſummũ bonum non in ſummo quæſiuerunt, ſed in imo. Summũ autem quid eſt, niſi cœlum, et Deus, unde animus oritur? Imum quid eſt, niſi terra, unde corpus eſt? Itaq; licet quidam philoſophi ſummum bonum non corpori, ſed animo dederint: tamen, quoniam ad illum in hanc uitã retulerunt, quæ cũ corpore terminatur; ad corpus reuoluti ſunt: cuius eſt omne hoc tẽpus, quod trãſigitur

in terra. Quare non immerito ſummum bonum non comprehenderunt. quia quicquid ad corpus ſpectat, et immortalitatis eſt expers; uanum ſit, neceſſe eſt. Non cadit ergo in hominẽ beatitudo illo modo, quo philoſophi putauerunt; ſed ita cadit, non ut tunc beatus ſit, cũ uiuit in corpore; qđ utiq; ut diſſoluatur, neceſſe eſt corrumpi; ſed tunc cũ anima ſocietate corporis liberata, in ſolo ſpiritu uiuit. Hoc uno beati eſſe in hac uita poſſumus, ſi minime beati eſſe uideamur; ſi fugiẽtes illecebras uoluptatum, ſoliq; uirtuti ſeruientes, in omnibus laboribus, miſerijsq; uiuamus: quæ ſunt exercitia, & corroboramenta uirtutis: ſi deniq; aſperam illã uiam, difficilemq; teneamus, quæ nobis ad beatitudinem patefacta eſt. Summum igitur bonum, quod beatum faciat, non poteſt eſſe, niſi in ea religione, atq; doctrina; cui ſpes immortalitatis adiuncta eſt.

Res exigere uidetur hoc loco, ut quoniã docuimus immortalitatẽ eſſe ſummũ bonũ; id ipſum immortalem eſſe animã comprobemus. Qua de re ingens inter philoſophos diſceptatio eſt: nec quicquam tamen explicare, aut probare potuerunt. Ii, qui uerum de anima ſentiebant; expertes huius diuinæ eruditionis, nec argumenta uera, quibus uincerent, attulerunt; nec teſtimonia, quibus probarent. ſed oportunius hanc quæſtionem tractabimus in ultimo libro, cum de uita beata nobis erit diſſerendum. Supereſt pars illa philoſophiæ tertia, quam uocant logicam, ideſt rationalem; in qua tota dialectica, & omnis loquendi ratio continetur. Hanc diuina eruditio non deſyderat: quia non in lingua, ſed in corde ſapiẽtia eſt: nec intereſt, quali utatur ſermone. res enim, non

uerba quæruntur. & nos nó de grammatico, aut oratore; quorum ſcientia eſt, quomodo loqui deceat; ſed de ſapiente diſſerimus; cuius doctrina eſt, quomodo uiuere oporteat. Quòd ſi neq; phyſica illa ratio neceſſaria eſt, neq; hæc logica; quia beatum facere non poſſunt: reſtat, ut in ſola ethica totius philoſophiæ uis contineatur: ad quam ſe abiectis omnibus Socrates contuliſſe dicitur. In qua etiam parte quoniam philoſophos erraſſe docui; qui ſummum bonum, cuius capiendi gratia generati ſunt, non comprehenderunt: apparet, falſam, & inanem eſſe philoſophiam; quia nec inſtruit ad iuſtitiæ munera; nec officium hominis, rationem'q; confirmat. Sciant igitur errare ſe, qui philoſophiam putant eſſe ſapientiã: nó trahantur authoritate cuiuſquã; ſed ueritati potius et faueãt, accedãt. Nullus hic temeritati locus eſt: in æternũ ſtultitiæ pœna ſubeũda eſt; ſi aut pſona inanis, aut opinio falſa deceperit. Homo autem, qualiſcũq; eſt, ſi ſibi credit, hoc eſt ſi homini credit (ut non dicam ſtultus, qui ſuum non uideat errorem) certe arrogans eſt, qui ſibi audeat uendicare, quod humana conditio non recipit. Ille ipſe Romanæ linguæ ſummus author quantum fallatur, licet ex illa ſententia peruidere. qui cum in libris officiorum philoſophiam nihil aliud eſſe dixiſſet, quàm ſtudium ſapientiæ; ipſam autem ſapientiam, rerum diuinarũ, & humanarum ſcientiam: tum adiecit. cuius ſtudium qui uituperat; haud ſane intelligo quidnam ſit, quod laudandum putet. Nam ſi oblectatio quæritur animi, requies'q; curarum: quæ conferri cum eorum ſtudijs poſſint, qui ſemper aliquid inquirunt, quod ſpectet, et ualeat ad bene, beate'q; uiuen-

dum? Si uero ratio cōſtantiæ, uirtutiſq́; ducitur: aut hæc ars eſt, aut nulla omnino, per quam eas aſſequamur. nullam dicere maximarum rerum artem eſſe, cum minimarum ſine arte nulla ſit; hominum eſt parum conſyderate loquentium, atq; in maximis rebus errātium. Si autem eſt aliqua diſciplina uirtutis: ubi ea quæretur, cum ab iſto genere diſcendi diſceſſeris? Equidem tametſi operam dederim, ut quantulamcunq; dicendi aſſequerer facultatem propter ſtudium docendi; tamen eloquēs nunquam fui: quippe qui forum ne attigerim quidem. ſed neceſſe eſt, ipſa me faciat cauſæ bonitas eloquentē. ad quā diſerte, copioſéq; defendendam, ſciētia diuinitatis, & ipſa ueritas ſufficit. Vellem igitur Ciceronem pauliſper ab inferis ſurgere; ut uir eloquētiſſimus ab homunculo non diſerto doceretur: Primum quidnam ſit, quod laudandum putet; qui uituperat id ſtudium, quod uocatur philoſophia: Deinde neq; illam eſſe artem, qua uirtus, & iuſtitia diſcatur; nec aliam ullam, ſicut putauit; Poſtremo quoniam eſt uirtutis diſciplina; ubi quærenda ſit, cum ab illo diſcendi genere diſceſſeris. quod ille non audiendi, diſcendíq; gratia quærebat. A quo enim poſſet audire, cum ſciret id nemo? Sed, ut in cauſis facere ſolebat; interrogatione uoluit urgere, ad confeſſionēq; deducere; tanq̄ confideret, reſpōderi prorſus nihil poſſe, quo minus philoſophia eſſet magiſtra uirtutis. qđ quidem in Tuſculanis diſputationibus aperte profeſſus eſt, ad eam ipſam conuerſa oratione, tanquam ſe declamatorio dicendi genere iactaret. O uitæ philoſophia dux, inquit; O uirtutis indagatrixq́;, expultrix uitiorum quid non modo nos, ſed omnino uita hominum ſine te

*eſſe potuiſſet? Tu inuentrix legum, tu magiſtra morum,
ac diſciplinæ fuiſti. Quaſi uero aliqd per ſeipſa ſenti-
ret; ac nó potius ille laudãdus eſſet, qui eã tribuit. Po-
tuit eodẽ modo gratias agere cibo, & potui; qa ſine his
rebus uita conſtare nó poſſit; in qbus ut ſenſus, ita be-
neficiÿ nihil eſt. Atqui ut illa, corporis alimẽta ſunt; ſic
animæ, ſapiẽtia. Rectius itaq; Lucretius, cũ eum
laudat, q ſapiẽtiã primus inuenit: ſed hoc inepte, quòd
ab homine inuenta putauit. Quaſi uero illam alicubi
iacentem homo ille, quem laudabat, inuenerit, tanquã
tibias ad fontem, ut poëtæ aiunt; quòd ſic repertorem
ſapientiæ, ut Deum, laudauit. ita enim dicit.*

*Nemo (ut opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam ſi ut ipſa petit maieſtas cognita rerum,
Dicendum eſt: Deus ille fuit, Deus inclyte Memmi.*

*Tamen non erit ſic laudandus Deus, quòd ſapientiam
inuenerit; ſed q hominem fecerit, qui poſſet capere ſa-
pientiã. Minuit. n. laudem, qui partem laudat ex toto.
Sed ille, ut hominẽ, laudauit. qui tamen ob id ipſum de=
beret pro Deo haberi, q ſapere inuenerit. nam ſic ait.*

*-Non ne decebit,
Hunc hominem numero diuûm dignarier eſſe?*

*Vnde apparet, aut Pythagorã uoluiſſe laudare, qui ſe
primus (ut dixi) philoſophum nominauit; aut Mileſiũ
Thalem, qui de rerum natura primus traditur diſpu=
taſſe. Sed dum hominem quærit extollere; rẽ ipſam de-
preſſit. non eſt enim magna, ſi ab homine potuit inue-
niri. Verum poteſt, ut poëtæ, dari uenia. At ille idem
perfectus orator, ſummusq; philoſophus, ne Græcos re=
prehendam, quorum leuitatem ſemper accuſat, & ta-*

men ſequitur; ipſam ſapientiam, quam aliàs donum, aliàs inuentum Deorum uocat, poëticæ figuratam laudat in faciem. Grauiter etiã queritur extitiſſe aliquos, qui eam uituperarent. Quiſquam'ne, inquit, uituperare uitæ parentẽ, & hoc paricidio ſe inquinare audeat, & tam impie ingratus eſſe? Nos ergo M. Tulli paricidæ ſumus, & inſuendi te iudice in culeum, qui philoſophiã negamus parentem eſſe uitæ? An tu, qui aduerſus Deum tam impie ingratus es (nõ hunc, cuius effigiem ueneraris in capitolio ſedentem; ſed illum, qui mũdum fecit, hominem'q; figurauit; qui ſapientiam quoq; ipſam inter cætera cœleſtia beneficia largitus eſt) magiſtram tu uirtutis, aut parentem uitæ uocas; ad quam ſiquis acceſſerit, multo ſit incertior neceſſe eſt, quàm prius fuerit? cuius enim uirtutis? quæ ipſa ubi ſita ſit, adhuc philoſophi non expediunt. cuius uitæ? cum ipſi doctores ante fuerint ſenectute, ac morte confecti, quàm conſtituerint, quomodo uiui deceat. cuius ueritatis indagatricem profiteri potes? qui ſæpe teſtaris, cum tanta multitudo fuerit philoſophorum, ſapientem tamen extitiſſe adhuc neminem. Quid ergo te magiſtra illa uitæ docuit? An ut potentiſſimum conſulem maledictis inceſſeres? eum'q; hoſtem patriæ uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa, quæ poſſunt excuſari fortunæ nomine. Studuiſti nempe philoſophiæ, & quidem ſic, ut nullus unquam diligentius: quippe qui omnes cognoueris diſciplinas, ſicut ipſe gloriari ſoles; eam'q; ipſam latinis literis illuſtraueris; imitatorem'q; te Platonis oſtẽderis. Cedo igitur quid didiceris; aut in qua ſecta ueritatem deprehenderis. In academia ſcilicet, quam ſecutus es

quam probaſti. At hæc nihil docet, niſi ut ſcias, te nihil ſcire. Tui ergo te libri arguunt, quàm nihil à philoſophiā diſci poſſit ad uitā. Hæc tua uerba ſunt. Mihi autem non modo ad ſapientiam cæci uidemur; ſed ad ea ipſa, quæ aliqua ex parte cerni uideantur, hebetes, & obtuſi. Si ergo philoſophia eſt magiſtra uitæ: cur tibi ipſe cæcus, & hebes, & obtuſus uidebare; quem oportuit illa docentem, & ſentire, & ſapere, & in clariſſima luce uerſari? At quam confeſſus fueris philoſophiæ ueritatem, docent ad filium compoſita præcepta: quibus mones, philoſophiæ quidem præcepta noſcenda, uiuendum autē eſſe ciuiliter. Quid tam repugnans dici poteſt? ſi noſcenda ſunt præcepta philoſophiæ; ideo utique noſcenda ſunt, ut recte, ſapienterq́; uiuamus. Vel, ſi ciuiliter uiuendum eſt: non eſt igitur philoſophia ſapientia: ſiquidem melius eſt ciuiliter, quàm philoſophice uiuere. Nā ſi ſapientia eſt, quæ dicitur philoſophia: ſtulte profecto uiuit, qui non ſecundum philoſophiam uiuit. Si autem non ſtulte uiuit, q̃ ciuiliter uiuit: ſequitur ut ſtulte uiuat, qui philoſophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philoſophia ſtultitiæ, inanitatisq́; damnata eſt. Idem in conſolatione, ideſt in opere non ioculari, hanc de philoſophia ſententiam tuliſti. Sed neſcio quis nos teneat error, ac miſerabilis ignoratio ueri. Vbi eſt ergo philoſophiæ magiſterium? aut quid te docuit illa uitæ parens, ſi uerum miſerabiliter ignoras? Quòd ſi hæc erroris, ignorationisq́; confeſſio, pene inuito tibi ab intimo pectore expreſſa eſt: cur non aliquando uerum fatebaris, philoſophiam, quam tu nihil docentem in cœlum laudibus extuliſti, magiſtram uirtutis eſſe non poſſe?

Eodem ductus errore Seneca(quis enim ueram uiam teneret,errãte Cicerone?) Philoſophia,inquit,nihil aliud eſt,quàm recta uiuendi ratio,uel honeſtè uiuendi ſcientia,uel ars rectæ uitæ agendæ. Non errabimus,ſi dixerimus philoſophiam eſſe legem bene, honeſteq; uiuendi. Et qui dixit illam regulam uitæ;ſuum illi nomen reddidit. Hic plane non reſpexit ad commune philoſophiæ nomen. quæ cum ſit in plureis ſectas, diſciplinasq; diffuſa;nihilq; habeat certi,nihil deniq;,de quo uniuerſi una mente,ac uoce conſentiant:quid poteſt eſſe tam falſum,quàm regulam uitæ,philoſophiam uocari,in qua diuerſitas præceptorum rectum iter impediat,et turbet?aut legem bene uiuendi,cuius capita longe diſſonant?aut ſcientiam uitæ agendæ,in qua nihil aliud efficitur,contraria ſæpe dicendo; quàm ut nemo quicquam ſciat?Quæro enim, utrum'ne academiã philoſophiam putet eſſe;an non?Negaturum nõ arbitror. quod ſi eſt:nihil ergo illorum cadit in philoſophiam. quæ ut omnia reddat incerta;legem abrogat; artẽ nullam putat;rationem ſubuertit;regulam deprauat;ſcientiam funditus tollit. Falſa igitur illa oĩa:q̃a in rem ſemper incertum,& adhuc nihil explicantem cadere non poſſunt. Nulla itaq; ratio,uel ſciẽtia, uel lex bene uiuendi,niſi in hac unica,& uera,& cœleſti ſapientia conſtituta eſt;quæ philoſophis fuit ignota. Nam illa terrena,quoniam falſa eſt; uaria,& multiplex , ſibiq; tota contraria eſt. & ſicut unus eſt huius mundi conſtitutor,& rector Deus;una ueritas:ita unam eſſe,ac ſimplicem ſapientiam,neceſſe eſt: quia quicquid eſt uerũ, ac bonum;id perfectum eſſe non poteſt,niſi fuerit ſin-

gulare. Quòd ſi philoſophia uitam poſſet inſtruere: nulli alij niſi philoſophi eſſent boni: & qui eam non didiciſſent; eſſent omnes ſemper mali: cum innumerabiles exiſtant, & ſemper extiterint, qui ſint, aut fuerint ſine ulla doctrina boni; ex philoſophis autem perraro fuerit, qui aliquid in uita fecerit laude dignum. Quis eſt tandem, qui non uideat, eos homines uirtutis, qua egent, non eſſe doctores? Nam ſiquis mores eorum diligenter inquirat; inueniet iracundos, cupidos, libidinoſos, arrogantes, proteruos, & ſub obtentu ſapientiæ ſua uitia cælantes; domi facientes ea, quæ in ſcholis arguiſſent. Fortaſſe mentior accuſandi gratia. non'ne id ipſum Tullius & fatetur, & queritur? Quotus quiſq;, inquit, philoſophorum inuenitur, qui ſit ita moratus, ita animo, & uita conſtitutus, ut ratio poſtulat? qui diſciplinā ſuam, non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem uitæ putet? qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis pareat ſuis? Videre autem liceat alios tanta leuitate, & iactatione; ut his fuerit non didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos, alios gloriæ, multos libidinum ſeruos; ut cum eorum uita, & uitijs mirabiliter pugnet oratio. Nepoſq; Cornelius ad eundem Ciceronem ita ſcribit. Tantum abeſt, ut ego magiſtrā eſſe putem uitæ philoſophiam, beatæq; uitæ perfectricem; ut nullis magis exiſtimem opus eſſe magiſtris uiuendi, quàm pleriſq;, qui in ea diſputanda uerſantur. Video enim magnam partem eorum, qui in ſchola de pudore, & continentia præcipiant argutiſſime; eoſdem in omnium libidinum cupiditatibus uiuere. Item Seneca in exhortationibus. Pleriq;, inquit, philoſophorum tales ſunt, diſerti in conuitium ſuum, quos ſi

audias in auaritiam,in libidinem,in ambitionem perorantes;in iudiciũ ſui putes profeſſos.adeo redundant ad ipſos maledicta in publicum miſſa . quos nos non aliter intueri decet,quàm medicos,quorum tituli remedia habent,Pyxides uenena.Quoſdam uero nec pudor uitiorum tenet; ſed patrocinia turpitudini ſuæ fingunt; ut etiam honeſte peccare uideantur. Faciet ſapiens(inquit idem Seneca)etiam quæ non probabit;ut etiam ad maiora tranſitũ inueniat:nec relinquet bonos mores; ſed tempori aptabit:ut quibus alij utuntur in gloriam, aut uoluptatem;utatur agendæ rei cauſa. Deinde paulopoſt. Omnia,quæ luxurioſi faciunt, quæq; imperiti; faciet & ſapiens,ſed non eodem modo, eodemq; propoſito. Atqui nihil intereſt,quo animo facias, quod feciſſe uitioſum eſt.quia facta cernuntur; animus non uidetur. Ariſtippo Cyrenaicorum magiſtro cum Laide nobili ſcorto fuit conſuetudo. quod flagitium grauis ille philoſophiæ doctor ſic defendebat; ut diceret, multum inter ſe,& cæteros Laidis amatores intereſſe; qđ ipſe haberet Laidem ; alij uero a Laide haberentur. O præclara, & imitanda bonis ſapientia. Huic uero liberos in diſciplinam dares ; ut diſcerent habere meretricem. Aliquid inter ſe , ac perditos intereſſe dicebat ; ſcilicet quòd illi bona ſua perderent, ipſe gratis luxuriaretur . In quo ſane ſapientior meretrix fuit ; quæ ſic philoſophum habuit pro lenone ; ut ad ſe omnis iuuentus doctoris exemplo , & authoritate corrupta,ſine ullo pudore concurreret.Quid ergo interfuit,quo animo philoſophus ad meretricem fameſiſſimam commearet;cum eum populus,et riuales ſui ui-

derent omnibus perditis nequiorem? Nec ſatis fuit ita uiuere; ſed docere etiam libidines cœpit; ac mores ſuos de lupanari ad ſcholam tranſtulit, diſſerens, uoluptatem corporis eſſe ſummum bonum. Quæ doctrina execrabilis, & pudẽda, non in corde philoſophi, ſed in ſinu meretricis eſt nata. Nã quid ego de Cynicis loquar? quibus in propatulo coire cũ coniugibus mos fuit. Quid mirum, ſi à canibus, quorum uitam imitantur; etiam uocabulum, nomenq́; traxerunt? Nullum igitur in hac diſciplina magiſterium uirtutis eſt; cum etiam illi, qui honeſtiora præcipiunt; aut non faciant ipſi quæ ſuadẽt; aut ſi faciunt (quod raro accidit) non diſciplina eos ad rectum, ſed natura perducat; quæ ſæpius etiam indoctos impellit ad laudem. *Verum enim cum ſe perpetuæ deſidiæ tradant; nullamq́; uirtutẽ capeſſant; & omnem ſuam uitam nihil aliud, quàm in eloquendo peragant: quid aliud quàm inertes putari debent? Sapiẽtia autem niſi in aliquo actu fuerit, quo uim ſuã exerceat; inanis, & falſa eſt. rectéq; Tullius ciuiles uiros, qui remp. gubernent; qui urbes aut nouas conſtituant, aut conſtitutas æquitate tueantur; qui ſalutem, libertatemq́; ciuium uel bonis legibus, uel ſalubribus conſilijs, uel iudicijs grauibus conſeruent: philoſophiæ doctoribus præfert. Bonos enim facere oportet potius, q̃ incluſos in angulis facienda præcipere, quæ ne ipſi quidem faciunt, qui loquuntur. & quoniã ſe à ueris actibus remouerunt: apparet, eos exercendæ linguæ cauſa, uel aduocandi gratia, artem ipſam philoſophiæ reperiſſe. qui autem docent tantum, nec faciunt; ipſi præceptis ſuis detrahunt pondus. quis enim obtemperet, cum*

ĩpſi præceptores doceant non obtemperare? Bonum *eſt autem, recta, & honeſta præcipere: ſed niſi & facias, mendacium eſt: & incongruens, atq; ineptum eſt, non in pectore, ſed in labijs habere bonitatem.* Non *ergo utilitatem ex philoſophia, ſed oblectationem petũt.* Quod *quidem* Cicero *teſtatus eſt.* Profecto, *inquit, omnis iuſtorum diſputatio, quanq̃ uberrimos fontes uirtutis, & ſcientiæ contineat; tamen collata cum horum actis, perfectisq; rebus, uereor ne tantum uideatur attuliſſe negotijs hominum quandã oblectationem otij.* Vereri *quidem non debuit, cum uerum diceret: ſed quaſi timeret, ne proditi myſterij reus à philoſophis citaretur; nõ eſt auſus confidenter pronuntiare, quod fuit uerum, illos nõ ideo diſputare, ut doceant; ſed ut ſe oblectent in otio. qui quoniam authores ſunt rerum gerendarum; nec ipſi quicquam gerunt: pro loquacibus ſunt habendi.* Sed *profecto, quia nihil boni ad uitam afferebant: nec ipſi decretis ſuis obtemperauerunt; nec quiſquam per tot ſecula inuẽtus eſt, qui eorum legibus uiueret.* Abij*cienda eſt igitur omnis philoſophia: quia non ſtudendum eſt ſapientiæ, quod fine, ac modo careat; ſed ſapiendum eſt, & quidem mature.* Non *enim nobis altera uita conceditur; ut, cum quæramus in hac ſapientiam; in illa ſapere poſſimus: in hac utrunq; fieri neceſſe eſt. Cito inueniri debet, ut cito ſuſcipi poſſit; nequid pereat ex uita, cuius finis incertus eſt.* Ciceronis Hortenſius *contra philoſophiam diſſerens, circumuenitur arguta concluſione; quòd cum diceret philoſophandum nõ eſſe; nihilo minus philoſophari uidebatur: quoniam philoſophi eſt, quid in uita faciendum, uel non*

faciēdū ſit, diſputare. Nos ab hac calūnia immunes, ac liberi ſumus, qui philoſophiam tollimus, quia humanæ cogitationis inuentio eſt; ſophiam defendimus, quia diuina traditio eſt; eamq́; ab omnibus ſuſcipi oportere teſtamur. Ille, cum philoſophiam tolleret; nec melius aliquid afferret: ſapiētiam tollere putabatur: eóq; facilius de ſententia pulſus eſt; quia conſtat hominē nó ad ſtultitiam, ſed ad ſapientiam naſci. Præterea illud quoq; argumentum contra philoſophiam ualet plurimū; quo idē eſt uſus Hortenſius; ex eo poſſe intelligi, philoſophiam non eſſe ſapientiam, quòd principium, & origo eius appareat. Quando, inquit, philoſophi eſſe cœperunt? Thales (ut opinor) primus. recens hæc quidem ætas. ubi ergo apud antiquiores latuit amor iſte inueſtigandæ ueritatis? Idem Lucretius ait.

Deniq; natura hæc rerum, ratióq; reperta eſt
Nuper: & hanc, primus cum primis ipſe repertus
Nunc ego ſum, in patrias qui poſſum uertere uoces.

Et Seneca, Nondū ſunt, inquit, mille anni, ex quo initia ſapientiæ nota ſunt. Multis ergo ſeculis humanum genus ſine ratione uixit. Quod irridens Perſius, Poſtquàm, inquit, ſapere urbi Cum pipere, & palmis uenit: tanquam ſapientia cum ſaporis mercibus fuerit inuecta. quæ ſi ſecundum hominis naturam eſt; cum homine ipſo cœperit, neceſſe eſt: ſi uero non eſt; nec capere quidem illam poſſet humana natura. Sed quia recepit; igitur à principio fuiſſe neceſſe eſt. ergo philoſophia, quia non à principio fuit; non eſt eadem uera ſapientia. ſed uidelicet Græci, qui ſacras ueritatis literas non attigerant; quemadmodum deprauata eſſet ſa-

pientia, neſciuerunt. Et ideo cum uacare ſapientia humanam uitam putarent; philoſophiam commenti ſunt; ideſt latentem, atq; ignotam ſibi ueritatem diſſerendo eruere uoluerunt. quod ſtudium per ignorantiam ueri, ſapientiam putauerunt. Dixi de philoſophia ipſa, quàm breuiter potui: nunc ad philoſophos ueniamus; non ut cum his decertemus, qui ſtare non poſſunt; ſed ut eos fugientes, atque deiectos noſtro campo inſequamur. Epicuri diſciplina multo celebrior ſemper fuit, quàm cæterorum: non quia ueri aliquid afferat; ſed quia multos populare nomen uoluptatis inuitat. Nemo enim non in uitia pronus eſt. propterea, ut ad ſe multitudinem contrahat; appoſita ſingulis quibuſq; moribus loquitur. Deſidioſum uetat literas diſcere; auarum populari largitione liberat; ignauum prohibet accedere ad remp. pigrum exercere; timidum militare. irreligioſus, audit Deos nihil curare; inhumanus, et ſuis commodis ſeruiens, iubetur nihil cuiquam tribuere: omnia enim ſua cauſa facere ſapientem. fugienti turbam ſolitudo laudatur; qui nimium parcus eſt; diſcit aqua, & polenta uitam poſſe tolerare. qui odit uxorem; huic enumerantur cœlibatus bona: habenti malos liberos, orbitas prædicatur: aduerſus impios parentes nullum eſſe uinculum naturæ. impatienti, ac delicato, dolorem eſſe omnium malorum maximum dicitur: forti, etiam in tormentis beatum eſſe ſapientem. qui claritati, ac potentiæ ſtudet; huic præcipitur reges colere: qui moleſtiam ferre non poteſt; huic regiam fugere. Ita homo aſtutus ex uarijs, diuerſiſq; modis circulum cogit; & dum ſtudet placere

omnibus, maiore diſcordia ſecum ipſe pugnauit, quàm inter ſe uniuerſi. Vnde autem diſciplina eius tota deſcendat, quam originem habeat; explicandum eſt. Videbat Epicurus bonis aduerſa ſemper accidere, paupertatem, labores, exilia, carorum amiſſiones; malos contra, beatos eſſe; augeri potentia; honoribus affici: uidebat innocẽtiam minus tutam; ſcelera impune committi: uidebat, ſine delectu morum, ſine ordine, ac diſcrimine annorum ſæuire mortem; ſed alios ad ſenectutem peruenire; alios infantes rapi; alios iam robuſtos interire; alios in primo adoleſcentiæ flore immaturis funeribus extingui; in bellis potius meliores & uinci, & perire maxime autem commouebat, homines in primis religioſos grauioribus malis affici: ijs autem, q aut Deos omnino negligerent, aut non pie colerent; uel minora incómoda euenire, uel nulla: ipſa etiam ſæpe templa fulminibus conflagrare. Quod Lucretius queritur, cum dicit de Deo.

-Tum fulmina mittat: & ædes
Ipſe ſuas diſturbet: & in deſerta recedens,
Sæuiat exercens telum. quod ſæpe nocentes
Præterit, exanimatq́; indignos, inq́; merentes.

Quod ſi uel exiguam ueritatis auram colligere potuiſſet nunquã hæc diceret, ædes illũ ſuas diſturbare; cũ ideo diſturbet, quòd non ſunt ſuæ. Capitolium, quod eſt romanæ urbis, & religionis caput ſummum; non ſemel, ſed ſæpius fulmine ictum conflagrauit. Homines autem ingenioſi quid de hoc exiſtimauerint, ex dicto Ciceronis apparet: qui ait, diuinitus extitiſſe illã flammam, non quæ terreſtre illud domicilium Iouis deleret; ſed

ret; ſed quæ ſublimius, magnificentius'q; depoſceret. Qua de re etiam in libris conſulatus ſui eadem dixit, quæ Lucretius.

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuas arces, atq; inclyta templa petiuit,
Et capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Pertinaci ergo ſtultitia non modo uim, maieſtatem'q; ueri Dei non intellexerunt; ſed etiam impietatem ſui erroris auxerunt; qui templum cæleſti iudicio ſæpe damnatum reſtituere contra fas omne contenderint. Cũ hæc igitur cogitaret Epicurus; earum rerum uelut iniquitate inductus (ſic enim cauſam, rationem'q; ignoranti uidebatur) exiſtimauit nullam eſſe prouidentiam. quod cum ſibi perſuaſiſſet; ſuſcepit etiam defendẽdum. ſic in errores inextricabiles ſe ipſe coniecit. Si enim prouidentia nulla eſt; quomodo tam ordinate, tam diſpoſite mundus effectus eſt? Nulla, inquit, diſpoſitio eſt. multa enim facta ſunt aliter, quàm fieri debuerũt. et inuenit homo diuinus, quæ reprehenderet. Quæ ſingula ſi uacaret refellere; facile oſtenderem, nec ſapientem hunc fuiſſe, nec ſanum. item ſi nulla prouidentia eſt; quomodo animalium corpora tam prouidenter ordinata ſunt, ut ſingula quæq; membra mirabili ratione diſpoſita, ſua officia conſeruent? Nihil, inquit, in procreandis animalibus prouidentiæ ratio molita eſt. nam neq; oculi facti ſunt ad uidendum; neque aures ad audiendum; neq; lingua ad loquendum; neque pedes ad ambulandum: quoniam prius hæc nata ſunt, quàm eſſet, loqui, audire, uidere, ambulare. Itaq; non hæc ad uſum nata ſunt; ſed uſus ex illis natus eſt. Si nulla pro-

uidentia eſt; cur imbres cadunt; fruges oriuntur; arbuſta frondeſcunt? Non, inquit, ſemper animantium cauſa iſta fiunt: quoniam prouidentiæ nihil proſunt. ſed omnia ſua ſponte fieri, neceſſe eſt. Vnde ergo naſcuntur, aut quomodo fiunt omnia, quæ geruntur? Non eſt, inquit, prouidentiæ opus. ſunt enim ſemina per inane uolitantia; quibus inter ſe temere conglobatis, uniuerſa gignuntur, atque concreſcunt. Cur igitur illa non ſentimus, aut non cernimus? Quia nec colorem habẽt, inquit, nec calorem ullum, nec odorem; ſaporis quoque, & humoris expertia ſunt; & tam minuta, ut ſecari, ac diuidi nequeant. Sic eũ, quia in principio falſum ſuſceperat, conſequentium rerum neceſſitas ad deliramenta perduxit. Vbi enim ſunt, aut unde iſta corpuſcula? Cur illa nemo præter unum Leucippum ſomniauit? à quo Democritus eruditus, hæreditatem ſtultitiæ reliquit Epicuro. Quæ ſi ſint corpuſcula, & quidem ſolida, ut dicunt; ſub oculos certe uenire poſſunt. Si eadem eſt natura omnium; quomodo res uarias efficiunt? Vario, inquit, ordine, ac poſitione conueniunt, ſicut literæ: quæ cum ſint paucæ; uarie tamen collocatæ, innumerabilia uerba conficiunt. At literæ uarias formas habent. Ita, inquit, & hæc ipſa primordia. nam ſunt aſpera; ſunt hamata; ſunt leuia. Secari ergo, & diuidi poſſunt, ſi aliquid ineſt illis, quod emineat Si autem leuia ſunt, & humoris indigent; cohærere non poſſunt. Hamata igitur eſſe oportet, ut poſſint inuicem concathenari. Cum uero tam minuta eſſe dicantur, ut nulla ferri acie diſiici ualeant; quomodo hamos, aut angulos habent? Quos, quia extant; neceſſe

eſt poſſe diuelli. Deinde quo fœdere inter ſe, qua mente conueniunt, ut ex his aliquid conſtituatur? ſi ſenſu carent; nec coire tam diſpoſite poſſunt. quia non poteſt quicquam rationale perficere niſi ratio. Quam multis coargui hæc uanitas poteſt; ſed properat oratio.

Hic eſt ille,

Qui genus humanum ingenio ſuperauit: & omnes
Reſtinxit ſtellas, exortus uti ætherius ſol.

quos equidem uerſus nunquã ſine riſu legere poſſum. Non enim de Socrate, aut Platone hoc ſaltem dicebat; qui uelut reges habentur philoſophorum: ſed de homine; quo ſano, & uigente nullus æger ineptius delirauit. Itaq; poëta inaniſſimus leonis laudibus murẽ non ornauit, ſed obruit, & obtriuit. At idem nos metu liberat mortis. de qua hæc ipſius uerba ſunt expreſſa. Quando nos ſumus; mors non eſt. quando nos nõ ſumus; mors eſt. mors ergo nihil ad nos. Quàm argute nos fefellit. quaſi uero tranſacta mors timeatur, quia iam ſenſus ereptus eſt; ac non ipſum mori, quo ſenſus eripitur. Eſt enim tempus aliquod, quo & nos iam nõ ſumus; et mors tñ nondũ eſt. idq; ipſum uidetur miſerũ eſſe, cum & mors eſſe incipit; et nos eſſe deſinimus. Nec fruſtra dictum eſt. MORS miſera nõ eſt. aditus ad mortem eſt miſer, hoc eſt morbo tabeſcere, ictum ꝑpeti, ferrũ corpore excipere, ardere igni, dentibus beſtiarũ laniari. Hæc ſunt, quæ timentur; non qa mortem afferãt, ſed quia dolorẽ magnum. Quæ res potius efficit, ut dolor malum ſit. Omnium, inquit, malorũ maximũ eſt. Qui ergo non poſſum non timere; ſi id, quod mortem antecedit, aut efficit, malũ eſt? Quid, qđ totum

illud argumentum falſum eſt? quia non intereunt animæ. Vere inquit. nam quod cum corpore naſcitur; cum corpore intereat, neceſſe eſt. Iam ſuperius dixi, differre me hunc locũ melius, et operi ultimo reſeruare; ut hãc Epicuri perſuaſionem, ſiue illa Democriti, ſiue Dicæarchi fuit; & argumentis, & diuinis teſtimonijs redarguam. Verum ille fortaſſe impunitatem uitijs ſuis ſpopondit. fuit enim turpiſſimæ uoluptatis aſſertor. cuius capiendæ cauſa, naſci hominem putauit. Quis, cum hoc affirmari audiat; uitijs, & ſceleribus abſtineat? Nam ſi perituræ ſunt animæ; appetamus diuitias, ut omnes ſuauitates capere poſſimus. quæ ſi nobis deſunt; ab ijs, qui habent, auferamus clàm, dolo, ui; eo magis, ſi humanas res Deus nullus curat, quandocunq; ſpes impunitatis arriſerit, rapiamus, necemus. Sapientis eſt enim, maleſacere; ſi & utile ſit, & tutum: quoniam ſiquis in cœlo Deus eſt, non iraſcitur cuiquam. Aeque ſtulti eſt, & beneſacere: quia ſicut ira non commouetur; ita nec gratia tangitur. Voluptatibus igitur, quoquomodo poſſumus, ſeruiamus. Breui enim tempore nulli erimus omnino. Ergo nullum diem, nullum denique temporis punctum fluere nobis ſine uoluptate patiamur; ne, quia ipſi quandoq; perituri ſumus; id ipſum, quod uiximus, pereat. Hoc ille tametſi non dicat uerbo; re tamen ipſa docet. Nam cum diſputat, omnia ſapientem ſua cauſa facere; ad utilitatem ſuam refert omnia, quæ agit. Itaq; qui audit hæc flagitia; nec boni quicquam faciendum putabit; quoniam bene facere ad utilitatem ſpectat alienam: nec à ſcelere abſtinendum; quia maleficio præda coniuncta eſt. Archipirata quiſ-

quam, uel latronum ductor, ſi ſuos ad graſſandum cohortetur; quo alio ſermone uti poteſt; quàm ut eadē dicat, quæ dicit Epicurus? Deos nihil curare; non ira, nō gratia tangi: inferorū pœnas non eſſe metuendas; quod animæ poſt mortem occidant; nec ulli omnino ſint inferi: uoluptatem eſſe maximum bonum: nullam eſſe humanam ſocietatem: ſibi quenq; conſulere: neminem eſſe, qui alterum diligat, niſi ſua cauſa: mortem non eſſe metuendam forti uiro, nec ullum dolorem, quin, etiam ſi torqueatur, ſi uratur; nihil ſe curare dicat. Eſt plane, cur quiſquam putet hanc uocem uiri eſſe ſapientis, quæ poteſt latronibus aptiſſime cōmēdari? Alij autem contraria his diſſerunt; ſupereſſe animas poſt mortem. & hi ſunt maxime pythagorici, ac ſtoici. quibus etſi ignoſcendum eſt; quia uerum ſentiunt: non poſſum tamen non reprehendere eos; quia non ſcientia, ſed caſu inciderunt in ueritatem. itaq; in eo ipſo, quod recte ſentiebant, aliquid errarunt. Nam cum timerent argumentum illud, quo colligitur, neceſſe eſſe, ut occidant animæ cum corporibus, quia cum corporibus naſcuntur: dixerunt non naſci animas, ſed inſinuari potius in corpora, & de alijs in alia migrare. Non putauerunt aliter fieri poſſe, ut ſuperſint animæ poſt corpora, niſi uideantur fuiſſe ante corpora. Par igitur, ac prope ſimilis error eſt partis utriuſq;. Sed hæc in præterito falſa eſt, illa in futuro. Nemo enim uidit, quod eſt ueriſſimū, & naſci animas, & nō occidere: quia, cur id fieret, aut quæ ratio eſſet; homines neſcierunt. Multi ergo ex ijs, quia æternas eſſe animas ſuſpicabantur; tanquā in cœlum migraturi eſſent, ſibi ipſis manus intulerunt, ut

Cleãthes, ut Chryſippus, ut Zenon, ut Empedocles; qui ſe in ardentis Aetnæ ſpecum intempeſta nocte deiecit, ut, cum repente non apparuiſſet, abiſſe ad Deos crederetur: & ex Romanis Cato, qui fuit in omni ſua uita Socraticæ uanitatis imitator. Nam Democritus in alia fuit perſuaſione. Sed tamen *Sponte ſua leto caput obuius obtulit ipſe.* quo nihil ſceleratius fieri poteſt. Nam ſi homicida, nefarius eſt; quia hominis extinctor eſt: eidem ſcelerī obſtrictus eſt, qui ſe necat; quia hominē necat. Immo uero maius eſſe id facinus exiſtimandum eſt, cuius ultio Deo ſoli ſubiacet. Nam ſicut in hanc uitam nō noſtra ſpōte uenimus: ita rurſus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis aſſignatum eſt; eiuſdē iuſſu nobis recedendū eſt, qui nos in hoc corpus induxit, tandiu habitaturos, donec iubeat emitti. & ſi uis aliqua inferatur, æqua mēte id ferendū eſt; cum extincta innocentis anima inulta eſſe non poſſit; habeamusq; uindicē magnum; cui ſoli uindicta integra ſemꝑ eſt. Homicidæ igitur illi oēs philoſophi, & ipſe Romanæ ſapiētiæ princeps Cato: qui ante quàm ſe occideret; perlegiſſe Platonis librū dicitur, qui eſt ſcriptus de æternitate animarum; & ad ſummū nefas philoſophi authoritate compulſus eſt. & hic tamen aliquam moriendi cauſam uidetur habuiſſe, odium ſeruitutis. Quid Ambraciotes ille; qui, cum eundem librum perlegiſſet; præcipitem ſe dedit, nullam aliam ob cauſam, niſi quòd Platoni credidit? Execrabilis prorſus, ac fugienda doctrina, ſi abigit homines à uita. Quòd ſi ſciſſet Plato, atque docuiſſet, à quo, & quomodo, & quibus, et quæ ob facta, & quo tempore immortalitas tribuatur; nec

Cleombrotum impegiſſet in mortem uoluntariam, nec Catonem; ſed eos ad uitam, & ad iuſtitiam potius erudiſſet. Nam Cato uidetur mihi cauſam quæſiſſe moriendi, non tam ut Cæſarem fugeret, quàm ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos ſectabatur; nomenq; ſuum grandi aliquo facinore clarificaret. cui quid mali accidere potuerit, ſi uiueret; non inuenio. C. enim Cæſar, ut clemens erat, nihil aliud efficere uolebat, etiam in ipſo belli ciuilis ardore; quàm ut bene mereri de Repub. uideretur, duobus optimis ciuibus, Cicerone & Catone, ſeruatis. Sed redeamus ad eos, qui mortem pro bono laudant. De uita quereris: quaſi uixeris, aut unquam tibi ratio conſtiterit, cur omnino ſis natus. Non'ne igitur tibi uerus ille, & communis omnium pater Terentianum illud iure increpauerit? Prius diſce, quid ſit uiuere. ſi diſplicebit uita; tum iſtoc utitor. Indignaris te malis eſſe ſubiectum: quaſi quicquam merearis boni, qui patrem, qui dominum, qui regem tuum neſcis: qui quamuis clariſſimam lucem intuearis oculis; mente tamen cæcus es; et in profundis ignorantiæ tenebris iaces. quæ ignorantia effecit, ut quoſdam dicere non puderet, idcirco nos eſſe natos, ut ſcelerum pœnas lueremus. quo quid delirius dici poſſit, non inuenio. Vbi enim, uel quæ ſcelera potuimus admittere, qui omnino non fuimus? Niſi forte credemus inepto illi ſeni; qui ſe in priori uita Euphorbum fuiſſe mentitus eſt. Hic credo, quòd erat ignobili genere natus; familiam ſibi ex Homeri carminibus adoptauit. O miram, & ſingularem Pythagoræ memoriam. O miſeram obliuionem noſtrũ omnium

qui neſciamus, qui ante fuerimus. Sed fortaſſe uel errore aliquo, uel gratia ſit effectum, ut ille ſolus leteum gurgitem non attigerit; nec obliuionis aquam guſtauerit. uidelicet ſenex uanus (ſicut otioſæ aniculæ ſolent) fabulas tanq̃ infantibus credulis finxit. Quòd ſi bene ſenſiſſet de ijs, quibus hæc locutus eſt; ſi homines eos existimaſſet: nunquam ſibi tam petulanter mentiendi licentiam uendicaſſet. ſed deridenda hominis leuiſſimi uanitas. Quid Ciceroni faciemus? qui cum in principio conſolationis ſuæ dixiſſet, luendorum ſcelerum cauſa naſci homines: iterauit id ipſum poſtea, quaſi obiurgans eum, qui uitam, pœnam non eſſe putet. recte ergo profatus eſt, errore, ac miſerabili ueritatis ignorantia ſe teneri. At illi, qui de mortis bono diſputant; quia nihil ueri ſciunt, ſic argumentantur. Si nihil eſt poſt mortem; non eſt malum mors; aufert enim ſenſum mali. Si autem ſuperſunt animæ; eſt etiam bonum, quia immortalitas ſequitur. Quam ſententiã Cicero de legibus ſic explicauit. Gratulamurq́; nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui eſt in uita; aut certe non deteriorem allatura eſt ſtatum. Nam ſine corpore animo uigente, diuina uita eſt; ſenſu carente, nihil profecto eſt mali. Argute ut ſibi uidebatur, locutus eſt; quaſi nihil eſſe aliud poſſit. Atqui utrũq; hoc falſum eſt. Docent enim diuinæ literæ, non extingui animas, ſed aut pro iuſtitia præmio affici, aut pœna pro ſceleribus ſempiterna. Nec enim fas eſt, aut eum, qui ſceleratus in uita feliciter fuerit, effugere quod meretur; aut eum, qui ob iuſtitiam miſerrimus fuerit, ſua mercede fraudari. Quod adeo uerum eſt, ut idem Tul-

lius in conſolatione, non eaſdem ſedes incolere iuſtos, atq; impios prædicauerit. Nec enim omnibus, inquit, ijdem illi ſapiẽtes arbitrati ſunt eundem curſum in cœlum patere. nam uitijs, & ſceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerunt; caſtos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam ſtudijs, atque artibus expolitos, leui quodam, & facili lapſu ad Deos, ideſt ad naturam ſui ſimulem peruolare. Quæ ſententia ſuperiori illi argumento repugnat. Illud enim ſic aſſumptum eſt, tanquã neceſſe ſit, omnem hominem natum, immortalitate donari. Quod igitur erit diſcrimen uirtutis, ac ſceleris, ſi nihil intereſt, utrum'ne Ariſtides ſit aliquis, an Phalaris? utrum Cato, an Catilina? Sed hanc repugnantiam rerum, ſententiarumq; non cernit, niſi qui tenet ueritatem. Siquis igitur nos roget, utrum'ne bonum ſit mors, an malum; reſpondebimus, qualitatem eius ex uitæ ratione pendere. Nam ſicut uita ipſa bonum eſt, ſi cum uirtute uiuatur; malum, ſi cum ſcelere: ſic & mors ex præteritis uitæ actibus ponderanda eſt. Ita fit, ut ſi uita in Dei religione tranſacta ſit; mors malũ non ſit; quia tranſlatio eſt ad immortalitatem. Sin aliter; malum ſit, neceſſe eſt; quoniam ad æterna (ut dixi) ſupplicia tranſmittit. Quid ergo dicemus, niſi errare illos, q aut mortem appetunt, tanq̃ bonum; aut uitã fugiunt, tanq̃ malum? Niſi ꝙ ſunt iniquiſſimi, qui pauciora mala non cõpenſant bonis pluribus. Nã cum oẽm uitam per exquiſitas, & uarias traducant uoluptates; mori cupiũt, ſiquid forte his amaritudinis ſuperuenit: & ſic habẽt; tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene, ſi aliquando fuerit male.

Damnant igitur uitam omnem; plenamq́; nihil aliud, q̃ malis opinantur. Hinc nata eſt inepta illa ſententia; hanc eſſe mortem, quã nos uitam putemus; illã uitam, quam nos pro morte timeamus: ita primum bonum eſſe, non naſci; ſecundum, citius mori. Quæ, ut maioris ſit authoritatis, Sileno attribuitur. Cicero ſic in conſolatione. Non naſci, inquit, longe optimum, nec in his ſcopulos incidere uitæ: Proximum autem, ſi natus ſis, q̃ primum, tanquam ex incendio effugere fortunæ. Credidiſſe illum uaniſſimo dicto exinde apparet, quòd adiecit aliquid de ſuo, ut ornaret. Quæro igitur, cui eſſe optimum putet non naſci; cum ſit nullus omnino, qui ſentiat. nam ut bonum ſit aliquid, aut malum, ſenſus efficit. Deinde, cur omnẽ uitam nihil aliud eſſe, quàm ſcopulos, & incendium putauerit; quaſi aut in noſtra fuerit poteſtate, ne naſceremur; aut uitam nobis fortuna tribuat, nõ Deus; aut uiuendi ratio quicquam ſimile incendio habere uideatur. Non diſſimile Platonis illud eſt, quòd aiebat, ſe gratias agere naturæ; Primum, ꝙ homo natus eſſet, potius quàm mutũ animal: Deinde, ꝙ maſculus potius, q̃ fœmina; quòd Græcus, q̃ Barbarus: Poſtremo quòd Athenienſis, & ꝙ temporibus Socratis. Dici non poteſt, quantam mentibus cæcitatem, q̃toſq́; pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane contenderim, nunq̃ quicquam dictum eſſe in rebus humanis delirius. Quaſi uero ſi aut barbarus, aut mulier, aut aſinus denique natus eſſet; idem ipſe Plato eſſet, ac non ipſum illud, quod natum fuiſſet. Sed uidelicet Pythagoræ credidit; qui ut uetaret homines animalibus ueſci, dixit, animas de corporibus in

aliorum animalium corpora commeare. quod & uanum, & impoſſibile eſt: Vanum, quia neceſſe non fuit, ueteres animas in noua corpora inducere; cum idē artifex, qui primas aliquando fecerat, potuerit ſemper nouas facere: Impoſſibile, quia rectæ rationis anima tam immutare naturā ſtatus ſui non poteſt, q̃ ignis aut deorſum niti, aut in trāſuerſum, fluminis modo, flammam ſuam fundere. Exiſtimauit igitur homo ſapiens, potuiſſe fieri, ut anima, quæ tūc erat in Platone, in aliquod mutum animal includeretur; eſſetq; humano ſenſu prædita; ut intelligeret, ac doleret, incongruenti ſe corpore oneratam. Quanto ſanius faceret, ſi gratias agere ſe diceret, quòd ingenioſus, quòd docilis natus eſſet, quòd in ijs opibus, ut liberaliter erudiretur. Nam quod Athenis natus eſt, quid in eo beneficij fuit? An nō plurimi extiterunt in alijs ciuitatibus excellenti ingenio, atq; doctrina uiri; qui meliores ſinguli, q̃ omnes Athenienſes fuerunt? Quanta hominū millia fuiſſe credamus, qui & Athenis nati, & temporibus Socratis, indocti tamen, ac ſtulti fuerunt? Non. n. aut parietes, aut locus, in quo quiſq; eſt effuſus ex utero, conciliat homini ſapientiam. Quid uero attinuit, Socratis ſe temporibus natum gloriari? Num Socrates ingenia diſcentibus potuit cōmodare? Non uenit in mentem Platoni, Alcibiadem quoq;, et Critiam eiuſdē Socratis aſſiduos auditores fuiſſe; quorum alter hoſtis patriæ acerrimus fuit; alter crudeliſſimus omniū tyrannorū. Videamus nūc, quid in Socrate ipſo tam magnum fuerit, ut homo ſapiens merito gratias ageret, illius ſe temporibus eſſe natum. Non inficior, fuiſſe illum paulo cordatiorē, quàm

cæteros,qui naturam rerum putauerunt ingenio poſſe comprehendi. In quo illos non excordes tantum fuiſſe arbitror,ſed etiam impios;quòd in ſecreta cœleſtis illius prouidentiæ, curioſos oculos uoluerint immittere. Romæ,& in pleriſque urbibus ſcimus eſſe quædam ſacra,quæ aſpici à uiris nefas habeatur. Abſtinent igitur aſpectu, quibus contaminare illa non licet: & ſi forte uel errore,uel caſu quiſpiam uir aſpexerit; primo pœna eius,deinde inſtauratione ſacrificij ſcelus expiatur. Quid his facias,qui inconceſſa ſcrutari uolunt? Nimirum multo ſceleratiores,qui arcana mundi, & hoc cœleſte templum profanare impijs diſputationibus quærunt; quàm qui ædem Veſtæ, aut Bonæ deæ,aut Cereris intrauerint. Quæ penetralia, quamuis adire uiris non liceat; tamen à uiris fabricata ſunt. Hi uero non tantum impietatis crimen effugiunt;ſed, quod eſt multo indignius, eloquentiæ famam,et ingenij gloriã conſequuntur. Quid, ſi aliquid inueſtigare poſſent? Sunt enim tam ſtulti in aſſeuerando,quàm improbi in quærendo;cum neque inuenire quicquam poſſint;nec defendere,etiam ſi inuenerint. Nam ſi uerum uel fortuito uiderint, quod ſæpius contingit; committunt,ut ab alijs id pro falſo refellatur. Non enim deſcendit aliquis de cœlo,qui ſententiam de ſingulorum opinionibus ferat. quapropter nemo dubitauerit,eos, q̃ iſta conquirant,ſtultos,ineptos,inſanos eſſe. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani; qui cum intelligeret hæc non poſſe inueniri;ab eiuſmodi quæſtionibus ſe remouit. uereor'q; ne in eo ſolo. Multa.n.ſunt eius non modo laude indigna,ſed etiam reprehenſione digniſſima: in

quibus fuit ſuorum ſimillimus. Ex his unum eligam, quod ab omnibus ſit probatũ. celebre hoc prouerbiũ Socrates habuit. QVOD *ſupra nos, nihil ad nos. Procumbamus igitur in terram; & manus nobis ad præclara opera datas conuertamus in pedes. Nihil ad nos cœlum, ad cuius contemplationem ſumus excitati; nihil deniq; lux ipſa pertineat. certe uictus noſtri cauſa de cœlo eſt. Quòd ſi hoc ſenſit, non eſſe de rebus cœleſtibus diſputandum; ne illorum quidem rationem poterat comprehendere, quæ ſub pedibus habebat. Quid ergo? num errauit in uerbis? Veriſimile non eſt: ſed nimirũ id ſenſit, quod locutus eſt, religioni minime ſeruiendũ. quod ſi aperte diceret, nemo pateretur. Quis enim nõ ſentiat, hunc mundum tam mirabili ratione perfectũ, aliqua prouidentia gubernari? quandoquidem nihil eſt, quod poſſit ſine ullo moderatore conſiſtere. Sic domus ab habitatore deſerta dilabitur. nauis ſine gubernatore abit peſſum. & corpus relictum ab anima defluit: nedum putemus tantam illam molem aut conſtrui ſine artifice, aut ſtare tandiu ſine rectore potuiſſe. Quod ſi publicas illas religiones uoluit euertere; non improbo; quin etiam laudabo, ſi ipſe quod eſt melius inuenerit. Verum idem per canem, & anſerem deierabat. O hominem ſcurrã (ut ait Zeno epicureus) ineptum, perditum, deſperatum, ſi cauillari uoluit religionem; dementem, ſi hoc ſerio fecit, ut animal turpiſſimũ pro Deo haberet. Quis iam ſuperſtitiones Aegyptiorum audeat reprehendere, quas Socrates Athenis authoritate confirmauit ſua? Illud uero non ne ſummæ uanitatis; quòd ante mortem familiares ſuos rogauit,*

ut Aeſculapio gallum, quem uouerat, pro ſe ſacrarent? Timuit uidelicet, ne apud Rhadamanthum recuperatorem, uoti reus fieret ab Aeſculapio. Dementiſſimum hominem putarem, ſi morbo affectus periſſet. Cum uero hoc ſanus fecerit; eſt ipſe inſanus, qui eum putet eſſe ſapiētem. En, cuius temporibus natum eſſe ſe homo ſapiens gratulatur. Videamus tamen, quid illum Socrates docuerit: qui cum totam phyſicam repudiaſſet; eò ſe contulit, ut de uirtute, atque officio quæreret. itaq; non dubito, quin auditores ſuos iuſtitiæ præceptis erudierit. Docente igitur Socrate, non fugit Platonem, iuſtitiæ uim in æquitate conſiſtere. ſiquidem omnes pari conditione naſcuntur. Ergo nihil, inquit, priuati, ac proprij habeant; ſed ut pares eſſe poſſint, quod iuſtitiæ ratio deſyderat, omnia in commune poſſideant. Ferri hoc poteſt, quandiu de pecunia dici uidetur. Quod ipſum quàm impoſſibile ſit, & quàm iniuſtum, poteram multis rebus oſtendere. Cōcedamus tamen, ut poſſit fieri. Omnes. n. ſapientes erunt, & pecuniam contemnēt. Quò ergo illum communitas iſta perduxit? Matrimonia quoq;, inquit, communia eſſe debebunt: ſcilicet ut ad eandem mulierem multi uiri, tanquam canes confluant; et is utiq; obtineat, qui uiribus uicerit: aut ſi ſapientes ſunt, ut philoſophi; expectent, & uicibus tanq̄ lupanar obeant. O mirā Platonis æquitatem. Vbi eſt igitur uirtus caſtitatis? ubi fides coniugalis? quæ ſi tollas, omnis iuſtitia ſublata eſt. at idem dixit, beatas ciuitates futuras fuiße, ſi aut philoſophi regnarent, aut reges philoſopharentur. Huic uero tam iuſto, tam æquo uiro regnum dares: alijs abſtuliſſet ſua; alijs condonaßet

aliena: proſtituiſſet pudicitiam fœminarũ. quæ nullus unquam non modo rex, ſed ne tyrannus quidem fecit. Cum uero intulit rationem turpiſſimi huius conſilij; ſic inquit. Ciuitas concors erit, & mutui amoris conſtricta uinculis, ſi omnes omniũ fuerint & mariti, & patres, & uxores, et liberi. Quæ iſta confuſio generis humani eſt? Quomodo ſeruari poteſt caritas, ubi nihil eſt certũ quod ametur? Quis aut uir mulierem, aut mulier uirũ diliget, niſi habitauerint ſemp unà? niſi deuota mens, & ſeruata inuicẽ fides indiuiduã fecerit caritatem? quæ uirtus in illa promiſcua uoluptate locũ non habet. Item ſi omnes omniũ liberi ſint, quis amare liberos, tanq̃ ſuos, poterit, cũ ſuos eſſe aut ignoret, aut dubitet? quis honorẽ tanq̃ patri deferet, cũ unde natus ſit, neſciat? Ex quo fit, ut non tantum alienũ pro patre habeat, ſed etiã patrem pro alieno. Quid, quòd uxor poteſt eſſe communis, filius non poteſt? quem concipi non niſi ex uno neceſſe eſt. Perit ergo illi una communitas, ipſa reclamante natura. Supereſt, ut tantummodo concordiæ cauſa uxores uelint eſſe communes. At nulla uehementior diſcordiarum cauſa eſt, quàm unius fœminæ à multis maribus appetitio. In quo Plato ſi ratione non potuit, exemplis certe potuit admoneri & mutorum animalium, quæ ob hoc uel acerrime pugnant; & hominum, qui ſemper ob eam rem grauiſſima inter ſe bella geſſerunt. Reſtat, ut communio iſta nihil aliud habeat, præter adulteria, & libidines; propter quas funditus eruẽdas, uirtus eſt uel maxime neceſſaria. Itaq; non inuenit concordiã, quã quærebat; quia non uidebat, unde oriatur. Nã iuſtitia in ex-

nidos ſuos tanquam genitales toros concordi mente defendunt; & fœtus ſuos, quia certi ſunt, amant; & ſi alienos obieceris, abigunt. At homo ſapiens contra morem hominum, contraq; naturã, ſtultiora ſibi, quæ imitaretur, elegit. Et quoniam uidebat in cæteris animalibus officia marium, fœminarumq; non eſſe diuiſa; exiſtimauit oportere ẽt mulieres militare, & conſilijs publicis intereſſe, & magiſtratus gerere, & imperia ſuſcipere. itaq; his arma, & equos aſſignauit. conſequẽs eſt, ut & lanam, & telam uiris, & infantium geſtationes. Nec uidit impoſſibilia eſſe, quæ diceret; ex eo, quòd adhuc in orbe terræ neque tam ſtulta, neque tam ſapiens ulla gens extiterit, quæ hoc modo uiueret.

Cum igitur in tanta uanitate ipſi philoſophorũ principes deprehendantur; quid illos minores putabimus, qui nunquam ſibi tam ſapientes uideri ſolent, quàm cum pecuniæ contemptu gloriantur? Fortis animus. Sed expecto quid faciant; & quò ille contemptus euadat. Tradita ſibi à parentibus patrimonia, tanquam malum fugiunt, ac deſerunt. Et ne in tempeſtate naufragium faciant; in tranquillo ſe ultro præcipitant; non uirtute, ſed peruerſo metu fortes; ſicut illi, qui, cum timent ne ab hoſte iugulentur, ipſi ſe iugulant, ut mortem morte deuitent. Sic iſti, unde putant gloriam liberalitatis acquirere, ſine honore, ſine gratia perdunt. Laudatur Democritus, quòd agros ſuos reliquerit; eoſq; paſcua publica fieri paſſus ſit Probarem, ſi donaſſet. Nihil autem ſapienter fit, quod ſi ab omnibus fiat, inutile eſt, ac malum. Sed hæc negligentia tolerabilis. Quid ille, qui patrimonium in numos redactum effudit in

mare? Ego dubito utrum'ne ſanus, an demens fuerit. Abite, inquit, in profundum malæ cupiditates; ego uos mergam, ne ipſe mergar à uobis. Si tantus pecuniæ contemptus eſt; fac illam beneficium, fac humanitatem; largire pauperibus. poteſt hoc, quod perditurus es, multis ſuccurrere, ne fame, aut ſiti, aut nuditate moriantur. Imitare inſaniam ſaltem, furorem'q; Tuditani; ſparge populo diripienda. Potes & pecuniam effugere, & tamen bene collocare; quia ſaluum eſt quicquid pluribus profuit. Zenonis autem paria peccata quis probat? Sed omittamus id, quod eſt ab omnibus ſemper irriſum. Illud ſatis eſt ad coarguendum furioſi hominis errorem; quòd inter uitia, & morbos, miſericordiam ponit. Adimit nobis affectum; quo ratio humanæ uitæ pene omnis continetur. Cum enim natura hominis imbecillior ſit, quàm cæterorum animalium, quæ uel ad perferendam uim temporum, uel ad incurſiones à ſuis corporibus arcendas, naturalibus munimentis prouidentia cæleſtis armauit; homini autem quia nihil iſtorum datum eſt; accepit pro iſtis omnibus miſerationis affectum; qui plane uocatur humanitas; qua noſmet inuicem tueremur. Nam ſi homo ad conſpectum alterius hominis efferaretur; quod facere uidemus animantes, quarum natura ſoliuaga eſt; nulla eſſet hominum ſocietas; nulla urbium condendarum uel cura, uel ratio. ſic neque uita quidem ſatis tuta, cum & cæteris animalibus expoſita eſſet imbecillitas hominum; & ipſi inter ſemetipſos belluarum more ſæuirent. Non minor in alijs dementia. Quid enim dici poteſt de illo, qui nigram dixit eſſe

niuem? q̃ conſequens erat, ut etiam picem albam eſſe diceret. Hic *eſt ille, qui ſe icirco natum eſſe dicebat, ut cælum, ac ſolem uideret; qui in terra nihil uidebat ſole lucente.* Xenophanes *dicentibus mathematicis orbem lunæ duodeuiginti partibus maiorem eſſe, q̃ terram, ſtultiſſime credidit. & quod huic leuitati fuit conſentaneum, dixit, intra concauum lunæ ſinum eſſe aliam terram; & ibi aliud genus hominum ſimili modo uiuere, quo nos in hac terra uiuimus.* Habent *igitur illi lunatici homines alterã lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, ſicut hæc exhibet nobis.* Et *fortaſſe noſter hic orbis alterius inferioris terræ luna ſit.* Fuiſſe Seneca *inter* Stoicos *ait, qui deliberaret, utrum'ne* Soli *quoq; ſuos populos daret; inepte ſcilicet q dubitauerit.* Quid *enim perderet, ſi dediſſet?* Sed, *credo, calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo committeret; ne ſi æſtu nimio periiſſent, ipſius culpa eueniſſe tanta calamitas diceretur.* Quid *illi, qui eſſe contrarios ueſtigijs noſtris antipodas putant; num aliqd loquuntur? aut eſt quiſquam tam ineptus, qui credat eſſe homines, quorum ueſtigia ſint ſuperiora, q̃ capita? aut ibi quæ apud nos iacent, inuerſa pendere? fruges, & arbores deorſum uerſus creſcere? pluuias, & niues, & grandinem ſurſum uerſus cadere in terram?* Et *miratur aliquis hortos penſiles inter ſeptem mira narrari; cum philoſophi & agros, & maria, & urbes, & montes penſiles faciant?* Huius *quoq; erroris aperienda nobis origo eſt.* Nam *ſemper eodem modo falluntur.* Cum *enim falſum aliquid in principio ſumpſerint, ueriſimilitudine inducti; neceſſe eſt, eos in ea, quæ*

o 2

Xenophanes

[illegible]

hominum

Seneca

Antipodes

hominum

conſequuntur, incurrere. Sic incidunt in multa ridicula; quia neceſſe eſt falſa eſſe, quæ rebus falſis congruũt. Cum autem primis habuerint fidem; qualia ſunt ea, quæ ſequuntur, non circunſpiciunt, ſed defendunt omni modo; cum debeãt prima illa, utrúm ne uera ſint, an falſa, ex conſequentibus iudicare. Quæ igitur illos antipodas ratio perduxit? Videbant ſyderum curſus in occaſum meantium; ſolem, atq; lunam in eandem partem ſemper occidere, atq; oriri ſemper ab eadem. Cum autem non perſpicerent, quæ machinatio curſus eorum temperaret; nec quomodo ab occaſu ad orientẽ remearent; cælum autem ipſum in omnes partes putarent eſſe deuexum; quod ſic uideri, propter immenſam latitudinem neceſſe eſt: exiſtimauerunt, rotundum eſſe mundum, ſicut pilam; et ex motu ſyderum opinati ſunt, cælum uolui; ſic aſtra, ſolémq;, cum occiderint, uolubilitate ipſa mundi ad ortum referri. Itaque & æreos orbes fabricati ſunt, quaſi ad figuram mundi; eóſq; cælarunt portentoſis quibuſdã ſimulachris, quæ aſtra eſſe dicerent. Hanc igitur cœli rotunditatem illud ſequebatur; ut terra in medio ſinu eius eſſet concluſa. Quod ſi ita eſſet, etiam ipſam terram globo ſimilem. neq; enim fieri poſſet, ut non eſſet rotundum, quod rotundo concluſum teneretur. Si autem rotunda etiam terra eſſet; neceſſe eſſe, ut in omnes cœli partes eandẽ faciẽ gerat; ideſt montes erigat, campos tendat, maria cõſternat. Quod ſi eſſet, ẽt ſequebatur illud extremũ; ut nulla ſit pars terræ, quæ non ab hominibus, cæteriſq; animalibus incolatur. Sic pẽdulos iſtos antipodas cœli rotunditas adinuenit. Quòd ſi quæras ab iis, q̃ hæc por-

tenta defendunt;quomodo non cadunt omnia in inferiorem illam cæli partem:reſpondent,hanc rerum eſſe naturam,ut pondera in medium ferantur;& ad medium connexa ſint omnia,ſicut radios uidemus in rota: quæ autē leuia ſunt,ut nebula,fumus,ignis,à medio differantur,ut cælum petant. Quid dicam de iis neſcio,qui,cum ſemel aberrauerint,conſtanter in ſtultitia perſeuerant,& uanis uana defendunt;niſi ꝙ eos interdū puto aut ioci cauſa philoſophari; aut prudētes, & ſcios mendacia defendenda ſuſcipere; quaſi ut ingenia ſua in malis rebus exerceant,uel oſtentent. At ego multis argumētis probare poſſem,nullo modo fieri poſſe,ut cælum terra ſit inferius;niſi & liber iam concludendus eſſet;& adhuc aliqua reſtarent,quæ magis ſunt præſenti operi neceſſaria; & quoniā ſingulorum errores p̄currere nō eſt unius libri opus.ſatis ſit pauca enumeraſſe,ex ꝗbus poſſit,qualia ſint cætera,intelligi.

Nunc pauca nobis de philoſophia in communi dicenda ſunt;ut confirmata cauſa peroremus. Summus ille noſter Platonis imitator exiſtimauit philoſophiam non eſſe uulgarem; quod eam non niſi docti homines aſſequi poſſent. Eſt,inquit,philoſophia paucis contenta iudicibus,multitudinem conſulto ipſa fugiens. Non eſt ergo ſapientia,ſi ab hominum cætu abhorret. quoniam ſi ſapientia homini data eſt;ſine ullo diſcrimine omnibus data eſt;ut nemo ſit prorſus,qui eam capere non poſſit. At illi uirtutem humano generi datam ſic amplexantur,ut ſoli omnium publico bono frui uelle uideantur,tam inuidi,q̄ ſi uelint deligare oculos,aut effodere cæteris,ne ſolem uideant. Nam quid eſt aliud

hominibus negare ſapientiam; q̄ mentibus eorum uerum, ac diuinum lumen auferre? Quod ſi natura hominis ſapientiæ capax eſt, oportuit opifices, et ruſticos, & mulieres, & omnes deniq;, qui humanam formam gerunt, doceri, ut ſapiant; populumq; ex omni lingua, & conditione, & ſexu, & ætate conſtari. Maximum itaq; argumentum eſt, philoſophiam neq; ad ſapientiam tendere, neque ipſam eſſe ſapientiam; quòd myſterium eius barba tantum celebratur, & pallio. Senſerunt hoc adeo Stoici; qui & ſeruis, & mulieribus philoſophandũ eſſe dixerunt: Epicurus quoq; qui rudes omnium literarum ad philoſophiam inuitat: item Plato; qui ciuitatem de ſapientibus uoluit componere. Conati quidem illi ſunt facere, quod ueritas exigebat; ſed nõ potuit ultra uerba procedi. Primum, quia multis artibus opus eſt, ut ad philoſophiam poſſit accedi. Diſcendæ iſtæ communes literæ, propter uſum legendi; quia in tanta rerum uarietate, nec diſci audiẽdo poſſunt oïa, nec memoria contineri. Grãmaticis quoq; non parũ operæ dandũ eſt; ut rectam loquẽdi rationem ſcias. Id multos annos auferat neceſſe eſt. Nec oratoria quidẽ ignoranda eſt; ut ea, quæ didiceris, proferre, atq; eloqui poſſis. Geometria quoq;, ac muſica, & aſtrologia neceſſaria eſt; quòd hæ artes cũ philoſophia habent aliquã ſocietatem. quæ uniuerſa perdiſcere neq; fœminæ poſſunt, quibus intra puberes annos officia mox uſibus domeſticis profutura diſcenda ſunt; neque ſerui, quibus per eos annos uel maxime ſeruiendum eſt, quibus poſſunt diſcere; neque pauperes, aut opifices, aut ruſtici, quibus in diem uictus labore eſt quærendus. Ob eam cauſam Tullius

ait, abhorrere à multitudine philoſophiam. At enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa, quæ de principijs rerum dicuntur, intelligent? quæ perplexa, & inuoluta, uix etiam politi homines aſſequuntur. In rebus igitur obſcuritate implicatis, & ingeniorum uarietate confuſis, & eloquentium uirorum exquiſito ſermone fucatis, quis imperito, ac rudi locus eſt? Deniq; nullas unquam mulieres philoſophari docuerunt, præter unam ex omni memoria Themiſten; neque ſeruos, præter unum Phædonem; quem male ſeruientem redemiſſe, ac docuiſſe Cebetem tradunt. Enumerant etiam Platonem, ac Diogenem: qui tamen ſerui non fuerunt: ſed his ſeruitus euenerat: ſunt enim capti. Platonem quidem redemiſſe Aniceris quidam traditur HS VIII. itaque inſectatus eſt conuitijs redemptorem Seneca, q paruo Platonem æſtimauerit. *furioſus, ut mihi quidem uidetur, qui homini fuerit iratus, quòd non multum pecuniæ perdidit. ſcilicet aurum pendere debuit, tanquam pro mortuo Hectore; aut tantum ingerere numorum, quantum uenditor non popoſcat.* Ex Barbaris uero nullum, præter unum Anacharſim Scytham: qui philoſophiam ne ſomniaſſet quidem, niſi & linguam, & græcas literas ante didiciſſet. Quod ergo illi poſcente natura faciẽdum eſſe ſenſerunt; ſed tamen neq; ipſi facere potuerunt; neq; à philoſophis fieri poſſe uiderunt: ſola hæc efficit doctrina cœleſtis; quia ſola ſapientia eſt. Illi ſcilicet perſuadere cuiquam potuerunt; qui nihil perſuadent etiam ſibi. aut cuiuſquam cupiditates oppriment; iram temperabunt; libidinem coercebunt: cum ipſi & cedant uitijs; & fateantur, plus ualere na=

turam. Dei autem præcepta, quia & ſimplicia, & uera ſunt, quantum ualeant in animis hominum, quotidiana experimenta demonſtrant. Da mihi uirum, qui ſit iracundus, maledicus, effrenatus: pauciſſimis Dei uerbis tam placidum, quàm ouem, reddam. Da cupidum, auarum, tenacem: iam tibi eum liberalem dabo, et pecuniam ſuam proprijs manibus largientem. Da timidum doloris, ac mortis: iam cruces, & ignes, & pericula, & taurum contemnet. Da libidinoſum, adulterũ, ganeonem: iam ſobrium, caſtum, continentem uidebis. Da crudelem, & ſanguinis appetentem: iam in ueram clementiam furor ille mutabitur. Da iniuſtum, inſipientem, peccatorem: continuo & æquus, & prudens, & innocens erit. Vno enim lauacro malitia omnis abolebitur. Tanta diuinæ ſapientiæ uis eſt; ut in hominis pectus infuſa, matrem delictorum ſtultitiam uno ſimul impetu expellat. ad quod efficiendum, non mercede, non libris, non lucubrationibus opus eſt. Gratis iſta fiunt, facile, cito; modo pateant aures; & pectus ſapientiam ſitiat. Nemo uereatur nos. aquam non uẽdimus; nec ſolem mercede præſtamus. Dei fons uberrimus, atque pleniſſimus patet cunctis; et hoc cœleſte lumen uniuerſis oritur, quicunq; oculos habent. Num quis hæc philoſophorum aut unquam præſtitit, aut præſtare, ſi uelit, poteſt? Qui cum ætates ſuas in ſtudio philoſophiæ conterant; neq; alium quenq̃, neq; ſeipſos (ſi natura paululum obſtitit) poſſunt facere meliores. Itaq; ſapientia eorum, ut plurimũ efficiat, non excindit uitia, ſed abſcondit. Pauca uero Dei præcepta ſic totum hominem immutant, & expoſito uetere nouum reddunt; ut non

cognoſcas eundem eſſe. Quid ergo? nihil'ne illi ſimile præcipiunt? Immo permulta: & ad uerum frequenter accedunt. ſed nihil ponderis habent illa præcepta; quia ſunt humana; & authoritate maiori, ideſt diuina illa carent. Nemo igitur credit; quia tam ſe hominem putat eſſe, qui audit; q̃ eſt ille, qui præcipit. Præterea nihil apud eos certi eſt, nihil, quod à ſcientia ueniat. Sed cum omnia coniecturis agantur; multa etiã diuerſa, & uaria proferantur: ſtultiſſimi eſt hominis, præceptis eorum uelle parere: quæ utrum uera ſint, an falſa, dubitabitur. & ideo nemo paret, quia nemo uult ad incertum laborare. Virtutem eſſe, Stoici aiunt, quæ ſola efficiat uitam beatam. Nihil poteſt uerius dici. Sed quid, ſi cruciabitur, aut dolore afficietur? Poterit'ne quiſquam inter carnifices beatus eſſe? Immo uero illatus corpori dolor, materia uirtutis eſt. itaq; ne in tormẽtis quidem miſer eſt. Epicurus multo fortius, Sapiens, inquit, ſemper beatus eſt; & uel incluſus in Phalaridis tauro hanc uocem emittet. Suaue eſt; & nihil curo. Quis eum non irriſerit? Maxime, quòd homo uoluptarius perſonam ſibi uiri fortis impoſuit, et quidem ſupra modum. Non enim fieri poteſt, ut quiſquã cruciatus corporis pro uoluptatibus ducat; cum ſatis ſit, ad officium uirtutis implendum perferre, ac ſuſtinere. Quid dicitis Stoici? Quid tu Epicure? Beatus eſt ſapiẽs, etiam cum torquetur. Si propter gloriam; patientia non fruetur. in tormentis enim fortaſſe morietur. Si propter memoriam; aut non ſentiet. ſi occidunt animæ; aut ſi ſentiet, nihil ex ea conſequetur. Quis ergo alius fructus eſt in uirtute? quæ beatitudo uitæ, ut æquo animo

moriatur? Bonum mihi affertis unius horæ, aut fortaſſe momenti, propter quod non expediat in tota uita miſerijs, & laboribus confici. Quantum autem temporis mors occupat? quæ cum uenit, utrum æquo animo, an iniquo eam ſubieris, iam nihil refert. Ita fit, ut nihil aliud ex uirtute capietur niſi gloria. Sed hæc aut ſuperuacua, & breuis eſt; aut prauis hominum iudicijs non ſequenda. Nullus igitur ex uirtute fructus eſt, ubi uirtus mortalis eſt, & caduca. Itaque qui hæc locuti ſunt; umbram quandam uirtutis uiderunt, ipſam uirtutem non uiderunt. Defixi enim fuerunt in terram; nec uultus ſuos in altum erigebãt, ut eam poſſent intueri; quæ ſeſe cœli regionibus oſtentabat. Hæc cauſa eſt, cur præceptis eorum nullus obtemperet; quoniam aut ad uitia erudiunt, ſi uoluptatem defendunt; aut, ſi uirtutem aſſerunt; neque peccato pœnam minantur, niſi ſolius turpitudinis; neque uirtuti ullum præmium pollicentur, niſi ſolius honeſtatis, & laudis; cum dicant, non propter aliud, ſed propter ſeipſam expetendam eſſe uirtutem. Beatus eſt igitur ſapiens in tormentis: ſed cum torquetur pro fide, pro iuſtitia, pro Deo; illa patientia doloris beatiſſimum faciet. Eſt enim Deus, qui ſolus poteſt honorare uirtutem; cuius merces immortalitas ſola eſt. quam qui non appetunt, nec religionem tenent, cui æterna ſubiacet uita; profecto neque uirtutis uim ſciunt, cuius præmium ignorant; neque in cœlum ſpectant, quod ipſi ſe facere putant, cum res non inueſtigabiles quærunt; quia ratio in cœlum ſpectandi nulla alia eſt, niſi aut religionem ſuſcipere, aut animam ſuam immortalem eſſe credere.

Quiſquis enim aut Deum colendum eſſe intelligit, aut immortalitatis ſpem ſibi propoſitam habet; mens eius in cælo eſt: & licet id non aſpiciat oculis; animæ tamen lumine aſpicit. Qui autem religionem non ſuſcipiunt; terreni ſunt; quia religio de cælo eſt. & qui animam putant cum corpore interire; æque in terram ſpectant; quia ultra corpus, quod eſt terra, nihil amplius uident, quod ſit immortale. Nihil igitur prodeſt, hominẽ ita eſſe fictũ, ut recto corpore ſpectet in cœlũ; niſi erecta mente Deum cernat; & cogitatio eius in ſpe uitæ perpetuæ tota uerſetur. Quapropter nihil aliud eſt in uita, quo ratio, quo conditio noſtra nitatur; niſi Dei, qui nos genuit, agnitio, & religioſus, ac pius cultus. unde quoniam philoſophi aberrauerũt, ſapientes utiq; non fuerunt. Quæſierunt illi quidem ſapientiam: ſed quia non rite quærebant; prolapſi ſunt longius; & in tantos errores inciderunt, ut etiam communem ſapientiam non tenerent. Non enim tantum religionem aſſerere noluerũt; uerum etiam ſuſtulerunt, dum ſpecie uirtutis falſæ inducti, conantur animos omni metu liberare. quæ religionis euerſio, naturæ nomen inuenit. Illi enim, cũ aut ignorarent, à quo eſſet effectus mundus; aut perſuadere uellent, nihil eſſe diuina mente perfectum; naturam eſſe dixerunt rerum omnium matrem; quaſi dicerent, omnia ſua ſponte eſſe nata: quo uerbo plane imprudentiam ſuam confitentur. Natura enim, remota prouidentia & poteſtate diuina, prorſus nihil eſt. Quod ſi Deum naturam uocant; quæ peruerſitas eſt, naturam potius quàm Deum nominare? Si autem natura ratio eſt, uel neceſſi-

tas,uel conditio naſcendi; non eſt per ſeipſam ſenſibilis;quia neceſſe eſt,mentem eſſe diuinam,quæ ſua prouidentia naſcendi principium rebus omnibus præbeat. Aut ſi natura eſt cælum, atque terra,& omne, quod natum eſt; nō eſt Deus natura,ſed Dei opus. Non diſſimili errore credunt eſſe fortunam,quaſi deā quandam res humanas uarijs caſibus illudentem;quia neſciunt,unde ſibi bona,& mala eueniant. Cum hac ſe compoſitos ad præliandum putant; nec ullam tamen rationem reddunt,à quo,& quam ob cauſam;ſed tantum cū fortuna ſe digladiari munimentis omnibus gloriantur. Iam quicunque alios conſolati ſunt ob interitum,amiſſionemq́; carorum;fortunæ nomen acerrimis accuſationibus proſciderunt: nec omnino ulla eorum diſputatio de uirtute eſt, in qua non fortuna uexetur. M. Tullius in ſua conſolatione pugnaſſe ſe ſemper contra fortunam loquitur; eamq́; à ſe eſſe ſuperatam,cum fortiter inimicorum impetus retudiſſet;nec tum quidem ſe ab ea fractum, cum domo pulſus patria caruit.tum autem, cum amiſerit cariſſimam filiam, uictum ſe à fortuna turpiter confitetur.Cedo,inquit,en manum tollo. Quid hoc homine miſerius, qui ſic iaceat? Inſipienter, inquis; ſed qui profitetur ſe eſſe ſapientem. Quid ergo ſibi uult aſſumptio nominis? Quid eſt contemptus ille rerum, qui magnificis uerbis prætenditur?Quid diſpar cæteris habitus?Aut cur omnino præcepta ſapientiæ dantur; ſi nemo, qui ſapiat,adhuc inuentus eſt? Et quiſquam nobis inuidiam faciat, quia philoſophos negamus eſſe ſapientes?cum ipſi nec ſcire quicquam, nec ſapere fateantur. Nam ſiquando ita defe-

cerint, ut ne effingere quidem quicquam poſſint; quid faciunt in rebus cæteris? Tum uero ignorantiæ admo-nentur; & quaſi furibundi exiliunt; & exclamant, ſe cæcos eſſe, & excordes. Anaxagoras pronuntiat, cir cũfuſa eſſe tenebris omnia. Empedocles anguſtas eſſe ſenſuum ſemitas queritur; tanquam illi ad cogitandum rheda, & quadrigis opus eſſet. Democritus quaſi in puteo quodam ſic alto, ut fundus ſit nullus, ueritatem iacere demerſam; nimirum ſtulte, ut cætera. Non enim tanquam in puteo demerſa eſt ueritas; quò uel deſcen dere, uel etiam cadere illi licebat; ſed tanquam in ſum=mo montis excelſi uertice, uel potius in cælo. quod eſt ueriſſimum. Quid enim eſt, cur eam potius in imum depreſſam diceret, quàm in ſummũ leuatam; niſi forte mentem quoq; in pedibus, aut in imis calcibus conſti-tuere malebat potius quàm in pectore, aut in capite? Adeo remotiſſimi fuerunt ab ea ueritate; ut eos ne ſta-tus quidem ſui corporis admoneret, ueritatem in ſum-mo illis eſſe quærendam. Ex hac deſperatione confeſſio illa Socratis nata eſt; qua ſe nihil ſcire dixit, niſi hoc unum, quòd nihil ſciat. Hinc academiæ diſciplina ma-nauit: ſi tamen diſciplina dici poteſt, in qua ignoratio & diſcitur, & docetur. Sed ne illi quidem, qui ſcientiam ſibi aſſumpſerunt, id ipſum, quod ſe ſcire putabant, con ſtanter defendere potuerunt. Qui, quoniam ratio illis non quadrabat; per ignorantiam rerum diuinarum tam uarij, tam incerti fuerunt, ſibiq; ſæpe contraria diſſerentes, ut quid ſentirẽt, quid uellent, ſatis ſtatuere, ac dijudicare non poſſis. Quid igitur pugnes aduerſus homines eos, q̃ ſuo ſibi gladio pereũt? Quid labores, ut

eos deſtruas, quos ſua ipſos deſtruit, atq; affligit oratio? Ariſtoteles (inquit Cicero) ueteres philoſophos accuſans, ait eos aut ſtultiſſimos, aut glorioſiſſimos fuiſſe, qui exiſtimaſſent philoſophiam ſuis ingenijs eſſe perfectam: ſed ſe uidere, quòd paucis annos magna acceſſio facta eſſet, breui tempore philoſophiam plane abſolutam fore. Quod igitur fuit illud tempus? quo in ore? quando eſt, aut à quibus abſoluta? Nam quòd ait ſtultiſſimos fuiſſe, qui putaſſent ingenijs ſuis perfectam eſſe ſapientiam; uerum eſt: ſed ne ipſe quidem ſatis prudenter, qui aut à ueteribus cœptam, aut à nouis auctam, aut mox à poſterioribus perfectum iri putauit. nunquam enim poteſt inueſtigari, quod non per uiam ſuam quæritur. Sed repetamus id, quod omiſimus. Fortuna ergo per ſe nihil eſt: nec ſic habendum eſt, tanquam ſit in aliquo ſenſu. Siquidem fortuna eſt accidentium rerum ſubitus, atque inopinatus euentus. Verum philoſophi, ne aliquando non errent, in re ſtulta uolunt eſſe ſapientes; qui fortunæ ſexum mutant; eamq; non deam, ſicut uulgus, ſed Deum eſſe dicunt. Eundem tamen interdum naturam, interdum fortunam uocant; quòd multa (inquit idem Cicero) efficiat inopinata nobis propter obſcuritatem, ignorationemq; cauſarum. Cum igitur cauſas ignorent, propter quas fiat aliquid; & ipſum, qui faciat, ignorent, neceſſe eſt. Idem in opere ualde ſerio, in quo præcepta uitæ deprompta ex philoſophia filio dabat, magnam, inquit, eſſe fortunæ uim in utranque partem, quis neſciat? Nam &, cum proſpero flatu eius utimur, ad exitus peruenimus optatos; &, cum reflauerit, affligimur.

Primum,qui negat ſciri poſſe quicquam,ſic hoc dixit, tanquam & ipſe,& omnes ſciant. Deinde,qui,etiam quæ clara ſunt,dubia conatur efficere; hoc putauit eſſe clarum;quod illi eſſe debuit uel maxime dubium;nam ſapienti omnino falſum eſt. Quis,inquit,neſcit? Ego uero neſcio. Doceat me(ſi poteſt) quæ ſit illa uis, qui ſtatus iſte, & qui reflatus. Turpe igitur eſt,hominem ingenioſum dicere id, quod, ſi neges, probare non poſſit.Poſtremo, quòd is,qui dicit, aſſenſus eſſe retinendos;quòd ſtulti ſit hominis,rebus incognitis temere aſſentiri:is inquam plane uulgi, & imperitorum opinionibus credidit,qui fortunam putant eſſe,quæ hominibus tribuat bona, & mala.nam ſimulachrum eius cum copia,& gubernaculo fingunt; tanquam hæc & opes tribuat;& humanarum rerum regimen obtineat. Cui opinioni & Virgilius aſſentit,qui fortunã omnipotentem uocat:& hiſtoricus,qui ait.Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Quid ergo cæteris dijs loci ſupereſt?Cur non aut ipſa regnare dicitur, ſi plus poteſt;aut ſola colitur,ſi omnia?Vel,ſi tantum mala immittit;aliquid cauſæ proferant,cur,ſi dea ſit, hominibus inuideat,eoſq; perditos cupiat, cum ab his religioſe colatur:cur æquior ſit malis,iniquior autem bonis:cur inſidietur; affligat;decipiat; & exterminet: quis illam generis hominum uexatricem perpetuam conſtituerit: cur denique tam malam ſortita ſit poteſtatem;ut res cunctas ex libidine magis, quàm ex uero celebret, obſcuretq;. Hæc inquam philoſophos inquirere oportuit potius, quàm temere innocentem accuſare fortunam:quæ etiam ſi ſit aliqua;nihil tamen afferri ab his

poteſt, cur hominibus tam inimica ſit, quàm putatur. Itaq; illæ omnes orationes, quibus iniquitatem fortunæ lacerant, ſuaſq; uirtutes contra fortunam ſuperbiſſime iactant; nihil aliud ſunt, quàm deliramenta inconſyderatæ leuitatis. Quare non inuideant nobis; quibus aperuit ueritatem Deus: *qui ſicut ſcimus, nihil eſſe fortunam; ita ſcimus, eſſe prauum, ac ſubdolum ſpiritum, qui ſit inimicus bonis, hoſtiſq; iuſtitiæ; qui contraria faciat, quàm* Deus. *cuius inuidiæ cauſam in ſecundo libro explicauimus.* Hic *ergo inſidiatur uniuerſis: ſed eos, qui neſciūt* Deum, *errore impedit; ſtultitia obruit; tenebris circunfudit; ne quis poſſit ad diuini nominis peruenire notitiam: in quo uno & ſapientia continetur, & uita perpetua.* Eos *autem, qui deum ſciunt, dolis, & aſtutia aggreditur; ut cupiditate, ac libidine irretiat; ac peccati blandimentis deprauatos, impellat ad mortē; uel, ſi dolo nihil profecerit, ui et uiolentia deijcere conatur.* Iccirco *enim in primordijs tranſgreſſionis non ſtatim ad pœnam detruſus à* Deo *eſt, ut hominem malitia ſua exerceat ad uirtutem. quæ niſi agitetur, ni aſſidua uexatione roboretur; non poteſt eſſe perfecta. ſiquidem uirtus eſt perferendorum malorum fortis, ac inuicta patientia.* Ex *quo fit, ut uirtus nulla ſit, ſi aduerſarius deſit.* Huius *itaq; peruerſæ poteſtatis cū uim ſentirent uirtuti repugnantem, nomen'q; ignorarent; fortunæ uocabulum ſibi inane finxerunt.* Quod *quàm longe à ſapientia ſit remotum, declarat* Iuuenalis *his uerſibus.*

Nullum numen abeſt, ſi ſit prudentia: ſed nos
Te facimus Fortuna *deam, cæloq; locamus.* Stultitia *igi-*

tur &

tur, & error, & cæcitas, & (ut Cicero ait) ignoratio rerum, atq; cauſarum; Naturæ, ac Fortunæ nomina induxit. Sed ut aduerſarium ſuum neſciunt; ſic nec uirtutem quidem ſciunt; cuius ſcientia ab aduerſarij notione deſcendit. Quæ ſi coniuncta eſt cum ſapiētia; uel (ut ipſi dicunt) eadem ipſa ſapientia eſt: ignorent neceſſe eſt, in quibus rebus ſita ſit. Nemo enim poteſt ueris armis inſtrui; ſi hoſtem, contra quem fuerit armandus, ignorat: nec aduerſarium uincere; qui in dimicando non hoſtem uerum, ſed umbram petit. Proſternetur enim, qui alio intentus, uenientem uitalibus ſuis ictum nec præuiderit ante, nec cauerit. Docui, quantum mea mediocritas tulit, longe deuium philoſophos iter à ueritate tenuiſſe. Scio tamen, quàm multa præterierim, quia non erat mihi propria contra philoſophos diſputatio. Sed huc neceſſario diuertendū fuit; ut oſtenderem, tot, & tanta ingenia in rebus falſis eſſe conſumpta; nequis forte à prauis religionibus excluſus, ad eos ſe conferre uellet, tanquam certi aliquid reperturus. Vna igitur ſpes homini, una ſalus in hac doctrina, quam defendimus, poſita eſt. Omnis ſapientia hominis in hoc uno eſt; ut Deum cognoſcat, & colat. hoc noſtrum dogma, hæc ſententia eſt. Quanta itaq; uoce poſſum teſtificor, proclamo, denūtio. Hoc eſt illud, quod philoſophi omnes in tota ſua uita quæſierunt; nec unq̄ tamen inueſtigare, comprehendere, tenere ualuerunt; quia religionem aut prauā tenuerunt, aut totam penitus ſuſtulerunt. Faceſſant igitur illi omnes, qui humanam uitam non inſtruunt, ſed turbant. Quid enim docent? aut quem inſtruunt; qui ſeipſos nondum in-

ſtruxerunt? Quem ſanare ægroti, quem regere cæci poſſunt? Huc ergo nos omnes, quibus eſt cura ſapientiæ conferamus. An expectabimus donec Socrates aliquid ſciat? aut Anaxagoras in tenebris lumen inueniat? aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet animi ſui ſemitas? aut Arceſilas, et Carneades uideant, ſentiant, percipiant? Ecce uox de cœlo ueritatem docens, et nobis ſole ipſo clarius lumen oſtendẽs. Quid nobis iniqui ſumus? & ſapientiã ſuſcipere cunctamur? quã docti homines contritis in quærendo ætatibus ſuis, nunquã reperire potuerunt. Qui uult ſapiens, ac beatus eſſe, audiat Dei uocem; diſcat iuſtitiã; ſacramentum natiuitatis ſuæ norit; humana contemnat; diuina ſuſcipiat; ut ſummum illud bonum, ad quod natus eſt, poſſit adipiſci. Diſſolutis religionibus uniuerſis; & omnibus, quæcunq; in earum defenſionem dici uel ſolebant, uel poterant, refutatis; deinde conuictis philoſophiæ diſciplinis, ad uerã nobis religionem, ſapiẽtiamq; ueniendum eſt; quoniam eſt (ut docebo) utrunq; coniunctum; ut eam uel argumentis, uel exemplis uel idoneis teſtibus aſſeramus; et ſtultitiam, quã nobis iſti Deorum cultores obiectare nõ deſinunt, ut nullam penes nos, ſic totam penes ipſos eſſe doceamus. Et quanquam prioribus libris, cum falſas arguerem religiones; & hic, cum falſam ſapientiam tollerem, ubi ueritas ſit oſtenderim: planius tamen, quæ religio, & quæ ſapientia uera ſit, liber proximus indicabit.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER QVARTVS, IN QVO DOCETVR QVAE RELIGIO, ET QVAE SAPIENTIA VERA SIT.

Ogitanti mihi Conſtantine Imp. & cũ animo meo ſæpe reputanti priorem illum generis humani ſtatum; & mirum pariter, & indignum uideri ſolet, quòd unius ſeculi ſtultitia, religiones uarias ſuſcipientis, Deosq́; multos eſſe credẽtis, in tantã ſubito ignorationẽ ſui uentum eſt, ut ablata ex oculis ueritate, neq; religio Dei ueri, neq; humanitatis ratio teneretur; hominibus nõ in cœlo ſummũ bonum quærẽtibus, ſed in terra. Quã ob cauſam profecto ſeculorum ueterum mutata felicitas eſt. Cœperunt .n. relicto parente, & conſtitutore omniũ Deo, inſenſibilia digitorũ ſuorũ figmẽta uenerari. quæ prauitas quid effecerit, aut quid malorum attulerit, res ipſa declarat. auerſi nanque à ſummo bono; quod ideo beatum, ac ſempiternum eſt, quia uideri, tangi, cõprehendi non poteſt; & à uirtutibus ei bono congruẽtibus, quæ ſunt æque immortales; ad hos corruptos, et fragiles Deos lapſi; & ſtudentes ijs rebus, q̃bus ſolum corpus ornatur, alitur, delectatur; mortem ſibi perpetuam cum Dijs, & cum bonis corporalibus quæſierũt;

quia morti corpus omne ſubiectum eſt. Inſecuta eſt igitur huiuſmodi religiones iniuſtitia, & impietas; ſicuti fuerat neceſſe. deſierũt enim uultus ſuos in cœlum tollere. ſed deorſum mẽtes hominum depreſſæ, terrenis ut religionibus, ſic etiã bonis inhærebant. ſecutum eſt diſſidium generis humani, & fraus, & nefas omne; quia ſpretis æternis, atq; incorruptis bonis, quæ ſola debent ab homine concupiſci; temporalia, et breuia maluerũt; maiorq́; hominibus ad malum fides fuit; qui prauum recto, quia præſentius fuerat, prætulerunt. Sic humanam uitam prioribus ſeculis in clariſſima luce uerſatam caligo, ac tenebræ comprehenderunt. et, quod huic prauitati congruens erat; poſtq̃ ſublata ſapientia eſt; tum demum ſibi homines ſapientum nomen uendicare cœperunt. Tum autem nemo ſapiens uocabatur, cũ omnes erant. Vtinamq́; nomen illud aliquando publicũ quamuis ad paucos redactum, tamen uim ſuam retineret. Poſſent enim fortaſſe pauci illi uel ingenio, uel authoritate, uel aſſiduis hortamẽtis liberare populum uitijs, & erroribus. ſed adeo in totum ſapiẽtia ceciderat; ut ex ipſa nominis arrogantia nullum eorum, qui uocarentur, apparuerit fuiſſe ſapientem. Et tamen prius, quàm hæc, philoſophia quæ dicitur eſſe, inueniretur; ſeptem fuiſſe traduntur; qui primi omnium, quia de rebus naturalibus quærere, ac diſputare ſunt auſi, ſapiẽtes haberi, appellariq́; meruerunt. O miſerum, calamitoſumq́; ſeculum; quo per orbem totum ſeptem ſoli fuerunt, qui hominum uocabulo cierentur. nemo enim poteſt iure dici homo, niſi qui ſapiens eſt. Sed ſi cæteri oẽs, præter ipſos, ſtulti fuerunt; ne illi quidẽ ſapientes; quia

Nemo iure di͠ ho͠, niſi ſapiens.

nemo ſapiens eſſe uere, iudicio ſtultorum poteſt. Adeo *ab his abfuit ſapientia; ut ne poſtea quidem increſcente doctrina, & multis, magniſq; ingenijs in id ipſum ſemper intentis, potuerit perſpici ueritas, et comprehendi. Nam poſt illorum ſeptem ſapientum gloriam, incredibile eſt, quanto ſtudio inquirendæ ueritatis Græcia omnis exarſerit. Ac primum, nomen ipſum ſapientiæ arrogans putauerunt; ſeq; non ſapientes, ſed ſtudioſos ſapiẽtiæ uocauerunt. Quo facto & illos, qui temere ſapientum ſibi nomen aſciuerant, erroris, ſtultitiæq; damnauerunt, & ſe quoq; ipſos ignorantiæ; quam quidem non diffitebantur. Nam ubicunq; rerũ natura ingenijs eorum quaſi manus oppoſuerat, ne rationẽ poſſent aliquam reddere; teſtificari ſolebãt, nihil ſcire ſe, nihil cernere. Vnde multo ſapientiores inueniuntur, qui ſe aliqua ex parte uiderũt; q̃ illi, qui ſe ſapere crediderunt.*

Quare, ſi neq; illi fuere ſapientes, qui ſunt appellati; neq; poſteriores, qui nõ dubitauerunt inſipientiam confiteri; quid ſupereſt, niſi ut alibi ſit quærẽda ſapientia, quando non eſt, ubi quærebatur, inuenta? Quid autẽ putemus fuiſſe cauſæ, cur tot ingenijs, totq; temporibus ſummo ſtudio, & labore quæſita non reperiretur; niſi quòd eã philoſophi extra fines ſuos quæſierunt? Qui quoniã peragratis, & exploratis omnibus, nuſquam ullam ſapientiam comprehenderunt; & alicubi eſſe illam neceſſe eſt: apparet, illic potiſſimũ eſſe quærendam, ubi ſtultitiæ titulus apparet; cuius uelamento Deus, ne arcanum diuini ſui operis in propatulo eſſet, theſaurũ ſapientiæ, ac ueritatis abſcondit. Vnde equidem ſoleo mirari, quòd cum Pythagoras, & po-

ſtea Plato, amore indagādæ ueritatis accenſi, ad Aegyptios, & Magos, & Perſas uſq; penetraſſent, ut earum gentium ritus, & ſacra cognoſcerent (ſuſpicabantur enim, ſapientiam in religione uerſari) ad Iudæos tantum non acceſſerint; penes quos tunc ſolos erat; & quò facilius ire potuiſſent. Sed auerſos eſſe arbitror diuina prouidentia, ne ſcire poſſent ueritatem: quia nondum fas erat alienigenis hominibus, religionem Dei ueri, iuſtitiamq́; cognoſcere. Statuerat enim Deus, appropinquante ultimo tempore, ducem magnum cœlitus mittere, qui eam perfido, ingratoq́; populo ablatam, exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar diſputare; ſi prius oſtendero ſapientiam cum religione ſic cohærere, ut diuelli utrunq; non poſſit.

Deorum cultus, ut in priore libro docui, non habet ſapientiam; non modo quia diuinum animal hominē terrenis, fragilibusq́; ſubſternit; ſed quia nihil ibi diſſeritur, quod proficiat ad mores excolendos, uitamq́; formandam; nec habet inquiſitionem aliquam ueritatis, ſed tantummodo ritum colendi; qui non officio mentis, ſed miniſterio corporis conſtat. Et ideo non eſt illa religio uera iudicanda; quia nullis iuſtitiæ, uirtutisq́; præceptis erudit, efficitq́; meliores. Itaq; philoſophia, quia in illis religionem, ideſt ſummam pietatem non habet, non eſt uera ſapientia. Nam ſi diuinitas, quæ gubernat hunc mundum, incredibili beneficentia genus hominū ſuſtentat, et quaſi paterna indulgentia fouet; uult profecto gratiam ſibi referri, & honorem dari. nec conſtare homini ratio pietatis poteſt, ſi cœleſtibus beneficijs extiterit ingratus; quod non eſt utiq; ſapientis. Quo-

niam igitur (ut dixi) philoſophia, & religio Deorum, diſiuncta ſunt, longéq; diſcreta; ſiquidem alij ſunt profeſſores ſapientiæ, per quos utiq; ad Deos non aditur; alij religionis antiſtites, per quos ſapere nõ diſcitur: apparet, nec illam eſſe ueram ſapientiam, nec hanc religionem. Idcirco nec philoſophia potuit ueritatem comprehendere; nec religio deorum, rationem ſui, qua caret, reddere. Vbi autem ſapientia cum religione, inſeparabili nexu cohæret; utrunq; uerum eſſe neceſſe eſt. quia et in colendo ſapere debemus, ideſt ſcire, quid nobis, & quomodo ſit colendum; & in ſapiendo colere, ideſt re, & actu, quod ſcierimus, implere. Vbi ergo ſapientia cum religione coniungitur? Ibi ſcilicet, ubi Deus colitur unus; ubi uita, & actus omnis ad unum caput, & ad unam ſummam refertur. Denique ijdem ſunt doctores ſapientiæ, qui & Dei ſacerdotes. Nec tamen moueat quenquam, quia ſæpe factum eſt, & fieri poteſt, ut philoſophus aliquis, Deorum ſuſcipiat ſacerdotium. quod cum fit, non tamen coniungitur philoſophia cum religione; ſed & philoſophia inter ſacra ceſſabit; & religio, quando philoſophia tractabitur. Illa enim religio muta eſt; non tantum, quia mutorum eſt; ſed quia ritus eius in manu, & digitis eſt; & non in corde, aut lingua, ſicut noſtra, quæ uera eſt. Idcirco & in ſapientia religio, & in religione ſapientia eſt. Ergo non poteſt ſegregari; quia ſapere nihil aliud eſt, niſi Deum uerum iuſtis, ac pijs cultibus honorare. Multorum autem Deorum cultus non eſſe ſecundum naturã, etiam hoc argumento colligi poteſt, & comprehendi. Omnem Deum, qui ab homine colitur, neceſſe eſt inter

ſolennes ritus, & precationes, patrem nuncupari, non tantum honoris gratia, uerum etiam rationis; ꝙ & antiquior eſt homine; & ꝙ uitam, ſalutē, uictum præſtat, ut pater. Itaque ut Iupiter à precantibus pater uocatur, & Saturnus, & Ianus, & Liber, & cæteri deinceps; quod Lucilius in Deorum concilio irridet:

Vt nemo ſit noſtrum, quin pater optimus diuûm:
Vt Neptunus pater, Liber, Saturnus pater, Mars,
Ianus, Quirinus pater nomen dicatur ad unum.

Quòd ſi natura non patitur, ut ſint unius hominis plures patres (ex uno enim procreatur) ergo Deos etiam multos colere, cōtra naturā eſt, cōtraq́; pietatem. Vnus igitur colendus eſt; qui poteſt uere pater nominari. Idē etiam dominus ſit, neceſſe eſt; quia ſicut poteſt indulgere, ita etiam coercere. Pater ideo appellandus eſt, quia nobis multa, & magna largitur: dominus ideo, quia caſtigandi, ac puniendi habet maximam poteſtatem. Dominum uero eundem eſſe, qui ſit pater, etiam iuris ciuilis ratio demonſtrat. Quis enim poterit filios educare, niſi habeat in eos domini poteſtatem? Nec immerito paterfamilias dicitur, licet tantum filios habeat. uidelicet nomen patris complectitur etiam ſeruos, quia familias ſequitur. & nomen familiæ complectitur etiā filios, quia pater antecedit. unde apparet, eundē ipſum & patrem eſſe ſeruorum, & dominum filiorum. Deniq; & filius manumittitur tanquam ſeruus; et ſeruus liberatus, patroni nomen accipit, tanquam filius. quòd ſi propterea paterfamilias nominatur, ut appareat, eum duplici poteſtate præditum; quia & indulgere debet, quia pater; & coercere, quia dominus: ergo

idem ſeruus eſt, qui & filius; idem dominus, qui & pater. Sicut igitur naturæ neceſſitate non poteſt eſſe niſi unus pater; ita nec dominus niſi unus. quid enim faciat ſeruus, ſi multi domini diuerſa imperauerint? Ergo contra rationem, contraq; naturam ſunt religiones multorum Deorum. ſiquidem nec patres multi poſſunt eſſe, nec domini; Deos autem, & patres, & dominos nuncupari, neceſſe eſt. Teneri ergo ueritas non poteſt, ubi homo idē multis patribus, dominisq; ſubiectus eſt; ubi animus in multa diſperſus, huc, atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam firmitatē religio poteſt, quando certo, & ſtabili domicilio caret. Cultus igitur Deorum ueri eſſe non poſſunt; eodem modo, quo matrimoniū dici non poteſt, ubi mulier multos uiros habet; ſed hæc aut meretrix, aut adultera nominabitur. à qua enim pudor, caſtitas, fides abeſt, uirtute careat neceſſe eſt. Sic & religio Deorum impudica eſt, & inceſta; quia fide caret; quia honos ille inſtabilis, & inceſtus, caput, atque originem non habet. Quibus rebus apparet, q̄ inter ſe coniuncta ſint ſapientia, & religio. ſapientia ſpectat ad filios, quæ exigit amorem; religio ad ſeruos, quæ quidem exigit timorem. Nam ſicut illi patrē diligere debent, et honorare; ſic hi dominum colere, ac uereri. Deus autem, qui unus eſt, quoniam utrāq; perſonam ſuſtinet, & patris, & domini; & amare eum debemus, quia filij ſumus; & timere, q̄a ſerui. Non poteſt igitur nec religio à ſapientia ſeparari, nec ſapientia à religione ſecerni; quia idem Deus eſt, qui & intelligi debet, quod eſt ſapientiæ; & honorari, quod eſt religionis. Sed ſapientia præcedit; religio ſequitur: quia

meretrix

prius eſt, Deum ſcire; conſequens, colere. Ita *in duobus nominibus una uis eſt, quamuis diuerſa eſſe uideatur.* Alterũ *enim poſitum eſt in ſenſu, alterum in actu.* Sed *tamen ſimilia ſunt duobus riuis ex uno fonte manantibus.* Fons *autem ſapientiæ, & religionis deus eſt: à quo hi duo riui ſi aberrauerint, areſcant neceſſe eſt: quem qui neſciunt, nec ſapientes eſſe poſſunt, nec religioſi. ſic fit, ut philoſophi, & qui* Deos *colunt, ſimiles ſint aut filijs abdicatis, aut ſeruis fugitiuis; quia neque illi patrem quærunt, neq; hi dominum. & ſicut abdicati, hæreditatem patris non aſſequuntur, & fugitiui impunitatem; ita neq; philoſophi immortalitatem accipiunt, quæ eſt regni cæleſtis hæreditas, ideſt ſummum bonum; quod illi maxime quærunt; neq; cultores* Deorum, *pœnam ſempiternæ mortis effugiẽt; quæ eſt animaduerſio ueri domini aduerſus fugitiuos ſuæ maieſtatis, ac nominis.* Deum *uero eſſe patrem, eundemq́; dominum, utriq; ignorauerunt, tam cultores* Deorum, *quàm ipſi ſapientiæ profeſſores: quia aut nihil omnino colendum putauerunt; aut religiones falſas approbauerunt; aut, etiã ſi uim, poteſtatemq́; ſummi* Dei *intellexerunt, ut* Plato, *qui ait unũ eſſe fabricatorẽ mundi* Deum; & M. Tullius, *qui fatetur hominem præclara quadam conditione à ſummo* Deo *eſſe generatum; tamen ei debitum cultum tanquam ſummo patri non reddiderunt: quod erat conſequens, ac neceſſariũ.* Deos *autem neq; patres, neq; dominos eſſe poſſe, non tantum multitudo (ut ſupra oſtendi) ſed etiam ratio declarat: quia neque, fictum eſſe à* Dijs *hominem, traditur; neque,* Deos *ipſos antecedere originem hominis, inuenit-*

tur. ſiquidem fuiſſe in terra homines, ante quàm Vulcanus, & Liber, & Apollo, & ipſe Iupiter, naſcerentur, apparet. Sed neque Saturno fictio hominis, neq; Cœlo patri eius aſſignari ſolet. Quòd ſi nullus eorũ, qui coluntur, formaſſe à principio, atq; inſtituiſſe hominem traditur; nullus igitur ex his pater hominis nuncupari poteſt; ita ne Deus quidem. Ergo fas non eſt, uenerari eos, à quibus non ſit homo generatus; quia neq; à multis generari poteſt. Vnus igitur, ac ſolus coli debet, qui Iouem, qui Saturnum, qui Cœlũ ipſum, terramq; anteceſſit. Is enim neceſſe eſt hominem figurauerit, qui ante hominem, cælum, terramq; perfecit. Solus pater uocandus eſt, qui creauit; ſolus dominus nuncupandus, qui regit, qui habet uitæ, ac necis ueram, & perpetuam poteſtatem. quem qui non adorat; & inſipiens ſeruus eſt, qui dominum ſuum aut fugiat, aut neſciat; & impius filius, qui ſuum uerum patrem uel oderit, uel ignoret. Nunc, quoniam docui ſapientiam, & religionem non poſſe diduci; ſupereſt, ut de ipſa religione, ac ſapientia diſſeramus. Sentio quidem, quàm ſit difficilis de rebus cæleſtibus diſputatio: ſed tamen audendum eſt; ut illuſtrata ueritas pateat; multiq; ab errore, atq; interitu liberentur; qui eam ſub uelamine ſtultitiæ latentem aſpernantur, ac reſpuunt. Sed prius quàm incipiam de Deo, & operibus eius dicere; mihi pauca de prophetis ante dicenda ſunt. quorum teſtimonijs nunc uti neceſſe eſt. quod in prioribus libris ne facerẽ, temperaui. Ante omnia, qui ueritatem ſtudet comprehendere, non modo intelligendis prophetarum uocibus animum debet intendere; ſed etiam tem-

pora, per quæ quiſq; illorum fuerit, diligentiſſime inquirere; ut ſciat & quæ futura prædixerint; & poſt quot annos prædicta completa ſint. Nec difficultas in his colligẽdis ineſt ulla. teſtati ſunt enim, ſub quo quiſq; rege diuini ſpiritus fuerit paſſus inſtinctum. Multiq; ſcriptores libros de temporibus ediderunt, initium facientes à propheta Moyſe; qui troianum bellum nongentis fere annis anteceſſit. Is autem, cum per annos quadraginta populum rexiſſet, ſucceſſorem habuit Ioſuem; qui ſeptem, & uiginti annis tenuit principatũ. Exinde ſub iudicibus fuerunt per annos trecentos ſeptuaginta. tum mutato ſtatu reges habere cœperũt. quibus imperiũ tenentibus per annos quadringentos LX. uſq; ad Sedechiæ regnum, oppugnati à rege Babylonio, captiq; Iudæi, diuturnum ſeruitium pertulerũt; donec ſeptuageſimo poſt anno eos Cyrus maior terris, ac ſedibus ſuis redderet; qui per idem tempus in Perſas ſuſcepit imperiũ, quo Romæ Tarquinius Superbus. Quare cum omnis temporum ſeries & ex iudaicis, & ex græcis, romanisq; hiſtorijs colligitur; etiam ſingulorum prophetarum tempora colligi poſſunt; quorum ſane ultimus Zacharias fuit; quem conſtat ſub Dario rege, ſecũdo anno regni eius, octauo menſe cecinisſe. Adeo antiquiores etiam græcis ſcriptoribus prophetæ reperiũtur. Quæ omnia eò profero; ut errorem ſuum ſentiãt, qui ſcripturam ſacram coarguere nituntur, tanquam nouam, & recens fictam; ignorantes ex quo fonte ſanctæ religionis origo manauerit. Quòd ſiquis collectis, perſpectisq; temporibus, fundamentum doctrinæ ſalubriter iecerit; & ueritatem penitus comprehendet; &

errorē cognita ueritate, deponet. Deus igitur *machinator, conſtitutorq́; rerum, ſicuti in ſecundo libro diximus; ante quàm præclarum hoc opus mundi adoriretur, ſanctum, & incorruptibilem, & irreprehenſibilem ſpiritum genuit, quem filium nuncuparet.* Et *quāuis alios poſtea innumerabiles creauiſſet, quos angelos dicimus; hunc tamen ſolum primogenitum diuini nominis appellatione dignatus eſt, patria ſcilicet uirtute, ac maieſtate pollētem. eſſe autem ſummi* Dei *filium; qui ſit poteſtate maxima præditus, non tantū congruētes in unum uoces prophetarum, ſed etiam* Triſmegiſti *prædicatio, &* Sibyllarū *uaticinia demonſtrant.* Hermes *in eo libro, qui* ὁ λόγος τέλειος *inſcribitur, his uſus eſt uerbis.* ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητὴς, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν, ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν (αἰσθητὸν δέ φημι οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι αὐτόν, περὶ δὲ τούτου οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸς αἴσθοιτο, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησιν ὑποπίπτει καὶ εἰς νοῦν) ὅτι οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα, καλὸς δὲ αὐτῷ ἐφάνη καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡγίασέ τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡς ἴδιον τόκον.

Sibylla *erythræa in carminis ſui principio, qđ à ſummo* Deo *exorſa eſt, filiū* Dei, *ducem, &* Imperatorem *omnium his uerſibus prædicat,*

πανταφόρον κτίστην, ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι
κάτθετο, χ᾽ ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε.

Et *rurſus in fine eiuſdem carminis,*

αὐτὸν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἀνδράσσι γεραίρειν.

Et *alia* Sibylla *præcipit hunc oportere cognoſci.*

αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα

Videlicet *& ipſe eſt* Dei *filius, qui per* Solomonem *ſa-*

pientiſſimum regem diuino ſpiritu plenum locutus eſt, ea quæ ſubiecimus. Deus condidit me in initio uiarum ſuarũ, in opera ſua ante ſecula. Fundauit me in principio, ante quàm terram faceret, & ante quàm abyſſos conſtitueret; prius quàm prodirent fontes aquarum. ante omnes colles genuit me dominus: fecit regiones, & terras inhabitabiles ſub cœlo. Cum pararet cœlũ, aderam illi; & cum ſecerneret ſuam ſedem; cum ſuper uentos faceret ualidas nubes; & cum confirmatos poneret montes ſub cœlo. quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram penes illum diſponens. Ego eram, cui adgaudebat; quotidie autem iucundabar ante faciem eius, cum lætaretur orbe perfecto. Idcirco autem Triſmegiſtus δημιουργὸν τοῦ θεοῦ dixit. & Sibylla σύμβουλον appellat; qui tanta ſapientia, & uirtute ſit inſtructus à Deo patre, ut & conſilio eius, et manibus uteretur in fabricatione mundi. Fortaſſe quærat aliquis hoc loco, quis ſit iſte tam potens, tam Deo carus, & quod nomen habeat; cuius prima natiuitas nõ modo anteceſſerit mundũ, uerum etiam prudentia diſpoſuerit, uirtute conſtruxerit. Primũ ſcire nos conuenit, nomen eius neq; angelis quidẽ notum eſſe, qui morantur in cœlo; ſed ipſi ſoli, ac Deo patri. nec ante id publicabitur, ut eſt ſanctis literis traditum; quàm diſpoſitio Dei fuerit impleta. Deinde nec enuntiari poſſe hominis ore: ſicut Hermes docet, hæc dicens.

αἰτία δὲ τούτου τοῦ αἰτίου ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ βούλησις, ἣ θεὸν προηνέγκεν, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι Et paulo poſt ad filium.

ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόῤῥητος λόγος σοφίας πάντων,

καὶ προσταττομένου κυρίου, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι.
Sed quamuis nomen eius, quod ei à principio pater ſummus impoſuit, nullus alius præter ipſum ſciat; habet tamen & inter angelos aliud uocabulum, & inter homines aliud. Ieſus quippe inter homines nominatur. nam Chriſtus non proprium nomen eſt, ſed nuncupatio poteſtatis, & regni. ſic enim Iudæi reges ſuos appellabant. Sed exponenda huius nominis ratio eſt propter ignorantium errorē; qui eum immutata litera Chreſtū ſolent dicere. Erat Iudæis ante præceptum, ut ſacrū conficerent unguentum; quo perungi poſſent ij, qui uocabātur ad ſacerdotiū, uel ad regnum. Et ſicut nunc Romanis indumentum purpuræ, inſigne eſt regiæ dignitatis aſſumptæ; ſic illis unctio ſacri unguenti, nomen, ac poteſtatem regiam conferebat. Verum quoniā Græci ueteres χρίεσθαι *dicebāt ungi, quod nunc* ἀλείφεσθαι, *ſicut indicat homericus uerſus ille,*

αὐτοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ:

ob hanc rationem nos eum Chriſtum nuncupamus, ideſt unctum, qui hebraice Meſſias dicitur. Vnde in quibuſdam græcis ſcripturis, quæ male de hebraicis interpretatæ ſunt, ἠλειμμένος, *ideſt ungendo curatus, ſcriptum inuenitur,* ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι. *Sed tamen utrolibet nomine rex ſignificatur: non quòd ille regnum hoc terrenum fuerit adeptus, cuius capiendi nondum tempus aduenit; ſed quòd cæleſte, ac ſempiternum. de quo diſſeremus in ultimo libro. nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.* *In primis enim teſtificamur, illum bis eſſe natum; primum in ſpiritu, poſtea in carne. Vnde apud Hieremiā ita dicitur.*

Prius quàm te formarem in utero,noui te. Et itẽ apud ipſum. Beatus q̃ erat ante,quàm naſceretur; quod nulli alij contigit,præter Chriſtum. Qui cum eſſet à principio filius Dei,regeneratus eſt denuo ſecundum carnẽ. quæ duplex natiuitas eius magnum intulit humanis pectoribus errorem; circunfundit'q; tenebras etiam ijs, qui ueræ religionis ſacramenta retinebant. Sed nos id plane,dilucide'q; monſtrabimus; ut amatores ſapientiæ facilius,ac diligentius inſtituantur. Qui audit, Dei filium dici; non debet tantum nefas mente concipere, ut exiſtimet ex connubio,ac permiſtione fœminæ alicuius Deum procreaſſe; quod non facit niſi animal corporale,morti'q; ſubiectum. Deus autem,cũ ſolus adhuc eſſet, cui permiſcere ſe potuit? aut cum eſſet tantæ poteſtatis, ut quicquid uellet,efficeret; utiq; ad creandum ſocietate alterius non indigebat. niſi forte exiſtimabimus, Deũ, ſicut Orpheus putauit,& marem eſſe, & fœminam, quòd aliter generare nequiuerit, niſi haberet uim ſexus utriuſq;: quaſi aut ipſe ſecum coierit; aut ſine coitu non potuerit procreare. Sed Hermes in eadem fuit opinione,cum dicit αὐτοπάτορα, καὶ αὐτομήτορα. Quod ſi ita eſſet; ut à prophetis pater dicitur, ſic etiam mater diceretur. Quomodo igitur procreauit? Primum nec ſciri à quoquam poſſunt, nec narrari opera diuina; ſed tamen ſanctæ literæ docent; in quibus cautum eſt, illum Dei filium, Dei eſſe ſermonem; item'q; cæteros angelos Dei ſpiritus eſſe. Nam ſermo eſt ſpiritus cum uoce aliquid ſignificante prolatus. Sed tamen quoniam ſpiritus, & ſermo diuerſis partibus proferuntur; ſiquidem ſpiritus naribus, ore ſermo procedit; magna inter hunc

Dei filium

Dei filium, & cæteros angelos differentia eſt. Illi.n. ex Deo taciti ſpiritus exierunt; quia non ad doctrinã Dei tradendam, ſed ad miniſterium creabantur. Ille uero cum ſit & ipſe ſpiritus; tamen cum uoce, ac ſono ex Dei ore proceſſit, ſicut uerbum, ea ſcilicet ratione, q̃a uoce eius ad populum fuerat uſurus; ideſt, q̃ ille magiſter futurus eſſet doctrinæ Dei, & cœleſtis arcani ad homines perferendi. quod ipſum primo locutus eſt, ut per eum ipſe ad nos loqueretur; & ille uocem Dei, ac uoluntatem nobis reuelaret. Merito igitur ſermo, et uerbum Dei dicitur: quia Deus procedentem de ore ſuo uocalem ſpiritum, quem non utero, ſed mente conceperat; inexcogitabili quadam maieſtatis ſuæ uirtute ac potentia in effigiem, quæ proprio ſenſu, ac ſapientia uigeat; comprehendit; & alios item ſpiritus in angelos figurauit. Noſtri ſpiritus diſſolubiles ſunt, q̃a mortales ſumus. Dei autem ſpiritus & uiuunt, et manent, & ſentiunt; quia ipſe immortalis eſt, & ſenſus, & uitæ dator. Noſtræ uoces licet aure miſceãtur, atq; euaneſcant; tñ plerũq; permanent literis cõprehenſæ. q̃to magis Dei uocem credendũ eſt & manere in æternũ; & ſenſu, ac uirtute comitari; quã de Deo patre tanquam riuus de fonte traduxerit. Quòd ſiquis miratur ex Deo Deum prolatione uocis, ac ſpiritus potuiſſe generari; ſi ſacras uoces prophetarũ cognouerit, deſinet profecto mirari. Solomonem, patremq; eius Dauid potentiſſimos reges fuiſſe, & eoſdem prophetas, etiam ijs fortaſſe ſit notũ, qui diuinas literas nõ attigerunt; quorũ alter, qui poſterius regnauit, Troianæ urbis excidiũ centũ & quadraginta annis anteceſſit. Huius pater diuinorũ ſcri-

ptor hymnorum in pſalmo XXXII *ſic ait. Verbo Dei cœli ſolidati ſunt, et in ſpiritu oris eius omnis uirtus eorum. Itē rurſus in pſalmo quadrageſimoquarto. Eructauit cor meū uerbum bonū, dico ego opera mea regi: Conteſtans uidelicet, nulli alij opera Dei eſſe nota, niſi filio ſoli; qui eſt uerbum Dei; et quē regnare in perpetuum, neceſſe eſt. Item Solomon ipſum, uerbū Dei eſſe demonſtrat, cuius manibus opera iſta mundi fabricata ſint. Ego, inq̄t, ex ore altiſſimi prodiui ante oēm creaturā; ego in cœlis feci ut oriretur lumen indeficiens; & nebula texi oēm terram. Ego in altis habitaui; et thronus meus in columna nubis. Ioānes quoq; ita tradidit: In principio erat uerbū; & uerbum erat apud Deū; & Deus erat uerbū. Hoc fuit in principio apud Deū. Omnia per ipſum facta ſunt; et ſine ipſo factū eſt nihil.*

Sed melius Græci λόγον *dicunt, q̄ nos uerbū, ſiue ſermonem.* λόγος *enim et ſermonē ſignificat, et rationem; quia ille eſt et uox, & ſapiētia Dei. Hunc ſermonē diuinum ne philoſophi quidem ignorauerūt. ſiquidem Zenon rerum naturæ diſpoſitorem, atq; opificem uniuerſitatis* λόγον *prædicat; quem & fatum, & neceſſitatem rerum, & Deum, & animum Iouis nuncupat; ea ſcilicet conſuetudine, qua ſolent Iouem pro Deo accipere. Sed nihil obſtant uerba; cum ſententia congruat ueritati. Eſt enim ſpiritus Dei; quem ille animum Iouis nominauit. nam Triſmegiſtus, qui ueritatē pene uniuerſam neſcio quomodo inueſtigauit; uirtutem, maieſtatemq; uerbi ſæpe deſcripſit: ſicut declarat ſuperius illud exēplum; in quo fatetur eſſe ineffabilē quendam, ſanctumq; ſermonē, cuius enarratio modum ho-*

minis excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter, ut potui. Nunc de ſecunda, quã controuerſia eſt in ea maxima, latius diſſerendũ eſt; ut ueritatem ſcire cupiẽtibus, lumen intelligẽtiæ præferamus. In primis igitur ſcire hoĩes oportet, ſic à principio proceſſiſſe diſpoſitionẽ ſummi Dei, ut eſſet neceſſe, appropinquãte ſeculi termino, Dei filium deſcendere in terrã, ut conſtitueret Deo templum, doceretq; iuſtitiam: uerũtamen non in uirtute angeli, aut poteſtate cœleſti; ſed in figura hominis, et conditione mortali: ut cum magiſterio functus fuiſſet; traderetur in manus impiorũ, mortem'q; ſuſciperet; ut ea quoq; per uirtutẽ domita reſurgeret; et homini, quẽ induerat, quem gerebat, & ſpem uincendæ mortis afferret, & ad præmia immortalitatis admitteret. Hãc ergo diſpoſitionem nequis ignoret, docebimus prædicta eſſe omnia, quæ i Chriſto uidemus eſſe completa. Nemo aſſeuerationi noſtræ fidẽ cõmodet; niſi oſtendero prophetas ante multam tẽporum ſeriem prædicaſſe, fore, ut aliquando filius Dei naſceretur ſicut homo; & mirabilia faceret; et cultum Dei per totam terram ſeminaret; et poſtremo, patibulo figeretur; & tertia die reſurgeret. Quæ omnia cum probauero eorum ipſorum literis, qui Deum ſuum mortali corpore utentem uiolauerunt; quid aliud obſtabit, quo minus uerã ſapientiam, clarum ſit, in hac ſola religione uerſari? Nunc à principio totius ſacramenti origo narrãda eſt. Maiores noſtri, qui erãt principes Hebræorum, cum ſterilitate, atq; inopia laborarent, tranſierunt in Aegyptum rei frumentariæ gratia; ibiq; diutius commorantes, intolerabili ſeruitutis iugo premebantur. tum miſertus eo-

rũ Deus, eduxit eos, ac liberauit de manu regis Aegyptiorum, poſt annos trecentos triginta, duce Moyſe; per quem poſtea illis lex à Deo data eſt. in qua eductione oſtendit uirtutem ſuæ maieſtatis Deus. Traiecit enim populũ medio mari rubro, præcedente angelo, et ſcindente aquam, ut populus per ſiccum gradi poſſet; quem uerius (ut ait poëta)

Curuata in montis faciem circunſtetit unda.

Qua re audita tyrannus Aegyptiorum cum magna ſuorũ manu inſecutus, et mare adhuc patens temere ingreſſus, coëuntibus aquis cũ omni exercitu deletus eſt. Hebræi uero egreſſi, in ſolitudine multa mirabilia uiderunt. Nam cũ ſitim paterentur; ictu uirgæ rupe percuſſa, proſilijt fons aquæ, populumq́; recreauit. Quo rurſus eſuriẽte, cœleſtis alimenti pluuia deſcendit. quin etiam coturnices in caſtra eorum uentus induxit; ut nõ modo pane cœleſti, ſed etiam inſtructioribus epulis ſaturarentur. Pro his tamen diuinis beneficijs honorẽ Deo non reddiderunt: ſed depulſa iam ſeruitute; iam ſiti, fameq́; depoſita, in luxuriam prolapſi, ad profanos Aegyptiorum ritus animos transtulerunt. Cum enim Moyſes Dux eorũ aſcendiſſet in montem, atq; ibi quadraginta diebus moraretur; aureum caput bouis, quem uocant Apin, quod eos ſigno præcederet, figurarunt. Quo peccato, ac ſcelere offenſus Deus, impium, & ingratum populum pro merito pœnis grauibus affecit; et legi, quam per Moyſen dederat, ſubiugauit. Poſtea uero cum in deſerta quadam parte Syriæ conſediſſet, amiſerunt uetus nomen Hebræi. et qm̃ princeps examinis eorũ Iudas erat, Iudæi ſunt appellati; et terra, quã in=

coluere, Iudæa. Et primo quidem non dominio regum ſubiecti fuerunt; ſed populo, ac legi ciuiles iudices præſedebant; non tamen in annuum conſtituti ſunt, ſicut Romani cōſules; ſed perpetua iuriſdictione ſubnixi. Tū ſublato iudicum nomine, poteſtas regalis inducta eſt. Verum iudicibus regimen eorum tenentibus, prauas religiones ſæpe ſuſceperant; atq; offenſus ab his Deus, toties alienigenis ſubiugabat, donec rurſus pœnitentia populi mitigatus, liberaret eos ſeruitute. Item ſub regibus finitimorum bellis, ob delicta uexati; poſtremo capti, abductiq; Babylonem, pœnas impietatis ſuæ, graui ſeruitio pependerunt; donec Cyrus ueniret in regnum; qui ſtatim Iudæos reſtituit edicto. Exinde Tetrarchas habuerunt uſque ad Herodem; qui fuit ſub imperio Tiberij Cæſaris; cuius anno quintodecimo, ideſt duobus geminis conſulibus, ante diem ſeptimam Calendarum aprilium Iudæi Chriſtum cruci affixerunt. hic rerum textus, hic ordo in arcanis ſanctarum literarum continetur. Sed prius oſtendam, qua de cauſa in terrā uenerit Chriſtus; ut fundamentum diuinæ religionis, & ratio clareſcat. Cum ſæpe Iudæi præceptis ſalutaribus repugnarent, atq; à diuina lege deſciſcerent aberrantes ad impios cultus Deorum; tum Deus iuſtos, & electos uiros ſpiritu ſancto implebat, prophetas in media plebe conſtituens; per quos peccata ingrati populi uerbis minacibus increparet; & nihilominus hortaretur ad pœnitētiam ſceleris agendam. quam niſi egiſſent, atque abiectis uanitatibus ad Deum ſuum rediſſent; fore, ut teſtamentum ſuum mutaret, ideſt hæreditatem uitæ immortalis ad exteras conuerteret na-

tiones; aliumq́; ſibi populum fideliorem ex alienigenis congregaret. Illi autem à prophetis increpati, nō modo uerba eorum reſpuerunt; ſed quòd ſibi peccata exprobrarentur, offenſi, eos ipſos exquiſitis cruciatibus necauerunt. quæ omnia diuinæ literæ ſignata conſeruant. Dicit enim propheta Hieremias. Miſi ad uos ſeruos meos prophetas: ante lucem mittebam, & non audiebatis me, neq; intendebatis auribus ueſtris, cum dicerem uobis. Conuertatur unuſquiſq; à uia ſua mala, & à nequiſſimis affectationibus ueſtris; & habitabitis in terra iſta, quam dedi uobis, & patribus ueſtris à ſeculo uſq; in ſeculum. Nolite ambulare poſt Deos alienos, ut ſeruiatis eis; & ne incitetis me in operibus manuum ueſtrarum, ad diſperdendos uos. Heſdras etiam propheta, qui fuit eiuſdem Cyri temporibus, à quo Iudæi ſunt reſtituti; ſic loquitur. Deſciuerunt à te; & abiecerunt legem tuam poſt cor ſuum; & prophetas tuos interfecerunt, qui obteſtabātur eos, ut reuerterentur ad te. Item Helias in libro βασιλειῶν tertio. Aemulans æmulatus ſum domino Deo omnipotēti; quia dereliquerunt te filij Iſrael; & altaria tua demolierunt; & prophetas tuos interfecerūt gladio; & remanſi ego ſolitarius; & quærunt animā meam auferre à me. Propter has illorū impietates abdicauit eos in perpetuū; itaq; deſijt prophetas mittere ad eos. Sed illum filiū ſuum primogenitum, illū opificem rerum, et conſiliatorem ſuū delabi iuſſit è cœlo; ut religionē ſanctam Dei transferret ad gentes. i. ad eos, qui Deū ignorabant; doceretq́; iuſtitiam, quā perfidus populus abiecerat; quod iampridem ſe denūtiauerat eſſe facturū: ſicut Malachias pro-

phetæ indicat dicens. Non eſt mihi uoluntas circa uos, dicit dñs; & ſacrificiũ acceptum non habeo ex manibus ueſtris; qm̃ à ſolis ortu uſq; ad occaſum clarificabitur nomen meũ apud gentes. Item Dauid in pſalmo XVII. Conſtitues me in caput gentiũ: populus, quem nõ cognoui, ſeruiet mihi. Eſaias quoq; ſic loqtur. Venio colligere omnes gentes, & linguas; & uenient, et uidebunt claritatem meã; & dimittam ſuper eos ſignũ; & mittam ex his conſeruatos in gentes, quæ longe ſunt; quæ non audierunt gloriã meam; et nuntiabunt claritatem meã in gentes. Volens igitur Deus metatorẽ templi ſui mittere in terram; noluit eum in poteſtate, & claritate cœleſti mittere; ut ingratus in Deum populus in errorem maximum induceretur; ac pœnas pro facinoribus ſuis lueret; qui dominũ, ac Deum ſuũ non recepiſſet; quòd olim prophetæ cecinerant, ſic eſſe facturum. Eſaias.n. quem ipſi Iudæi ſerra conſectum crudeliſſime necauerunt; ita dicit, Audi cœlũ, & percipe auribus terra, qm̃ dominus locutus eſt. filios genui, & exaltaui; ipſi autẽ ſpreuerunt me. agnouit bos poſſeſſorem ſuum, et aſinus præſepium domini ſui; Iſrael autem me non cognouit; & populus meus me non intellexit. Hieremias quoq; ſimiliter ait. Cognouit tempus ſuum turtur, & hirundo; & ruris paſſeres cuſtodierunt tẽpora introitus ſui; populus autem meus non cognouit iudiciũ domini. Quomodo dicitis, Sapientes ſumus, et lex dñi nobiſcum eſt? Incaſſum facta eſt metatura; falſi ſcribæ, et cõfuſi ſunt; ſapientes trepidauerunt, & capti ſunt; quoniam uerbum domini reprobauerunt. Ergo (ut cœperam dicere) cum ſtatuiſſet Deus, doctorem uirtutis mittere ad ho-

mines; renaſci eum denuo in carne præcepit; & ipſi homini ſimilem fieri; cui dux, & comes, & magiſter eſſet futurus. Sed *tamen quoniam clemens eſt, & pius erga ſuos* Deus; *ad eos ipſos eum miſit, quos oderat; ne illis in perpetuum ſalutis uiam clauderet; ſed daret his liberam facultatem ſequendi* Deum; *ut & præmium uitæ adipiſcerentur, ſi ſecuti fuiſſent; quod plurimi eorum faciunt, atq; fecerunt: et culpa ſua in pœnam mortis incurrerent, ſi regem ſuum repudiaſſent.* Apud *illos igitur, & ex eorum ſemine regenerari eum iuſſit; ne, ſi fuiſſet alienigena, iuſtam poſſent excuſationem de lege prætendere, quòd eum non ſuſcepiſſent; ſimul, ut nulla omnino gens eſſet in terra, cui ſpes immortalitatis negaretur.* Deſcendens *itaq; de cœlo ſanctus ille ſpiritus* Dei, *ſanctam* Virginem, *cuius utero ſe inſinuaret, elegit.* At *illa diuino ſpiritu hauſto repleta concepit; & ſine ullo attactu uiri repente uirginalis uterus intumuit.* Quòd *ſi animalia quædam uento, aut aura concipere ſolere, omnibus notum eſt; cur quiſquam mirum putet, cum ſpiritu* Dei, *cui facile eſt quicquid uelit; grauatam eſſe* Virginem *dicimus?* Quod *ſane incredibile poſſet uideri, niſi hoc futurum ante multa ſecula prophetæ cecíniſſent.* Solomon *in ode undeuigeſima ita dicit.* Infirmatus *eſt uterus* Virginis, *& accepit fœtum; & grauata eſt, & facta eſt in multa miſeratione mater* Virgo. Item *propheta* Eſaias; *cuius uerba ſunt hæc,* Propter *hoc dabit* Deus *ipſe uobis ſignum.* Ecce Virgo *accipiet in uterum, & pariet filium; & uocabitis nomen eius* Hemanuel. Quid *hoc manifeſtius dici poteſt?* Legebãt *iſta* Iudæi, *qui eũ negauerũt. ſi qs nos hæc fin-*

gere arbitratur; ab his requirat, ab his potiſſimum ſumat. Satis firmum teſtimonium eſt ad probandam ueritatē, quod ab ipſis perhibetur inimicis. Hemanuel autem nunq̃ uocitatus eſt, ſed Ieſus; qui latine dicitur ſalutaris, ſiue ſaluator; quia cunctis gentibus ſalutifer uenit. Sed propheta declarauit hoc nomine, quòd Deus ad homines in carne uenturus eſſet. Hemanuel enim ſignificat nobiſcum Deus; ſcilicet quia illo per uirginem nato, confiteri homines oportebat, Deum ſecum eſſe, ideſt in terra, & in carne mortali. Vnde Dauid in pſalmo octogeſimoquarto, Veritas, inquit, de terra orta eſt; q̄a Deus, in quo ueritas eſt, terrenum corpus accepit; ut terrenis uiam ſalutis aperiret. Item Eſaias ipſe. Ipſi autem non crediderunt, & exacerbauerunt ſpiritum ſanctum. & conuerſus eſt eis ad inimicitiam. Et ipſe expugnauit; & recordatus eſt dierum ſeculi; qui ſuſcitauit de terra paſtorē ouium. Quis autem futurus eſſet ille paſtor, declarauit alio loco, dicens. Exultent cœli deſuper; & nubes induant iuſtitiam; aperiatur terra, & pullulet ſaluatorē. Ego enim dominus Deus creaui eum. Saluator uero eſt (ut ſupra diximus) Ieſus. Sed & alio loco idem propheta ſic prædicauit. Ecce natus eſt nobis puer; & datus eſt nobis filius; cuius imperium ſuper humeros eius: & uocatum eſt nomen eius, magni cōſilij nuntius. Idcirco.n. miſſus eſt à Deo patre; ut uniuerſis gentibus, quæ ſub cœlo ſunt; ſingularis, & ueri Dei ſanctum myſteriū reuelaret, ablatum perfido populo; qui aduerſus Deū ſæpe deliquit. Daniel quoq; ſimilia prælocutus eſt. Videbam, inquit, in uiſu noctis; et ecce in nubibus cœli ut filius hominis ueniēs; & uſq; ad

uetuſtum dierum peruenit. Et qui aſſiſtebant, obtulerũt eum; & datum eſt ei regnum, & honor, & imperiũ; & oẽs populi, tribus, linguæ ſeruient ei; et poteſtas eius æterna, quæ nunq̃ tranſibit; & regnum eius, q̃d non corrumpetur. Quomodo igitur Iudæi & confitentur, et ſperant Chriſtum Dei? qui hũc icirco reprobauerunt, quia ex homine natus eſt. Nam cum ita ſit à Deo conſtitutum; ut idem Chriſtus bis ueniat in terrã; ſemel, ut unũ Deum gentibus nuntiet; deinde rurſus, ut regnet: quo in ſecundum eius aduentum credunt, qui in primum non crediderũt? Atqui propheta utroſq; aduẽtus eius paucis uerbis comprehendit. Ecce, inquit, in nubibus cœli, ut filius hominis ueniens. non dixit, ut filius Dei, ſed filius hominis; ut oſtenderet, quòd carne indui haberet in terra; ut ſuſcepta hominis figura, & cõditione mortali, doceret homines iuſtitiam: et cũ mandatis Dei functus, ueritatem gentibus reuelaſſet; multaretur ẽt morte; ut inferos quoq; uinceret, ac reſignaret; atq; ita demũ reſurgens, ad patrem proficiſceretur in nube ſublatus. Adiecit.n. propheta, & ait; Et uſq; ad antiquum dierum peruenit; & oblatus eſt ei. Antiquum dierum appellauit Deum ſummum; cuius ætas, & origo non põt comprehendi; q̃a ſolus à ſeculis fuit, & erit ſemp̃ in ſecula. Chriſtum aũt poſt paſſionem, ac reſurrectionẽ aſcenſurum eſſe ad Deũ patrem, Dauid in pſalmo centeſimonono conteſtatus eſt his uerbis. Dixit dominus dño meo, ſede à dextris meis; quoaduſq; ponam inimicos tuos ſuppedaneum pedem tuorum. quẽ propheta, cũ rex eſſet; quem appellare dñm ſuum poſſet, qui ſederet ad dexteram Dei, niſi Chriſtum filium

Dei; qui eſt rex regum, & dominus dominorũ? Quod Eſaias apertius oſtendit dicens. Sic dicit dominus Deus Chriſto domino meo, cuius tenui dextram; Obaudire ante eum gentes faciam; & fortitudinem regum diſrumpam. Aperiam ante illum portas; & ciuitates non claudentur. Ego ante ibo; & montes deplanabo; & fores æreas conteram; et ſeras ferreas confringam; et dabo tibi theſauros abſconditos & inuiſibiles; ut ſcias, q᷑ ego ſum dominus Deus; qui uoco nomen tuum, Deus Iſrael. Denique ob uirtutem, ac fidem, quam Deo exhibuit in terra; datum eſt ei regnum, & honor, & imperium; & omnes populi, tribus, linguæ ſeruient ei; & poteſtas eius æterna, quæ nunquam tranſibit; et regnum eius non corrũpetur. Quod quidem duobus modis intelligitur; quia & nũc habet perpetuã poteſtatem, cum omnes gentes, & omnes linguæ nomen eius uenerantur, maieſtatem confitentur, doctrinam ſequuntur, uirtutem imitantur: habet imperium, atque honorem, cum omnes tribus terræ præceptis eius obtemperant. & idem poſtea, cum rurſus aduenerit, in poteſtate, ac claritate, ut omnem animam iudicet, & iuſtos reſtituat ad uitam: tunc uere totius terræ regimen obtinebit: tunc ſublato de rebus humanis omni malo, aureum ſeculum (ut poëtæ uocant) ideſt iuſtum, ac pacificum tempus orietur. Sed hæc uberius in ultimo libro diſſeremus, cum de ſecundo aduentu loquemur: nunc de primo, ut cœpimus, explicemus. Summus igitur Deus, ac parens omnium, cum religionem ſuã trãsferre noluiſſet; doctorem iuſtitiæ miſit è cœlo; ut nouis cultoribus nouam legem in eo, uel per eum daret: nõ ſicut

Eſaias

ante fecerat per hominem; ſed tamen naſci eum uoluit tanq̃ hominem; ut per omnia ſummo patri ſimilis exiſteret. Ipſe enim pater Deus, & origo, & principium rerum, q̃m parentibus caret, ἀπάτωρ, atq; ἀμήτωρ à Triſmegiſto uerißime nominatur; quòd ex nullo ſit procreatus. Idcirco etiam filium bis naſci oportuit, ut ipſe fieret ἀπάτωρ atq; ἀμήτωρ. In prima.n.natiuitate ſpiritali ἀμήτωρ fuit; quia ſine officio matris, à ſolo Deo patre progeneratus eſt. In ſecunda uero carnali ἀπάτωρ fuit; quoniã ſine patris officio, uirginali utero procreatus eſt; ut mediam inter Deum, & hominem ſubſtantiam gerens, noſtram hanc fragilem, imbecillemq; naturam quaſi manu ad immortalitatem poſſet educere. factus eſt & Dei filius per ſpiritum, & hominis p carnem.i. & Deus, & homo. Dei uirtus in eo ex operibus, quæ fecit, apparuit; fragilitas hominis, ex paſſione, quã pertulit. quã cur ſuſceperit, paulopoſt docebo. Interim & Deum fuiſſe, & hominem ex utroq; genere permiſtum, prophetis uaticinantibus diſcimus. Eſaias Deum fuiſſe teſtatur his uerbis. Fatigata eſt Aegyptus, & negotiatio Aethiopũ, & Saba; uiri alti ad te tranſgredientur; & tui erunt ſerui; & poſt te ambulabunt uincti compedibus; & adorabunt te; & te precabuntur; q̃m in te Deus eſt; & nõ alius Deus præter te. Tu.n.Deus es, & neſciebamus, Deus Iſrael ſaluator. Confundentur, & reuerebuntur omnes, qui aduerſantur tibi; & cadent in cõfuſionem. Item propheta Hieremias ſic ait. Hic Deus noſter eſt, et non deputabitur alius abſq; illo; qui inuenit omnem uiam prudentiæ; & dedit eã Iacob puero ſuo, et Iſrael dilecto ſibi. Poſt hæc in terris ui=

ſus eſt; & cum hominibus uerſatus eſt. Item Dauid in pſalmo XLIIII. Thronus tuus Deus in ſecula ſeculorū; uirga æquitatis, uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiā, & odio habuiſti iniuſtitiam; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis. Quo uerbo etiam nomen oſtendit. ſiquidem (ut ſupra docui) ab unctione appellatus eſt Chriſtus. Deinde hominem fuiſſe eundē, Hieremias docet, dicens. Et homo eſt; et quis cognouit eū? Itē Eſaias, Et mittet eis Deus hominem, & ſaluabit eos; iudicās ſanabit eos. Sed & Moyſes in numeris ita loqtur. Orietur ſtella ex Iacob; & exurget homo ex Iſrael. Propterea Mileſius Apollo conſultus utrum'ne Deus, an homo fuerit, hoc modo reſpondit,

θνητὸς ἔην κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις,
ἀλλ' ὑπὸ χαλδαίων κριτῶν ὅπλοις συναλωθεὶς,
γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν.

Primo uerſu uerum quidem dixit; ſed argute conſultorē fefellit, ſacramentū ueritatis penitus neſcientem. Videtur. n. negaſſe illū Deum. ſed cum fatetur ſecundū carnem fuiſſe mortalem; quod ēt nos prædicamus; conſequens eſt, ut ſecundū ſpiritum Deus fuerit; quod nos affirmamus. Quid. n. fuerat neceſſe carnis facere mentionē? cum ſatis eſſet dicere, fuiſſe mortalē. Sed ueritate preſſus negare non potuit quēadmodū res ſe haberet; ſicut illud, quod ait, fuiſſe ſapientē. Quid ad hoc Apollo reſpondes? Si ſapiens eſt; ergo doctrina eius ſapientia eſt, nec ulla alia; & ſapientes, qui ſequuntur, nec ulli alij. Cur igitur uulgo pro ſtultis, et uanis, et ineptis habemur; qui ſectamur magiſtrū, ēt ipſorum deorū confeſſione ſapientē? Nam quod ait, portentifica illū opera

feciſſe, quo maxime diuinitatis fidem meruit; aſſentiri nobis iam uidetur; cum dicat eadem, quibus nos gloriamur. Sed *colligit ſe tamen, & ad dæmoniacas fraudes redit.* Cum *enim uerum neceſſitate dixiſſet, iam deorum, ac ſui proditor uidebatur; niſi quod ab eo ueritas extorſerat, mendacio fallente celaſſet.* Ait *ergo, illum feciſſe quidem opera miranda, uerũ non diuina uirtute, ſed magica.* Quid *mirũ, ſi hoc* Apollo *ueritatẽ ignorantibus perſuaſit; cum* Iudæi *quoq;, cultores (ut uidebantur) ſummi* Dei, *idem putauerint? cum ante oculos eorum quotidie fierent illa miracula: nec tamen tantarum uirtutum contẽplatione impelli potuerunt, ut* Deũ *crederent, quem uidebant.* Propterea David, *quem inter cæteros prophetas uel maxime legunt; in pſalmo* XXVII *ſic eos damnat.* Redde *illis retributionẽ eorũ, qm̃ non intellexerunt opera dñi.* Ex *huius ipſius domo* Chriſtum *generatum iri ſecundum carnem, et ipſe* David, *& alij prophetæ annunciauerunt.* Apud Eſaiam *ita ſcriptum eſt;* Et *erit in illa die radix* Ieße; *et qui exurget principari in nationes, in eum gentes ſperabunt; & erit requies eius in honore. & alio loco.* Exiet *uirga de radice* Ieſſe; *& flos de radice eius aſcendet; & requieſcet ſuper eum ſpiritus dei, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus pietatis, & implebit eum ſpiritus timoris* Domini. Ieſſe *autem fuit pater* David; *ex cuius radice aſcenſurum eſſe florem, prælocutus eſt; eum ſcilicet, de quo* Sibylla *dicat*

ἀνθήσει δ' ἄνθος καθαρόν. — Item *in* βασιλειῶν *libro ſecundo.* Propheta Nathan *miſſus eſt ad* David *no-*

lentem Deo templum fabricare: & fuit uerbum domini ad Nathan dicens. Vade, & dic ſeruo meo Dauid, Hæc dicit dominus omnipotens. Non tu ædificabis mihi domum ad inhabitandum; ſed cum impleti fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te; & parabo ſemen eius. Hic ædificabit mihi domum in nomine meo; & erigam thronum eius uſq; in ſeculum; & ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium; & fidem conſequetur domus eius, & regnum eius uſque in ſeculum. Sed hæc ut Iudæi non intelligerent, illa fuit cauſa; quòd Solomon filius Dauid Deo templum ædificauit, & ciuitatem, quam de ſuo nomine Hieroſolyma nuncupauit. Itaque ad ipſum, quæ à propheta dicta ſunt, retulerunt. Solomon autem ab ipſo patre ſuo imperij regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebantur, qui tum naſceretur, poſtquàm Dauid cum patribus ſuis requieuiſſet. Præterea Solomonis imperium perpetuum nõ fuit. annis enim XL regnauit. Deinde ꝙ nunq̃ filius Dei dictus eſt, ſed filius Dauid; et domus, quã ædificauit, non eſt fidẽ conſecuta, ſicut eccleſia; quæ eſt uerum templum Dei; quod non in parietibus eſt, ſed in corde, ac fide hominum; qui credunt in eũ, ac uocantur fideles. Illud uero Solomonium templum, quia manu factum eſt, manu cecidit. Denique pater eius in pſalmo CXXVI de operibus filij ſui prophetauit hoc modo. Si dominus non ædificauerit domum; in uanum laborauerunt, qui illam ædificauerunt. ſi dominus non cuſtodierit ciuitatem; in uanum uigilauit, qui eam cuſtodiuit.

Quibus ex rebus apparet, prophetas omnes denuntiaſſe de Chriſto, fore aliquando, ut ex genere Dauid corporaliter natus conſtitueret æternum templum Deo, quod appellatur eccleſia; & uniuerſas gentes ad religionem Dei ueram conuocaret. Hæc eſt domus fidelis, hoc immortale templum; in quo ſiquis non ſacrificauerit, immortalitatis præmium non habebit. Cuius templi & magni, & æterni quoniam Chriſtus fabricator fuit; idem, neceſſe eſt, habeat in eo ſacerdotiũ ſempiternum. Nec poteſt niſi per eum, qui cõſtituit templũ, ad aditum templi, & ad conſpectum Dei peruenire. Dauid in pſalmo CIX id ipſum docet dicens. Ante luciferum genui te. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum. tu es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedech. Item in βασιλέων lib. primo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem; qui omnia, quæ ſunt in corde meo, faciat; & ædificabo ei domum fidelem; et tranſibit in conſpectu meo omnibus diebus. Quis autẽ futurus eſſet, cui Deus æternum ſacerdotium pollicebatur; Zacharias etiam nomine poſito, apertiſſime docuit. ſic enim dixit. Et oſtendit mihi dominus Deus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem ante faciem angeli domini; & diabolus ſtabat ad dextram ipſius, ut aduerſaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum. Imperet tibi dominus in te; qui elegit Hieruſalem. & ecce titio eiectus ab igne; & Ieſus erat indutus ueſtimentis ſordidis, & ſtabat ante faciem Angeli; & reſpondit, & dixit ad circunſtantes ante faciem ipſius dicens. Auferte ueſtimenta ſordida ab eo; et induite eum tunica talari; & ponite cydarim mundam ſuper caput ipſius; &

cooperuerunt

cooperuerunt eũ ueſtime.. v; & impoſuerunt cydarim mundam ſuper caput eius; & Angelus domini ſtabat, et teſtificabatur, ad Ieſum dicens. Hæc dicit Dñs omnipotens; ſi in uijs meis ambulaueris; et præcepta mea ſeruaueris; tu iudicabis domum meã; & dabo tibi, qui conuerſentur in medio horum circumaſtantium. Audi itaq; Ieſu ſacerdos magne. Quis non igitur captos mentibus tum fuiſſe Iudæos arbitretur; qui cum hæc legerent, & audirent, nefandas manus ſuas Deo ſuo intulerunt? Atqui ab eo tempore, quo Zacharias fuit; uſq; ad annum quintumdecimum imperij Tiberij Cæſaris; quo Chriſtus crucifixus eſt; anni quingenti numerãtur. ſiquidẽ Darij, & Alexandri adoleuit ætate; qui fuerunt non multo poſt, q̃ Tarquinius Superbus exactus eſt. ſed illi rurſus eodem modo falſi, deceptíq; ſunt, putantes hæc de Ieſu eſſe dicta filio Naue; qui ſucceſſor fuit Moſi; aut de ſacerdote Ieſu filio Ioſedech; in quos nihil congruit eorum, quæ propheta narrauit. Non enim ſordidati illi unquam fuerunt; cum alter eorum princeps potentiſſimus fuerit; alter ſacerdos: aut perpeſſi ſunt aliquid aduerſi, ut, tanquam titio eiectus ex igne, putarentur. Aut aliquando in conſpectu Dei, & angelorum ſteterunt; aut propheta de præteritis loquebatur potius, q̃ de futuris. Locutus eſt igitur de Ieſu filio Dei; ut oſtenderet, eum primo in humilitate, & carne eſſe uenturum. Hæc enim eſt ueſtis ſordida; ut pararet templum Deo; & ſicut titio igni combureretur; ideſt ab hominibus cruciamenta perferret; & ad ultimum extingueretur. Titionem enim uulgus appellat extractũ foco torrem ſemuſtum, extinctum. Quomodo autem,

& cum quibus mandatis à Deo mitteretur in terrã, declarauit ſpiritus Dei per prophetam, docens futurum, ut cum uoluntatem ſummi patris fideliter, & conſtanter impleſſet; acciperet iudicium, atque imperium ſempiternum. Si in uijs meis, inquit, ambulaueris, & præcepta mea ſeruaueris; tu iudicabis domum meam. Quæ fuerint uiæ Dei, & quæ præcepta eius, nec ambiguum, nec obſcurum eſt. Deus enim, cum uideret malitiam, & falſorum Deorum cultus per orbem terræ inualuiſſe; ut iam nomen eius ex hominum memoria fuiſſet pene ſublatum (ſiquidem Iudæi quoque, quibus ſolis arcanum Dei creditum fuerat; relicto Deo uiuo, ad colẽda figmenta, irretiti dæmonum fraudibus aberraſſent; nec increpiti per prophetas reuerti ad Deũ uellent) filium ſuum principem angelorum legauit ad homines; ut eos conuerteret ab impijs, & uanis cultibus, ad cognoſcendum, & colendum Deum uerum: item, ut eorum mentes à ſtultitia ad ſapientiã, ab iniquitate ad iuſtitiæ opera traduceret. Hæ ſunt uiæ Dei; in quibus ambulare eum, præcepit. Hæc præcepta, quæ ſeruanda mandauit. ille uero exhibuit Deo fidẽ. docuit enim ꝙ unus Deus ſit; eumq́; ſolum coli oportere: nec unq̃ ſe ipſe Deum dixit: quia non ſeruaſſet fidem; ſi miſſus, ut Deos tolleret, & unum aſſereret; induceret aliũ, præter unum. Hoc erat, non de uno Deo facere præconium; nec eius, qui miſerat, ſed ſuum proprium negotium gerere; ac ſe ab eo, quem illuſtratum uenerat ſeparare. Propterea quia tam fidelis extitit, quia ſibi nihil prorſus aſſumpſit, ut mandata mittentis impleret: & ſacerdotis perpetui dignitatem,

& regis ſummi honorem, & iudicis poteſtatem, & Dei nomen accepit. Quoniam de ſecunda natiuitate diximus, qua ſe hominibus in carne monſtrauit; ueniamus ad opera illa miranda, quæ cum eſſent cœleſtis indicia uirtutis, magum Iudæi putauerunt. Cum primum cœpit adoleſcere, tinctus eſt à Ioanne propheta in Iordane flumine; ut lauacro ſpiritali peccata non ſua, quæ utique non habebat; ſed carnis, quam gerebat, aboleret: ut quemadmodum Iudæos ſuſcepta circunciſione, ſic etiam gentes baptiſmo, ideſt purificati roris perfuſione ſaluaret. Tunc uox audita de cœlo eſt: Filius meus es tu: ego hodie genui te. Quæ uox apud Dauid prædicta inuenitur. & deſcendit ſuper eum ſpiritus Dei, formatus in ſpeciem columbæ candidæ. Exinde maximas uirtutes cœpit operari, non præſtigijs magicis, quæ nihil ueri, ac ſolidi oſtentant; ſed ui, ac poteſtate cœleſti: quæ iampridem prophetis nuntiantibus canebantur. Quæ opera tam multa ſunt, ut unus liber ad complectenda omnia ſatis non ſit. Enumerabo igitur illa breuiter, et generatim, ſine ulla perſonarum, ac locorum deſignatione; ut ad exponendam paſſionis eius, crucisq; rationem poſſim peruenire; quò iandudum feſtinat oratio. Virtutes eius fuerunt, quas Apollo portentificas appellauit: ꝙ quacũq; iter faciebat, ægros, ac debiles, et omni morborum genere laborantes, uno uerbo, unóq; momento reddebat incolumes; adeo ut membris omnibus capti, receptis repente uiribus roborati, ipſi lectulos ſuos reportarent, in quibus fuerant paulo ante delati. Claudis uero, ac pedum uitio afflictis, non modo gradiendi, ſed

etiam currendi dabat facultatem. Tunc quorum cæca lumina in altiſſimis tenebris erant, eorũ oculos in priſtinum reſtituebat aſpectum. Mutorum quoq; linguas in eloquium, ſermonem'q; ſoluebat. Item ſurdorum patefactis auribus inſinuabat auditum: pollutos, ac ſparſos maculis, repurgabat. Et hæc omnia non manibus, aut aliqua medela, ſed uerbo, ac iuſſione faciebat ſicut etiam Sibylla prædixerat.

πάντα λόγῳ πράττων πᾶσάν τε νόσον θεραπεύων.

Nec utiq; mirum, ꝙ uerbo faciebat mirabilia; cum ipſe eſſet Dei uerbum, cœleſti uirtute, ac poteſtate ſubnixum. Nec ſatis fuit, ꝙ uires imbecillis redderet, ꝙ debilibus integritatem, ꝙ ægris & languentibus ſanitatem; niſi etiam mortuos ſuſcitaret, uelut é ſomno ſolutos; ad uitam'q; reuocaret. Quæ uidentes tunc Iudæi, dæmoniaca potentia fieri arguebant: cum omnia ſic futura, ut facta ſunt, arcanæ illorum literæ continerent. Legebant quippe cum aliorum prophetarũ, tum Eſaiæ uerba dicentis. Confortamini manus reſolutæ; & genua debilia cõſolamini. Qui eſtis puſilli animi, nolite timere, nolite metuere: dominus noſter iudicium retribuet: ipſe ueniet, & ſaluos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum: & aures ſurdorũ audient. Tunc ſaliet claudus ſicut ceruus; & plana erit lingua mutorum; quia rupta eſt in deſerto aqua, & riuus in terra ſitienti. Sed & Sibylla, eadem cecinit his uerſibus.

νεκρῶν δὲ ἀνάστασις ἔσται
καὶ χωλῶν δρόμος ἐς ὠκύς, καὶ κωφὸς ἀκούσει.
καὶ τυφλοὶ βλέψουσι, λαλήσουσ' οὐ λαλέοντες.

Ob has eius uirtutes, et opera diuina, cum magna illum

multitudo ſequeretur uel debilium, uel ægrorū, uel eorum, qui curandos ſuos offerre cupiebant; aſcendit in montem quendam deſertum, ut ibi adoraret. ubi cum triduo moraretur, ac fame populus laboraret; uocauit diſcipulos, quærens, q̃tos ſecum cibos geſtarent. At illi quinq; panes, & duos piſces in pera ſe habere dixerūt. Afferri ea iuſſit, ac multitudinem per quinquagenos diſtributam diſcumbere. Quod cū diſcipuli facerent, frāgebat ipſe panem minutatim; carnem'q; piſcium comminuebat: & utraq; in manibus eius augebantur. Et cū apponi illa populo, diſcipulis imperaſſet, ſaturata ſunt quinq; hominum millia; & inſuper duodecim cophini de reſiduis fragminibus impleti. Quid aut dici, aut fieri poteſt mirabilius? At id Sibylla futurum cecinerat olim. Cuius uerſus tales feruntur.

miraculū panis & piſc

εἰς ἄρτοις ἅμα πέντε, καὶ ἰχθύεσσι δυοῖσιν
ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσσει,
καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα πάντα
δώδεκα πληρώσει κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν.

Quæro igitur q̄d hic potuerit ars magica moliri, cuius peritia nihil aliud, q̃ ad circūſcribēdos oculos ualet. idē ſeceſſurus orādi gratia, ſicut ſolebat, in montē; præcepit diſcipulis, ut nauiculam ſumerent, ſe'q; præcederent. At illi urgente iam ueſpere profecti, contrario uento laborare cœperunt. cum'q; iam medium fretum tenerent; tum pedibus mare ingreſſus cōſecutus eſt eos, tanq̃ in ſolido gradiens; non ut poëtæ Orionem mentiuntur in pelago incedentem; qui demerſa corporis parte, humero ſupereminet undas. Et rurſus cum obdormiſſet in naui, & uentus uſq; ad extremum periculum

ſæuire cœpiſſet: excitatus ſomno, ſilere uentum protinus iuſſit; et fluctus, qui maximi ferebantur, conquieſcere: ſtatimq́; ſub uerbo eius, tranquillitas inſecuta eſt. Mentiūtur fortaſſe literæ ſanctæ, docentes tantā fuiſſe in eo poteſtatem, ut imperio ſuo cogeret uentos obſequi, maria ſeruire, morbos cedere, inferos obedire. Quid quod eadem Sibyllæ carminibus ſuis ante docuerunt? quarū una, cuius ſupra fecimus mentionem, ſic ait.

τοὺς ἀνέμους παύσει τε λόγῳ, στρώσει δὲ θάλασσαν
μαινομένην ποσὶν εἰρήνῃ πύστει τε πατήσας,

Et rurſus alia, quæ dicit,

κύματα πεζεύσει, νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει,
ζήσει τεθνηῶτας, ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς,
ἐκ δὲ μιᾶς πήρης ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν.

His teſtimonijs quidam reuicti, ſolent eò confugere, ut aiant, non eſſe illa carmina Sibyllina, ſed à noſtris conficta, atque compoſita. Quod profecto non putabit qui Ciceronem, Varronemq́; legerit, aliosq́; ueteres; qui Erythræam Sibyllam, cæterasq́; commemorant. quarum ex libris iſta exempla proferimus. qui authores ante obierunt, quàm Chriſtus ſecundum carnem naſceretur. Verum non dubito, quin illa carmina prioribus temporibus pro deliramentis habita ſint, cum ea nemo tum intelligeret. Denuntiabant enim monſtruoſa quædam miracula: quorum nec ratio, nec tempus, nec author deſignabatur. Denique Erythræa fore ait, ut diceretur inſana, & mendax. Ait enim.

-φήσουσι σίβυλλαν

μαινομένην ψεύστριαν ἐπὰν δὲ γένηται ἅπαντα,
τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε. κοὐκέτι μ᾽ οὐδεὶς
μαινομένην φήσει μὲ θεοῦ μεγάλοιο προφῆτιν.

Latuerunt igitur multis ſeculis; poſtea uero animaduerſa ſunt, quàm Chriſti natiuitas, & paſſio patefecit arcana; ſicut etiam uoces prophetarum, quæ cum per annos mille quingentos, & eò amplius lectæ fuiſſent à populo Iudæorum, nec tamen intellectæ ſunt, niſi poſtquam illas Chriſtus & uerbo, & operibus interpretatus eſt. Illum enim prophetæ annuntiauerunt: nec ullo modo poterant, quæ illi loquebantur, intelligi, niſi fuiſſent uniuerſa completa. Venio nunc ad ipſam paſſionem: quæ uelut opprobrium nobis obiectari ſolet, quòd & hominem, & ab hominibus inſigni ſupplicio affectum, & excruciatum colamus: ut doceam, eam ipſam paſſionem ab eo cum magna, & diuina ratione ſuſceptam; & in ea ſola & uirtutem, & ueritatem, & ſapientiam contineri. Neque enim, ſi beatiſſimus in terra fuiſſet, & per omnem uitam in ſumma felicitate regnaſſet; quiſquam illum ſapiens, aut Deum crediſſet, aut honore diuino dignum iudicaſſet: quod faciunt ueræ religionis expertes: qui caducas opes, & fragilem potentiam, & alieni beneficij bona non tantum ſuſcipiunt, uerum etiam conſecrant; & ſcientes, memoriæ mortuorum deſeruiunt, fortunam iam extinctam colentes: quam ne uiuam quidem, præſentemq; ſapientes colendam ſibi unquam putauerunt. Nec enim poteſt aliquid in rebus terrenis eſſe uenerabi-

le,cœlóq; dignum: ſed ſola eſt uirtus, ſola iuſtitia, quæ poteſt uerum bonum, & cœleſte, & perpetuum iudicari; quia nec datur cuiquam, nec aufertur. qua uirtute, ac iuſtitia quoniam Chriſtus inſtructus uenit in terram; immo uero, quoniam ipſe uirtus, & ipſe iuſtitia eſt, deſcendit, ut eam doceret, hominémq; formaret. quo magiſterio, ac Dei legatione perfunctus, ob eam ipſam uirtutem, quam ſimul & docuit, & fecit, ab omnibus gentibus & meruit, & potuit Deus credi. ergo cũ magnus populus ad eum uel ob iuſtitiam, quam docebat, uel ob miracula, quæ faciebat, ſubinde conflueret; & præcepta eius audiret; & à Deo miſſum, Deíq; filium crederet: tum primores Iudæorum, & ſacerdotes ira ſtimulati, ꝙ ab eo tanquã peccatores increpabantur; & inuidia deprauati, ꝙ confluente ad eum multitudine contemni ſe, ac deſeri uidebant; & (quod caput ſceleris illorum fuit) ſtultitia, & errore cæcati, et immemores præceptorum cœleſtium, ac prophetarum, coierunt aduerſus eum; impiúmq; conſilium de eo tollendo, cruciandóq; ceperunt: quod prophetæ multo ante deſcripſerant. Nam & Dauid in principio pſalmorum ſuorum prouidens in ſpiritu, quantum facinus admiſſuri eſſent, beatum eſſe ait, qui non abierit in conſilio impiorum. Et Solomon in libro ſapientiæ, his uerbis uſus eſt. Circumueniamus iuſtum, quoniam inſuauis eſt nobis, & exprobrat nobis peccata legis. promittit ſe ſcientiam Dei habere; & filium Dei ſe nominat: factus eſt nobis in traductionem cogitationum noſtrarum: grauis eſt nobis etiam ad uidendum; quoniam diſſimilis eſt alijs uita illius, & immutatæ ſunt uiæ illius. tan-

quam nugaces æſtimati ſumus ab eo. continet ſe à uijs noſtris, quaſi ab immundicijs; et præfert nouiſſima iu=ſtorum; & gloriatur, patrem ſe habere Deum. Videamus ergo ſi ſermones illius ueri ſunt; & tentemus quæ uentura ſunt illi Contumelijs, & tormentis interrogemus eum: ut ſciamus reuerentiam illius, & probemus patientiam illius; morte turpiſſima condemnemus eum. Hæc cogitauerunt; & errauerunt. Excæcauit enim illos ſtultitia ipſorum: & neſcierunt ſacramenta Dei. Non'ne ita deſcripſit nefarium illud conſilium ab impijs initum cōtra Deum, ut plane interfuiſſe uideatur? Atqui à Solomone, qui hæc cecinit, uſq; ad id tempus, quo geſta res eſt, mille ac decem anni fuerunt. Nihil nos affingimus, nihil addimus. Habebant hæc, qui fecerūt. legebant, in quos hæc dicta ſunt. ſed & nunc hæredes nominis, ac ſceleris illorū hæc & habent; & damnationem ſuam prophetarum uoce prædictam quotidianis lectionibus perſonant; nec aliquando in cor ſuū, quæ pars eſt & ipſa damnationis, admittunt. Increpiti ergo à Chriſto ſæpe Iudæi, exprobrante illis peccata, et iniuſtitias, & à populo pene deſerti, conciti ſunt ad eum necandum. Cuius rei audaciam dedit illis humilitas eius. Nam cum legerent, cum quanta uirtute, & claritate filius Dei uenturus eſſet è cælo; Ieſum autem cernerent, humilem, quietum, ſordidum, informem: non credebant, filium Dei eſſe; ignorantes, duos eius aduētus à prophetis eſſe prædictos: Primum in humilitate carnis obſcurum: Secundum in fortitudine maieſtatis manifeſtum. De primo Dauid in pſalmo ſeptuageſimo primo ſic ait. Deſcendet ſicut pluuia in uellus: &

Aduent[us] Dñi
Dauid

orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis; donec extollatur luna. Sicut enim pluuia, ſi deſcendat in uellus, animaduerti non poteſt, quia ſtrepitum non facit: ita Chriſtum in terram ſine cuiuſquam ſuſpitione uenturũ eſſe dixit, ut iuſtitiam doceret, et pacem. Eſaias quoq; ita tradidit. Domine quis credidit auditui noſtro? & brachium domini cui reuelatum eſt? Annuntiauimus coràm ipſo ſicut pueri, & ſicut radix in terra ſitienti. non eſt figura eius, neq; claritas: & uidimus illum, & non habuit figuram, neq; decorem; ſed figura eius, ſine honore, & deficiens præter cæteros homines. homo in plaga poſitus eſt, ſciens ferre imbecillitatem, quia auerſus eſt, & non eſt computatus. Hic peccata noſtra portat, & pro nobis hic dolet: & nos putauimus, ipſum eſſe in dolore, & in plaga, & in uexatione. Ipſe autem uulneratus eſt propter facinora noſtra; & infirmatus eſt propter peccata noſtra. doctrina pacis noſtræ ſuper illum. liuore eius nos ſanati ſumus. Oẽs ſicut oues errauimus: & Deus tradidit illum pro peccatis noſtris. Et Sibylla eodem modo locuta eſt. οἰκτρὸς, ἄτιμος, ἄμορφος ἐν οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει.

Propter hanc humilitatem, Deum ſuum non agnoſcentes, inierunt conſilium deteſtandum, ut priuarent eum uita, qui, ut eos uiuificaret, aduenerat. Sed iræ, atq; inuidiæ ſuæ, quam in cordibus ſuis gerebant, intus incluſa malitia, cauſas præferebant, ꝙ legem Dei per Moſen datam ſolueret; ideſt, ꝙ ſabbatis non uacaret, operans in ſalutem hominum; ꝙ circuncisionem uacuè faceret; ꝙ abſtinentiã ſuillæ carnis auferret. In quibus rebus Iudaicæ religionis ſacramenta cõſiſtunt. Ob hæc

itaq; cætera pars populi, quæ nõ dũ ad Chriſtum ſeceſ=ſerat, à ſacerdotibus incitabatur, ut impiũ iudicaret eũ, q legem Dei ſolueret; cum hoc ille non ſuo iudicio, ſed ex Dei uoluntate, & ſecundum prædicta faceret prophetarum. Micheas. n. nouã legem daturũ denuntiauit hoc mõ. Lex de Syon proficiſcetur, et ſermo dñi ex Hieruſalẽ; et iudicabit inter plurimos populos; et reuincet, & deliget ualidas nationes. Illa n. prior lex, quæ per Moſen data eſt; nõ in mõte Syon, ſed in mõte Oreb data eſt: quã Sibylla fore ut à filio dei ſolueretur, oſtendit.

ἀλλ᾽ ὅτι ταῦτ᾽ ἂν ἅπαντα τελειωθῆ ἅπερ εἶπον
εἰς αὐτὸν πᾶς λύεται νόμος.

Sed & ipſe Moſes, per quem datam ſibi legem dum pertinaciter tuentur, exciderunt à deo, & Deum non agnouerunt; prædixerat, fore, ut propheta maximus mitteretur, à Deo, qui ſit ſupra legem; qui uoluntatem Dei ad homines perferat. In Deuteronomio ita ſcriptum reliquit. Et dixit dominus ad me: prophetam excitabo eis de fratribus eorum, ſicut te; & dabo uerbum meum in os eius: & loquetur ad eos ea, quæ præcepero ei: & quiſquis non audierit ea, quæ loquetur propheta ille in nomine meo, ego uindicabo in eum. Denuntiauit. ſ. dominus per ipſum legiferum, q filium ſuum i. uiuã, præſentemq; legem miſſurus eſſet; & illam ueterẽ per mortalẽ datam ſoluturus; ut denuo per eum, qui eſſet æternus, legem ſanciret æternã. Item de circunciſione ſoluenda Eſaias ita prophetauit. Hæc dicit dominus uiris Iuda, qui inhabitant Hieruſalem. Renouate inter uos nouitatem: & ne ſeminaueritis in ſpinis. Circuncidite uos domino Deo ueſtro; & circun=

cidite præputium cordis ueſtri; ne exeat ira mea ſicuti ignis; & non ſit qui extinguat. Item Moſes ipſe. In nouiſſimis diebus circuncidet dominus cor tuum ad dominum Deum tuum amandum. Item Ieſus Naue ſucceſſor eius. Et dixit dominus ad Ieſum. Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos, & ſede, & circuncide ſecundo filios Iſrael. Secundam circunciſionem futuram eſſe dixit, non carnis, ſicut fuit prima, qua etiam nunc Iudæi utuntur; ſed cordis, ac ſpiritus, quam tradidit Chriſtus, qui uerus Ieſus fuit. Non enim propheta ſic ait. Et dixit Ieſus ad me, ſed ad Ieſum; ut oſtenderet ꝙ non de eo loqueretur, ſed de Chriſto, ad quē tunc Deus loquebatur. Chriſti enim figuram gerebat ille Ieſus: qui cum primum Auſes uocaretur, Moſes futura præſentiens, iuſſit eum Ieſum uocari; ut quoniam dux militiæ delectus eſſet aduerſus Amalech, qui oppugnabat filios Iſrael; & aduerſarium debellaret per nominis figuram, & populum in terram promiſſionis induceret. Et iccirco etiam Moſi ſucceſſit; ut oſtenderet, nouam legem per Chriſtum Ieſum datam, ueteri legi ſucceſſuram, quæ data per Moſem fuit. Nam illi carnis circunciſio caret utiq; ratione quia ſi Deus id uellet, ſic à principio formaſſet hominem, ut præputium non haberet. ſed huius ſecundæ circunciſionis figura erat, ſignificans, nudandum eſſe pectus .i. aperto, & ſimplici corde oportere nos uiuere: quoniam pars illa corporis, quæ circunciditur, habet quandam ſimilitudinem cordis, & eſt pudenda. Ob hanc cauſam Deus nudari eam iuſſit; ut hoc argumento nos admoneret, ne inuolutum pectus haberemus .i. ne quod pudēdum facinus intra con-

ſcientiæ ſecreta uelemus. Hæc eſt cordis circunciſio, de qua prophetæ loquuntur; quam Deus à carne mortali ad animam tranſtulit, quæ ſola manſura eſt. Volens enim uitæ, ac ſaluti noſtræ pro æterna ſua pietate conſulere, pœnitētiam nobis in illa circunciſione propoſuit; ut ſi cor nudauerimus .i. ſi peccata noſtra confeſſi ſatis Deo fecerimus, ueniam conſequamur; quæ contumacibus, et admiſſa ſua cælantibus denegatur ab eo, qui nō faciem ſicut homo, ſed intima, & arcana pectoris intuetur. Eodem ſpectat etiam carnis ſuillæ interdictio; à qua cum eos abſtinere Deus iuſſit, id potiſſimum uoluit intelligi; ut ſe à peccatis, atq; immundicijs abſtinerent. Eſt enim lutulentum hoc animal, & immundum; nec unq̄ cælum aſpicit; ſed in terra toto & corpore & ore proiectum, uētri ſemper, & pabulo ſeruit; nec ullum aliū, dum uiuit, præſtare uſum poteſt, ſicut cæteræ animantes; quæ uel ſedendi uehiculum præbent; uel in cultibus agrorum iuuant; uel plauſtra collo trahunt; uel onera tergo geſtant; uel indumentum exuuijs ſuis exhibēt; uel copia lactis exuberant; uel cuſtodiendis domibus inuigilant. Interdixit ergo, ne porcina carne uterentur .i. ne uitam porcorum imitarentur, qui ad ſolam mortem nutriuntur; ne uentri, ac uoluptatibus ſeruientes, ad faciendam iuſtitiam inutiles eſſent, ac morte afficerentur. Item ne ſe fœdis libidinibus immergerent, ſicut ſus, quæ ſe ingurgitat cœno: uel ne terrenis ſeruiant ſimulachris, ac ſe luto inquinent. luto enim ſe oblinunt, qui Deos, ideſt, qui lutum, terramq; uenerantur. ſic uniuerſa præcepta Iudaicæ legis ad exhibendam iuſtitiam ſpectant, quoniā per ambagem data ſunt, ut per

carnalium figuram ſpiritalia noſcerentur. Cum igitur ea, quæ Deus fieri uoluit, quæq; per prophetas ſuos multis ſeculis ante prædixit, Chriſtus impleret; ob ea incitati, et diuinas literas neſcientes, coierunt, ut Deū ſuum condemnarent. Quod cum ſciret futurum; ac ſubinde diceret, oportere ſe pati, ac interfici pro ſalute multorum; ſeceſſit tamen cum diſcipulis ſuis; non ut uitaret, quod neceſſe erat perpeti, ac ſuſtinere; ſed ut oſtenderet, ꝙ ita fieri oporteat in omni perſecutione, ne ſua quis culpa incidiſſe uideatur: ac denuntiauit fore, ut ab uno eorum proderetur. Itaque Iudas præmio illectus tradidit eum Iudæis. At illi comprehenſum, ac Pontio Pilato, qui tum legatus Syriam regebat, oblatum, cruci affigi poſtulauerunt; obijcientes ei nihil aliud, niſi quòd diceret ſe filium Dei eſſe, & regem Iudeorum: item ꝙ dixerat. Si ſolueritis hoc templum, quod ædificatum eſt annis XLVI, ego illud in triduo ſine manibus reſuſcitabo; ſignificans, breui futuram paſſionem ſuam; et ſe à Iudæis interfectum, tertio die reſurrecturum. Ipſe enim erat uerum Dei templū. Has uoces eius tanq̃ infauſtas, et impias inſectabantur. Quæ cum Pilatus audiſſet, & ille in defenſionem ſui nihil diceret; pronuntiauit, nihil in eo damnatione dignum uideri. At illi iniuſtiſſimi accuſatores cum populo, quem incitauerant, ſucclamare cœperunt, & crucem eius uiolentis uocibus flagitare. Tum Pontius & illorum clamoribus, & Herodis tetrarchæ inſtigatione, metuentis ne regno pelleretur, uictus eſt. Nec tamen ipſe ſententiam protulit, ſed tradidit eum Iudæis, ut ipſi de illo ſecundum legem ſuam iudicarent. Duxe-

runt ergo eum flagellis uerberatum; et prius quàm cruci affigerent, illuſerunt: indutum enim coloris punicei ueſte, ac ſpinis coronatum, quaſi regem ſalutauerunt; & dederunt ei cibum fellis; & miſcuerunt ei aceti potionem. Poſt hæc, conſpuerunt faciem eius, & palmis ceciderunt. Cumq; ipſi carnifices de ueſtimentis eius contenderent, ſortiti ſunt inter ſe de tunica, et pallio. Et cum hæc omnia fierent, nullam uocem ex ore ſuo, tanq̃ ſi mutus eſſet, emiſit. Tum ſuſpenderunt eum inter duos noxios medium, qui ob latrocinia damnati erant; cruciq; affixerunt. Quid ego hic in tanto facinore deplorem? aut quibus uerbis tantum nefas cõqueırar? Non.n. Gauianam crucem deſcribimus, quam M. Tul. uniuerſæ eloquentiæ ſuæ neruis, ac uiribus, uelut effuſis totius ingenij fontibus proſecutus eſt; facinus indignum eſſe proclamans, ciuem Romanum contra omnes leges in crucem eſſe ſublatum. Qui quãuis innocens fuerit, et illo ſupplicio indignus; mortalis tamen, & ab homine ſceleſto, qui iuſtitiam ignoraret, affectus eſt. Quid de huius crucis indignitate dicemus, in qua Deus à cultoribus Dei ſuſpenſus eſt, atque ſuffixus? Quis tam facundus, & tanta rerum, uerborumq; copia inſtructus exiſtet? quæ oratio tantæ affluentiæ ubertate decurrens, ut illam crucem merito deploret; quam mundus ipſe, et tota elementa luxerunt? Hæc autem ſic futura fuiſſe, & prophetarum uocibus, & Sibyllinis carminibus denuntiatum eſt. Apud Eſaiam ita ſcriptum inuenitur. Non ſum contumax, neque contradico: dorſum meum poſui ad flagella, et maxillas meas ad palmas: faciem aũt meam non auerti

à fœditate ſputorũ. Similiter Dauid in pſalmo. XXXIIII. Congregata ſunt ſuper me flagella, & ignorauerunt: diſſoluti ſunt, nec compuncti ſunt: tentarũt me, & deriſerunt deriſu: & ſtriderunt ſuper me dentibus ſuis. Sibylla quoq; eadem futura monſtrauit.

εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις
καὶ στόμασιν μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα,
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον

Item de ſilentio eius, quod uſq; ad mortem pertinaciter tenuit, Eſaias iterum ſic locutus eſt. Sicut ouis ad immolandum ductus eſt; & ſicut agnus coràm tondentibus ſe ſine uoce, ſic non aperuit os ſuum. Et Sibylla ſupradicta.

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μήτις ἐπιγνῷ
τὶς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν ἵνα φθιμένοισι λαλήσῃ,
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.–

De cibo uero, et potu, quem, ante q̃ eum figerent, illi obtulerunt, Dauid in pſalmo LXVIII ſic ait. Et dederunt in eſcam meam fel: & in ſiti mea potum mihi dederunt acetum. Idem hoc futurum etiam Sibylla concionata eſt.

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν κ' εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν

& alia Sibylla Iudæam terrã his uerſibus increpat.

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
παίζοντ' ἐν θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλὰ κ' ἀκάνθαις,
ἔστεψας στεφάνῳ φοβερήν τε χολὴν ἐκεράσας,

Fore autem ut Iudæi manus inferrent Deo ſuo, eumq; interficerent, teſtimonia prophetarum hæc anteceſſerunt.

runt. Apud Eſdram ita ſcriptum eſt. Et dixit Eſdras ad populum. Hoc paſcha ſaluator noſter eſt, & refugium noſtrum. cogitate, & aſcendat in cor ueſtrum, quoniam habemus humiliare eum in ſigno: & poſt hæc ſperabimus in eum, ne deſeratur hic locus in æternum tempus, dicit dominus Deus uirtutum. Si non crediderітis ei, neque exaudieritis annuntiationem eius; eritis deriſio in gentibus. Vnde apparet, Iudæos nullam aliam ſpem habere, niſi ſe abluerint à ſanguine, ac ſperauerint in eum ipſum, quem negauerunt. Eſaias quoque facinus eorum deſignat, & dicit. In humilitate eius iudicium ſublatum eſt. Natiuitatem eius quis enarrabit? quoniam auferetur à terra uita eius: à facinoribus populi mei adductus eſt ad mortem. & dabo malos pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius: quia facinus non fecit, neq; inſidias ore ſuo locutus eſt. Propterea ipſe conſequetur multos, & fortium diuidet ſpolia: propterea quòd traditus eſt ad mortem, et inter facinoroſos deputatus eſt: & ipſe peccatum multorum pertulit: & propter facinora illorum traditus eſt. Dauid quoq; in pſalmo XCIII. Captabunt in animã iuſti: & ſanguinem innocentem condemnabunt: & factus eſt mihi dominus in refugiũ. Et Hieremias. Domine ſignifica mihi, & cognoſcam. tunc uidi meditationes eorum: ego ſicut agnus ſine macula perductus ſum ad uictimam: in me cogitauerunt cogitationem, dicentes. Venite, mittamus lignum in panem eius; et eradamus è terra uitam eius: & nomen eius non erit in memoria amplius. Lignum autem crucem ſignificat, & panem corpus eius: quia ipſe eſt cibus, et uita homi-

num, qui credunt in carnem, quam portauit, et in crucem, in qua pependit. De qua tamen apertius ipſe Moſes in Deuteronomio ita prædicauit. Et erit pēdens uita tua ante oculos tuos: & timebis die, ac nocte: & non credes uitæ tuæ. Idem rurſus in numeris. Non quaſi homo dominus ſuſpenditur; neque quaſi filius hominis minas patitur. Zacharias etiam ſic tradidit. Et intuebuntur in me, quem transfixerunt. Item Dauid in pſalmo XXI. Effoderunt manus meas, & pedes meos: dinumerauerunt omnia oſſa mea: ipſi autem contemplati ſunt, & uiderunt me: diuiſerunt ſibi ueſtimenta mea, & ſuper ueſtem meam ſortem miſerunt. Quæ utique propheta non de ſe locutus eſt. Fuit enim rex, & nunquam perpeſſus eſt illa. Sed ſpiritus Dei per eū loquebatur, qui fuerat illa paſſurus poſt annos mille & quinquaginta. Tot enim colliguntur anni à regno Dauid uſq; ad crucem Chriſti. Sed & Solomon filius eius, qui Hieroſolymā condidit, eam ipſam perituram eſſe in ultionem ſanctæ crucis, prophetauit. Quòd ſi auertimini à me, dicit Dominus, et non cuſtodieritis ueritatem meam: reijciam Iſrael à terra, quā dedi illis: et domum hanc, quam ædificaui illis in nomine meo, proijciam illā ex omnibus: & erit Iſrael in perditionem, & in opprobrium populo; & domus hæc erit deſerta; & omnis, qui tranſibit per illā, admirabitur, et dicet; Propter quam rem fecit dn̄s terræ huic, & huic domui hæc mala? Et dicent. Quia reliquerunt dominum Deū ſuum; & perſecuti ſunt regem ſuum dilectiſſimum Deo; & cruciauerunt illum in humilitate magna; propter hoc importauit illis Deus mala hæc.

Quid amplius iam de facinoribus Iudeorum dici poteſt, q̃ excæcatos tum fuiſſe, atq; inſanabili furore correptos; qui hæc quotidie legentes neq; intellexerunt; neq; quin facerent, cauere potuerunt? Suſpenſus igitur, atq; affixus exclamauit ad Dn̄m uoce magna, & ultro ſpiritum poſuit. Et eadem hora terræmotus factus eſt. Et uelum templi, quod ſeparabat duo tabernacula, ſciſſum eſt in duas partes; & Sol repente ſubductus eſt; & ab hora ſexta uſq; in nonam tenebræ fuerunt. Qua de re Amos propheta teſtatur. Et erit in illo die dicit Dn̄s, occidet ſol meridie; & obtenebrabitur dies lucis; & conuertam dies feſtos ueſtros in luctum, & cantica ueſtra in lamẽtationẽ. Item Hieremias; Exterrita eſt, quæ parit, et tæduit animã; et occidit ſol ei, cũ adhuc medius dies eſſet; confuſa eſt, & maledicta; reliquos eorum in gladiũ dabo, in conſpectu inimicorũ eorum; et Sibylla.

ναοῦ δὲ σχισθήσεται πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

Cum hæc facta eſſent, ne prodigijs quidem cæleſtibus facinus ſuum intelligere quiuerunt. Sed quoniam prædixerat ſe tertio die ab inferis reſurrecturum; metuentes, ne à diſcipulis ſurrepto, & amoto corpore, uniuerſi reſurrexiſſe eum, crederent, & fieret multo maior in plebe confuſio; detraxerunt eum cruci; & concluſum in monumento firmiter militari cuſtodia circundederunt. Verum tertio die ante lucem terræmotu facto, repente patefactum eſt ſepulchrum; & cuſtodibus, quos attonitos obſtupefecerat pauor, nihil uidentibus, integer è ſepulchro, ac uiuus egreſſus, in Galilæã profectus eſt, ut diſcipulos ſuos quæreret: in ſepul-

chro uero nihil repertum eſt, niſi exuuiæ, quibus conuolutum corpus incluſerant. Illum autem apud inferos non remanſurum, ſed die tertio reſurrecturum, prophetæ cecinerant. Dauid in pſalmo XV. Non derelinques animam meam apud inferos; nec dabis ſanctum tuum uidere interitum. Item in tertio. Ego dormiui, & ſomnum cepi, & reſurrexi; quoniam dominus auxiliatus eſt mihi. Oſeæ quoq; primus XII prophetarum de reſurrectione eius teſtificatus eſt. Hic filius meus ſapiens, propter quod nunc non reſiſtet in contribulatione filiorum ſuorum; & de manu inferorum eruam eum. Vbi eſt iudicium tuum mors, aut ubi eſt aculeus tuus? Idem alio loco. Viuificabit nos poſt biduum die tertio. Et ideo Sibylla, impoſiturũ eſſe mortis terminum dixit poſt tridui ſomnum.

καὶ θάνατος μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναδείξας εἰς φάος ἥξει
πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας

Vitam enim nobis acquiſiuit morte ſuperata.

Nulla igitur ſpes alia conſequendæ immortalitatis homini datur, niſi crediderit in eum; & illã crucem portandã, patiendamq; ſuſceperit. Profectus ergo in Galilæã (noluit enim ſe Iudæis oſtendere, ne adduceret eos in pœnitentiam, atque impios reſanaret) diſcipulis iterum congregatis, ſcripturæ ſanctæ literas, ideſt prophetarum arcana patefecit; quæ ante, q̃ pateretur, perſpici nullo modo poterãt, quia ipſum, paſſionemq; eius annuntiabant. Idcirco Moſes, & iidẽ ipſi prophetæ, legem, quæ Iudæis data erat, teſtamentũ uocant; q̃a niſi teſtator mortuus fuerit, nec confirmari te-

ſtamentum poteſt, nec ſciri quid in eo ſcriptum ſit; quia clauſum, & obſignatum eſt. Itaq; niſi Chriſtus mortẽ ſuſcepiſſet; aperiri teſtamentum, ideſt reuelari, & intelligi myſterium Dei non potuiſſet. Verum ſcriptura omnis in duo teſtamenta diuiſa eſt. Illud, quod aduentum Domini, paſſionemq; anteceſſit, ideſt lex, & prophetæ; uetus dicitur. Ea uero, quæ poſt reſurrectionem eius ſcripta ſunt, nouum teſtamentum nominatur. Iudæi ueteri utuntur, nos nouo. ſed tamen diuerſa non ſunt; quia nouum ueteris adimpletio eſt, & in utroque idem teſtator eſt Chriſtus; qui pro nobis morte ſuſcepta, nos heredes regni æterni fecit, abdicato, et exhæredato populo Iudæorum; ſicut Hieremias propheta teſtatur, cum loquitur talia. Ecce dies ueniunt dicit Dominus, & conſumabo domui Iſrael, & domui Iuda teſtamentum nouum; non ſecundum teſtamentum, quod diſpoſui patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti; qa ipſi non perſeuerauerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Item alio loco ſimiliter ait. Dereliqui domum meam: dimiſi hæreditatem meam in manus inimicorum eius. Facta eſt hæreditas mea mihi, ſicut leo in ſylua: dedit ipſa ſuper me uocem ſuam; ideo odi eam. cum ſit hæreditas eius, cœleſte regnum; non utique ipſam hæreditatem ſe dicit odiſſe, ſed hæredes, qui aduerſus eum ingrati, & impij extiterunt. Facta eſt, inquit, mihi hæreditas mea, ſicut leo; ideſt præda, & deuoratio, factus ſum hæredibus meis, qui me immolauerunt ſicut pecus. dedit ſuper me uocem ſuam, ideſt ſententias aduerſus me mortis, crucisq; dixerunt.

Nam quod ſuperius ait, conſumaturum ſe domui Iudæ teſtamentum nouum; oſtendit, uetus illud teſtamentum, quod per Moſen eſt datum, non fuiſſe perfectum; id autem, quod per Chriſtum dari haberet, conſumatũ fore. Domũ autem Iuda, et Iſrael non utiq; Iudæos ſignificat, quos abdicauit; ſed nos, qui ab eo conuocati ex gentibus, in illorũ locum adoptione ſucceſſimus, & appellamur filij Iudæorũ; quod declarat Sibylla cum dicat,

Ἰουδαίων μακάρων θεῖον γένος οὐρανιώνων,

Quod autem futurum eſſet id genus, Eſaias docet; apud quem pater ſummus ad filium loquitur, dicens. Ego dominus Deus uocaui te in iuſtitiam; & tenebo manum tuam, & confirmabo; & dedi te in teſtamentum generis mei, in lucem gentium, aperire oculos cæcorum, producere ex uinculis alligatos, & de domo carceris ſedentes in tenebris. Cum igitur nos antea tanquam cæci, & tanquã carcere ſtultitiæ incluſi ſederemus in tenebris, ignorantes Deum, & ueritatem; illuminati ab eo ſumus, qui nos teſtamento ſuo adoptauit; & liberatos malis uinculis, atq; in lucem ſapientiæ productos, in hæreditatem regni cœleſtis aſciuit. Ordinata uero diſcipulis ſuis euangelica, ac nominis ſui prædicatione, circunfudit ſe repente nubes, eumq; in cœlum ſuſtulit, quadrageſimo poſt paſſionem die; ſicut Daniel fore oſtenderat, dicens. Et ecce in nubibus cœli ut filius hominis ueniens, uſque ad uetuſtum dierum peruenit. Diſcipuli uero per prouincias diſperſi, fundamenta eccleſiæ ubiq; poſuerunt; facientes & ipſi in nomine magiſtri Dei magna, & pene incredibilia miracula; quia diſcedens inſtruxerat eos uirtute, ac poteſtate, qua

poſſet nouæ annunciationis ratio fundari, & confirmari: ſed & futura aperuit illis omnia; quæ Petrus, et Paulus Romæ prædicauerunt; & ea prædicatio in memoriam ſcripta permanſit; in qua cum multa alia mira, tum etiam hoc futurum eſſe, dixerunt; ut poſt breue tẽpus immitteret Deus regẽ, qui expugnaret Iudæos, & ciuitates eorum ſolo adæquaret, ipſos autem fame, ſitiq; confectos obſideret. Tum fore, ut corporibus ſuorum ueſcerentur, & conſumerent ſe inuicem. Poſtremo ut capti uenirent in manus hoſtium; & in conſpectu ſuo uexari acerbiſſime coniuges ſuas cernerent; uiolari, ac proſtitui uirgines; diripi pueros; allidi paruulos; omnia denique igni, ferróq; uaſtari; captiuos in perpetuũ terris ſuis exterminari; eo quòd exultauerint ſuꝑ amantiſſimum, & probatiſſimum Dei filium. Itaq; poſt illorum obitum, cum eos Nero interemiſſet, Iudæorum nomen, & gentem Veſpaſianus extinxit; fecitq; omnia, quæ illi futura prædixerant. Confirmata ſunt (ut opinor) quæ falſa, & incredibilia putantur ab ijs, quos uera cœleſtium literarum doctrina non imbuit: ſed tamen ut refellantur à nobis etiam illi, qui nimiũ non ſine malo ſuo ſapiunt, rebuſq; diuinis fidem detrahunt; argumentis quoq; illorum coarguamus errorem; ut tandem aliquando peruideant ita fieri oportuiſſe, ſicut nos oſtendimus factum. Et quãquã apud bonos iudices ſatis habeant firmitatis uel teſtimonia ſine argumentis, uel argumenta ſine teſtimonijs; nos tñ non contẽti alterutro ſumus, cũ ſuppetat nobis utrũq; ne cui peruerſe ingenioſo aut non intelligendi, aut contra diſſerendi locum relinquamus. Negant fieri potuiſſe, ut

naturæ immortali quicquam decederet. Negant deniq; deo dignum, ut homo fieri uellet, ſe'q; infirmitate car-nis oneraret; ut paſſionibus, ut dolori, ut morti ſeipſe ſubijceret: quaſi non facile illi eſſet, ut citra corporis imbecillitatem, ſe hominibus oſtenderet; eos'q; iuſtitiam doceret (ſiquidem id uolebat) maiore authoritate ut profeſſi Dei. *Tunc enim cunctos fuiſſe præceptis cœleſtibus parituros; ſi ad ea uirtus, ac poteſtas* Dei *præcipientis accederet.* Cur *igitur (aiunt) ad docendos homines non ut* Deus *uenit?* Cur *ſe tam humilem, imbecillem'q; conſtituit; ut ab hominibus & contemni, & pœna affici poſſet? cur uim ab imbecillis, & mortalibus paſſus eſt? cur non manus hominum aut uirtute repulit, aut diuinitate uitauit? cur non maieſtatem ſuam ſub ipſa ſaltem morte patefecit? ſed ut inualidus in iudicium ductus eſt; ut nocens damnatus; ut mortalis occiſus.* Refutabo *hæc diligenter; nec quenquam patiar errare.* Illa *enim magna, & mirabili ratione ſunt facta. quæ quicunque perceperit, non tantum mirari deſinet,* Deum *ab hominibus eſſe cruciatum; uerum etiam facile peruidebit, ne* Deum *quidem potuiſſe credi, ſi ea ipſa, quæ arguit, facta non eſſent.* Quicunq; *præcepta dat hominibus, ac uitam, mores'q; fingit aliorũ, quæro, debeat ne ipſe facere, quæ præcipit, an nõ debeat?* Si *nõ fecerit; ſoluta præcepta ſunt.* Si. n. *bona ſunt, quæ præcipiuntur; ſi uitam hominum in optimo ſtatu collocant; non ſe debet ipſe præceptor à numero, cœtu'q; hominũ ſegregare, inter quos agit; & ipſi eodem modo uiuendum eſt, quo docet eſſe uiuendum; ne ſi aliter uixerit, ipſe præceptis ſuis fidem detrahat; leuiorem'q;*

doctrinam ſuam faciat, ſi re ipſa reſoluat, quod uerbis nitatur aſtruere. Vnuſquiſque enim, cum audit praecipientem, non uult imponi ſibi neceſſitatem parendi; tanquam ſibi ius libertatis adimatur. reſpondebit itaq; doctori hoc modo. Non poſſum facere, quae iubes, quoniam ſunt impoſſibilia. Vetas me iraſci; uetas cupere; uetas libidine commoueri; uetas dolorem, uetas mortem timere: ſed hoc adeo contra naturam eſt, ut his affectibus animalia uniuerſa ſubiecta ſint; uel ſi adeo putas repugnari poſſe naturae; tu ipſe quae praecipis, fac ut ſciã, fieri poſſe. Cum autem ipſe non facias; quae inſolentia eſt, ut homini libero imponere uelis leges, quibus ipſe non pareas? Prius diſce, qui doces; & ante quàm mores aliorum corrigas, tuos corrige. Quis neget iuſtam eſſe hanc reſponſionem? quin etiam in contemptum ueniet huiuſmodi doctor, & deludetur uiciſſim; quia uidebitur & ipſe deludere. Quid ergo faciet ille praeceptor, ſi haec ei fuerint oppoſita? quomodo adimet excuſationem contumacibus; niſi ut praeſentibus factis doceat, poſſibilia ſe docere? Inde euenit, ut philoſophorum
" *praeceptis nullus obtemperet. Homines enim malunt*
" *exempla, quàm uerba; quia loqui facile eſt, praeſtare*
" *difficile. Vtinamq; tam multi bene facerent, quàm*
" *multi loquuntur bene. Sed qui praecipiunt, nec faciunt; abeſt ab ijs fides. Et ſi homines fuerint, contemnentur, ut leues; ſi Deus, opponetur ei excuſatio fragilitatis humanae. Supereſt, ut factis uerba firmentur; quod philoſophi facere nequeunt. itaque cum ipſi praeceptores uincantur affectibus, quos uinci praedicant oportere; neminem poſſunt ad uirtutem, quam falſo praedicant, eru-*

dire; ob eamq́; cauſam putant, neminem adhuc perfectum eſſe ſapientem; ideſt in quo ſummæ doctrinæ, ac ſcientiæ ſumma uirtus, & perfecta iuſtitia conſenſerit. quod quidem uerum fuit. Nemo enim poſt mundum conditum talis extitit, niſi Chriſtus; qui & uerbo ſapientiam tradidit; & doctrinam præſenti uirtute firmauit Age nunc conſyderemus, an doctor è cœlo miſſus, poſſit non eſſe perfectus. Non dum de hoc loquor, quem ueniſſe à Deo negant. Fingamus aliquem de cœlo eſſe mittendum; qui uitam hominum, rudimentis uirtutis inſtituat, & ad iuſtitiam formet. Nemini dubium poteſt eſſe; quin is doctor, qui cœlitus mittitur, tam ſcientia ſit rerum omniū, quàm uirtute perfectus; ne nihil inter cæleſtem, terrenumq́; differat. Nam in homine interna, & propria doctrina eſſe nullo pacto poteſt. Nec enim mens terrenis uiſceribus incluſa, & tabe corporis impedita, aut comprehendere per ſe poteſt, aut capere ueritatem, niſi aliunde doceatur. Et ſi maxime poſſit; ſummam tamen uirtutem capere nequeat, & omnibus uitijs reſiſtere; quorū materia in uiſceribus continetur. Eo fit, ut terrenus doctor perfectus eſſe non poſſit. At uero cæleſtis, cui ſcientiam diuinitas, uirtutem immortalitas tribuit; in docendo quoq́;, ſicut in cæteris, perfectus, & conſumatus ſit neceſſe eſt. At id omnino fieri non poteſt, niſi mortale corpus aſſumat. cur autem fieri non poſſit, ratio clara eſt. Nam ſi ueniat ad homines, ut Deus; ut omittam, quòd mortales oculi claritatem maieſtatis eius conſpicere, ac ſuſtinere non poſſunt; ipſe certe Deus uirtutem docere non poterit; quia expers corporis nō faciet, quæ

docebit; ac per hoc doctrina eius, perfecta non erit. Alioqui ſi ſumma uirtus eſt, dolorem patienter pro iuſtitia, officioq́; perferre; ſi uirtus eſt, mortem ipſam & intentatam non metuere, & illatam fortiter ſuſtinere: debet ergo doctor ille perfectus & docere iſta præcipiendo, & confirmare faciendo: quia qui dat præcepta uiuendi, amputare debet omnium excuſationum uias; ut imponat hominibus parēdi neceſſitatem, non ui aliqua, ſed pudore; & tamen libertatem relinquat; ut & præmium ſit conſtitutum parentibus, quia poterāt non parere, ſi uellent: et non parentibus pœna; quia poterant parere, ſi uellent. Quomodo ergo poterit amputari excuſatio, niſi ut qui docet, faciat quæ docet; & ſit quaſi præuius; & manum porrigat ſecuturo? quēadmodum autem poteſt facere quæ docet, ſi non ſit ſimilis ei quem docet? nam ſi nulli ſubiectus ſit paſſioni, poteſt ei docenti homo ſic reſpondere. Volo equidem non peccare, ſed uincor; indutus ſum n. carne fragili, et imbecilla; hæc eſt, quæ concupiſcit, quæ iraſci, quæ dolet, quæ mori timet. Itaq; ducor inuitus; et pecco, non quia uolo, ſed quia cogor. Sentio me & ipſe peccare; ſed neceſſitas fragilitatis impellit: cui repugnare non poſſum. Quid ad hæc reſpondebit præceptor ille iuſtitiæ? quomodo refutabit, ac redarguet hominem, qui delictis ſuis excuſationem carnis obtendet, niſi & ipſe carne fuerit indutus; ut oſtendat, etiā carnem poſſe capere uirtutem? Contumacia enim redargui non poteſt, niſi exemplo. Nam habere non poſſunt, quæ doceas, firmitatem, niſi ea prior feceris; quia natura hominum procliuis in uitia, uideri uult non modo cum uenia, ſed etiā cum ratione

peccare. Oportet magiſtrum, doctorem'q; uirtutis, hominum ſimillimum fieri; ut uincendo peccatum, doceat hominem, uinci ab eo poſſe peccatum. Si uero ſit immortalis; exemplum proponere homini nullo modo poteſt. Exiſtet enim conſtans aliquis, ac dicet. Tu quidẽ non peccas, quia liber es ab hoc corpore; non concupiſcis, quia immortali nihil eſt neceſſarium. Mihi uero multis rebus opus eſt, ut tuear hanc uitam. Mortem non times; quia ualere in te non poteſt. Dolorem contemnis; quia nullam uim pati potes. At ego mortalis utrunq; timeo; quia cruciatus mihi grauiſſimos inferunt, quos tolerare carnis infirmitas non poteſt. Doctor itaque uirtutis etiam hanc excuſationem debuit hominibus auferre; ne quis, quod peccat, neceſſitati potius aſcribat, quàm culpæ ſuæ. Ergo ut perfectus eſſe poſſit, nihil ei debet opponi ab eo, qui docendus eſt: ut ſi forte dixerit, impoſſibilia præcipis; reſpondeat, ecce ipſe facio. At Ego carne indutus ſum, cuius eſt peccare proprium. Et ego eandem carnem gero; & tamen peccatum in me non dominatur. Mihi opes contemnere difficile eſt, quia aliter non poteſt in hoc corpore. Ecce et mihi corpus eſt, & tamen pugno contra omnem cupiditatem. Non poſſum pro iuſtitia nec dolorem ferre, nec mortem; quia fragilis ſum. Ecce & in me dolor, ac mors habet poteſtatem; & ea ipſa, quæ times, uinco; ut uictorem te faciam doloris, ac mortis. Prior uado per ea, quæ ſuſtineri non poſſe, prætendis; ſi præcipientem ſequi non potes, ſequere antecedentem. Sublata eſt hoc modo omnis excuſatio; & fateri hominem neceſſe eſt, ſua culpa iniuſtum eſſe; qui doctorem uirtutis, & eundem ducem

non ſequatur. Vides ergo quanto perfectior ſit mortalis doctor, quia dux eſſe mortali poteſt; quàm immortalis; quia patientiam docere non poteſt, qui ſubiectus paſſionibus non eſt. Nec hoc tamen eò pertinet, ut hominem Deo præferam; ſed ut oſtendam, neq; hominem perfecta doctrina eſſe poſſe, niſi ſit idem Deus; ut authoritate cæleſti neceſſitatem parendi hominibus imponat; neq; Deum, niſi mortali corpore induatur; ut præcepta ſua factis adimplendo, cæteros parendi neceſſitate conſtringat. Liquido ergo apparet, eum, qui uitæ dux, & iuſtitiæ ſit magiſter, corporalem eſſe oportere; nec aliter fieri poſſe, ut ſit illius plena & perfecta doctrina, habeat'q; radicem, & fundamentum, ſtabilis'q; apud homines, ac fixa permaneat. ipſum autem ſubire carnis, ac corporis imbecillitatem; uirtutem'q; in ſe recipere, cuius doctor eſt; ut eam ſimul & uerbis doceat, & factis. Item, ſubiectum eſſe morti, et paſſionibus cunctis; quoniam & in paſſione toleranda, et in morte ſubeunda, uirtutis officia uerſantur; quæ omnia (ut dixi) conſummatus doctor perferre debet, ut doceat poſſe perferri.

Diſcant igitur homines, & intelligant, quare Deus ſummus, cum legatum, ac nũtium ſuũ mitteret, ad erudiendam præceptis iuſtitiæ ſuæ mortalitatem, mortali uoluerit eum carne indui, & cruciatu affici, & morte multari. Nam cum iuſtitia nulla eſſet in terra; doctorem miſit, quaſi uiuam legem; ut nomen, ac templum nouum conderet; ut uerum, ac pium cultum per omnẽ terram uerbis, & exemplo ſeminaret. Sed tamen, ut certum eſſet, à Deo miſſum; non ita illum naſci oportuit, ſicut homo naſcitur, ex mortali utroq; cõcretus; ſed

ut appareret, etiam in homine illũ eſſe cœleſtem, creatus eſt ſine opera genitoris. Habebat enim ſpecialẽ patrem Deum. & ſicut pater ſpiritus eius Deus ſine matre; ita mater corporis eius uirgo ſine patre. Fuit igitur & Deus, & homo, inter Deum, atq; hominem medius conſtitutus. Vnde illum Græci μεσίτην uocãt; ut hominem perducere ad Deum poſſet, ideſt ad immortalitatem: quia ſi Deus tantum fuiſſet (ut ſupradictum eſt) exempla uirtutis homini præbere non poſſet; ſi homo tantum, non poſſet homines ad iuſtitiam cogere, niſi authoritas, ac uirtus homine maior accederet. Etenim cum conſtet homo ex carne, & ſpiritu; & oporteat ſpiritũ iuſtitiæ operibus emereri, ut fiat æternus: caro, quoniam terrena eſt, ideoq; mortalis, copulatum ſibi ſpiritum trahit ſecum, & ab immortalitate ducit ad mortem. Ergo ſpiritus carnis expers, dux eſſe homini ad immortalitatem nullo pacto poterat; quoniã caro impedit ſpiritum, quo minus Deum ſequatur. Eſt enim fragilis, & ſubiecta peccato: peccatum autem pabulum mortis eſt. Itaq; idcirco mediator aduenit, ideſt Deus in carne; ut caro eum ſequi poſſet; & eriperet morti hominem, cuius eſt dominatio in carne. Ideo carne ſe induit; ut deſyderijs carnis edomitis, doceret, non neceſſitatis eſſe peccare, ſed propoſiti, ac uoluntatis. Vna enim nobis, & magna, & præcipua cum carne luctatio eſt; cuius infinitæ cupiditates premunt animam, nec dominũ retinere patiuntur; ſed eam uoluptatibus, & illecebris ſuauibus mancipatã, morte afficiunt ſempiterna. Quibus ut repugnare poſſemus, Deus nobis uiam ſuperandæ carnis & aperuit, & oſtendit. Quæ uirtus perfe-

cta, & omnibus numeris abſoluta, coronam uincentibus, & mercedem expetendæ nobis immortalitatis impertit. Dixi de humilitate, & fragilitate, & paſſione, cur hæc Deus ſubire maluerit: nunc ipſius crucis ratio reddenda eſt, et uis enarrãda. Quid ſummus pater à principio diſpoſuerit, & quemadmodum cuncta, quæ geſta ſunt, ordinarit; non tantum diuinatio prophetarum, quæ in Chriſtum uera præceſſit, ſed etiam ratio ipſius paſſionis docet. Quæcunq; enim paſſus eſt, non fuerunt inania, ſed habuerunt figuram, & ſignificantiam magnam, ſicut etiam diuina illa opera, quæ fecit: quorum uis, & potentia ualebat quidem in præſens, ſed declarabat aliquid in futurum. Aperuit cæcorũ lumina cœleſtis uirtus, & lucẽ nõ uidentibus reddidit. Et hoc facto ſignificabat fore, ut conuerſus ad gentes, quæ Deum neſciebant, inſipientium pectora illuminaret luce ſapientiæ, & ad ueritatem contemplandam oculos cordis aperiret. Vere enim cæci ſunt, qui cœleſtia non uidentes, & tenebris ignorantiæ circunfuſi, terrena, & fragilia uenerantur. Patefecit aures ſurdorum. Non utiq; hactenus uis illa cœleſtis operata eſt: ſed declarabat breui fore, ut qui erant ueritatis expertes, & audirent, & intelligerent diuinas Dei uoces. Vere enim ſurdos dixeris, qui cœleſtia, & uera, et facienda non audiunt. Mutorũ linguas in eloquiũ ſoluit: admirabilis, etiã cum fieret, potẽtia: ſed inerat huic uirtuti alia ſignificatio, quæ oſtenderet, mox futurum, ut rerum cœleſtium nuper ignari, percepta ſapientiæ diſciplina, de Deo, et ueritate differerẽt. Nam

qui rationem diuinitatis ignorat, is uere elinguis, & mutus eſt, licet omnium diſertiſſimus. Lingua.n.cum uerum loqui cœperit.i.uirtutem, maieſtatemq́; Dei ſingularis interpretari; tum demum officio naturæ ſuæ fungitur. quandiu autem falſa loquitur, in uſu ſuo non eſt: & ideo infans ſit, neceſſe eſt, qui diuina proloqui non poteſt. Pedes quoq; claudorum ad officium gradiendi reformauit. Laudabilis diuini operis fortitudo: ſed figura id continebat: quòd cohibitis erroribus uitæ ſecularis, ac deuiæ, iter ueritatis aperiretur, per quod gradwithout erentur homines ad Dei gratiam conſequendam. Is enim uere claudus exiſtimãdus eſt, qui caligine, ac tenebris inſipientiæ implicatus, & quò tendat ignarus, offenſilibus, & caducis greſſibus per uiam mortis incedit. Item labes, & maculas inquinatorum corporum repurgauit. non exigua immortalis potentiæ opera. uerum id portendebat hæc uis, ꝙ peccatorum labibus, ac uitiorum maculis inquinatos, doctrina eius purificatura eſſet eruditione iuſtitiæ. Leproſi enim uere, atq; elephantici debent haberi; quos uel infinitæ cupiditates ad ſcelera, uel inſatiabiles uoluptates ad flagitia compellunt; & dedecorum maculis inuſtos, labe afficiunt ſempiterna. Iacentia mortuorum corpora erexit; eosq́; nominibus ſuis inclamatos à morte reuocauit. Quid congruentius Deo? Quid miraculo dignius omniũ ſeculorum; q̃ decurſam uitam reſignaſſe; completisq́; hominum temporibus tempora adieciſſe, arcana mortis reuelaſſe? ſed hæc inenarrabilis poteſtas, imago uirtutis maioris fuit; quæ demonſtrabat, tantam uim habiturã eſſe doctrinam ſuam, ut gentes in orbe toto, quæ alienæ

à Deo,

à Deo, ſubiectæ morti fuerunt; cognitione ueri luminis animatæ, ad immortalitatis præmia peruenirent. Eos enim rectè mortuos exiſtimaueris, qui datorem uitæ Deum neſcientes, atque animas ſuas à cœlo in terram deprimentes, in laqueos æternæ mortis incurrunt. Quæ igitur tum faciebat in præſens; imagines erant futurorum. quæ illæſis, affectisq; corporibus adhibebat; ea ſpiritalium figuram gerebant; ut & in præſenti, uirtutis nobis non terrena opera monſtraret; & in futurum, poteſtatem cœleſtis ſuæ maieſtatis oſtenderet. Ergo ſicut opera eius ſignificantiam quoque maioris poteſtatis habuerunt; ita ét paſſio nō ſimplex, nec ſuperuacua, nec fortuita præceſſit. Sed ut illa, quæ fecit, magnam uirtutem, ac poteſtatem doctrinæ eius ſignificabant; ſic ea, quæ paſſus eſt, odio futuram eſſe ſapientiam nuntiabant. aceti enim potus, ac fellis cibus, acerbitates, & amaritudines, in hac uita, ſectatoribus ueritatis pollicebatur. Et quanquam paſſio ipſa per ſe acerba, & amara, ſpecimen nobis futurorum tormentorum dabat; quæ morantibus in hoc ſeculo, uirtus ipſa proponit: tamen illiuſmodi potus, & cibus, in os doctoris noſtri ueniens, preſſurarum nobis ac laborum, & miſeriarum præbebat exemplum. Quæ omnia tolerare, ac perpeti neceſſe eſt eos, qui ueritatem ſequuntur; quoniam ueritas acerba eſt, & inuiſa omnibus, qui uirtutis expertes, uitam ſuam mortiferis uoluptatibus dedunt. Nam corona ſpinea, capiti eius impoſita, id declarabat; fore, ut diuinam ſibi plebem de nocentibus congregaret. Corona enim dicitur, circunſtans in orbem populus. Nos autem, qui ante cogni-

*tionem Dei, fuimus, iniuſti, ſpinæ, ideſt mali, & no-
centes eramus; ignorantes, quid eſſet bonum; & à iu-
ſtitiæ notione, atq; operibus alieni, omnia ſcelere, ac li-
bidine polluebamus. Electi ergo ex dumis, & ſentibus
ſanctum Dei caput cingimus; quia conuocati ab ipſo,
& circunfuſi undiq; ad eum, magiſtro, ac doctori Deo
aſſiſtimus; regemq́; illum mundi, & omnium uiuen-
tium dominum coronamus. Quod uero ad crucem ſpe-
ctat; magna in ea uis, ac ratio eſt; quam nunc conabor
oſtendere. Deus nãq; (ſicut ſuperius expoſui) cum ſta-
tuiſſet hominem liberare, magiſtrum uirtutis legauit in
terram; qui & præceptis ſalutaribus formaret homi-
nes ad innocentiam; & operibus, factis præſentibus,
iuſtitiæ uim panderet; qua gradiens homo, & docto-
rem ſuũ ſequens, ad uitam æternam perueniret. Is igi-
tur corporatus eſt, & ueſte carnis indutus; ut homini,
ad quem docendum uenerat, uirtutis & exẽpla, et in-
citamenta præberet. Sed cũ in omnibus uitæ officijs,
iuſtitiæ ſpecimen præbuiſſet; ut doloris quoq; patientiã,
mortisq́; contemptũ, quibus perfecta, & conſumata fit
uirtus, traderet homini; uenit in manus impiæ natio-
nis; cum & uitare potuiſſet, ſcientia futuri, quam gere-
bat; et repellere eadem uirtute, qua mirabilia faciebat.
Suſtinuit ergo cruciatus, et uerbera, et ſpinas. Poſtremo
etiam mortem ſuſcipere non recuſauit; ut homo illo du-
ce ſubactã, & cathenatam mortem cũ ſuis terroribus
triumpharet. Cur autem ſummus pater id potiſſimum
genus mortis elegerit, quo affici eum ſineret; hæc ratio
eſt. Dicat enim fortaſſe aliquis; cur ſi Deus fuit, et mori
uoluit, non ſaltem honeſto aliquo mortis genere affi-*

ctus eſt? cur potiſſimum cruce? cur infami genere ſupplicij? quod etiam homine libero, q̃uis nocente uideatur indignum. Primũ quòd is, qui humilis aduenerat, ut humilibus, & infimis opẽ ferret, & omnibus ſpem ſalutis oſtenderet; eo genere afficiendus fuit, quo humiles, et infimi ſolent; nequis eſſet omnino, qui eũ nõ poſſet imitari. Deinde, ut integrũ corpus eius conſeruaretur, quem die tertio reſurgere ab inferis oportebat. Nec .n. hoc cuiq̃ ignorãdum eſt; quòd ipſe ante de ſua paſſione prædicans, etiam id notum fecerit; habere ſe poteſtatem, cum uellet, deponendi ſpiritum, & reſumendi. Suffixus itaq; cum ſpiritum ſponte depoſuiſſet, neceſſarium carnifices non putauerunt, oſſa eius ſuffringere (ſicut mos eorũ ferebat) ſed tantũmodo latus eius perforauerunt. Sic integrum corpus patibulo detractum eſt, & ſepulchro diligenter incluſum. Quæ omnia iccirco facta ſunt, ne læſum, ac diminutum corpus ad reſurgendum inhabile redderetur. Illa quoq; præcipua fuit cauſa, cur Deus crucem maluerit; quòd illa exaltari cũ fuit neceſſe; & omnibus gentibus paſſionem Dei noteſcere. Nam qm̃ is, qui patibulo ſuſpenditur, & conſpicuus eſt omnibus, & cæteris altior; crux potius electa eſt, quæ ſignificaret illum tam conſpicuum, tam'q; ſublimem futurum, ut ad eum cognoſcendum, pariter et colendum, cunctæ nationes ex omni orbe concurrerẽt. Deniq; nulla gens tam inhumana eſt, nulla regio tam remota, cui aut paſſio eius, aut ſublimitas maieſtatis ignota ſit. Extendit ergo in paſſione manus ſuas, orbem'q; dimenſus eſt; ut iã tunc oſtenderet, ab ortu ſolis, uſq; ad occaſum, magnum populũ ex omnibus linguis,

& tribubus congregatum, ſub alas ſuas eſſe uenturum; ſignumq́; illud maximum, atq; ſublime, frontibus ſuis ſuſcepturum. Cuius rei figuram Iudæi etiam nunc exhibent; cum limina ſua de cruore agni notant. Deus.n. percuſſurus Aegyptios, ut ab ea plaga immunes faceret Hebræos; præceperat his, ut agnum cādidum, ſine macula immolarent; ac ſignum liminibus ſuis de ſanguine eius imponerent. Itaq; cum Aegyptiorum primogenita una nocte interiſſent; Hebræi ſoli, ſigno ſanguinis, tuti fuerunt; non quia cruor pecudis tantam in ſe uim gerebat, ut hominibus ſaluti eſſet; ſed imago fuerat rerum futurarum Nam agnus candidus, ſine macula, Chriſtus fuit. i. innocens, et iuſtus, & ſanctus; qui ab ijſdem Iudæis immolatus, ſaluti eſt omnibus, qui ſignum ſanguinis. i. crucis, qua ſanguinem fudit, in ſua fronte conſcripſerint. Frons enim ſummū limen eſt hominis; et lignum ſanguine delibutum, crucis ſignificatio eſt. Deniq; immolatio pecudis ab ijs ipſis, qui faciūt, paſcha, nominatur ἀπὸ τοῦ πάσχειν, quia paſſionis figura eſt; quam Deus præſcius futurorum, tradidit per Moſen populo ſuo celebrandam. Sed tum figura ualuit in præſenti ad depellendū periculum; ut appareret, quantum ueritas ipſa ualitura ſit, ad plebem Dei protegendam, in extrema totius orbis neceſſitate. Quomodo autem, uel in qua plaga tuti omnes ſint futuri, qui ſignum hoc ueri, et diuini ſanguinis in ſummo corporis ſui notauerint; in nouiſſimo libro docebo. Nunc ſatis eſt, huius ſigni potentiā, q̃tum ualeat, exponere. Quāto terrori ſit dæmonibus hoc ſignū, ſciet, qui uiderit, quatenus adiurati per Chriſtum, de corporibus, quæ obſe-

derint, fugiant. Nam ſicut ipſe, cum inter homines age=ret, uniuerſos dæmones uerbo fugabat; hominumq́; mentes emotas, & malis incurſibus furiatas, in ſenſus priſtinos reponebat: ita nunc ſectatores eius, eoſdem ſpiritus inquinatos, de hominibus, et nomine magiſtri ſui, & ſigno paſſionis excludunt. Cuius rei non difficilis eſt probatio. Nam cum Dijs ſuis immolant; ſi aſſiſtat aliquis ſignatam frontem gerens; ſacra nullo modo litant. Nec reſponſa poteſt cõſultus reddere uates. Et hæc ſæpe cauſa præcipua iuſtitiam perſequendi, malis regi=bus fuit. Cum enim quidã miniſtrorum noſtri ſacrificantibus dominis aſſiſterent; impoſito frõtibus ſigno, Deos illorũ fugauerunt; ne poſſent in uiſceribus hoſtiarum futura depingere. Quod cum intelligerent aruſpices; inſtigantibus ijſdem dæmonibus, quibus proſecrant; conquerentes, profanos homines ſacris intereſſe; egerunt principes ſuos in furorem; ut expurgarent Dei templũ; ſeq́; uero ſacrilegio contaminarent; quod gra=uiſſimis perſequentium pœnis expiaretur. Nec tamen ex hoc ipſo cæci homines intelligere poſſunt; aut hanc eſſe ueram religionem, cui ad uincendum tanta uis in=eſt; aut illam falſam, quæ ſubſiſtere, aut congredi non poteſt. Sed aiunt, hoc Deos non metu, uerum odio facere. quaſi quiſquam poſſit odiſſe niſi eum, qui aut noceat, aut poſſit nocere. immo uero congruens maieſtati fuit, ut eos, quos oderant, præſentibus pœnis afficerent potius, q̃ fugerẽt. Sed qm̃ neq; accedere ad eos poſſunt, in q̃bus cœleſtem notã uiderint; nec ijs nocere, quos ſignũ immortale munierit, tanq̃ inexpugnabilis murus; la=ceſſunt eos per homines, et manibus perſequuntur alie=

nes; quos profectò ſi eſſe confitentur, uicimus. Neceſſe eſt enim ueram eſſe hanc religionem, quæ & rationem dæmonum nouit, & aſtutiam intelligit, & uim retundit; & eos ſpiritalibus armis domitos, ac ſubactos, cedere ſibi cogit. Si negant; teſtimonijs poëtarum, ac philoſophorum refellentur. Quòd ſi eſſe, & malos eſſe, inficias non eunt; quid ſupereſt, niſi ut alios dicant eſſe Deos, alios dæmones? Exponant igitur nobis differẽtias generis utriuſq; ut ſciamus quid colendum quid execrandum ſit. Habeant'ne inter ſe aliquod conſortium; an uero inimici ſint. Si ſunt aliqua neceſſitudine copulati; quatenus eos diſcernemus? aut quomodo utriuſq; generis honorem, cultumq́; miſcebimus? Si autem ſunt inimici; cur aut dæmones Deos non timent, aut dij dæmones fugare non poſſunt? Ecce aliqs inſtinctu dæmonis percitus dementit, effertur, inſanit. ducamus hũc in Iouis optimi maximi templum; uel, q̃a ſanare homines Iupiter neſcit, in Aeſculapij, uel Apollinis fanum. Iubeat utriuslibet ſacerdos, Dei ſui nomine, ut nocens ille ſpiritus excedat ex homine: nullo id pacto fieri poteſt. Quæ igitur uis Deorum eſt, ſi ſubiectos ſibi dæmonas non habent? At uero ijdem dæmones adiurati ꝑ nomẽ Dei ueri, protinus fugiunt. Quæ ratio eſt, ut Chriſtum timeant; Iouem autem non timeant; niſi q ijdem ſunt dæmones, quos uulgus Deos eſſe opinatur? Deniq; ſi conſtituatur in medio & is, quem conſtat incurſum dæmonis perpeti, & Delphici Apollinis uates, eodẽ modo Dei nomen horrebunt; & tam celeriter excedet de uate ſuo Apollo, q̃ ex homine ſpiritus ille dæmoniacus; et adiurato, fugatoq́; Deo ſuo, uates in perpetuũ conticeſcet. Ergo

ijdem ſunt dæmones,quos fatentur execrãdos eſſe, ijdẽ dij,quibus ſupplicant.Si nobis credendũ eſſe non putãt, credant Homero;qui ſummũ illum Iouem dæmonibus aggregauit;ſed & alijs poëtis,ac philoſophis;qui eoſdem modo dæmonas,modo Deos nuncupant;quorum alterũ uerum,alterũ falſum eſt. Illi.n.nequiſſimi ſpiritus,ubi adiurãtur,ibi ſe dæmonas confitentur; ubi coluntur,ibi ſe Deos mentiũtur;ut errores hominibus immittant,& auocent à ueri Dei notione;per quã ſolam poteſt mors æterna uitari. Iidẽ ſunt,qui deijciẽdi hominis cauſa,uarios ſibi cultus,ꝑ diuerſa regionum condiderunt;mentitis tamen, aſſumptisq́; nominibus,ut fallerent. Nã quia diuinitatem ꝑ ſeipſos affectare nõ poterant;aſciuerunt ſibi nomina potentiũ regum;ſub quorũ titulis honores ſibi Deorũ uẽdicarent. Qui error diſcuti poteſt,& in lucẽ ueritatis protrahi. Nam ſiquis ſtudet altius inquirere;congreget eos, quibus peritia eſt ciere ab inferis animas. Euocent Iouẽ,Neptunum,Vulcanũ, Mercurium,Apollinem,patremq́; omniũ Saturnũ. Reſpondebunt ab inferis omnes;& interrogati loquentur;& de ſe ac Deo fatebuntur. Poſt hæc euocent Chriſtum;non aderit,non apparebit; quia non amplius q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac probatione certius proferri poteſt? Ego uero non dubito, quin ad ueritatem Triſmegiſtus hac aliqua ratione peruenerit;qui de Deo patre omnia,de filio locutus eſt multa;quæ diuinis continentur arcanis.

Quæ cum ita ſe habeant, ut oſtendimus; apparet, nullam aliam ſpem uitæ, homini eſſe propoſitam,niſi ut abiectis uanitatibus,& errore miſerabili,Deum cognoſcat,et Deo ſeruiat;ni-

ſi huic temporali renuntiet uitæ; ac ſe rudimentis iuſtitiæ ad cultum ueræ religionis inſtituat. Hac. n. conditione gignimur; ut generanti nos deo, iuſta, & debita obſequia præbeamus; hunc ſolum nouerimus; hunc ſequamur. Hoc uinculo pietatis, obſtricti Deo, & religati ſumus; unde ipſa religio nomen accepit; non ut Cicero interpretatus eſt, à relegendo; q̃ in libro de natura Deorum ſecundo dicit ita. Non enim philoſophi ſolum, uerũ etiã maiores noſtri ſupſtitionẽ à religione ſeparauerũt. Nã qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui ſibi liberi ſuperſtites eſſent; ſuperſtitioſi ſunt appellati. Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, retractarent, & tanq̃ relegerent; ij dicti ſunt religioſi ex religendo; tanquam ex eligendo elegantes, & ex deligendo diligentes, intelligendo intelligentes. His enim omnibus ineſt uis legendi, eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum uitij nomen; alterum laudis. Hæc interpretatio q̃ inepta ſit, ex re ipſa licet noſcere. Nam ſi in ijſdem dijs colendis & ſuperſtitio, & religio uerſatur; exigua, uel potius nulla diſtantia eſt. Quid enim mihi afferet cauſæ, cur precari pro ſalute filiorum ſemel, religioſi; & idem decies facere, ſuperſtitioſi eſſe hominis arbitretur? ſi enim ſemel facere optimum eſt; quanto magis ſæpius? ſi hora prima; ergo & tota die. Si una hoſtia placabilis; placabiliores utique hoſtiæ plures; quia multiplicata obſequia demerentur potius, quàm offendunt. Non enim nobis odioſi uidentur ij famuli, qui aſſidui, et frequentes ad obſequium fuerint, ſed magis cari. Cur igitur ſit in culpa, & nomen reprehenſibile ſuſcipiat,

qui aut filios ſuos magis diligit, aut deos ſatis hono-
rat; laudetur autem qui minus? Quod argumentum
etiam ex contrario ualet. Si enim totos dies precari, et
immolare criminis eſt; ergo & ſemel. Si ſuperſtites fi-
lios ſubinde optare, uitioſum eſt; ſuperſtitioſus igitur &
ille, qui etiam raro id optauerit. Aut cur uitij nomen ſit
ex eo tractum, quo nihil honeſtius, nihil iuſtius optari
poteſt? Nam quod ait, religioſos à religendo appella-
tos, qui retractent ea diligenter, quæ ad cultum Deorũ
pertineant: cur ergo illi, qui hoc ſæpe in die faciant, re-
ligioſorum nomen amittant; cum multo utiq; diligen-
tius ex aſſiduitate ipſa relegant ea, quibus dij colun-
tur? Quid ergo eſt? Nimirũ religio ueri cultus eſt, ſup-
ſtitio falſi. Et omnino quid colas, intereſt; non quemad-
modum colas, aut quid precere. Sed quia Deorum cul
tores religioſos ſe putant, cum ſint ſuperſtitioſi: nec re-
ligionem poſſunt à ſuperſtitione diſcernere; nec ſigni-
ficantiam nominum exprimere. Diximus nomen reli-
gionis à uinculo pietatis eſſe deductum; quòd hominem
ſibi Deus religauerit, & pietate conſtrinxerit: quia ſer
uire nos ei, ut domino; & obſequi, ut patri, neceſſe eſt.
melius ergo id nomen Lucretius interpretatus eſt; quia
ait, religionum ſe nodos exſoluere. Superſtitioſi autem
uocantur, non qui filios ſuos ſuperſtites optant (omnes
enim optamus) ſed aut ij, qui ſuperſtitem memoriã de-
functorum colunt; aut qui parentibus ſuis ſuperſtites,
colebant imagines eorum domi, tanquam Deos pena-
tes. Nam qui nouos ſibi ritus aſſumebant, ut in Deorum
uicem mortuos honorarent; quos ex hominibus in cœ-
lum receptos putabant; hos ſuperſtitioſos uocabant. Eos

uero, qui publicos, & antiquos Deos colerent, religioſos nominabant. Vnde Virgilius.

Vana ſuperſtitio, ueterumq; ignara Deorum.

Sed cum ueteres quoq; Deos inueniamus eodem modo conſecratos eſſe poſt obitum, ſuperſtitioſi ergo qui multos, ac falſos Deos colunt. Nos autem religioſi, qui uni, & uero Deo ſupplicamus. Fortaſſe quærat aliquis, quomodo, cum Deum nos unum colere dicamus, duos tamen eſſe aſſeueremus, Deum patrem, & Deum filium; quæ aſſeueratio pleroſq; in maximum impingit errorem. Quibus cum probabilia uideantur eſſe, quæ dicamus; in hoc uno labare nos arbitrantur; ꝙ & alterum, & mortalem Deum fateamur. De mortalitate iã diximus: nunc de unitate doceamus. Cum dicimus Deũ patrem, & Deum filium, non diuerſum dicimus, nec utrũq; ſecernimus; quia nec pater ſine filio eſſe poteſt; nec filius à patre ſecerni; ſiquidem nec pater ſine filio nuncupari, nec filius poteſt ſine patre generari. Cum igitur & pater filium faciat, & filius patrem; una utrique mens, unus ſpiritus, una ſubſtantia eſt. ſed ille quaſi exuberãs fons eſt; hic tanq̃ defluens ex eo riuus. ille tanquam ſol; hic quaſi radius à ſole porrectus. qui quoniam ſummo patri & fidelis, & carus eſt, non ſeparatur, ſicut nec riuus à fonte, nec radius à ſole; qa & aqua fontis in riuo eſt, et ſolis lumen in radio. æque neq; uox ab ore ſeiungi, nec uirtus, aut manus à corpore diuelli poteſt. Cum igitur à prophetis idẽ manus Dei, & uirtus, & ſermo dicatur, utiq; nulla diſcretio eſt; quia & lingua ſermonis miniſtra eſt; & manus, in qua eſt uirtus, indiuiduæ ſunt corporis portiones. Pro-

piore uti exemplo libet. Cum quis habet filium, quem unice diligit, qui tamen ſit in domo, et manu patris; licet ei nomen domini, poteſtatemq; concedat; ciuili tamen iure & domus una, & unus dominus nominatur. Sic hic mundus, una Dei domus eſt; & filius ac pater, qui unanimes incolunt mundum, Deus unus eſt. qa & unus tanquam duo, & duo tanquã unus. Neq; id mirum; cum & filius ſit in patre, quia pater diligit filium; & pater in filio, quia uoluntati patris fideliter paret; nec unquam faciat aut fecerit, niſi quod pater aut uoluit, aut iuſſit. Deniq; unum Deum eſſe tam patrem quàm filiũ, Eſaias in illo exemplo, quod ſuperius poſuimus, oſtendit, cum diceret, Adorabunt te, & in te precabuntur; quoniam in te Deus eſt; & non eſt alius Deus præter te. Sed & alio loco ſimiliter ait. Sic dicit Deus rex Iſrael; & qui eruit eum Deus æternus. ego primus, & ego nouiſſimus; & præter me nemo eſt Deus. Cũ duas perſonas propoſuiſſet Dei regis, ideſt Chriſti; & dei patris, qui eum poſt paſſionem ab inferis excitauit, ſicut oſtendiſſe diximus Oſeam prophetam, qui ait; Et de manu inferorum eruam eum: tamen ad utranque perſonam referens, intulit, & præter me non eſt Deus; cum poſſet dicere præter nos. ſed fas non erat plurali numero, ſeparationem tantæ neceſſitudinis fieri. Vnus eſt enim ſolus, liber, Deus ſummus, carens origine; quia ipſe eſt origo rerum; & in eo ſimul & filius & omnia continentur. Quapropter cum mens, et uoluntas alterius in altero ſit, uel potius una; in utroq; merito unus Deus uterq; appellatur; quia quicquid eſt in patre, ad filium transfluit; & quicquid in filio, à

patre deſcendit. Non poteſt *igitur ille ſummus, ac ſingularis* Deus *niſi per filium coli. qui ſolum patrem ſe colere putat; ſicut filium non colit, ita ne patrem quidem.* Qui *autem filium ſuſcipit, & nomen eius gerit; is uero cum filio ſimul & patrem colit; quoniam legatus, & nuntius, et ſacerdos ſummi patris eſt filius.* Hic *templi maximi ianua eſt, hic lucis uia, hic dux ſalutis, hic oſtium uitæ.* Sed *quoniam multæ hæreſes extiterunt; & inſtinctibus dæmonum, populus dei ſciſſus eſt; determinanda eſt nobis ueritas breuiter, & in ſuo proprio domicilio collocanda; ut ſiquis aquam uitæ cupiet haurire, non ad detritos lacus deferatur, qui non habet uenam; ſed uberrimum* Dei *nouerit fontem, quo irrigatus, perenni luce potiatur.* Ante *omnia ſcire nos conuenit, & ipſum, et legatos eius prædixiſſe, quòd plurimæ ſectæ, & hæreſes haberent exiſtere; quæ concordiam ſancti corporis rumperent: ac monuiſſe, ut ſumma prudentia caueremus, nequando in laqueos, et fraudes illius aduerſarij noſtri, cum quo nos* Deus *luctari uoluit, incideremus.* Tum *dediſſe certa mandata, quæ in perpetuum cuſtodire deberemus.* Quorum *plerique immemores, deſerto itinere cœleſti, uias ſibi deuias per anfractus, et præcipitia condiderunt; per quas partem plebis incautam, & ſimplicem, ad tenebras, mortemq́; deducerent.* Quod *quatenus acciderit, exponam.* Fuerunt *quidam noſtrorum uel minus ſtabilita fide, uel minus docti, uel minus cauti, qui diſſidiũ facerent unitatis, et eccleſiam diſſiparent. Sed ij, quorum fides fuit lubrica, cum* Deum *noſſe ſe, & colere ſimularent; augendis opibus, & honori ſtudentes, affectabant maxi-*

mum ſacerdotium;& à potioribus uicti,ſecedere cum ſuffragatoribus ſuis maluerunt,q̃ eos ferre præpoſitos, quibus concupierant ipſi ante præponi. Quidam uero non ſatis cœleſtibus literis eruditi,cum ueritatis accuſatoribus reſpondere non poſſent, obijcientibus uel impoſſibile,uel incongruens eſſe,ut Deus in uterum ſe mulieris includeret;nec cœleſtem illam maieſtatem ad tantam infirmitatem potuiſſe deduci,ut hominibus contemptui,deriſui,contumeliæ,& ludibrio eſſet;poſtremo etiam cruciamenta perferret, atq; execrabili patibulo figeretur: quæ omnia cum neq; ingenio,ne doctrina defendere,ac refutare poſſent(nec.n.uim,rationemq́; penitus peruidebant)deprauati ſunt ab itinere recto, & cœleſtes literas corruperunt;ut nouam ſibi doctrinam ſine ulla radice,ac ſtabilitate componerent. Nonnulli autem falſorum prophetarum uaticinio illecti, de quibus & ueri prophetæ,& ipſe prædixerat,exciderunt à doctrina Dei, & traditionem ueram reliquerunt. Sed illi omnes dæmoniacis fraudibus irretiti,quas proſpicere,& cauere debuerant, diuinum nomen & cultum per imprudentiam perdiderunt. Cum.n.Phryges, aut Nouatiani,aut Valentiniani,aut Marcionitæ,aut Anthropiani,aut Arriani,ſeu quilibet alij nominantur;chriſtiani eſſe deſierunt,qui Chriſti nomine amiſſo, humana,& externa uocabula induerunt. Sola igitur catholica eccleſia eſt,quæ uerum cultum retinet. Hic eſt fons ueritatis;hoc eſt domiciliũ fidei;hoc templum Dei: quò ſiquis non intrauerit,uel à quo ſiquis exiuerit;à ſpe uitæ, ac ſalutis æternæ alienus eſt. Neminem ſibi oportet pertinaci concertatione blãdiri. Agitur.n.de ui-

ta, & ſalute. cui niſi caute, ac diligenter conſulatur; amiſſa & extincta erit. Sed tamen quia ſinguli quiq; cœtus hæreticorum, ſe potiſſimum chriſtianos, & ſuam eſſe catholicam eccleſiam putant; ſciendum eſt, illam eſſe ueram, in qua eſt confeſſio, & pœnitentia; quæ peccata, & uulnera, quibus ſubiecta eſt imbecillitas carnis, ſalubriter curat. Hæc interim paucis admonendi gratia retuli; ne quis errorem fugere cupiẽs, maiori implicetur errore; dum penetrale ueritatis ignorat. Poſtea plenius, & uerius contra omnes mendaciorum ſectas proprio, ſeparatoq; opere pugnabimus. Sequitur, ut, quoniam ſatis de religione uera, & ſapientia locuti ſumus; in proximo libro de iuſtitia diſſeramus.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER QVINTVS, DE IVSTITIA AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

Non eſt apud me dubium, Conſtantine Imperator Max. quin hoc opus noſtrum, quo ſingularis ille rerum conditor, & huius immenſi rector aſſeritur, ſiquis attigerit ex iſtis inepte religioſis (ut ſunt nimia ſuperſtitione impatientes) inſectetur etiam maledictis, & uix lecto fortaſſe principio, affligat, proijciat, execretur; ſéq; inexpiabili ſcelere contaminari, atque aſtringi putet, ſi hæc aut legat patienter, aut audiat. Ab hoc tamen, ſi fieri poteſt, humanitatis iure poſtulamus, ut non prius damnet, quàm uniuerſa cognouerit. nam ſi ſacrilegis, & proditoribus, & ueneficis poteſtas defendendi ſui datur; nec prædamnari quenq̃ incognita cauſa licet: non iniuſte petere uidemur, ut ſiquis erit ille, qui inciderit in hæc; ſi leget, perlegat; ſi audiet, ſententiam differat in extremum. Sed noui hominum pertinaciam; nunq̃ impetrabimus. Timent enim ne à nobis reuicti, manus dare aliquando, clamante ipſa ueritate cogantur. Obſtrepunt igitur, & intercedunt, ne audiant; & oculos ſuos

opprimunt, ne lumen uideant, quod offerimus. Quo plane ipſi diffidentiam ſuæ perditæ rationis oſtendũt; cum neq; cognoſcere, neq; congredi audent, quia ſciunt ſe facile ſuperari. Et iccirco diſceptatione ſublata,

Pellitur è medio ſapientia, ui geritur res,

Vt ait Ennius; & quia ſtudent damnare tanq̃ nocentes, quos utiq; ſciunt innocentes; conſtare de ipſa innocentia nolunt. quaſi uero maior iniquitas ſit, probatã innocentiam damnaſſe, q̃ inauditam. Sed (ut dixi) uerentur, ne ſi audierint, damnare non poſſint. Et ideo cultores Dei ſummi, hoc eſt iuſtos homines torquent, interficiunt, exterminant; nec cauſas odiorum reddere ipſi poſſunt, qui tam uehementer oderunt; quia ipſi errant; iraſcuntur ijs, qui ueram uiam ſequuntur; & cũ corrigere ſe poſſint, errores ſuos inſuper crudelibus factis coacęruant; innocentium cruore maculantur; et dicatas Deo mentes euiſceratis corporibus extorquent. cũ talibus nunc congredi, & diſputare contendimus; hos ad ueritatem ab inepta perſuaſione traducere; qui ſanguinem facilius hauſerint, quàm uerba iuſtorũ. Quid igitur? operam'ne perdemus? Minime. Nam ſi lucrari hos à morte, ad quam concitatiſſime tendunt, non potuerimus; ſi ab illo itinere deuio ad uitam, lucem'q; reuocare; quoniam ipſi ſaluti ſuæ repugnant: noſtros tñ confirmabimus, quorum non eſt ſtabilis, ac ſolidis radicibus fundata, & fixa ſententia. Nutant enim plurimi, ac maxime qui literarum aliquid attigerint. Nã & in hoc philoſophi, & oratores, & poëtæ pernicioſi ſunt; ꝙ incautos animos facile irretire poſſunt ſuauitate ſermonis, & carminum dulci modulatione currentium.

tium. Mella ſunt hæc uenenum tegentia. Ob eamq́; cauſam uolui ſapientiam cum religione coniungere; ne quid ſtudioſis inanis illa doctrina poſſit officere; ut iã ſcientia literarum non modo nihil noceat religioni, atq; iuſtitiæ, ſed etiam proſit quamplurimum; ſi is, qui eas didicerit, ſit uirtutibus inſtructior, & ueritate ſapientior. Præterea, etiam ſi nulli alij, nobis certe proderit. delectabit ſe conſcientia, gaudebitq́; mens, in ueritatis ſe luce uerſari; quod eſt animæ pabulum, incredibili quadam iucunditate perfuſum. Verum non eſt deſperandū. Fortaſſe nõ canimus ſurdis. Nec enim plus impuris ſpiritibus, quàm ſancto licet; aut tã in malo ſtatu res eſt, ut deſint ſanæ mentes; q̃bus & ueritas placeat; & monſtratum ſibi rectum iter & uideant, & ſequantur. Circumlinatur modo poculum cæleſti melle ſapientiæ; ut poſſint ab imprudentibus amara remedia ſine offenſione potari; dum illiciens prima dulcedo acerbitatem ſaporis aſperi, ſub prætextu ſuauitatis occultat. Nam hæc in primis cauſa eſt, cur apud ſapientes, & doctos, & principes huius ſeculi, ſcriptura ſancta fide careat; ꝗ prophetæ communi, ac ſimplici ſermone, ut ad populum ſunt locuti. Contemnuntur itaq; ab iis, qui nihil audire, uel legere niſi expolitum, ac diſertum uolunt; nec quicq̃ inhærere animis eorum poteſt, niſi quod aures blandiori ſono permulcet. Illa uero, quæ ſordida uidentur; anilia, inepta, uulgaria exiſtimantur. Adeo nihil uerum putant, niſi quod auditu ſuaue eſt; nihil credibile, niſi quod poteſt incutere uoluptatem: nemo rem ueritate ponderat, ſed ornatu. Non credunt ergo diuinis, quia fuco carent; ſed ne illis qui-

dem, qui ea interpretentur, quia ſunt et ipſi aut omnino rudes, aut certe parũ docti. Nam ut plane ſint eloquentes, perraro contingit; cuius rei cauſa in aperto eſt. Eloquentia enim ſeculo ſeruit; populo ſe iactare, & in rebus malis placere geſtit. ſiquidem ueritatem ſæpius expugnare conatur, ut uim ſuam monſtret; opes expetit; honores concupiſcit; ſummum deniq; gradum dignitatis expoſcit. Ergo hæc quaſi humilia deſpicit; arcana tanquam cõtraria ſibi fugit; quippe quæ publico gaudeat; & multitudinem, celebritatemq́; deſyderet. Eo fit, ut ſapientia, & ueritas idoneis præconibus indigeat. Et ſiqui forte literatorum ſe ad eam contulerunt, defenſioni eius non ſuffecerunt. Ex ijs, qui mihi noti ſunt, Minutius Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Huius liber, cui Octauio titulus eſt, declarat, quàm idoneus ueritatis aſſertor eſſe potuiſſet; ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet. Septimus quoque Tertulianus fuit omni genere literarum peritus; ſed in eloquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obſcurus fuit. Ergo ne hic quidem ſatis celebritatis inuenit. Vnus igitur præcipuus, et clarus extitit Cyprianus; quoniam & magnam ſibi gloriam ex artis oratoriæ profeſſione quæſierat; & admodum multa conſcripſit in ſuo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioſo, ſuaui, & (quæ ſermonis maxima eſt uirtus) aperto; ut diſcernere nequeas, utrum ne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in perſuadendo fuerit. Hic tamen placere ultra uerba, ſacramentum ignorantibus non poteſt, quoniam myſtica ſunt, quæ locutus eſt; & ad id præparata, ut à

ſolis fidelibus audiantur. Deniquè à doctis huius ſeculi, quibus fortè ſcripta eius innotuerunt, derideri ſolet. Audiui ego quendam hominem ſane diſertum, qui eum immutata una litera Coprianum uocaret; quaſi q elegans ingenium, & melioribus rebus aptum, ad aniles fabulas contuliſſet. Quòd ſi accidit hoc ei, cuius eloquentia non inſuauis eſt; quid tandem putemus eis accidere, quorum ſermo ieiunus eſt, & ingratus; qui neque uim perſuadendi, neque ſubtilitatem argumentandi, neque ullam prorſus acerbitatem ad reuincendum habere potuerunt? Ergo quia defuerunt apud noſtros idonei, peritiq́; doctores; qui uehementer, qui acriter errores publicos redarguerent; qui cauſam omnem ueritatis ornate, copioſéq; defenderent: prouocauit quoſdam hæc ipſa penuria, ut auderent ſcribere contra ignotam ſibi ueritatem. Omitto eos, qui prioribus eam temporibus nequicquam laceſſerunt. Ego cum in Bithynia oratorias literas accitus docerem; contigiſſet́q;, ut eodem tempore Dei templum euerteretur: duo extiterunt ibidem, qui iacenti, atque abiectæ ueritati, neſcio utrum ſuperbius, an importunius inſultarent; quorum alter antiſtitem ſe philoſophiæ profitebatur: uerum ita uitioſus; ut continentiæ magiſter, non minus auaritia, quàm libidinibus arderet; in uictu tam ſumptuoſus, ut in ſchola uirtutis aſſertor, parſimoniæ, paupertatisq; laudator, in palatio peius cœnaret, quàm domi. tamen uitia ſua capillis, & pallio, & (quod maximum eſt uelamentum) diuitijs prætegebat; quas ut augeret, ad amicitias iudicum miro ambitu penetrabat; eoſq; ſibi repente authoritate falſi

nominis obligabat; non modo, ut eorum ſententias uen deret; uerum etiã ut confines ſuos, quos ſedibus, agriſq; pellebat, à ſuo repetendo, hac potentia retardaret. Hic uero, q ſuas diſputationes moribus deſtruebat, uel mores ſuos diſputationibus arguebat; ipſe aduerſus ſe grauis cenſor, & accuſator acerrimus, eodem ipſo tempore, quo iuſtus populus nefarie lacerabatur, tres libros euomuit contra religionem, nomen'q; Chriſtianum. Profeſſus ante omnia, philoſophi officium eſſe, erroribus hominum ſubuenire; atq; illos ad ueram uiam reuocare, id eſt ad cultus Deorum; quorum numine, ac maieſtate (ut ille dicebat) mundus gubernetur; nec pati, homines imperitos quorundam fraudibus illici; ne ſimplicitas eorum, prædæ, ac pabulo ſit hominibus aſtutis. Itaq; ſe ſuſcepiſſe hoc munus, philoſophia dignum; ut præferret non uidentibus lumen ſapientiæ; non modo ut ſuſceptis Deorum cultibus reſaneſcant; ſed etiam ut pertinaci obſtinatione depoſita, corporis cruciamenta deuitent; neu ſæuas membrorum lacerationes fruſtra perpeti uelint. Vt autem appareret, cuius rei gratia opus illud elaboraſſet; effuſus eſt in principum laudes; quorum pietas, & prouidentia (ut quidem ipſe dicebat) cum in cæteris rebus humanis, tum præcipue in defendendis Deorum religionibus claruiſſet; conſultum eſſe tandem rebus humanis, ut cohibita impia, & anili ſuperſtitione, uniuerſi homines legitimis ſacris uacarent, ac propitios ſibi Deos experirentur. Vbi autem religionis eius, contra quam perorabat, infirmare uoluit rationem; ineptus, uanus, ridiculus apparuit: quia grauis ille cõſultor utilitatis alienæ, non modo quid oppugnaret, ſed ẽt

quid loqueretur neſciebat. Nam ſiqui noſtrorum affuerunt; quamuis temporis gratia conniuerent, animo tamen deriſere; utpote cum uiderent hominem profitentē, ſe illuminaturum alios, cum ipſe cæcus eſſet; reducturū alios ab errore, cū ipſe ignoraret, ubi pedes ſuos poneret; eruditurum alios ad ueritatem, cuius ille ne ſcintillam quidem unam uidiſſet aliquando; quippe cum ſapientiæ profeſſor, profligare ſapientiam niteretur. Omnes tamen id arguebant; ꝙ illo potiſſimum tempore id operis eſſet aggreſſus, quo furebat odioſa crudelitas. O philoſophum adulatorem, ac tempori ſeruientem. Verum hic pro ſua inanitate contemptus eſt; qui et gratiam, quam ſperauit, non eſt adeptus; & gloria, quam captauit, in culpam, reprehenſionem'q; conuerſa eſt. Alius eandem materiam mordacius ſcripſit; qui erat tum è numero iudicum; & qui author in primis faciendæ perſecutionis fuit: quo ſcelere non contentus, etiam ſcriptis eos, quos afflixerat, inſecutus eſt. compoſuit enim libellos duos, non contra chriſtianos; ne inimice inſectari uideretur; ſed ad chriſtianos; ut humane, ac benigne conſulere putaretur. in quibus ita falſitatem ſcripturæ ſacræ arguere conatus eſt, tanquam ſibi eſſet tota contraria: nam quædam capita, quæ repugnare ſibi uidebantur, expoſuit; adeo multa, adeo intima enumerās, ut aliquando ex eadē diſciplina fuiſſe uideatur. Quod ſi fuit; quis eum Demoſthenes poterit ab impietate defendere? qui religionis, cui fuerat aſſenſus; & fidei, cuius nomen induerat; & ſacramenti, qđ acceperat, proditor factus eſt. niſi forte caſu in manus eius diuinæ literæ inciderunt. Quæ igitur temeritas

erat, id audere diſſoluere, quod illi nemo interpretatus eſt? Bene, ꝙ aut nihil didicit, aut nihil intellexit. Tantum enim abeſt à diuinis literis repugnantia; quantũ ille abſuit à ueritate, & fide. præcipue tñ Paulum, Petrumq; lacerauit, cæterosq; diſcipulos, tanquam fallaciæ ſeminatores; quos eoſdem tamen rudes, & indoctos fuiſſe, teſtatus eſt: nam quoſdam eorũ piſcatorio artificio feciſſe quæſtum: quaſi ægre ferret, ꝙ illam rem non Ariſtophanes aliquis, aut Ariſtarchus commentatus ſit.

Abſuit ergo ab his fingendi uoluntas, & aſtutia, quoniam rudes fuerunt. Aut quis poſſit indoctus, apta inter ſe, & cohærentia fingere; cum philoſophorũ doctiſſimi Plato, & Ariſtoteles, et Epicurus, et Zenon, ipſi ſibi repugnãtia, et contraria dixerint? Hæc eſt.n. mendaciorũ natura, ut cohærere non poſſint. Illorum autem traditio, quia uera eſt, quadrat undique, ac ſibi tota conſentit; & ideo perſuadet, quia conſtanti ratione ſuffulta eſt. non igitur quæſtus, & commodi gratia, religionem iſtam commenti ſunt; quippe qui & præceptis, & re ipſa eam uitam ſecuti ſunt, quæ & uoluptatibus caret; & omnia, quæ habentur in bonis, ſpernit; & qui non tantum pro fide mortem ſubierint, ſed etiam morituros eſſe ſe & ſcierint, & prædixerint; & poſtea uniuerſos, qui eorũ diſciplinam ſecuti eſſent, acerba, & nefanda paſſuros. Ipſum autem Chriſtum affirmauit à Iudæis fugatum, collecta noningentorum hominum manu, latrocinia feciſſe. Quis tantæ authoritati audeat repugnare? Credamus hoc plane. nam fortaſſe hoc illi in ſomnis Apollo aliquis nuntiauit? Tot ſemper latrones perierunt, & quotidie pereunt;

utique multos & ipſe damnaſti; quis eorum poſt crucem ſuam, non dicam Deus, ſed homo appellatus eſt? Verum tu forſitan ex eo credidiſti, quia uos homicidam Martem conſecraſtis, ut Deum: quod tamen non feciſſetis, ſi illum Areopagitæ in crucem ſuſtuliſſent. Item cum facta eius mirabilia deſtrueret, nec tamen negaret; uoluit oſtendere, Apollonium uel paria, uel etiam maiora feciſſe. Mirum, ꝙ Apuleium prætermiſit; cuius ſolent & multa, & mira memorari. Cur igitur ò delirum caput, nemo Apollonium pro Deo colit? niſi forte tu ſolus, illo ſcilicet Deo dignus; cum quo te in ſempiternū uerus Deus puniet. Si magus Chriſtus, quia mirabilia fecit; peritior utiq; Apollonius, qui (ut deſcribis) cum Domitianus eum punire uellet, repente in iudicio non comparuit; quā ille, qui & comprehenſus eſt, & cruci affixus. At enim ex hoc ipſo fortaſſe inſolentiam Chriſti uoluit arguere, ꝙ Deum ſe conſtituerit; ut ille uerecundior fuiſſe uideatur, qui cum maiora faceret, ut hic putat; tamen id ſibi nō arrogauerit. Omitto nunc ipſa opera computare; quia in ſecundo, & ſuperiore libro de fraude, ac præſtigijs artis magicæ dixi. Nego eſſe quenquam, qui non optet in primis id ſibi poſt mortem contingere, quod etiam reges maximi concupiſcunt. Cur enim ſibi homines ſepulchra magnifica, cur ſtatuas, cur imagines comparant? cur aliquibus claris factis, aut etiam pro ciuibus morte ſuſcepta, ſtudent opiniones hominum promereri? Cur denique; ipſe ingenij tui monimentum hoc deteſtabile, ſtultitia, tanquam cœno ædificatum, conſtituere uoluiſti; niſi quòd immortalitatem de memoria nominis ſpe-

Appolloni

ras? Stultum igitur eſt, id putare Apollonium noluiſſe, quod optaret utiq;, ſi poſſet. quia nemo eſt, qui immortalitatem recuſet, maxime cum eum dicas & adoratũ eſſe à quibuſdam, ſicut Deum; & ſimulachrum eius ſub Herculis Alexicaci nomine conſtitutum, ab Epheſiis etiam nunc honorari. Non potuit ergo poſt mortẽ Deus credi, quia & hominem, & magum fuiſſe conſtabat; et ideo alieni nominis titulo affectauit diuinitatem, quia ſuo nec poterat, nec audebat. Noſter uero et potuit Deus credi, quia magus non fuit; & creditus eſt, quia uerus fuit. Non, inquit, hoc dico, idcirco Apollonium non haberi Deum, quia noluerit; ſed ut appareat nos ſapientiores eſſe, qui mirabilibus factis non ſtatim fidem diuinitatis adiunximus, quàm uos; qui ob exigua portenta deum credidiſtis. Non eſt mirum, ſi tu, qui à Dei ſapientia longe remotus es, nihil prorſus intelligis eorum, quæ legiſti; cum Iudæi, qui à principio prophetas lectitauerant, quibus'q; ſacramentum dei fuerat aſſignatum; tamen quid legerint, ignorauerint. Diſce igitur, ſiquid tibi cordũ eſt, non idcirco à nobis deum creditum Chriſtum, quia mirabilia fecit; ſed quia uidimus in eo facta eſſe omnia, quæ nobis annuntiata ſunt uaticinio prophetarũ. Fecit mirabilia: magum putaſſemus; ut & uos nuncupatis; & Iudei tunc putauerunt; ſi non illa ipſa facturum Chriſtum prophetæ omnes uno ſpiritu prædicaſſent. Itaq; Deum credimus; non magis ex factis, operibus'q; mirandis; quàm ex illa ipſa cruce, quam uos ſicut canes lambitis; quoniam ſimul & illa prædicta eſt. Non igitur ſuo teſtimonio (cui enim de ſe dicenti poteſt credi?) ſed prophetarum teſtimonio, qui

omnia, quæ fecit, ac paſſus eſt, multo ante cecinerunt; fidem diuinitatis accepit; quod neque Apollonio, neque Apuleio, neq; cuiquam magorum potuit, aut poteſt aliquando contingere. Cum igitur talia ignorantiæ ſuæ deliramenta fudiſſet, cum ueritatem penitus excidere connixus eſſet; auſus eſt libros ſuos nefarios, ac Dei hoſtes φιλαληθεῖς annotare. O cæcum pectus, o mentem cimmerijs (ut aiunt) tenebris atriorem. Diſcipulus hic fortaſſe Anaxagoræ fuerit, cui niues atramentum fuerunt. Anaxagoras *Atqui eadē cæcitas eſt, & uero, falſitatis; et mendacio, ueritatis nomē imponere. Videlicet homo ſubdolus uoluit lupum ſub ouis pelle cælare; ut fallaci titulo poſſet irretire lectorē. Verū eſto; inſcitia hoc, non malitia feceris. Quam tandem nobis attuliſti ueritatem? niſi quòd aſſertor Deorum, eos ipſos ad ultimū prodidiſti. Proſecutus enim ſummi Dei laudes, quem regem, quem maximum, quem opificem rerum, quem fontem bonorum, quem parentem omnium, quem factorem, altoremq; uiuentium confeſſus es; ademiſti Ioui tuo regnum; eumq; ſumma poteſtate depulſum, in miniſtrorum numerum redegiſti. Epilogus itaq; te tuus arguit ſtultitiæ, uanitatis, erroris. Affirmas Deos eſſe; & illos tamen ſubijcis, & mancipas ei Deo, cuius religionem conaris euertere.* laudes dej

Ii ergo, de quibus dixi, cū præſente me, ac dolente, ſacrilegas ſuas literas explicaſſent: & illorum ſuperba impietate ſtimulatus, & ueritatis ipſius conſcientia, & (ut ego arbitror) Deo, ſuſcepi hoc munus; ut omnibus ingenij mei uiribus accuſatores iuſtitiæ refutarem; non ut contra hos ſcriberem, qui paucis uerbis obteri poterant; ſed ut omnes, qui ubiq; idem

operis efficiunt, aut effecerunt, uno ſemel impetu profligarem. Non dubito enim, quin & alij plurimi, & multis in locis, & non modo græcis, ſed etiam latinis literis, monimentum iniuſtitiæ ſuæ ſtruxerint. quibus ſingulis quoniam reſpondere non poteram, ſic agendam mihi hanc cauſam putaui, ut & priores cum omnibus ſuis ſcriptis peruerterem; & futuris omnem facultatem ſcribendi, aut reſpondendi amputarem. præbeant modo aures. efficiam profecto, ut quicunque iſta cognouerit; aut ſuſcipiat quod ante dãnauit; aut, quod eſt proximum, deridere aliquando deſiſtat. Quanquam Tertullianus eandem cauſam plene perorauerit in eo libro, cui Apologetico nomen eſt: tamen quoniam aliud eſt, accuſantibus reſpondere, quod in defenſione, aut negatione ſola poſitũ eſt; aliud inſtituere, quod nos facimus; in quo neceſſe eſt, doctrinæ totius ſubſtantiam contineri; non defugi hunc laborem, ut implerem materiam, quam Cyprianus non executus eſt in ea oratione, qua Demetrianum (ſicut ipſe ait) oblatrantem, atque obſtrepentem ueritati, redarguere conatur. qua materia non eſt uſus, ut debuit. non enim ſcripturæ teſtimonijs, quam ille utique uanam, fictam, commentitiam putabat; ſed argumentis, & ratione fuerat refellendus. Nam cum ageret contra hominem ueritatis ignarum, dilatis pauliſper diuinis lectionibus, formare hunc à principio tanquam rudem debuit; eiq; paulatim lucis principia monſtrare; ne toto lumine obiecto caligaret. Nam ſicut infans, ſolidi, ac fortis cibi capere uim non poteſt, ob ſtomachi teneritudinem; ſed liquore lactis, ac mollitudine alitur; donec

firmatis uiribus, ueſci fortioribus poſſit: ita & huic oportebat, quia non dum poterat capere diuina, prius humana teſtimonia offerri, ideſt philoſophorum & hiſtoricorum; ut ſuis potiſſimum refutaretur authoribus. Quod quia ille non fecit, raptus eximia eruditione diuinarum literarum; ut ijs ſolis contentus eſſet, quibus fides conſtat: acceſſi Deo inſpirante, ut ego facerem; & ſimul, ut uiam cæteris ad imitandum pararem. At ſi hortatu noſtro docti homines, ac diſerti huc ſe conferre cœperint; & ingenia ſua, uimq́; dicendi in hoc ueritatis campo iactare maluerint: euanituras breui religiones falſas, & occaſuram eſſe omnem philoſophiam, nemo dubitauerit; ſi fuerit omnibus perſuaſum, cum hanc ſolam religionem, tum etiam & ſolam & ueram eſſe ſapientiam. Sed euagatus ſum longius, quàm uolebam. Nunc reddenda eſt de iuſtitia propoſita diſputatio; quæ aut ipſa eſt ſumma uirtus; aut fons eſt ipſa uirtus: quam non modo philoſophi quæſierunt, ſed poëtæ quoq;, qui & priores multo fuerunt; & ante natum philoſophiæ nomen pro ſapientibus habebantur. Hi plane intellexerunt, abeſſe hanc à rebus humanis; eamq́; finxerunt offenſam uitijs hominum, ceſſiſſe terra, in cœlumq́; migraſſe: atque ut doceant, quid ſit iuſte uiuere (ſolent enim præcepta per ambages dare) à Saturni temporibus, quæ illi uocant aurea, repetunt exempla iuſtitiæ; narrantq́; in quo ſtatu fuerit humana uita, dum illa in terra moraretur. Quod quidem non pro poëtica fictione, ſed pro uero habendum eſt. Saturno enim regnante, nondum Deorum cultibus inſtitutis, nec adhuc ulla gente

ad diuinitatis opinionem conſecratæ, Deus utiq; colebatur. Et ideo non erant neq; diſſenſiones, neque inimicitiæ, neque bella.

Non dum ueſanos rabies nudauerat enſeis,

Vt Germanicus Cæſar in Aratæo loquitur carmine.

Nec conſanguineis fuerat diſcordia nota.

Immo ne alienigenis quidem. ſed neq; ulli omnino gladij, qui nudarentur, fuerunt. Quis enim præſente, ac uigente iuſtitia, aut de tutela ſui, cum nemo inſidiaretur, aut de pernicie alterius cogitaret, cum nemo quicquam concupiſceret?

Malebant tenui contenti uiuere cultu, ut Cic. in ſuo narrat; quod eſt proprium noſtræ religionis.

Ne ſignare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quærebant. quippe cum Deus communem omnibus terram dediſſet, ut cõmunem degerent uitam; non ut rabida, & furens auaritia ſibi omnia uendicaret; nec ulli deeſſet, quod omnibus naſceretur. Quod poëtæ dictum ſic accipi oportet; non ut exiſtimemus nihil omnino tum fuiſſe priuati; ſed more poëtico figuratum: ut intelligamus, tam liberales fuiſſe homines, ut natas ſibi fruges non includerent; nec ſoli abſconditis incubarent; ſed pauperes ad communionem proprij laboris admitterent.

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant.

Nec mirum; cum promptuaria iuſtorum benigne paterent omnibus; nec auaritia intercipiens beneficia diuina, famem, ſitimq; uulgo faceret; ſed omnes æqualiter abundarent; cum habentes non habentibus large, copioſeq; donarent. Sed poſtquam Saturnus a filio

pulſus,in Latiumq́; delatus eſt,

Arma Iouis fugiens,& regnis exul ademptis,

Cum iam populus uel noui regis metu, uel ſua ſponte deprauatus, Deum colere deſiſſet; regemq́; pro Deo habere cœpiſſet; cum ipſe propemodum parricida, exemplo cæteris eſſet ad uiolandam pietatem:

Deſeruit propere terras iuſtiſſima uirgo.

Sed non, ut ait Cicero,

Et Iouis in regno, cœliq́; in parte reſedit.

Quomodo enim poterat in eius regno reſidere, aut commorari; qui patrem regno expulit, bello perſecutus eſt, exulem toto orbe iactauit?

Ille malum uirus ſerpentibus addidit atris,

Prædariq́; lupos iuſſit. ideſt odium, & inuidiam, & dolum hominibus inſeuit, ut tam eſſent, quàm ſerpentes uenenati; tam rapaces, quàm lupi. Quod quidem uere faciunt ij, qui iuſtos, ac fideles Deo, perſequuntur, dantq́; iudicibus ſæuiendi aduerſus innoxios poteſtatem. Fortaſſe aliquid eiuſmodi Iupiter fecerit ad expugnandam, tollendamq́; iuſtitiam; & idcirco efferaſſe ſerpentes, ac lupos acuiſſe tradatur.

Tum belli rabies, & amor ſucceſſit habendi:

Neq; immerito. ſublata .n. Dei religione, boni quoq;, ac mali ſcientiã perdiderunt. ſic hominibus intercidit communitas uitæ; & diremptum eſt fœdus ſocietatis humanæ. Tum inter ſe manus conſerere cœperunt, et inſidiari, et gloriam ſibi ex humano ſanguine cõparare.

Quorum omniũ malorum fons, cupiditas erat: quæ ſcilicet ex contemptu ueræ maieſtatis erupit. nõ tantum .n. nõ participabant alijs ij, quibus aliquid affluc-

bat; ſed aliena quoque rapiebant, in priuatum lucrum trahentes omnia; & quæ antea in uſus hominum etiã ſinguli laborabant, in paucorum domos conferebãtur. Vt enim ſeruitio cæteros ſubiugarent, in primis neceſſaria uitæ ſubducere, & colligere cœperunt; eaq; firmiter concluſa ſeruare; ut beneficia cœleſtia, facerent ſua; non propter humanitatem, quæ nulla in ipſis erat; ſed ut omnia cupiditatis, et auaritiæ inſtrumenta corraderent. leges etiam ſibi iuſtitiæ nomine munitas, iniquiſſimas, iniuſtiſſimasq; ſanxerunt; quibus rapinas, & auaritiam ſuam contra uim multitudinis tuerentur. Tantum igitur authoritate, quantum uiribus, aut opibus, aut malitia præualebant. Et quoniam nullum in his ueſtigium iuſtitiæ fuit; cuius officia ſunt humanitas, æquitas, miſericordia; iam ſupba, & tumida inæqualitate gaudebant; altioresq; ſe cæteris hominibus, ſatellitum comitatu, et ferro, et inſigni ueſte faciebant. Hinc honores ſibi, & purpuras, & faſces inuenerunt; ut ſecurium, gladiorumq; terrore ſubnixi, quaſi iure dominorum perculſis, ac pauentibus imperarent. In hac conditione humanam uitam rex ille conſtituit, qui debellato, ac fugato parente, non regnum, ſed impiam tyrannidem ui, & hominibus armatis occupauit; & aureum illud, iuſtumq; ſeculum ſuſtulit; coëgitq; homines, malos, & impios fieri, uel ex hoc ipſo; quòd ipſos auertit à Deo ad ſe adorandum: quod terror inſolentiſſimæ poteſtatis expreſſerat. Quis enim non metueret eum, quem arma cingebant; quem ferri, & gladiorum fulgor inſuetus circundabat? aut cui parceret alieno, qui ne patri quidem ſuo pepercerat? Quem

uero metueret, qui Titanum robuſtam, & excellentem uiribus gentem bello uicerat, occidione deleuerat? Quid mirum, ſi omnis multitudo, inſolito metu preſſa, in unius adulationem conceſſerat? hunc uenerabantur; huic honorem maximum deferebant. Et quoniam mores, ac uitia regis imitari, genus obſequij iudicatur; abiecerunt omnes pietatem; ne exprobrare regi ſcelus uiderentur, ſi pie uiuerent. Sic aſſidua imitatione corrupti, diuinum fas reliquerunt; & paulatim male uiuendi conſuetudo, mos factus eſt. Nec iam quicquam ex antecedentis ſeculi pio, atque optimo ſtatu manſit; ſed exploſa iuſtitia, & ueritatem ſecum trahens, reliquit hominibus errorem, ignorantiam, cæcitatem. Imprudenter igitur poetæ, qui eam confugiſſe cecinerunt ad Iouis regnum. Si enim ſeculo, quod uocant aureum, iuſtitia in terra fuit; à Ioue utique pulſa eſt, qui aureum ſeculum commutauit. Seculi autem commutatio, & expulſio iuſtitiæ, nihil aliud, ut dixi, quàm deſertio diuinæ religionis putanda eſt; quæ ſola efficiat, ut homo hominem carum habeat; eumq́; ſibi fraternitatis uinculo ſciat eſſe conſtrictum: ſiquidem pater idem omnibus Deus eſt, ut Dei, patriſq; communis beneficia cum ijs, qui non habent, partiatur; nulli noceat; nullum premat; non fores claudat hoſpiti, non aurem precanti; ſed ſit largus, beneficus, liberalis: quas regias eſſe laudes Tullius exiſtimauit. Hæc eſt profecto iuſtitia, & hoc aureum ſeculum, quod Ioue primum regnante corruptum; mox & ipſo, & omni eius progenie conſecrata, Deorumq́; multorum ſuſcepto cultu, fuerat omne ſublatum.

Sed Deus, *ut parens indulgentiſſimus, appropin quante ultimo tempore, nuntium miſit; qui uetus illud ſeculum, fugatamq́; iuſtitiam reduceret; ne humanum genus maximis, & perpetuis agitaretur erroribus.* Rediȷ̈t *ergo ſpecies illius aurei temporis; & reddita quidem terræ, ſed paucis aſſignata iuſtitia eſt; quæ nihil aliud eſt, q̄* Dei *unici pia & religioſa cultura.* Sed *moueat aliquem fortaſſe; cur ſi hæc ſit iuſtitia, non omni humano generi ſit data; nec in ea multitudo uniuerſa conſenſerit. magnæ hoc diſputationis eſt; cur à* Deo, *cū iuſtitiam terræ daret, ſit retenta diuerſitas: quod et alio loco declaraui; & ubicunq; opportune inciderit, explicabitur.* Nunc *deſignare id breuiſſime ſatis eſt:* V*irtutem aut cerni non poſſe, niſi habeat uitia contraria; aut non eſſe perfectam, niſi exerceatur aduerſis.* Hăc *enim* Deus *bonorum, ac malorum uoluit eſſe diſtantiam; ut qualitatem boni ex malo ſciamus, item mali ex bono; nec alterius ratio intelligi, ſublato altero poteſt.* Deus *ergo iuſtitiam reducturus non excluſit malum; ut ratio uirtutis conſtare poſſet.* Quomodo *enim patientia uim ſuam, nomenq́; retineret, ſi nihil eſſet, quod pati cogeremur?* Quomodo *laudem mereretur deuota* Deo *ſuo fides; niſi eſſet aliquis, qui à* Deo *uellet auertere?* Nam *& ideo potentiores eſſe iniuſtos permiſit, ut cogere ad malum poſſent; ideo plures, ut uirtus eſſet pretioſa, quòd rara eſt.* Quod *quidem ipſum* Quintilianus *egregie, ac breuiter oſtendit in capite obuoluto.* Nā *quæ, inquit, uirtus eſſet innocentia; niſi laudem raritas dediſſet?* Verum *quia natura ſic comparatum eſt, ut odium, cupiditas, ira, in id, quod incubuerint, agant*

cæcos,

cæcos; ſupra hominem uidetur culpa uacare. Alioqui ſi natura pares omnibus affectibus dediſſet, pietas nihil erat. Hoc q̃ uerum ſit, docet neceſſitas ipſa rationes. Si enim uirtus eſt, malis, ac uitijs fortiter repugnare; apparet, ſine malo, ac uitio nullã eſſe uirtutem; quã Deus ut abſolutam, perfectamq́; redderet, retinuit id, quod erat ei contrarium; cum quo depugnare poſſet. Agitata enim malis quatientibus, ſtabilitatem capit; & quanto frequentius impellitur, tanto firmius roboratur. Hæc nimirum cauſa efficit, ut quis ſit hominibus miſſa iuſtitia, tamen aureum ſeculũ non eſſe dicatur; quia malum non ſuſtulit, ut retineret diuerſitatem; quæ ſacramentum diuinæ religionis cõtinet ſola. Qui ergo putant, iuſtum eſſe neminem; ante oculos habent iuſtitiam; ſed eam nolunt cernere. Quid eſt enim, cur illam uel in carminibus, uel in omni ſermone deſcribant, conquerẽtes eius abſentiam; cum ſit facillimum, bonos eſſe, ſi uelint? Quid nobis inanem iuſtitiam depingitis, & optatis cadere de cœlo, tanq̃ in aliquo ſimulachro figuratam? Ecce in conſpectu ueſtro eſt; ſuſcipite (ſi poteſtis) eamq́; in domicilio ueſtri pectoris collocate. nec difficile, aut alienum à temporibus exiſtimetis. Eſtote æqui, ac boni; & ſequetur uos ſua ſponte iuſtitia, quam quæritis. Deponite omnem malam cogitationem de cordibus ueſtris, & ſtatim uobis illud tempus aureum reuertetur. quod aliter conſequi non poteſtis, quàm ſi Deum uerum colere cœperitis. Vos autem manente cultu Deorũ, iuſtitiam deſyderatis in terra; quod fieri nullo pacto poteſt; ſed ne tum quidem potuit, cum putatis; quia nondum natis Dijs iſtis, quos impie coli-

tis,neceſſe eſt unius Dei cultum fuiſſe per terram; eius ſcilicet qui execratur malitiam,exigitq; bonitatem;cuius templum eſt,non lapides,aut lutum,ſed homo ipſe,qui figuram Dei geſtat. Quod templum non auro, & gemmarum donis corruptibilibus, ſed æternis uirtutum muneribus ornatur! diſcite igitur(ſiquid uobis reliquæ mentis eſt)homines ideo malos , & iniuſtos eſſe, quia Dÿ coluntur;& ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingraueſcere,quia Deus huius mũdi effector, et gubernator derelictus eſt;quia ſuſceptæ ſunt, contra quàm fas eſt,impiæ religiones:poſtremo, quia ne coli quidem uel à paucis Deum ſinitis. Quòd ſi ſolus Deus coleretur,non eſſent diſſenſiones,& bella; cum ſcirent homines unius ſe Dei filios eſſe;ideoq; diuinæ neceſſitudinis ſacro,& inuiolabili uinculo copulatos.nullæ fierent inſidiæ; cum ſcirent cuiuſmodi pœnas Deus animarum interfectoribus præparet,qui clandeſtina ſcælera, & ipſas etiam cogitationes præuidet.non eſſent fraudes,neq; rapinæ;ſi Deo præcipiente didiciſſent & ſuò & paruo eſſe contenti;et fragilibus, & caducis ſolida,& æterna præferrent.Non eſſent adulteria , & ſtupra,& mulierum proſtitutiones,ſi oibus notum eſſet damnari à Deo,quicquid appetitur ultra generãdi cupiditatem.Nec fœminam neceſſitas cogeret pudorẽ ſuũ profanare,ut uictum ſibi obſcœniſſimum quærat;cum & mares libidinem contemnerent;& habentium pia, & religioſa collatio, non habentibus ſubueniret . Non eſſent igitur(ut dixi)hæc omnia in terris mala;ſi ab hominibus in legem Dei coniuraretur;ſi ab uniuerſis fierent,quæ unus noſter populus operatur.quam beatus

eſſet, quam'q; aureus humanarum rerum ſtatus, ſi per totum orbem manſuetudo, & pietas, & pax, & innocentia, & æquitas, & temperantia, & fides moraretur. Deniq; ad regendos homines, non opus eſſet tam multis, & tam uarijs legibus; cum ad perfectam innocentiam, Dei lex una ſufficeret: neq; carceribus, neq; gladijs præſidum, neq; terrore pœnarum; cum præceptorũ cœleſtium ſalubritas, humanis pectoribus infuſa, ultro ad iuſtitiæ opera homines erudiret. Nunc autem mali ſunt ignoratione recti, ac boni. quod quidem Cicero uidit. diſputans enim de legibus, Sicut una, inquit, eadem'q; natura, mundus omnibus partibus inter ſe congruentibus cohæret, ac nititur; ſic omnes homines inter ſe natura confuſi, prauitate diſſentiunt; nec ſe intelligunt eſſe conſanguineos, & ſubiectos omnes ſub unã, eandem'q; tutelam. quod ſi teneretur, Deorum profecto uitam homines uiuerent. Vniuerſa igitur mala, quibus humanum genus ſeipſum inuicem conficit, iniuſtus, atque impius Deorum cultus induxit. Nec enim poterant retinere pietatem, qui communem omnium patrem Deum, tanquam prodigi, ac rebelles liberi abnegaſſent. Nonnunquam tamen ſentiunt, ſe malos eſſe; & ueterum ſeculorum ſtatum laudant; & de ſuis moribus, meritis'q; coniectant, abeſſe iuſtitiam: quam obuerſantem oculis ſuis non tantum non ſuſcipiunt, nec agnoſcunt; uerum etiam uiolenter oderunt, & perſequuntur, & exterminare contendunt. Fingamus hanc interim non eſſe iuſtitiam, quam nos ſequimur; quomodo, ſi illa uenerit, quam uerã putant, eam recipient? qui laniant, et occidunt eos, quos et ipſi

fatentur, imitatores eſſe iuſtorum, quia bona operentur, & iuſta; cum ſi tantummodo malos occiderent, digni eſſent, ad quos iuſtitia non ueniret; cui nulla fuit alia cauſa linquendi terram, quàm humani cruoris effuſio. Quanto magis, cum pios interficiant; & ipſos iuſtitiæ ſectatores pro hoſtibus ducant; immo uero plus quàm pro hoſtibus? quibus, utiq; cum animas eorum, & opes, & liberos ferro, & igni appetant, tamen parcitur uictis; & eſt locus inter arma clementiæ: aut ſi adeo ſæuiri placuit, nihil plus in eos fit, quàm ut occidantur, uel in ſeruitutem abducantur. Hoc uero inenarrabile eſt, quod fit aduerſus eos, qui maleſacere neſciunt. Et nulli nocentiores habentur, quàm qui ſunt ex omnibus innocentes. Audent igitur homines improbiſſimi, iuſtitiæ facere mentionem, qui feras immanitate uincunt; qui placidiſſimũ Dei gregem uaſtant, lupi ceu Raptores atra in nebula, quos improba uentris Exegit cæcos rabies. Verum hos non uentris, ſed cordis rabies efferauit; nec atra in nebula, ſed aperta prædatione graſſantur; nec eos unquam conſcientia ſcelerum reuocat, ne ſanctum, ac pium nomen iuſtitiæ, ore illo uiolent, quod cruore innocentium, tanquam rictus beſtiarum madet. Huius tanti, & tam pertinacis odij quam potiſſimum cauſam eſſe dicamus? Vtrum'ne ueritas odiũ parit, ut ait poëta, quaſi diuino ſpiritu inſtinctus: an erubeſcunt corã m iuſtis, & bonis eſſe nequam? an potius utrunq;? Nam et ueritas ideo ſemper inuiſa eſt; quòd is, qui peccat, uult habere liberum peccandi locum; nec aliter ſe putat male factorum uoluptate ſecurius perfrui poſſe; quàm ſi nemo ſit, cui delicta nõ pla-

ceant. Ergo tanquam ſcelerum, & malitiæ ſuæ teſtes extirpare funditus nituntur, & tollere; graueſq; ſibi putant, tanquam uita eorum coarguatur. Cur enim ſint aliqui intempeſtiue boni, qui corruptis moribus publicis, conuitium bene uiuendo faciant? cur non omnes ſint æque mali, rapaces, impudici, adulteri, periuri, cupidi, fraudulenti? quin potius auferantur, quos coràm male uiuere pudet; qui peccantium frontem, & ſi non uerbis, quia tacent; tamen ipſo uitæ genere diſſimili feriunt, & uerberant. Caſtigare enim uidetur, quicunque diſſentit. Nec eſt magnopere mirandum, ſi aduerſus homines iſta fiunt; cum aduerſus ipſum Deum, propter eandem cauſam, inſurrexerit etiam populus in ſpe conſtitutus, nec Dei neſcius; ſequiturq; iuſtos eadem neceſſitas, quæ ipſum iuſtitiæ uiolauit authorem. Vexant ergo, & exquiſitis pœnarum generibus excruciant; parumq; habent interficere, quos oderunt; niſi etiam crudelitas corporibus illudat. Si qui autem doloris, uel mortis metu, uel ſuapte perfidia, cœleſte ſacramentum deſeruerint, & ad funeſta ſacrificia conſenſerint; eos laudant, & honoribus mactant; ut eorum exemplo cæteros illiciant. Qui autem magni æſtimauerint fidem; cultoreſq; ſe Dei non abnegauerint; in eos uero totis carnificinæ ſuæ uiribus, ueluti ſanguinem ſitiant, incumbunt; & deſperatos uocant; quia corpori ſuo minime parcunt: quaſi quicquam deſperatius eſſe poſſit, quàm torquere, ac dilaniare eum, quem ſcias eſſe innocentem. Adeo nec pudor ullus apud eos ſupereſt, à quibus abeſt omnis humanitas: & retorquent in homines iuſtos conuitia ſibi congruentia. Impios.n. uocant ipſi. ſ.

pij, & ab humano ſanguine abhorrentes, cum ſi & actus ſuos conſyderet, & illorum, quos tanquam impios damnant; iam intelligant, quàm mendaces ſint; & ijs omnibus, quæ aduerſus bonos aut dicunt, aut faciunt, digniores. Non enim de noſtro, ſed ex illorum numero ſemper exiſtunt, qui uias obſideāt armati, maria prædentur; uel ſi palàm graſſari non licuit, uenena clàm temperent; qui uxores necent, ut dotes earum lucrentur; aut maritos, ut adulteris nubant; qui natos ex ſe pueros aut ſtrangulent, aut ſi nimium pij fuerint, exponant; qui libidines inceſtas nec à filia, nec à ſorore, nec à matre, nec à ſacerdote contineant; qui aduerſus ciues ſuos, patriamq; coniurent; qui nec culleum metuant; qui denique ſacrilegia committant; & Deorum, quos colunt, templa diſpolient; &, ut quæ leuia ſunt, atque inuſitata dicamus, qui hæreditates captent; teſtamenta ſupponant; iuſtos hæredes uel auferant, uel excludant; qui corpora ſua libidinibus proſtituant; qui denique immemores, quid nati ſint, cum fœminis patientia certent; qui ſanctiſſimam quoque corporis ſui partem contra fas omne polluant, & profanent; qui uirilia ſua ferro metant, &, quod eſt ſceleratius, ut ſint religionis antiſtites; qui ne uitæ quidem ſuæ parcant, ſed extinguendas publicè animas ſuas uendant; qui ſi iudices ſedeant, aut immeritos perdant mercede corrupti; aut noxios impune dimittant; qui cælum quoque ipſum ueneficijs appetant, tanquam illorum malitiam terra non capiat. Hæc inquam, & his plura ſcelera utique ab ijs fiunt, qui Deos colunt. Quis inter hæc tot, ac tanta iuſtitiæ locus eſt? Et ego de multis

pauca collegi; non ut arguerem, ſed ut oſtenderem. Qui uolent ſcire omnia, Senecæ libros in manum ſumant; qui morum, uitiorumq́; publicorum & deſcriptor uerißimus, & accuſator acerrimus fuit. Sed & Lucilius tenebroſam iſtam uitam circunſcripte, breuiterq́; depinxit his uerſibus.

Nunc uero à mane ad noctem, feſto, atq; profeſto
Totus item pariterq́; die, populusq́;, patresq́;
Iactare, induſori ſe omnes; decedere nuſquam.
Vni ſe, atq; eidem ſtudio omnes dedere, & arti,
Verba dare ut caute poßint; pugnare, doloſe
Blandiri; certare, bonum ſimulare uirum ſe;
Inſidias facere, ut ſi hoſtes ſint omnibus omnes.

Noſtro autem populo quid horum poteſt obijci; cuius omnis religio eſt, ſine ſcelere, ac ſine macula uiuere? Cum igitur uideant & ſe, ac ſuos ea, quæ diximus gerere, noſtros autem nihil aliud operari, niſi æquum, et bonum; poterant (ſiquid ſaperent) ex hoc intelligere, & illos, qui bonum faciunt, pios eſſe; & ſe impios; qui nefanda cōmittunt. neq; enim fieri poteſt, ut qui in omnibus uitæ ſuæ actibus non errant, in ipſa ſumma errent, hoc eſt in religione; quæ rerum omnium caput eſt. Impietas enim ſuſcepta in eo, quod eſt ſummum, per cætera uniuerſa ſequeretur. Aeque fieri non poteſt, ut ipſi, qui errant in omni uita, non & religione fallantur. quoniam pietas in ſummo regulam tenens, tenorem ſuũ ſeruaret in cæteris. Ita fit ut in utraq; parte de cōditione rerũ, quæ geruntur, qualis ſit ſumma ipſa noſcatur. Operæpretiũ eſt, cognoſcere illorũ pieta-

Religio.

tem;ut ex ijs, quæ clementer, ac pie faciunt, poſſit intelligi,qualia ſint , quæ ab his contra iura pietatis geruntur. Ac nequem uidear inclementer inceſſere, aliquam mihi perſonam poëticam ſummam , quæ ſit uel maximum pietatis exemplum.

Apud Maronem rex ille,

Quo iuſtior alter
Nec pietate fuit,nec bello maior,& armis,

Quæ nobis documenta iuſtitiæ protulit?

Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris,
Inferias cæſo ſparſurus ſanguine flammas.

Quid poteſt eſſe hac pietate clementius ; q̃ mortuis humanas uictimas immolare;et ignẽ cruore hoium,tanq̃ oleo paſcere? Sed fortaſſe hoc nõ ipſius uitiũ fuerit,ſed poëtæ;qui illum inſignem pietate uirum,inſigni ſcelere fœdauerit . Vbi eſt igitur,ò poëta,pietas illa,quam ſæpiſſime laudas?

Ecce pius Aeneas, =Sulmone creatos
Quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vphens,
Viuentes rapit:inferias quos immolet umbris;
Captiuoq; rogi perfundat ſanguine flammas.

Cur ergo dicebat eodem ipſo tempore,quo uinctos hoies ad immolationem mittebat? Equidẽ & uiuis concedere uellem;cum quos uiuos habebat in poteſtate,uice pecudum iuberet occidi? Sed hæc(ut dixi)culpa non illius fuit,qui literas fortaſſe nõ didicerat,ſed tua;qui,cũ eſſes eruditus,ignoraſti tñ,quid eſſet pietas;& illud ipſum, quod nefarie,quod deteſtabiliter fecit,pietatis eſſe officiũ credidiſti.uidelicet ob hoc unum pius uocatur,quia patrẽ dilexit. Quid quòd bonus Aeneas haud aſpernenda

precantes trucidauit? adiuratus.n.per eundem patrē, & ſpes ſurgentis Iuli, nequaquā pepercit; furijs accenſus, & ira. Quiſquam'ne igitur hunc putet aliquid in ſe uirtutis habuiſſe; qui & furore, tanq̄ ſtipula, exarſerit; & maniū patris, per quem rogabatur, oblitus, iram frenare nequiuerit? Nullo igitur modo pius; qui nō tantum non repugnantes, ſed etiam precantes interemit. Dicet hic aliquis. Quæ ergo, aut ubi, aut qualis eſt pietas? Nimirum apud eos, qui bella neſciunt; qui concordiam cum omnibus ſeruant; qui amici ſunt etiam inimicis; qui omnes homines pro fratribus diligunt; qui cohibere iram ſciunt, omnemq́; animi furorē tranquilla moderatione lenire. Quanta igitur caligo, quanta tenebrarum, & errorum nubes, hominum pectora obduxit; qui cum ſe maxime pios putant, tum maxime fiunt impij. Quanto enim religioſius, terrenis iſtis ſimulachris inſeruiūt; tanto magis ſcelerati aduerſus nomen ueræ diuinitatis exiſtunt. Itaq; pro merito impietatis ſuæ grauioribus malis ſæpe uexantur; quorum cauſam quia neſciunt, fortunæ culpa omnis aſcribitur; & locum inuenit Epicuri philoſophia, nihil ad Deos pertinere cenſentis; nec gratia eos tangi, nec ira moueri; quia & contemptores eorum ſæpe uideant beatos, et cultores ſæpe miſeros. Quod eo fit; quia cum religioſi uideantur, & natura boni; nihil tale creduntur mereri, quale ſæpe patiuntur. Conſolantur ſe tamen accuſatione fortunæ; nec ſentiunt, quod ſi eſſet ulla, cultoribus ſuis nunquam noceret. Merito igitur huiuſmodi pietatem pœna conſequitur; & offenſa diuinitas ſcelere hominum praue religioſorum, graui eos infortunio ma-

q̄ clericos.

Epicurj

ctat; qui licet ſanctis moribus uiuant, in ſumma fide, atq; innocentia; tñ, quia Deos colunt, quorum ritus impios, ac profanos Deus uerus odio habet, à iuſtitia, & à nomine ueræ pietatis alieni ſunt. Nec eſt difficile docere, cur Deorum cultores, boni, & iuſti eſſe nõ poſſint. Quomodo. n. ſanguine abſtinebunt, qui colunt cruentos Deos, Martem, atq; Bellonam? quomodo aut parentibus parcent, qui expulſorem patris ſui Ione? aut natis ex ſe infantibus, qui Saturnum? quomodo pudicitiã tuebuntur, qui colunt deam nudam, & adulteram, et quaſi apud Deos proſtitutam? quomodo ſe à rapinis, et fraudibus abſtinebunt, qui Mercurij furta nouerũt, docentis, non fraudis eſſe, decipere, ſed aſtutiæ? quomodo libidines coercebunt, qui Iouem, Herculem, Liberũ, Apollinem, cæterosq; uenerantur; quorum adulteria, et ſtupra in mares, & fœminas non tantum doctis nota ſunt, ſed exprimuntur etiam in theatris, atq; cantantur, ut ſint omnibus notiora? Poſſuntne inter hæc iuſti eſſe homines; qui etiam ſi natura ſint boni, ab ipſis tamen dijs erudiantur ad iuſtitiam? Ad placandum. n. Deum, quem colas, ijs rebus opus eſt, quibus illum gaudere, ac delectari ſcias. Sic fit, ut uitam colentiũ Deus pro qualitate nominis ſui formet; quoniam religioſiſſimus eſt cultus. imitari. Iis igitur hominibus, qui Deorum ſuorum moribus congruunt, quia grauis eſt, & acerba iuſtitia, eandem impietatem ſuã, qua in cæteris rebus utũtur, aduerſus iuſtos uiolenter exercent. Nec immerito à prophetis beſtiæ nominantur. Præclare itaq; M. Tullius. Etenim ſi nemo eſt, inquit, quin emori malit, quàm conuerti in aliquam figuram beſtiæ, quam=

uis hominis mentem habiturus; quanto eſt miſerius, in hominis figura, animo eſſe efferato? mihi quidem tanto uidetur, q̃to præſtabilior eſt animus corpore. Aſpernantur itaq; corpora belluarũ, quibus ſunt ipſi ſæuiores; ſibiq; adeo placent, quod homines nati ſunt; quorũ nihil, niſi liniamenta, & ſummã figuram gerunt. Nã quis Caucaſus, quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, tã ſanguinarias unquã beſtias aluit? Quoniam ferarum omniũ rabies uſq; ad uẽtris ſatietatem furit; faméq; ſedatã, protinus conquieſcit. Illa eſt uera beſtia, cuius una iuſſione funditur ater ubiq; cruor, crudelis ubiq; luctus, ubiq; pauor, & plurima mortis imago. Nemo huius tantæ belluæ immanitatem poteſt pro merito deſcribere; quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis ſæuit; & non tantum artus hominũ diſſipat, ſed & oſſa ipſa comminuit; & in cineres furit; nequis extet ſepulturæ locus. quaſi uero id affectant, qui Deum confitentur, ut ad eorum ſepulchra ueniatur, ac non ut ipſi ad Deum perueniant. Quænam illa feritas, quæ rabies, quæ inſania eſt, lucem uiuis, terrã mortuis denegaſſe? Dico igitur, nihil eſſe miſerius ijs hominibus, quos miniſtros furoris alieni, quos ſatellites impiæ iuſſionis neceſſitas aut inuenit, aut fecit. Non. n. honor ille, aut prouectio dignitatis fuit; ſed hominis dãnatio ad carnificinam, Dei uero ad pœnã ſempiternã. Quæ autem per totum orbem ſinguli geſſerint, enarrare, impoſſibile eſt. Quis enim uoluminum numerus capiet tam infinita, tam uaria genera crudelitatis? Acceptæ enim poteſtate pro ſuis moribus q̃ſq; ſæuiuit. Alij præ nimia timiditate, plus auſi ſunt, quàm iubebatur. Alij

crudeles
tiranni
furiis
offic

ſuo proprio aduerſus iuſtos odio; quidam naturali mentis feritate; nonnulli ut placerent, & hoc officio uiam ſibi ad altiora munirent; aliqui ad occidendũ præcipites extiterunt, ſicut unus in Phrygia, qui uniuerſum populum cum ipſo pariter conuenticulo concremauit. Sed hic quanto ſæuior, tanto clementior inuenitur. Illud uero peſſimum genus eſt, cui clementiæ ſpecies falſa blanditur; ille grauior, ille ſæuior eſt carnifex, qui neminem ſtatuit occidere. Itaq; dici non poteſt, huiuſmodi iudices quanta, & quàm grauia tormentorum genera excogitauerint, ut ad effectum propoſiti ſui peruenirent. Hæc autem non tantum ideo faciunt, ut gloriari poſſint, nullum ſe innocentium peremiſſe (nam & ipſe audiui aliquos gloriantes, quia adminiſtratio ſua, in hac parte, fuerit incruenta) ſed & inuidiæ cauſa; ne aut ipſi uincantur, aut illi uirtutis ſuæ gloriam conſequantur. Itaq; in excogitãndis pœnarũ generibus, nihil aliud, quàm uictoriam excogitant. Sciunt enim, certamen eſſe illud, & pugnã. Vidi ego in Bithynia, præſidem gaudio mirabiliter elatum, tãquam Barbarorũ gentem aliquam ſubegiſſet; quòd unus, qui per biennium magna uirtute reſtiterat, poſtremo cedere uiſus eſt. Contendunt igitur, ut uincant; & exquiſitos dolores corporibus immittunt; et nihil aliud deuitãt, quàm ut ne torti moriantur. Quaſi uero mors tantummodo beatos faciat; ac non etiam tormenta, quanto fuerint grauiora, tanto maiorem uirtutis gloriam pariant. Illi autem pertinaci ſtultitia iubent, curam tortis diligẽter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renouentur, et reparetur nouus ſanguis ad pœnã. Quid tam pium,

tam beneficum, tam humanum fieri poteſt? non curaſſent tam ſolicite, quos amarent. Hæc eſt Deorum diſciplina. Ad hæc opera cultores ſuos erudiunt; hæc ſacra deſyderant. Quin etiam ſceleratiſſimi homicidæ contra pios iura impia condiderunt. nam & conſtitutiones ſacrilegæ, & diſputationes iuris peritorum leguntur iniuſtæ. Domitius de officio proconſulis, libris ſeptem reſcripta principum nefaria collegit; ut doceret, quibus pœnis affici oporteret eos, qui ſe cultores Dei confiterentur. Quid ijs facias, qui ius uocant carnificinas ueterum tyrannorum aduerſus innocentes rabide ſæuientium? Et cum ſint iniuſtitiæ, crudelitatisq́; doctores; iuſtos ſe eſſe tamen, ac prudentes uideri uolunt; cæci, & hebetes, & rerum, & ueritatis ignari. Adeóne uobis ò perditæ mentes, inuiſa iuſtitia eſt, ut eam ſummis ſceleribus adæquetis? Adeóne apud uos perit innocentia, ut ne morte quidem ſimplici dignam iudicetis? Sed ſupra omnia facinora habeatur, nullum facinus admittere; pectusq́;, purũ ab omni ſceleris contagione præſtare. Et quoniam cõmuniter cũ Deorum cultoribus loquimur; liceat per uos bene facere uobiſcum. Hæc eſt enim lex noſtra, hoc opus, hæc religio. Si uobis ſapientes uidemur, imitamini: Si ſtulti, contemnite, aut etiam ridete, ſi libet: nobis enim ſtultitia noſtra prodeſt. Quid laceratis? quid affligitis? non inuidemus ſapientiæ ueſtræ. Hãc ſtultitiam malumus: hanc amplectimur. Hoc nobis credimus expedire, ut nos diligamus; & in uos ipſos, qui odiſtis, omnia conferamus. Eſt apud Ciceronem non abhorens à uero locus, in ea diſputatione, quæ habetur à Furio contra iu-

ſtitiam. Quæro, inquit, ſi duo ſint, quorum alter optimus uir, æquiſſimus, ſumma iuſtitia, ſingulari fide; alter inſigni ſcelere, & audacia; & ſi in eo ſit errore ciuitas, ut bonum illum uirum, ſceleratum, facinoroſum, nefarium putet; contra autem, qui ſit improbiſſimus, exiſtimetur eſſe ſumma probitate, ac fide; proq; hac opinione omnium ciuium, bonus ille uir uexetur, rapiatur, manus ei deniq; auferãtur, effodiantur oculi, damnetur, uinciatur, uratur, exterminetur, egeat; poſtremo, iure etiam optimo omnibus miſerrimus eſſe uideatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur; omnes ad eũ honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur; uir deniq; optimus omnium exiſtimatione, & digniſſimus omni fortuna iudicetur: Quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum ſe eſſe malit? Profecto quaſi diuinaret, quæ nobis mala, & quo modo uentura eſſent propter iuſtitiam, hoc poſuit exemplum. Hæc enim populus noſter patitur omnia, errantium prauitate. Ecce in eo eſt errore ciuitas, uel potius orbis ipſe totus, ut bonos, & iuſtos uiros tanquam malos, & impios perſequatur, excruciet, damnet, occidat. Nam q ait, neminem eſſe tam dementem, qui dubitet utrum ſe eſſe malit; ille quidem, ut is, qui contra iuſtitiam diſſerebat, hoc ſenſit, male ſapientem malum eſſe cum bona exiſtimatione, quàm bonum cum mala. A nobis autem abſit hæc amentia, ut falſum uero anteponamus. An boni noſtri qualitas ex populi potius pendebit erroribus, quàm ex conſcientia noſtra, & iudicio Dei? Aut aliqua nos illiciet unquam felicitas, ut non potius uerã bonitatem cum omni ma-

lo, quàm falſam cum omni proſperitate malimus? Sua ſibi habeant regna reges, ſuas diuitias diuites (ut loquitur Plautus) ſuam uero prudentiam prudentes, relinquant nobis ſtultitiam noſtram; quam uel ex hoc apparet eſſe ſapientiam, quòd eam nobis inuident. Quis enim ſtulto inuideat, niſi qui ipſe ſit ſtultiſſimus? Illi autem non ſunt adeo ſtulti, ut ſtultis inuideant; ſed ex eo, quòd accurate, quòd ſolicite perſequuntur, ſtultos non eſſe concedunt. cur enim tam crudeliter ſæuiant, niſi quia metuunt, ne in dies inualeſcente iuſtitia, cum Dijs ſuis cariosis relinquantur? ſi ergo cultores Deorum ſapientes ſunt, & nos ſtulti; quid metuant, ne ſapientes illiciantur à ſtultis? Cum autem noſter numerus ſemper Deorum cultoribus augeatur; nunquam uero, ne in ipſa quidem perſecutione minuatur; (quoniam peccare homines, & inquinari ſacrificio poſſunt; auerti autem non poſſunt à Deo) (ualet enim ui ſua, ueritas) quis eſt tam excors, tamq; cæcus, qui non uideat, in utra ſit parte ſapientia? Sed illi malitia, & furore cæcantur, ne uideant; ſtultosq; arbitrantur eſſe, qui cum habeant in ſua poteſtate ſupplicia uitare, cruciari tamen, & emori malunt; cum poſſint ex eo ipſo peruidere, non eſſe ſtultitiam, in quam tanta hominum millia, per orbem totum, una, & pari mente conſentiant. Si enim fœminæ ſexus infirmitate labuntur (nam interdum iſti muliebrem, anilem ſuperſtitionem uocant) uiri certe ſapiunt. Si pueri, ſi adoleſcentes, improuidi ſunt per ætatem; maturi certe, ac ſenes habent ſtabile iudiciū. Si una ciuitas deſipuerit; cæteræ, utiq; innumerabiles, ſtultæ eſſe non poſſunt. Si una

prouincia, una natio prouidentia caret; cæteras omnes habere intelligentiam recti, neceſſe eſt. Cum uero ab ortu ſolis uſq; ad occaſum lex diuina ſuſcepta ſit, et omnis ſexus, omnis ætas, & gens, & regio unitis, ac paribus animis Deo ſeruiant, eadem ſit ubiq; patientia, idem contemptus mortis; intelligere debuerant, aliquid in ea re eſſe rationis, quòd nō ſine cauſa uſq; ad mortem defendatur; aliquid fundamenti, ac ſoliditatis, quòd eam religionem non tantum iniurijs, ac uexatione non ſoluat, ſed augeat ſemper, & faciat firmiorem. Nam & in hoc quoq; malitia illorum conuincitur; qui euertiſſe ſe funditus religionem dei opinantur, ſi homines inquinauerint; cum & Deo ſatisfacere liceat; & nullus ſit tam malus Dei cultor, qui data facultate, ad placandū Deum non reuertatur, & quidem deuotione maiori. Peccati enim conſcientia, & metus pœnæ religioſiorem facit; & ſemper multo firmior eſt fides, quam reponit pœnitentia. Si ergo ipſi, cum Deos ſibi arbitrantur iratos, tamen donis, & ſacrificijs, & odoribus placari eos credunt: quid eſt tandem, ꝙ Deum noſtrum tam immitem, tam implacabilē putent; ut uideatur is iam chriſtianus eſſe non poſſe, qui Dijs eorum coactus, inuitusq; libauerit? niſi forte contaminatos ſemel, putant animū translaturos, ut ſua ſponte iam facere incipiant, quod per tormenta fecerunt. Quis id officium libens obeat quod ab iniuria cœpit? Quis cum uideat laterum ſuorū cicatrices, non magis oderit deos, propter quos æterna pœnarum inſignia, et impreſſas uiſceribus ſuis notas geſtet? Ita fit, ut data diuinitus pace, et qui fuerint, uniuerſi redeant; & alius propter miraculum uirtutis, nouus

tis, nouus

tis, nouus populus accedat. Nam cum uideat uulgus, dilacerari homines uarijs tormentorum generibus, & inter fatigatos carnifices inuictam tenere patientiam; exiſtimant, id quod res eſt, nec conſenſum tam multorũ, nec perſeuerantiam morientium uanam eſſe; nec ipſam patientiam ſine Deo cruciatus tantos poſſe ſuperare. latrones, & robuſti corporis uiri eiuſmodi lacerationes perferre nequeunt; exclamant, & gemitus edunt. uincuntur enim dolore; quia deeſt illis inſpirata patientia. Noſtri autem (ut de uiris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores ſuos taciti uincunt; & exprimere illis gemitum nec ignis poteſt. Eant Romani, et Mutio glorientur aut Regulo. quorum alter necandum ſe hoſtibus tradidit, ꝙ captiuum puduit uiuere; alter ab hoſtibus deprehenſus, cum uideret mortem ſe uitare nõ poſſe, manum foco iniecit; ut pro facinore ſuo ſatisfaceret hoſti, quem uoluit occidere; eaq; pœna ueniam, quam non meruerat, accepit. Ecce ſexus infirmus, & fragilis ætas dilacerari ſe toto corpore, uriq; perpetitur, non neceſſitate, quia licet uitare, ſi uellent; ſed uoluntate, quia confidunt Deo. Sed hæc eſt uera uirtus, quam philoſophi quoque gloriabundi, non re, ſed uerbis inanibus iactant; diſſerentes, nihil eſſe tam congruens uiri ſapientis grauitati, atq; conſtantiæ, quàm nullis terroribus de ſententiæ propoſito poſſe depelli; ſed tanti eſſe, cruciari, & emori, ne fidem prodat, ne ab officio diſcedat, ne metu mortis, aut dolore acerbo ſubactus, aliquid faciat iniuſtum. niſi forte delirare illis uidetur Flaccus in lyricis, cum dicit.

Iuſtum, & tenacem propoſiti uirum.

Non ciuium ardor praua iubentium,
Non uultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida. Quo nihil uerius dici poteſt; ſi hoc ad eos referatur, qui nullos cruciatus, nullam mortem recuſant, ne à fide, iuſtitiaq́; declinent; qui non tyrannicas iuſſiones, non præſidum gladios tremunt, quo minus ueram, & ſolidam libertatem conſtanti mente defendant. quæ in hoc ſolo tuenda ſapientia eſt. Quis enim tam inſolens, tam elatus eſt, qui me uetet oculos in cœlum tollere? quis imponat mihi neceſſitatem uel colendi, quod nolim; uel quod uelim, non colendi? Quid iam nobis ulterius relinquetur; ſi etiam hoc, quod uoluntate fieri oportet, libido extorquet aliena? nemo iſtud efficiet; ſiquid nobis ad contemnendam mortem, doloremq́; uirtutis eſt. Quam conſtantiam ſi tenemus, cur ſtulti iudicamur, facientes ea, quæ philoſophi laudant? Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectãs, ait. Summa uirtus illis uidetur magnus animus. Et ijdem eum, qui contemnit mortem, pro furioſo habent; quod eſt utiq; ſummæ peruerſitatis. Sed ij uanarum religionum cultores, eadem ſtultitia id obijciunt, qua uerum Deum nõ intelligunt; quos Sibylla Erythræa κωφοὺς καὶ ἀνοήτους uocat; ſurdos ſcilicet, et excordes; qui nec audiant diuina, nec ſentiant; ſed terram digitis ſuis imaginatam metuant, & adorent.

Quæ uero cauſa ſit, ut eos, qui ſapientes ſunt, ſtultos putent, magna ratio eſt. nec enim fruſtra falluntur. Quæ nobis diligenter eſt explicanda, ut errores ſuos tandem (ſi fieri poſſit) agnoſcant. Iuſtitia, ſuapte natura, ſpeciem quandam ſtultitiæ habet; quod ego &

diuinis, & humanis teſtimonijs confirmare poſſum. Sed nihil fortaſſe apud iſtos agemus; niſi eos de ſuis doceamus authoribus, non poſſe quẽquam iuſtum eſſe, quod eſt coniunctum cum uera ſapientia, niſi idem ſtultus eſſe uideatur. Carneades, academicæ ſectæ philoſophus, cuius in diſſerendo quæ uis fuerit, quæ eloquẽtia, quod acumen, qui neſcit, is ex prædicatione Ciceronis intelliget, aut Lucilij; apud quem diſſerens Neptunus de re difficillima, oſtendit non poſſe id explicari, nec ſi Carneadem ipſum orcus remittat: Is, cum legatus ab Athenienſibus Romam miſſus eſſet, diſputauit de iuſtitia copioſe, audiente Galba, & Catone cenſorio, maximis tunc oratoribus. Sed idem diſputationem ſuam poſtridie, contraria diſputatione ſubuertit; & iuſtitiam, quam pridie laudauerat, ſuſtulit; non quidem philoſophi grauitate, cuius firma, & ſtabilis debet eſſe ſententia; ſed quaſi oratorio exercitij genere, in utranq; partem diſſerendi. Quod ille facere ſolebat, ut alios quodlibet aſſerentes poſſet refutare. Eam diſputationem, qua iuſtitia euertitur, apud Cicer. L. Furius recordatur: credo, quoniam de Rep. diſſerebat, ut defenſionem, laudationemq́; eius induceret, ſine qua putabat regi non poſſe Remp. Carneades autem, ut Ariſtotelem refelleret, ac Platonem, iuſtitiæ patronos, prima illa diſputatione collegit ea omnia, quæ pro iuſtitia dicebantur; ut poſſet illa, ſicut fecit, euertere. Erat enim facillimum, iuſtitiam radices non habentem labefactare, quia tum nulla in terra fuit; ut, quid eſſet, aut qualis, à philoſophis cerneretur. Atque utinam tot,

ac tales uiri quantum eloquentiæ, quantum animi, tantum etiam ſcientiæ ad implẽdam defenſionem ſummæ uirtutis habuiſſent; cuius origo in religione, rõ in æquitate eſt. Sed ij, qui primam illam partem neſcierunt, ne ſecundã quidẽ tenere potuerunt. Volo autem prius circunſcripte, ac breuiter, quid ſit, oſtendere; ut intelligatur, philoſophos ignoraſſe iuſtitiam; nec id, quod minime nouerant, potuiſſe defendere. Iuſtitia quamuis omnes ſimul uirtutes amplectatur; tamen duæ ſunt omnium principales, quæ ab illa diuelli, ſeparariq; nõ poſſunt, pietas, & æquitas. nam fides, temperãtia, probitas, innocentia, integritas, & cætera huiuſmodi, uel natura, uel inſtitutis parentum, poſſunt eſſe in ijs hominibus, qui iuſtitiam neſciunt, ſicuti ſemper fuerunt. nã Romani ueteres, qui iuſtitia gloriari ſolebant, ijs utiq; uirtutibus gloriabantur; quæ (ut dixi) proficiſci à iuſtitia poſſunt, et ab ipſo fonte ſecerni. Pietas uero, et æquitas, quaſi uenæ ſunt eius. his enim duobus fontibus conſtat tota iuſtitia. Sed caput eius, & origo in illo primo eſt, in ſecundo uis omnis, ac ratio. Pietas autem nihil aliud eſt, quàm Dei notio; ſicut Triſmegiſtus ueriſſime definiuit; ut alio loco diximus. Si ergo pietas eſt, cognoſcere Deum; cuius cognitionis hæc ſumma eſt, ut eum colas: ignorat utiq; iuſtitiam, qui religionem Dei nõ tenet. Quomodo enim poteſt eam noſſe, qui unde oriatur ignorat? Plato quidem multa de uno Deo locutus eſt, à quo ait conſtitutum eſſe mundum: ſed nihil de religione ſomniauerat enim Deum, non cognouerat. quòd ſi iuſtitiæ defenſionem uel ipſe, uel quilibet alius implere uoluiſſet; in primis religiones Deorum euertere debuit,

quia contrariæ ſunt pietati. Quod quidem Socrates quia facere tentauit, in carcerem coniectus eſt; ut iam tunc appareret, quid eſſet futurum ijs hominibus, qui iuſtitiam ueram defendere, Deoq́; ſingulari ſeruire cœpiſſent. Altera igitur iuſtitiæ pars eſt æquitas; æquitatem dico non utiq; bene iudicandi, quod & ipſum laudabile eſt in homine iuſto; ſed ſe cũ cæteris coæquandi; quã Cic. æquabilitatem uocat. Deus enim, qui homines generat, et inſpirat; omnes æquos, ideſt pares eſſe uoluit. Eandem conditionem uiuendi omnibus poſuit; omnes ad ſapientiam genuit; omnibus immortalitatem ſpopõdit. nemo à beneficijs eius cœleſtibus ſegregatur. Nã ſicut omnibus unicum ſuum lumen æqualiter diuidit; emittit omnibus fontes; uictum ſumminiſtrat; quietem ſomni dulciſſimã tribuit: ſic omnibus æquitatem, uirtutemq; largitur. Nemo apud eum ſeruus eſt, nemo dominus. Si enim cunctis idem pater eſt; æquo iure omnes liberi ſumus. Nemo Deo pauper eſt, niſi qui iuſtitia indiget; nemo diues, niſi qui uirtutibus plenus eſt; nemo deniq; egregius, niſi qui bonus, & innocens fuerit; nemo clariſſimus, niſi q opera miſericordiæ largiter fecerit; nemo perfectiſſimus, niſi qui omnes gradus uirtutis impleuerit. Quare neq; Romani, neq; Græci iuſtitiam tenere potuerunt; quia diſpares multis gradibus homines habuerunt, à pauperibus ad diuites, ab humilibus ad potentes, à priuatis deniq; uſq; ad regum ſublimiſſimas poteſtates. Vbi enim non ſunt uniuerſi pares, æquitas non eſt; & excludit inæqualitas ipſa iuſtitiam; cuius uis omnis in eo eſt, ut pares faciat eos, qui ad huius uitæ conditionem pari ſorte uenerunt.

Duobus igitur illis iuſtitiæ fontibus immutatis, omnis uirtus, & omnis ueritas tollitur; & ipſa iuſtitia remigrat in cœlum. Ideo non eſt uerum, illud bonum à philoſophis repertum; quia ignorabant, uel unde oriretur, uel quid efficeret. quod nullis alijs, præterquam noſtro populo, reuelatum eſt. Dicet aliquis. Non'ne ſunt apud nos alij pauperes, alij diuites, alij ſerui, alij domini? non'ne aliquid inter ſingulos intereſt? nihil; nec alia cauſa eſt, cur nobis inuicem fratrum nomen impertiamus, niſi quia pares eſſe nos credimus, nam cum omnia humana nō corpore, ſed ſpiritu metiamur; tametſi corporum ſit diuerſa conditio, nobis tamen ſerui non ſunt; ſed eos & habemus, & dicimus ſpiritu fratres, religione conſeruos. Diuitiæ quoque non faciunt inſignes, niſi quos poſſunt bonis operibus facere clariores. Diuites ſunt enim, non quia diuitias habent, ſed quia utuntur illis ad opera iuſtitiæ. Et qui pauperes uidentur, eo tamen diuites ſunt, quia & non egent, & nihil concupiſcunt. Cum igitur & liberi ſeruis, & diuites pauperibus, humilitate animi pares ſimus; apud Deum tamen uirtute diſcernimur. Et tanto quiſque ſublimior eſt, quanto iuſtior. Si enim iuſtitia eſt, parem ſe etiam minoribus facere; quanquam hoc ipſo præcellat, ꝙ ſe inferioribus coæquauit; tamen ſi non tantum quaſi parem, ſed etiam quaſi minorem ſe geſſerit, utique multo altiorem dignitatis gradum, Deo iudice, conſequetur. Nam profecto in hac uita ſeculari, quoniam breuia, & caduca ſunt omnia; & præferunt ſe alteris homines; & de dignitate contendunt. quo nihil fœdius, nihil arrogantius, et nihil à ſa-

pientis ratione ſemotius. Rebus enim cæleſtibus contraria ſunt iſta uniuerſa terrena. Sicut enim ſapientia hominum, ſumma ſtultitia eſt apud Deum; ſtultitia autem (ut docui) ſumma ſapientia eſt: ſic Deo humilis, & abiectus eſt, qui fuerit conſpicuus, & ſublimis in terra. nam ut taceam, q̄ hæc præſentia terræ bona, quibus magnus honos tribuitur, uirtuti contraria ſunt, & uigorem mentis eneruant; quæ tandem poſt firma eſſe nobilitas, quæ opes, quæ potentia; cum poſſit Deus reges quoq; ipſos, inferiores etiam infimis facere? Et ideo conſulẽs nobis Deus, inter diuina præcepta illud præcipue poſuit. Qui ſe extollit, humiliabitur; & qui ſe humiliat, exaltabitur. Cuius præcepti ſalubritas docet, q̄ qui ſe apud homines planum fecerit, humilem'q; præbuerit; hic apud Deum præcellens, & inſignis habeatur. Nec enim falſa eſt illa ſententia, quæ apud Euripidem fertur in hunc modū. Quæ hic mala putantur, hæc ſunt in cœlo bona. Expoſui cauſam, cur philoſophi nec inuenire iuſtitiam, nec defendere potuerunt. Nunc redeo ad id, quod intenderam: Carneades ergo, quoniam erant infirma quæ à philoſophis afferebantur; ſumpſit audaciam refellendi, quia refelli poſſe intellexit. Eius diſputationis ſumma hæc fuit: Iura ſibi homines pro utilitate ſanxiſſe, ſcilicet uaria pro moribus; & apud eoſdem pro temporibus ſæpe mutata; ius autem naturale eſſe nullum: Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates ſuas natura ducente ferri; proinde aut nullam eſſe iuſtitiam; aut, ſi ſit aliqua ſummam eſſe ſtultitiam; quoniam ſibi noceret, alienis commodis conſulens. & inferebat hæc

argumenta: Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoq; ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi iuſti uelint eſſe, hoc eſt ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum; & in neceſſitate, ac miſerijs iacendũ. Tum omiſſis communibus ad propria ueniebat. Bonus uir, inquit, ſi habeat ſeruum fugitiuum, uel domum inſalubrẽ, ac peſtilentem, quæ uitia ſolus ſciat, & ideo proſcribat, ut uẽdat; utrum ne profitebitur, fugitiuum ſeruum, ac peſtilentem domum ſe uendere; an cælabit emptorem? Si profitebitur emptori, fugitiuum eſſe; bonus quidem, quia non fallet, ſed tamen ſtultus iudicabitur; quia uel paruo uendet, uel omnino non uendet. Si cælauerit; erit quidem ſapiens, quia rei conſulet; ſed idem malus, quia fallet. Rurſus, ſi reperiat aliquem, qui aurichalcum ſe putet uendere, cum ſit illud aurum; aut plumbum, cum ſit argentum: tacebit ne, ut id paruo emat; an id indicabit, ut magno? Stultum plane uidetur, malle magno. Vnde intelligi uolebat, & eum, qui ſit iuſtus, ac bonus, ſtultum eſſe; & eum, qui ſapiens, malũ. Et tamen ſine pernicie fieri poſſe, ut ſint homines paupertate contenti. Trãſcendebat ergo ad maiora, in quibus nemo poſſet ſine periculo uitæ iuſtus eſſe. Dicebat enim. Nempe iuſtitia eſt, hominem non occidere; alienũ prorſus non attingere. Quid ergo iuſtus faciet, ſi forte naufragium fecerit; & aliquis imbecillior uiribus, tabulam ceperit? non ne illum tabula deturbabit, ut ipſe conſcendat, eáq; nixus euadat? maxime cum ſit nullus medio mari teſtis? Si ſapiens eſt, faciet. ipſi enim pereundum eſt, niſi fecerit. Si autem mori maluerit, q̃ manus inferre alteri; iã iuſtus ille, ſed ſtultus eſt; qui uitæ ſuæ

non parcat, dum parcit alienæ. Item, ſi acie ſuorum fuſa, hoſtes inſequi cœperint; & iuſtus ille nactus fuerit aliquem ſaucium equo inſidentem: ei ne parcat, ut ipſe occidatur; an deijciet ex equo, ut ipſe poſſit hoſtem effugere? Quod ſi fecerit, ſapiens, ſed idem malus; Si nõ fecerit, iuſtus, ſed idẽ ſtultus ſit neceſſe eſt. Ita ergo iuſtitiam cum in duas partes diuiſiſſet, alteram ciuilem eſſe dicẽs, alteram naturalem; utranq; ſubuertit; q illa ciuilis, ſapientia ſit quidem, ſed iuſtitia non ſit: naturalis autem illa, iuſtitia ſit quidem, ſed non ſit ſapientia. Arguta hæc plane, ac uenenata ſunt, et quæ M. Tul. nõ potuerit refellere. Nam cum faciat Lælium Furio reſpondẽtem, proq; iuſtitia dicentem, irrefutata hæc, tanquam foueã, prætergreſſus eſt: ut uideatur idẽ Lælius non naturalem, quæ in crimen ſtultitiæ uenerat, ſed illam ciuilem defendiſſe iuſtitiam, quam Furius ſapiẽtiam quidẽ eſſe conceſſerat, ſed iniuſtam. Quod ad præſentem diſputationem pertinebat, oſtendi, quomodo iuſtitia ſimilitudinem ſtultitiæ gerat, ut appareat, non ſine cauſa decipi eos, qui putant, noſtræ religionis homines ſtultos eſſe: qui talia facere uideantur qualia ille propoſuit. Nunc maius à me exigi ſentio; ut oſtendam, quare iuſtitiam Deus, ſtultitiæ ſpecie conuolutam, ex oculis hominũ uoluerit auferre; ſi prius Furio reſpondero, quia parum plene reſpondit Lælius: qui profecto licet ſapiens, ut uocabatur, patrocinari tamen ueræ iuſtitiæ nullo modo poterat; qui caput ipſum, fontemq; iuſtitiæ non tenebat. Nobis autem facilior eſt iſta defenſio; quibus cæleſti beneficio familiaris eſt, ac penitus nota iuſtitia; quiq; illam non nomine, ſed re,

Iuſtitia duplex.

nouimus. Nam Plato, & Ariſtoteles honeſta quidem uoluntate iuſtitiam defendere cupierunt; effeciſſentq́; aliquid, ſi conatus eorum bonos, ſi eloquentiam, ſi uirtutem ingenij, diuinarum quoq; rerum doctrina iuuiſſet. Itaque opus illorum inane, atq; inutile iacuit: nec cuiquam hominum perſuadere potuerunt, ut eorũ præſcripto uiueret: quia fundamentum à cœlo diſciplina illa non habuit. Noſtrum opus certius ſit neceſſe eſt, quos Deus docuit. Illi enim depingebãt uerbis, et imaginabantur iuſtitiam, quæ in conſpectu non erat; nec præſentibus exemplis confirmare poterant, quæ aſſerebant. Reſponderi enim poſſet ab audientibus, nõ poſſe ita uiui, ſicut illi ſua diſputatione præſcriberẽt; adeo ut nulli adhuc extiterint, qui id genus uitæ ſequerẽtur. Nos autem non uerbis modo, ſed etiam exemplis ex uero petitis, uera eſſe, quæ à nobis dicuntur, oſtendimus. Senſit igitur Carneades, quæ ſit natura iuſtitiæ, niſi ꝙ parum alte proſpexit, ſtultitiam non eſſe: quanquam intelligere mihi uideor, qua mente id fecerit. non enim uere exiſtimauit, eum ſtultum eſſe, qui iuſtus eſt: ſed cum ſciret, non eſſe, & rationem tamen, cur ita uideretur, non comprehenderet; uoluit oſtendere, latere in abdito ueritatem, ut decretum diſciplinæ ſuæ tueretur: cuius ſumma ſententia eſt, nihil percipi poſſe. Videamus ergo, utrum'ne iuſtitia fœdus aliquod habere cũ ſtultitia poſſit. Iuſtus, inquit, ſi aut equum ſaucio, aut tabulam naufrago non ademerit, ut ipſe animam ſuam liberet, ſtultus eſt. Primum omnium, nego, ullo modo fieri poſſe, ut homini, qui quidem uere iuſtus ſit, eiuſmodi caſus eueniat: quia iuſtus neque cuiquam na-

to inimicus eſt, neque quicquam omnino appetit alienum. Cur enim nauiget, aut quid petat ex aliena terra, cui ſufficit ſua? Cur autem belligeret, ac ſe alienis furoribus miſceat, in cuius animo pax cum hominibus perpetua uerſetur? Scilicet peregrinis mercibus, aut humano ſanguine delectabitur; qui nec lucrum ſciat appetere, cui ſufficit uictus; & non modo ipſe cædem facere, ſed intereſſe facientibus, ac ſpectare, ducat nefas. Sed omitto iſta: quoniam fieri poteſt, ut uel inuitus ad hæc ſubeunda cogatur. Adeó ne ergo iuſtitiam ò Furi, uel potius ò Carneade, cuius eſt illa omnis oratio; tam inanem, tam ſuperuacuam, tamq́; contemptam Deo putas ut nihil poſſit, nihilq́; habeat in ſeſe, quod ad cuſtodiã ſui ualeat? Sed uidelicet, qui ſacramentũ hominis ignorant, ideóq; ad hanc uitam temporalem referũt omnia; quanta ſit uis iuſtitiæ, ſcire non poſſunt. Nam & cum de uirtute diſputant, quamuis intelligant ærumnis, ac miſerijs eſſe pleniſſimam, tamen expetendam eſſe aiunt ſua cauſa. eius enim præmia, quæ ſunt æterna, & immortalia, nullo modo uident. ſic rebus omnibus ad hãc præſentem uitam relatis, uirtutem plane ad ſtultitiam redigunt. ſiquidem tantos huius uitæ labores fruſtra, & inaniter ſuſcipit. Sed hæc alio loco plenius. interim de iuſtitia, ut cœpimus. cuius tanta uis eſt, ut cum oculos in cœlum ſuſtulerit, à Deo mereatur omnia. Recte igitur Flaccus tantam eſſe dixit innocentiæ uim, ut ad tutelam ſui non egeat nec armis, nec uiribus, quacunque iter fecerit.

Integer uitæ, ſcelerisq; purus
Non eget mauris iaculis, nec arcu,

Nec uenenatis grauida ſagittis
Fuſce, pharetra.
Siue per ſyrtes iter æſtuoſas,
Siue facturus per inhoſpitalem
Caucaſum, uel quæ loca fabuloſus
Lambit Hydaſpes.

Non poteſt ergo fieri, quin hominem iuſtum inter diſcrimina tempeſtatum, atq; bellorum, cœleſtis tutela cuſtodiat; ac non, etiam ſi cum parricidis, & nocentibus nauiget, aut malis quoq; parcatur, ut una iuſta, & innocens anima liberetur; aut certe pereuntibus cæteris ſola ſeruetur. ſed concedamus poſſe fieri, quod proponit philoſophus: qd ergo iuſtus faciet, ſi nactus fuerit aut in equo ſaucium, aut in tabula naufragum? non inuitus confiteor; morietur potius, quàm occidet. Nec ideo tamē iuſtitia, quod eſt ſingulare hominis bonum, ſtultitiæ nomen accipiet. quid enim melius, quid carius eſſe homini debet, quàm innocentia? quæ utique tanto perfectior ſit neceſſe eſt, quanto illam perduxeris ad extremum; moriq; malueris, nequid de innocentiæ ratione minuatur. Stultitia eſt, inqt, alienæ animæ parcere cum pernicie ſuæ. Num etiam pro amicitia perire, ſtultum iudicabitur? Quid ergo illi familiares Pythagoræi laudantur à uobis; quorum alter ſe tyranno uadem mortis pro altero dedit; alter ad præſtitutum tempus, cum iā ſponſor eius duceretur, præſentiam ſui fecit, eum'q; interuentu ſuo liberauit? quorum uirtus in tanta gloria non haberetur, quòd alter pro amico, alter etiā pro fide mori uoluit, ſi ſtulti putarentur. Deniq; ob hanc ipſam uirtutem tyrannus his gratiam retulit, utrunq; ſeruando;

& hominis crudeliſſimi natura mutata eſt. Quin etiā deprecatus eſſe dicitur, ut ſe tertium in amicitiam reciperent; non utiq; tanquam ſtultos, ſed tanquam bonos, & ſapientes uiros. Itaq; non uideo, quare cum pro amicitia, & fide mori, ſumma gloria computetur; non etiā pro innocentia perire, ſit homini glorioſum. Ergo ſtultiſſimi ſunt, qui nobis crimini dant, mori uelle pro Deo; cum ipſi eum, qui pro homine mori uoluit, in cœlum ſummis laudibus tollant. Deniq;, ut concludam diſputationem, non poſſe eundem ſtultum eſſe, ac iuſtū, eundemq́; ſapientem, & iniuſtum docet ipſa ratio. Qui enim ſtultus eſt; quid ſit iuſtum, ac bonum neſcit; & ideo ſemp peccat. Ducitur enim quaſi captiuus à uitijs; nec reſiſtere ullo modo poteſt; quia caret uirtute, quam neſcit. Iuſtus autem ab omni peccato ſe abſtinet; quod aliter facere non poteſt, quàm ſi habeat recti, prauiq́; notitiam. Rectum autē diſcernere à prauo quis poteſt niſi ſapiens? Ita fit, ut nunquam poſſit eſſe iuſtus, qui ſtultus eſt; neq; ſapiens, qui fuerit iniuſtus. Quod ſi eſt ueriſſimum; manifeſtū eſt, eum, qui aut naufrago tabulam, aut equum ſaucio non ademerit, ſtultum nō eſſe; quia hæc facere peccatum eſt: à quo ſe ſapiens abſtinet. Videri tamen & ipſe confiteor, per hominum errorē, ignorantium cuiuſq; rei proprietatem. Itaq; omnis hæc quæſtio nō tam argumentis, quàm definitione diſſoluitur. Stultitia igitur eſt, in factis, dictiſq́;, per ignorantiā recti, ac boni, erratio. Ergo ſtultus non eſt, qui ne ſibi quidem parcit, dum ne noceat alteri; quod eſt malum. Quod quidem nobis & ratio, & ueritas ipſa præſcribit. In omnibus enim uidemus animalibus, quia ſapien-

tia carent, conciliatricem ſui eſſe naturam. Nocent igitur alijs, ut ſibi proſint: neſciunt enim, quia malum eſt, nocere. Homo uero, quia ſcientiam boni, ac mali habet, abſtinet ſe à nocendo, etiam cum incómodo ſuo; quod animal irrationale facere non poteſt. et ideo inter ſummas hominis uirtutes innocentia numeratur. quibus rebus apparet, ſapientiſſimum eſſe, qui mauult perire, ne noceat; ut id officium, quo à mutis diſcernitur, ſeruet. Nam qui uendentis errorem non redarguit, ut aurum paruo emat; aut qui nõ profitetur, fugitiuum ſeruum, uel peſtilentem ſe domum uendere, lucro, & commodo ſuo conſulens; non eſt ille ſapiens, ut Carneades uideri uolebat, ſed callidus, & aſtutus. Calliditas, & aſtutia in mutis quoq; animalibus ſunt; uel cum inſidiantur alijs, et dolo capiunt, ut deuorent; uel cum inſidias aliorum uario genere deludunt. Sapientia uero in hominem ſolum cadit. Sapientia eſt enim intelligentia uel ad bonum, rectumq; faciendum; uel abſtinentia dictorum, factorumq; improborum. Lucro autem nunq̃ ſapiens ſtudet; quia bona hæc terrena contemnit: nec quenq̃ falli patitur; quia boni uiri officium eſt, errores hominum corrigere, eosq; in uiam reducere. Siquidem ſocialis eſt hominis, ac benefica natura; quo ſolo cognationem cum Deo habet. Sed nimirum hæc cauſa efficit, ut ſtultus eſſe uideatur, qui egere, aut mori mauult, quàm noceat, uel eripiat aliquid alteri; quòd hominem morte deleri putant. Ex qua perſuaſione omnes tum uulgi, tum etiã philoſophorum naſcuntur errores. Si enim poſt mortem nihil ſumus; profecto ſtultiſſimi eſt hominis, non huic uitæ conſulere, ut ſit quamdiutina,

& commodis omnibus plena. Quod qui faciet; à iuſtitiæ regula diſcedat, neceſſe eſt. Si autem ſupereſt homini uita melior, & longior; quod & philoſophorum magnorum argumentis, & uatum reſponſis, & prophetarum diuinis uocibus diſcimus: hãc præſentem cũ ſuis bonis contemnere, ſapientis eſt; cuius omnis iactura, immortalitate penſatur. Apud Ciceronem idem ille iuſtitiæ defenſor Lælius, Vult, inquit, plane uirtus honorem; nec eſt uirtutis ulla alia merces. Eſt plane, et quidem uirtute digniſſima, quam tu Læli nequaquam poteras ſuſpicari. nihil enim diuinarum noueras literarum. Quam tamen illa (inquit) accipit faciale, exigit nõ acerbe. Erras uehementer, ſi putas, ab homine præmium ſolui poſſe uirtuti; cum ipſe alio loco ueriſſime dixeris; Huic tu uiro quas diuitias obijcies? quæ imperia? quæ regna? qui iſta putat humana; ſua bona diuina iudicat. Quis ergo te ſapientem Læli putet, cũ ipſe tibi loquare contraria? et paulopoſt uirtuti adimas, quæ dediſti? Sed uidelicet ignorantia ueri facit incertam, labãtemq; ſententiam. Deinde quid adiungis? Sed ſi aut ingrati uniuerſi, aut inuidi multi, aut inimici potentes; ſuis uirtutem præmijs ſpoliant. O quàm fragilẽ, quàm inanẽ uirtutem induxiſti, ſi ſpoliari præmio ſuo poteſt. Quæ ſi bona ſua diuina iudicat (ut aiebas) qui poſſunt exiſtere tam ingrati, tam inuidi, tam potentes, qui uirtutem ſpoliare ualeant ijs bonis, quæ fuerint in eã collata diuinitus? Næ illa ſe, inquit, multis ſolatijs oblectat; maximeq; ſuo decore ſeipſa ſuſtentat. Quibus ſolatijs? quo decore? cum in crimen ſæpe ueniat, & in pœnam decor ille uertatur. Quid enim, ſi (ut Furius dicebat) ra-

piatur, uexetur, extermi netur, egeat, auferantur ei manus, effodiãtur ei oculi, damnetur, uinciatur, uratur, miſeris etiam modis necetur; perdet ne ſuum præmiũ uirtus? An potius peribit ipſa? Minime. Sed & mercedem ſuam Deo iudice accipiet; & uiuet; & ſemper uigebit. Quæ ſi tollas; nihil poteſt in uita hominum tam inutile, tam ſtultum uideri eſſe, quàm uirtus; cuius naturalis bonitas, & honeſtas docere nos poteſt, animam nõ eſſe mortalem; diuinumq; illi à Deo præmium conſtitutũ. Sed idcirco uirtutem ipſam Deus, ſub perſona ſtultitiæ uoluit eſſe cælatam, ut myſterium ueritatis, ac religionis ſuæ eſſet arcanum; ut has religiones, ſapientiamq; terrenam extollentem ſe altius, ſibiq; multum placentẽ, uanitatis, erroriſq; damnaret; ut propoſita deniq; difficultate, anguſtiſſimus trames ad ĩmortalitatis præmiũ ſublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noſter apud ſtultos ſtultus habeatur. Nam cruciari, atq; interfici malle, quàm thura tribus digitis comprehenſa, in focum iactare, tam ineptum uidetur, quàm in periculo uitæ, alterius animam magis curare, quàm ſuã. Neſciunt enim, quantum ſit nefas, adorare aliud præter quàm Deum, qui condidit cœlum, atq; terram; qui humanũ genus finxit, inſpirauit, luce donauit. Quòd ſi ſeruorum nequiſſimus habetur, qui dominum ſuum fuga deſerit; iſq; uerberibus, & uinculis, & ergaſtulo, & cruce, & omni malo digniſſimus iudicatur; & ſi filius eodem modo perditus, atque impius exiſtimatur, qui patrem ſuũ derelinquit, ne illi obſequatur; ob eãq; cauſam dignus putatur, qui ſit exhæres; & cuius nomen in perpetuum de familia deleatur: quanto magis,

qui

qui Deum deſerit, in quem duo uocabula, domini, & patris, æque ueneranda conueniunt? nam ille, qui ſeruum pretio comparat, quid in eum beneficij confert, præter quàm alimenta, quæ illi utilitatis ſuæ gratia ſubminiſtrat? Et qui filium generat, non habet poteſtatem, ut concipiatur, ut naſcatur, ut uiuat. Vnde apparet, non eſſe illum patrem, ſed tantummodo generandi miniſtrum. Quibus ergo ſupplicijs dignus eſt deſertor eius, qui et dominus uerus, & pater eſt; niſi quæ Deus ipſe conſtituit? qui ſpiritibus iniuſtis æternum parauit ignem; quod ipſe per uates ſuos impijs, ac rebellibus comminatur. Diſcant igitur & ſuorum, & alienarum interfectores animarum, quàm inexpiabile facinus admittant: Primum, quòd ſeipſos iugulant, perditiſſimis dæmonibus ſeruiendo, quos Deus in æterna ſupplicia damnauit: Deinde, quòd nec ab alijs Deũ coli patiũtur, ſed auertere homines ad mortifera ſacra contendunt; nituntur'q; ſumma diligentia, ne qua ſit anima incolumis in terra, quæ ſaluo ſtatu ſuo ſpectet in cælum. Quid aliud dicam quàm miſeros, qui prædonũ ſuorum inſtigationibus parent, quos Deos eſſe opinantur? quorum neq; conditionem, neq; originem, neq; nomina, neq; rationem ſciunt; ſed inhærentes perſuaſioni uulgari, libẽter errant, & ſtultitiæ ſuæ fauent. A quibus ſi perſuaſionis eius rationem requiras, nullã poſſint reddere, ſed ad maiorum iudicia confugiant; quòd illi ſapientes fuerint, illi probauerint, illi ſcierint, quid eſſet optimum: ſe'q; ipſos ſenſibus ſpoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credunt. Sic impliciti rerum omnium ignorantia, nec ſe, nec Deos ſuos norũt.

dns 2 p

dns

pr

Atq; utinam ſoli errare, ſoli deſipere uellent. Alios etiã in conſortium mali ſui rapiunt, quaſi habituri ſolatiũ de perditione multorum. Sed hæc ipſa ignoratio efficit, ut in perſequendis ſapientibus tam mali ſint; fingant'q; ſe illis conſulere, illos ad bonam mentem uelle reuocare. Num igitur hoc, ſermone, aut aliqua ratione reddita facere nituntur? Minime; ſed ui, atque tormentis. O' mira, & cæca dementia in ijs putatur mala mens eſſe, qui fidem ſeruare conantur; in carnificibus autem bona. in ijs'ne mala mens eſt, qui contra ius humanitatis, contra fas omne lacerantur? an potius in ijs, qui ea faciunt in corporibus innocentum, quæ nec ſæuiſſimi latrones, nec iratiſſimi hoſtes, nec immaniſſimi barbari aliquando fecerunt? Adeó ne etiam ſibi mentiuntur, ut uiciſſim, boni, ac mali nomina transferant, & immutent? Quid ergo non, diem, noctem uocant? ſolem, tenebras? Alioquin eadem impudentia eſt, bonis, malorũ nomen imponere; ſapientibus, ſtultorum; iuſtis impiorum. quinimmo, ſiqua illis fiducia eſt uel in philoſophia, uel in eloquentia; arment ſe, ac refellant hæc noſtra, ſi poſſunt; congrediantur comminus, & ſingula quæq; diſcutiant. Decet eos, ſuſcipere defenſionem Deorum ſuorum; ne, ſi noſtra inualuerint (ut quotidie inualeſcunt) cum delubris, ac ludibrijs ſuis deſerantur. Et quoniam ui nihil poſſunt (augetur enim religio Dei, quanto magis premitur) ratione potius, & hortamentis agant. Procedant in medium pontifices, ſeu minores, ſeu maximi; flamines, augures, item reges ſacrificoli, qui'q; ſunt ſacerdotes, & antiſtites religionum. Conuocent nos ad contionem; cohortentur

religio.

ad ſuſcipiendos cultus Deorum; perſuadeant, multos eſſe, quorum numine, ac prouidentia regantur omnia; oſtendant, origines, & initia ſacrorum, ac deorum quomodo ſint mortalibus tradita; qui fons, quæ ratio ſit, explicent; proferant, quæ merces in cultu, quæ pœna in contemptu maneat; quare ab hominibus coli ſe uelint; quid illis, ſi beati ſunt, humana pietas conferat. quæ omnia non aſſeueratione propria (nec enim ualet quicquam mortalis hominis authoritas) ſed diuinis aliquibus teſtimonijs confirment; ſicuti nos facimus. Nõ eſt opus ui, & iniuria; quia religio cogi non poteſt. uerbis potius, q̃ uerberibus res agenda eſt, ut ſit uoluntas. diſtringant aciem ingeniorum ſuorum; ſi ratio eorum uera eſt, afferatur. parati ſumus audire, ſi doceãt. tacentibus certe nihil credimus; ſicut ne ſæuientibus quidem cedimus. Imitentur nos, aut rationem rei totius exponant. Nos enim non illicimus, ut ipſi obiectãt, ſed docemus, probamus, oſtendimus. Itaq; nemo à nobis retinetur inuitus. inutilis eſt enim Deo, qui deuotione, ac fide caret. Et tamen nemo diſcedit, ipſa ueritate retinente. Doceant iſti hoc modo, ſiqua illis fiducia ueritatis eſt; loquantur; hiſcant; audeant inquam diſputare nobiſcum aliquid eiuſmodi: iam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris noſtratibus error illorũ, ac ſtultitia irridebitur. Cum enim ſint peritiſſimi, Deorumq; progeniem, & res geſtas, & imperia, & interitus, & ſepulchra de libris nouerint; ipſosq; ritus, quibus ſunt initiati, uel ex rebus geſtis hominum, uel ex caſibus, uel etiam ex mortibus natos ſciant: incredibilis dementia eſt, Deos putare, quos fuiſſe mortales,

negare non audeant. uel ſi tam impudentes fuerint, ut negent; ſuæ illos, ac ſuorum literæ coarguant, ipſa deniq; illos ſacrorum initia conuincant. Sciant igitur uel ex hoc ipſo, quantum interſit inter uerum, & falſum; quando ipſi, quum ſint eloquentes, perſuadere non poſſunt; imperiti, ac rudes poſſunt; quia res ipſa, et ueritas loquitur. Quid ergo ſæuiunt? ut ſtultitiam ſuam dum minuere uolunt, augeant? longe diuerſa ſunt, carnificina, et pietas; nec poteſt aut ueritas cum ui, aut iuſtitia cum crudelitate coniungi. Sed merito non audent de rebus quicq̃ docere diuinis, ne à noſtris derideantur, & ſuis deſerantur. Nam ferè uulgus, cui ſimplex, incorruptumq; iudicium eſt, ſi myſteria illa cognoſcat, in memoriam mortuorum conſtituta, damnabit; aliudq; uerius, quod colat, quæret. Hinc fida ſilentia ſacris inſtituta ſunt ab hominibus callidis, ut neſciat populus, q̃d colat. Cum autem nos in eorũ doctrinis uerſemur, cur nobis aut non credunt, qui utrunq; nouimus? aut inuident, quia falſis uera prætulimus? ſed defendenda ſunt, inquiunt, ſuſcepta publicæ ſacra. O quàm honeſta uoluntate miſeri errant. Sentiunt enim, nihil eſſe in rebus humanis religione præſtantius; eamq; ſumma ui oportere defendi. ſed ut in ipſa religiōe, ſic in defenſionis genere falluntur. Defendenda enim religio eſt, non occidendo, ſed moriendo; non ſæuitia, ſed patientia; non ſcelere, ſed fide. illa enim malorum ſunt, hæc bonorum. Et neceſſe eſt, bonum in religione uerſari, non malum. Nam ſi ſanguine ſi tormentis ſi malo religionem defendere uelis; iam non defendetur illa, ſed polluetur, atq; uiolabitur. Nihil eſt enim tam uoluntarium, quàm re-

ligio. in qua ſi animus ſacrificãtis auerſus eſt; iam ſub-lata, iam nulla eſt. Recta igitur ratio eſt, ut religionem patientia, uel morte defendas. in qua fides conſeruata, & ipſi Deo grata eſt, & religioni addit authoritatẽ. Nam ſi is, qui in hac terreſtri militia regi ſuo fidẽ ſer-uat in aliquo egregio facinore; ſi poſtea uixerit, acce-ptior fit, & charior; ſi perierit, ſummam gloriam con ſequitur, quòd pro duce ſuo mortem occubuerit: quanto magis imperatori omnium Deo fides ſeruanda eſt, qui non tantum uiuentibus, ſed etiam mortuis præmium poteſt uirtutis exoluere? Igitur Dei cultus, quoniam mi-litiæ cœleſtis eſt, deuotionem maximam, fidemq; [illegible] derat. Quomodo enim Deus aut amabit colentem, [illegible] ipſe non ametur ab eo; aut præſtabit precanti, q[illegible] orauerit, cũ ad precãdũ neq; ex animo, neq; obſer[illegible] accedat? Iſti autem, cum ad ſacrificandum ue[illegible] ni-hil intimum, nihil proprium dijs ſuis offerunt; non in-tegritatem mentis, non reuerẽtiam, non timorem. Per-actis itaq; ſacrificijs inanibus, omnem religionem in templo, & cum templo, ſicut inuenerant, relinquunt; nihil'q; ſecum ex ea neq; afferunt, neque referunt. Inde eſt, quòd eiuſmodi religiones neq; bonos facere poſſunt, neq; firmos atq; immutabiles. Traducuntur itaq; ab his homines facile; quia nihil ibi ad uitam, nihil ad ſapien tiam, nihil ad fidem diſcitur. Quæ eſt enim ſuperſti-tio illorum deorum? quæ uis? quæ diſciplina? quæ origo? quæ ratio? quod fundamentum? quæ ſubſtantia? quò ten dit? aut quid pollicetur, ut ab homine poſſit fideliter ſer uari, fortiter'q; defendi? In qua nihil aliud uideo, q̃ ritum ad ſolos digitos pertinentem. Noſtra uero reli-

gio eo firma eſt, & ſolida, & immutabilis, quia iuſtitiam docet; quia nobiſcum ſemper eſt; quia tota in animo colentis eſt; quia mentem ipſam pro ſacrificio habet. illic nihil exigitur aliud, quàm ſanguis pecudum, & fumus, & inepta libatio: hic, bona mens, purum pectus, innocens uita. illuc ueniunt ſine delectu adulteræ impudicæ, lenæ procaces, obſcœnæ meretrices; ueniunt gladiatores, latrones, fures, uenefici, & precantur nihil aliud, quàm ut ſcelera impune committant. Quid enim latro ſacrificans, aut gladiator roget, niſi ut occidant? Quid uenenarius, niſi ut fallat? Quid meretrix, niſi ut plurimum peccet? Quid adultera, niſi aut mortem uiri, aut ut ſua impudicitia celetur? Quid lena, niſi ut multos bonis exuat? Quid fur, niſi ut plura cōpilet? Hic uero etiam leui, communi'q; peccato locus eſt nullus. Et ſiquis ad ſacrificium non integra conſcientia uenerit, audit, quæ illi Deus comminetur; ille, qui latebras cordis uidet; qui peccatis ſemper infeſtus eſt; qui exigit iuſtitiam, qui fidem poſcit. Quis hic malæ menti, aut malæ preci locus eſt? At illi infelices, nec ex ſceleribus ſuis intelligunt, quàm malũ ſit, quod colunt; quandòquidem flagitijs omnibus inquinati, ueniunt ad precandum: & ſe pie ſacrificaſſe opinantur, ſi cutem lauerint. tanquam libidines intra pectus incluſas ulli amnes abluant, aut ulla maria purificent. Quanto ſatius eſt, mentem potius eluere, quæ malis cupiditatibus ſordidatur; & uno uirtutis, ac fidei lauacro uniuerſa uitia depellere. Quod qui fecerit, quamlibet inquinatum, ac ſordidum corpus gerat, ſatis purus eſt.

Ipſi autem, quia neſciunt, uel quid, uel quomo-

do ſit colendum; cæci, & imprudentes, in contrarium cadunt. Adorant itaque hoſtes ſuos; latrones, & interfectores ſuos uictimis placant; & animas ſuas cum thure ipſo cremandas, aris deteſtabilibus imponunt. Iraſcuntur etiam miſeri, quòd non ſimiles alij pereant, incredibili mentium cæcitate. quid enim uideant, qui ſolem non uident? Quaſi uero ſi dij eſſent, indigerent hominum auxilio, aduerſus contemptores ſuos. quid ergo nobis iraſcuntur, ſi illi nihil poſſunt? niſi, quòd ipſi deos ſuos deſtruunt; quorum poteſtati diffidunt, magis irreligioſi, quàm qui omnino non colunt. Cicero in ſuis legibus, cum caſte ad ſacrificia præciperet accedere, Pietatem, inquit, adhibento, opes amouento. qui ſecus facit, Deus ipſe uindex erit. Recte hoc quidem. Neque enim fas eſt, deſperare de deo, quem ideo colas, quia potentem putes. Nam quomodo uindicare iniuriam colentis ſe poteſt, ſi ſuam non poteſt? Libet igitur, ex his quærere, cui potiſſimum præſtare ſe putent, cogendo inuitos ad ſacrificium. Ipſis'ne, quos cogunt? at non eſt beneficium, quod ingeritur recuſanti: ſed conſulendum eſt etiam nolentibus; quando quid ſit bonum, neſciunt. Cur ergo tam crudeliter uexant, excruciant, debilitant, ſi ſaluos uolunt? aut unde pietas tam impia, ut eos miſeris modis aut perdant, aut inutiles faciant, quibus uelint eſſe conſultum? An uero dijs præſtant? at non eſt ſacrificium, quod exprimitur inuito. niſi enim ſponte, atque ex animo fiat, execratio eſt; cum homines proſcriptione, iniurijs, carcere, tormentis adacti, faciunt. Si dij ſunt iſti, qui ſic coluntur; uel propter hoc ſolum colendi non ſunt, quòd ſic coli

caste ad sacra ... leges.

uolunt; digni ſcilicet deteſtatione hominum, quibus cũ lachrymis, cum gemitu, cũ ſanguine de membris omnibus fluente libatur. At nos contra, non expetimus, ut deum noſtrum; q̃ eſt omnium uelint, nolint; colat aliquis inuitus; nec, ſi non coluerit, iraſcimur. Confidimus enim maieſtati eius, qui tam contemptum ſui poſſit ulciſci, q̃ ſeruorum ſuorum labores, & iniurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne uerbo quidem reluctamur. ſed Deo remittimus ultionem; non ut ij faciũt, qui defenſores ſe eſſe deorum ſuorum uideri uolunt, et ſæuiunt efferate aduerſus non colentes. Ex quo intelligi datur, quàm non ſit bonum, Deos colere; quoniam bono potius adducendi homines ad bonum fuerant, nõ malo. Sed quia illud malum eſt, etiam officium eius bono caret. At enim puniendi ſunt, qui deſtruunt religiones. Num peius nos deſtruimus, q̃ natio Aegyptiorum? qui turpiſſimas beſtiarum, ac pecudum figuras colunt; quædam etiam pudenda dictu tanquam Deos adorant. Num peius quàm ijdem ipſi? qui, cum Deos colere ſe dicant, tamen eos publice, turpiterq́; derident; de quibus etiam mimos agi cum riſu, & uoluptate patiuntur. Qualis hæc religio, aut quanta maieſtas putanda eſt, quæ adoratur in templis, illuditur in theatris? Et qui hæc fecerint, non pœnas uiolati numinis pendunt, ſed honorati etiam, laudatiq; diſcedunt. Num peius nos deſtruimus, quàm quidã philoſophi, qui omnino nullos deos eſſe aiunt; ſed omnia ſua ſponte nata; omnia fortuitu fieri, quæ geruntur? Num peius q̃ epicurei, qui eſſe quidẽ Deos, ſed curare quicquam negant, neq; iraſci eos, neq; gratia commoueri? Quibus

dictis utiq; perſuadent colẽdos omnino non eſſe. ſiquidem nec colentes reſpiciunt, neque non colentibus iraſcuntur. Præterea cũ contra metus diſſerunt, nihil aliud efficere conantur, quàm ut nemo Deos timeat. Et hæc tamen ab hominibus & audiuntur libenter, & diſſeruntur impune. Non ergo ideo aduerſus nos inſaniunt, quia dij non coluntur à nobis; à multis enim non coluntur; ſed quia ueritas penes nos eſt, quæ (ut eſt ueriſſime dictum) odium parit. Quid igitur exiſtimabimus, niſi neſcire illos, quid patiantur? Perciti enim perferuntur cæco, & irrationabili furore; quem nos uidemus, illi neſciunt. Non enim ipſi homines perſequuntur, qui cauſam, cur iraſcantur innocentibus, non habent: ſed illi ſpiritus contaminati, ac perditi, quibus ueritas & nota eſt, & inuiſa; inſinuant ſe mentibus eorum, & inſtigant neſcios in furorem. Hi enim, quandiu pax eſt in populo Dei, fugitant iuſtos, & pauent: et cum corpora hominum occupant, animasq; diuexãt; adiurantur ab his, & nomine Dei ueri fugantur. Quo audito tremunt, exclamant, & uri ſe, uerberariq; teſtantur; & interrogati, qui ſint, quando uenerint, quomodo in hominem irrepſerint, confitentur. ſic extorti, & excruciati uirtute diuini nominis exulant. propter hæc uerbera, & minas, ſanctos, & iuſtos uiros ſemper oderunt. Et quia per ſe nocere his nihil poſſunt; publicis eos odijs perſequuntur, quos ſibi graues ſentiunt; exercentq; ſæuitiam, quam uiolentiſſime poſſunt; ut aut eorum fidem minuant per dolorem; aut, ſi id efficere non quiuerint, auferant omnino de terra; ne ſint, qui poſſint eorum nequitiam coërcere. Non me fugit, quid

reſponderi è contrario poſſit. Cur ergo Deus ille ſingularis, ille magnus, quem rerum potentem, quem dñm omnium confiteris, hæc fieri patitur; nec cultores ſuos aut uindicat, aut tuetur? Cur deniq; qui eũ non colunt, & opulenti, & potentes, & beati ſunt; & honoribus, regnoq; potiuntur; eoſq; ipſos ditioni ſuæ, ac poteſtati ſubiectos habent? Reddenda & huius rei ratio eſt, ne qđ remaneat erroris. Nã in primis hæc cauſa eſt, cur exiſtimetur religio Dei uim non habere; ꝙ inducuntur homines ſpecie terrenorũ, ac præſentium bonorũ, quæ ad curã mentis nullo modo pertinent. quibus quia carere iuſtos uident, & affluere iniuſtos: & dei cultum inanẽ arbitrantur, in quo ineſſe illa nõ cernunt; & Deorum ritus æſtimant ueros, qm̃ cultores eorum & diuitijs, & honoribus, & regnis fruantur. Verum ij, qui ſunt in hac exiſtimatione, non perſpiciunt altius uim, rationemq́; hominis; quæ tota nõ in corpore, ſed in mente eſt. Nihil .n. uident amplius, q̃ uidetur corpus ſcilicet; quod, q̃a uidetur oculis, manuq; tractabile eſt; imbecillũ, fragile, mortale eſt; cuius ſunt illa omnia bona, quæ cupiditati, ac miraculo ſunt, opes, honores, imperia; qm̃ corpori afferunt uoluptates; & ideo tam caduca ſunt, quàm corpus ipſum. Animus uero, in quo ſolo eſt homo; quoniam ſubiectus oculis non eſt; nec bona eius aſpici poſſunt, quæ in ſola uirtute ſunt poſita; et ideo tam ſtabilis, & conſtans, & perpetuus ſit, neceſſe eſt, ſicut ipſa uirtus, in qua eſt animi bonum. Lõgum eſt, uniuerſas uirtutis ſpecies promere; ut de ſingulis doceam, quàm neceſſe ſit, ſapientem, ac iuſtum uirum longe ab illis omnibus bonis abhorrere. quibus quia fruuntur

iniuſti, Deorum cultus ueri, & efficaces eſſe creduntur. Quod ad præſentē pertinet quæſtionem, ſatis eſt, ſi ex una uirtute id probemus, quod intendimus. Nempe magna, & præcipua uirtus eſt patientia; quam pariter et uulgi uoces publicæ, & philoſophi, & oratores ſummis laudibus celebrant. Quòd ſi negari nō poteſt, q̄n ſumma ſit uirtus; neceſſe eſt, iuſtum, & ſapientem uirum in poteſtate eſſe hominis iniuſti, ut capiat patientiam. Patientia eſt enim malorum, quæ aut inferuntur, aut accidunt, cum æquanimitate perlatio. Ergo iuſtus, ac ſapiens, quia uirtutem capit, habet in ſe patientiam; qua carebit omnino, ſi nihil patietur aduerſi. Contra, qui in rebus proſperis agit, impatiens eſt, & uirtute maxima caret. Impatientem dico, quia nihil patitur. Innocentiā quoq; ſeruare non poteſt. quæ & ipſa iuſto, & ſapienti uiro propria uirtus eſt. Sed & nocet ſæpe, & concupiſcit aliena; & rapit, quæ cupierit, per iniuriam; quia uirtutis expers, uitio, peccatoq́; ſubiectus eſt. Dominari affectat in liberos; quia temperantiam non habet; & fragilitatis oblitus, animo inſolenter elato tumet. Inde iniuſti, ac Deū neſciētes, et diuitijs, & potentia, & honoribus florent. Hæc n. cuncta, iniuſtitiæ præmia ſunt; quia et perpetua eſſe nō poſſunt; & per cupiditatē, uiolentiamq́; quæruntur. Iuſtus uero, ac ſapiens, quia illa omnia, humana (ut eſt à Lælio dictum) ſua bona, diuina iudicat; nec alienum quicq̄ concupiſcit, neque quē contra ius humanitatis lædat omnino; nec ullam potentiā, honoremúe deſyderat, ne cui faciat iniuriam. Scit enim cunctos ab eodem Deo, & eadem conditione generatos, iure fraternitatis eſſe coniunctos. Sed et ſuo conten-

tus, & paruo; quia fragilitatis ſuæ memor, non amplius quærit, q̃ unde uitam ſuſtentet; & ex eo ipſo, qđ habuerit, impertit etiam non habenti, quia pius eſt. pietas etiam ſumma uirtus eſt. Accedit eò, ꝙ uoluptates caducas, uitioſasq́; contemnit, quarum cauſa opes appetuntur, quoniam continẽs eſt, ac libidinum uictor. Idem nihil timoris, atq; inſolentiæ gerens, non extollit ſe altius, nec erigit ſuperbum caput; ſed placidus, & concors, & comis, & planus eſt, quia conditionem ſuã nouit. Cum ergo iniuriam nulli faciat; nec aliena cupiat; nec ſua quoq;, ſi ui auferantur, defendat, cũ ſciat etiam illatam iniuriam moderate ferre, quia uirtute præditus eſt: neceſſe eſt, iuſtum hominem ſubiectum eſſe iniuſto, & contumelijs affici ab inſipiente ſapientem; ut & ille peccet, quia iniuſtus eſt; & hic in ſeruitutem abeat, quia iuſtus eſt. Siquis autem uolet ſcire plenius, cur malos, & iniuſtos, Deus, potentes, beatos, & diuites fieri ſinat; pios contra humiles, miſeros, inopes eſſe patiatur: ſumat eum Senecæ librũ, cui titulus eſt, Quare bonis uiris multa mala accidant, cum ſit prouidentia. in quo ille multa, non plane imperitia ſeculari, ſed ſapiẽter, ac pene diuinitus elocutus eſt. Deus, inquit, homines pro liberis habet; ſed corruptos, & uitioſos, luxurioſe, ac delicate patitur uiuere, quia non putat emendatione ſua dignos. Bonos autem, quos diligit, caſtigat ſæpius, et aſſiduis laboribus ad uſum uirtutis exercet; nec eos caducis, ac mortalibus bonis corrumpi, ac deprauari ſinit. Vnde nemini mirũ debet uideri, ſi pro noſtris ſæpe delictis caſtigamur à Deo. Immo uero, cum uexamur, ac premimur, tum maxime gratias agimus indulgen-

tiſſimo patri; ꝙ corruptelam noſtram non patitur longius procedere; ſed plagis, ac uerberibus emendat. Ex quo intelligimus, eſſe nos Deo curæ; quibus quoniam peccamus, iraſcitur. Nam cum poſſet populo ſuo et opes, & regna largiri, ſicut dederat ante Iudæis; quorum nos ſucceſſores, ac poſteri ſumus: idcirco eum uoluit ſub aliena ditione, atq; imperio degere, ne rerum proſperarum felicitate corruptus, in luxuriam laberetur, ac Dei præcepta contemneret; ſicut illi maiores noſtri, qui ſæpe terrenis, ac fragilibus his bonis eneruati, aberrarunt à diſciplina; & legis uincula ruperunt. prouidit ergo, quatenus cultoribus ſuis præſtaret quietem, ſi mandata ſeruaſſent; & tamen eos emendaret, ſi præceptis non obtemperaſſent. Itaq; ne tam corrumperentur otio, q̃ patres eorum licentia; premi eos uoluit ab ijs, in quorum manibus eos collocauit; ut & labantes confirmet; & corruptos, ad fortitudinem reparet; & fidos experiatur, ac tentet. Quomodo enim poteſt imperator militũ ſuorum probare uirtutem, niſi habuerit hoſtem? Et illi tamen aduerſarius exurgit inuito; quia mortalis eſt, et uinci poteſt. Deo autem quia repugnari non poteſt, ipſe aduerſarios nomini ſuo excitat; non qui contra ipſum Deum pugnent, ſed contra milites eius; ut deuotionẽ, ac fidem ſuorum uel probet, uel corroboret; donec preſſuræ uerberibus defluentem corrigat diſciplinam. Eſt & alia cauſa, cur aduerſum nos perſecutiones fieri ſinat; ut Dei populus augeatur. Nec eſt difficile mõſtrare, cur, aut quomodo fiat. Primum, fugantur à Deorũ cultibus plurimi, odio crudelitatis. qui enim talia ſacrificia nõ horreant? Deinde placet quibuſdam uirtus,

ac fides ipſa. Nonnulli ſuſpicantur, Deorum cultum nō ſine cauſa malum putari à tam multis hominibus, ut emori malint, quàm id facere; quod alij faciunt, ut uiuant. Aliqui cupiunt ſcire, quidnam ſit illud bonum, quod ad mortem uſq; defenditur; quod omnibus, quæ in hac uita, iucunda ſunt, & chara, præfertur; à quo nec bonorum, nec lucis amiſſio, nec dolor corporis, nec uiſcerum cruciamenta deterrent. Valent hæc plurimum; ſed illæ maxime cauſæ noſtrorum numerum ſemper auxerūt. Audit circunſtans populus, inter ipſa tormenta dicentes, non ſacrificare ſe lapidibus humana manu factis, ſed Deo uiuo, qui ſit in cœlo. Multi hoc uerum eſſe intelligunt, & in pectus admittunt. Deinde, ut fieri ſolet in rebus incertis, dum inter ſe inuicem quærunt, quæ ſit huius perſeuerātiæ cauſa; multa, quæ ad religionem pertinent, diuulgata, ac per rumorem uiciſſim aucupata, diſcuntur: quæ quia bona ſunt, placeant, neceſſe eſt. Præterea, ultio conſecuta, ſicut ſemper accidit, ad credendum uehementer impellit. Ne hæc quidem leuis cauſa eſt; quòd immundi dæmonum ſpiritus, accepta licentia, multorum ſe corporibus immergunt; quibus poſtea eiectis, omnes, qui reſanati fuerint, adhæreant religioni, cuius potentiam ſenſerunt. Hæ tot cauſæ in unum collatæ, magnam Deo multitudinem mirabiliter acquirunt. Quicquid ergo aduerſum nos mali, principes moliuntur fieri ipſe permittit. Et tamen iniuſtiſſimi perſecutores, quibus Dei nomen contumeliæ, ac ludibrio fuit; non ſe putent impune laturos, quia indignationis aduerſus nos eius, quaſi miniſtri fuerunt. Punientur enim iudicio Dei, qui accepta

poteſtate ſupra humanum modum fuerint abuſi; et inſultauerint etiam Deo *ſuperbius; eius'q; nomen æternum, ueſtigijs ſuis ſubiecerint, impie, nefarie'q; calcandum.* Propterea *uindicaturum ſe in eos celeriter pollicetur, & exterminaturum beſtias malas de terra.* Sed *idem, quis populi ſui uexationes & hic in præſenti ſoleat uindicare; tamen iubet, nos expectare patienter illum cœleſtis iudicij diem, quo ipſe pro ſuis quenq; meritis aut honoret, aut puniat.* Q*uapropter non ſperent ſacrilegæ animæ, contemptos, et inultos fore, quos ſic obterunt.* V*eniet ueniet rabioſis, & uoracibus lupis merces ſua; qui iuſtas, & ſimplices animas, nullis facinoribus admiſſis, excruciauerunt.* Nos *tantummodo laboremus, ut ab hominibus nihil aliud in nobis, niſi ſola iuſtitia puniatur.* Demus *operam totis uiribus, ut mereamur à* Deo *ſimul & ultionem paſſionis, & præmium.*

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER SEXTVS, DE VERO CVLTV AD CONSTANTINVM IMPERATOREM.

Vod erat officium ſuſcepti muneris, diuino ſpiritu inſtruente, ac ſuffragante ipſa ueritate compleuimus. Cuius aſſerendæ, atq; illuſtrandæ cauſam mihi & ſcientiam, & fides, et ipſe Dominus noſter impoſuit: ſine quo nec ſciri quicquam poteſt, nec explicari. Venio nũc ad id, quod eſt ſummum operis huius, & maximum; ut doceam quo ritu, quóue ſacrificio Deum coli oporteat. Id enim eſt hominis officium; in eóq; ſolo ſumma rerum, & omnis beatæ uitæ ratio conſiſtit: quandoquidem propterea ficti, & inſpirati ab eo ſumus, nõ ut cœlum uideremus, & ſolem (quod Anaxagoras putauit) ſed ut artificem ſolis, & cœli Deum pura, & integra mente coleremus. Quamuis autem præcedentibus libris, pro ingenij mediocritate defenderim ueritatem; tamen ex ritu quoq; ipſo elucere uel maxime poteſt. Nihil enim, ſancta, et ſingularis illa maieſtas, aliud ab homine deſyderat, quàm ſolam innocentiam: quam ſiquis obtulerit Deo; ſatis pie, ſatis religioſe litauit. Homines autem neglecta iuſtitia, cum ſint omnibus flagi-

tijs, ac ſceleribus inquinati, religioſos ſe putent, ſi templa, ac aras, hoſtiarum ſanguine cruentauerint; ſi focos odorati, ac ueteris uini profuſione madefecerint. Quin etiam ſacras dapes apparant; & exquiſitas epulas, quaſi aliquid inde libaturis offerunt. Quicquid aſpectu rarum, quicquid opere, aut odore pretioſum eſt, id gratum eſſe dijs ſuis non ex aliqua diuinitatis ratione, quam neſciunt, ſed ex ſuis cupiditatibus iudicant; nec intelligunt, terrenis opibus Deum non indigere. Nihil enim ſapiunt, niſi terram; bonaq; & mala, ſolius corporis ſenſu, & uoluptate perpendunt. Huius arbitrio, ut religionem pōderant, ſic totius uitæ ſuæ acta diſponunt. Et quoniam ſe ſemel à cœli contemplatione auerterunt, ſenſum'q; illum cœleſtem corpori mancipauerunt; libīdinibus frena permittunt; tanquam ſecum ablaturi uoluptatem, quām momentis omnibus capere feſtinant; cum animus miniſterio corporis, nō corpus miniſterio animi uti debeat. Iidem maximum bonum iudicant opes, quas ſi bonis artibus aſſequi non poſſunt, malis aſſequuntur; fraudant; rapiunt; ſpoliant; inſidiantur; abiurant. nihil deniq; moderati, aut penſi habent, dummodo auro coruſcent; argento, gemmis, ueſtibus fulgeant; auidiſſimo uentri opes ingerant; ſtipati familiarium gregibus, per dimotum populum ſemper incedant. Sic addicti, & ſeruientes uoluptatibus, uim, uigorem'q; mentis extinguunt; & cum uiuere ſe maxime putant, ad mortem concitatiſſime properant. Nā, ſicut in ſecundo libro docuimus; cœli ratio in animo, terræ autem in corpore eſt; qui bona negligunt animi, & corporis appetunt; in tenebris, ac morte uerſan-

tur, quæ ſunt terræ, atq; corporis; quia uita, & lumen à cœlo eſt; cuius quoniam expertes ſunt, corpori ſeruiendo, longe abſunt ab intellectu rerum diuinarum. Eadem miſeros ubiq; cæcitas premit. ſicut enim qui ſit uerus Deus, ita qui ſit uerus cultus, ignorant.

Mactant igitur opimas, ac pingues hoſtias Deo quaſi eſurienti; profundunt uina tanquam ſitienti; accendũt lumina uelut in tenebris agenti. Quòd ſi ſuſpicari, aut percipere animo poſſent, quæ ſint bona illa cœleſtia; quorum magnitudinẽ, terreno adhuc corpore obuoluti, ſenſu capere nõ poſſumus: iam ſe cum his officijs inanibus, ſtultiſſimos eſſe cognoſcant. Vel ſi cœleſte lumen, quod dicimus ſolem, contemplari uelint; iam ſentiant, quòd non indigeat lucernis eorum Deus; qui ipſe in uſum hominis tam clarã, tam candidã lucem dedit. et tamen cũ in tam paruo circulo, qui propter longinquitatem, non amplius, q̃ humani capitis uidetur habere menſurã, tantum ſit fulgoris, ut eum mortaliũ luminũ acies non queat contueri; & ſi pauliſper intenderis, hebetatos oculos caligo, ac tenebræ conſequantur: qd tandem luminis, quid claritatis apud ipſum Deum, penes quem nulla nox eſt, eſſe arbitremur? qui hãc ipſam lucem ſic moderatus eſt, ut neq; nimio fulgore, neq; calore uehementi noceret animantibus; tantumq́; iſtarũ rerum dedit ei, quantũ aut mortalia corpora pati poſſunt, aut frugum maturitas poſtularet. Num igitur mentis ſuæ compos putandus eſt, qui authori, & datori luminis, candelarum, ac cerarum lumen offert pro munere? Aliud uero ille à nobis exigit lumen, & quidem non fumidum, ſed (ut ait poëta) liquidum, atque clarum,

mentis ſcilicet; propter quod à poëtis pius nuncupatur; quod exhibere non poteſt, niſi qui Deum agnouerit. Illorum autem Dij, quia terreni ſunt, egent luminibus, ne in tenebris ſint. quorum cultores, quia cæleſte nihil ſapiunt; etiam religiones, quibus deſeruiunt, ad terram reuocant. In ea enim lumine opus eſt; quia ratio eius, & natura tenebroſa eſt. Itaq; dijs nõ cæleſtem ſenſum, ſed humanum potius attribuũt. ideóq; illis neceſſaria, & grata credunt eſſe, quæ nobis; quibus aut eſurientibus, opus eſt cibo; aut ſitientibus, potu; aut ueſte, algentibus; aut cum ſol deceſſerit, lumine, ut uidere poſſimus. Nullis igitur ex rebus tam probari, et intelligi poteſt, Deos iſtos, cum aliquando uixerint, mortuos eſſe, quàm ex ipſo ritu, qui eſt totus è terra. Quid enim cæleſtis in ſe boni poteſt habere pecudum ſanguis effuſus, quo aras inquinant? niſi forte Deos exiſtimant eo ueſci, quod homines aſpernantur attingere. Et quiſquis illis hanc ſaginam præſtiterit, quamuis ille graſſator, adulter, ueneficus, paricida ſit; beatus, ac felix erit. Hũc diligunt, hunc tuentur, huic omnia, quæ optauerit, præſtant. Merito ergo Perſius huiuſcemodi ſuperſtitiones ſuo more deridet.

—Qua tu (inquit) mercede Deorum
Emeris auriculas; pulmone, & lactibus unctis?

Sentiebat uidelicet, non carne opus eſſe ad placandam cæleſtem maieſtatem, ſed mente ſancta, et iuſto animo, & pectore (ut ipſe ait) quod naturali ſit honeſtate generoſum. Hæc eſt religio cæleſtis, non quæ cõſtat ex rebus corruptis, ſed quæ uirtutibus animi, qui oritur è cælo. Hic uerus eſt cultus; in quo mens colentis, ſeipſam

Deo immaculatam uictimã ſiſtit. Id autem ipſum quomodo conſequendum, quomodo præſtandum ſit, docebit huius libri diſputatio. Nihil enim tam præclarum, hominiq; conueniens poteſt eſſe, quàm erudire homines ad iuſtitiã. Apud Ciceronem Catulus in Hortenſio philoſophiam rebus omnibus præferens, malle ſe dicit uel unum paruum de officio libellum, quàm longam orationem pro ſeditioſo homine Cornelio. Quæ ſententia non utiq; Catuli, qui fortaſſe illud non dixit, ſed Ciceronis eſt putanda, qui ſcripſit. Credo ut libellos, quos de officijs erat ſcripturus, commendaret: in quibus ipſis, nihil eſſe teſtatur in omni philoſophia melius, & fructuoſius, q̃ præcepta uitæ dare. Quod ſi hoc illi faciũt, quibus non eſt ueritas cognita; quanto magis nos facere debemus, qui à Deo eruditi, et illuminati, poſſumus uera præcipere? nec tamen ſic docebimus, ut quaſi prima uirtutis elementa tradamus, quod eſt infinitum; ſed tanquam docendum ſuſceperimus eum, qui apud illos iam perfectus eſſe uideatur. Manentibus enim præceptis eorum, quæ ſolent ad probitatem recte dari, ignota illis ſuperſtruemus, ad perficiendam, conſumandamq; iuſtitiam, quam non tenent. Ea uero, quæ poſſunt cum illis eſſe communia, prætermittam; nequid ab ijs uidear mutuari, quorum errores coarguere, atq; aperire decreuerim. Duæ ſunt uiæ Conſtantine Imp. per quas humanam uitam progredi neceſſe eſt; una, quæ in cœlum ferat; altera, quæ ad inferos deprimat; quas et poëtæ in carminibus, & philoſophi in diſputationibus ſuis induxerunt. Et quidem philoſophi alteram uirtutum eſſe uoluerunt, alteram uitiorum; eamq;, quæ ſit

aſſignata uirtutibus, primo aditu eſſe & arduam, & cōfragoſam; in qua ſiquis difficultate ſuperata, in ſummum eius euaſerit, habere eum de cætero planum iter, lucidum, amœnumq́; campum, & omnes laborū ſuorum capere fructus uberes, atq; iucundos. Quos autem prim aditus difficultas deterruerit; eos in eam uitiorū uiam labi, atq; deflectere, quæ primo ingreſſu ſit quaſi amœna, multóq; tritior: deinde cum in eā paulo ulterius proceſſerint, amœnitatis eius ſpeciem repente ſubduci: exoriri autem uiam præcipitem, nunc ſaxis aſperam, nunc obductam ſentibus, nunc gurgitibus interciſam, uel torrētibus rapidam; ut laborare, hærere, labi, cadere ſit neceſſe. Quæ omnia eo proferuntur, ut appareat, in uirtutibus capiendis, labores eſſe maximos; in perceptis autem, maximos fructus, et ſolidas, atq; incorruptas uoluptates; uitia uero quibuſdam delinimentis naturalibus illicere animos hominū; & inaniū iucunditatum ſpecie captos, ad acerbas amaritudines, miſeriasq; perducere. Sapiēs prorſus diſputatio, ſi uirtutum ipſarū formas, atq; terminos ſcirent. Non. n. didicerāt, uel quæ ſint, uel quid eas mercedis à Deo maneat; quod nos his duobus libris docebimus. Hi uero, quia ignorabant, aut dubitabāt, animas hominū immortales eſſe: & uirtutes, et uitia terrenis honoribus, aut pœnis æſtimauerunt. Omnis ergo hæc de duabus uijs diſputatio, ad frugalitatē, ac luxuriā ſpectat. Dicunt. n. humanæ uitæ curſum. Y. literæ eſſe ſimilē; quòd unuſquiſq; hominū, cum primū adoleſcentiæ limen attigerit, & in eum locum uenerit, partes ubi ſe uia findit in ambas; hæreat nutabundus, ac neſciat in quam ſe partem po-

tius inclinet. Si ducem nactus fuerit, qui dirigat ad meliora titubantem; hoc eſt, ſi aut philoſophiam didicerit, aut eloquentiam, aut aliquid honeſtæ artis, quò euadat ad bonam frugem; quod fieri ſine labore maximo non poteſt: honeſtam, ac copioſam uitã, diſputant, peracturum: Si uero doctorem frugalitatis non inuenerit; in ſiniſtram uiam, quæ melioris ſpeciem mentiatur, incedere; ideſt, deſidiæ, inertiæ, luxuriæ ſe tradere; quæ ſuauia quidem uidentur ad tempus, uera bona ignoranti; pòſt autem amiſſa omni dignitate, ac re familiari, in omnibus miſerijs, ignominiáq; uicturum. Ad corpus ergo, & ad hanc uitam, quam in terra ducimus, fines earum uiarum retulerunt. Poëtæ fortaſſe melius, qui hoc biuium apud inferos eſſe uoluerunt. Sed in eo falluntur; quòd eas uias mortuis propoſuerunt. Vtriq; ergo uere, ſed tamen utriq; non recte; quia oportuit, uias ipſas ad uitam, fines earũ ad mortem referri. Nos igitur melius, & uerius, qui duas iſtas uias, cæli, et inferorum eſſe dicimus; quia iuſtis immortalitas, iniuſtis pœna æterna propoſita eſt. Quomodo autem uitæ iſtæ uel in cœlum tollant, uel ad inferna præcipitent, explicabo; aperiamq́;, quæ ſint uirtutes, quas philoſophi neſcierunt: tum, earum quæ ſint præmia; ſimul etiam quæ ſint uitia, quæue eorum ſupplicia, monſtrabo. Nam fortaſſe aliquis expectet, ut ſeparatim de uitijs, ac uirtutibus dicam; cum de bono, aut malo diſſerentibus nobis, etiã quod eſt contrariũ poſſit intelligi. Siue enim uirtutes inferas; uitia ſua ſponte decedent. ſiue etiam uitia eximas; uirtutes ultro ſubibũt. ſic bonorum, ac malorum conſtituta natura eſt, ut ſe

inuicem ſemper oppugnent, ſemper expellant. ita fit, ut neq; uitia detrahi ſine uirtutibus poſſint, nec uirtutes inſeri ſine detractione uitiorum. Has igitur uias longe aliter inducimus, quã à philoſophis induci ſolent: Primũ, quòd utriq; præpoſitum eſſe dicimus ducem, utrũq; immortalem: ſed alterũ honoratum, qui uirtutibus, ac bonis præſit; alterum damnatum, qui uitijs, ac malis. Illi autem in dexteriore tantum uia ducem ponunt, neque unum, neq; perpetuum. Siquidem quemlibet doctorem bonæ artis inducunt, qui à deſidia reuocet homines, et frugi eſſe doceat. Sed neq; ingredi faciunt in eam uiam, niſi pueros, et adoleſcentes; uidelicet ꝙ artes diſcantur in his ætatibus. Nos autem, omnis ſexus, & generis, et ætatis, in hoc cœleſte iter inducimus: quia Deus, qui eius uiæ dux eſt, immortalitatem nulli homini nato negat. Forma quoq; ipſarum uiarum non ita eſt, ut illi putauerunt. Quid enim opus eſt. Y. litera in rebus contrarijs, atq; diuerſis? Sed altera illa melior, conuerſa eſt ad ſolis ortum; altera illa deterior, ad occaſum: quoniã qui ueritatem, ac iuſtitiam ſequitur, is accepto immortalitatis præmio, perenni luce potietur: qui autem ab illo malo duce illectus prætulerit uitia uirtutibus, mendaciũ ueritati; neceſſe eſt, ad occaſum, & tenebras deferatur. Deſcribam igitur utranq; & earum proprietates, habitusq; monſtrabo. Vna eſt itaq; uirtutis, ac bonorum uia, quæ fert non in Elyſios campos (ut poëtæ loquuntur) ſed ad ipſam mundi arcem.

—At læua, malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

eſt enim criminatoris illius, qui prauis religionibus in-

ſtitutis, auertit homines ab itinere cœleſti, & in uiam perditionis inducat. Cuius uiæ ſpecies, & figura ſic eſt compoſita in aſpectu, ut plana, & patens, & omni genere florũ, atq; fructuum delectabilis eſſe uideatur. in ea enim poſuit Deus omnia, quæ pro bonis habentur in terra; opulentiam dico, honorem, quietem, uoluptatem, illecebras omnes: ſed cum his pariter iniuſtitiam, crudelitatem, ſuperbiam, perfidiam, libidinem, cupiditatem, diſcordiam, ignorantiam, mendacium, ſtultitiam, cæteraq; uitia. Exitus autem huius uitæ talis eſt. Cum uentum fuerit ad extremum, unde iam regredi non licet; cum omni ſua pulchritudine tam ſubito præciditur, ut non ante quis fraudem proſpicere poſſit, quàm præcipitatus in altitudinem profundam cadat. Quiſquis.n. præſentium bonorum ſpecie captus, et in his conſequẽdis, ac fruendis occupatus, non præuiderit ea, quæ poſt mortem ſecutura ſunt; ſe'q; à Deo auerterit: is uero ad inferos deiectus, in æternam damnabitur pœnam. Via uero illa cœleſtis, difficilis, & cliuoſa propoſita eſt, uel ſpinis horrentibus aſpera, uel ſaxis extantibus impedita; ut cum ſummo labore, ac pedum tritu, cum'q; magna cadendi ſolicitudine ſit cuiq; gradiendum. In hac poſuit iuſtitiam, temperantiam, patientiam, fidem, caſtitatem, abſtinentiam, concordiam, ſcientiam, ueritatẽ, ſapientiã, cæteras'q; uirtutes; ſed ſimul cum his paupertatem, ignominiam, laborem, dolorem, amaritudines omnes. Quiſquis enim ſpem ſuam porrexerit longius, & meliora maluerit; carebit his terræ bonis; ut expeditus, ac leuis difficultatẽ uiæ ſuperet. Nec enim poteſt, qui ſe apparatu regio circundederit, aut diuitijs onera-

uerit, anguſtias illas uel ingredi, uel tenere. Vnde intelligitur, icirco malis, & iniuſtis facilius prouenire, quæ cupiant; quia prona, & decliuis eſt eorum uia: bonis autem, quæ optent, difficile procedere; quia difficili, & arduo itinere gradiuntur. Iuſtus ergo, quoniam durum, aſperumq; iter ingreſſus eſt, contemptui, deriſui, odio ſit, neceſſe eſt. Omnes. n. quos cupiditas, aut uoluptas præcipites trahit, inuidēt ei, qui uirtutē capere potuit; & iniq; ferunt, id habere aliquē, quod ipſi nō habent. Erit itaq; pauper, humilis, ignobilis, ſubiectus iniuriæ; & tamen oīa, quæ amara ſunt, perferens. Et ſi patientiam iugem, ad ſummū illum gradum, finemq; perduxerit, dabitur ei corona uirtutis; & à Deo pro laboribus, quos in uita propter iuſtitiā pertulit, immortalitate donabitur. Hæ ſunt uiæ, quas Deus humanæ uitæ aſſignauit; in quibus ſingulis & bona oſtendit, & mala, ſed ordine præpoſtero, atq; conuerſo. In una enim monſtrauit tēporalia prius mala cū æternis bonis; quĩ eſt ordo melior: in altera, temporalia prius bona, cum æternis malis; q̃ eſt ordo deterior: ut quicunq; præſentia mala cū iuſtitia delegerit; maiora, & certiora cōſequatur bona, q̃ fuerunt illa, quæ ſpreuit: quiſquis autem præſentia bona præpoſuerit iuſtitiæ; in maiora, et longiora incidat mala, q̃ fuerunt illa, quæ fugit. Hæc enim uita temporalis, quia breuis eſt; icirco & bona eius, & mala, breuia ſint, neceſſe eſt. Illa uero ſpiritalis, quæ huic terrenæ contraria eſt; quoniā ſempiterna eſt; icirco & bona eius, & mala ſempiterna ſunt. Ita fit, ut & bonis breuibus mala æterna, & malis breuibus bona æterna ſuccedant. Itaq; cum ſimul propoſita

ſint homini bona, et mala; conſyderare unumquēq; ſe- cum decet, quanto ſatius ſit, perpetuis bonis mala breuia penſare; q̄ pro breuibus, et caducis bonis mala perpetua ſuſtinere. Nā ſicut in hoc ſeculo, cum eſt propoſitum cum hoſte certamen, prius laborandum eſt, ut ſis poſtmodum in otio; eſuriendum; ſitiendum; æſtus, frigora perferenda; humi quieſcendum; uigilandum; periclitandum eſt, ut ſaluis pignoribus, & domo, & re familiari, & omnibus pacis, ac uictoriæ bonis perfruĕ poſſis: ſin autem præſens otium malueris, quàm laborem; malum tibi maximum facias, neceſſe eſt: præoccupabit enim aduerſarius non reſiſtentem; uaſtabuntur agri; diripietur domus; in prædam uxor, ac liberi uenient; & tu ipſe interficiere, aut capiere: quæ omnia ne accidant, præſens commodum differendum eſt, ut maius, longiusq; pariatur: Sic in omni hac uita, quia nobis aduerſarium Deus reſeruauit, ut poſſemus capere uirtutem; omittenda eſt præſens uoluptas, ne hoſtis opprimat; uigilandum, ſtationes agendæ, militares expeditiones obeundæ, fundendus ad ultimum cruor, omnia deniq; amara, & grauiora, patienter ferenda; eo quidē promptius, quo nobis Imperator noſter Deus præmia pro laboribus æterna conſtituit. Et cum in hac terrena militia, tantum homines laboris exhauriant, ut ea ſibi pariant, quæ poſſunt eodem modo perire, quo parta ſunt; certe nobis nullus labor eſt recuſandus, quibus id acquiritur, quod nullo modo poſſit amitti. Voluit enim Deus, qui homines ad hanc militiam genuit, expeditos in acie ſtare; & intentis acriter animis, ad unius hoſtis inſidias, uel aptos impetus uigilare; q̄ nos,

ſicut periti, & exercitati duces ſolent, uarijs artibus capiat, pro cuiuſq; natura, & moribus ſæuiens. Alijs.n. cupiditatem inſatiabilem immittit; ut opibus ſuis tanquam compedibus illigatos, à uia ueritatis excutiat. Alios inflammat iræ ſtimulis; ut ad nocendum potius intentos, à Dei contemplatione detorqueat. Alios immoderatis libidinibus immergit; ut uoluptati, & corpori ſeruientes, ad uirtutem reſpicere non poſſint. Alijs uero inſpirat inuidiã, ut ſuis ipſi tormentis occupati, nihil cogitẽt aliud, niſi eorũ, quos oderint, felicitatẽ. Alios inflammat ambitionibus. Ii ſunt, qui ad gerendos magiſtratus omnem uitæ ſuæ operã, curamq; conuertũt; ut faſtos ſignent, & annis nomen imponant. Quorundam cupiditas tendit altius; non ut prouincias temporali gladio regant; ſed ut infinita, & perpetua poteſtate Dominos ſe dici uelint uniuerſi generis humani. Quos autem pios uiderit, uanis implicat religionibus, ut impios faciat. Iis uero, qui ſapientiam quærunt, philoſophiam in oculos impingit; uti ſpecie lucis excæcet; nequis comprehendat, ac teneat ueritatem. Sic hominibus obſtruxit aditus omnes, et obſepſit uias, publicis lætus erroribus. quos ut diſcutere poſſemus, ipſumq; authorem malorũ uincere, illuminauit nos Deus, & armauit uera, cæleſtiq; uirtute; de qua nunc mihi differendum eſt. Sed prius quàm ſingulas uirtutes exponere incipiã, determinanda eſt ipſa uirtus; quam nõ recte philoſophi definierunt, quid eſſet, aut in quibus rebus; quid operis, quid habeat officij. Nomen itaq; ſolum retinuerunt; uim uero, & rationem, & effectum perdiderunt. Quæcunq; autem in definitionem uirtutis ſo-

lent dicere, paucis uerſibus colligit, & enarrat Lucilius. quos malo equidē ponere; ne, dum multorum ſententias refello, ſim longior, quàm neceſſe eſt.

Virtus Albine eſt, pretium perſoluere uerum;
Queis inuerſamur, queis uiuimus rebus adeſſe.
Virtus eſt hominis, ſcire id, quod quæq; habeat res.
Virtus, ſcire homini, rectum, utile, quid ſit honeſtum,
Quæ bona, quæ mala item, q̄d inutile, turpe, inhoneſtū.
Virtus, quærendæ finem rei ſcire, modumq́;.
Virtus, diuitijs pretium perſoluere poſſe.
Virtus, id dare, quod re ipſa debetur honori:
Hoſtem eſſe, atq; inimicum hominū, morumq́; malorū;
Contra, defenſorem hominum, morumq́; bonorum;
Hos magnificare, his bene uelle, his uiuere amicum:
Commoda præterea patriæ ſibi prima putare,
Deinde parentum, tertia iam, poſtremaq; noſtra.

Ab ijs definitionibus, quas poeta breuiter comprehendit, M. Tullius traxit officia uiuendi, Panætium ſtoicū ſecutus; eaq; tribus uoluminibus incluſit. Hæc autem q̄ falſa ſint, mox uidebimus; ut appareat, quātum in nos dignatio diuina contulerit, quæ nobis aperuit ueritatē. Virtutem eſſe dixit, ſcire, quid ſit bonum, & malum; quid turpe, quid honeſtum; quid utile, quid minus. breuius facere potuit, ſi tantum bonum, ac malum diceret; quia nihil poteſt eſſe utile, uel honeſtum, quod non idem bonum ſit; nihil inutile, ac turpe, quod non idem malum. Quod & philoſophis uidetur; & idem Cicero in tertio ſupradicti operis libro oſtendit. Verū ſcientia non poteſt eſſe uirtus; quia non eſt intus in nobis, ſed ad nos extrinſecus uenit. Quod autem tranſire ab altero ad

alterum poteſt, uirtus non eſt; quia uirtus ſua cuiq; eſt. Scientia igitur alieni beneficij eſt; quia poſita eſt in audiendo. Virtus tota noſtra eſt; quia poſita eſt in uoluntate faciendi bona. Sicut ergo in itinere cęlerando nihil prodeſt, uiam noſſe; niſi conatus, ac uires ſuppeditent ambulandi: ita uero ſcientia nihil prodeſt, ſi uirtus propria deficiat. Nam ferè etiam ij, qui peccant, & ſi non perfecte, tamen quid ſit bonum, & malum ſentiunt, et quoties aliquid improbe faciunt, peccare ſe ſciunt, & ideo celare nituntur. Sed cum eos, boni, & mali natura non fallat, cupiditate mala uincuntur, ut peccent; quia deeſt illis uirtus, ideſt cupiditas recta, & honeſta faciēdi. Ex hoc igitur apparet, aliud eſſe ſcientiam boni, maliq;; aliud uirtutem; quòd poteſt eſſe ſcietia ſine uirtute, ſicut in plurimis philoſophorum fuit. In quo, quoniam recte, ad culpam pertinet, non feciſſe, quæ ſcieris; recte uoluntas praua, & uitioſus animus, quem excuſare ignoratio non poteſt, punietur. Ergo ſicut uirtus non eſt, bonum, ac malum ſcire; ita uirtus eſt, bonum facere, malum non facere. Et tamen ſcientia ſic cum uirtute coniuncta eſt, ut ſcientia præcedat uirtutem, uirtus ſequatur ſcientiam; quia nihil prodeſt cognitio, niſi & actio ſubſequatur. Horatius igitur paulo melius.

Virtus eſt, uitium fugere; & ſapientia prima,
Stultitia caruiſſe;

Sed inepte, quod eā contrario terminauit; ut ſi diceret. Bonum eſt, quod malū non eſt. Cum enim quid ſit uirtus, neſcio; ne uitium quidem quid ſit, ſcio. Vtrunq; igitur indiget definitione; q̄a natura rei talis eſt, ut utrūq; aut intelligi, aut non intelligi ſit neceſſe. Verum nos fa-

ciamus, quod ille debuit. Virtus eſt, iram cohibere; cupiditatem compeſcere; libidinem refrenare. id eſt enim, uitium fugere. Nam fere omnia, quæ fiunt iniuſte, atq; improbe, ab his oriuntur affectibus. Si enim commotionis huius, quæ ira dicitur, impetus retundatur; omnes hominum contentiones malæ ſopientur; nemo inſidiabitur; nemo proſiliet ad nocendum. Item ſi cupiditas tẽperetur; nemo terra, mariq; graſſabitur; nemo exercitum ducet, ut rapiat, & uaſtet aliena. Item ſi arbor libidinum comprimatur; omnis ætas & ſexus retinebit ſuam ſanctitatem; nemo quicquam pudendum aut patietur, aut faciet. Ergo uniuerſa ſcelera, & flagitia, his commotionibus uirtute ſedatis, ex hominum uita, moribusq; tollentur. Quæ ſedatio commotionum, et affectuum hanc habet rationem, ut omnia recta faciamus. Omnis igitur uirtutis officium eſt, non peccare. quo profecto fungi non poteſt, qui Deum neſcit: quoniam ignoratio eius, à quo bona oriuntur; imprudentẽ impingat in uitia, neceſſe eſt. Itaque ut breuius, & ſignificantius utriuſq; rei ſumma officia determinemus; ſcientia eſt, Deum noſſe; uirtus, colere. in illo ſapiẽtia, in hoc iuſtitia continetur. Dixi, quod erat primum, ſcientiam boni non eſſe uirtutem: deinde, quid ſit uirtus, & in quo ſit. Sequitur, ut id quoque ipſum, quid ſit bonum, & malum, neſciſſe philoſophos, breuiter oſtendam; quod pene declaratum eſt libro tertio, cum de ſummo bono diſputarem. Qui autem, quid eſſet ſummum, neſcierunt; & in cæteris bonis, malisue, quæ ſumma non ſunt: errauerint, neceſſe eſt. quæ non poteſt uero iudicio examinare, qui fontem ipſum non te-

net, unde illa deſcendunt. Fons autem bonorum Deus eſt; malorum uero ille. ſ. diuini nominis ſemper inimicus, de quo ſæpe diximus. Ab his duobus principijs bona, malaq; oriuntur. Quæ ueniunt à Deo, hanc habēt rationem; ut immortalitatem parent; quod eſt ſummū bonum: quæ autem ab illo altero; id habent officium; ut cœleſtibus auocatum, terreniſq; demerſum, ad pœnā interficiant ſempiternam; quod eſt ſummum malum. Num igitur dubium eſt, quin illi omnes, quid eſſet bonum, & malum, ignorauerint, qui nec Deum, nec aduerſarium eius ſcierint? Itaq; finem bonorum, ad corpus, & ad hanc breuem uitam retulerunt; quam ſcilicet ſolui, & occidere, neceſſe eſt: non ſunt progreſſi ulterius. ſed omnia eorum præcepta, et omnia, quæ inducunt, bona, terræ inhærent, & humi iacent; quoniā ſimul cum corpore, quod eſt terra, moriuntur. pertinēt enim non ad uitam homini comparādam, ſed ad quærendas, uel augendas opes, honores, gloriam, potentiā; quæ ſunt uniuerſa mortalia, tam. ſ. quàm ille, qui, ut ea ſibi contingerent, laborauit. Hinc eſt illud. Virtus, quærendæ finem rei ſcire, modumq;. Præcipiunt enim quibus modis, & quibus artibus, res familiaris quærenda ſit; quia uident male quæri ſolere. ſed huiuſmodi uirtus non eſt propoſita ſapienti. Nec enim uirtus eſt, opes quærere; quarū neq; inuentio, neque poſſeſſio in noſtra poteſtate eſt. Itaq; & quæſtu, & obtentu faciliores ſunt malis, quàm bonis. Non poteſt ergo uirtus eſſe in ijs rebus quærendis, in quarum contemptu, uis, ac ratio uirtutis apparet; nec ad ea ipſa transfugiet, quæ magno, ac excelſo animo calcare, ac proterere geſtit: neq;

ſtit. neq; fas eſt, animam cœleſtibus intentam bonis, ut hæc fragilia ſibi comparet, ab immortalibus ſuis operibus auocari. Sed potiſſimum in ijs rebus comparandis, uirtutis ratio cõſiſtit, quas nobis nec homo ullus, nec mors ipſa poſſit auferre. Cum hæc ita ſe habeant; illud, quod ſequitur, uerum eſt. Virtus, diuitijs pretium perſoluere poſſe. Qui uerſus idẽ fere ſignificat, quod primi duo. Sed neq; ipſe, neq; quiſquam philoſophorum ſcire potuit, pretium ipſum uel quale, uel quod ſit. Id enim poëta, & illi omnes, quos ſecutus eſt, putauerunt, recte opibus uti, hoc eſt, frugi eſſe, nõ inſtruere conuiuia ſumptuoſe, nec largiri temere, non effundere in res ſuperuacuas, aut turpes rem familiarem. Dicet aliquis fortaſſe. Quid tu? negas ne hanc eſſe uirtutem? non equidẽ nego. contraria enim uidear probare, ſi negem. Sed ueram nego; quia non ſit illa cœleſtis, ſed tota terrena; quandoquidem nihil efficit, niſi quod remaneat in terra. Quid ſit autem recte opibus uti, & qui ſit ex diuitijs fructus petendus, declarabo apertius, cum de pietatis officio loqui cœpero. Iam cætera, quæ ſequuntur, nullo modo uera ſunt. Nam improbis inimicitias indicere, aut bonorum defenſionem ſuſcipere, poteſt cũ malis eſſe commune. Quidam enim probitate ficta, uiam ſibi ad potentiam muniunt, faciuntq; multa, quæ boni ſolent; eo quidem promptius, quod fallendi gratia faciunt. Vtinamq; tam facile eſſet præſtare, quàm facile eſt ſimulare bonitatem. Sed ij, cum eſſe cœperint propoſiti, ac uoti ſui compotes, & ſummum potentiæ gradũ ceperint; tum uero ſimulatione depoſita, mores ſuos detegunt; rapiunt omnia, & uiolant, & uexant; eoſq;

ipſos bonos, quorum cauſam ſuſceperant, inſequuntur; & gradus, per quos aſcenderunt, amputant; ne quis illos contra ipſos poſſit imitari. Veruntamen putemus, hoc officium non niſi boni eſſe, ut bonos defendat. At id ſuſcipere, facile eſt; implere, difficile: quia cum te certamini, congreſſioniq; commiſeris; in arbitrio Dei, nō tuo, poſita uictoria eſt. Et plerunq; improbi & numero, et conſpiratione ſunt potentiores quam boni; ut ad eos ſuperandos, non tam uirtus ſit, quàm felicitas, neceſſaria. An aliquis ignorat, quòd aliquoties melior, iuſtiorq́; pars uicta ſit? Hinc ſemper dominationes acerbæ in ciues extiterunt. Plena eſt exemplis omnis hiſtoria; ſed nos contenti erimus uno. Cn. Pompeius bonorum uoluit eſſe defenſor, ſiquidē pro republica, pro ſenatu, pro libertate arma ſuſcepit. Is tamen uictus, cum ipſa libertate occidit; & à ſpadonibus Aegyptijs detruncatus, inſepultus abiectus eſt. Non eſt igitur uirtus, aut hoſtem malorum eſſe, aut defenſorem bonorum; quia uirtus incertis caſibus non poteſt eſſe ſubiecta.

Commoda præterea patriæ ſibi prima putare.

Sublata hominum concordia, uirtus nihil eſt omnino. Quæ ſunt enim patriæ commoda, niſi alterius ciuitatis, aut gentis incommoda? Id eſt fines propagare, alijs uiolenter eiectis; augere imperium; uectigalia facere maiora. Quæ omnia non utiq; uirtutes, ſed uirtutum ſunt euerſiones. In primis. n. tollitur humanæ ſocietatis coniūctio; tollitur innocentia; tollitur alieni abſtinētia; tollitur denique ipſa iuſtitia, quæ diſſidium generis humani ferre non poteſt; & ubicunq; arma fulſerint, hinc eam fugari, & exterminari neceſſe eſt. Verum

eſt.n.Ciceronis illud. Qui autem ciuium rationem dicunt habendam, externorum negant; dirimunt hi communem generis humani ſocietatem. qua ſublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iuſtitia funditus tollitur. Nã quomodo poteſt iuſtus eſſe, qui nocet, qui odit, qui ſpoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodeſſe nituntur. Id.n.ipſum prodeſſe, quid ſit, ignorant. nihil putant utile, nihil commodũ, niſi quod teneri manu poteſt; quod ſolum teneri non poteſt, quia eripi poteſt. Hæc itaq; (ut ipſi appellant) bona quiſquis patriæ acquiſierit, hoc eſt, qui euerſis ciuitatibus, gentibuſq; deletis, ærariũ pecunia referſerit, agros ceperit, ciues ſuos locupletiores fecerit; hic laudibus fertur in cœlum; in hoc putatur ſumma, & perfecta eſſe uirtus. Qui error non modo populi, & imperitorum, ſed ẽt philoſophorũ eſt; qui præcepta quoq; dant ad iniuſtitiam; ne ſtultitiæ, ac malitiæ diſciplina, & authoritas deſit. Itaq; cum de officijs ad rem militarem pertinentibus diſputant; neq; ad iuſtitiam, neq; ad uerã uirtutem accommodatur illa omnis oratio, ſed ad hanc uitam, moremq; ciuilẽ; quem non eſſe iuſtitiam, & res indicat, & ipſe Cicero teſtatus eſt. Sed nos, inquit, ueri iuris, germanæq; iuſtitiæ ſolidam, & expreſſam effigiem nullã tenemus. Vmbra, & imaginibus utimur: eaſq; ipſas utinam ſequeremur. feruntur enim ab optimis naturæ, ac ueritatis exemplis. Vmbra eſt igitur, & imago iuſtitiæ, quam illi iuſtitiam putauerunt. Quid ſapientiã? non'ne idẽ confitetur, in philoſophis eſſe nullã? Aut cũ Fabritius, inqt, fortis, aut Ariſtides iuſtus nominatur, aut ab illo fortitudinis, aut ab hoc iuſtitiæ petitur, tanq̃ à ſapiẽte, exẽplum.

Nemo enim horum ſic ſapiens, ut ſapientem uolumus intelligi. Nec ij, qui ſapientes habiti, & nominati, M. Cato, & C. Lælius ſapientes fuerunt: ne illi quidem ſeptem; ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem quandam gerebant, ſpeciem'q; ſapientium. Si & philoſophis, ipſorum confeſſione, adempta ſapientia eſt; & ijs, qui iuſti habiti ſunt, adempta iuſtitia eſt: omnes igitur illæ uirtutis deſcriptiones falſæ ſint, neceſſe eſt; quia quæ ſit uirtus uera, ſcire nō poteſt, niſi iuſtus, ac ſapiens. Iuſtus autem, ac ſapiens nemo eſt, niſi quem Deus præceptis cæleſtibus erudiuit. Nam illi omnes, qui per aliorum confeſſam ſtultitiam ſapientes exiſtimantur, ſpecie uirtutis inducti, umbras, & imagines apprehendunt; nihil uerum, quod ea ſit ratione; quoniam uia illa mendax, quæ fert ad occaſum, multos tramites habet propter ſtudiorum, & diſciplinarū uarietatem; quæ ſunt in uita hominis diſſimiles, atque diuerſæ. Nam ſicut uia illa ſapientiæ habet aliquid ſimile ſtultitiæ, quod libro præcedēte monſtrauimus; ita hæc, cum ſit tota ſtultitiæ, habet aliquid ſimile ſapientiæ; quod arripiunt ij, qui ſtultitiam publicam intelligunt: & ut habet uitia manifeſta; ſic habet aliquid, quod ſimile eſſe uideatur uirtuti: ut habet apertum ſcelus; ſic imaginem quandam, ſpeciem'q; iuſtitiæ. Quomodo .n. percurſor eius uiæ, cuius uis, et poteſtas omnis in fallēdo eſt, uniuerſos in fraudem poſſet inducere, niſi ueriſimilia hominibus oſtentaret? Deus enim, ut immortale illud arcanum eius in aperto eſſet, poſuit in uia ſua, quæ homines pro malis, & turpibus aſpernarentur; ut auerſi à ſapientia, & ueritate, quam ſine

ullo duce requirebant, in id ipſum inciderent, quod uitare, ac fugere cupiebant. Itaque illam perditionis, ac mortis uiam multiplicem oſtendit; uel quòd multa ſunt genera uitæ; uel quòd Dij multi, qui colũtur. Huius dux præuaricator, ac ſubdolus; ut uideatur eſſe diſcrimen aliquod falſi, & ueri, mali, ac boni. Alia ducit luxurioſos, alia eos, qui frugi appellantur; alia imperitos, alia doctos; alia inertes, alia ſtrenuos; alia ſtultos, alia philoſophos; et eos quidẽ non uno tramite. Illos enim, qui aut uoluptates, aut diuitias non refugiunt, ab hac publica, & celebri uia modice ſegregat: eos autem, qui aut uirtutem ſequi uolunt, aut contemptum rerũ profitentur, per confragoſa quædam præcipitia trahit. Sed tamen illa omnia itinera, quæ ſpeciem bonorum oſtentant, non ſunt aliæ uiæ, ſed diuerticula, et ſemitæ; quæ uidentur quidem ab illa communi dextrouerſum ſeparari; ad eandem tamen, & ad unum omnes exitum ſub ipſo fine referuntur. Ibi enim dux ille coniungit omnes; ubi opus fuerat bonos à malis, fortes ab inertibus, ſapientes à ſtultis ſeparari; in Deorum ſcilicet cultu; in quo ille uniuerſos (quia ſine ullo diſcrimine ſtulti fuerunt, uno mucrone iugulat, & præcipitat in mortẽ. Hæc autem uia, quæ eſt ueritatis, & ſapientiæ, & uirtutis, & iuſtitiæ; quorum omnium fons unus eſt, una uis, una ſedes; & ſimplex eſt; quòd paribus animis, ſummaq́; concordia unum ſequamur, & colamus Deũ; & anguſta, quoniam paucioribus uirtus data eſt; & ardua, qm̃ ad bonũ, quod ſummũ, atq; ſublime eſt, niſi cum ſumma difficultate, ac labore non poteſt perueniri.

Hæc eſt uia, quam philoſophi quærunt; ſed ideo

non inueniunt, quia in terra potius, ubi apparere non poteſt, quærunt. Errant ergo uelut in mari magno, nec quò ferantur intelligunt; quia nec uiam cernunt, nec ducem ſequuntur ullum. Eadem nanque ratione hanc uitæ uiam quæri oportet, qua in alto iter nauibus quæritur; quæ niſi aliquod cœli lumen obſeruent, incertis curſibus uagantur. Quiſquis autem rectum iter uitæ tenere nititur, non terram debet aſpicere, ſed cœlum, & (ut apertius loquar) non hominem ſequi debet, ſed Deum; non his terreſtribus ſimulachris, ſed Deo ſeruire cœleſti; non ad corpus referre omnia, ſed ad mentem; non huic uitæ dare operam, ſed æternæ. Itaque ſi oculos in cœlum ſemper intendas, & ſolem, quà oritur, obſerues, eumq́; habeas uitæ, quaſi nauigij ducem; ſua ſponte in uiam pedes dirigentur; & illud cœleſte lumen, quod ſanis mentibus multo clarius ſole eſt, quàm hic, quem carne mortali uidemus; ſic reget, ſic gubernabit, ut ad ſummam ſapiētiæ, uirtutisq́; portum ſine ullo errore perducat. Suſcipienda igitur Dei lex eſt, quæ nos ad hoc iter dirigat, illa ſancta, illa cœleſtis, quam Marcus Tullius in libro de rep. tertio penè diuina uoce depinxit; cuius ego, ne plura dicerem, uerba ſubieci. Eſt quidem uera lex, recta ratio, naturæ congruens, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna; quæ uocet ad officium, iubendo; uetando, à fraude deterreat: quæ tamen neque probos fruſtra iubet, aut uetat; nec improbos iubendo, aut uetando mouet. Huic legi nec propagari fas eſt; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari poteſt. Nec uero aut per ſenatum, aut per populum ſolui hac lege poſſumus. Neque

eſt quærẽdus explanator, aut interpres eius alius. Nec *erit alia lex* Romæ, *alia* Athenis; *alia nũc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore una lex, & ſempiterna, & immutabilis continebit; unusq́; erit communis quaſi magiſter, et imperator omnium* Deus; *ille legis huius inuentor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturã hominis aſpernabitur; hoc ipſo luet maximas pœnas, etiam ſi cætera ſupplicia, quæ putãtur, effugerit.* Quis *ſacramentum* Dei *ſciens tam ſignificanter enarrare legem* Dei *poſſit, quàm illam homo longe à ueritatis notitia remotus expreſſit?* Ego *uero eos, qui uera imprudenter loquuntur, ſic habendos puto, tanquam diuinent ſpiritu aliquo inſtincti.* Quòd *ſi ut legis ſanctæ uim, rationemq́; peruidit; ita illud quoq; ſciſſet, aut explicaſſet, in quibus præceptis lex ipſa conſiſteret: non philoſophi functus eſſet officio, ſed prophetæ.* Quod *quia facere ille non poterat; nobis faciẽdum eſt; quibus ipſa lex tradita eſt ab illo uno magiſtro, & imperatore omnium* Deo. Huius *legis caput primum eſt, ipſum* Deum *noſſe; ſoli obtemperare; ſolum colere.* Non *poteſt enim rationẽ hominis obtinere, qui parentem animæ ſuæ* Deum *neſcit; quod eſt ſummũ nefas.* Quæ *ignoratio facit, ut dijs alienis ſeruiat. quo nihil ſceleratius cõmitti poteſt.* Hinc *iam procliuis eſt ad malitiã gradus per ignorantiã ueri, ac ſingularis boni; quia* Deus, *quem noſſe refugit, fons eſt ipſe bonitatis.* Vel *ſi iuſtitiam ſequi uolet* Dei; *diuini tñ iuris ignarus, gentis ſuæ leges, tanquam uerum ius amplectitur; quas nõ utiq; iuſtitia, ſed utilitas reperit.* Cur *enim per omnes populos diuerſa, & uaria iura*

ſunt condita; niſi q̃ unaquæq; gens id ſibi ſanxit, quod putauit rebus ſuis utile? Quantum autem à iuſtitia recedat utilitas, populus ipſe Romanus docet; qui per feciales bella indicendo, & legitime iniurias inferendo, ſemperq́; aliena cupiendo, atq; rapiendo, poſſeſſionem ſibi totius orbis comparauit. Verum hi iuſtos putant, ſi contra leges ſuas nihil faciant; quòd etiam timori aſcribi poteſt, ſi præſentium pœnarum metu, ſceleribus abſtineant. Sed cõcedamus ſane, ut id natura, uel (ut ait philoſophus) ſua ſponte faciant, quod legibus facere coguntur. Num idcirco iuſti erunt, quia parent inſtitutis hominum; qui & ipſi aut errare, aut iniuſti eſſe potuerunt? Sicut illi duodecim tabularum conditores, qui publicæ utilitati pro conditione temporũ ſeruierũt. Aliud eſt igitur ciuile ius; quod pro moribus ubiq; uariatur. Aliud eſt uera iuſtitia; quam uniformem, ac ſimplicẽ propoſuit omnibus Deus: quem qui ignorat, & ipſum Deũ ignoret neceſſe eſt. Sed putemus fieri poſſe, ut aliquis naturali, & ingenito bono, ueras uirtutes capiat; ymon qualem fuiſſe Cimonem Athenis accepimus; qui & egentibus ſtipem dedit; & pauperes inuitauit; & nudos induit. Tamen cum illud unũ, quod eſt maximũ, deeſt, agnitio Dei; iã illa bona omnia ſuperuacua ſunt, & inania; ut fruſtra in his aſſequendis laborauerit. Omnis enim iuſtitia eius, ſimilis eſt humano corpori caput non habenti. in quo tametſi membra omnia & locis ſuis conſtent, & figura, & habitudine; tamen quoniam deeſt id, quod eſt omnium principale, & uita, & omni ſenſu caret. Itaq; membra illa formam tantum modo membrorum habent, uſum non habent; tam

ſcilicet, quàm caput ſine corpore. Cui ſimilis eſt, qui cũ Deum non ignoret, uiuit iniuſte. Id enim ſolum habet, quod eſt ſummum; ſed fruſtra; quoniã uirtutibus tanq̃ membris eget. Itaq; ut ſit uiuum, ac ſenſibile corpus, et agnitio Dei neceſſaria eſt, quaſi caput; & omnes uirtutes, quaſi corpus. ita fiet homo perfectus, ac uiuus; ſed tamen ſumma omnis in capite eſt. quod quãuis conſtare non poteſt ſine omnibus, ſine quibuſdam tamen poteſt. Et erit quidẽ animal uitioſum, ac debile; ſed tamen uiuet; ſicut & is, qui & Deum nouit, & in aliqua re peccat. Dat enim ueniam peccatis Deus. Itaq; ſine membris aliquibus uiui poteſt, ſine capite nullo modo. Hæc res efficit, ut philoſophi, etiam ſi natura ſint boni, tamen nihil ſciant, nihil ſapiãt. Omnis doctrina, & uirtus eorum ſine capite eſt; quia Deum neſciunt; qui eſt uirtutis, ac doctrinæ caput: quem qui nõ agnoſcit; licet uideat, cæcus eſt, licet audiat, ſurdus; licet loquatur, elinguis eſt. Cum uero conditorem rerum, parentemq́; cognouerit; tunc & uidebit, & audiet, et loquetur. Habere enim caput cœpit, in quo ſunt ſenſus omnes collocati, hoc eſt oculi, aures, & lingua. nam profecto is uidet, qui ueritatem, in qua Deus eſt, uel Deũ, in quo ueritas eſt, oculis cordis aſpexerit: is audit, qui diuinas uoces, ac præcepta uitalia pectori ſuo affigit: is loquitur, qui cœleſtia diſſerens, uirtutem, ac maieſtatem Dei ſingularis enarrat. Quare non eſt dubium, quin impius ſit, quiſquis Deum non agnouerit. omnesq́; uirtutes eius, quas habere, aut tenere ſe putat, in illa mortifera uia reperiuntur, quæ eſt tota tenebrarum. Quapropter nihil eſt, quod aliquis ſibi gratuletur, ſi has ina-

nes uirtutes adeptus eſt: quia non tantum miſer, qui bonus præſentibus careat; ſed etiam ſtultus ſit, neceſſe eſt, qui labores in uita ſua maximos ſuſcipiat incaſſum. Nam dempta ſpe immortalitatis, quam Deus pollicetur in ſua religione uerſantibus; cuius aſſequendæ gratia uirtus appetenda eſt, & quicquid malorum acciderit, perferendum; maxima erit profecto uanitas, obſequi uelle uirtutibus, quæ fruſtra homini calamitates afferunt, & labores. Nam ſi uirtus eſt, egeſtatem, exiliũ, dolorem, mortemq́; quæ timentur à cæteris, pati fortiter, ac ſubire; quid tandẽ in ſe boni habet, cur eã propter ſeipſam philoſophi dicant expetendam? Nimirũ ſuperuacuis, & inanibus pœnis delectantur, quibus licet agere tranquille. Si enim mortales ſunt animæ, ſi uirtus diſſoluto corpore nihil futura eſt; quid fugimus attributa nobis, quaſi aut ingrati, aut indigni, qui diuinis muneribus perfruamur? Quæ bona ut habeamus, ſcelerate, impieq́; uiuendum eſt; quia uirtutem, ideſt iuſtitiam paupertas ſequitur. Sanus igitur non eſt, qui nulla ſpe maiore propoſita, ijs bonis, quibus cæteri utuntur in uita, labores, & cruciatus, & miſerias anteponat. Si autem uirtus (ut ab his rectiſſime dicitur) capeſcenda eſt, quia conſtat, ad eam naſci hominem; ſubeſſe debet ſpes aliqua maior, quæ malorum, & laborum, quos perferre uirtutis eſt, magnum afferat, præclarumq́; ſolatium. Nec aliter uirtus, cum per ſe dura ſit, haberi pro bono poteſt; quàm ſi acerbitatem ſuam maximo bono penſet. Aeque non aliter his bonis præſentibus abſtinendum eſt, quàm ſi ſint aliqua maiora, propter quæ tanti ſit & uoluptates omittere, &

mala omnia ſuſtinere. Ea uero nulla ſunt bona alia (ut in tertio docui) niſi perpetuæ uitæ. Hanc autem præſtare quis poteſt, niſi Deus, qui uirtutem ipſam propoſuit? Ergo in Dei agnitione, & cultu, rerum ſumma uerſatur. in hoc eſt ſpes omnis, ac ſalus hominis; hic eſt ſapientiæ gradus primus, ut ſciamus quis ſit nobis uerus pater; eumq́; ſolum pietate debita proſequamur; huic pareamus; huic deuotiſſime ſeruiamus; in eo promerendo actus omnis, et cura, et opera collocetur. Dixi, q̄d debeatur Deo: dicam nunc, quid homini tribuendum ſit: quanq̄ id ipſum, quod homini tribueris, Deo tribuitur; quia homo Dei ſimulachrũ eſt. Sed tamen primum officium iuſtitiæ eſt, coniungi cum Deo; ſecundum, cum homine. Sed illud primum, religio dicitur; hoc ſecundũ, miſericordia, uel humanitas nominatur. Quæ uirtus propria eſt iuſtorum, & cultorum Dei; ꝙ ea ſola uitæ communis in ſe continet rationem. Deus enim, qui cæteris animalibus ſapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incurſu, & periculo tutiora generauit. Hominem uero quia nudum, fragilemq́; formauit, ut eum ſapientia potius inſtrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foueat, contraq́; omnia pericula & accipiat, & præſtet auxilium. Summum igitur inter ſe hominum uinculum eſt humanitas: quod qui diſruperit, nefarius, & paricida exiſtimandus eſt. Nam ſi ab uno homine, quem Deus finxit, omnes orimur; certe conſanguinei ſumus; & ideo maximum ſcelus putandum eſt, odiſſe hominem uel nocentem. Propterea Deus præcepit inimicitias per nos nunquã faciendas, ſemper

eſſe tollendas; ſcilicet ut eos, qui ſint nobis inimici, neceſſitudinis admonitos mitigemus. Item ſi ab uno Deo inſpirati omnes, & animati ſumus, quid aliud q̃ fratres ſumus? Et quidem coniunctiores qui animis, quàm qui corporibus. Itaq; non errat Lucretius, cum dicat,

Deniq; cæleſti ſumus omnes ſemine oriundi:
Omnibus ille idem pater eſt.

Ergo pro belluis immanibus ſunt habendi, qui hominibus nocent; qui contra ius humanitatis, et fas omne ſpoliant, cruciant, occidunt, exterminant. Ob hanc neceſſitudinem germanitatis docet nos Deus, malum nunquã facere, ſemper bonum. Id autem ipſum bene facere, quid ſit, idem ipſe præſcribit: præſtare auxilium depreſſis, & laborantibus; impertiri uictum non habentibus. Deus enim, quoniam pius eſt, animal nos uoluit eſſe ſociale. Itaq; in alijs hominibus, nos ipſos cogitare debemus. non meremur in periculo liberari, ſi non ſuccurrimus: non meremur auxilium, ſi negamus. Ad hanc partem, philoſophorũ nulla præcepta ſunt; quippe qui falſæ uirtutis ſpecie capti, miſericordiam de homine ſuſtulerunt; & dum uolunt ſanare uitia, auxerunt. Et cum ijdem plerunq; fateantur, ſocietatis humanæ communionem eſſe retinendam; ab ea plane ſeipſos inhumanæ ſuæ uirtutis rigore diſſociant. Conuincendus ergo etiam hic error illorum eſt, qui nihil cuiquam impertiendum putant. Vrbis condendæ originem, atque cauſam non unam intulerunt; ſed alij eos homines, qui ſint ex terra primitus nati, cum per ſyluas, et campos erraticã degerent uitam, nec ullo inter ſe ſermonis, aut iuris uinculo cohærerent; ſed frondes, & herbam pro

cubilibus; ſpeluncas, & antra pro domibus haberent; beſtijs, & fortioribus animalibus prædæ fuiſſe commemorant. Tum eos, qui aut laniati effugerant, aut laniari proximos uiderant, admonitos periculi ſui, ad alios homines decurriſſe; præſidium imploraſſe; et primo nutibus uoluntatem ſuam ſignificaſſe; deinde ſermonis initia tentaſſe; ac ſingulis quibusq; rebus nomina imponendo, paulatim loquendi perfeciſſe rationem. Cum autem multitudinem ipſam uiderent contra beſtias eſſe tutam; oppida etiā cœpiſſe munire; uel ut quietem noctis tutam ſibi facerent; uel ut incurſiones, atque impetus beſtiarum non pugnando, ſed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hominibus indigna, quæ has ineptias protulerunt; miſeros, atq; miſerabiles, qui ſtultitiam ſuam literis, memoriæq; mandauerunt. Qui cū uiderent mutis quoq; animalibus ingenitam eſſe rationem uel conueniendi, uel inuicem appetendi, uel periculi fugiendi, uel mali cauendi, uel cubicula ſibi, & latibula parandi; homines autem ipſos exiſtimauerint non niſi exemplis admoneri, ac diſcere potuiſſe, quid metuere ſibi, quid cauere, quid facere deberent; aut nūquam conuenturos inter ſe fuiſſe, nec loquendi rationem reperturos, niſi eos beſtiæ comediſſent. Hæc alijs delira uiſa ſunt (ut fuerunt) dixeruntq;, non ferarum laniatus cauſam fuiſſe coeundi, ſed ipſam potius humanitatem: itaq; inter ſe congregatos, quòd natura hominum ſolitudinis fugiens, & communionis, ac ſocietatis appetens eſſet. Nō magna inter eos diſceptatio eſt. Siquidem cauſæ diſpares ſunt, res eadem eſt. Potuit igitur utrunq;, quia non repugnat; ſed tamen utrūq; nul-

lo modo uerum eſt; quia non per omnem terram nati ſunt homines é terra tanq̃ ex draconis alicuius dentibus præſeminati (ut poëte ferunt) ſed unus homo à Deo factus eſt; ab eoq; uno omnis terra humano genere completa eſt; eadem ſcilicet ratione, qua rurſus poſt diluuium. quod certe negare non poſſunt. Nulla igitur in principio facta eſt eiuſmodi congregatio; nec unquã fuiſſe homines in terra, qui propter infantiam non loquerentur, intelliget, cui ratio non deeſt. Fingamus tamen illa uera eſſe, quæ otioſi, & inepti ſenes fabulãtur; ut eos potiſſimum ſenſibus, & ſuis rationibus refellamus. Si hac de cauſa ſunt homines congregati, ut mutuis auxilijs imbecillitatem ſuam tuerentur: ſuccurrendum eſt igitur homini, qui egeat auxilio. Cum enim præſidij cauſa homines ſocietatem cum hominibus inierint, & ſanxerint; fœdus illud inter homines à principio ortus ſui initium, aut uiolare, aut nõ conſeruare, ſummum nefas putandum eſt. Nam qui ſe à præſtando auxilio remouet; etiam ab accipiendo ſe remoueat, neceſſe eſt; quia nullius ope indigere ſe putat, qui alteri ſuam denegat. Huic uero, qui ſe ipſe diſſociat, ac ſecernit à corpore; non ritu hominis, ſed ferarum more uiuendum eſt. Quod fieri ſi non poteſt; retinendũ eſt igitur omni modo uinculum ſocietatis humanæ; quia homo ſine homine nullo modo poteſt uiuere. Retentio aũt ſocietatis eſt cõmunitas, id eſt auxiliũ præſtare, ut poſſimus accipere. Sin uero (ut illi alij diſputãt) humanitatis ipſius cauſa, facta eſt hominũ congregatio, homo certe hominem debet agnoſcere. Quod ſi fecerunt illi rudes, & adhuc feri homines, & fecerunt nondũ conſti-

tuta loquendi ratione: quid putemus hominibus expolitis ſermone, rerumq́; omnium cōmertio inter ſe copulatis, eſſe faciendum; qui aſſueti hominibus, ſolitudinem ferre nō poſſunt? Conſeruăda eſt igitur humanitas, ſi homines recte dici uelimus. Id autem ipſum conſeruare humanitatem, quid aliud eſt, q̃ diligere hominem, quia homo ſit, & idem, quod nos ſumus? Diſcordia igitur, atq; diſſenſio non eſt ſecundum hominis rationem. Verumq́; eſt illud Ciceronis, quod ait, hominem naturæ obedientem homini nocere non poſſe. ergo ſi nocere homini, contra naturam eſt: prodeſſe igitur homini ſecundum naturam ſit, neceſſe eſt. Quod qui non facit, hominis ſe appellatione diſpoliat; q̃a humanitatis officiū eſt, neceſſitati hominis, ac periculo ſubuenire. Quæro igitur ab ijs, qui flecti, ac miſereri non putant eſſe ſapientis; ſi homo ab aliqua beſtia comprehenſus auxiliū ſibi armati hominis imploret; utrum ne ſuccurrendum putent, an minime? Non ſunt tam impudentes, ut negent fieri oportere, quod flagitat, quod expoſcit humanitas. Itē ſi aliquis circumueniatur igni, ruina opprimatur, mergatur mari, flumine rapiatur; num putent hominis eſſe, non auxiliari? non ſunt ipſi homines, ſi putent. Nemo enim poteſt eiuſmodi periculis non eſſe ſubiectus. Immo uero et hominis, et fortis uiri eſſe dicent, ſeruare perituru. Si ergo in eiuſmodi caſibus, qui periculū uitæ homini afferunt, ſuccurrere, humanitatis eſſe concedunt: q̃d cauſæ eſt, cur, ſi homo eſuriat, ſitiat, algeat, ſuccurrendū eſſe non putent? Quæ cum ſint paria natura cum illis caſibus fortuitis, & unā, eandemq́; humanitatem deſyderent; tn̄ illa diſcernunt; quia non re

ipſa uera,ſed utilitate præſenti omnia metiuntur. Illos enim,quos periculo ſurripiunt, ſperant ſibi gratiam relaturos. Egentes autem,quia non ſperant;perire arbitrantur, quicquid eiuſmodi hominibus impartiant. Hinc eſt illa Plauti deteſtanda ſententia.

Male meretur,qui mendico dat,quod edat.
Nam & illud,quod dat,perit:
Et illi producit uitam ad miſeriam.

At enim poëta fortaſſe pro perſona locutus eſt. Quid Marcus Tullius in ſuis officialibus libris,nonne hoc idem ſuadet;nó eſſe omnino largiendum? ſic enim dixit. Largitio,quæ fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit; ita benignitate benignitas tollitur. qua quo in plures uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. & idem paulo poſt. Quid autem eſt ſtultius,q̃ quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non poſſis? Videlicet profeſſor ſapientiæ refrenat homines ab humanitate:monetq;,ut rem familiarem diligenter cuſtodiant; malintq; arcam, q̃ iuſtitiam conſeruare. Quod cum intelligeret inhumanum eſſe,ac nefarium; mox ex alio capite,quaſi actus pœnitentia,ſic ait. Nónunquam tamen eſt largiendum;nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum;& ſæpe idoneis hominibus egentibus de re familiari impertiendum. Quid eſt idoneis?nempe iis,qui reſtituere, ac referre gratiã poſſint. Si nunc Cicero uiueret,exclamarem profecto. Hic hic M.Tulli aberraſti à uera iuſtitia;eamq; uno uerbo ſuſtuliſti;cum pietatis, & humanitatis officia utilitate metitus es. Non enim idoneis hominibus largiendũ eſt, ſed quantum poteſt,non idoneis. Id enim iuſte,id pie,id

humane ſit, quod ſine ſpe recipiendi feceris. Hæc eſt uera illa, & germana iuſtitia, cuius ſolidam, & expreſſam effigiem nullam tenere uos dicitis. Ipſe pluribus locis clamas, mercenariam non eſſe uirtutem; fateriſq; in libris legum tuarum, liberalitatem gratuitam eſſe, his uerbis. Nec eſt dubiũ, quin is, qui liberalis, benignuſq; dicitur, officium, non fructum ſequatur. Cur ergo idoneis potius largiris, niſi ut poſtea mercedem recipias? Te igitur authore, ac præceptore iuſtitiæ, quiſquis idoneus non erit, nuditate, ſiti, fame conficietur; nec homines copioſi, & uſq; ad delicias abundantes ſubuenient ultimæ neceſſitati. Si uirtus mercedem nõ exigit; ſi propter ſe (ut dicitis) expetenda eſt: ergo iuſtitia matrem principemq; uirtutum ſuo pretio, non tuo cõmodo æſtima; eiq; potiſſimũ tribue, à quo nihil ſperes. Quid perſonas eligis? quid membra inſpicis? Pro homine tibi habendus eſt, quiſquis ideo precatur, quia te hominem putet. Abijce umbras illas, imagineſq; iuſtitiæ; atq; ipſam uerã, & expreſſam tene. largire cæcis, debilibus, claudis, deſtitutis; quibus niſi largiare, moriendum eſt. inutiles ſunt hominibus, ſed utiles Deo; qui eos retinet in uita; qui ſpiritu donat; qui luce dignatur. Foue q̃tum in te eſt, & animas hominum, ne extinguantur, humanitate ſuſtenta. Qui ſuccurrere perituro poteſt, ſi non ſuccurrerit, occidit. Verum iſti, quia neque naturam retinent; neq; præmium in eo quod ſit, ſciunt; dum perdere timent, perdunt; & in id, quod maxime cauent, incidunt; ut quicquid largiuntur, aut pereat omnino, aut ad tempus breuiſſimum proſit. Nam qui exiguam ſtipem miſeris negant; qui conſeruare humanitatem ſine

damno ſuo uolunt; patrimonia ſua effundunt; ut aut peritura, & fragilia ſibi comparent; aut certe maximis ſuis damnis nihil conſequantur. Quid enim dicendum eſt de iis, qui populari leuitate ducti, uel magnis urbibus ſuffecturas opes exhibendis muneribus impendũt? niſi eos dementes, ac furioſos; qui præſtent id populo, quod & ipſi perdant; & nemo eorum, quibus præſtatur, accipiat. Itaq; ut eſt omnis uoluptas caduca et breuis, oculorum maxime, & aurium, aut obliuiſcuntur homines, & alterius damna pro ingratis habent; aut etiam offenduntur, ſi non eſt libidini uulgi ſatisfactũ: ut etiam homines ſtultiſſimi malum ſibi malo comparauerint; ut ſi adeo placuerint, nihil amplius, q̃ inanẽ fauorem, paucorumq; dierum fabulas aſſequuntur. Sic quotidie leuiſſimorum hominum patrimonia in res ſuperuacuas prodiguntur. Num ergo illi ſapientius, qui utiliora, & diuturniora ciuibus ſuis exhibent munera? ii ſcilicet, qui publicis operibus extructis, memoriam nomini ſuo quærunt? ne iſti quidem recte bona ſua in terram ſepeliunt: quia nec memoria quicquam mortuis confert; nec opera eorum ſempiterna ſunt: ſiquidẽ aut uno tremore terræ diſſipantur, & corruunt; aut fortuito conſumuntur incendio; aut hoſtili aliquo impetu diruuntur; aut certe uetuſtate ipſa diſſoluta labuntur. Nihil eſt enim (ut ait orator) opere, & manu factum, quod non conficiat, & conſumat uetuſtas. Ad hæc iuſtitia, & lenitas floreſcit quotidie magis. Illi ergo melius, qui tribulibus ſuis, aut clientibus largiuntur. aliquid enim præſtant hominibus, & proſunt. ſed non eſt illa uera, & iuſta largitio. Beneficẽtia. n. nulla

eſt, ubicunq̃; neceſſitas non eſt. Perit ergo quicquid gratiæ cauſa tribuitur non indigentibus, aut cum fœnore redit, & beneficentia non erit. Quod etſi gratum eſt ijs, q̄bus datur; iuſtum tamen non eſt; quia, ſi non fiat, nihil mali ſequitur. Vnum igitur certum, & uerum liberalitatis officium eſt, egentes, atque inutiles alere.

Hæc eſt illa perfecta iuſtitia, quæ cuſtodit humanam, de qua philoſophi loquuntur, ſocietatem. Hic diuitiarum maximus, ac ueriſſimus fructus eſt, non uti opibus ad propriam unius uoluptatem, ſed ad multorum ſalutem; non ad præſentem ſuum fructum, ſed ad iuſtitiam, quæ ſola non interit. Tenendum eſt igitur omnimodo, ut ab officio miſericordiæ ſpes recipiendi abſit omnino. Huius enim operis, & officij merces à Deo eſt expetenda ſolo: nam ſi ab homine expectes, iam non humanitas erit illa, ſed beneficij fœneratio; nec poteſt uideri bene meruiſſe, qui quod fecit, non alteri, ſed ſibi præſtat; & tamen eò redit, ut quod alteri quiſque præſtiterit, nihil ab eo commodi ſperãs, uere ſibi præſtet; quia mercedem capiet à Deo. Idem Deus præcepit, ut ſiquando cœnam parauerimus, in conuictum adhibeamus, qui reuocare non poſſint, & uicem reddere; ut omnis actus uitæ noſtræ non careat miſericordiæ munere. Nec tamen quiſquam interdictũ ſibi putet aut communionem cum amicis, aut caritatem cum proximis. ſed notum nobis Deus fecit, quod ſit uerum, & iuſtum opus; ita nos oportere cum proximis uiuere, dummodo ſciamus, illud ad hominem, hoc ad Deum pertinere. Præcipua igitur uirtus eſt hoſpitalitas; quod philoſophi quoque aiunt; ſed eam detor-

quent à uera iuſtitia, & ad commodum rapiunt. Recte, inquit Cicero, à Theophraſto eſt laudata hoſpitalitas. Eſt enim (ut mihi quidem uidetur) ualde decorum, patere domos hominum illuſtrium hoſpitibus illuſtribus. Eodem modo rurſus errauit, quo tum, cum idoneis eſſe diceret largiendum. Non.n. iuſti, & ſapientis uiri domus illuſtribus debet patere, ſed humilibus, & abiectis. Nam illuſtres illi, ac potentes nulla re poſſunt indigere; quos opulentia ſua & munit, et honorat. Nihil autem à uiro iuſto faciendum eſt, niſi quod ſit beneficium. Beneficium autem, ſi refertur, interit, atq; finitur. nec enim poſſumus id habere integrum, cuius pretium nobis perſolutum eſt. In his itaq; beneficijs iuſtitiæ ratio uerſatur, quæ ſalua, & incorrupta permanſerint. permanent autem non aliter, quàm ſi præſtentur hominibus ijs, qui prodeſſe nullo modo poſſunt. At ille in recipiendis illuſtribus nihil ſpectauit aliud, niſi utilitatem; nec diſſimulauit homo ingenioſus, quid ex eo commodi ſperaret. Ait enim quid faciat potentem apud exteros futurum per gratiam principum, quos ſibi hoſpitij, & amicitiæ iure conſtrinxerit. Ò quàm multis argumentis Ciceronis inconſtantia, ſi id agerem, redargui poſſet; nec tam noſtris, quàm ſuis uerbis refelleretur. Idem quippe ait, ut quiſq; maxime ad ſuum commodum referat quæcunq; agit, ita minime eſſe uirum bonum. Idẽ etiam negat ſimplicis, & aperti hominis eſſe, ambire, ſimulare aliquid, & prætendere; aliud agere uideri, cum aliud agit; præſtare ſe alteri fingere, quod ſibi præſtat: ſed malitioſi potius, & aſtuti, & fallacis, et ſubdoli. Quomodo ergo defenderet, quo minus ambi=

noſa illa hoſpitalitas, malitia eſſet? Tu mihi per omnes portas circumcurſes, ut aduenientes populorum, atque urbium principes domum tuã inuites; ut per eos apud ciues eorum potentiam conſequare; uelisq; te iuſtum, et humanum, & hoſpitalem uideri, cum ſtudeas utilitati tuæ. Verum hoc ille nõ potius incaute. Quid enim minus in Ciceronem conuenit? Sed ignorantia ueri iuris, prudens, ac ſciens in hoc ſe laqueos induxit. Quod ut ei poſſit ignoſci, teſtificatus eſt, non ad ueram iuſtitiam, quam non teneat, præcepta ſe dare; ſed ad umbram imaginemq; iuſtitiæ. Ignoſcendum eſt igitur umbratico, et imaginario præceptori; nec ab eo ueritas exigenda eſt, qui ſe neſcire fateatur. Captiuorũ redemptio magnum, atq; præclarum iuſtitiæ munus eſt. quod idem ipſe Tullius approbauit. Itaq; hæc benignitas, inquit, etiam reipublicæ eſt utilis, redimi è ſeruitute captos, locupletari tenuiores. Hanc ego conſuetudinem benignitatis, largitioni munerum longe antepono. Hæc eſt grauium hominum, atq; magnorum. Proprium igitur iuſtorum opus eſt, alere pauperes, ac redimere captiuos: cum apud iniuſtos, ſiqui hæc faciant, graues, et magni appellentur. Iis enim maxime laudis eſt bene facere, quos nemo ſperauit eſſe facturos. Nam qui bonum facit uel conſanguineo, uel proximo, uel amico; aut nullã, aut certe non magnam laudẽ meretur; quia facere debet; ſitq; impius, ac deteſtabilis, niſi fecerit id, quod ab eo & natura ipſa, & neceſſitudo exigit; & ſi facit, nõ tam gloriæ aſſequendæ, q̃ reprehenſionis uitandæ gratia facit. Qui autem facit alieno, & ignoto; is uero dignus eſt laude; quoniam, ut faceret, ſola ductus eſt hu-

bonũ fa[cere] consangu[ineo]

manitate. Ibi ergo iuſtitia eſt, ubi ad bene faciendũ neceſſitatis uinculum nullum eſt. Hoc igitur officiũ benignitatis ne anteponere quidem largitioni munerum debuit; quod eſt comparantis, & é duobus bonis id, quod ſit melius, eligentis. Illa enim largitio hominum patrimonia ſua in mare abijcientium, inanis, & leuis, & ab omni iuſtitia remotiſſima eſt. Itaq; ne dici quidem munera oportet, in quibus nemo accipit, niſi qui accipere non meretur. Non minus magnum iuſtitiæ opus eſt, pupillos, & uiduas deſtitutos, & auxilio indigentes tueri, atque defendere. quod adeo uniuerſis diuina lex illa præſcribit. quandoquidem boni quique iudices ad officium ſuum iudicant pertinere; ut eos naturali humanitate foueant; ac iiſdem prodeſſe nitantur. Verum hæc opera, proprie noſtra ſunt; qui legem, qui uerba ipſius Dei præcipientis accepimus. Nam illi ſentiunt quidem natura eſſe iuſtum, tueri eos, qui tutela carent; ſed, cur ita ſit, non perſpiciunt. Deus enim, cuius perpetua clementia eſt; iccirco uiduas, pupillosq; defendi, ac foueri iubet, nequis reſpectu, ac miſeratione pignorũ ſuorum retardetur, quo minus mortem pro iuſtitia, fideq; ſuſcipiat; ſed incunctanter, ac fortiter ſubeat; cum ſciat ſe caros ſuos Deo relinquere; nec his unquam præſidium defuturum. Aegros quoq;, quibus defuerit, qui aſſiſtat; curandos, fouendosq; ſuſcipere ſummæ humanitatis, et magnæ operationis eſt. quod qui fecerit, hic uiuam hoſtiam Deo acquiret; et quod alteri dederit ad tempus, ipſe à Deo accipiet in æternum. Vltimum illud, & maximum pietatis officium eſt, peregrinorũ, & pauperũ ſepultura. quod illi uirtutis, iuſtitiæq; do-

ctores prorſus non attigerunt. Nec enim poterant id uidere, qui utilitate omnia officia metiebantur. In cæteris enim, quæ ſupradicta ſunt, quamuis uerum limitem non tenuerint; tamen quoniam commodi aliquid in his deprehenderunt, quaſi odore quodam ueritatis retenti, propius oberrauerunt. hoc autem, q̃a nihil uidere in eo cōmodi poterant, reliquerunt. Quin etiã nõ defuerunt, qui ſuperuacaneã facerent ſepulturam; nihilq́; eſſe dicerent mali, iacere inhumatum, atq; abiectum. quorum impiam ſapientiam cum omne humanũ genus reſpuit, tum diuinæ uoces, quæ id fieri iubẽt. Verum illi non audent dicere, id non eſſe faciendum; ſed, ſi forte non fiat, nihil eſſe incommodi Itaque in ea re non tam præcipientium, q̃ conſolantium funguntur officio; ut ſi forte id ſapienti euenerit, ne ſe ob hoc miſerum putet. Nos autem nõ quid ſapienti ferendum ſit, dicimus; ſed quid facere ipſe debeat. Itaq; nõ quærimus nunc, utrum ne tota ſepeliendi ratio ſit utilis, nec ne: ſed hæc, etiam ſi ſit inanis (ut illi exiſtimant) tamen facienda eſt, uel ob hoc ſolum, ꝙ apud homines bene, & humane fieri uidetur. Animus enim quæritur, et propoſitum ponderatur. Non.n.patiemur, figuram, & figmentum Dei, feris, ac uolucribus in prædam iacere; ſed reddamus id terræ, unde ortum eſt. quamuis in homine ignoto neceſſariorum ſepulturam, nulli negandum munus implebimus; in quorũ locum, quia deſunt, ſuccedat humanitas; & ubicunque homo deſyderabitur, ibi exigi officiũ noſtrum putabimus. In quo autẽ magis iuſtitiæ ratio conſiſtit, q̃ in eo, ut quod præſtamus noſtris per affectum, præſtemus alienis per humanita-

tem; quæ eſt multo certior, iuſtior'q;? Cum iam non ho=minu præſtatur, qui nihil ſentit, ſed Deo ſoli: cui cariſſimũ ſacrificiũ eſt, opus iuſtum. Dicet aliquis fortaſſe. Si hæc oĩa fecero, nihil habebo. Quid. n. ſi magnus hominũ numerus egebit, algebit, capietur, morietur; ut hæc faciẽtem. uel uno die patrimonio exui, ſit neceſſe: perdam'ne rem familiarem, meo, aut maiorũ labore quæſitam; ut iam ipſi mihi aliena miſericordia uiuendum ſit? Quid, tu tam puſillo animo paupertatem times? quã etiã ueſtri philoſophi laudant; nihil hac tutius, nihil'q; tranquillius eſſe teſtantur. Hoc, quod times, ſolicitudinũ portus eſt. An ignoras, quot periculis, quot caſibus cum his malis opibus ſubiaceas? Quæ tecum bene agent, ſi ſine tuo cruore tranſierint. Tu uero præda onuſtus inœdis, & ſpolia geris, quæ irritent animos etiam tuorũ. Quid ergo dubitas, bene collocare id, quod tibi forſitan eripiet aut unum latrocinium, aut exiſtens repente proſcriptio, aut hoſtilis aliqua direptio? Quid uerere, fluxum, & fragile bonum facere ſempiternum; aut theſauros tuos cuſtodi Deo credere; ubi non furem, prædonem'q; timeas, non rubiginem, non tyrannum? Qui apud deum diues eſt, pauper eſſe nunq̃ poteſt. Si iuſtitiam tanti putas; ſequere abiectis oneribus, quæ te premunt. libera te ipſum compedibus, & cathenis; ut expeditus ad Deum curras. Magni, et excelſi animi eſt, deſpicere, & calcare mortalia. Sed ſi hãc uirtutem nõ capis, ut diuitias tuas in arcã Dei cõferas, ut fragilibus tibi compares firmiora, liberabo te metu. Oĩa iſta præcepta non tibi ſoli dantur, ſed omni populo, qui mente coniũctus eſt, & cohæret ſicut homo unus. Si ſolus ma-

gnis operibus non ſufficis; pro uirili parte operare iuſtitiam; ſic tamen, ut quantum diuitijs inter cæteros, tantum opere præcellas. Neq; nunc ſuaderi tibi putes, ut rē familiarem tuam minuas, uel exhaurias; ſed quæ in ſuperuacua fueras impēſurus, ad meliora conuertas. Vñ beſtias emis, hinc captos redime; unde feras paſcis, hinc pauperes ale; unde homines ad gladiū comparas, hinc innocentes mortuos ſepeli. Quid prodeſt, perditæ nequitiæ beſtiarios facere locupletes, & inſtruere ad flagitia? Transfer ad magnum ſacrificium male peritura; ut pro his ueris muneribus, habeas à Deo munus æternum. Magna eſt miſericordiæ merces; cui deus pollicetur, peccata ſe omnia remiſſurum. Si audieris, inqt, preces ſupplicis tui, & ego audiam tuas: ſi miſertus laborantium fueris, et ego in tuo labore miſerebor. Si autem non reſpexeris, nec adiuueris; & ego animum contra te geram, tuiſq; te legibus iudicabo.

Quoties igitur rogaris; tentari te à Deo crede, an ſis dignus exaudiri. Circunſpice conſcientiam tuam, & quantum potes, medere uulneribus; nec tamen quia peccata largitione tolluntur, dari tibi licentiam peccandi putes. abolentur enim, ſi Deo largiare, quia peccaueras. nam ſi fiducia largiendi pecces, non abolentur. Deus enim purgari homines à peccatis maxime cupit, ideoq; agere pœnitentiā iubet. Agere autem pœnitentiam, nihil aliud eſt, q̃ profiteri, & affirmare, ſe ulterius non peccaturū. Ignoſcitur itaq; ijs, qui ad peccatum ignoranter, imprudenter, incauteq; labuntur: ueniam non habet, qui ſciens peccat. Nec tamen ſi aliquis fuerit purificatus ab omnī labe peccati, temperandum ſibi ab opere largitionis

exiſtimet; quia non habeat peccata, quæ deleat. Immo uero tum magis iuſtitiam debet operari, cum factus eſt iuſtus; ut quod ante in medelam uulneru͂ fecerat, poſtmodum faciat in laudem gloriamq; uirtutis. Eo accedit, quòd nemo eſſe ſine delicto poteſt, quandiu indumẽto carnis oneratus eſt. Cuius infirmitas triplici modo ſubiacet dominio peccati, factis, dictis, cogitationibus. Per hos gradus ad ſummum culmen iuſtitia procedit. Primus eſt uirtutis gradus, malis operibus abſtinere; ſecundus, etiam malis uerbis; tertius, etiam cogitatione rerum malarum. Qui primum gradum aſcendit, ſatis iuſtus eſt; qui ſecundum, iam perfectæ uirtutis; ſiquidem neq; factis, neque ſermone delinquat: qui tertium, is uero ſimilitudinem Dei aſſecutus uidetur. Eſt enim pene ſupra humanum modum, ne in cogitationẽ quidem admittere, quod ſit uel factu malum, uel improbum dictu. Itaq; etiam iuſti homines, qui frenare ſe poſſunt ab omni opere iniuſto, nonnunquam tamen ipſa fragilitate uincuntur; ut uel in ira malum dicant; uel in aſpectu rerum delectabilium, cogitatione tacita concupiſcant. Quòd ſi mortalis conditio non patitur, eſſe hominem ab omni macula purum; debent ergo largitione perpetua peccata carnis aboleri. Vnum eſt enim ſapientis, & iuſti, et uitalis uiri opus, diuitias ſuas in ſola iuſtitia collocare. qua profecto qui eget; licet ille Crœſum, aut Craſſum diuitijs ſuperet, hic pauper, hic nudus, hic mendicus putandus eſt. Danda igitur opera, ut indumento iuſtitiæ, pietatiſq; uelemur; quo nos exuat nemo; quod nobis ſempiternum præbet ornatum. Nam ſi Deorum cultores ſimulachra inſenſibilia excolunt,

& quicquid pretioſi habent, in ea conferunt, quibus nec uti poſſunt, nec gratias agere, qui acceperint: quanto iuſtius eſt, & uerius, uiuentia Dei ſimulachra excolere, ut promereare inuenire uiuentem? Quæ ſicut uſui habent quicquid acceperint, & gratias agunt; ita Deus, in cuius conſpectu bonum feceris, & probabit, & mercedem pietatis exoluet. Si ergo in homine præclarum, & excellens eſt bonum miſericordia; id'q; diuinis teſtimonijs, & bonorum, malorum'q; conſenſu optimū iudicatur: apparet, philoſophos longe abfuiſſe ab humano bono; qui neq; præceperunt eiuſmodi quicquam, neq; fecerunt; ſed hanc uirtutem, quæ in homine propemodum ſingularis eſt, pro uitio ſemper habuerunt. Libet hic interponere unum de philoſophia locum, ut illorum plenius coarguamus errores; qui miſericordiam, cupiditatem, metum, morbos animi appellant. Conantur illi quidem uirtutes à uitijs diſtinguere. quod eſt ſanè facillimum. Quis enim non poſſit liberalem à prodigo ſeparare (ut illi faciunt) aut parcum à ſordido, aut quietum ab inerti, aut cautum à timido? quòd hæc, quæ ſunt bona, fines ſuos habeant; quos ſi exceſſerint, in uitia labūtur; ita ut conſtantia, niſi pro ueritate ſuſcepta ſit, fit impudentia. Item fortitudo, ſi nulla neceſſitate cogente, aut non pro cauſa honeſta certum periculum ſubierit, in temeritatem conuertetur. Libertas quoq;, ſi alios inſectitur, potius quàm inſectantibus reſiſtat, contumacia eſt. Seueritas etiam, niſi ſe intra congruentes nocentium pœnas coërceat, fit ſæua crudelitas. Itaq; dicunt eos, qui mali uideantur, nō ſua ſponte peccare, nec mala potius eligere; ſed bonorum

ſpecie lapſos, incidere in mala, dum bonorum, ac malorum diſcrimen ignorant. Hæc quidem falſa non ſunt; ſed ad corpus cuncta referuntur. Nam parcum eſſe, aut conſtantem, aut cautum, aut quietum, aut fortem, aut ſeuerum, uirtutes ſunt quidem, ſed huius temporariæ uitæ. Nos autem, qui hanc uitam cõtemnimus, alias nobis uirtutes propoſitas habemus, de quibus philoſophi ne ſuſpicari quidem ulla ratione potuerunt. Itaq; et uirtutes quaſdam pro uitijs, & uitia quædam pro uirtutibus habuerunt. Nam ſtoici affectus omnes, quorũ impulſu animus commouetur, ex homine tollunt, cupiditatem, lætitiam, metum, mæſtitiam. quorum duo priora ex bonis ſunt aut futuris, aut præſentibus; poſteriora ex malis. Eodem modo hæc quatuor, morbos (ut dixi) uocant, non tam natura inſitos, quàm praua opinione ſuſceptos. Et idcirco eos cenſent extirpari poſſe radicitus, ſi bonorum, malorumq; opinio falſa tollatur. Si.n. nihil cenſeat ſapiens bonum, nihil malum; nec cupiditate ardeſcet; nec lætitia geſtiet; nec metu terrebitur; nec ægritudine contrahetur. Mox uidebimus, an efficiãt, quod uelint, aut quid efficiant: interim, propoſitum arrogans, ac penè furioſum; qui ſe putent mederi, et eniti poſſe contra uim, rationemq; naturæ. Hæc enim naturalia eſſe, non uoluntaria, omnium uiuentiũ ratio demonſtrat; quæ iiſdem omnibus quatitur affectibus. Peripatetici ergo rectius, q̃ hæc omnia detrahi negant poſſe, quia nobiſcum ſimul nata ſint; & conantur oſtendere, q̃ prouidenter, & q̃ neceſſario Deus, ſiue natura (ſic enim dicunt) his nos armarit affectibus; quos tamen, quia uitioſi plerunq; ſunt, ſi nimij ſint, poſſe ab

homine adhibito modo ſalubriter temperari; ut tantum homini, quantum naturæ ſatis eſt, relinquatur. Non inſipiẽs diſputatio, ſi (ut dixi) non ad hanc uitam omnia referrentur. Stoici ergo furioſi, qui ea non temperãt, ſed abſcindunt; rebusq; à natura inſitis caſtrare hominem quodãmodo uolunt. Quod tale eſt, quale ſi uelint aut metum detrahere ceruis, aut uenenum anguibus, aut iram feris, aut placiditatem pecudibus. Nã quæ ſingula mutis animalibus data ſunt, ea uero uniuerſa homini ſimul. Quòd ſi, ut medici dicunt, lætitiæ affectus in ſplene eſt, iræ in felle, libidinis in iecore, timoris in corde; facilius eſt interficere animal ipſum, quàm ex corpore aliquid euellere; quod eſt, animantis naturã uelle mutare. Sed homines prudentes non intelligunt, cum uitia ex homine tollunt, etiam ſe uirtutem tollere; cui ſoli locum faciunt. Nam ſi uirtus eſt, in medio iræ impetu ſeipſum cohibere, ac reprimere; quod negare non poſſunt: caret ergo uirtute, quiſquis ira caret. Si uirtus eſt, libidinem corporis continere; uirtute careat, neceſſe eſt, qui libidinem, quam temperet, non habet. Si uirtus eſt, cupiditatem ab alieni appetitione frenare; nullam certe uirtutem poteſt habere, qui caret eo, ad quod cohibendum, uirtutis uſus adhibetur. Vbi ergo uitia non ſunt; nec uirtuti locus eſt quidem; ſicut nec uictoriæ quidem, ubi aduerſarius nullus eſt. Ita fit, ut bonum ſine malo eſſe in hac uita non poſſit. Affectus igitur, quaſi ubertas eſt naturalis animorum. Nam ſicut in ſentes ager, qui eſt natura fœcundus, exuberat; ſic animus incultus uitijs ſua ſponte inualeſcentibus, uelut ſpinis obducitur. Sed cum uerus cultor acceſſerit, ſtatim cedentibus

uitĳs, fruges uirtutis oriũtur. Deus itaq;, cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius iſtas animi commotiones, ut poſſet capere uirtutẽ, ſicut terra culturam; poſuitq; materiam uitiorum, in affectibus; uirtutis, in uitĳs. Quæ profecto aut nulla erit, aut in uſu eſſe non poterit; ſi deſint ea, per quæ uis eius aut apparet, aut conſtat. Videamus nunc, ĳdẽ illi, qui uitia penitus excidunt, quid effecerint. Quatuor illos affectus, quos ex opinione bonorũ, malorumq; naſci putant; quibus euulſis, ſanandum eſſe animum ſapientis exiſtimant; quoniam intelligunt & natura inſitos eſſe, & ſine his nihil moueri, nihil agi poſſe; alia quædam in eorum locum, uicemq; ſupponunt. Pro cupiditate ſubſtituunt uoluntatem. quaſi uero non multo ſit præſtabilius, bonum cupere, quàm malum uelle. Itẽ pro lætitia gaudiũ; pro metu cautionem. At in illo quarto immutandi nominis eius, ratio defecit. Itaq; ægritudinem penitus.i. mæſtitiam, doloremq; animi ſuſtulerũt. quod fieri nequaquam poteſt. Quis.n. poſſit non dolere, ſi patriã aut peſtilentia exhauſerit, aut hoſtis euer terit, aut tyrãnus oppreſſerit? Poteſt aliquis non dolere, ſi ſublatam uiderit libertatem; ſi proximos, ſi amicos, ſi bonos uiros aut exterminatos, aut crudeliſſime trucidatos? niſi cuius mens ita obſtupuerit, ut ſit ei ſenſus oĩs ereptus. Quare aut oĩa tollere debuerũt; aut implẽda fuerat curta hæc, et debilis diſputatio; ideſt etiam pro ægritudine aliquid reponendum; qm̃ ſuperioribus, ita ordinatis, hoc conſequens erat. Vt enim præſentibus lætamur bonis; ſic malis angimur, ac dolemus. Si ergo lætitiæ, quoniam uitioſam putabant, nomen aliud indide-

runt;ſic ægritudini, quoniam & ipſam uitioſam putabant, aliud uocabulum tribui congruebat. Vnde apparet, non illis rem defuiſſe, ſed uerbum; cuius indigentia eum totum affectum, qui eſt uel maximus, contra quam natura pateretur, auferre uoluerunt. Nam illas nominum commutationes poteram coarguere pluribus; & oſtendere, aut ſermonis ornandi, augendæq; copiæ gratia, multa nomina iiſdem rebus impoſita; aut nihil, aut certe non multum inter ſe illa diſtare. Nam & cupiditas à uolũtate incipit; & cautio à metu oritur; et lætitia nihil aliud eſt, quàm profuſum gaudium. Sed putemus, ut ipſi uolunt, eſſe diuerſa. Nempe igitur cupiditatem eſſe dicent, perſeuerantem, ac perpetuam uolũtatem; lætitiam uero, inſolenter ſe efferens gaudium; metum autem, nimiam, & excedentem modum cautionẽ. Ita fit, ut ea, quæ tollenda eſſe cenſent, non tollant, ſed temperent; ſiquidem nomina tantummodo immutant, res ipſæ manent. Eò igitur imprudentes reuoluuntur, quò peripatetici ratione perueniunt; ut uitia, quoniam tolli non poſſunt, moderanda ſint. Ergo errant, quia non efficiunt, quod uolunt; & longo, aſperoq; circuitu in eandem uiam redeunt. At ego ne peripateticos quidem acceſſiſſe ad ueritatem puto; qui uitia eſſe concedunt, ſed ea mediocriter temperant. Carendum eſt enim uitiis etiam mediocribus. quin potius efficiendum fuit, primum, ne uitia eſſent. nec enim quicquam uitioſum naſci poteſt; ſed uitia fieri, ſi male utamur affectibus; ſi bene, uirtutes. Deinde monſtrandum eſt, nõ ipſos affectus, ſed eorum cauſas eſſe moderandas. Non eſt, inquiunt, lætitia nimia geſtiendum, ſed modice, ac

cupiditas
cautio
Gaudium
uenia

temperate. Hoc uero tale eſt, quale, ſi dicerent, non eſſe currendum concitate, ſed gradiendum quiete. At poteſt & qui graditur, errare; & qui currit, rectam uiã tenere. Quid ſi oſtendero, eſſe aliquid, ubi non tantum modicum, ſed uel punctum gaudere, uitioſum ſit; & aliud contra, in quo uel exultare lætitia, minime crimi noſum? Quid tandem nobis iſta mediocritas proderit? Quæro, utrum'ne ſapienti lætandum putent, ſiq̃d inimico ſuo mali uideat accidere; aut utrum'ne lætitiã frenare debeant, ſi uictis hoſtibus, aut oppreſſo tyranno, libertas, & ſalus ciuibus parta ſit? Nemo dubitat, quin & in illo, exiguum lætari; & in hoc, parum lætari, ſit maximũ crimen. Eadem de cæteris affectibus dicere licet. Sed (ut dixi) non in his moderandis ſapientiæ ratio uerſatur, ſed in cauſis eorum; quoniã extrinſecus commouentur; nec ipſis potiſſimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui poſſunt in maximo crimine, & maximi poſſunt eſſe ſine crimine. Sed aſſignandi fuerunt certis temporibus, & rebus, & locis; ne uitia ſint, quibus uti recte licet. Sicut enim recte ambulare bonum eſt, errare autem malum; ſic moueri affectibus in rectum, bonum eſt; in prauum, malum. Nam ſi libido extra legitimum torum non euagetur, licet ſit uehemens, tamen culpa caret. Sin uero appetit alienam, licet ſit mediocris, uitium tamen maximum eſt. Non eſt itaq; morbus iraſci, nec cupere, nec libidinẽ commoueri; ſed iracundum eſſe, morbus eſt, cupidum, libidinoſum. Qui enim iracundus eſt, etiam cui non debet, aut cui non oportet, iraſcitur. Qui cupidus, etiam quod non opus eſt, concupiſcit. Qui libidinoſus, etiam

quod

quod legibus uetatur, affectat. Omnis igitur ratio in eo uerſari debuit, ut quoniam earum rerum impetus inhiberi non poteſt, nec debet, quia neceſſario eſt inſitus ad tuenda officia uitæ; dirigeretur potius in uiam rectam, ubi etiam curſus offenſione, ac periculo careat.

Sed euectus ſum coarguendi ſtudio longius; cum ſit mihi propoſitum, ea, quæ uitia philoſophi putauerũt, oſtendere, non tantum uitia non eſſe, uerum etiam magnas eſſe uirtutes. Ex alijs docendi gratia ſumam, quæ pertinere ad rem maxime puto. Metum, ſeu timorem in maximo uitio ponunt, ſummamq́; imbecillitatem eſſe animi putant; cui ſit contraria fortitudo; quæ ſi ſit in homine, locum timori eſſe nullũ. Credit ergo'ne aliquis, fieri poſſe, ut idem metus ſumma ſit fortitudo? Minime. Neq; enim uidetur capere natura, ut aliquid in contrarium recidat. Atqui ego non arguta aliqua concluſione, ut apud Platonem Socrates facit; qui eos, quos contra diſputat, cogit ea, quæ negauerãt, confiteri; ſed ſimpliciter oſtendam ſummum metum ſummam eſſe uirtutem. Nemo dubitat, quin timidi, & imbecilli ſit animi, aut dolorem metuere, aut egeſtatem, aut exiliũ, aut carcerem, aut mortem. quæ omnia quiſquis nó exhorruerit, fortiſſimus iudicatur. Qui autem Deum metuit, illa uniuerſa non metuit. Ad quod probandum argumentis opus non eſt: ſpectatæ ſunt enim, ſpectanturq́; adhuc per orbem pœnæ cultorum Dei; in quibus excruciandis noua, & inuſitata tormenta excogitata ſunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari; cũ immanium beſtiarum, ultra ipſam mortem, carnificina ſæuierit. Has tamen execrabiles corporum lacera-

tiones felix,atq; inuicta patientia ſine ullo gemitu pertulit. Hæc uirtus omnibus populis, atq; prouincijs, & ipſis tortoribus miraculum maximum præbuit; cum patientia crudelitas uinceretur. Atqui hanc uirtutem nihil aliud, q̃ metus Dei faciat. Itaque(ut dicebam)non euellendus,ut ſtoici;neq; temperãdus timor, ut peripatetici uolunt;ſed in ueram uiam dirigendus eſt;auferendiq; ſunt metus,ſed ita,ut is ſolus relinquatur. qui quoniam legitimus,ac uerus eſt; ſolus efficit,ut poſſint cætera omnia nõ timeri. Cupiditas quoq; inter uitia numeratur. ſed ſi hæc,quæ terrena ſunt, concupiſcat,uitiũ eſt;uirtus autem,ſi cæleſtia. Qui.n.iuſtitiam,qui Deũ, qui uitam perpetuam,qui lucem ſempiternam, eaq; omnia,quæ Deus homini pollicetur,conſequi cupit;opes iſtas,& honores,& potentatus, & regna ipſa contemnet. Dicet fortaſſe ſtoicus, Volũtate opus eſſe ad hæc conſequenda,non cupiditate. immo uero parũ eſt uelle. Multi enim uolunt;ſed cum dolor uiſceribus acceſſerit, uoluntas cedit,cupiditas perſeuerat. quæ ſi efficit, ut contemptui ſint omnia,quæ à cæteris appetuntur,ſumma uirtus eſt;ſiquidẽ continentiæ mater eſt. Ideóq; illud potius efficere debemus;ut affectus, quibus praue uti, uitium eſt,dirigamus in rectum. Nam iſtæ concitationes animorum iuncto currui ſimiles ſunt;in quo recte moderando ſummum rectoris officium eſt,ut uiam nouerit: quam ſi tenebit; licet quamconcitate ierit, non offendet. Si autem aberrauerit;licet placide,ac leniter eat, aut per confragoſa uexabitur, aut per præcipitia labetur,aut certe,quò non eſt opus,deferetur. Sic curſus ille uitæ,qui affectibus, uelut equis pernicibus du-

citur; ſi uiam rectam teneat, fungetur officio. Metus igitur, & cupiditas, ſi proijciantur in terram, uitia fient, uirtutes autem, ſi ad diuina referantur. Parſimoniam contra uirtutis loco habent. quæ ſi ſtudium eſt habendi, non poteſt eſſe uirtus; quia in augendis, uel tuendis terreſtribus bonis tota uerſatur. Nos autem ſummum bonum non referimus ad corpus; ſed omne officium ſolius animæ conſeruatione metimur. Quòd ſi (ut ſupra docui) patrimonio minime parcendum eſt, ut humanitatem, iuſtitiamq́; teneamus, non eſt uirtus, frugi eſſe. quod nomen uirtutis ſpecie fallit, ac decipit. Eſt enim frugalitas abſtinentia quidem uoluptatum; ſed eò uitium, quia ex habendi amore deſcendit; cum ſit & uoluptatibus abſtinendum, & pecuniæ minime temperandum. Nam parce, ideſt mediocriter uti pecunia, quaſi quædam puſillitas animi eſt aut pertimentis, ne ſibi deſit; aut deſperantis, poſſe ſe illam reparare; aut contemptum terreſtrium non capientis. Sed illi rurſus eũ, qui rei familiari ſuæ non parcat, prodigum uocant. Nam ita liberalem diſtinguunt à prodigo; ꝙ is liberalis ſit, qui cibum & benemeritis, & cum oportet, et q̃tũ ſatis eſt, largiatur: prodigus uero, qui & non meritis, et cum opus non eſt, & ſine reſpectu rei familiaris effundat. Quid ergo? Prodigum'ne dicemus eum, qui miſericordiæ cauſa tribuat egentibus uictum? Atqui multum refert; utrum'ne ſcortis propter libidinem largiare, an miſeris propter humanitatẽ: utrũ pecuniã tuam perductores, aleatores, lenonesq́; diripiant; an illã pietati, ac Deo præſtes: utrum'ne illã uentri, ac gulæ ingeras; an theſauro iuſtitiæ reponas. Vt ergo uitium eſt, effundere

in malam partem; ſic in bonam, uirtus. Si uirtus eſt, nõ parcere opibus, quæ poſſunt reparari; ut hominis uitã ſuſtentes, quæ reparari non poteſt: uitium igitur parſimonia eſt. Quare nihil aliud dixerim, q̃ inſanos, qui hominem mite, ac ſociale animal orbãt ſuo nomine; qui euulſis affectibus, quibus omnis conſtat humanitas, ad immobilem ſtuporem mentis perducere uolunt; dũ ſtudent animum à perturbationibus liberare, & (ut ipſi dicunt) quietum, tranquillum'q; reddere. Quod fieri nõ tantum non poteſt, quia uis, & ratio eius in motu eſt; ſed ne oportet quidem. quia ſicut aqua ſemper iacens & quieta, inſalubris & magis turbida eſt; ſic animus immotus ac torpens, inutilis eſt etiam ſibi; nec uitam ipſam tueri poterit, quia nec faciet quicquam, nec cogitabit; cum cogitatio ipſa nihil aliud ſit, quàm mentis agitatio. Deniq; qui hãc immobilitatem animi aſſerũt, priuare animũ uita uolunt; quia uita actuoſa eſt, mors quieta. Quædam etiam recte pro uirtutibus habent; ſed earum modum non tenent. Virtus eſt conſtantia; non, ut inferentibus iniuriam reſiſtamus; his enim cedendũ eſt; quod cur fieri debeat, mox docebo; ſed ut iubentibus facere nos contra Dei legem, contráq; iuſtitiam, nullis minis, aut ſupplicijs terreamur, quo minus Dei iuſſionem hominis iuſſioni præferamus. Item uirtus eſt, mortem contemnere; non ut appetamus, eam'q; ultro nobis inferamus; ſicut philoſophorum plurimi, & maximi ſæpe fecerunt; quod eſt ſceleratum, ac nefarium; ſed ut coacti Deum relinquere, ac fidem prodere, mortem ſuſcipere malimus; libertatem'q; defendamus aduerſus impotentiũ ſtultam, uecordem'q; uiolentiam; & omnes

ſeculi minas, atq; terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea, quæ alij timent; excelſa & inſuperabili mente, dolorem, mortem'q; calcamus. Hæc eſt uirtus; hæc uera eſt conſtantia, in hoc tuenda, & conſeruanda ſolo, ut nullus nos terror, nulla uis à Deo poſſit auertere. Vera igitur Ciceronis illa ſentẽtia eſt. Nemo, inquit, iuſtus poteſt eſſe, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egeſtatem timet. Item Senecæ in libris moralis philoſophiæ dicentis, Hic eſt ille homo honeſtus, non apice, purpura'ue, non lictorum inſignis miniſterio, ſed nulla re minor, qui cum mortem in uicinia uidet, non ſic perturbatur, tanquam rem nouam uiderit; qui, ſiue toto corpore tormenta patienda ſunt, ſiue flamma ore recipienda eſt, ſiue extendendæ per patibulum manus, non quærit, quid patiatur, ſed quàm bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet. Ergo iuſtus. His rebus efficitur, ut neq; uirtutes, neque uirtutum exactiſſimos limites noſſe, aut tenere poſſit omnino, quiſquis eſt à religione Dei ſingularis alienus.

Sed omittamus philoſophos, qui aut omnino nihil ſciunt, id'q; ipſum pro ſumma ſcientia præ ſe ferunt; aut qui non perſpiciunt etiam quæ ſciunt; aut q, quoniam ſe putant ſcire, quæ neſciũt, inepte, arroganter'q; deſipiũt. Nos ergo (ut ad propoſitum reuertamur) quibus ſolis à Deo ueritas reuelata, & cœlitus miſſa ſapiẽtia eſt; faciamus, quæ iubet illuminator noſter Deus; ſuſtineamus inuicem, & labores huius uitæ mutuis adiumentis perferamus: nec tamen ſiquid boni operis fecerimus, gloriam captemus ex eo. monet enim Deus, operatorem iuſtitiæ non oportere eſſe iactantem; ne nõ

tatem mandatis cœleſtibus obſequendi, quàm ſtudio placendi, humanitatis officio functus eſſe uideatur; habeatq́; iam pretium gloriæ, quod captauit; nec præmium cœleſtis illius, ac diuinæ mercedis accipiat. Cætera, quæ obſeruare cultor Dei debet, facilia ſunt, illis uirtutibus comprehenſis; ut non mentiatur unquam, decipiendi, aut nocendi cauſa. Eſt enim nefas, eum, qui ueritati ſtudeat, in aliqua re eſſe fallacē; atq; ab ipſa, quam ſequitur, ueritate diſcedere. In hac iuſtitiæ, uirtutumq́; omniū uia, nullus mendacio locus eſt. Itaq; uiator ille uerus, ac iuſtus non dicet illud Lucilianum.

Homini amico, ac familiari non eſt mentiri meum,

ſed etiam inimico, atq; ignoto existimabit non eſſe mentiri ſuum. nec aliquando committet, ut lingua interpres animi, à ſenſu, & cogitatione diſcordet. Pecuniæ, ſi quam crediderit, non accipiat uſuram; ut & beneficium ſit incolume, quod ſuccurrat neceſſitati; & abſtineat ſe prorſus alieno. In hoc enim genere officij debet ſuo eſſe contentus, quem oporteat aliâs ne proprio quidem parcere, ut bonum faciat plus autem accipere, quā dederit, iniuſtum eſt. Quod qui facit, inſidiatur quodammodo, ut ex alterius neceſſitate prædetur. At iuſtus nunquam prætermittet, quo minus aliquid miſericorditer faciat; nec inquinabit ſe huiuſmodi quæſtu; ſed efficiet, ut ſine ullo ſuo damno, id ipſum, quod commodat, inter bona opera numeretur. Munus nō accipiat à paupere; ut ſiquid ipſe præſtiterit, eo bonum ſit, quo fuerit gratuitum. Male dicenti bene dicto reſpondeat, nunquā ipſe male dicat; nec uerbum malum procedat ex ore hominis, qui colit uerbum bonum. Quin etiam caueat

diligenter, nequando inimicum ſua culpa faciat; & ſiquis extiterit tam proteruus, qui bono, & iuſto faciat iniuriam; clementer, ac moderate ferat; & ultionem ſuam non ſibi aſſumat, ſed iudicio Dei *reſeruet. Innocentiam ſemper, & ubiq; cuſtodiat. Quod præceptum non ad hoc tantum ualet, ut ipſe iniuriam non inferat; ſed ut illatam ſibi non uindicet.* Sedet *enim maximus, & æquiſſimus iudex, ſpeculator, ac teſtis omnium.* Hūc *homini præferat; hunc malit de cauſa ſua pronunciare; cuius ſententiam nemo effugere poteſt nec defenſione cuiuſquam, nec gratia. Ita fit, ut homo iuſtus contemptui ſit omnibus: &, quia putabitur, ſemetipſum defendere non poſſe, habebitur pro ſegni, & inerti. Qui autem fuerit ultus inimicum, hic fortis, hic ſtrenuus iudicatur; hunc colunt, hunc omnes uerentur.* Bonus *uero ille tametſi prodeſſe omnibus, uel pluribus poſſit; illum tamen ſuſpiciunt, qui nocere, quàm qui prodeſſe poſſit. ſed iuſtum prauitas hominum deprauare non poterit, quo minus* Deo *ſtudeat obtemperare; malitq; contemni, dummodo ſemper boni fungatur officio, mali nunquam.* Cicero *in ijſdem illis officialibus libris,* At *uero ſiquis uoluerit, inquit, animi ſui complicatam notionem euoluere, iam ſe ipſe doceat, eum uirum bonum eſſe, qui proſit, quibus poſſit, noceat nemini, niſi laceſſitus iniuria.* O *quàm ſimplicem, ueramq; ſententiam duorum uerborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adiungere, niſi laceſſitus iniuria? ut uitium bono uiro quaſi caudam turpiſſimam apponeret; patientiæq;, quæ omnium uirtutum maxima eſt, faceret expertem?* Nociturum *eſſe dixit bonum uirum, ſi*

fuerit laceſſitus; iam ex hoc ipſo boni uiri nomen amittat, neceſſe eſt, ſi nocebit. Non minus enim mali eſt, referre iniuriam, quàm inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnæ, contentionesq́; naſcuntur; niſi quòd improbitati oppoſita impatientia, magnas ſæpe concitat tempeſtates? Quòd ſi patientiam, qua uirtute nihil uerius, nihil homine dignius inueniri poteſt; improbitati oppoſueris; extinguetur protinus; tanquam ſi igni aquam ſuperfuderis. Sin autem prouocatrix illa improbitas impatientiam ſibi comparē nacta eſt; tanquam perfuſa oleo, tantum excitabit incendium, ut id non flumen aliquod, ſed effuſio cruoris extinguat. Magna itaq; patientiæ ratio eſt; quam ſapiens homo ademit bono uiro. Vt.n. nihil malorum fiat, hæc ſola efficit. quæ ſi detur omnibus; nullum ſcelus, nulla fraus in rebus humanis erit. Quid ergo bono uiro pōt eſſe tam calamitoſum, tamq́; contrarium, quàm iræ frena permittere; quæ illum non modo boni, ſed etiam hominis appellatione diſpoliet? Siquidem nocere alteri, ut ipſe ueriſſime ait, non eſt ſecundum hominis naturā. Nam & pecudes, ſi laceſſas, aut calce, aut cornu repugnāt: et ſerpentes, ac feræ, niſi perſequaris, ut occidas; negotium non exhibent: & (ut ad hominum exempla redeamus) imperiti quoq;, & inſipientes, ſiquando accipiunt iniuriam, cæco, & irrationabili furore ducūtur; & ijs, qui ſibi nocent, uicem retribuere conantur. In quo igitur ſapiens, ac bonus uir à malis, & inſipientibus differt; niſi quòd habet inuictam patientiam, qua ſtulti carent; niſi quòd regere ſe, ac mitigare iram ſuā nouit; quam illi, quia uirtute indigent, refrenare non

poſſunt? Sed uidelicet hæc illũ res feſellit; quia cum de uirtute, q̃reretur in q̃cunq; contentione uinceret, putauit eſſe uirtutis: nec uidere ullo modo potuit, hoiem dolori, & iræ ſuccumbentem; et iis affectibus indulgentẽ, quibus debet potius reluctari; & ruentem quancunq; in partem improbitas prouocarit; uirtutis officium nõ tenere. Qui enim referre iniuriam nititur; eum ipſum, à quo læſus eſt, geſtit imitari. Ita qui malum imitatur, bonus eſſe nullo pacto poteſt. Duobus igitur uerbis duas uirtutes maximas bono, & ſapienti uiro, innocentiam, patientiamq́;, detraxit. Sed quia ipſe caninam illam facundiam (ſicut Salluſtius ab Appio dictum refert) exercuit; uoluit quoq; hominem canino modo uiuere, ut remordeat laceſſitus. Quæ retributio cõtumeliæ quàm pernicioſa ſit, & quas edere ſoleat ſtrages; unde opportunius petetur exemplum, quàm ex ipſius doctoris triſtiſſimo caſu; qui dum his philoſophorum præceptis obtemperare geſtit, ipſe ſe perdidit? Quòd ſi laceſſitus iniuria patientiam tenuiſſet; ſi diſſimulare, ſi ferre contumeliam bono uiri eſſe didiciſſet, nec illas nobiles orationes alieni titulo inſcriptas, impatientia, & leuitate, & inſania profudiſſet: nunquam capite ſuo roſtra, in quibus ante floruerat, cruentaſſet; nec rempublicã funditus proſcriptio illa deleſſet. Sapientis ergo, ac boni uiri non eſt, uelle certare; ac ſe periculo committere. quoniam & uincere non eſt in noſtra poteſtate; & eſt anceps omne certamen: ſed eſt ſapientis, atq; optimi uiri, non aduerſarium uelle tollere; quod fieri ſine ſcelere, ac periculo non poteſt; ſed certamen ipſum; quod fieri & utiliter, & iuſte poteſt. Summa igitur uirtus habẽda pa-

ſientia eſt. qua ut non careret homo iuſtus, uoluit illum Deus (ut ſupra dictum eſt) pro inerte contemni. Niſi. n. contumelijs fuerit affectus; quantum habeat fortitudinis in ſeipſo cohibendo, ignorabitur. Si autem laceſſitus iniuria, lædentem perſequi cœperit; uictus eſt. Si uero motum illum ratione compreſſerit; hic planè imperat ſibi, & hic regere ſe poteſt. Quæ ſuſtentatio ſui, rectè patientia nominatur. quæ una uirtus omnibus eſt oppoſita uitijs, et affectibus. Hæc perturbatum ac fluctuantem animum, ad tranquillitatem ſuã reuocat; hæc mitigat; hæc hominem ſibi reddit. Ergo quoniam naturæ repugnare impoſſibile eſt; & inutile, ut non cõmoueamur omnino; prius tamen quàm commotio illa proſiliat ad nocẽdum, quoad fieri poteſt maturius ſopiatur. Præcepit Deus non occidere ſolem ſuper iram noſtrã, ne furoris noſtri teſtis abſcedat. Deniq; M. Tullius contra ſuum præceptum, de quo paulo ante dixi, obliuionem iniuriarum in magnis laudibus poſuit. Spero, inquit Cæſar, qui obliuiſci nihil ſoles, niſi iniurias. Quòd ſi hoc ille faciebat, homo non à cœleſti tantum, ſed à publica quoq;, ciuiliq; iuſtitia remotiſſimus: quanto magis id nos facere debemus, qui immortalitatis uelamine candidati ſumus? Stoicis, cum affectus ex homine, tanquam morbos conantur euellere, peripatetici ſe opponunt; eosq; non modo retinent, ſed etiam defendunt; nihilq; in homine eſſe dicunt, quod non magna ratione, ac prouidentia ſit innatum. Rectè id quidem, ſi ſingularum rerum ueros terminos ſcirent. Itaque hãc ipſam iram, comitem dicunt eſſe uirtutis, tanquam nemo poſſit aduerſus hoſtes fortiter dimicare, niſi fue-

rit ira concitatus. Quo planè oſtendunt, nec quid ſit uirtus ſcire ſe; nec cur homini tribuerit iram Deus. Quæ ſi nobis ideo data eſt, ut ea utamur ad occidendos homines; quid immanius homine; quid ſimilius feris belluis exiſtimandum eſt, quàm id animal, quod ad communionem, & innocentiam Deus fecit? Tres ſunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora præcipites agunt; ira, cupiditas, libido. Propterea poëtæ tres furias eſſe dixerunt, quæ mentes hominum exagitant; ira ultionem deſyderat; cupiditas opes; libido uoluptates. Sed his omnibus Deus certos limites ſtatuit. quos ſi tranſcenderint, maioresq; eſſe cœperint; neceſſe eſt naturam ſuam deprauent, & in morbos, ac uitia uertantur. Qui autem ſint iſti limites, non eſt magni laboris oſtendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data eſt, quæ ſunt ad uitam neceſſaria; libido ad ſobolem propagandam; iræ affectus ad coërcenda peccata eorum, qui ſunt in noſtra poteſtate; ideſt ut arctiore diſciplina minor ætas ad probitatem, iuſtitiamq; formetur. quæ niſi metu cohibeatur; licentia pariet audaciam; quæ ad omne flagitium, & facinus euadet. Itaq; ut ira uti aduerſum minores, & iuſtum eſt, & neceſſariũ; ſic & aduerſum pares, et perniciosum eſt, & impium. Impium, quia uiolatur humanitas; perniciosum, quia illis repugnantibus aut perdere neceſſe eſt, aut perire. Hanc aũt, quam dixi, eſſe rationẽ, cur homini ſit iræ affectus datus; ex ipſius Dei præceptis intelligi poteſt; q iubet, uti male dictis, & lædentibus non iraſcamur; manus autem noſtras ſupra minores ſemper habeamus; hoc eſt, ut peccantes eos aſſi-

duris uerberibus coërceamus; ne amore inutili, & indulgentia nimia educantur ad malũ, & ad uitia nutriantur. Sed rerũ imperiti, & rationis ignari, eos affectus, qui ſunt homini ad uſus bonos dati, exterminauerunt; & latius, quàm ratio poſtulat, euagantur. Inde iniuſte, atque impie uiuitur. Vtuntur ira contra pares. hinc diſſidia, hinc expulſiones, hinc bella contra iuſtitiam nata ſunt. Vtuntur cupiditate ad congregandas opes: hinc fraudes, hinc latrocinia, hinc omnia ſcelerum genera orta ſunt. Vtuntur libidine ad capiendas tantum uoluptates. hinc ſtupra, hinc adulteria, hinc corruptelæ omnes extiterunt. Quicunq; igitur illos affectus intra fines ſuos redegerit; quod ignorantes Deum facere non poſſunt; hic patiens, hic fortis, hic iuſtus eſt.

Reſtat, ut contra quinq; ſenſuum uoluptates dicam breuiter. nam & ipſius libri menſura iam modum flagitat. quæ omnes, quoniam uitioſæ, ac mortiferæ ſunt; uirtute ſuperari, atque opprimi debent; uel (quod paulo ante dicebam de affectibus) ad rationem ſuam reuocari. Cæteræ animantes præter unam uoluptatem quæ ad generandum pertinet, nullam ſentiũt. Vtuntur ergo ſenſibus ad naturæ ſuæ neceſſitatem. Vident, ut appetant ea, quibus opus eſt ad uitam tuendam. Audiunt inuicem, ſeq; dignoſcunt, ut poſſint congregari. Quæ utilia ſunt ad uictum; aut ex odore inueniunt, aut ex ſapore percipiunt; inutilia reſpuunt, aut recuſant. Edendi, ac bibendi officium uentris plenitudine metiuntur. Homini uero ſolertiſſimi artificis prouidentia dedit uoluptatem infinitam, & in uitium cadentem; quia propoſuit ei uirtutem, quæ cum uolu-

ptate ſemper, tanquam cum domeſtico hoſte pugnaret. Cicero in Catone maiore. Stupra uero, inquit, & adulteria, & omne flagitium nullis excitari aliјs illecebris, niſi uoluptatis. Cumq; hominis ſiue natura, ſiue quis Deus nihil mente præſtabilius dediſſet; huic diuino muneri, ac dono nihil tam inimicũ, quàm uoluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum eſſe; neq; in uoluptatis regno uirtutem poſſe conſiſtere. ſed è contrario Deus idcirco uirtutem dedit, ut expugnaret, ac uinceret uoluptatem; eamq; egredientem fines ſibi datos, infra præſcriptum coërceret; ne hominem ſuauitatibus delinitum, atque captum, ditioni ſuæ ſubijceret, ac ſempiterna morte multaret. Voluptas oculorum uaria, & multiplex eſt; quæ capitur ex aſpectu rerum, quæ ſunt in uſu hominum uel natura, uel opere delectabiles. Hanc philoſophi rectiſſime ſuſtulerunt. Aiunt enim multo eſſe præclarius, & homine dignius, cœlum potius quàm cælata intueri; & hoc pulcherrimum opus intermicantibus aſtrorum luminibus, tanquam floribus adornatum, quàm picta, & ficta, & gemmis diſtincta mirari. Sed cum diſerte ad contemptum terreſtrium nos exhortati ſunt, & ad cœli ſpectaculum excitauerunt; tamen ſpectacula hæc publica non contemnunt. Itaq; his & delectantur, & libenter interſunt. Quæ, quoniam maxima ſunt irritamenta uitiorum; & ad corrumpendos animos potentiſſime ualent; tollenda ſunt nobis; quia non modo ad beatam uitam nihil conferunt, ſed etiam nocent plurimũ. Nam qui hominem, quis ob merita damnatum in conſpectu ſuo iugulari pro uoluptate cõputat; conſcientiam ſuam pol-

luit; tam ſcilicet quàm ſi homicidij, quod fit occulte, ſpectator, & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant, in quibus humanus ſanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus ſeceſſit humanitas; ut cum animas hominum interficiant, ludere ſe opinentur, nocentiores ijs omnibus quorum ſanguinem uoluptati habent. Quæro nunc, an poſſint pij, & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis, ac miſericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, ſed efflagitant; feruntq; ad mortem crudelia, & inhumana ſuffragia, nec uulneribus ſatiati, nec cruore contenti. quin etiam percuſſos, iacentesq; repeti iubent, & cadauera ictibus diſſipari; nequis illos ſimulata morte deludat. Iraſcuntur etiã pugnantibus, niſi celeriter è duobus alter occiſus eſt; & tanquã humanum ſanguinem ſitiant, oderunt moras. Alios illis compares dari poſcunt recentiores, ut quamprimum oculos ſuos ſatient. Hac conſuetudine imbuti, humanitatem perdiderunt. Itaq; non parcunt etiam innocentibus; ſed exercent in omnes, quod in malorum trucidatione didicerunt. Huius igitur publici homicidij ſocios, & participes eſſe non conuenit eos, qui iuſtitiæ uiam tenere nituntur. Non enim cum occidere Deus uetat, latrocinari nos tantum prohibet; quod ne per leges quidẽ publicas licet; ſed ea quoq; ne fiant, monet, quæ apud homines pro licitis habentur. Ita neq; militare iuſto licebit, cuius militia eſt in ipſa iuſtitia; neq; uero accuſare quenquam crimine capitali; q̃a nihil diſtat, utrum ne ferro, an uerbo potius occidas; quoniam occiſio ipſa prohibetur. Itaq; in hoc Dei præcepto nullam prorſus exceptionem fieri oportet, quin occidere hominem ſit ſem-

per nefas, quem Deus ſanctum animal eſſe uoluit. Ergo ne illud quidem concedi aliquis exiſtimet, ut recentes natos liceat oblidere; quæ uel maxima eſt impietas. ad uitam enim Deus inſpirat animas, non ad mortem. Verum homines, ne quod ſit facinus, quo manus ſuas nõ polluant; rudibus adhuc, & ſimplicibus animis abnegant lucem non à ſe datam. Expectet uero aliquis, ut alieno ſanguini parcant, qui non parcunt ſuo. ſed hi ſine ulla controuerſia ſcelerati, & iniuſti. Quid illi, quos falſa pietas cogit exponere? Non poſſunt innocentes exiſtimari, qui uiſcera ſua in prædam canibus obijciunt; & quantum in ipſis eſt, crudelius necant, quàm ſi ſtrangulaſſent. Quis dubitet, quin impius ſit q̃ alienæ miſericordiæ locum non tribuit? qui, etiam ſi contingat ei, quod uoluit, ut alatur; addixit certe ſanguinem ſuum uel ad ſeruitutem, uel ad lupanar. Quæ autem poſſint, uel ſoleant accidere in utroq; ſexu, uel per errorem, quis non intelligit? quis ignorat? Quod uel unius Oedipodis declarat exemplum, duplici ſcelere confuſum. Tam igitur nefarium eſt, exponere, quàm necare. At enim paricidæ facultatum anguſtias conqueruntur; nec ſe pluribus liberis educandis ſufficere poſſe prætēdunt. quaſi uero aut facultates in poteſtate ſint poſſidentium; aut non quotidie Deus ex diuitibus pauperes, & ex pauperibus diuites faciat. Quare ſiquis liberos ob pauperiem non poterit educare; ſatius eſt, ut ſe ab uxoris congreſſione contineat, quàm ſceleratis manibus Dei opera corrumpat. Ergo ſi homicidium facere nullo modo licet; nec intereſſe omnino conceditur, ne conſcientiam perfundat ullus cruor. ſiquidem populo

ſanguis ille præſtatur. In ſcenis quoq; neſcio an ſit corruptela uitioſior. Nã & comicæ fabulæ de ſtupris uirginum loquuntur, aut amoribus meretricum; & quo magis ſunt eloquentes, qui flagitia illa finxerunt, eo magis ſententiarum elegantia perſuadent; & facilius inhærent audientium memoriæ uerſus numeroſi, & ornati. Item tragicæ hiſtoriæ ſubyciunt oculis parricidia, & inceſta regum malorum; & cothurnata ſcelera demonſtrãt. Hiſtrionum quoq; impudiciſſimi motus, qd aliud niſi libidines docent, & inſtigant? quorum eneruata corpora, & in muliebrẽ inceſſum, habitumq́; mollita, impudicas fœminas inhoneſtis geſtibus mentiuntur. Quid de mimis loquar corruptelarum præferentibus diſciplinam? qui docent adulteria, dum fingunt; et ſimulatis erudiunt ad uera? Quid iuuenes, aut uirgines faciant, cum & fieri ſine pudore, & ſpectari libenter ab omnibus cernunt? Admonentur utiq;, quid facere poſſint; & inflammantur libidine, quæ aſpectu maxime concitatur; ac ſe quiſq; pro ſexu in illis imaginibus præfigurat; probantq́; illa, dum rident; & adhærentibus uitijs, corruptiores ad cubicula reuertuntur: nec pueri modo, quos præmaturis uitijs imbui non oportet; ſed etiam ſenes, quos peccare iam non decet, in talem uitiorum ſemitam dilabuntur. Circenſium quoq; ludorum ratio quid aliud habet, niſi leuitatem, uanitatem, inſaniam? Tanto nanq; impetu concitantur animi in furorem, quanto illic impetu curritur: ut iam plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectandi gratia ueniunt, cum exclamare, & efferri, & exilire cœperint. Vitanda ergo ſpectacula omnia; non ſolum nequid uitiorum

pectoribus inſidat, quæ ſedata, & pacifica eſſe debent; ſed ne cuius nos uoluptatis conſuetudo deliniat; & à Deo, atq; à bonis operibus auertat. Nam ludorum celebrationes, Deorum feſta ſunt: ſiquidem ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes ſunt conſtituti. Et primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ ſunt; ludi autẽ ſcenici Libero; circenſes Neptuno. Paulatim uero & cæteris Dijs idem honos tribui cœpit; ſinguliq; ludi nominibus eorum conſecrati ſunt; ſicut Siſinnius Capito in libris ſpectaculorum docet. Si quis igitur ſpectaculis intereſt, ad quæ religionis gratia conuenitur; diſceſſit à Dei cultu, & ad Deos ſe contulit; quorum natales, & feſta celebrauit. Aurium uoluptas ex uocum, & cantuum ſuauitate percipitur; quæ ſcilicet tam uitioſa eſt, q̃ oblectatio illa, de qua diximus, oculorum. Quis enim non luxurioſum, ac nequam putet eum, qui ſcenicas artes domi habeat? Atqui nihil refert, utrum'ne luxuriam ſolus domi, an cum populo exerceas in theatro. Sed iam de ſpectaculis dictum eſt. reſtat unum, quod eſt nobis expugnandum; ne capiamur ijs, quæ ad ſenſum intimum penetrant. Nam illa omnia, quæ uerbis carent, id eſt aeris, et neruorum ſuaues ſoni, poſſunt facile cõtemni; q̃a nõ adhærent, nec ſcribi poſſunt. Carmẽ autem compoſitum, & oratio cum ſuauitate decipiens, capit mentes, & quo uoluerit impellit. Inde homines literati cum ad Dei religionem acceſſerint, ab aliquo imperito doctore fundati minus credunt. Aſſueti enim dulcibus, & politis ſiue orationibus, ſiue carminibus, diuinarum literarum ſimplicem, communemq; ſermo-

nem pro ſordido aſpernantur. Id enim quærunt, quod ſenſum demulceat. Perſuadet autem quicquid ſuaue eſt; & animo penitus, dum delectat, inſidet. Num igitur Deus & mentis, & uocis, et linguæ artifex diſerte loqui non poteſt? Immo uero ſumma prouidentia carere fuco uoluit ea, quæ diuina ſunt; ut omnes intelligerent, quæ ipſe omnibus loquebatur. Ergo qui ueritati ſtudet, qui non uult ſe ipſe decipere, abijciat inimicas, ac noxias uoluptates, quæ animam ſibi uinciant, ut corpus cibi dulces. præferantur uera falſis, æterna breuibus, utilia iucundis. Nihil aſpectu gratum ſit, niſi quod pie, quod iuſte fieri uideas; nihil auditu ſuaue, niſi quod alit animam, melioremq́; te reddit. Maximeq́; hic ſenſus non eſt ad uitium detorquendus; qui nobis ideo datus eſt, ut doctrinam Dei percipere poſſemus. Itaque ſi uoluptas eſt, audire cantus, & carmina; Dei laudes canere, & audire, iucundum ſit. Hæc eſt uoluptas uera, quæ comes, & ſocia uirtutis eſt. Hæc eſt non caduca, & breuis, ut illæ, quas appetunt, qui corpori, ut pecudes, ſeruiunt; ſed perpetua, & ſine ulla intermiſſione delectãs. Cuius terminos ſiquis excęſſerit, nihilq́; aliud ex uoluptate petierit, niſi ipſam uoluptatem; hic mortem meditatur; quia ſicut uita perpetua in uirtute eſt, ita mors in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit, carebit æternis; qui terrena prætulerit, cœleſtia non habebit. Ad uoluptates autem ſaporis, & odoris, qui duo ſenſus ad ſolum corpus pertinent; nihil eſt aliud, quod à nobis diſputetur; niſi forte quis exigit, ut dicamus, turpe eſſe ſapienti, ac bono, ſi uentri, & gulæ ſeruiat; ſi unguentis oblitus, ac floribus coronatus*

incedat; quod qui faciat, utiq; inſipiens, ineptus, & nihili eſt, & quem ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortaſſe quiſpiam dixerit; Cur ergo illa facta ſunt, niſi ut ijs fruamur? At enim iam ſæpe dictum eſt, uirtutem nullam fuiſſe futuram, niſi haberet quæ opprimeret. Itaq; fecit omnia Deus ad inſtruendum certamen rerum duarum. Ergo illecebræ iſtæ uoluptatum, arma ſunt illius, cuius opus unum eſt, expugnare uirtutem, iuſtitiamq; ab omnibus excludere. His blandimentis, & ſuauitatibus titillat animas. Scit enim, quia mortis eſt fabricatrix uoluptas. Nam ſicut Deus hominem ad uitam non niſi per uirtutem, ac laborem uocat; ita ille ad mortem per delicias, ac uoluptates. & ſicut ad uerum bonum per fallacia mala, ſic ad uerum malum per fallacia bona peruenitur. Cauenda ſunt igitur oblectamenta iſta, tanquam laquei, & plagæ; ne ſuauitudinum mollicie capti, ſub ditionem mortis cum ipſo corpore redigamur, cui nos mancipauimus.

Venio nunc ad eam, quæ percipitur ex tactu, uoluptatem. qui ſenſus eſt quidem totius corporis. Sed ego nō de ornamentis, aut ueſtibus, ſed de ſola libidine dicendum mihi puto; quæ maxime coërcēda eſt, quia maxime nocet. Cum excogitaſſet Deus duorum ſexuum rationem; attribuit ijs, ut ſe inuicem appeterent, & coniunctione gauderent. Itaq; ardentiſſimam cupiditatem cunctorum animantium corporibus admiſcuit, ut in hos affectus auidiſſime ruerent; eáq; ratione propagari, & multiplicari genera poſſent. Quæ cupiditas, & appetentia, in homine uehementior, & acrior inuenitur; uel quia hominū multitudinē uoluit eſſe maiorem;

uel quoniam uirtutem ſoli dedit, ut eſſet laus, & gloria in coërcendis uoluptatibus, & abſtinentia ſui. Sat ergo aduerſarius ille noſter, quanta ſit uis huius cupiditatis, quam quidam neceſſitatem dicere maluerunt; eamq́; à recto, & bono ad malum, & prauum transferre. Illicita enim deſyderia immittit, ut aliena contaminent, quibus habere propria, ſine delicto licet. Obijcit quippe oculis irritabiles formas; ſuggeritq́; fomenta; & uitijs pabulum ſubminiſtrat. tum intimis uiſceribus ſtimulos omnes conturbat, & commouet; & naturalem illum incitat, atq; inflammat ardorem; donec irretitum hominem, implicatumq́; decipiat. Ac nequis eſſet, qui pœnarum metu abſtineret alieno, lupanaria quoq; conſtituit; & pudorem infelicium mulierum publicauit, ut ludibrio haberet tam eos, qui faciunt, quã quas pati, neceſſe eſt. His obſcœnitatibus animas ad ſanctitatem genitas, uelut in cœni gurgite demerſit; pudorem extinxit; pudicitiam flagitauit. Idem etiam mares maribus admiſcuit; et nefandos coitus contra naturam, cõtraq́; iuſtitiam Dei machinatus eſt. ſic imbuit homines, & armauit ad nefas omne. Quid enim poteſt eſſe ſanctum ijs, qui ætatem imbecillam, & præſidio indigentem, libidini ſuæ depopulandam, fœdandamq́; ſubſtrauerint? Non poteſt hæc res pro magnitudine ſceleris enarrari. Nihil amplius iſtos appellare poſſum, quàm impios, & parricidas; quibus non ſufficiat ſexus à Deo datus, niſi & ſuum profane, ac petulanter illudant. Hæc tamẽ apud illos leuia, et quaſi honeſta ſunt. Quid dicam de ijs, qui abominandam non libidinẽ, ſed inſaniam potius exercent? Piget dicere. ſed quid his

fore credamus, quos non piget facere? & tamen dicendum eſt, quia fit. De iſtis loquor, quorum teterrima libido, & execrabilis ſuror ne capiti quidem parcit. Quibus hoc uerbis, aut qua indignatione tantum nefas proſequar? uincat officium linguæ, ſceleris magnitudo. Cum igitur libido hæc edat opera, et hæc facinora deſignet; armandi aduerſus eam uirtute maxima ſumus. Quiſquis affectus illos frenare non poteſt, cohibeat eos intra præſcriptum legitimi tori; ut & illud, quod auide expetit, aſſequatur; & tamen in peccatum non incidat. Nam quid ſibi homines perditi uolunt? Nempe honeſta opera uoluptas ſequitur. ſi ipſam per ſe appetunt; iuſta, & legitima frui, licet. Quòd ſi aliqua neceſſitas prohibebit; tum uero maxima adhibenda uirtus erit, ut cupiditati continentia reluctetur. Nec tantũ alienis toris, quæ attingere non licet; uerum etiam publicis, uulgatisq́; corporibus abſtinendum, Deus præcepit; docetq́; nos, cum duo inter ſe corpora fuerint copulata, unum corpus efficere. Ita qui ſe cœno immerſerit, cœno ſit oblitus neceſſe eſt: & corpus quidem cito ablui poteſt; mens autem contagione impudici corporis inquinata non poteſt, niſi & longo tempore, & multis bonis operibus, ab ea, quæ inhæſerit, colluuione purgari. Oportet ergo ſibi quenq; præponere, duorum ſexuũ coniunctionem generandi cauſa datam eſſe uiuentibus; eamq; legem his affectibus poſitam, ut ſucceſſione parent. Sicut autem dedit nobis oculos Deus, non ut ſpectemus, uoluptatemq́; capiamus; ſed ut uideamus, propter eos actus, qui pertinent ad uitæ neceſſitatem: ita genitalem corporis partem, quod nomen ipſum do-

cet, nulla alia cauſa, niſi efficiendæ ſobolis accepimus. Huic diuinæ legi ſumma deuotione parendum eſt. ſint omnes, qui ſe diſcipulos Dei profitebuntur, ita morati, & inſtituti, ut imperare ſibi poſſint. Nam qui uoluptatibus indulgent, qui libidini obſequuntur, ij animam ſuam corpori mancipant, ad mortemq; condemnant; quia ſe corpori addixerunt, in quo habet mors poteſtatem. Vnuſquiſq; igitur, quantum poteſt, formet ſe ad uerecundiam; pudoremq; colat; caſtitatem conſcientia, & mente tueatur: nec tantum legibus publicis pareat; ſed ſit ſupra omnes leges, qui legem Dei ſequitur. Quibus bonis ſi aſſueuerit, iam pudebit eum in deteriora deſcendere. Modo placeant recta, & honeſta; quæ melioribus iucundiora ſunt, quam praua, & inhoneſta peioribus. Nondum omnia caſtitatis officia executus ſum; quam non modo Deus intra priuatos parietes, ſed etiam præſcripto lectuli terminat; ut cum quis habeat uxorem, neque ſeruam, neque liberam habere inſuper uelit; ſed matrimonio fidem ſeruet. Non enim, ſicut iuris publica ratio eſt, ſola mulier adultera eſt, quæ habet alium; maritus autem, etiã ſi plures habeat, à crimine adulterij ſolutus eſt. Sed diuina lex ita duos in matrimonium, quod eſt in corpus unũ, pari iure coniungit, ut adulter habeatur, quiſquis compagem corporis in diuerſa diſtraxerit. Nec ob alia cauſam Deus, cum cæteras animantes ſuſcepto fœtu, maribus repugnare uoluiſſet; ſolam omnium mulierem, patientem uiri fecit; ſcilicet ne fœminis repugnãtibus, libido cogeret uiros aliud appetere; eoq; facto, caſtitatis gloria non tenerent. Sed neque mulier uirtutem

pudicitiæ caperet, ſi peccare non poſſet. Nam quis mutum animal pudicum eſſe dixerit, quod ſuſcepto fœtu mari repugnat? Quod ideo facit, quia neceſſe eſt, in dolorem, atque in periculum ueniat, ſi admiſerit. Nulla igitur laus eſt, non facere, quod facere non poſſis. Ideo autem pudicitia in homine laudatur; quia non naturalis eſt, ſed uoluntaria. Seruanda igitur fides ab utroque alteri eſt; immo exemplo continentiæ, docenda uxor, ut ſe caſte gerat. Iniquum eſt enim, ut id exigas, quod præſtare ipſe non poſſis. Quæ iniquitas efficit profecto, ut eſſent adulteria, fœminis ægre ferentibus præſtare ſe fidem non exhibentibus mutuam caritatem. Denique nulla eſt tam perditi pudoris adultera, quæ hanc cauſam non uitijs ſuis prætendat; iniuriam ſe peccando non facere, ſed referre. Quod optime Quintil. expreſſit. Homo, inquit, neq; alieni matrimonij abſtinens, neq; ſui cuſtos; quæ inter ſe natura cōnexa ſunt. Nam neq; maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus, poteſt uacare domeſticæ ſanctitati; & uxor, cum in tale incidit matrimonium, exemplo ipſo incitata, aut imitari ſe putat, aut uindicare. Cauēdum igitur, ne occaſionem uitijs noſtra intemperantia demus: ſed aſſueſcant inuicem mores duorum; & iugum paribus animis ferant. Nos ipſos in altero cogitemus. Nā fere in hoc iuſtitiæ ſumma conſiſtit; ut non facias alteri, quicquid ipſe ab altero pati nolis. Hæc ſunt, quæ ad continentiam præcipiuntur a Deo. Sed tamen nequis diuina præcepta circumſcribere ſe putet poſſe; addantur illa, ut omnis calumnia, & occaſio fraudis remoueatur; adulterum eſſe, qui a marito dimiſſam du-

xerit; & eum, qui præter crimen adulterij uxorem dimiſerit, ut alteram ducat. Diſſociari enim corpus, & diſtrahi Deus noluit. Præterea nõ tantum adulterium eſſe uitandum, ſed etiam cogitationem; ne quis aſpiciat alienam, & animo concupiſcat: adulteram enim fieri mentem, ſi uel imaginem uoluptatis ſibi ipſa depinxerit. Mens eſt enim profecto, quæ peccat; quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione complectitur. in hac crimen eſt, in hac omne delictum. Nam & ſi corpus nulla ſit labe maculatum; non conſtat tamen pudicitiæ ratio, ſi animus inceſtus eſt; nec illibata caſtitas uideri poteſt, ubi conſcientiam cupiditas inquinauit. Nec uero aliquis exiſtimet, difficile eſſe, frenos imponere uoluptati; eamq́; uagam, & errantem, caſtitatis, pudicitiæq́; limitibus includere; cum propoſitum ſit omnibus hominibus, eam uincere; ac plurimi beatam, atq; incorruptam corporis integritatem retinuerint; multiq́; ſint, qui hoc cœleſti genere uitæ feliciſſime perfruantur. Quod quidem Deus non ita fieri præcepit, tanq̃ aſtringat; q̃a generari homines oportet; ſed tanquam ſinat. Scit enim quantam his affectibus impoſuerit neceſſitatem. Si quis hoc, inquit, facere potuerit; habebit eximiam, incomparabilemq́; mercedẽ. Quod continentiæ genus quaſi faſtigium eſt, omniumq́; conſummatio uirtutum. Ad quam ſiquis eniti, atq; eluctari potuerit; hunc ſeruum dominus, hunc diſcipulum magiſter agnoſcet; hic terram triumphabit; hic erit conſimilis Deo, qui uirtutem Dei cepit. Hæc quidem difficilia uidentur; ſed de eo loquimur, cui calcatis oĩbus terrenis, iter in cœlum paratur. Nam q̃a uirtus in Dei agnitione conſiſtit; omnia gra-

nia ſunt, dum ignores; ubi cognoueris, facilia. per ipſas difficultates nobis exeundum eſt, qui ad ſummum bonum tendimus. Nec tamen deficiat aliquis, aut de ſe ipſe deſperet; ſi aut cupiditate uictus, aut libidine impulſus, aut errore deceptus, aut ui coactus, ad iniuſtitiæ uiam lapſus eſt. Poteſt enim reduci, ac liberari; ſi eum pœniteat actorum; & ad meliora conuerſus, ſatisfaciat Deo. quod fieri poſſe Cicero non putauit; cuius hæc in Academico tertio uerba ſunt. Quòd ſi liceret ut iis, q in itinere deerrauiſſent, ſic uitam deuiam ſecutos corrigere errorem pœnitendo; felicior eſſet emendatio temeritatis. Licet planè. Nam ſi liberos noſtros, cũ delictorum ſuorum cernimus pœnitere, correctos eſſe arbitramur; & abdicatos, abiectosq; rurſus tamen ſuſtentamus, ſuſcipimus, fouemus, amplectimur: cur deſperemus, clementiam Dei patris pœnitendo poſſe placari? Ergo idẽ dominus, ac parens indulgentiſſimus remiſſurũ ſe pœnitentibus peccata promittit, & obliteraturũ omnes iniquitates eius, qui iuſtitiã denuo cœperit operari. Sicut enim nihil prodeſt male uiuenti ante actæ uitæ probitas; quia ſuperueniens nequitia, iuſtitiæ opera deleuit: ita nihil officiunt peccata uetera correcto, qa ſuperueniens iuſtitia labem uitæ prioris abſterſit. Is. n. quem facti ſui pœnitet, errorem ſuum priſtinum intelligit. ideóq; Græci melius, & ſignificantius μετάνοιαν dicunt; quam nos latine poſſumus reſipiſcentiam dicere. reſipiſcit enim, ac mentem ſuam quaſi ab inſania recipit, quem errati piget; caſtigatq; ſeipſum dementiæ; et confirmat animum ſuum ad rectius uiuendum; tum illud ipſum maxime cauet, ne rurſus in eoſdem laqueos

induatur. Deniq; muta quoq; animalia, cum fraude capiũtur, ſi aliquo ſe modo in fugam extricauerint, fiunt poſtmodũ cautiora; uitantq́; ſemper ea omnia, in quibus dolos, inſidiasq́; ſenſerunt. Sic hominem pœnitentia cautum, ac diligentem facit ad euitanda peccata, in quæ ſemel fraude deciderit. Nemo enim poteſt eſſe tam prudens, tam circunſpectus, ut non aliquando labatur. Et iccirco Deus imbecillitatem noſtram ſciens, pro ſua pietate aperuit homini portum ſalutis; ut huic neceſſitati, cui fragilitas noſtra ſubiecta eſt, medicina pœnitentiæ ſubueniret. Ergo quicunq; aberrauerit, referat pedem; ſeq́; quamprimum recipiat, ac reformet.

Sed reuocare gradum, ſuperasq́; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt.

Deguſtatis enim male iucũdis uoluptatibus, uix diuelli ab his poſſunt. facilius recta ſequerentur, ſi earum ſuauitates non attigiſſent. Sed ſi eripiant ſe malæ ſeruituti, condonabitur his omnis error, ſi errorem ſuum uita meliore correxerint. Nec lucrari ſe quiſquam putet, ſi delicti conſcium nõ habebit. ſcit enim ille omnia, in cuius conſpectu uiuimus. nec ſi uniuerſos homines cælare poſſumus, Deum poſſumus; cui nihil abſconditum, nihil poteſt eſſe ſecretum. Quod in exhortationibus ſuis Senecã mirabili ſententia terminauit: Magnum, inquit, neſcio quid, maiusq́;, quàm cogitari poteſt, numen eſt, cui uiuendo operam damus. Huic nos approbemus. Nam nihil prodeſt incluſam eſſe conſciẽtiam: patemus Deo. Quid uerius dici poteſt ab eo, qui Deum noſſet, quã dictum eſt ab homine ueræ religionis ignaro? nam & maieſtatem Dei expreſſit, maiorem eſſe di-

cendo, quàm ut eam cogitatio mentis humanæ capere poſſet; & ipſum ueritatis attigit fontem, ſentiendo, uitam hominum ſuperuacuam non eſſe, ut Epicurei uolunt; ſed Deo ab his operam uiuẽdo dari; ſiquidem iuſte, ac pie uixerint. Potuit eſſe uerus Dei cultor, ſiquis illi monſtraſſet. ac contempſiſſet profectò Zenonem, et magiſtrum ſuũ Socionem, ſi uere ſapientiæ ducẽ nactus eſſet. Huic nos, inqt, approbemus. Cœleſtis prorſus oratio, niſi antecederet ignorantiæ confeſſio; Nihil prodeſt incluſam habere conſcientiam; patemus Deo. nullus ergo mendacio, nullus diſſimulationi locus eſt. quia parietibus oculi hominum ſubmouentur: Dei autem diuinitas nec uiſceribus ſubmoueri poteſt, quo minus totum hominem perſpiciat, & norit. Idem in eiuſdem operis primo. Quid agis inquit? quid machinaris? quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur. Alium tibi peregrinatio ſubduxit, aliũ mors, aliũ ualetudo. hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigiſſe, ut oculos omnium effugias demens? Quid tibi prodeſt non habere conſciũ, habenti conſcientiam? Non minus mirabiliter de conſcientia, & Deo Tullius. Meminerit, inquit, Deũ ſe habere teſtem; ideſt (ut ego arbitror) mentem ſuam; qua nihil homini dedit Deus ipſe diuinius. Item cũ de bono, & iuſto uiro loqueretur. Itaq; talis uir, inquit, nõ modo facere, ſed ne cogitare quidẽ quicquam audebit, quod nõ audeat prædicare. Purgemus igitur conſcientiã, quæ oculis Dei peruia eſt; &, ut ait idem, ſemper ita uiuamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur; putemusq; nos momentis omnibus non in aliquo (ut ille

dixit) orbis terræ theatro ab hominibus, ſed deſuper ſpectari ab eo, qui & iudex, & teſtis idem futurus eſt; cui rationem uitæ repoſcenti, actus ſuos inficiari non licebit. Ergo ſatius eſt aut effugere conſcientiã; aut nos ipſos ultro aperire animum, & perniciem reſciſſis uulneribus effundere; quibus nemo alius mederi poteſt, niſi ſolus ille, q greſſum claudis, uiſum cæcis reddidit; maculata membra purgauit; mortuos excitauit. Ille ardorem cupiditatis extinguet; extirpabit libidines; inuidiã diſtrahet; iram mitigabit. Ille reddet ueram, & perpetuam ſanitatem. Appetenda eſt hæc omnibus medicina; quoniã maiori periculo uexatur anima, quàm corpus; & quamprimum latentibus morbis adhibenda curatio eſt. Neque .n. ſi utatur aliquis oculorum acie clara, membris omnibus integris, firmiſſima totius corporis ualetudine; tñ eum non dixerim ſanũ, ſi efferatur ira; ſuperbia tumidus infletur; libidini ſeruiat; cupiditatibus inardeſcat: ſed eum potius, qui ad alienam felicitatem non attollat oculos; opes non admiretur; alienã mulierem ſancte uideat; nihil omnino appetat, nihil concupiſcat alienum; non inuideat ulli; non faſtidiat quẽquam; ſit humilis, miſericors, beneficus, mitis, humanus; pax in animo eius perpetua uerſetur. ille homo ſanus, ille iuſtus, ille perfectus eſt. Quiſquis igitur his omnibus præceptis cæleſtibus obtemperauerit; hic cultor eſt ueri Dei; cuius ſacrificia ſunt manſuetudo animi, & uita innocens, & actus boni. Quæ omnia qui exhibet; toties ſacrificat, quoties bonum aliquid, ac piũ fecerit. Deus enim non deſyderat uictimam neq; muti animalis, neq; mortis, ac ſanguinis, ſed hominis & uitæ. Ad quod ſa-

crificium neq; uerbenis opus eſt, neq; fibris, neq; cœſpitibus, quæ ſunt utiq; uaniſſima; ſed ijs, quæ de intimo corde proferuntur. Itaq; in aram dei, quæ uere maxima eſt, & quæ in corde hominis collocata, coinquinari non poteſt ſanguine; iuſtitia imponitur, patientia, fides, innocentia, caſtitas, abſtinentia. Hic eſt uerisſimus ritus; hæc illa lex Dei (ut a Cicerone dictum eſt) præclara, & diuina; ſemper quæ recta, & honeſta iubet; uetat praua, & turpia. cui parētem ſanctiſſimæ, ac certiſſimæ legi, iuſte, ac legitime neceſſe eſt uiuere. Cuius legis paucа equidem capita poſui; quòd ſum pollicitus, ea me tantummodo eſſe dicturū, quæ ſummum faſtigium uirtuti, et iuſtitiæ imponerent. Siquis uolet cætera oīa comprehendere; ex fonte ipſo petat; unde ad nos riuus iſte manauit. Nunc de ſacrificio ipſo pauca dicemus. Ebur, inqt Plato, nō caſtum donū Deo. Quid ergo? Picta. ſ. et texta pretioſa? immo uero nō caſtū donū Deo, quicqd ſurripi, qcquid corrūpi poteſt. Sed ſicut hoc uidit, non oportere uiuen offerre aliqd, quod ſit ex mortuo corpore; cur illud nō uidit, non debere incorporali corporale munus offerri? Quāto melius Seneca, & uerius? Vultis ne uos, inquit, Deū cogitare magnū, et placidum; & maieſtate leni uerendū amicum; & ſemper in proximo? Non immolationibus, & ſanguine multo colendū; (quæ.n. ex trucidatione immerentiū, uoluptas eſt?) ſed mente pura, bono, honeſtóq; propoſito. Non tēpla illi congeſtis in altitudinē ſaxis extruenda ſunt: in ſuo cuiq; conſecrādus eſt pectore. Veſtes igitur, gēmas, et cætera, quæ habētur in pretio; ſiquis putet Deo cara; is plane, quid ſit Deus, neſcit; cui putat uoluptati eſſe eas

res; quas etiã homo ſiquis contempſerit, iure laudabitur. Quid ergo caſtum, quid Deo dignũ, niſi quod ipſe in illa diuina lege ſua popoſcit? Duo ſunt, q̃ offerri debeant, donũ, et ſacrificiũ; donum in perpetuum, ſacrificium ad tempus. Verũ apud iſtos, qui nullo modo rõnẽ diuinitatis intelligunt, donum eſt, quicqd auro, argento'q; fabricatur; item quicquid purpura, & ſerico texitur. Sacrificiũ eſt uictima, & quæcũq; in ara cremantur. Sed utroq; nõ utitur Deus; quia & ipſe incorruptus eſt; & illud totum corruptibile. Itaq; Deo utrũq; incorporale offerendum eſt, quo utitur. Donum eſt integritas animi; ſacrificiũ laus, & hymnus. Si enim Deus non uidetur: ergo his rebus coli debet, quæ non uidentur. Nulla igitur alia religio eſt uera, niſi quæ uirtute, ac iuſtitia conſtat. Quomodo aũt Deus iuſtitia hominis utatur, intellectu facile eſt. Si enim iuſtus fuerit homo, accepta immortalitate in æternum Deo ſeruiet. Homines autem nõ niſi ad iuſtitiã naſci, cum philoſophi ueteres, tum etiam Cic. ſuſpicatur. diſſerens. n. de legibus, Sed omnium, inquit, quæ in hominum doctorũ diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, q̃ plane intelligi nos ad iuſtitiã eſſe natos. Id ergo ſolum Deo exhibere, atq; offerre debemus; ad quod capiendũ nos ipſe generauit. Hoc autẽ duplex ſacrificij genus quàm ſit uerisſimũ, Triſmegiſtus Hermes idoneus teſtis eſt. qui nobiſcum, ideſt cũ prophetis, quos ſequimur, tam uerbis quã re congruit; ſic'q; de iuſtitia locutus eſt. Hoc uerbũ ò fili adora, & cole. Cultus autem Dei unus eſt, maliẽ non eſſe. Item in illo ſermone perfecto. Cum exaudiſſet Aſclepium quærentem à filio ſuo, utrum placeret pa-

tri eius, offerri thus, & alios odores ad ſacrificiũ Dei; exclamauit. Bene, bene ò mi nate, ò Aſclepi. Eſt enim maxima impietas, tale quid de uno illo, ac ſingulari bono in animum inducere. Hæc & his ſimilia huic nõ conueniunt. Omnium.n. quæcunq; ſunt, plenus eſt, & omnium minime indigens. Nos uero gratias agentes, adoremus. Huius enim ſacrificium ſola benedictio. Et recte. Verbo enim ſacrificari oportet Deo; ſiquidẽ Deus uerbum eſt; ut ipſe confeſſus eſt. Summus igitur colendi Dei ritus eſt, ex ore iuſti hominis ad Deum directa laudatio: quæ tamen ipſa ut Deo ſit accepta; & humilitate, & timore, & deuotione maxima opus eſt; nequis forte integritatis, et innocentiæ fiduciam gerens, tumoris, & arrogantiæ crimen incurrat; eóq; facto, gratiam uirtutis amittat. ſed ut ſit Deo carus, omniq́; macula careat; miſericordiã Dei ſemp̃ imploret; nihilq́; aliud precetur, niſi peccatis ſuis ueniam; licet nulla ſint. Siquid aliud deſyderauerit; non eſt opus dicto, ſcienti, quid uelimus. Siquid ei boni euenerit, gratias agat; ſiquid mali, ſatisfaciat: et illud ſibi ob peccata ſua fateatur euenisſe: et nihilo minus et in malis gratias agat, et in bonis ſatisfaciat: ut idem ſit ſemper & ſtabilis, & immutabilis, & inconcuſſus. Nec tantum hoc in templo putet ſibi eſſe faciendum, ſed & domi, et in ipſo etiam cubili ſuo. Secum deniq; habeat Deũ ſemper in corde ſuo conſecratum; quoniam ipſe eſt Dei templum. Quod ſi Deo patri, ac domino hac aſſiduitate, hoc obſequio, hac deuotione ſeruierit; conſumata, et perfecta iuſtitia eſt; quã qui tenuerit, hic (ut ante teſtati ſumus) Deo paruit; hic religioni, atq; ſuo officio ſatisfecit.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DIVINARVM INSTITVTIONVM, ADVERSVS GENTEIS, LIBER VII, ET VLTIMVS, DE DIVINO PRAEMIO, ET VLTIMO FVTVRO IVDICIO.

b

Ene habet; iacta ſunt fundamenta; ut ait eximius orator. Verum nos non fundamenta ſolũ iecimus, quæ firma, & idonea eſſent operi perferendo; ſed magnis, robuſtiſq; molibus ædificium totum pene uſq; ad ſumma perduximus. Reſtat, id quod eſt multo facilius; uel tegere, uel ornare; ſine quo tamen priora opera et inutilia ſunt, & ingrata. Nam quid prodeſt, aut falſis religionibus liberari, aut intelligere ueram? quid aut uanitatem falſæ ſapientiæ peruidere, aut, quæ ſit uera, cognoſcere? Quid inquam prodeſt cœleſtem illã iuſtitiam defendere? quid cum magnis difficultatibus cultum dei tenere, quæ eſt ſumma uirtus; niſi eum, diuinum præmium beatitudinis perpetuæ ſubſequatur? de qua nobis eſt in hoc libro diſſerendum; ne priora omnia, irrita, & infructuoſa uideantur; ſi hoc, cuius cauſa illa ſuſcepta ſunt, in incertum relinquamus: ne quis forte arbitretur tantos labores incaſſum ſuſcipi, dum eorũ cœleſti mercede diffidit; quã deus ſtatuit ei, qui hæc ſuauia terræ bona pro ſola, nudaq; uirtute contempſerit.

Satis & huic parti faciamus, cum teſtimonijs diuinarum literarum, tum etiam probabilibus argumentis; ut æque clarum ſit, & futura præſentibus, & diuina terrenis, & perpetua breuibus eſſe anteponenda; quoniam temporalia ſunt præmia uitioru, ſempiterna uirtutum. Exponam igitur rationem mundi; ut facile poſſit intelligi, quando, & quare ſit effectus à Deo. quod Plato, qui de mundi fabricatione diſſeruit, nec ſcire potuit, nec explicare; quippe qui cœleſte myſterium, quod non niſi prophetis, ac Deo docente diſcitur, ignorabat; ideóq; in perpetuum dixit eſſe fabricatum. quod longe ſecus eſt. quoniam quicquid eſt ſolido, ac graui corpore; ut initium cœpit aliquando, ita finem capiat neceſſe eſt. Nam Ariſtot. cum non uideret, quemadmodũ poſſet tanta rerũ magnitudo interire; et hanc præſcriptionem uellet effugere; ſemper ait fuiſſe mundũ, ac ſemper futurum. Prorſus nihil uidit; quia quicquid eſt, neceſſe eſt aliquando habuerit principium; nec omnino quicquã poteſt eſſe, niſi cœperit. Nam cum terram, & aquam, et ignem diſperire, conſumi, extinguiq; uideamus; quæ ſunt utiq; mũdi partes; intelligitur, id totum eſſe mortale, cuius mẽbra ſunt mortalia. Ita fit, ut natum ſit, quicquid poteſt interire. Sed & omne, quod ſub uiſum oculorum uenit; & corporale (ut ait Plato) & ſolubile ſit, neceſſe eſt. Vnus igitur Epicurus authore Democrito, ueridicus in hac re fuit; qui ait, & ortum aliquando, & aliquando eſſe periturum. Nec tamen rationem ullam reddere potuit; ſcilicet aut quibus de cauſis tantum hoc opus, aut quo tempore reſoluatur. Quod quoniam nobis Deus reuelauit; nec coniecturis id aſſequi=

mur, ſed traditione cœleſti; docebimus ſedulo; ut tandem ſtudioſis ueritatis appareat, nec uidiſſe, nec comprehendiſſe philoſophos ueritatem; ſed ita leuiter odoratos, ut tamen, unde eos odor ille ſapientiæ tam ſuauis, tam iucundus afflarit, nullo modo ſenſerint. Interim neceſſarium puto, admonere lectores; ꝙ hæc noſtra, quæ tradimus, prauæ, uitioſæq; mentes aut omnino non intelligent, (hebetatur enim acies eorum terrenis cupiditatibus; quæ ſenſus omnes grauant, imbecillesq; reddunt) aut etiam ſi intelligent; diſſimulabunt tamen, & hæc uera eſſe nolent, quia trahuntur à uitijs & ſcientes malis ſuis fauent, quorum ſuauitate capiuntur; & uirtutis uiam deſerunt, cuius acerbitate offenduntur. Nam qui auaritia, & opum inexplebili quadam ſiti flagrant; quia non poſſunt uenditis, aut dilargitis, quæ amant, tenui cultu uitam degere; ſine dubio malunt id eſſe fictum, quo deſyderijs ſuis renuntiare coguntur. Item qui libidinum ſtimulis incitati (ut ait poëta) in furias, ignemq; ruunt; utiq; incredibilia nos afferre dicunt; quia uulnerant aures eorum præcepta continentiæ; quæ illos à uoluptatibus ſuis prohibent; quibus animam ſuam cum corpore adiudicauerunt. Qui uero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne ſtudium ſuum ad honores acquirendos contulerunt; nec ſi ſolem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem cõmodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet, omni potentia, & honore contempto, humiles uiuere; atq; ita humiles, ut et accipere iniuriam poſſint, & referre nolint, ſi acceperint. Ii ſunt homines, qui contra ueritatem clauſis oculis quoquomodo latrant. Qui autem

ſani erunt, ideſt non ita uitijs immerſi, ut inſanabiles non ſint; & credent his; & libenter accedent; & quæcunq; dicimus, aperta, & plana, & ſimplicia, & quod maxime opus eſt, uera, & inexpugnabilia illis uidebuntur. Nemo *uirtuti fauet, niſi qui ſequi poteſt; ſequi autem, non facile eſt omnibus. ij poſſunt, quos paupertas, & rerum indigentia exercuit, & capaces uirtutis effecit.* Nam *ſi uirtus eſt tolerantia malorum; non capiunt ergo uirtutem, qui ſemper in bonis fuerunt; quia mala neq; experti ſunt, neq; ferre poſſunt, aſſuetudine, ac deſyderio bonorum, quæ ſola nouerunt.* Eo *fit, ut pauperes, & humiles* Deo *credant facilius, qui ſunt expediti; quàm diuites, qui ſunt impedimentis plurimis implicati; immo cathenati, & compediti ſeruiunt ad nutum dominæ cupiditatis; quæ illos inextricabilibus uinculis irretiuit; nec poſſunt in cælum aſpicere, quoniam mens eorum in terram prona, humiq; defixa eſt.* Virtutis *autem uia non capit magna onera portantes.* An*guſtus admodum trames eſt, per quem iuſtitia hominẽ deducit in cælum.* Hunc *tenere non poteſt, niſi qui fuerit expeditus, & nudus.* Nam *iſti locupletes multis, & ingentibus ſarcinis onerati, per uiam mortis incedunt; quæ latiſſima eſt; quoniam late perditio dominatur.* His *acerba ſunt, his uenena, quæ deus ad iuſtitiam præcepit; quæq; nos* Dei *magiſterio de uirtute, ac ueritate diſſerimus.* Quibus *ſi repugnare audebunt; neceſſe eſt, hoſtes ſe eſſe uirtutis, iuſtitiæq; fateantur.* Aggrediar *nũc, quod ſupereſt; ut finis operi poſſit imponi.* Id *autem ſupereſt, ut de iudicio dei diſſeramus; quod tum conſtituetur, cum dominus noſter redierit in terrã; ut uni-*

cuiq; pro merito aut præmium perſoluat, aut pœnam. Itaq; ut in quarto libro de primo aduentu eius diximus; ſic in hoc ſecundum referamus aduentum, quem Iudæi quoq; et confitentur, et ſperant, ſed fruſtra; quoniam neceſſe eſt, ad eos conſolandos reuertatur, ad quos conuocandos prius uenerat: nam qui uiolauerunt impie humilem, ſentient in poteſtate uictorem; eaq; oia, quæ legunt, & non intelligunt, deo repenſante patien tur; quippe qui peccatis omnibus inquinati, & inſuper ſancto cruore perfuſi, ab illo ipſo, cui nefandas manus intulerũt, ſint ad æterna ſupplicia deſtinati. ſed erit nobis contra Iudæos ſeparata materia; in qua illos erroris, & ſceleris conuincamus. Nunc ignaros ueritatis inſtruamus. Diſpoſitione ſummi Dei ſic ordinatũ; ut iniuſtum hoc ſeculum, decurſo temporum ſpatio, terminũ ſumat; extinctáq; protinus omni malitia, & piorum animis ad beatam uitam reuocatis, quietum, trãquillum, pacificum, aureum deniq; (ut poëtæ uocant) ſeculum Deo ipſo regnante floreſcat. In primis, cauſa errorum omnium philoſophis hæc fuit; quòd rationem mundi, quæ totam ſapientiam continet, non comprehen derunt. Ea uero ſenſu proprio, & interna intelligentia non poteſt comprehendi. quod illi ſine doctore per ſeipſos facere uoluerũt. itaq; in uarias, ſibiq; ſæpe cõtrarias ſententias inciderunt, ex quibus exitum non haberent; & in eodem luto (ſicut comicus ait) hæſitauerunt; ſcilicet aſſumptionibus eorum non reſpondente ratione; cum aſſumpſiſſent quidẽ uera, ſed quæ affirmari, probariq; non poſſent ſine ſcientia ueritatis, rerumq; cœleſtium; quæ (ut ſæpe iam dixi) non poteſt eſſe in homine,

niſi Deo docente percepta. Nam ſi poteſt homo intelligere diuina, poteſt & facere. nam intelligere, eſt quaſi è ueſtigio ſubſequi. Non poteſt autem facere, quæ Deus; quia mortali corpore indutus eſt: ergo nec intelligere quidem poteſt, quæ facit Deus. Quod autem fieri non poſſit, ex immenſitate rerum, atque operum diuinorũ, facile eſt unicuiq; metiri. Nam ſi mundum cum omnibus, quæ ſunt in eo, contemplari uelis; intelliges profecto, quantum Dei opus humanis operibus anteſtet. Ita quantum inter opera diuina, & humana intereſt; tantum diſtare inter Dei, hominisq; ſapientiam neceſſe eſt. Nam quia Deus incorruptus, atque immortalis eſt, & ideo perfectus, quia ſempiternus eſt; ſapientia quoque eius perinde, ut ipſe, perfecta eſt. nec obſtare illi quicq̃ poteſt; quia nulli rei Deus ipſe ſubiectus eſt. Homo autem quia ſubiectus eſt paſſioni; ſubiecta eſt & ſapientia eius errori. & ſicut hominis uitam multæ res impediunt, quo minus poſſit eſſe perpetua; ita ſapientiam quoq; eius multis rebus impediri neceſſe eſt, quo minus in perſpicienda penitus ueritate, perfecta ſit. Ergo nulla eſt humana ſapientia, ſi per ſe ad notionem ueri, ſcientiamq; nitatur; quoniam mens hominis cum fragili corpore illigata, & in tenebroſo domicilio incluſa, neq; liberius euagari, neq; clarius perſpicere ueritatem poteſt; cuius notio diuinæ conditionis eſt. Deo enim ſoli opera ſua nota ſunt. Homo autem non cogitando, aut diſputando aſſequi eam poteſt; ſed diſcendo, & audiendo ab eo, qui ſcire ſolus poteſt, & docere. Ideo M. Tullius ſententiam Socratis de Platone transferens dicentis, ueniſſe tempus, ut ipſe migraret è uita; illos autem,

apud quos cauſam ſuam perorabat, agere uitam: Vtrũ melius ſit, inquit, Dij immortales ſciunt; hominem autem arbitror ſcire neminem. Quare neceſſe eſt, omnes philoſophiæ ſectas, alienas eſſe à ueritate; quia homines errant, qui eas conſtituerunt; nec ullum fundamentum, aut firmitatem poſſunt habere, quæ nullis diuinarum uocum fulciuntur oraculis. Et quoniam de philoſophorum erroribus loquimur; Stoici naturam in duas partes diuidunt; unam, quæ efficiat; alteram, quæ ſe ad faciendum tractabilem præbeat. In illa prima eſſe uim ſentiendi; in hac materiam; nec alterum ſine altero eſſe poſſe. Quomodo poteſt idem eſſe, quod tractat, & quod tractatur? Siquis dicat idem eſſe figulum, quod lutum; aut lutum idem eſſe, quod figulum; nonne aperte inſanire uideatur? At iſti uno naturæ nomine duas res diuerſiſſimas comprehendunt, Deum, & mundum; artificem, & opus; dicuntq́; alterum ſine altero nihil poſſe; tanquam natura ſit Deus mundo permiſtus. Nam interdum ſic confundunt; ut ſit Deus ipſe mens mundi, & mundus ſit corpus Dei. Quaſi uero ſimul eſſe cœperint mundus, & Deus; ac non ipſe mundum fecerit. quod & ipſi fatentur aliâs, cum hominum cauſa prædicant eſſe fabricatum; & ſine mundo eſſe, ſi uelit, poſſit. ſiquidem Deus eſt diuina et æterna mens, corpore ſoluta, & libera. cuius uim, maieſtatemq́; quoniam intelligere non poterant; miſcuerunt eum mundo, ideſt operi ſuo.

Vnde eſt illud Virgilianum.

Totamq́; infuſa per artus

Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Vbi eſt ergo illud, quod ijdē ipſi aiunt; & factum eſſe diuina prouidentia, & regi? Si enim fecit mundum; fuit ergo ſine mundo. Si regit; non utiq; ſicut mens corpus regit; ſed tanquam dominus domum, nauimq; gubernator, auriga currum. Nec tamen miſti ſunt ijs rebus, quas regunt. Nam ſi hæc omnia, quæ uidemus, dei membra ſunt; iam inſenſibilis ab his conſtituitur Deus; quoniam membra ſenſu carent; & mortalis eſt, quoniam uidemus membra eſſe mortalia. Poſſum enumerare, quoties repentinis quaſſatæ motibus uel hiauerint terræ, uel deſcenderint in abruptum; quoties demerſæ fluctibus & urbes, & inſulæ abierint in profundum; frugiferos campos paludes inundauerint; flumina, & ſtagna ſiccauerint; montes etiam uel deciderint abrupti, uel planis fuerint adæquati; plurimas regiones, & multorum fundamenta montium, latens, & internus ignis abſumit. Et hoc parum eſt, ſi membris ſuis nō parcit Deus, niſi etiam homini liceat aliquid in Dei corpus. maria extruūtur; montes exciduntur; & ad eruendas opes, interiora terræ uiſcera effodiūtur. Quid quòd ne arari quidem ſine laceratione diuini corporis poteſt? ut iam ſcelerati, et impij ſimus, qui Dei membra uiolemus. Patitur ne ergo uexari corpus ſuum Deus; et debilem ſe uel ipſe facere, uel ab homine fieri ſinit? niſi forte diuinus ille ſenſus, qui mundo, & omnibus mundi partibus permiſtus eſt, primam terræ faciem reliqt, ac ſe in ima demerſit; ne quid doloris de aſſidua laceratione ſentiret. Quòd ſi hoc uanum, & abſurdum eſt; tam igitur ipſi eguerunt, quàm hæc indigent ſenſu; qui non perſpexerunt, diuinum quidem ſpiritum eſſe ubiq;

diffuſum; eoq; omnia contineri; non tamen ita, ut Deus ipſe, qui eſt incorruptus, grauibus, & corruptibilibus elementis miſceatur. Illud ergo rectius, quod à Platone ſumpſerunt; à Deo factum eſſe mundum; & eiuſdem prouidentia gubernari. Oportebat igitur & Platonem, & eos, qui idem ſenſerunt, docere, atq; explicare, quæ cauſa, quæ ratio fuerit tanti operis fabricãdi; quare hoc, aut cuius gratia fecerit. At ijdẽ Stoici, hominum, inquiunt, cauſa mundus effectus eſt. Audio. Sed Epicurus ignorat, ipſos homines quare, aut quis effecerit. Nam Lucretius, cum diceret mundum non eſſe à dijs conſtitutum, ſic ait.

Dicere porro hominum cauſa uoluiſſe parare
Præclaram mundi naturam. Deinde intulit,
Deſipere eſt. quid enim immortalibus, atq; beatis
Gratia noſtra queat largirier emolumenti,
Vt noſtra quicquam cauſa gerere aggrediantur?

Et merito. Illi enim nullam rationem afferebant, cur humanum genus uel creatum, uel conſtitutum eſſet à Deo. Noſtrum hoc officium eſt; ſacramentum mundi, et hominis exponere; cuius illi expertes, ſacrarium ueritatis nec attingere, nec uidere potuerunt. Ergo (ut paulo ante dicebam) cum aſſumpſiſſent id, quod erat uerũ, ideſt mundum à Deo factum, & hominum cauſa eſſe factum; tamen, quoniam eos in conſequentibus ratio defecit, non potuerunt defendere id, quod aſſumpſerãt. Deniq; Plato, ne Dei opus imbecillum, & ruinoſum faceret; in æternum dixit eſſe manſurũ. Si hominum cauſa factus eſt, & ita factus eſt, ut eſſet æternus; cur ergo ipſi, quorum cauſa factus eſt, non ſunt ſempiterni? Si

mortales, propter quos factus eſt; ergo & ipſe mortalis, atq; ſolubilis. Neq; enim pluris eſt ipſe, q̃ ij, quorum gratia factus eſt. Quòd ſi ei ratio quadraret; intelligeret periturum eſſe, quia factus eſt; nec poſſe in æternũ manere, niſi quod tangi non poteſt. Qui autẽ negat hominum cauſa factum; hic nullam rationem tenet. Si. n. dicit, ipſum fabricatorem ſua cauſa tantum hæc opera eſſe molitum; cur ergo nos nati ſumus? Cur mundo ipſo fruimur? Quid ſibi uult humani generis, cæterorumq; animantium fictio? Cur aliena cõmoda intercipimus? Cur deniq; augemur, minuimur, interimus? Quid habet rationis ipſa generatio? quid ꝑpetua ſucceſſio? Nimirũ uidere Deus uoluit; & ſuis narijs imaginibus tanq̃ ſigilla confingere, quibus ſe oblectaret; & nihilo minus tamen, ſi ita eſſet, curæ haberet animantes, præcipueq; hominem; cuius imperio cũcta ſubiecit. Qui autem dicunt ſemper fuiſſe mundũ; omitto illud, quòd eſſe ipſum ſine aliquo principio non poteſt, unde ſe extricare nequeunt: ſed hoc dico; ſi mundus ſemper fuit, nullam poteſt habere rationem. Qui enim potuit in eo ratio moliri, quod nunquam ſumpſit exordium? Nam prius quàm fiat aliquid, aut ſtruatur; opus eſt conſilio, ut diſponi poſſit, quemadmodũ fiat; nec incipi quicquam poteſt, ſine prouiſione rationis. Itaque omne opus ratio præcedit. Non habet ergo rationem, quod factum non eſt. Atqui mundus rationem habet, qua & conſtat, & regitur. ergo & factus eſt. ſi factus eſt, & reſoluetur. Reddant ergo iſti rationem, ſi poſſunt; cur aut factus in principio ſit, aut poſtea reſoluatur. Quod quia docere non poterat Epicurus, ſiue Democritus,

ſua ſponte natum eſſe dixit, ſeminibus inter ſe paſſim coeuntibus; quibus iterum reſolutis, diſſidium, atque interitum ſecuturum. Corrupit ergo quod recte uiderat; & totam rationem penitus ignorantia rationis euertit; redegitq; mundum, & omnia, quæ in eo geruntur, ad ſimilitudinem cuiuſdam uaniſſimi ſomnij; ſiquidem rebus humanis ratio nulla ſubſiſtat. Cum uero mundum, omnesq; partes eius, ut uidemus, mirabilis ratio gubernet; cum cœli temperatio, & æqualis in ipſa uarietate curſus aſtrorum, luminumq; cœleſtium, temporum conſtans ac mira deſcriptio, terrarum uaria fœcunditas, plana camporum, munimenta, & aggeres montium, uiriditas, ubertasq; ſyluarum, fontium ſaluberrima eruptio, fluminum opportuna inundatio, maris opulenta, & copioſa interfuſio, uentorum diuerſa, & utilis aſpiratio, cæteraq; omnia ratione ſumma conſtent: quis tam cæcus eſt, ut exiſtimet ſine cauſa eſſe facta, in quibus mira diſpoſitio prouidentiſſimæ rationis elucet? Si ergo ſine cauſa nec eſt, nec fit omnino quicquam; ſi & prouidentia ſummi Dei, ex diſpoſitione rerum; & uirtus, ex magnitudine; & poteſtas, ex gubernatione manifeſta eſt: hebetes ergo, & inſani, qui prouidentiam non eſſe dixerunt: non improbam rem, ſi Deos idcirco non eſſe dicerent, ut unum dicerent: cum autem ideo, ut nullum; qui eos deliraſſe non putat, ipſe delirat. Sed de prouidentia ſatis in primo libro diximus. quæ ſi eſt, ut apparet, ex mirabilitate operum ſuorum; neceſſe eſt, etiam hominem, cæteraſq; animantes eadem prouidentia creauerit. Videamus ergo, quæ ratio fuerit fingendi gene-

ris humani; quoniam conſtat, id quod ſtoici aiunt, hominum cauſa mundum eſſe fabricatum. quãquam in hoc ipſo non mediocriter peccent, q̃ nõ hominis cauſa dicũt, ſed hominum. Vnius enim ſingularis appellatio totum comprehendit humanum genus. Sed hoc ideo, quia ignorant unũ hominem à Deo eſſe formatum, putantq; homines in omnibus terris, & agris, tanquam fungos eſſe generatos. At Hermes non ignorauit hominem & à Deo, & ad Dei ſimilitudinem fictum. ſed redeo ad propoſitum. Nihil eſt (ut opinor) quod ſit propter ſeipſum factum: ſed quicquid omnino fit, ad uſum aliquẽ fieri neceſſe eſt. Quis eſt enim uel tam ineptus, uel tam otioſus, ut aggrediatur aliquid facere fruſtra, ex quo nullam utilitatem, nullum commodum ſperet? Qui domum ædificat, non ideo ædificat, ut tantummodo domus ſit, ſed ut in ea poſſit habitari. Qui nauem fabricat, non ideo inſumit operam, ut tantũ nauis appareat, ſed ut in ea nauigetur. Item qui uas aliquod inſtituit, ac format, non propter ea id facit, ut tantum feciſſe uideatur, ſed ut uas illud effectum, capiat aliquid neceſſariũ. Similiter cætera, quæcunq; fiunt, non utiq; in ſuperuacuum, ſed ad uſus aliquos utiles laborantur. Mundus igitur à Deo factus eſt, non utiq; propter ipſum mundum; neq; enim aut calore ſolis, aut lunæ lumine, aut aſpiratione uentorum, aut humore imbrium, aut alimonia frugum, cum ſenſu careat, indiget. Sed ne illud quidem dici poteſt, quòd Deus propter ſeipſum fecerit mundum; quoniã poteſt eſſe ſine mundo, ſicut fuit antea; & ijs omnibus, quæ in eo ſunt, quæq; generantur, Deus ipſe non utitur. Apparet ergo, animantium cauſa

mundum eſſe conſtructum; quoniam rebus ijs, quibus conſtat, animantes fruuntur; quæ ut uiuere, ut conſtare poſſent, omnia his neceſſaria temporibus certis ſubminiſtrantur. R*urſum cæteras animantes hominis cauſa eſſe fictas, ex eo clarum eſt, quòd homini ſeruiunt, & tutelæ eius, atque uſibus data ſunt; quoniam ſiue terrenæ ſunt, ſiue aquatiles, non ſentiunt mundi rationem ſicut homo.* R*eſpondedum eſt hoc loco philoſophis, maximéq; Ciceroni, qui ait* C*ur Deus omnia noſtri cauſa cum faceret, tantam uim natricum, uiperarumq; fecerit? cur tam multa peſtifera terra, mariq; diſperſerit?* I*ngens ad diſputandũ locus, ſed ut in tranſcurſu breuiter ſtringendus eſt,* Q*uoniam homo ex rebus diuerſis, ac repugnantibus configuratus eſt; animo, & corpore, id eſt cœlo, atq; terra; tenui, & comprehenſibili; æterno, ac temporali; ſenſibili, atq; bruto; luce prædito, atq; tenebroſo: ipſa ratio, ac neceſſitas exigebat, & bona homini proponi, & mala; bona, quibus utatur; mala, quæ uitet, & caueat.* I*circo enim data eſt illi ſapientia, ut cognita bonorum, malorumq; natura, & in appetendis bonis, & malis declinandis uim ſuæ rationis exerceat.* N*am cæteris animalibus quia ſapientia non data eſt; et munita indumentis naturalibus, & armata ſunt. homini autem pro his omnibus, quod erat præcipuum, rationẽ ſolam dedit.* I*taque nudum formauit, & inermem, ut eum ſapientia & muniret, & tegeret.* M*unimentũ, & ornatum eius non foris, ſed intus, non in corpore, ſed in corde conſtituit.* N*iſi ergo eſſent mala, quæ caueret, quæ à bonis, utilibusq; diſtingueret, non eſſet ei ſapientia neceſſaria.* S*ciat ergo* M. T*ullius, aut ideo datã homini*

eſſe rationem, ut & piſces caperet uſus ſui gratiâ, & natrices, uiperaſq; uitaret ſalutis ſuæ cauſa; aut icirco ei bona, malaq; propoſita, quia ſapiētiam acceperat; cuius uis omnis in diſcernēdis bonis, maliſq; uerſatur. Magna igitur, & recta, & admirabilis eſt uis, & ratio, et poteſtas hominis; propter quem, mundum ipſum, et uniuerſa, quæcunq; ſunt, Deus fecit; tantumq; illi honoris habuit, ut eum præficeret uniuerſis; quoniam ſolus poterat Dei opera mirari. Optime igitur Aſclepiades noſter de prouidentia ſummi Dei diſſerens, in eo libro, quem ſcripſit ad me. Atq; ideo, inquit, merito quis arbitretur, proximum ſibi locum diuinam prouidentiam dediſſe ei, qui potuerit intelligere ordinationem ſuam. Nam ſol iſte eſt; quis eum uidet ita, ut intelligat, quia ſol eſt, & quantum gratiæ afferat cæteris inſtitutis? hoc cœlum eſt; quis id ſuſpiciat? terra hæc; quis eam colit? hoc pelagus; quis nauigat? hic ignis eſt; quis eo utitur? Inſtituit ergo ſumus Deus non propter ſe, quia nihilo eget, ſed propter hominem, qui his congruenter uteretur. Reddamus nunc rationem, quare hominem ipſum fecerit. quod ſi philoſophi ſciſſent; aut defendiſſent illa, quæ uera inuenerant; aut in maximos errores non incidiſſent. Hæc enim ſumma, hic cardo rerum eſt. quem qui non tenuerit, ueritas illi omnis elabitur. Hoc eſt denique, quod efficiat illis non quadrare rationem. quæ illis ſi affulſiſſet; ſi ſacramentum hominis omne cognouiſſent: nunquam diſputationes eorum, & omnem philoſophiam de tranſuerſo Academia iugulaſſet. Sicut ergo mundum non propter ſe Deus fecit, quia commodis eius non indiget, ſed pro-

pter hominem, qui eo utitur: ita ipſum hominem propter ſe. Quæ utilitas Deo in homine, inquit Epicurus, ut eum propter ſe faceret? Scilicet ut eſſet qui opera eius intelligeret; qui prouidentiam diſponendi, rationem faciendi, uirtutem conſumandi & ſenſu admirari, & uoce proloqui poſſet. Quorum omnium ſumma hæc eſt, ut Deum colat. Is enim colit, qui hæc intelligit ſi artificem omnium rerum, is uerum patrem ſuum debita ueneratione proſequitur, qui uirtutem maieſtatis eius de ſuorum operũ inuentione, inceptione, perfectione metitur. Quod planius argumentum proferri poteſt, & mundum hominis, & hominem ſua cauſa Deum fecisse, q̃ quòd ex omnibus animantibus ſolus ita formatus eſt, ut oculi eius ad cœlum directi, facies ad Deũ ſpectans, uultus cum ſuo parente communis ſit, ut uideaturq; hominem Deus, quaſi porrecta manu alleuatum ex humo, ad contemplationem ſui excitaſſe. Quid ergo, inquit, deo cultus hominis confert, beato & nulla re indigenti? uel ſi tantum honoris homini habuit, ut ipſius cauſa mundum fabricaret, ut inſtrueret eum ſapientia, ut dominum uiuentium faceret, eumq; diligeret tanquam filium; cur mortalem, fragilemq; conſtituit? cur omnibus malis, quem diligebat, obiecit? cum oporteret & beatum eſſe hominem, tanquam coniunctum, & proximum Deo; & perpetuum, ſicut eſt ipſe; ad quem colendum, & contemplandum figuratus eſt. Quanquam hæc fere in prioribus libris ſparſim docuimus; tamen, quoniam propria id materia nunc exigit, quia de uita beata diſſerere propoſitum eſt, explicanda ſunt iſta diligentius et plenius; ut diſpoſitio Dei,

& opus, uoluntasq; noſcatur. Cum poſſet ſemper ſpiritibus ſuis immortalibus innumerabiles animas procreare, ſicut angelos genuit, quibus immortalitas ſine ullo malorum periculo, ac metu conſtat; excogitauit tamen inenarrabile opus, quemadmodum infinitam multitudinem crearet animarum, quas primo fragilibus et imbecillis corporibus illigatas, conſtitueret inter bonum, malumq; medias; ut conſtantibus ex utriſq; naturis uirtutem proponeret; ne immortalitatem delicate aſſequerentur, ac molliter; ſed ad illud æternæ uitæ ineloquibile præmium ſumma cum difficultate, ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut eas grauibus, & nexibilibus membris indueret, quoniam conſiſtere in medio inani non poterant, ponderibus, & grauitate corporis deorſum premente, ſedem illis, ac domiciliũ primo condendum eſſe decreuit. Itaq; ineffabili uirtute, ac potentia præclara mundi opera molitus eſt, ſuſpenſis in altitudinem leuibus elementis, & grauibus in ima depreſſis; & cœleſtia firmauit; & terrena conſtituit. Non eſt neceſſe nunc exequi ſingula, quoniam in ſecundo libro uniuerſa executi ſumus. Lumina igitur poſuit in cœlo, quorum moderationes & claritates, & motus aptiſſime ad utilitates uiuentiũ temperauit. Terræ autem, quam ſedem uoluit eſſe, fœcunditatem uaria gignendi, ac proferendi dedit; ut ubertate frugum, et herbarum, uiuentium pro natura, & uſu, cuiq; generi alimoniam adminiſtraret. Tum perfectis omnibus, quæ ad conditionem mundi pertinebant, hominem finxit ex ipſa terra, quam illi a principio in habitaculum præparauit. id eſt ſpiritum ſuum terreno corpore induit, et

inuoluit,

& inuoluit,ut & compactus ex rebus diuerſis,ac repugnantibus,bonum, ac malū caperet: & ſicut terra ipſa fœcunda eſt ad fruges pariendas;ita corpus hominis:quod aſſumptum è terra,generandi copiam, facultatemq́; procreandæ ſobolis accepit: ut quoniam fragili materia formatus, in æternū manere non poterat; peracto temporalis uitæ ſpatio cæderet; & illud, quod fragile,atq; imbecillum gerebat,perpetua ſucceſſione renouaret. Cur igitur eum mortalem finxit, & fragilē, cum illius cauſa mundum ædificaſſet? Primum ut infinita uis animarum gigneretur,omnemq́; terram multitudine oppleret:deinde ut proponeret homini uirtutē, ideſt tolerantiam malorum,ac laborum,per quā poſſet præmium immortalitatis adipiſci. Nam quia homo ex duabus rebus conſtat,corpore, atq; anima,quorum alterum terrenum eſt,alterum cœleſte;duæ uitæ homini attributæ ſunt;una temporalis,quæ corpori aſſignatur;altera ſempiterna,quæ animæ ſubiacet. Illam naſcendo accepimus;hanc aſſequimur laborando;ne immortalitas homini(ut ante diximus)ſine ulla difficultate conſtaret. Illa terrena eſt,ſicut corpus;& ideo finitur.hæc uero cœleſtis,ſicut anima;et ideo terminum nō habet. Illam primam neſcientes accepimus,hanc ſecundam ſcientes.uirtuti enim,non naturæ datur; quia uoluit nos Deus uitam nobis in uita comparare. Idcirco hanc præſentem dedit,ut illam ueram, & perpetuam aut uitijs amittamus,aut uirtute mereamur. In hac corporali non eſt ſummum bonum:quoniam ſicut neceſſitate diuina nobis data eſt;ita rurſum diuina neceſſitate ſoluitur. Ita quod finem habet, ſummum bonum non

habet. In illa uero ſpiritali, quam per nos ipſi acquirimus, ſummum bonum continetur: quia nec malum poteſt habere, nec finem. cuius rei argumentum natura, & ratio corporis præbet. Cætera nanq; animalia in humũ uergunt, quia terrena ſunt; nec capiunt immortalitatem, quæ de cœlo eſt. Homo autem rectus in cœlum ſpectat; q̃a propoſita illi eſt immortalitas; nec tamen uenit, niſi tribuatur homini a Deo. Nam nihil intereſſet inter iuſtum, & iniuſtum; ſiquidem omnis homo natus, immortalis fieret. ergo immortalitas non ſequela naturæ, ſed merces, præmiumq; uirtutis eſt. Deniq; homo non ſtatim, quam natus eſt, rectus ingreditur, ſed quadrupes primo; quia ratio corporis, & huius præſentis uitæ communis eſt nobis cum brutis animalibus: poſt deinde confirmatis uiribus erigitur; et lingua eius in eloquium ſoluitur; & mutum animal eſſe deſinit. Quæ ratio docet, mortalem naſci hominem; poſtea uero immortalem fieri, cum cœperit ex Deo uiuere, id eſt iuſtitiam ſequi; quæ continetur in Dei cultu; cum excitauerit hominem Deus ad aſpectum cœli, ac ſui. Quod tum fit, cum homo cœleſti lauacro purificatus, exponit infantiam cum omni labe uitæ prioris; & incremento diuini uigoris accepto, fit homo perfectus, ac plenus. Ergo quia uirtutem propoſuit homini Deus; licet anima, & corpus conſociata ſint; tamen contraria ſunt, & impugnant inuicem. Animi bona, mala ſunt corporis; id eſt opum fuga, uoluptatum interdictio, doloris, mortiſq; contemptus. Item corporis bona, mala ſunt animi; hoc eſt cupiditas, & libido; quibus & opes appetuntur, & ſuauitates uariarum uoluptatum, quibus

eneruatus animus extinguitur. Ideo neceſſe eſt, iuſtum, & ſapientem in omnibus malis eſſe; quoniam malorũ uictrix eſt fortitudo: iniuſtos autem in diuitijs, in honore, in poteſtate. Hæc enim bona corporalia, & terrena ſunt. Illi autem terrenam uitam agunt, nec aſſequi immortalitatem queunt, quia ſe uoluptatibus dediderunt, quæ ſunt uirtutis inimicæ. Itaque uita hæc temporalis illi æternæ debet eſſe ſubiecta, ſicut corpus animæ. Quiſquis ergo animæ uitam maluerit; uitam corporis contemnat, neceſſe eſt; nec aliter eniti ad ſummum bonum poterit, niſi, quæ ſunt ima, deſpexerit. Qui autem corporis uitam fuerit amplexus, & cupiditates ſuas in terram deiecerit; illam ſuperiorem uitam conſequi non poteſt. Sed qui mauult bene uiuere in æternum; male uiuet ad tempus; & afficietur omnibus moleſtijs, & laboribus, quandiu fuerit in terra, ut habeat diuinum, & cœleſte ſolatium. Et qui maluerit bene uiuere ad tempus; male uiuet in æternum. damnabitur enim ſententia Dei ad æternam pœnam, quia cœleſtibus bonis terrena præpoſuit. Propterea igitur coli ſe Deus expetit, & honorari ab homine tanquam pater, ut uirtutem, ac ſapientiam teneat, quæ ſola immortalitatem parit. Nã quia nullus alius præter ipſum donare eam poteſt, quia ſolus poſſidet pietatem hominis; qui Deum honorauerit, hoc afficietur præmio, ut ſit in æternum beatus, ſitq; apud Deum, & cum Deo ſemp.

* *Neq; nunc aliquis eo confugiat, ut dicat ad ipſius culpam pertinere, qui & bonum inſtituit, & malum. Cur enim malum uoluit eſſe, ſi id odio habet? Cur non bonum tantũ fecit, ut nemo peccaret, nemo faceret ma-*

lum? Quanquam hoc in omnibus fere prioribus libris docuerim; & id iam ſuperius, q̃uis leuiter attigerim: tamen ſubinde admonendum eſt; quia omnis ratio in eo poſita eſt. Nulla. n. uirtus eſſe poterat, niſi diuerſa feciſſet. nec omnino apparere uis boni poteſt, niſi ex mali comparatione. Adeo malum, nihil aliud eſt, quàm boni interpretatio. Sublato igitur malo, etiam bonum tolli neceſſe eſt. Si læuam manum, aut pedem amputaueris; nec corpus erit integrum; nec uita ipſa conſtabit. Adeo ad compagem corporis temperandam, aptiſſime cum dextris ſiniſtra iunguntur. Item ſi pares calculos feceris; nemo ludet. Si unum colorem circo dederis; nemo ſpectandum putabit, ſublata omni circenſium uoluptate. Quos profecto qui prius inſtituit, amator unius coloris fuit; ſed alterum ei, quaſi æmulum poſuit; ut poſſet eſſe certamen, & aliqua in ſpectaculo gratia. Sic Deus quum bonum conſtitueret, quum uirtutem daret; ſtatuit etiam diuerſa, cum quibus illa confligerent. Si deſit hoſtis, & pugna; nulla uictoria eſt. Tolle certamen; ne uirtus quidem quicquam eſt. Quàm multa ſunt hominũ inter ſe, & quàm uarijs artibus conſtituta certamina? Nemo tamen fortior, uelocior, præſtantior haberetur; ſi aduerſarium, cum quo contenderet, non haberet. Vnde autem abeſt uictoria; abeſſe hinc & gloriam ſimul, & præmium, neceſſe eſt. Vt igitur uirtutem ipſam exercitatione aſſidua roboraret, eamq́; faceret de malorum conflictatione perfectam; utrunq; ſimul dedit; q̃a utrũq; ſine altero retinere uim ſuam non poteſt. Ergo diuerſitas eſt; cui omnis ratio ueritatis innititur. Non me præterit, quid hoc loco à peritioribus poſſit opponi. Si bo-

num ſine malo eſſe non poteſt; quomodo primum homi
* nem dicis offenſum Deum in ſolo bono fuiſſe, aut poſtea in ſolo bono futurum? Diſcutienda nobis hæc quæſtio eſt. quod in prioribus libris prætermiſi; ut hic implerem. Diximus ſuperius, ex elementis repugnantibus hominis conſtare naturam. Corpus .n. quæ terra eſt; comprehenſibile eſt; tẽporale, brutum, atq; tenebroſum eſt. Anima uero, q̃a de cœlo eſt; tenuis, æterna, ſenſibilis, illuſtris eſt. Quæ quia inter ſe contraria ſunt; neceſſe eſt, hominem bono, & malo eſſe ſubiectum. Animæ adſcribitur bonum; quia diſſolubilis eſt: corpori malum; quia fragile eſt. Quoniã igitur ſociata, & coniuncta ſunt corpus, & anima: æque bonum, & malum cohæreat, neceſſe eſt: nec ſeparari alterutro poſſunt; niſi quum illa ſeparata ſunt. Deniq; boni, maliq; notitia ſimul homini primo data eſt. Qua percepta, ſtatim de loco ſancto pulſus eſt: in quo malũ non eſt. Vbi cum eſſet in bono tantum; id ipſum bonum eſſe, ignorabat. Poſtquam uero accepit boni, maliq; intelligentiam; iam nefas erat, eum in beatitudinis loco morari; relegatusq; eſt in hunc communem orbem; ut ea utraq; ſimul experiretur, quorum naturam pariter agnouerat. Apparet ergo idcirco datam eſſe homini ſapiẽtiam; ut bonum diſcernat à malo; ut ab incommodis commoda, ab inutilibus utilia diſtinguat; ut habeat iudicium, & conſyderãtiam, quid cauere, quid appetere, quid fugere, quid ſequi debeat. Sapientia igitur conſtare ſine malo non poteſt. uixitq; ille princeps generis humani, q̃ diu in ſolo bono fuit, uelut infans, boni, ac mali neſcius. At enim poſtea hominẽ neceſſe eſt & ſapientem eſſe, & ſine ullo malo beatum

Sed id fieri non poteſt, quandiu anima domicilio corporis induta eſt. Quum uero factum fuerit corporis, animæq; diſſidium; tunc malum à bono ſeparabitur. Et ſicut corpus interit, anima manet; ita malum interibit, & bonum permanebit. Tunc homo accepto immortalitatis indumento, erit ſapiens, expers mali, ſicut Deus. Qui ergo uult nos in bono eſſe tantum; id potiſſimum deſyderat, ut ſine corpore uiuamus; in quo eſt malum. Quod ſi tollatur; aut ſapientia homini, ut dixi, aut corpus adimetur: ſapientia, ut ignoret malũ: corpus, ut non ſentiat. Nunc aũt quũ homo & ſapientia ſit inſtructus, ut ſciat; & corpore, ut ſentiat; utrũque pariter in hac uita Deus eſſe uoluit; ut ratio uirtutis, ſapientiæq; conſtaret. Poſuit itaq; hominem inter utrunq; medium; ut haberet licentiam uel mali, uel boni ſequendi. Sed malo admiſcuit apparentia quædam bona, id eſt uarias, & delectabiles ſuauitates; ut earũ illecebris induceret hominem ad latens malum. Bono autem admiſcuit apparentia quædam mala, id eſt ærumnas, & miſerias, & labores; quorum aſperitate, ac moleſtia offenſus animus refugeret à bono latenti. Hic ergo ſapientiæ officium deſyderatur; ut plus mente uideamus, quàm corpore. quod pauci admodum facere poſſunt: quia & uirtus difficilis, ac rara eſt; & uoluptas communis, ac publica. Ita neceſſe eſt, ſapientem pro ſtulto haberi, qui dum appetit bona, quæ non cernuntur, dimittit è manibus, quæ uidentur: & dum uitat mala, quæ nõ aſpiciuntur; incurrit in mala, quæ ante oculos ſunt. Quod accidit nobis, cum neq; cruciatum, neq; mortem pro fide recuſamus; quando ad ſum-

mum nefas compellimur; ut prodita fide, atque abnegato Deo *uero*, Dijs *mortuis, mortiferiſq; libemus*. Hæc *ratio eſt, cur hominem* Deus *& mortalem fecerit, & malis ſubiecerit; licet ipſius cauſa mundum ædificaſſet, ſcilicet ut uirtutem caperet, & ei uirtus ſua immortalitatem daret*. Virtus *autem, ſicut oſtendimus, ueri* Dei *cultus eſt*. * Nunc *totam rationem breui circunſcriptione ſignemus. idcirco mundus factus eſt, ut naſcamur: ideo naſcimur, ut agnoſcamus factorem mundi, ac noſtri* Deum*: ideo agnoſcimus, ut colamus: ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus, quoniam maximis laboribus cultus* Dei *conſtat: ideo præmio immortalitatis afficiamur, ut ſimiles angelis effecti, ſummo patri, ac* Do*mino in perpetuum ſeruiamus, & ſimus æternum deo regnum*. Hæc *ſumma rerum eſt, hoc arcanum* Dei*, hoc myſterium mundi. à quo ſunt alieni, qui ſequentes præſentem uoluptatem terreſtribus, & fragilibus ſe bonis addixerunt, & animas ad cœleſtia genitas, ſuauitatibus mortiferis, tanquam luto, cœnóue demerſerunt*. Q*uæramus nunc uiciſſim, an in cultu* Deorum *ratio ulla ſubſiſtat. qui ſi multi ſunt, ſi ideo tantum ab hominibus coluntur, ut præſtent illis opes, uictorias, honores, & quæ alia non niſi ad præſens ualent; ſi ſine cauſa gignimur; ſi in hominibus procreandis prouidentia nulla uerſatur; ſi caſu nobiſmetipſis, ac uoluptatis noſtræ gratia naſcimur; ſi nihil poſt mortem ſumus: quid poteſt eſſe tam ſuperuacuum, tam inane, tam uanum, q̃ humana res eſt, quàm mundus ipſe? qui, cũ ſit incredi-*

bili magnitudine, tam mirabili ratione conſtructus, tamen rebus ineptis uacet. Cur. n. uentorū ſpiritus citent nubes? cur emicent fulgura? tonitrua mugiant? imbres cadant? ut fruges terra producat? ut uarios fœtus alat? Cur deniq; omnis natura rerum laboret, nequid deſit earū rerum, quibus uita hominis ſuſtinetur, ſi eſt inanis, ſi ad nihilum interimus, ſi nihil eſt in nobis maioris emolumenti Deo? Quòd ſi eſt dictu nefas, nec putandum eſt fieri poſſe, ut nō ob aliquam maximam rationem fuerit conſtitutum, quod uideas maxima ratione cōſtare: quæ poteſt eſſe ratio in his erroribus prauarum religionum, & in hac perſuaſione philoſophorum, qua putant animas interire? Profecto nulla. Quid enim habent dicere, cur dij hominibus tam diligenter ſuis quæq; temporibus exhibeant? An ut illis far, & merum demus, & odorem thuris, & ſanguinem pecudum? quæ neq; immortalibus grata eſſe poſſunt, quia ſunt fragilia; neq; uſui eſſe in expertibus corporum, quia hæc ad uſum corporalium data ſunt. Et tamen ſi ea deſyderarent, ſibi ipſi poſſent exhibere, cum uellent. Siue igitur intereunt animæ; ſiue in æternum manent: quam rationem continet cultus Deorum; aut à quo mundus conſtitutus eſt? cur, aut quando, aut quouſq; , quatenus homines, aut quamobrem procreati? cur naſcuntur, intereunt, ſuccedunt, renouantur? Quid Dij ex cultibus eorum aſſequuntur, qui poſt mortem nihil futuri ſunt? quid præſtant? quid pollicentur? quid minantur aut hominibus, aut dijs dignum? Vel ſi manent animæ poſt mortem; quid de his faciunt, facturi'ue ſunt? quid illis opus eſt theſauro animarum? ipſi illi ex quo fonte ori-

untur? quomodo, aut quare, aut unde multi ſunt? Ita fit ut ſi ab illa rerum ſumma, quam ſuperius comprehendimus, aberraueris; omnis ratio intereat, & ad nihilũ omnia reuoluantur. Quam ſummam quia philoſophi non cõprehenderũt; nec ueritatem cõprehẽdere potuerunt; q̃uis ea fere, quibus ſumma ipſa conſtat, & uiderint, & explicauerint. ſed diuerſi, ac diuerſe illa omnia protulerunt, non annectentes nec cauſas rerũ, nec conſequentias, nec rationes; ut ſummam illam, quæ continet uniuerſa, & compingerent, & implerent. Facile eſt autem docere, pene uniuerſam ueritatem per philoſophorum ſectas eſſe diuiſam. Non enim ſic philoſophiam nos euertimus, ut academici ſolent, quibus ad omnia reſpondere propoſitum eſt; quod eſt potius calũniari, & illudere. ſed docemus, nullam ſectam fuiſſe tã deuiam, nec philoſophorum quẽquam tam inanem, qui non uiderit aliquid ex uero. Sed dũ contradicendi ſtudio inſaniunt, dum ſua etiam falſa defendunt; aliorũ etiam uera ſubuertunt: non tantum elapſa illis ueritas eſt, quam ſe quærere ſimulabant; ſed ipſi eam potiſſimum ſuo uitio perdiderunt. Quòd ſi extitiſſet aliquis, qui ueritatem ſparſam per ſingulos, per ſectasq; diffuſam colligeret in unum, ac redigeret in corpus; is profecto nõ diſſentiret à nobis. Sed hoc nemo facere, niſi ueri peritus, ac ſciens, poteſt. Verum autem non niſi eius ſcire eſt, qui ſit doctus à Deo. Neq; enim poteſt aliter repudiare quæ falſa ſunt, eligere, ac probare quæ uera. ſed ſi uel caſu id efficeret, certiſſime philoſopharetur. et q̃uis non poſſet diuinis teſtimonijs illa defendere; tamen ſeipſa ueritas illuſtraret ſuo lumine. Quare incredibi-

lis eſt error illorum, qui, cum aliquam ſectam probauerint, eiq; ſe addixerint; cæteras dãnant tanq̃ falſas, & inanes; armantq; ſe ad præliandum, nec, quid defendere debeant, ſcientes, nec quid refutare; incurſantq; paſſim ſine delectu omnia, quæ afferunt quicunq; diſſentiunt. Ob has eorũ pertinaciſſimas contentiones nulla extitit philoſophia, quæ ad uerũ propius accederet. nam particulatim ueritas ab his tota comprehenſa eſt. Factum eſſe mundum à Deo, dixit Plato. Idem prophetæ loquuntur: idemq; ex Sibyllæ carminibus apparet. Errant igitur qui uel omnia ſua ſpõte nata eſſe dixerunt, uel minutis ſeminibus conglobatis: quoniã tanta res, tam ornata, tam magna neq; diſponi, neq; fieri, neq; ordinari ſine aliquo prudentiſſimo authore potuit; & ea ipſa ratio, qua conſtare, ac regi omnia ſentiuntur, ſolertiſſimæ mentis artificem confitetur. Hominum cauſa mundum, & omnia, quæ in eo ſunt, eſſe facta, ſtoici loquuntur. idem nos diuinæ literæ docent. Errauit ergo Democritus, qui uermiculorum modo putauit effuſos eſſe de terra nullo authore, nulláq; ratione. Cur enim formatus ſit homo, diuini ſacramenti eſt. quod qa ille ſcire nõ poterat, humanam uitam deduxit ad nihilum. Ad uirtutem capeſſendam naſci homines, Ariſtoteles diſſeruit. idem nos monemur, ac diſcimus à prophetis. Falſus igitur Ariſtippus, qui hominem uoluptati, hoc eſt malo, tanq̃ pecudẽ ſubiugauit. Immortales eſſe animas Pherecydes, et Plato diſputauerunt. hæc uero propria eſt in noſtra religione doctrina. Ergo Dicæarchus cum Democrito errauit, qui perire cum corpore, ac diſſolui argumẽtatus eſt. Eſſe inferos Zenon ſtoicus docuit,

& ſedes piorum ab impijs eſſe diſcretas; & illos quidem quietas, ac delectabiles incolere regiones; hos uero luere pœnas in tenebroſis locis, atq; in cœni uoraginibus horrendis. idem nobis prophetæ palàm faciunt. Ergo Epicurus errauit, qui poëtarum id eſſe figmentum putauit; & illas inferorum pœnas, quæ ferantur, in hac eſſe uita interpretatus eſt. Totam igitur ueritatem, & omne diuinæ religionis arcanum philoſophi attigerũt. Sed alijs refellentibus defendere id, quod inuenerant, nequiuerunt; quia ſingulis ratio nõ quadrauit; nec ea, quæ uera ſenſerant, in ſummam redigere potuerunt, ſicut ſuperius nos fecimus. Vnũ eſt igitur ſummum bonum immortalitas; ad quam capiendam & formati à principio, et nati ſumus. Ad hanc tendimus; hanc ſpectat humana natura; ad hanc nos prouehit uirtus. quod bonum quia deprehendimus; ſupereſt etiam ut de ipſa immortalitate dicamus. Platonis documenta, q̃uis ad rem multum conferant, tamen parum habent firmitatis ad probandam, & implendam ueritatem; quoniã nec rationẽ totius myſterij magni conſumauerat, in unumq; collegerat; nec ſummũ bonũ comprehẽderat. Nã licet uerũ de animæ immortalitate ſentiret; tamen non ita de illa tanq̃ de ſummo bono diſſerebat. Nos igitur certioribus ſignis eligere poſſumus ueritatẽ, qui eã nõ ancipiti ſuſpicione collegimus, ſed diuina traditione cognouimus. Plato autem ſic argumentatus eſt, immortale eſſe quicq̃d per ſeipſum et ſentit, et ſemper mouetur. quod n. principiũ motus non habet; nec finem habiturum; q̃a deſeri à ſemetipſo nõ poteſt quod argumentum etiã mutis animalibus æternitatem daret, niſi

adiectione ſapientiæ diſcreuiſſet. Addidit igitur, ut effugeret hanc communitatem, fieri non poſſe, quin ſit immortalis animus humanus; cuius miranda ſolertia inueniendi, & celeritas cogitandi, & facilitas percipiendi, atq; diſcendi, & memoria præteritorum, & prouidentia futurorum, & artium plerunq; innumerabiliũ ſcientia, qua cæteræ careant animantes, diuina, & cœleſtis appareat; quia & origo animi, qui tanta capiat, tanta contineat, nulla reperiatur in terra; ſiquidem ex concretione terrena nihil habeat admiſtum: ſed neceſſe eſſe in terram reſolui, quod eſt in homine ponderoſum, & diſſolubile; quod autem tenue, atq; ſubtile; id uero eſſe indiuiduum; ac domicilio corporis uelut carcere liberatum, ad cœlum, & ad naturam ſuam peruolare. Hæc fere Platonis collecta breuiter, quæ apud ipſum late, copioſéq; explicantur. In eadem ſententia fuit etiã Pythagoras antea, eiuſq; præceptor Pherecydes; quem Cicero tradit primũ de æternitate animarũ diſputauiſſe. Qui oẽs licet eloquẽtia excellerent; tamen in hac duntaxat contentione non minus authoritatis habuerunt, qui contra hanc ſententiam diſſerebant; Dicæarchus primo, deinde Democritus, poſtremo Epicurus. adeo ut res ipſa, de qua inter ſe pugnabant, in dubium uocaretur. deniq; & Tullius expoſitis horum omnium de immortalitate, ac morte ſententijs, neſcire ſe quid ſit uerum pronuntiauit. Harum, inquit, ſententiarum quæ uera ſit, deus aliqs uiderit. Et rurſus alibi. Quoniam utraq;, inquit, earum ſententiarum doctiſſimos habuit authores; nec, quid certi ſit, diuinari poteſt. Verum nobis diuinatione opus non eſt; quibus ueritatem

diuinitas ipſa patefecit. His itaq; argumentis, quæ nec Plato, nec ullus alius inuenit, animarum æternitas probari, ac perſpici poteſt. quæ nos breuiter colligemus; quoniam properat oratio ad narrandum iudicium Dei maximum; quod in terra propinquante ſeculorum fine celebrabitur. Ante omnia, quoniam Deus ab homine uideri non poteſt; ne quis tamen ex eo ipſo putaret Deum non eſſe, quia mortalibus oculis non uideretur; inter cætera inſtitutorum ſuorum miracula, fecit etiam multa, quorum uis quidem apparet, ſubſtantia tamen non uidetur, ſicut eſt uox, odor, uentus; ut harum rerum argumento, & exemplo, etiam Deū, licet ſub oculos non ueniret, de ſua tamen ui, & effectu, & operibus cerneremus. Quid uoce clarius? aut uento fortius? aut odore uiolentius? Hæc tamen, cum per aerem feruntur, ad ſenſusq; noſtros ueniunt, et eos potentia ſua impellunt; non cernuntur acie luminum, ſed alijs corporis partibus ſentiuntur. Similiter Deus non aſpectu nobis, alióue fragili ſenſu comprehendendus eſt, ſed mentis oculis intuendus; cum opera eius præclara, & miranda uideamus. Nam illos, qui nullum omnino Deum eſſe dixerunt; non modo philoſophos, ſed ne homines quidem fuiſſe dixerim; qui mutis ſimillimi ſolo corpore cōſtiterunt, nihil omnino cernentes animo, ſed ad ſenſum corporis cuncta referentes; qui nihil putabant eſſe, niſi quod oculis contuebantur. et quia uidebant aut bonis accidere aduerſa, aut malis proſpera; fortuitu geri omnia crediderunt, & natura mundum, non prouidentia conſtitutum. Hinc iam prolapſi ſunt ad deliramenta, quæ talem ſententiā neceſſario ſequebantur. Quòd

ſi eſt Deus & incorporalis, & inuiſibilis, & æternus; ergo non idcirco interire animam credibile eſt, q̃a non uidetur, poſtq̃ receſſit à corpore; qm̃ conſtat eſſe aliquid conſtans, & ſentiens, ac uigens, quod non ueniat ſub aſpectum. At.n. difficile eſt animo cõprehendere, quẽadmodum poſſit anima retinere ſenſum ſine iis partibus corporis, in quibus ineſt officiũ ſentiendi. Quid de Deo? num facile eſt comprehendere quẽadmodum uigeat ſine corpore? Quòd ſi Deos eſſe credunt; q̃ ſi ſunt, utiq; ſunt expertes corporum: neceſſe eſt, humanas animas eadem ratione ſubſiſtere; qm̃ ex ipſa rõne, ac prouidentia intelligitur eſſe quædã in homine, ac Deo ſimilitudo. Deniq; illud argumentũ, quod ẽt M. Tul. uidit, ſatis firmũ eſt: ex eo æternitatem animæ poſſe dignoſci, quia nullum ſit aliud animal, quod habeat notitiam aliquã Dei; religioq; ſit pene ſola, quæ hominem diſcernat à mutis. quæ cum in hominem ſolum cadat; profecto teſtatur, id affectare nos, id deſyderare, id colere, qđ nobis familiare, qđ proximum ſit futurum. An aliqs, cum cæterarum animantium naturam conſyderauerit, quas pronis corporibus abiectas, in terramq; proſtratas ſummi Dei prouidentia effecit, ut ex hoc intelligi poſſit, nihil eas rationis habere cum cælo; poteſt non intelligere, ſolum ex omnibus cæleſte, ac diuinum animal eſſe hominem, cuius corpus ab humo excitatũ, uultus ſublimis, ſtatus erectus originem ſuã quærit, et quaſi contempta humilitate terræ ad altum nititur, quia ſentit ſummũ bonum in ſummo ſibi eſſe quærendum, memorq; conditionis ſuæ, qua Deus illũ fecit eximium, ad artificem ſuũ ſpectat? Quam ſpectationẽ Triſmegiſtus

θεωρίαν rectiſſime nominauit: quæ in mutis animalibus nulla eſt. Cum aũt ſapientia, quæ ſoli homini data eſt, nihil aliud ſit, q̃ notitia Dei; apparet, animam nõ interire, neque diſſolui, ſed manere in ſempiternum; quia Deum, qui ſempiternus eſt, & quærit, & diligit, ipſa cogente natura, ſentiens uel unde orta ſit, uel quò reuerſura. Præterea non exiguum immortalitatis argumentum eſt, quòd homo ſolus cœleſti elemento utitur. Nam cum rerũ natura his duobus elementis, quæ repugnantia ſibi, atq; inimica ſunt, conſtet, igne, & aqua; quorũ alterum cœlo, alterũ terræ aſcribitur: cæteræ animantes, q̃a terrenæ, mortalesq; ſunt, terreno, & graui utuntur elemento; homo ſolus ignem in uſu habet, quod eſt elementum leue, ſublime, cœleſte. Ea uero, quæ ponderoſa ſunt, ad mortem depriment; et quæ leuia ſunt, ad uitam ſubleuant; q̃a uita in ſummo eſt, mors in imo. Et ut lux eſſe ſine igne non poteſt, ſic uita ſine luce. Ignis igitur elementũ eſt lucis, ac uitæ. unde apparet, hoĩem, qui eo utitur, immortalẽ ſortitũ eſſe conditionẽ; quia id illi familiare eſt, q̃d facit uitam. Virtus quoq; ſoli homini data, magno argumento eſt, immortales eſſe aĩas. q̃d nec erit ſecundum naturam, ſi anima extinguitur. huic enim præſenti uitæ nocet. Nam uita iſta terrena, quam cõem cum mutis aĩalibus ducimus; & uoluptatem expetit, cuius fructibus uarijs, ac ſuauibus delectatur; & dolorem fugit, cuius aſperitas naturam uiuentiũ acerbis ſenſibus lædit et ad mortem perducere nititur; quæ diſſoluit animãtem. Si ergo uirtus & prohibet ijs bonis hominem, quæ naturaliter appetuntur; & ad ſuſtinenda mala impellit, quæ naturaliter fugiuntur: ergo

*malum eſt uirtus,et inimica naturæ; ſtultum'q; iudica-
re neceſſe eſt,qui eam ſequitur; quoniam ſe ipſe lædit
& fugiendo bona præſentia,& appetendo æque mala
ſine ſpe fructus amplioris. Nam cum liceat nobis iu-
cundiſſimis frui uoluptatibus; non'ne ſenſu carere ui-
deamur,ſi malimus in humilitate,in egeſtate, in con-
temptu,in ignominia uiuere,aut ne uiuere quidem,ſed
dolere,cruciari, & emori?ex quibus malis nihil am-
plius aſſequamur, quo poſſit uoluptas omiſſa penſari?
Si autem uirtus malum non eſt,facit'q; honeſte,ꝙ uolu-
ptates uitioſas,turpes'q; contemnit,& fortiter,ꝙ nec do
lorem,nec mortem timet, ut officium ſeruet:ergo ma-
ius aliquod bonum aſſequatur neceſſe eſt, quàm ſunt
illa,quæ ſpernit. At uero morte ſuſcepta,quod ulterius
bonum ſperari poteſt, niſi æternitatis? Tranſea-
mus nunc uiciſſim ad ea,quæ uirtuti repugnant;ut et
ex his immortalitas animæ colligatur. Vitia omnia tem
poralia ſunt.ad præſens enim commouentur. iræ im-
petus,recepta ultione ſedantur.libidinis, uoluptas,cor-
poris,finis eſt.cupiditatem autem ſatietas earum rerũ,
quas expetit,aut aliorum affectuum commotiones in-
terimunt. ambitio,poſtquam honores,quos uoluit,adee-
pta eſt,conſeneſcit.item cætera uitia conſiſtere,ac per-
manere non poſſunt;ſed ipſo fructu,quem expetunt fi-
niuntur. Recedunt ergo,& redeunt. Virtus autem ſine
ulla intermiſſione perpetua eſt;nec diſcedere ab eo po-
teſt,qui eam ſemel cœpit. Nam ſi habeat interuallum,ſi
aliquando ea carere poſſumus;redeunt protinus uitia,
quæ uirtutem ſemper impugnant. Non eſt igitur com-
prehenſa,ſi deſerit,ſi aliquando ſecedit. Cum uero ſibi
domicilium*

domicilium ſtabile collocauit, in omni actu uerſari eã neceſſe eſt. nec poteſt fideliter depellere uitia, & fugare, niſi pectus, qđ inſedit, perpetua ſtatione munierit. Ipſa ergo uirtutis perpetuitas indicat, humanum animum, ſi uirtutem ceperit, permanere: q̃a & uirtus perpetua eſt; & ſolus animus humanus uirtutem capit. Quoniam igitur contraria ſunt uitia uirtuti; omnis ratio diuerſa, & contraria ſit, neceſſe eſt: quia uitia commotiones, & perturbationes animi ſunt; uirtus e contrario lenitudo, & tranquillitas animi eſt: quia uitia temporalia, & breuia ſunt; uirtus perpetua & conſtans, et par ſibi ſemper: quia uitiorũ fructus, ideſt uoluptates, æque, ut ipſa, breues, temporales'q; ſunt. Virtutis ergo fructus, ac præmium ſempiternum eſt, quia uitiorum commodum in præſenti eſt, uirtutis igitur in futuro. Ita fit, ut in hac uita uirtutis præmium nullum ſit; quia uirtus adhuc ipſa eſt. Nã ſicut uitia, cum in actu ſuo finiuntur, uoluptas, & præmia eorum ſequuntur: ita uirtus cum finita eſt, merces eius inſequitur. Virtus autẽ nunquam niſi morte finitur; quoniam & in morte ſuſcipienda ſummum eius officium eſt. Ergo præmium uirtutis poſt mortem eſt. Deniq; Cicero in Tuſculanis, q̃uis dubitanter, tamen ſenſit, ſummum homini bonum non niſi poſt mortem contingere. Fidenti animo, inquit, ſi ita res feret, gradietur ad mortem. in qua aut ſummũ bonum, aut nullum malũ eſſe cognouimus. Mors igitur non extinguit hominem, ſed ad præmium uirtutis admittit. Qui autem ſe (ut ait idem) uitijs, ac ſceleribus contaminauerit, uoluptatiq; ſeruierit; is uero damnatus æternam luet pænam; quam diuinæ literæ ſecundã

mortem nominant; quæ eſt & perpetua, et grauiſſimis cruciatibus plena. Nam ſicuti duæ uitæ propoſitæ ſunt homini; quarum altera eſt animæ, altera corporis: ita & mortes duæ propoſitæ ſunt; una pertinens ad corpus, qua cunctos ſecundum naturam fungi neceſſe eſt; altera pertinens ad animam, quæ ſcelere acquiritur, uirtute uitatur: & ut hæc uita temporalis eſt, certosq; terminos habet, quia corporis eſt; ſic et mors æque temporalis eſt, certumq; habet finem, quia corpus attingit.

Impletis igitur tẽporibus, quæ Deus morti ſtatuit, terminabitur ipſa mors. Et quia temporalem uitã temporalis mors ſequitur; conſequens eſt, ut reſurgant animæ ad uitam perennem; quia finem mors temporalis accepit. Rurſum, ſicut uita animi ſempiterna eſt; in qua diuinos, & ineloquibiles immortalitatis ſuæ fructus capit: ita & mors eius perpetua ſit, neceſſe eſt; in qua perennes pœnas, & infinita tormenta pro peccatis ſuis pẽdet. Ergo in ea cõditione res poſita eſt, ut q̃ beati ſunt in hac uita corporali, atq; terrena, ſemp̃ miſeri ſint futuri; quia iam bonis, quæ maluerunt, potiti ſunt; qđ ijs euenit, qui deos adorant, ac Deũ negligũt. Deinde qui iuſtitiam ſequentes, in hac uita miſeri fuerint, & contempti, & inopes, & ob ipſam iuſtitiã contumelijs, & iniurijs ſæpe uexati, quia nec aliter uirtus teneri poteſt; ſemper beati ſunt futuri; ut quia mala iam pertulerunt, et bonis fruantur. quod his utiq; contingit, qui contemptis terreſtribus Dijs, & fragilibus bonis, cœleſtem religionẽ ſequuntur Dei; cuius bona, ſicut ipſe, qui tribuit, ſempiterna ſunt. Quid opera corporis, atq; animi? non ne indicant eſſe animam mortis expertem?

Nam corpus, quia ipſum fragile eſt, atq; mortale, quæcunq; opera molitur, æque caduca ſunt. Nihil n. Tullius ait eſſe, quod ſit manibus humanis laboratum, quod nó aliquando ad interitum redigatur, uel iniuria hominũ, uel ipſa confectrice rerum omnium uetuſtate. At uero animi opera uidemus æterna. Nam quicũq; contemptu præſentium ſtudentes, in memoriam monimenta ingeniorum, factorumq́; magnorum reliquerunt; ij plane mentis, ac uirtutis ſuæ nomen indelebile quæſierunt. Ergo ſi opera corporis ideo mortalia ſunt, quia ipſum mortale eſt; ſequitur ut anima ex eo immortalis appareat, quia uidemus opera eius non eſſe mortalia. Eodem modo deſyderia quoque corporis, animiq; declarant, alterum eſſe mortale, alterum ſempiternum. Corpus enim non niſi temporalia deſyderat, ideſt cibum potum, indumentum, quietem, uoluptatē: & tamen hæc ipſa ſine ui, nutu, & adminiculo animi nec cupere, nec aſſequi poteſt. Animus autem per ſe multa deſyderat, quæ ad officium, fructum'ue corporis non redundent; eaq; non fragilia, ſed æterna ſunt, ut fama uirtutis, ut memoria nominis. Nam cultum Dei, qui conſtat abſtinentia cupiditatum, ac libidinum, patientia doloris, contemptu mortis, etiam contra corpus anima concupiſcit. Vnde credibile eſt, non interire animam, ſed diſſociari à corpore; quia corpus ſine anima nihil poteſt, animus uero pōt multa, & magna ſine corpore. Quid, ꝙ ea, quæ uiſibilia ſunt oculis, & tangibilia manu, q̃a externam uim pati poſſunt, æterna eſſe non poſſunt? Ea uero, quæ neque ſub tactum, neque ſub uiſum ueniunt, ſed tantummodo uis eorum, & ratio, & effectus ap-

paret, æterna ſunt, quia nullam uim patiuntur extrinſecus. Corpus autem ſi ideo mortale eſt, quia uiſui pariter, & tactui ſubiacet; ergo & anima idcirco immortalis eſt, quia nec tangi poteſt, nec uideri. Nunc *argumenta eorũ, qui contra dixerunt, refellamus; quæ* Lucretius *tertio libro executus eſt.* Quoniam *cum corpore, inquit, anima naſcitur; cum corpore intereat, neceſſe eſt.* At non *eſt par utriuſq; ratio.* Solidum *enim, et comprehenſibile corpus eſt; & oculis, et manu uidetur, & tangitur: anima uero tenuis, et tactum, uiſumq́; fugiens.* Corpus *ex terra fictum, atq; ſolidatum eſt: anima in ſe nihil concreti, nihil terreni ponderis habet, ut* Plato *diſſerebat.* Nec *enim tantam poſſet habere ſolertiam, tantam uim, tantam celeritatem, niſi originẽ traheret è cœlo.* Corpus *igitur quoniam fictum ex ponderoſo, & corruptibili elemento, & tangibile eſt, & uiſibile; corrumpitur, atq; occidit; nec uim repellere poteſt, quia ſub aſpectum, & ſub ictum uenit.* Anima *autẽ, quia tenuitate ſua omnem tactum fugit, nullo ictu diſſolui poteſt.* Ergo *quamuis inter ſeſe coniuncta, & ſociata naſcantur; & alterum, quod eſt de terrena concretione formatum, quaſi uaſculum ſit alterius; quod eſt à cœleſti ſubtilitate deductũ: cum uis aliqua utrũq; diſcreuerit, quæ diſcretio mors uocatur, tum utrunq; in naturam ſuam redit: quod ex terra fuit, id in terram reſoluitur: quod ex cœleſti ſpiritu, id cõſtat, ac uiget ſemper; quoniam diuinus ſpiritus ſempiternus eſt.* Deniq; *idem* Lucretius *oblitus quid aſſereret, & quod dogma defenderet, hos uerſus poſuit.*

Cedit *item retro, de terra quod fuit ante,*

In terram; ſed quod miſſum eſt ex ætheris oris,
Id rurſus cœli fulgentia templa receptant.

Quod eius non erat dicere, qui perire animas cum corporibus diſſerebat. ſed uictus eſt ueritate; et imprudēti ratio uera ſurrepſit. Præterea id ipſum, quo colligit, diſſolui animam, hoc eſt ſimul cum corpore interire, quoniam ſimul naſcantur; & falſum eſt, & in contrariū conuerti poteſt. Non enim ſimul interit; ſed anima diſcedente, integrum per dies multos manet; & plerunq; medicatum, diutiſſime durat. Nam ſi ut ſimul naſcuntur, ſimul interirent; non diſcederet repente anima, corpuſq; deſereret; ſed uno temporis puncto utrunq; pariter diſſiparetur; & tam cæleriter etiam corpus, adhuc ſpiritu in eo manente, deliqueſceret, ac periret, quam cæleriter anima ſecedit; imo uero diſſoluto corpore anima uaneſceret, uelut humor fracto uaſe diffuſus. Nam ſi terrenum, & fragile corpus poſt ſeceſſum animæ nō ſtatim diffluit, in terramq; tabeſcit, ex qua illi origo eſt: ergo anima, quæ fragilis non eſt, in æternum manet; quoniam origo eius æterna eſt. Quoniam creſcit, inqt, ſenſus in pueris, & in iuuenibus uiget, & in ſenibus diminuitur; apparet eſſe mortalem. Primū non eſt idē mens, & anima. aliud eſt enim, quo uiuimus; aliud, quo cogitamus. nam dormientium mens, non anima ſopitur; & in furioſis mens extinguitur, anima manet; et ideo non exanimes, ſed dementes uocantur. Mens ergo, ideſt intelligentia, uel augetur, uel minuitur pro ætate. Anima in ſtatu ſuo ſemper eſt; & ex quo tempore ſpirandi accepit facultatem, eadem uſq; ad ultimum durat; donec emiſſa corporis clauſtro, ad ſedem ſuam re-

uolet. Deinde ꝙ anima quamuis à Deo ſit inſpirata; tamē quia tenebroſo domicilio terrenæ carnis incluſa eſt, ſcientiam non habet, quæ eſt diuinitatis. Audit igitur, ac diſcit omnia; & ſapientiam diſcendo & audiendo capit; & ſenectus non minuit ſapientiam, ſed auget; ſi tamen iuuenilis ætas uirtute decurſa eſt. Sed ſi nimia ſenectus fregerit membra; non eſt animæ uitium, ſi uiſus euanuit, ſi lingua torpuit, ſi auditus obſurduit; ſed corporis. At enim memoria deficit. quid mirum, ſi labetis domicilij ruina premitur mens, & præterita obliuiſcitur, nó aliter futura diuina, quàm ſi carcerem, quo cohibetur, effugerit? Verum eadem, inquit, dolori, et luctui obnoxia eſt, & ebrietate dementit, unde fragilis, & mortalis apparet. Idcirco igitur uirtus, & ſapientia neceſſaria eſt, ut & mœror, qui contrahitur indigna patiendo, ac uidendo, fortitudine repellatur; & uoluptas non modo potandi, ſed etiam rerum cæterarum abſtinentia ſuperetur. nam ſi careat uirtute, ſi uoluptatibus dedita molliatur; morti fiet obnoxia; quoniam & uirtus (ut docuimus) immortalitatis eſt fabricatrix, & uoluptas mortis. Mors autem (ſicut oſtendi) non funditus perimit, ac delet, ſed æternis afficit cruciatibus. Nam interire prorſus anima non poteſt; quoniam ex Dei ſpiritu, qui æternus eſt, originem cœpit. Anima, inquit, etiam morbum corporis ſentit; & obliuionem ſui patitur: & ſicut ægreſcit; ita etiam ſæpe ſanatur. Hoc eſt ergo, cur maxime uirtus adhibenda ſit, ne ullo corporis dolore frangatur, & obliuionem ſui non anima, ſed mens patiatur. Quæ quoniã certa corporis regione cóſiſtit; cum eam partem uis aliqua morbi uitia-

uerit, mouetur loco; & quaſi conquaſſata, ſede ſua emigrat, reditura ſcilicet, cum medela, & ſanitas domicilium ſuum reformauerit. Nam quia iuncta eſt anima cum corpore; ſi uirtute careat, contagio eius ægreſcit; et imbecillitas de ſocietate fragilitatis redundat ad mentem. cum autem diſſociata fuerit à corpore; uigebit ipſa per ſe; nec ulla iam fragilitatis conditione tentabitur; quia indumentum fragile proiecit. Sicut oculus, inquit, euulſus à corpore, ac ſeparatus nihil poteſt uidere; ita & anima ſeparata nihil ſentire; quia & ipſa pars eſt corporis. Falſum hoc, & diſſimile eſt. anima enim non pars corporis, ſed in corpore eſt. Sicut id, quod uaſe continetur, uaſis pars nō eſt; nec ea, quæ in domo ſunt, partes domus eſſe dicuntur: ita nec anima pars eſt corporis; quia corpus uel uas animæ eſt, uel receptaculum. Iam illud argumentum multo magis inane eſt, quo ait animam, quia non citius emittatur ex corpore, mortalem uideri; ſed paulatim ſe ex omnibus membris explicet, à ſummis pedibus incipiens: tanquam, ſi eſſet æterna, uno temporis momento erumperet. quod fit in ijs, qui ferro intereunt. quos autem morbus interimit, ſpiritum diutius exhalant, & paulatim frigeſcentibus membris anima efflatur. quæ cum materia ſanguinis contineatur, ſicut lumen oleo; ea materia febrium calore conſumpta, neceſſe eſt membrorum ſumma quæque frigeſcere; quoniam uenæ exiliores in extrema corporis porriguntur; & extremi, ac tenuiores riui deficiente uena fontis areſcunt. Nec tamen, quia ſenſus corporis deficit, animæ ſenſum extingui, & occidere putandum eſt. Non enim anima corpore deficiente, ſed

corpus anima decedente putreſcit; quia ſenſum omnem trahit ſecum. Cum autem præſens anima ſenſum tribuat corpori, & uiuere id efficiat; fieri non poteſt, ut non ipſa per ſe uiuat, & ſentiat; quoniam ipſa eſt & ſenſus, & uita. Nam quod ait,

Quod ſi immortalis noſtra foret mens,
Non tam ſe moriens diſſolui conquereretur,
Sed magis ire foras, ueſtemq; relinquere, ut anguis,
Gauderet.

Sed equidem nunquam uidi, qui ſe quereretur in morte diſſolui. ſed ille fortaſſe Epicureum aliquem uiderat, etiam, dum moritur, philoſophantem, ac de ſui diſſolutione in extremo ſpiritu diſſerentem. Quomodo ſciri poteſt, utrum diſſolui ſe ſentiat, an corpore liberari, cum in exitu lingua muteſcat? Nam dum ſentit, & loqui poteſt; nondum diſſolutus eſt: ubi diſſolutus eſt; iam nec ſentire, nec loqui poteſt. ita queri de diſſolutione aut nondum poteſt, aut iam non poteſt. At enim non prius quam diſſoluatur, intelligit ſe diſſolutum iri. Quid, quod uidemus pleroſq; morientium non diſſolui conquerentes (ut ait) ſed exire ſe, & proficiſci, & ambulare teſtantes; idq; aut geſtu ſignificant, aut, ſi adhuc poſſunt, & uoce pronuntiant? Vnde apparet, non diſſolutionem fieri, ſed ſeparationem, quæ declarat animam permanere. Cætera Epicurei dogmatis argumenta Pythagoræ repugnant, diſſerenti, migrare animas de corporibus uetuſtate, ac morte confectis, & inſinuare ſe nouis, ac recens natis; & eaſdem ſemper renaſci modo in homine, modo in pecude, modo in beſtia, modo in uolucre; & hac ratione immortales eſſe, quod ſæpe uariorum, ac diſſimilium corporum domicilia commutent. Quæ ſententia

deliri hominis quoniam ridicula, & mimo dignior, quam ſchola fuit; ne refelli quidem ſerio debuit. quod qui facit, uidetur uereri ne quis id credat. Prætereunda ſunt igitur nobis, quæ pro falſo contra falſum diſſerebantur. ſatis eſt, ea refutaſſe, quæ contra uerum diſputata ſunt.

Declaraui (ut opinor) animam non eſſe ſolubilē. ſupereſt, citare teſtes, quorum authoritate argumenta firmentur. Neq; nunc prophetas in teſtimonium uocabo; quorum ratio, & diuinatio in hoc ſolo poſita eſt, ut ad cultum dei, & ad immortalitatem ab eo accipiendam creari hominem doceāt: ſed eos potius, quibus iſtos, qui reſpuunt ueritatem, credere ſit neceſſe. Hermes naturā hominis deſcribens, ut doceret quemadmodum eſſet à Deo factus, hæc intulit. καὶ τὸν αὐτὸν ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου, τὸν αὐτὸν πῆ μὲν ἀθάνατον, πῆ δὲ θνητὸν ποιήσας, καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως, καὶ τῆς θνητῆς, καὶ μεταβλητοῦ κατεστήσατο, ἵνα ὁρῶν ἅπαντα, ἅπαντα καὶ θαυμάσῃ. *Sed hunc fortaſſe aliquis in numero philoſophorum computet, quamuis in deos relatus Mercurij nomine ab Aegyptijs honoretur, nec plus ei authoritatis tribuat, quam Platoni, aut Pythagoræ. Maius igitur teſtimonium requiramus. Polytes quidam conſuluit Apollinem Mileſium, utrum'ne maneat anima poſt mortem, an reſoluatur; & reſpondit his uerſibus.*

Ψυχὴ μὲν μέχρι οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται
φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει
ἡνίκα δ' ἀνάλυσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν
ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται
αἰὲν ἀγήραος οὖσα μένει δ' εἰς πάμπαν ἀτειρής.

πρωτόγονος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια.

Quid carmina Sibyllina? Non ne hoc ita eſſe declarãt, cum fore aliquando denuntiant, ut à Deo de uiuis, ac mortuis iudicetur? quorum exempla paulo poſt inferemus. Falſa eſt ergo Democriti, & Epicuri, & Dicæarchi de animæ diſſolutione ſententia. qui profecto nõ auderẽt de interitu animarũ mago aliquo præſente diſſerere, q̃ ſciret, certis carminibus cieri ab inferis animas, & adeſſe, & præbere ſe humanis oculis uidendas, & loqui, et futura prædicere: & ſi auderent; re ipſa, et documentis præſentibus uincerentur. Sed quia non peruidebant animæ rationem, quæ tam ſubtilis eſt, ut oculos humanæ mentis effugiat; interire dixerunt. Quid Ariſtoxenus, qui negauit oĩo ullam eſſe animam, ẽt cum uiuit in corpore? ſed ſicut in fidibus ex intentione neruorum effici concordem ſonum, atq; cantum, quẽ muſici harmoniam uocant; ita in corporibus ex compage uiſcerum, ac uigore membrorum uim ſentiendi exiſtere. quo nihil dici delirius põt. Verũ ille oculos quidẽ habuit incolumes, cor tamen cæcũ; qui uiuere ſe, & habere mentem, qua idipſum cogitauerat, non uidebat. Sed pleriſq; hoc philoſophis accidit, ut putarent omnino nõ eſſe, quicquid oculis nõ apparet, ẽt cũ mẽtis acies multo clarior debeat eſſe, q̃ corporis, ad ea perſpiciẽda, quorũ uis, ac ratio ſentitur potius, q̃ uidetur. *Quoniã de immortalitate diximus animæ; ſequitur, ut doceamus, quatenus homini, & quando tribuatur; ut in hoc quoq; prauitatis, ac ſtultitiæ ſuæ perſpiciant errores, qui mortales quoſdam decretis, placitiſq; mortalium Deos eſſe factos opinantur, uel ꝙ artes inuenerant, uel ꝙ uſum*

quarumdã frugum docuerant, uel ꝙ utilia uitæ hominum prodiderant, uel quod immanes beſtias interemerant. Quæ merita q̃ longe ab immortalitate ſemota ſint, & docuimus in prioribus libris, & nunc docebimus; ut appareat ſolam eſſe iuſtitiam, quæ uitam homini pariat æternam; & ſolum Deum, qui æternæ uitæ præmium largiatur. Nam illi, qui ſuis meritis immortales facti eſſe dicuntur; quia nec iuſtitia, nec ulla in his uera uirtus fuit; non immortalitatem ſibi ſed mortem peccatis, ac libidinibus quæſierunt; nec cæleſte præmium, ſed inferna ſupplicia meruerunt, quæ pendent ſimul cum ijs omnibus, qui eos coluerunt. cuius iudicij propinquare tempus oſtendam; ut & iuſtis merces digna ſoluatur; & pœna merita impijs irrogetur. Plato, & multi alij philoſophorum, cum ignorarent originem rerum, ſupremumq; illud tempus, quo mundus eſſet effectus; multa millia ſeculorum fluxiſſe dixerunt, ex quo hic pulcherrimus mũdi extiterit ornatus; ſicuti fortaſſe Chaldæi; qui (ut Cic. tradidit in lib. de diuinatione primo) quadringenta ſeptuaginta millia annorum monimentis comprehenſa ſe habere delirant. in quo quia ſe poſſe argui non putabant, liberum ſibi crediderunt eſſe mentiri. Nos autem, quos diuinæ literæ ad ſcientiam ueritatis erudiunt, principium mundi, finemq; cognouimus. de quo nunc in fine operis diſſeremus; quoniam de principio in ſecundo libro explicauimus. Sciant igitur philoſophi, qui ab exordio mundi ſeculorum millia enumerant, nondum ſextum milleſimum annum eſſe concluſum. quo numero expleto, conſumationem

fieri neceſſe eſt, & humanarum rerum ſtatum in melius reformari. cuius rei argumentum prius eſt enarrandum, quo ratio eluceſcat. Mundũ Deus, & hoc rerum naturæ admirabile opus (ſicut arcanis ſacræ ſcripturæ continetur) ſex dierum ſpatio conſumauit; diemq́; ſeptimum, quo ab operibus ſuis requieuerat, ſanxit. Hic eſt autem dies ſabbati; qui lingua Hebræorum à numero nomen accepit; unde ſeptenarius numerus legitimus, ac plenus eſt. Nam et dies ſeptem ſunt, quibus per uicem reuolutis, orbes conficiuntur annorum; & ſeptẽ ſtellæ, quæ non occidunt; & ſeptem ſydera, quæ uocantur errantia; quorũ diſpares curſus, & inæquales motus rerum, ac temporum uarietates efficere creduntur. Ergo quoniam ſex diebus cuncta Dei opera perfecta ſunt; per ſecula ſex idest annorum ſex millia manere in hoc ſtatu mundũ neceſſe eſt. Dies enim magnus Dei mille annorum circulo terminatur, ſicut indicat propheta, qui dicit. Ante oculos tuos domine mille anni, tanquam dies unus. Et ut Deus ſex illos dies in tantis rebus fabricandis laborauit, ita & religio eius, & ueritas in his ſex millibus annorũ laborare neceſſe eſt, malitia præualente, ac dominante. Et rurſus quoniã perfectis operibus requieuit die ſeptimo, eumq́; benedixit; neceſſe eſt, ut in fine ſexti milleſimi anni malitia omnis aboleatur è terra, & regnet per annos mille iuſtitia; ſitq́; tranquillitas, & requies à laboribus, quos mundus iandiu perpeſſus eſt. Verum quatenus id eueniat, ordine ſuo explicabo. Sæpe diximus minora, & exigua magnorum figuras, & præmonſtrationes eſſe, & hunc diem noſtrum, qui ortu ſolis, occaſuq́; finitur, diei

magni ſpeciem gerere, quem circuitus annorum mille determinat. Eodem modo etiam figuratio terreni hominis cœleſtis populi præferebat in poſterum fictionem. Nã ſicut perfectis omnibus, quæ in uſum hominis molitus eſt Deus, ipſum hominem ſexto die ultimum fecit; eumq; induxit in hunc mundum, tanq̃ in domum iam diligenter inſtructam; ita nunc ſexto die magno uerus homo uerbo Dei fingitur; ideſt ſanctus populus doctrina, & præceptis Dei ad iuſtitiã figuratur. Et ſicut tũc mortalis, atque imperfectus è terra fictus eſt, ut mille annis in hoc mundo uiueret; ita nunc ex hoc terreſtri ſeculo perfectus homo fingitur, ut uiuificatus à Deo, in hoc eodem mundo per annos mille dominetur. Quomodo autem conſumatio futura ſit, et qualis exitus humanis rebus impendeat, ſiquis diuinas literas fuerit ſcrutatus, inueniet. Sed & ſecularium prophetarum congruentes cum cœleſtibus uoces, finem rerum, et occaſum poſt breue tempus annunciant, deſcribentes quaſi fatigati, & delabentis mundi ultimam ſenectutem. Quæ uero à prophetis, & uatibus futura eſſe dicantur; prius q̃ ſuperueniat extrema illa cõcluſio, collecta ex omnibus, & coaceruata ſubnectam. Eſt in arcanis ſanctarum literarum, tranſcendiſſe in Aegyptum cogente inopia rei frumentariæ principem Hebræorum cum omni domo, et cognatione. Cuius poſteri, cum diutius in Aegypto commorantes, in magnam gentem creuiſſent, & graui, atq; intolerando ſeruitutis iugo premerentur; percuſſit Aegyptum Deus inſanabili plaga & populum ſuum liberauit, traductum medio mari, diſciſſis fluctibus, et in utranq; partem dimotis, ut per

ſiccum populus graderetur. Conatusq́; Rex Aegyptiorũ profugos inſequi, coeunte in ſtatum ſuum pelago, cum omnibus copijs interceptus eſt. Quod facinus tam clarum, tamq́; mirabile, q̃uis ad præſens uirtutem Dei hominibus oſtenderet; tamen præſignificatio, & figura maioris rei fuit. quam Deus idem in extrema temporũ conſummatione facturus eſt. liberabit enim plebem ſuã de graui ſeruitute mundi. Sed quoniam tunc una plebs Dei, & apud unã gentem fuit; Aegyptus tunc ſola percuſſa eſt. Nunc autẽ, quia Dei populus ex omnibus linguis congregatus, apud oẽs gentes commoratur, et ab his dominantibus premitur; neceſſe eſt, uniuerſas nationes, ĩdeſt orbẽ totum cœleſtibus plagis uerberari; ut iuſtus, & cultor Dei populus liberetur. Et ſicut tunc ſigna facta ſunt, quibus futura clades Aegypti oſtenderetur; ita in ultimo fient prodigia miranda per omnia elementa mundi, quibus imminens exitus uniuerſis gentibus intelligatur. Propinquante igitur huius ſeculi termino, humanarum rerum ſtatum commutari neceſſe eſt, & in deterius nequitia inualeſcente prolabi: ut etiam noſtra hæc tempora, quibus iniquitas, et malitia uſq; ad ſummum gradum creuit, in illius tamen inſanabilis mali cõparatione felicia, et prope aurea poſſint iudicari. Ita etenim iuſtitia rareſcet, ita impietas, et auaritia, et cupiditas, & libido crebreſcent; ut ſiqui tum forte fuerint boni, prædæ ſint ſceleratis, ac diuexẽtur undiq; ab inĩuſtis; ſoli autem mali opulenti ſint; boni uero in omnibus contumelijs, atq; in egeſtate iactentur. Confundetur omne ius, & leges interibunt. Nihil quiſquam tunc habebit, niſi aut quæſitum, aut defenſum manu. auda-

cia, & uis omnia poſſidebunt. Non fides in hominibus, non pax, non humanitas, non pudor, non ueritas erit, atque ita neque ſecuritas, neque regimen, neq; requies à malis ulla. Omnis enim terra tumultuabitur: fremẽt ubiq; bella: omnes gentes in armis erunt, & ſe inuicem oppugnabunt. Ciuitates inter ſe finitimæ præliabuntur: & prima omnium Aegyptus ſtultarum ſuperſtitionum luet pœnas; & ſanguine uelut flumine operietur. Tunc peragrabit clades orbem, metens omnia, & tanquam meſſem cuncta proſternens. Cuius uaſtitatis, & confuſionis hæc erit cauſa ꝙ Romanum nomen, quo nunc regitur orbis (horret animus dicere: ſed dicam; quia futurum eſt) tolletur de terra; & imperium in Aſiam reuertetur; ac rurſus oriens dominabitur, atq; occidens ſeruiet. Nec mirum cuiquam debet uideri, ſi regnum tanta mole fundatum, ac tandiu per tot, & tales uiros auctum, tantis denique opibus confirmatum, aliquando tamen corruet. nihil eſt enim humanis uiribus laboratum, quod non humanis æque uiribus deſtrui poſſit; quoniam mortalia ſunt opera mortalium. Sic & alia prius regna, cum diutius floruiſſent, nihilo minus tamen occiderunt. Nam & Aegyptios, & Perſas, & Græcos, & Aſſyrios, proditum eſt, regimen habuiſſe terrarũ; quibus omnibus deſtructis, ad Romanos quoq; rerum ſumma peruenit. Qui quãto cæteris oībus regnis magnitudine anteſtãt; tãto maiore decidet lapſu; q̃a plus habent põderis ad ruinam, quæ ſunt cæteris altiora. Non inſcite Seneca Romanæ urbis tẽpora diſtribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam ſub rege Romulo fuiſſe; à quo & genita, et qua-

ſi educata ſit Roma: deinde pueritiam ſub cæteris regibus; à quibus & aucta ſit, & diſciplinis pluribus, inſtitutiſq; formata: at uero, Tarquinio regnante, cũ iam quaſi adulta eſſe cœpiſſet, ſeruitium non tuliſſe; & reiecto ſuperbæ dominationis iugo, maluiſſe legibus obtemperare, quàm regibus: cumq; eſſet adoleſcentia eius fine punici belli terminata; tum deniq; confirmatis uiribus cœpiſſe iuueneſcere. ſublata etenim Carthagine, quæ tam diu æmula imperij Romani fuit, manus ſuas in totum orbem terra, mariq; porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus ſubiugatis, cum iam bellorum materia deficeret; uiribus ſuis male uteretur, quibus ſe ipſa confecit. hæc fuit prima eius ſenectus: cum bellis lacerata ciuilibus, atq; inteſtino malo preſſa, rurſus ad regimen ſingularis imperij recidit, quaſi ad alteram infantiam reuoluta. Amiſſa enim libertate, quam Bruto duce, & authore defenderat, ita conſenuit, tanquã ſuſtentare ſe ipſa non ualeret, niſi adminiculo regentiũ niteretur. Quod ſi hæc ita ſunt; quid reſtat, niſi ut ſequatur interitus ſenectutem? Et id futurum breui, conciones prophetarum denuntiant ſub ambage aliorum nominum, ne facile quis intelligat. Sibyllæ tamen aperte interituram eſſe Romam loquuntur, & quidem iudicio Dei; ꝙ nomen eius habuerit inuiſum; & inimica iuſtitiæ, alumnum ueritatis populum trucidarit. Hydaſpes quoque, qui fuit Medorum Rex antiquiſſimus, à quo amnis quoq; nomen accepit, qui nunc Hydaſpes dicitur, admirabile omnium, ſub interpretatione uaticinantis pueri ad memoriam poſteris tradidit, ſublatum iri ex orbe imperium, nomenq; Romanum; multo ante præ-

fatus,

ſatus, q̃ illa Troiana gens conderetur. Quomodo autem id futurũ ſit, ne quis incredibile arbitretur, oſtendam. In primis multiplicabitur regnum; et ſumma rerum poteſtas per plurimos diſſipata, & conciſa minuetur. Tunc diſcordiæ ciuiles in perpetuum ſerentur; nec ulla requies bellis exitialibus erit; donec reges decem pariter exiſtant, qui orbem terræ, non ad regendũ, ſed ad conſumandum partiantur. Hi exercitibus in immenſum coactis, & agrorum cultibus deſtitutis, quod eſt principium euerſionis, & cladis, diſperdent omnia, & comminuent, & uorabunt. Tum repente aduerſus eos hoſtis potentiſſimus ab extremis finibus plagæ ſeptentrionalis orietur; qui tribus ex eo numero deletis, qui tunc Aſiam obtinebunt, aſſumetur in ſocietatem a cæteris, ac princeps omnium conſtituetur. Hic inſuſtentabili dominatione uexabit orbem; diuina, & humana miſcebit; infanda dictu, & execrabilia molietur; noua conſilia in pectore ſuo uolutabit, ut proprium ſibi conſtituat imperium; leges commutabit, ſuas ſanciet; contaminabit; diripiet; ſpoliabit, occidet. Deniq; immutato nomine, atq; imperij ſede tranſlata, confuſio, ac perturbatio humani generis conſequetur. Tum uero deteſtabile, atq; abominandum tempus exiſtet, quo nulli hominum ſit uita iucunda. Eruentur funditus ciuitates, atq; interibunt non modo ferro, atq; igni, uerum etiam terræ motibus aſſiduis, & eluuie aquarum, & morbis frequentibus, & fame crebra. aer enim uitiabitur, et corruptus, ac peſtilens fiet; & modo importunis imbribus, modo inutili ſiccitate, nunc frigoribus, nũc æſtibus nimijs, nec terra homini dabit fructum; nec ſeges quicquam, non

arbor, non uitis feret. Sed cum in flore ſpem maximã dederint, in fruge decipient. Fontes quoq; cum fluminibus areſcent; ut ne potus quidem ſuppetat: & aquæ in ſanguinem, aut amaritudinem mutabũtur. Propter hæc deficient & in terra quadrupedes, & in aere uolucres, & in mari piſces. Prodigia quoq; in cælo mirabilia mentes hominum maximo terrore confundent, & crines cometarum, & ſolis tenebræ, & color lunæ, & cadentium ſyderum lapſus. Nec tamen hæc uſitato modo fient; ſed exiſtent ſubito & ignota, & inuiſa oculis aſtra; ſol in perpetuum fuſcabitur, ut uix inter noctem, diemq; diſcernatur. Luna iam non tribus deficiet horis; ſed perpetuo ſanguine obfuſa, meatus extraordinarios peraget; ut non ſit homini promptum, aut ſyderũ curſus, aut rationem temporum agnoſcere. fiet enim uel æſtas in hyeme, uel hyems in æſtate. Tunc annus breuiabitur; & menſis minuetur; & dies in anguſtum coarctabitur. Stellæ uero creberrimæ cadent; ut cælum omne cæcum ſine ullis luminibus appareat. Montes quoque altiſſimi decident, & planis æquabuntur; mare innauigabile conſtituetur. Ac nequid malis hominum, terræq; deſit; audietur è cælo tuba. quod hoc modo Sibylla denuntiat.

σάλπιγξ οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.

Itaq; trepidabunt omnes, & ad luctuoſum illum ſonitum contremiſcent. Tum uero per iram Dei aduerſum homines, qui iuſtitiam Dei non agnouerunt, ſæuiet ferrum, ignis, fames, morbus; & ſuper omnia metus ſemper impendent. tunc orabunt Deum, & non exaudiet; optabitur mors, & non ueniet; nec nox quidem requiem

timori dabit; nec ad oculos ſomnus accedet; ſed animas hominum ſolicitudo, ac uigilia macerabit: plorabunt, et gement, & dentibus ſtrident; gratulabuntur mortuis, & uiuos plangent. His & alijs pluribus malis ſolitudo fiet in terra; & erit deformatus orbis, atq; deſertus. quod in carminibus Sibyllinis ita dicitur.

ἔσται κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀνθρώπων.

Ita enim conficietur humanum genus, ut uix decima pars hominum relinquatur; & unde mille proceſſerant, uix prodient centum. De cultoribus etiam dei duæ partes interibunt; & tertia, quæ fuerit probata, remanebit. Sed planius, quõ id eueniat, exponã. Imminente iam temporum concluſione, propheta magnus mittetur à Deo, qui conuertat homines ad Dei agnitionem, & accipiat poteſtatem mirabilia faciendi. Vbicũq; non audierint eũ hoĩes, cludet cœlũ; & abſtinebit imbres; & aquã conuertet in ſanguinem; & cruciabit illos ſiti, ac fame. & quicunq; conabitur eum lædere, procedet ignis de ore eius, atq; amburet illũ. His prodigijs, atq; uirtutibus conuertet multos ad Dei cultum; perfectisq; operibus ipſius, alter Rex orietur ex Syria malo ſpiritu genitus, euerſor, ac perditor generis humani, qui reliquias illius prioris mali cum ipſo ſimul deleat. Hic pugnabit aduerſus prophetam Dei; & uincet, & interficiet eum, & inſepultum iacere patietur. Sed poſt diem tertium reuiuiſcet; atq; inſpectantibus, & mirantibus cunctis rapietur in cœlum. Rex uero ille teterrimus erit quidem & ipſe, ſed mendaciorum propheta; & ſeipſum conſtituet, ac uocabit Deum; & ſe coli iubebit ut Dei filium: & dabitur ei poteſtas, ut faciat

ſigna,et prodigia; quibus uiſis irretiat homines,ut adorent eum. Iubebit ignem deſcendere de cœlo,& ſolem à ſuis curſibus ſtare,& imaginem loqui: & fient hæc ſub uerbo eius. quibus miraculis etiam ſapientium plurimi allicientur ab eo. Tunc eruere templum Dei conabitur;& iuſtum populum perſequetur: & erit preſſura,& contritio,qualis nunquam fuit à principio mundi. Quicunq; crediderint,atq; acceſſerint ei; ſignabuntur ab eo tanquam pecudes. qui autem recuſauerint notam eius; aut in montes fugient; aut comprehenſi, exquiſitis cruciatibus necabuntur. Idem iuſtos homines obuoluet libris prophetarum; atq; ita cremabit,& dabitur ei deſolare orbem terræ menſibus quadragintaduobus. Id erit tempus,quo iuſtitia proijcietur,& innocentia odio erit; quo mali bonos hoſtiliter prædabuntur; non lex,aut ordo,aut militiæ diſciplina ſeruabitur; nó canos quiſquam reuerebitur; nó officium pietatis agnoſcet; non ſexus,aut infantiæ miſerebitur. confundentur omnia,& miſcebuntur contra fas,contra iura naturæ. Ita quaſi uno communi,grauiq; latrocinio,terra uniuerſa uaſtabitur. Cum hæc facta erunt; tunc iuſti, & ſectatores ueritatis ſegregabunt ſe à malis, & fugient in ſolitudines. Quo audito, impius rex inflammatus ira ueniet cum exercitu magno, & admotis omnibus copijs circundabit montem,in quo iuſti morabuntur,ut eos comprehendat. Illi uero ubi ſe clauſos undiq;,atque obſeſſos uiderint, exclamabunt ad Deum uoce magna, & auxilium cœleſte implorabunt; & exaudiet eos Deus; & emittet regem magnum de cœlo,qui eos eripiat,ac liberet,omnesq; impios ferro,igniq; diſperdat.

*Hæc ita futura eſſe, cum prophetæ omnes ex dei
ſpiritu, tum etiam uates ex inſtinctu dæmonum cecine-
runt. Hydaſpes enim, quem ſuperius nominaui, deſcri-
pta iniquitate ſeculi huius extremi, pios, ac fideles à
nocentibus ſegregatos, ait, cum fletu, et gemitu extenſu-
ros eſſe ad cœlum manus, & imploraturos fidem Io-
uis; Iouem reſpecturum ad terram, & auditurum uo-
ces hominum, atq; impios extincturum. Quæ omnia
uera ſunt, præter unum, quod Iouem dixit illa factu-
rum, quæ Deus faciet. Sed & illud non ſine dæmonũ
fraude ſubtractum eſt; miſſum iri à patre tunc filium
Dei, qui deletis omnibus malis pios liberet. quod Her-
mes tamen non diſſimulauit. in eo enim libro, qui,* λόγος
τέλειος, *inſcribitur, poſt enumerationem malorũ, de qui-
bus diximus, ſubiecit hæc* ἐπὰν δὴ ταῦτα ὧδε γίνηται
ὦ Ἀσκληπιὲ τότε ὁ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς καὶ τοῦ πρώ-
του καὶ ἑνὸς θεοῦ δημιουργὸς ἐπιβλέψας τοῖς γενομένοις
καὶ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει, τὸ ἀγαθὸν ἀντερείσας
τῇ ἀταξίᾳ, καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κα-
κίαν ἐκκαθάρας πῆ μὲν ὕδατι πολλῷ καταλύσας, πῆ δὲ
πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσας. ἐνίοτε δὲ πολέμοις, καὶ λοιμοῖς
ἐκπιέσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκατέστησε τὸν ἑαυ-
τοῦ κόσμον. *Sibyllæ quoque non aliter fore oſtendunt,
quàm ut Dei filius à ſummo patre mittatur; qui &
iuſtos liberet de manibus impiorum; & iniuſtos cum
tyrannis ſæuientibus deleat. e quibus una ſic tradidit.*

ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι
καί κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπ᾽ ἰδίων
πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μεγάλους καὶ φῶτας ἀρίστους
εἶθ᾽ οὕτως κρινεῖται ὑπ᾽ ἀφθίτοις ἀνθρώποισι.

Item alia Sibylla,

καὶ τότ' ἀπ' ἠελίου πέμψει θεὸς βασιλῆα
ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο.

Et rurſus alia,

—ἡμετέρας δουλείας
ζυγὸν δυσβάστακτον ἐπ' αὐχένι κείμενον ἀρεῖ
καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους,

Oppreſſo igitur orbe terræ, cum ad deſtruendam immenſarum uirium tyrannidem humanæ opes defecerint; ſiquidem capto mundo cum magnus latronum exercitibus incubabit; diuino auxilio tantæ illa calamitas indigebit. Commotus igitur Deus et periculo ancipiti, & miſeranda comploratione iuſtorum, mittet protinus liberatorem. Tunc aperietur cœlum medium intempeſta, et tenebroſa nocte; ut in orbe toto lumen deſcendentis dei tanquam fulgur appareat. quod Sibylla his uerſibus locuta eſt.

—ὁππότ' ἂν ἔλθῃ
πῦρ ἔσται σκότος ἐν τῇ μέσσῃ νυκτὶ μελαίνῃ.

Et hæc eſt nox, quæ à nobis propter aduẽtum regis, ac Dei noſtri peruigilio celebratur. cuius noctis duplex rõ eſt, quòd in ea & uitam tum recepit, cum paſſus eſt; et poſtea orbis terræ regnum recepturus eſt. Hic eſt enim liberator, et iudex, et ultor, et rex, et Deus, quem nos Chriſtum uocamus; qui prius, quàm deſcendat, hoc ſignum dabit. Cadet repẽte gladius è cœlo; ut ſciant iuſti ducem ſanctæ militiæ deſcenſurum; et deſcendet comitantibus angelis in medium terræ; et antecedet eum flamma inextinguibilis; et uirtus angelorum tradet in manus iuſtorum multitudinem illam, quæ montem cir=

cunſederit; et concidetur ab hora tertia uſq; ad ueſperum; et fluet ſanguis more torrentis; deletiſq; omnibus copijs, impius ſolus effugiet; et peribit ab eo uirtus ſua. Hic eſt autem, qui appellatur Antichriſtus; ſed ſe ipſe Chriſtum mentietur; et contra uerum dimicabit; et uictus effugiet; et bellum ſæpe renouabit; et ſæpe uincetur; donec quarto prælio confectis omnibus impijs debellatus, et captus, tandem ſcelerum ſuorũ luat pœnas. Sed et cæteri principes, ac tyranni, qui contriuerunt orbem, ſimul cum eo uincti adducentur ad regem; et increpabit eos, et coarguet; et exprobrabit his facinora ipſorum; et damnabit eos, ac meritis cruciatibus tradet. Sic extincta malitia, et impietate compreſſa, requieſcet orbis; qui per tot ſecula ſubiectus errori, ac ſceleri, nefandam pertulit ſeruitutem. Non colentur ulterius dij manu facti; ſed a templis, et puluinaribus ſuis deturbata ſimulachra igni dabuntur; et cum donis ſuis mirabilibus ardebunt. quod etiam Sibylla cum prophetis congruens futurum eſſe prædixit.

ῥίψουσι δ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.

Erythræa quoq; idem ſpopondit.

ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συγκαύσονται.

Poſt hæc aperientur inferi; et reſurgent mortui; de quibus iudicium magnum idem ipſe rex, ac Deus faciet; cui ſummus pater et iudicandi, et regnandi dabit maximam poteſtatem. de quo iudicio, et regno apud Erythræam Sibyllam ſic inuenitur.

ὁππότε καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον ἤδη βροτοῖσι
καὶ δὴ ἀφίξηται κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο
ἥξει ἐπ' ἀνθρώπους μεγάλη κρίσις ἠδὲ καὶ ἀρχή.

Deinde apud aliam,

ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα
ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες.

Et alio loco apud eandem,

οὐρανὸν εἱλίξω, γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω
καὶ τότ' ἀναστήσω νεκροὺς μοῖραν ἀναλύσας
καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω
κρίνων, εὐσεβίων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν.

Nec tamen univerſi tunc à Deo iudicabuntur, ſed ij tantum, qui ſunt in Dei religione verſati. Nam qui Deum non agnouerunt, quoniam ſententia de his in abſolutionem ferri non poteſt, iam iudicati, damnatiq; ſunt, ſanctis literis conteſtantibus non reſurrecturos impios in iudicium. Iudicabuntur ergo qui Deum ſcierunt; & facinora eorum, ideſt mala opera cum bonis collata ponderabuntur: ut ſi plura, & grauia fuerint bona; iuſtificentur ad uitam beatam: ſi autem mala ſuperauerint; condemnentur ad pœnam. Hic fortaſſe dixerit quiſpiã. Si eſt immortalis anima; quomodo patibilis inducitur, ac pœnæ ſentiens? Si enim ob merita punietur; ſentiet utiq; dolorem, atq; ita etiam mortem. Si morti non eſt obnoxia; nec dolori quidẽ. patibilis igitur non eſt. Huic quæſtioni, ſiue argumento, à ſtoicis ita occurritur; Animas quidem hominum permanere, nec interuentu mortis in nihilum reſolui; ſed eorum, qui iuſti fuerunt, puras, et impatibiles, & beatas ad ſedem cœleſtem, unde illis origo ſit, remeare; uel in campos quoſdam fortunatos rapi, ubi fruantur miris uoluptatibus: impios uero, quoniam ſe malis cupiditatibus inquinauerunt; mediã quandam gerere inter immortalem, mortalemq; natu-

ram; et habere aliquid imbecillitatis ex contagione carnis. cuius deſyderijs, ac libidinibus addictæ, ineluibilē quendam fucum trahant, labem'q; terrenam: quæ cum tēporis diuturnitate penitus inhæſerit, eius naturæ reddi animas; ut ſi non extinguibiles in totum, quoniam ex Deo ſunt, tamen cruciabiles fiant per corporis maculam; quæ peccatis inuſta, ſenſum doloris attribuit. Quam ſententiam poëta ſic explicauit.

Quin & ſupremo cum lumine uita reliquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes; penitusq; neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, ueterumq; malorum
Supplicia expendunt.

Hæc propemodum uera ſunt. Anima enim, cum diuortium fecit à corpore; eſt (ut ait idem poëta)

Par leuibus uentis, uolucri'q; ſimillima ſomno.

quia ſpiritus eſt, & ipſa tenuitate incomprehenſibilis, ſed nobis, qui ſumus corporales; Deo autem, cui ſubiacet poſſe omnia, comprehenſibilis. Primum igitur dicimus, tantam eſſe Dei poteſtatem, ut etiam incorporalia comprehēdat, & quemadmodum uoluerit, afficiat. Nam & angeli Deū metuunt, quia caſtigari ab eo poſſunt inenarrabili quodam modo; et dæmones reformidant, quia torquentur ab eo, ac puniuntur. Quid ergo mirum, ſi cum ſint immortales animæ, tamen patibiles ſint Deo? Nam cum in ſe nihil habeant ſolidum, & contrectabile; à ſolidis, & corporalibus nullam uim pati poſſunt ſed quia in ſolis ſpiritibus uiuunt; à ſolo Deo tractabiles ſunt; cui uirtus, ac ſubſtantia ſpiritalis

eſt. Sed tamen docent nos ſanctæ literæ, quemadmodũ pœnas impij ſint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt; rurſus carne induentur; ut in corporibus piaculum ſoluant; & tamen non erit caro illa, quam Deus homini ſuperiecerit, huic terrenæ ſimilis, ſed inſolubilis, ac permanens in æternum, ut ſufficere poſſit cruciatibus, & igni ſempiterno; cuius natura diuerſa eſt ab hoc noſtro, quo ad uitæ neceſſaria utimur. qui niſi alicuius materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille diuinus per ſeipſum ſemper uiuit, ac uiget ſine ullis alimentis; nec admiſtum habet fumum; ſed eſt purus, ac liquidus, et in aquæ modum fluidus. Non enim ui aliqua ſurſum uerſus urgetur, ſicut noſter; quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermiſtus exilire cogit, & ad cœleſtem naturam cum trepidatione mobili ſubuolare. Idem igitur diuinus ignis una, eademq; ui, atq; potentia & cremabit impios, et recreabit; & quantum e corporibus abſumet, tantum reponet; ac ſibi ipſe æternum pabulum ſubminiſtrabit. quod poetæ in uulturem Tityi tranſtulerunt. ita ſine ullo uireſcentium corporum detrimento aduret tantum, ac ſenſu doloris afficiet. Sed & iuſtos cum iudicauerit, etiam igni eos examinabit. Tum quorum peccata uel pondere, uel numero præualuerint, perſtringentur igni, atque amburentur. quos autem plena iuſtitia, & maturitas uirtutis incoxerit, ignem illum non ſentient. habent enim aliquid inde, quod uim flammæ repellat, ac reſpuat. Tanta enim uirtus eſt innocentiæ, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius; qui accepit à Deo hanc poteſtatem, ut impios urat, iuſtis obtemperet. Nec ta-

men quiſquam putet, animas poſt mortem protinus iudicari. omnes in una, communiq; cuſtodia detinentur, donec tempus adueniat, quo maximus iudex meritorum faciat examen. Tum quorum fuerit probata iuſtitia, ij præmium immortalitatis accipient: quorum autem peccata, & ſcelera detecta; non reſurgent; ſed cum impijs in eaſdem tenebras recondentur, ad certa ſupplicia deſtinati. Figmenta hæc eſſe poëtarum quidam putant, ignorātes, unde illa poëtæ acceperint; ac negant hæc fieri poſſe. nec mirum eſt ita illis uideri. Aliter enim, q̃ res habet, traditur à poëtis. quẽ licet ſint multo antiquiores, q̃ hiſtorici, & oratores, & cætera genera ſcriptorum: tamen quia myſterium diuini ſacramenti neſciebant, & ad eos mentio reſurrectionis futuræ obſcurorũ ore peruenerat; eã uero temere, ac leuiter auditam, in medũ commentitiæ fabulæ prodiderunt. Et tamen ijdem teſtati ſunt, non authorem ſe certum, ſed opinionem ſequi, ut Maro, qui ait. Sit mihi fas audita loqui. Quamuis igitur ueritatis arcana in parte corruperint: tamen ipſa res eo uerior inuenitur, q̃ cum prophetis in parte conſentiunt. quod nobis ad probationem rei ſatis eſt. Errori tamen eorum ſubeſt ratio nonnulla. Nam cum prophetæ aſſiduis concionibus prædicarent, iudicaturum eſſe de mortuis filiũ Dei; et hæc annuntiatio non lateret; q̃m rectorem cæli eſſe non alium putabant Deum, q̃ Ioue: iudicare apud inferos Iouis filiũ tradiderunt, ſed tamen non Apollinẽ, aut Liberũ, aut Mercurium, qui cæleſtes putantur, ſed Deum, qui & mortalis fuerit, & iuſtus, uel Minoem, uel Aeacũ, uel Rhadamanthum. Corruperunt igi-

tur poëtica licentia, quod acceperant; uel opinio ueritatem per diuerſa ora, ſermonesq́; uarios diſſipata mutauit. Nam ꝙ peractis apud inferos mille annis, rurſus ad uitam reſtitui cecinerunt, Marone ita dicente,

Has omnes, ubi mille rotam uoluere per annos,
Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores ſupera ut conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti:

hæc eos ratio fefellit, ꝙ reſurgent defuncti, nõ poſt mille annos mortis ſuæ; ſed ut reſtituti rurſus in uitã mille annis cum Deo regnent. Deus enim ueniet; ut orbe hoc ab omni labe purgato, rediuiuas iuſtorum animas corporibus innouatis ad ſempiternam beatitudinẽ ſuſcitet. Itaq; præter aquam obliuionis uera ſunt cætera. quam icirco finxerunt, ne quis illud opponeret. Cur ergo non meminerunt ſe aliquando uixiſſe, aut qui fuerint, aut quæ geſſerint? Sed nihilo minus tamen uериſimile non putatur; & res tota uelut licenter, & fabuloſe ficta reſpuitur. Nobis autem de reſurrectione affirmantibus, & docentibus, animas ad alterã uitam non oblitas ſui, ſed in eodem ſenſu, ac figura eſſe redituras, illud opponitur. Tot iam ſecula tranſierunt: quis unq̃ unus ab inferis reſurrexit, ut exemplo eius fieri poſſe credamus? At enim reſurrectio fieri non poteſt, dominante adhuc iniuſtitia. Hoc enim ſeculo necantur homines ui, ferro, inſidijs, uenenis; afficiuntur iniurijs, egeſtate, carceribus, tormentis, proſcriptionibus. Eodem accedit, ꝙ iuſtitia inuiſa eſt; ꝙ omnes, qui Deum ſequi uolunt, non tantum odio habentur, ſed uexantur omnibus contumelijs, & excruciantur multiplici genere pœnarũ;

& ad impios cultus fabricatorum Deorum *non ratione, aut ueritate, ſed nefanda corporum laceratione coguntur.* N*um igitur oportet ad hæc eadem reſurgere, & reuerti homines ad uitam, in qua tuti eſſe non poſſint?* C*um ergo iuſti tam uiles habeantur, ui tam facile tollantur; quid putemus futurum fuiſſe, ſiquis ab inferis rediens uitam poſtliminio recepiſſet?* A*uferretur profecto ab oculis hominũ; ne uiſo eo, uel audito,* Deos *uniuerſi relinquerent, & ad unius ſe* Dei *cultum, religionemq́; conuerterent.* E*rgo ſemel fieri reſurrectionẽ neceſſe eſt, cum malum fuerit ablatum; quoniam eos, qui reſurrexerint, nec mori iam ulterius, nec uiolari ullo modo fas eſt; ut beatam poſſint agere uitam, quorum mors reſignata eſt.* P*oëtæ uero, cum ſcirent, hoc ſeculũ malis omnibus redundare; obliuionis amnem induxerunt; ne laborum, ac malorum memores animæ reuerti ad ſuperos recuſarent. unde* V*irgilius.*

O pater, an'ne aliquas ad cœlum hinc ire putandũ eſt
Sublimes animas, iterumq́; ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?

I*gnorabant enim quomodo, aut quando id fieri oporteret. ita renaſci eas putauerunt, & denuo ad uterum reuolui, atq; ad infantiam regredi.* V*nde etiam* P*lato de anima diſſerens, ex hoc ait poſſe cognoſci animas eſſe immortales, atq; diuinas, ꝙ in pueris mobilia ſunt ingenia, et ad percipiendum facilia; ꝙ ea, quæ diſcant, ita celeriter rapiant, uti non tunc primum diſcere illa uideantur, ſed recognoſcere, atque reminiſci. in quo uir ſapiens poëtis ineptiſſime credidit.* N*on igitur renaſcentur, quod fieri non poteſt; ſed reſurgent, et a* Deo

corporibus induentur; & prioris uitæ, factorumq; omnium memores erunt; et in bonis cœleſtibus collocatæ, ac fruentes iucunditate innumerabilium copiarum, præſenti Deo gratias agent, quod malum omne deleuerit, quod eos ad regnum, uitamq; perpetuam ſuſcitarit. Qua de anaſtaſi philoſophi quoque dicere aliquid conati ſunt tam corrupte, quàm poëtæ. Nam Pythagoras tranſire animas in noua corpora diſputauit, ſed inepte, quod ex hominibus in pecudes, & ex pecudibus in homines, & ſeipſum ex Euphorbo eſſe reparatum. Melius Chryſippus; quem Cicero ait fulcire porticum ſtoicorum; qui in libris, quos de prouidentia ſcripſit, cum de innouatione mundi loqueretur, hæc intulit. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστήσεσθαι σχῆμα. Sed nos ab humanis ad diuina redeamus. Sibylla dicit hæc.

δύσπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος. ἀλλ' ὅταν ἤδη
κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς
ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς θ' ἅμα εὐσεβέας τε
καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει.
ὅσσοι δ' εὐσεβέουσι πάλιν ζήσουσ' ἐπὶ γαίης
πνεῦμα θεοῦ δόντος, τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς.

Quòd ſi non modo prophetæ, ſed etiam uates, et poëtæ, & philoſophi anaſtaſim mortuorum futuram eſſe conſentiunt: nemo quærat à nobis, quemadmodum fieri poſſit. Nec enim diuinorum operum reddi poteſt ratio. Sed ſi à principio deus hominem neſcio quo inenarrabili modo inſtituit: credamus, ab eodem reſtitui ueterem poſſe, qui nouum fecit.

Nunc reliqua ſubnectam. Veniet igitur ſummi, et maximi Dei filius, ut uiuos, ac mortuos iudicet, teſtante, atq; dicente Sibylla,

πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται
αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅτ' ἂν ἔλθῃ βήματι κρῖναι
ζώντων καὶ νεκύων ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα.

Verum ille, cum deleuerit iniuſtitiam, iudiciumq; maximū fecerit, ac iuſtos, qui à principio fuerunt, ad uitam reſtaurauerit; mille annis inter homines uerſabitur; eosq; iuſtiſſimo imperio reget. Quod alibi Sibylla uaticinans, furensq; proclamat.

κλῦτε δέ μευ μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει.

Tum qui erunt in corporibus uiui, non morientur; ſed per eoſdem mille annos infinitam multitudinem generabunt; & erit ſoboles eorum ſancta, et Deo cara. Qui autem ab inferis ſuſcitabuntur, ij præerunt uiuentibus uelut iudices. Gentes uero non extinguentur omnino; ſed quædam relinquentur in uictoriam Dei; ut triumphentur à iuſtis, ac ſubiugentur perpetuæ ſeruituti. Sub idem tempus etiam princeps dæmonum, qui eſt machinator omnium malorum, cathenis uincietur, et erit in cuſtodia mille annis cœleſtis imperij, quo iuſtitia in orbe regnabit, nequod malum aduerſus populum Dei moliatur. poſt cuius aduentum congregabuntur iuſti ex omni terra; peractoq; iudicio, ciuitas ſancta conſtituetur in medio terræ; in qua ipſe conditor Deus cum iuſtis dominantibus commoretur. quam ciuitatem Sibylla deſignat, cum dicit.

καὶ πόλιν, ἣν ἐποίησε θεὸς, αὐτὴν ἐποίησε
λαμπροτέραν ἄστρων, καὶ ἡλίου, ἠδὲ σελήνης.

Tunc auferentur à mundo tenebræ illæ, quibus offundetur, atq; obcæcabitur cœlũ; & luna claritudinem ſolis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem ſepties tanto, quàm nunc eſt clarior fiet. Terra uero aperiet fœcunditatem ſuam, & uberrimas fruges ſua ſponte generabit. rupes montium melle ſudabunt. per riuos uina decurrent: & flumina lacte inundabunt. Mundus deniq; ipſe gaudebit; & omnis rerum natura lætabitur, erepta & liberata dominio mali, & impietatis, & ſceleris, & erroris. Non beſtiæ per hoc tempus ſanguine alentur, non aues præda; ſed quieta & placida erunt omnia. leones & uituli ad præſepe ſimul ſtabunt. lupus ouem non rapiet. canis non uenabitur: accipitres & aquilæ non nocebunt. infans cum ſerpentibus ludet. Deniq; tunc fient illa, quæ poetæ aureis temporibus facta eſſe iam Saturno regnante dixerunt. Quorum error hinc ortus eſt, ꝙ prophetæ futurorum pleraque ſic proferunt, & enuntiant, quaſi iam peracta. Viſiones enim diuino ſpiritu offerebantur oculis eorum; & uidebant illa in conſpectu ſuo quaſi fieri, ac terminari. Quæ uaticinia eorum cum paulatim fama uulgaſſet; quoniam profani à ſacramento, ignorabant quatenus diceretur; completa iam eſſe ueteribus ſeculis illa omnia putauerunt; quæ utiq; fieri, compleriq; non poterant homine regnante. Cum uero deletis religionibus impijs, et ſcelere compreſſo, ſubiecta erit Deo terra:

Cedet & ipſe mari uector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non uinea falcem.
Robuſtus quoq; iam tauris iuga ſoluet arator,

Tunc

Tunc etiam molli flaueſcet campus ariſta;
Incultisq; rubens pendebit ſentibus uua;
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella;
Nec uarios diſcet mentiri lana colores.
Ipſe ſed in pratis aries iam ſuaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit uellera luto.
Sponte ſua ſandyx paſcentes ueſtiet agnos.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera; nec magnos metuent armenta Leones.

Quæ poëta ſecundum Cumeæ Sibyllæ carmina prælocutus eſt. Erythræa uero ſic ait.

οὐδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσ᾽ ἐν οὔρεσιν ἀμιλλοῦνται.
χόρτον γὰρ λίγκες τ᾽ ἐρίφοισιν ἅμα βόσκονται.
ἄρκτοι σὺν μόσχοισιν ὁμοῦ καὶ πᾶσι βροτοῖσι.
σαρκοβόρος τε λέων φάγετ᾽ ἄχυρον παρὰ φάτναις.
σὺν βρέφεσσίν τε δράκοντες ἀμάτορσι κοιμήσονται,

Et alio loco de ubertate rerum

καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει
καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης
δώσουσιν καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισι
οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέως, λευκοῦ τε γάλακτος
καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶν βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων,

Et alia eodem modo.

εὐσεβέων δὲ μόνων ἁγία χθὼν πάντα τάδ᾽ οἴσει
νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ᾽ ἀπὸ πηγῆς
καὶ γάλακτ᾽ ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις,

Viuent itaq; homines tranquilliſſimam uitam, & copioſiſſimam; & regnabunt cum Deo pariter; & reges gentium uenient à finibus terræ cum donis, ac muneribus, ut adorent, & honorificent regem magnum; cu-

ius nomen erit præclarum, ac uenerabile uniuerſis nationibus, quæ ſub cœlo erunt, & regibus, qui dominabuntur in terra. Hæc ſunt, quæ à prophetis futura dicuntur. quorum teſtimonia, & uerba ponere opus non eſſe duxi: quoniam eſſet infinitum; nec tantam rerum multitudinem menſura libri caperet, tam multis uno ſpiritu ſimilia dicentibus; ſimul'q; ne faſtidiū legentibus fieret, ſi ex omnibus collecta, & tranſlata congererem; præterea ut ea ipſa, quæ dicerem, non noſtris, ſed alienis potiſſimum literis confirmarem, docerem'q;, non modo apud nos, uerum etiam apud eos ipſos, qui nos inſectantur, ueritatem conſignatam teneri, quam recuſant agnoſcere. ſiquis autem diligentius hæc uoluerit ſcire; ex ipſo fonte hauriat; & plura, quam nos in his libris complexi ſumus, admirabilia reperiet. Fortaſſe quiſpiam nunc requirat, quando iſta, quæ diximus, ſint futura. Iam ſuperius oſtendi, completis annorum ſex millibus mutationem iſtam fieri oportere, & iam propinquare ſummum illum concluſionis extremæ diem. De ſignis quæ prædicta ſunt à prophetis, licet noſcere. prædixerunt enim ſigna, quibus conſumatio temporum & expectanda ſit nobis in ſingulos dies, & timenda. Quando tamen compleatur hæc ſumma, docent ij, qui de temporibus ſcripſerunt, colligentes ea ex literis ſanctis, & ex uarijs hiſtorijs, quantus ſit numerus annorum ab exordio mundi. qui licet uarient, & aliquantum numeri eorum ſumma diſſentiat; omnis tamen expectatio non amplius, quam ducentorum uidetur annorum. Etiam res ipſa declarat, lapſum, ruinam'q; rerum breui fore. niſi quòd in=

columi urbe Roma nihil iſtiuſmodi uidetur eſſe metuendum. At uero cum caput illud orbis occiderit, & ῥύμη eſſe cœperit, quod Sibyllæ fore aiunt: quis dubitet ueniſſe iam finem rebus humanis, orbiq; terrarum? Illa eſt.n ciuitas, quæ adhuc ſuſtentat omnia: precandusq; nobis, et adorandus eſt Deus cœli, ſi tamen ſtatuta eius, & placita differri poſſunt; ne citius, quàm putemus, tyrannus ille abominandus ueniat, qui tantum facinus moliatur, ac lumen illud effodiat, cuius interitu mundus ipſe lapſurus eſt. Nunc ad cætera exequenda redeamus, quæ deinceps ſecutura ſunt. Diximus paulo ante, in principio regni ſancti fore, ut à Deo princeps dæmonum uinciatur. Sed idem, cum mille anni regni, hoc eſt ſeptem millia cœperint terminari; ſoluetur denuo, & cuſtodia emiſſus exibit; atque omnes gentes, quæ tunc erunt ſub ditione iuſtorum, concitabit, ut inferant bellum ſanctæ ciuitati; & colligetur ex omni orbe terræ innumerabilis populus nationum; & obſidebit, & circundabit ciuitatem. tunc ueniet nouiſſima ira Dei ſuper gentes, & debellabit eas uſq; ad unum, ac primum concutiet terram quamualidiſſime; & à motu eius ſcindentur montes Syriæ; & ſubſident colles in abruptum; et muri omnium ciuitatum corruent; et ſtatuet Deus ſolem triduo ne occidat; & inflamabit eum; & deſcendet æſtus nimius, & aduſtio magna ſupra perduelles, & impios populos, & imbres ſulfuris, & grandines lapidum, & guttæ ignis; & liqueſcent ſpiritus eorum in calore; & corpora conterentur in grandine; et ipſi ſe inuicē gladio ferient; & replebūtur montes cadaueribus; & campi operientur oſſibus. Populus

autem Dei tribus illis diebus ſub concauis terræ occultabitur; donec ira Dei aduerſus gentes extremum iudiciũ terminet. Tunc exibunt iuſti de latebris ſuis, & inuenient omnia cadaueribus, atq; oſſibus tecta. Sed & genus omne impiorum radicitus interibit; nec erit in hoc mundo ulla iam natio amplius, præter ſolam gentem Dei. tum per annos ſeptem perpetes intactæ erunt ſyluæ; nec excidetur de montibus lignũ, ſed arma gentium comburentur; & iam non erit bellum, ſed pax, & requies ſempiterna. Cum uero cõpleti fuerint mille anni; renouabitur mundus à Deo; & cœlum complicabitur; & terra mutabitur; & transformabit Deus homines in ſimilitudinem angelorum; & erunt candidi, ſicut nix; & uerſabuntur ſemper in conſpectu omnipotentis; & domino ſuo ſacrificabunt; & ſeruient in æternum. Eodem tempore fiet ſecunda illa, & publica omnium reſurrectio, etiam in qua excitabuntur iniuſti ad cruciatus ſempiternos. Ii ſunt, qui manu facta coluerunt; qui dominum mundi, ac parentem uel neſcierunt, uel abnegauerunt. Sed & dominus illorum cum miniſtris ſuis comprehendetur, ad pœnamq́; damnabitur; cum quo pariter omnis turba impiorũ pro ſuis facinoribus in conſpectu angelorum, atq; iuſtorum perpetuo igni cremabitur in æternũ. Hæc eſt doctrina ſanctorum prophetarum, quam chriſtiani ſequimur: hæc noſtra ſapientia: quam iſti, qui fragilia colunt, uel inanem philoſophiam tuentur; tanquam ſtultitiam uanitatemq́;, derident, quia non defendere hanc publice, atq; aſſerere nos ſolemus, Deo iubente, ut quieti, ac ſilentes arcanum eius in abdito, atq; intra noſtrã conſcientiam

teneamus; nec aduerſus iſtos uere profanos, qui non diſcendi, ſed arguendi, atq; illudendi gratia inclementer Deum, ac religionem eius impugnant, pertinaci contentione certemus. Abſcondi enim, tegiq; myſterium quam fideliſſime oportet, maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus. Verum illi hanc taciturnitatem noſtram, ueluti malam conſcientiam, criminantur. unde ēt quaſdam execrabiles opiniones de pudicis, & innocentibus fingunt; & libenter his, quæ finxerunt, credunt.

✳ Sed omnia iam ſanctiſſime imperator figmēta ſopita ſunt, ex quo te Deus ſummus ad reſtituendum iuſtitiæ domicilium, & ad tutelam generis humani excitauit. Quo gubernante romanæ R.P. ſtatum, iam cultores Dei pro ſceleratis, ac nefarijs non habemur. Iam emergente, atq; illuſtrata ueritate non arguimur ut iniuſti, qui opera iuſtitiæ facere conamur. Nemo iam nobis Dei nomen exprobrat. Nemo irreligioſus ulterius appellatur; qui ſoli omnium religioſi ſumus; quoniam contemptis imaginibus mortuorum, uiuum colimus, & uerum Deum. Te prouidentia ſummæ diuinitatis ad faſtigium principale prouexit; qui poſſes uera pietate aliorum male conſulta reſcindere; peccata corrigere; ſaluti hominum paterna clementia prouidere; ipſos deniq; malos à R.P. ſummouere quos ſumma pietate deiectos in manus tuas idem Deus tradidit, ut eſſet omnibus clarum, quæ ſit uera maieſtas. Illi enim, qui ut impias religiones defenderent, cœleſtis, ac ſingularis Dei cultum tollere uoluerunt; profligati iacent. tu autem, qui nomen eius defendis, & diligis, uirtute, ac felicitate præpollens, immortalibus tuis glorijs beatiſſ.

frueris. Illi *pœnas ſceleris ſui & pendunt, & pependerunt. te dextera* Dei *potens ab omnibus periculis protegit: tibi quietum, tranquillum'q; moderamen cum ſumma omnium gratulatione largitur.* Nec *immerito rerum dominus, ac rector te potiſſimum delegit, per quem ſanctam religionem ſuam inſtauraret; quoniam unus ex omnibus extitiſti, qui præcipua uirtutis, & ſanctitatis exempla præberes; quibus antiquorū* Principum *gloriam, quos tamen fama inter bonos numerat, nō modo æquares, ſed etiam (quod eſt maximum) præterires.* Illi *quidem natura fortaſſe tantum ſimiles iuſtis fuerunt. qui enim moderatorem uniuerſitatis* Deum *ignorat; ſimilitudinem iuſtitiæ aſſequi poteſt, ipſam uero non poteſt.* Tu *uero & morum ingenita ſanctitate, & ueritatis, &* Dei *agnitione in omni actu iuſtitiæ opera conſumas.* Erat *igitur congruens, ut informando generis humani ſtatu te authore, ac miniſtro diuinitus uteretur.* Cui *nos quotidianis precibus ſupplicamus, ut te in primis, quem rerum cuſtodem uoluit eſſe, cuſtodiat: deinde inſpiret tibi uoluntatem, qua ſemper in amore diuini nominis perſeueres.* Quod *eſt omnibus ſalutare; & tibi ad felicitatem, & cæteris ad quietem.* * Quoniā *decurſis propoſiti operis ſeptē ſpatijs, ad metam prouecti ſumus; ſupereſt, ut exhortemur omnes ad ſuſcipiendā cum uera religione ſapientiam; cuius uis, & officium in eo uertitur, ut contemptus terreſtribus, et abiectis erroribus, quibus antea tenebamur, fragilibus ſeruiētes, & fragilia concupiſcentes, ad æterna cœleſtis theſauri præmia dirigamur. quæ ut capere poſſimus; quæ primum omittendæ ſunt huius*

præſentis uitæ illicibiles uoluptates, quæ animas hominum pernicioſiſſima ſuauitate deliniunt. Quanta felicitas exiſtimãda eſt, ſubtractum his labibus terræ, proficiſci ad illũ æquiſſimum iudicẽ, parentem'q; indulgentiſſimum; qui pro laboribus requiẽ, pro morte uitam, pro tenebris claritatem, pro terrenis, ac breuibus bonis æterna, & cœleſtia largiatur. cum qua mercede acerbitates, ac miſeriæ, quas perpetimur in hoc mundo, facientes opera iuſtitiæ; conferri, et coæquari nullo modo poſſunt. Proinde ſi ſapiẽtes, ſi beati eſſe uolumus, cogitanda, & proponenda ſunt nobis non tm̃ Terentiana illa, molendum eſſe uſq; in piſtrinũ, uapulandum, habẽdæ compedes; ſed his multo atrociora. carcer, cathenæ, tormenta patiẽda; ſuſtinendi dolores; mors deniq; ipſa & ſuſcipienda eſt, et ferẽda: cũ liqueat conſciẽtiæ noſtræ, nec fragilem iſtam uoluptatem ſine pœna, nec uirtutem ſine diuino præmio fore. Vniuerſos igitur oportet operam dare, ut ſe quãprimum ad rectam uiã dirigant; ut ſuſceptis, operatis'q; uirtutibus, huius uitæ laboribus patienter exactis, conſolatorem Deum habere mereantur. Pater. n. noſter, ac dominus, qui cõdidit firmauit'q; cœlum, qui ſolem cum cæteris ſyderibus induxit, qui libratam magnitudine ſua terrã uallauit mõtibus, mari circũdedit, amnibus'q; diſtinxit, &, quicquid eſt in hoc opere mundi, conflauit, ac perfecit è nihilo; perſpectis erroribus hominũ, ducem miſit, qui nobis iuſtitiæ uiam panderet. hunc ſequamur omnes; hunc audiamus; huic deuotiſſime pareamus; quoniã ſolus (ut ait Lucretius)

Veridicis hominum purgauit pectora dictis:
Et finem ſtatuit cupedinis, atq; timoris;

Expoſuitq́; bonum ſummum, quò tendimus omnes,
Quid foret; atq; uiam monſtrauit limite puro,
Qua poſſemus ad id recto contendere curſu.

nec monſtrauit tantum, ſed etiam præceſſit; nequis difficultatis gratia iter uirtutis horreret. Deſeratur (ſi fieri poteſt) uia perditionis, & fraudis; in qua mors uoluptatis illecebris adoperta cælatur. Et quanto quiſq; annis in ſenectutem uergentibus appropinquare cernit illum diem, quo ſit ei ex hac uita demigrandum; cogitet, quàm purus abſcedat; quàm innocens ad iudicem ueniat; non ut faciunt, quorum cæcis mentibus lux negatur; qui iam deficientibus corporis uiribus, in hoc admonentur inſtantis ultimæ neceſſitatis, ut cupidius, ut ardentius hauriendis libidinibus intendant. Qua ex uoragine liberet ſe quiſq;, dũ licet, dum facultas adeſt; ſeq́; ad Deum tota mente conuertat; ut illum diem ſecurus expectet, quo præſes, dominusq́; mũdi Deus de ſingulorum factis, cogitationibusq; iudicabit: quæcunq; hic expetuntur, non tantum negligat, ſed & fugiat; potioremq; animam ſuam iudicet, quàm bona iſta fallacia; quorum incerta, & caduca poſſeſſio eſt. migrant enim quotidie, & multo uelocius exeunt, quã intrauerant: & tamen, ſi nobis uſq; ad ultimũ liceat iſtis frui, alijs certe relinquenda ſunt. Nihil nobiſcum ferre poſſumus, niſi uitam bene, atq; innocenter actam. Ille ad Deum copioſus, ille opulentus adueniet, cui aſtabunt continentia, miſericordia, patientia, caritas, fides. Hæc eſt hæreditas noſtra, quæ nec eripi cuiquam, nec transferri ad alterum poteſt. Et quis eſt, qui hæc bona parare, ac adquirere ſibi uelit? Veniant, qui eſuriunt; ut cæleſti cibo ſa-

turati, ſempiternam famem ponant. ueniant, qui ſitiunt, ut aquam ſalutarem de perenni, cæleſtiq; fonte pleniſſimis faucibus trahant. Hoc cibatu, atq; potu Dei & cæci uidebunt, & ſurdi audient, & muti loquentur, et claudi ambulabunt, & ſtulti ſapient, & ægroti ualebunt, & mortui reuiuiſcent. Quiſquis enim corruptelas terræ uirtute calcauerit; hunc arbiter ille ſummus, & uerax ad lucem, uitamq; perpetuam ſuſcitabit. Nemo diuitijs, nemo faſcibus, nemo etiam regia poteſtate confidat. immortalem iſta non faciunt. Nam quicunq; rationem hominis abiecerit; ac præſentia ſecutus, in humum ſe ipſe proſtrauerit: tanquam deſertor domini, et imperatoris, & patris ſui punietur. Intendamus ergo iuſtitiæ; quæ nos inſeparabilis comes ad Deū ſola perducet; & , dum ſpiritus hos regit artus, infatigabilem militiā Deo militemus; ſtationes, uigiliaſq; celebremus; congrediamur cum hoſte, quē nouimus, fortiter; ut uictores, ac deuicto aduerſario triumphantes, præmium uirtutis, quod ipſe promiſit, à Domino conſequamur.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE IRA DEI AD DONATUM, LIBER VNVS.

a

Nimaduerti ſæpe, Donate, plurimos exiſtimare (quod etiã nonnulli philoſophorum putauerunt) non iraſci Deum, quoniam uel benefica ſit tantummodo natura diuina; nec cuiquam nocere, præſtantiſſimæ, atque optimæ congruat poteſtati; uel certe nil curet omnino, ut neque ex beneficentia eius quicquam boni perueniat ad nos, neq; ex maleficentia quicquam mali. Quorum error, quia maximus eſt, & ad euertendum uitæ humanæ ſtatum ſpectat; coarguendus eſt à nobis, ne ipſe fallaris, impulſus authoritate hominum, qui ſe putant eſſe ſapientes. Nec tamen nos tam arrogantes ſumus, ut comprehenſam noſtro ingenio ueritatem gloriemur: ſed doctrinam Dei ſequimur; qui ſcire ſolus poteſt, & reuelare ſecreta. Cuius doctrinæ philoſophi expertes, exiſtimauerunt naturam rerum omnium coniectura poſſe deprehendi. Quod nequaquam fieri poteſt. quia mens hominis, tenebroſo corporis domicilio circunſepta, longe à Dei perſpectione ſummota eſt: & hoc differt ab humanitate diuinitas; ꝙ humanitatis eſt ignoratio, diuinitatis ſcientia. Vnde nobis aliquo lumine opus eſt ad depellendas tenebras, quibus offuſa eſt hominis cogitatio; quoniam in carne mortali agentes, noſtris ſenſibus diuinare non poſſumus. Lumen autem mentis humanæ Deus eſt. quem qui co-

gnouerit, & in pectus admiſerit; illuminato corde myſterium ueritatis agnoſcet. remoto autem Deo, cæleſtiq; doctrina, omnia erroribus plena ſunt. rectiq; Socrates, cum eſſet omnium philoſophorum doctiſſimus; tamen ut cæterorum argueret inſcitiam, qui ſe aliquid tenere arbitrabantur; ait, ſe nihil ſcire, niſi unum, q nihil ſciret. Intellexit enim, doctrinam illam nihil habere in ſe certi, nihil ueri; nec, ut putabant quidam, diſſimulauit ipſam doctrinam, ut alios refelleret; ſed uidit ex parte aliqua ueritatem. teſtatus eſt etiam in iudicio (ſicut traditur à Platone) q nulla eſſet humana ſapientia: adeóq; doctrinam qua tum philoſophi gloriabantur, contempſit, deriſit, abiecit; ut id ipſum pro ſumma doctrina profiteretur, quòd nihil ſcire didiciſſet. Si ergo nulla eſt ſapientia humana, ut Socrates docuit, ut Plato tradidit; apparet eſſe diuinam, nec ulli alij, q̃ Deo, ueritatis notitiam ſubiacere. Deus igitur noſcendus eſt; in quo ſola ueritas eſt. Ille mundi parens, & conditor rerum; qui oculis non uidetur, mente uix cernitur. Cuius religio multis modis impugnari ſolet ab ijs, qui neque ueram ſapientiam tenere potuerunt; neq; magni, & cæleſtis arcani comprehendere rationem. Nam cum ſint gradus multi, per quos ad domicilium ueritatis aſcenditur; non eſt facile cuilibet euehi ad ſummum. Caligantibus enim ueritatis fulgore luminibus, qui ſtabilem greſſum tenere non poſſunt, reuoluuntur in planum. Primus autem gradus eſt intelligere falſas religiones, & abijcere impios cultus Deorum humana manu fabricatos. Secundus uero, perſpicere animo, q unus ſit Deus ſummus,

cuius poteſtas,ac prouidentia effecerit à principio mundum,& gubernet in poſterum. Tertius,cognoſcere miniſtrum eius,ac nuntium,quem legauit in terrã; quo docente liberati ab errore,quo implicati tenebamur,formatiq; ad ueri Dei cultum,iuſtitiã diſceremus. ex quibus omnibus gradibus (ut dixi) pronus eſt lapſus,& facilis ad ruinam,niſi pedes inconcuſſa ſtabilitate figantur. De primo gradu eos excuti uidemus,qui,cum falſa intelligant; tamen uerum non inueniunt; contemptisq; terrenis,fragilibusq; ſimulachris, non ad colendum ſe Deum conferunt,quem ignorant; ſed mundi elementa mirantes,cœlum,terram,mare,ſolem,lunam, cæteraq; aſtra uenerantur. Sed imperitiam horum iam coarguimus in ſecundo diuinarum inſtitutionum libro. De ſecundo uero gradu eos dicimus cadere,qui conſentiũt, unum eſſe ſummum Deum. ijdem tamen à philoſophis irretiti,et falſis argumentationibus capti, aliter de unica illa maieſtate ſentiunt, q̃ ueritas habet; qui aut figuram negant habere ullã Deũ; aut ullo affectu commoueri putant; quia ſit omnis affectus imbecillitatis; quæ in Deo nulla eſt. De tertio uero ij præcipitantur, q, cum ſciant legatum Dei,eundemq; diuini,& immortalis templi conditorem; tamen aut non accipiunt eũ, aut aliter accipiunt, q̃ fides poſcit. quos ex parte iam refutauimus in quarto ſupradicti operis libro,& refutabimus poſtea diligentius, cum reſpondere ad omnes ſectas cœperimus,quæ ueritatem,dum diſputant,perdiderunt. Nunc uero contra eos diſſeremus, qui de ſecundo gradu lapſi praua de ſummo Deo ſentiũt. Aiũt enim quidam,nec gratificari eum cuiquam, nec ira-

ſci; ſed ſecurum, & quietum immortalitatis ſuæ bonis perfrui. Illi uero iram tollunt, gratiã relinquunt Deo, naturam enim ſumma uirtute præſtantem, ut non maleficam ſic beneficam eſſe debere ita omnes philoſophi de ira conſentiunt, de gratia diſcrepãt. Sed ut ad propoſitam materiam per ordinem deſcendat oratio; huiuſmodi facienda nobis, & exequenda partitio eſt; cũ diuerſa, & repugnantia ſint, ira, & gratia. Aut ira tribuenda eſt Deo, & gratia detrahenda; aut utrunq; pariter detrahendum. Aut ira demenda eſt, & gratia tribuenda; aut neutrum tribuendum. Aliud amplius præter hæc nihil poteſt capere natura; ut neceſſe ſit, in uno iſtorum aliquo uerum, quod quæritur, inueniri. Conſyderemus ſingula; ut nos ad latebras ueritatis & ratio, et ordo deducat. Primum illud nemo de Deo dixit unquam, iraſci eum tantummodo, et gratia non moueri. eſt enim diſconueniens Deo, ut eiuſmodi poteſtate ſit præditus, qua noceat, et obſit; prodeſſe uero, ac benefacere nequeat. Quæ igitur ratio quæ ſpes ſalutis hominibus propoſita eſt, ſi malorum tantummodo author eſt Deus? Quod ſi ſit: iam maieſtas illa uenerabilis, non ad iudicis poteſtatem, cui licet ſeruare, ac liberare, ſed ad tortoris, et carnificis officium deducetur. Cum autem uideamus, non modo mala eſſe in rebus humanis, ſed etiam bona: utiq; ſi deus non eſt, authorẽ eſſe alterum neceſſe eſt, qui contraria Deo faciat, et det nobis bona. Si eſt; quo nomine appellandus eſt? aut cur nobis, qui male faciat, notior eſt; quàm ille, qui bene? Si autem nihil poteſt eſſe præter deum; abſurdum eſt, & uanum, diuinam putare poteſtatem, qua nihil eſt ma-

ius,nihil melius,nocere poſſe,prodeſſe non poſſe.et ideo nemo extitit,qui auderet id dicere;quia nec rationem habet,nec ullo modo poteſt credi. Quod quia conuenit; tranſeamus; & ueritatem alibi requiramus.

Quod ſequitur,de ſchola Epicuri eſt;ſicut iram in deo non eſſe,ita nec gratiam quidem. Nam cum putaret Epicurus alienum eſſe a deo,malum facere, atque nocere; quod ex affectu iracundiæ plerunq; naſcitur: ademit ei etiam beneficentiam;quoniam uidebat conſequens eſſe,ut ſi habeat iram Deus, habeat & gratiam. Itaq; ne illi uitium concederet, etiam uirtutis fecit expertem. Ex hoc,inquit,beatus, & incorruptus eſt,quia nihil curat,neq; habet ipſe negotium,neq; alteri exhibet. Deus igitur non eſt,ſi nec mouetur;quod eſt proprium uiuentis: nec facit aliquid impoſſibile homini;quod eſt propriũ dei,ſi oĩno nullam habet uoluntatem,nullum actum,nullam deniq; adminiſtrationẽ, quæ deo digna ſit. Et quæ maior,& quæ dignior adminiſtratio deo aſſignari poteſt,qua mundi gubernatio, quàm cura uiuentium, maximeq; generis humani,cui omnia terrena ſubiecta ſunt? Quæ igitur in deo poteſt eſſe beatitudo,ſi ſemper quietus, & immobilis torpet? ſi precantibus ſurdus,ſi colentibus cæcus? Quid tam dignum,tam proprium deo, quàm prouidentia? Sed ſi nihil curat,nihil prouidet;amiſit omnem diuinitatem. Qui ergo totam uim, totam deo ſubſtantiam tollit;quid aliud dicit,niſi Deum omnino non eſſe? Denique M. Tullius à Poſſidonio dictum refert,id Epicurum ſenſiſſe,nullos deos eſſe;ſed ea,quæ de dijs locutus ſit,depellendæ inuidiæ cauſa dixiſſe: itaque uerbis

illũ deos relinquere, re autem ipſa tollere; quibus nullum motum, nullum tribuit officium. Quod ſi ita eſt: quid eo fallacius? quod à ſapiente, & graui uiro debet eſſe alienum. Hic uero ſi aliud ſenſit, & aliud locutus eſt; quid aliud appellandus eſt, quã deceptor, bilinguis, malus, & propterea ſtultus? Sed non erat tam uerſutus Epicurus, ut fallendi ſtudio iſta loqueretur; cum hæc ſcriptis ad æternam memoriam conſignemus: ſed ignorantia ueritatis errauit. indoctus.n. à principio ueriſimilitudine unius falſæ ſententiæ, neceſſario in ea, quæ ſequebantur, incurrit. Prima enim ſententia fuit, iram Deo non conuenire. Quod cum illi uerum, et inexpugnabile uideretur; non poterat conſequentia reſecare; quia uno affectu amputato, etiã cæteros affectus adimere deo neceſſitas ipſa cogebat. Ita qui non iraſcitur, utiq; nec gratia mouetur; quod eſt iræ contrarium. iam ſi non ira in eo, nec gratia eſt; utiq; nec metus, nec lætitia, nec mæror, nec miſericordia. Vna eſt enim ratio cunctis affectibus, una commotio; quæ in Deũ cadere nõ poteſt. Quòd ſi nullus affectus in deo eſt; quia quicquid afficitur, imbecillum eſt: ergo nec cura ullius rei, nec prouidentia eſt in eo. Hucuſq; peruenit ſapientis hominis diſputatio. cætera, quæ ſequũtur, obticuit. ſcilicet, quia nec cura ſit in eo, nec prouidẽtia; ergo nec cogitationem aliquam, nec ſenſum in eo eſſe ullum. quo efficitur, ut non ſit omnino. Itaq; cum gradatim deſcẽdiſſet; in extremo gradu conſtitit; q̃a iã præcipitium uidebat. Sed quid prodeſt reticuiſſe, ac periculum diſſimulaſſe? Neceſſitas illum uel inuitum cadere coëgit. Dixit enim, quod noluit; quia argumentum ſic ordina-

uit, ut ad illud, quod euitabat, neceſſario deueniret. Vides igitur quo perueniatur, ira ſublata, et deo adempta. Denique aut nullus id credit, aut admodum pauci, & quidem ſcelerati, ac mali; qui ſperant peccatis ſuis impunitatem. Quòd ſi et hoc falſum inuenitur, nec iram in deo eſſe, nec gratiam: ueniamus ad illud, quod tertio loco poſitum eſt. Exiſtimantur Stoici, et alij nonnulli, aliquanto melius de diuinitate ſenſiſſe; qui aiũt, gratiam in Deo eſſe, iram non eſſe. Fauorabilis, ac popularis oratio; non cadere in deum hanc animi puſillitatem, ut ab ullo ſe læſum putet, qui lædi non poteſt; ut quieta illa, et ſancta maieſtas concitetur, perturbetur, inſaniat; quod eſt terrenæ fragilitatis. Iram enim, commotionem mentis eſſe, ac perturbationem, quæ ſit à Deo aliena. Quòd ſi hominem quoq;, qui modo ſit ſapiens, et grauis, ira non deceat (ſiquidem, cum in animum cuiuſquam incidit, uelut ſæua tempeſtas tantos excitet fluctus, ut ſtatum mentis immutet, ardeſcant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent, alternis uultum maculet nunc ſuffuſus rubor, nũc pallor albeſcens) quãto magis Deũ non deceat tam fœda mutatio? Et ſi homo, qui habet imperium, ac poteſtatem, late noceat per iram, ſanguinem fundat, urbes ſubuertat, populos deleat, prouincias ad ſolitudinem redigat: quanto magis Deum, qui habeat totius generis humani, & ipſius mundi poteſtatem, perditurum fuiſſe uniuerſa credibile ſit, ſi iraſceretur? Abeſſe igitur ab eo tam magnum, tam pernitioſum malum oportere. et ſi abſit ab eo ira, et concitatio, quia et deformis, et noxia eſt, nec cuiquã male facit: nihil aliud ſupereſt, niſi ut ſit lenis, tranquillus,

propitius,

propitius, beneficus, conſeruator. Ita enim demum & communis omnium pater, & optimus, & uere maximus dici poterit. quod expetit diuina, cæleſtisq; natura. Nã ſi inter homines laudabile uidetur, prodeſſe potius, quàm nocere; uiuificare, quã occidere; ſaluare, quã perdere (nec immerito innocentia inter uirtutes numeratur) & qui hæc fecerit, diligitur, præfertur, honoratur, bene dictis omnibus, uotisq; celebratur; deniq; ob merita, & beneficia deo ſimillimus iudicatur: quanto magis ipſum deum par eſt diuinis, perfectisq; uirtutibus præcellentem, atq; ab omni terrena labe ſummotum, diuinis, & cæleſtibus beneficijs omne genus hominum promereri? Specioſe iſta, populariterq; dicuntur, & multos illiciunt ad credendum: ſed qui hæc ſentiunt; ad ueritatem quidem propius accedunt; ſed in parte labuntur, naturam rei parum conſyderantes. Nam ſi deus non iraſcitur impijs, & iniuſtis; nec pios utiq; iuſtosq; diligit. Ergo conſtantior eſt error illorum, qui & iram ſimul, & gratiam tollunt. In rebus enim diuerſis aut in utrãq; partem moueri neceſſe eſt, aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit; & malos odit: & qui malos non odit; nec bonos diligit. quia & diligere bonos, ex odio malorum uenit: & malos odiſſe, ex bonorum caritate deſcendit. Nemo eſt, qui amet uitam ſine odio mortis; nec appetat lucem, niſi qui tenebras fugit. Adeo natura iſta connexa ſunt, ut alterum ſine altero fieri nequeat. Si quis dominus habens in familia ſeruos, bonum, ac malum; non utiq; aut ambos odit, aut ambos beneficijs, & honore proſequitur; quod ſi faciet, & iniquus, & ſtultus eſt: ſed bonum & alloquitur amice, & ornat, & domui, ac

familiæ, ſuiſq; omnibus rebus præficit: malũ uero maledictis, uerberibus, nuditate, fame, ſiti, compedibus punit; ut & hic exemplo cæteris ſit ad non peccandũ, & ille ad promerendum; ut alios metus coërceat, alios honor prouocet. Qui ergo diligit, & odit; & qui odit, & diligit; ſunt enim, qui diligi debeant; ſunt, qui odio haberi. Et ſicut is, qui diligit, confert bona in eos, quos diligit; ita qui odit, irrogat mala ijs, quos odio habet. quod argumentũ, quia uerum eſt, diſſolui nullo pacto poteſt. Vana ergo, & falſa eſt ſententia eorũ, qui alterũ Deo tribuunt, alterum detrahunt, non minus q̃ illorũ qui utrunq;. Sed illi (ut oſtendimus) ex parte non errant; ſed id, quod melius eſt ex duobus, retinẽt. Ii uero, quos ratio, & ueritas argumenti huius inducit; falſa omnino ſententia ſuſcepta, in maximũ errorem cadunt. Non enim ſic oportebat eos argumentari: Quia deus non iraſcitur; ergo nec gratia cõmouetur: ſed ita: Quia Deus gratia mouetur; ergo & iraſcitur. Si enim certũ, & indubitatum fuiſſet, non iraſci Deum; tunc & ad illud alterum ueniri, eſſet neceſſe. Cum autem magis ſit ambiguum de ira, pene manifeſtum de gratia; abſurdũ eſt, ex incerto certum uelle ſubuertere; cũ ſit promptius, de certis incerta firmare. Hæc ſunt de Deo philoſophorum ſententiæ. Aliud præterea nihil quiſquam dixit. Quòd ſi hæc, quæ dicta ſunt, falſa eſſe deprehendimus; unum illud extremũ ſupereſt, in quo ſolo poſſit ueritas inueniri. quod à philoſophis nec ſuſceptum eſt unquam, nec aliquando defenſum; conſequens eſſe, ut iraſcatur deus, quoniam gratia commouetur. Hæc tuenda nobis, et aſſerẽda ſententia eſt. In ea enim ſum-

ma omnis ratio, et cardo religionis, pietatiſq; uerſatur. Nam neq; honos ullus deberi poteſt deo, ſi nihil præſtat colenti; nec ullus metus, ſi non iraſcitur non colenti.

Cum ſæpe philoſophi per ignorantiam ueritatis à rõne deſciuerint, atq; in errores inciderint inextricabiles (id enim ſolet his euenire, quod uiatori uiã neſcienti, & non fatenti ſe ignorare, ut uagatur, dum percontari obuios erubeſcit) illud tamẽ nullus philoſophus aſſeruit unquam, non nihil inter hominem, & pecudẽ intereſſe: nec omnino quiſquam, modo qui ſapiens uideri uellet, rationale animal cum mutis, & irrationabilibus coæquauerit: quod faciunt quidã imperiti, atq; ipſis pecudibus ſimiles: qui cum uentri, ac uoluptati ſe uelint tradere; aiunt, eadem ratione ſe natos, qua uniuerſa, quæ ſpirant. quod dici ab homine nefas eſt. Quis enim tam indoctus eſt, ut neſciat? quis tam imprudẽs, ut non ſentiat aliquid ineſſe in homine diuini? Nondũ uenio ad uirtutes animi, & ingenij; quibus homini cũ Deo manifeſta cognatio eſt. Non ne ipſius corporis ſtatus, et oris figura declarat nõ eſſe nos cũ mutis pecudibus æquales? Illarũ natura in humũ, pabulumq; proſtrata eſt; nec habet quicquã cõmune cum cœlo, quod non intuetur. Homo autem recto ſtatu, ore ſublimi, ad contemplationẽ mundi excitatus, confert cũ Deo uultũ; et rationem ratio cognoſcit. Propterea nullũ eſt animal (ut ait Cicero) præter hominem, quod habeat aliquam notitiam Dei. Solus enim ſapiẽtia inſtructus eſt, ut religionem ſolus intelligat. & hæc eſt hominis, atque mutorum uel præcipua, uel ſola diſtantia. Nam cætera, quæ uidentur hominis eſſe propria, & ſi non ſint

talia in mutis, tamen ſimilia uideri poſſunt. Proprius homini ſermo eſt: tamen & in illis quædam ſimilitudo ſermonis. Nam & dignoſcunt inuicem ſe uocibus; &, cum iraſcuntur, edunt ſonum iurgio ſimilem; &, cum ſe ex interuallo uident, gratulandi officium uoce declarant. Nobis quidem uoces eorum uidentur incognitæ, ſicut illis fortaſſe noſtræ; ſed ipſis, qui ſe intelligunt, uerba ſunt; deniq; in omni effectu certas uocis notas exprimunt, quibus habitum mentis oſtendant. Riſus quoque eſt homini proprius: et tamen uidemus in alijs animalibus quædā ſigna lætitiæ, cum ad luſum geſtiunt, aures demulcent, rictum contrahunt, frontē ſerenant, oculos in laſciuiam reſoluunt. Quid tam propriū homini, quā ratio, & prouidentia futuri? Atqui ſunt animalia, quæ latibulis ſuis diuerſos, & plures exitus pandant; ut ſiquod periculū inciderit, fuga pateat obſeſſis; quod non facerent, niſi ineſſet illis intelligentia, & cogitatio. Alia prouident in futurum,

-Vt ingentem formicæ farris aceruum
Comportant, hyemis memores, tectoq; reponūt; ut apes,
Quæ patriam ſolæ, & certos nouere penates;
Venturæq; hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.

Longum eſt, ſi exequi uelim, quæ à ſingulis generibus animalium fieri ſoleant humanæ ſolertiæ ſimillima. Quòd ſi horum omnium, quæ aſcribi homini ſolent, in multis quoq; deprehenditur ſimilitudo: apparet ſolam eſſe religionem, cuius in mutis nec ueſtigium aliquod, nec ulla ſuſpicio inueniri poteſt. Religionis enim eſt propria iuſtitia, quā nullum aliud animal attingit.

Homo enim ſolus imperat: cætera ſibi conciliata ſunt. Iuſtitiæ autem Dei cultus aſcribitur. quē qui non ſuſcipit; hic à natura hominis alienus uitam pecudum ſub humana ſpecie uiuet. cum uero à cæteris animalibus hoc pene ſolo differamus, q̃ ſoli omnium diuinam uim, poteſtatem'q; ſentimus; in illis autem nullus ſit intellectus dei: certe illud fieri nó poteſt, ut in hoc uel muta plus ſapiant, uel humana natura deſipiat; cum homini ob ſapientiam & cuncta, quæ ſpirant, & omnis rerum natura ſubiecta ſit. Quare ſi ratio, ſi ius hominis hoc præcellit, & ſuperat cæteras animantes, q̃ ſolus notitiam dei capit: apparet religionē nullo modo poſſe diſſolui. Diſſoluitur autem religio, ſi credamus Epicuro illa dicenti,

Omnis enim per ſe diuûm natura neceſſe eſt
Immortali æuo ſumma cum pace fruatur,
Semota à noſtris rebus, ſeiunctaq; longe.
Iam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipſa ſuis pollens opibus, nil indiga noſtri,
Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Quæ cum dicit, utrum aliquem cultum Deo putat eſſe tribuendū, an euertit omnem religionem? Si enim Deus nihil unquam boni tribuit; ſi colentis obſequio nullam gratiam refert: quid tam uanum, tam ſtultum, quàm templa ædificare, ſacrificia facere, dona conferre, rem familiarem minuere, ut nihil aſſequamur? At enim naturam excellentem honorari oportet. Quis honos deberi poteſt nihil curanti, & ingrato? An aliqua ratione obſtricti eſſe poſſumus ei, qui nihil habeat commune nobiſcum? Deus (inquit Cicero) ſi talis eſt, ut nulla gra-

tia, nulla hominum caritate teneatur; ualeat. Quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini. Quid contemptius dici potuit in Deum? Valeat, inquit; ideſt abeat, & recedat, quando prodeſſe nulli pōt. Quòd ſi negotium Deus nec habet, nec exhibet: cur nō ergo delinquamus, quoties hoīum conſcientiā fallere licebit, ac leges publicas circunſcribere? Vbicunque nobis latendi occaſio arriſerit; conſulamus rei; auferamus aliena uel ſine cruore, uel etiam cum ſanguine; ſi præter leges nihil eſt amplius, quod uerendum ſit. Hæc dum ſentit Epicurus, religionem funditus delet; qua ſublata, confuſio, ac perturbatio uitæ ſequitur. Quòd ſi religio tolli non poteſt, ut & ſapientiam, qua diſtamus à belluis, & iuſtitiam retineamus, qua communis uita ſit tutior: quomodo religio ipſa ſine metu teneri, aut cuſtodiri poteſt? Quod enim non metuitur; contemnitur: quod contemnitur, utique non colitur. ita fit, ut religio, & maieſtas, et honor metu conſtet. metus autem non eſt, ubi nullus iraſcitur. Siue igitur gratiam Deo, ſiue iram, ſiue utrunque detraxeris; religionem tolli neceſſe eſt; ſine qua uita hominum ſtultitia, ſcelere, immanitate completur. Multum enim refrenat homines conſcientia, ſi credamus nos in conſpectu Dei uiuere; ſi non tantum quæ gerimus, uideri deſuper, ſed etiam quæ cogitamus, aut loquimur, audiri à Deo putemus. At enim prodeſt id credere (ut quidam putant) non ueritatis gratia, ſed utilitatis; quoniam leges conſcientiam punire non poſſunt, niſi aliquis deſuper terror impendat ad cohibēda peccata. Falſa eſt igitur omnis religio, & diuinitas nulla

eſt:Sed à uiris prudentibus uniuerſa confecta ſunt,quo rectius, innocentiusq; uiuatur. Magna hæc, & à materia,quam propoſuimus , aliena quæſtio eſt:ſed quia neceſſario incidit,debet quambreuiter attingi.

Cum ſententiæ philoſophorum prioris temporis de prouidentia conſenſiſſent; nec ulla eſſe dubitatio , quin mundus à Deo, & ratione eſſet inſtructus, & ratione regeretur : primus omnium Protagoras extitit temporibus Socratis, qui ſibi diceret non liquere, utrum eſſet aliqua diuinitas, nec'ne. Quæ diſputatio eius adeo impia, & contra ueritatem, et religionem iudicata eſt, ut & ipſum Athenięſes expulerint ſuis finibus; et libros eius in concione, quibus hæc continebantur, exuſſerint. De cuius ſententia nõ eſt opus diſputare; quia nihil certi pronuntiauit. Poſt hæc Socrates, et auditor eius Plato, & qui de ſchola Platonis, tanquam riuuli diuerſas in partes profluxerunt, ſtoici, et peripatetici in eadem fuere ſententia, qua priores. Poſtea uero Epicurus Deũ quidem eſſe dixit; quia neceſſe ſit eſſe aliquid in mundo præſtans, & eximium, & beatum; prouidentiam tamen nullam: itaq; mundũ ipſum nec ratione ulla, nec arte, nec fabrica inſtructum; ſed naturam rerum quibuſdam minutis ſeminibus, & inſecabilibus conglobatam. Quo quid repugnantius dici poſſit, non uideo. Etenim ſi eſt Deus; utiq; prouidens eſt, ut Deus; nec aliter ei poteſt diuinitas attribui, niſi & præterita teneat, & præſentia ſciat, & futura proſpiciat. Cũ igitur prouidentiam ſuſtulit; et Deum negauit eſſe. Cum aũt Deũ eſſe profeſſus eſt; & prouidentiam ſimul eſſe conceſſit. Alterum.n. ſine altero nec eſſe prorſus, nec intelligi po-

ſtit. Verum iis poſtea temporibus, quibus iam philoſophia deſloruerat, extitit Athenis quidam Diagoras, qui nullum eſſe omnino Deum diceret; ob eamq; ſententiā nominatus eſt ἄθεος: item Cyrenæus Theodorus. ambo, quia nihil noui poterant reperire, omnibus iam dictis, & inuentis maluerunt contra ueritatem id negare, in quo priores uniuerſi ſine ambiguitate conſenſerant. Ii ſunt, qui tot ſeculis, & ingeniis aſſertam, atque defenſam prouidentiā calumniati ſunt. Quid ergo? utrum'ne iſtos minutos, & inertes philoſophos ratione, an uero authoritate præſtantium uirorum refellemus? an potius utroq;? Sed properandum eſt, ne longius à materia deuagetur oratio. Qui nolunt diuina prouidentia factum eſſe mundum; aut principiis inter ſe temere coeuntibus dicunt eſſe concretum, aut repente natura extitiſſe; naturam uero (ut ait Straton) habere in ſe uim gignendi, & minuendi; ſed eam nec ſenſum habere ullum, nec figurā; ut intelligamus, omnia quaſi ſua ſponte eſſe generata, nullo artifice, nec authore. Vtrūq; uanum, & impoſſibile. Sed hoc euenit ignorantibus ueritatem; ut quiduis potius excogitent, quā id ſentiant, quod ratio depoſcit. Primum minuta illa ſemina, quorum concurſu fortuito totum coiiſſe mundū loquuntur; ubi, aut unde ſint, quæro. quis illa uidit unquam? quis ſenſit? quis audiuit? An ſolus Leucippus oculos habuit? ſolus mentem? qui profecto ſolus omnium cæcus, & excors fuit; qui ea loqueretur, quæ nec æger quiſquam delirare, nec dormiēs poſſit ſomniare. Quatuor elementis conſtare omnia philoſophi ueteres diſſerebāt. ille noluit; ne alienis ueſtigiis uideretur inſiſtere. ſed

ipſorum elementorum alia uoluit eſſe primordia, quæ nec uideri poſſint, nec tangi, nec ulla corporis parte ſentiri. Tam minuta ſunt, inquit; ut nulla ſit acies ferri tã ſubtilis, qua ſecari, ac diuidi poſſint. unde illis nomen impoſuit atomorum. Sed occurrebat ei, ꝙ ſi una eſſet omnibus, eademq; natura, non poſſent res efficere diuerſas, tanta uarietate, quantam uidemus ineſſe mundo. Dixit ergo, leuia eſſe, & aſpera, & rotunda, & angulata, & hamata. Quanto melius fuerat tacere, quam in uſus tam miſerabiles, tam inanes habere linguã. & quidem uereor, ne non minus delirare uideatur, q̃ hæc putet refellenda. reſpondeamus tamen uelut aliquid dicenti. Si leuia ſunt, & rotunda; utiq; non poſſunt inuicem ſe apprehendere, ut aliquod corpus efficiant; ut ſiquis milium uelit in unam coagmentationem conſtringere, leuitudo ipſa granorum in maſſam coire non ſinat. Aſpera, inquit, & angulata ſunt, & hamata, ut poſſint cohærere. Diuidua ergo, & ſecabilia ſunt. hamis enim neceſſe eſt, & angulis eminere, ut poſſint amputari. itaq; quod amputari, ac diuelli poteſt; & uideri poterit, & teneri. Hæc, inquit, per inane irrequietis motibus uolitant; & huc, atq; illuc feruntur; ſicut pulueris minutias uidemus in ſole, cum per feneſtram radios, ac lumen immiſerit. Ex his arbores, & herbæ, & fruges omnes oriuntur: ex his animalia, & aqua, & ignis, & uniuerſa gignuntur, & rurſus in eadem reſoluuntur. Ferri hoc poteſt, quãdiu de rebus paruis agitur. Ex his etiam mundus ipſe concretus eſt. Impleuit numerũ perfectæ inſaniæ, ut nihil ulterius adijci poſſet: ſed inuenit tamen ille quid adderet. Quoniam eſt

omne, inquit, infinitum; nec poteſt quicquam uacare. neceſſe eſt ergo innumerabiles eſſe mundos. Quæ tanta uis fuerat atomorum, ut moles tam inæſtimabiles ex tam minutis conglobarētur? Ac primum requiro, quæ ſit iſtorum ſeminum uel ratio, uel origo. ſi enim ex illis ſunt omnia; ipſa igitur unde eſſe dicemus, quæ natura tantam copiam ad efficiendos innumerabiles mundos ſubminiſtrauit? Sed concedamus, ut impune de mundis delirauerit: de hoc loquamur, in quo ſumus, & quē uidemus. Ait, omnia ex indiuiduis corpuſculis fieri. Si hoc ita eſſet; nulla res unq̃ ſui generis ſemine indigeret: ſine ouis alites naſcerentur, ac oua ſine partu; item cætera uiuentia ſine coitu: arbores, et quæ gignuntur è terra, propria ſemina non haberent; quæ nos quotidie tractamus, & ſerimus. Cur ex frumento ſeges naſcitur, et rurſus ex ſegete frumentum? Deniq; ſi atomorum coitio, & conglobatio efficeret omnia, & in aere uniuerſa cōcreſcerent; ſiquidem per inane atomi uolitant: cur ſine terra, ſine radicibus, ſine humore, ſine ſemine, non herbæ, non arbor, non fruges oriri, aut generari poſſunt? Vnde apparet, nihil ex atomis fieri; quandoquidem unaquæq; res habet propriam, certamq; naturam, ſuum ſemen, ſuam legem ab exordio datam. Deniq; Lucretius quaſi oblitus atomorum, quos aſſerebat, ut redargueret eos, qui dicunt ex nihilo fieri oĩa, his argumentis uſus eſt, quæ contra ipſum ualerent. ſic enim dixit.

Nam ſi de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus naſci poſſet: nil ſemine egeret.

Item poſtea

Nil igitur fieri de nilo poſſe fatendum eſt:

Semine quando opus eſt rebus: quo quæq; creatæ
Aeris in teneras poſſint proferrier auras.

Quis hunc putat habuiſſe cerebrum, cum hæc diceret, nec uideret ſibi eſſe contraria? Nihil enim per atomos fieri exinde apparet, quod ſemen cuiuſq; rei certum eſt; niſi forte & ignis, & aquæ naturam ex atomis eſſe credemus. Quid, q̄d duriſſimi rigoris materiæ, ſi ictu uehementiore collidantur, ignis excutitur? Num in ferro, aut ſilice atomi latent? Quis incluſit? aut cur ſua ſponte non emicant; aut q̄uo ſemina ignes in materia frigidiſſima permanere potuerũt? Omitto ſilicem, ac ferrum. Orbem uitreum plenum aquæ ſi tenueris in ſole; de lumine, quod ab aqua refulget, ignis accenditur, etiã in duriſſimo frigore. Num etiam in aqua ignẽ eſſe credendum eſt? atqui de ſole ignis ne æſtate quidem accendi poteſt. Si ceræ inhalauerit, uel ſi uapor leuis aliq̄d attigerit, aut cruſtam marmoris, aut laminam; paulatim per minutiſſimos rores aqua cõcreſcit. Item de halitu terræ, aut maris nebula exiſtit: quæ aut diſperſa humefacit quicquid texerit; aut collecta, in arduos montes in ſublime uento rapta, ſtipatur in nubem, atq; imbres maximos deijcit. Vbi ergo dicimus liquores natos eſſe? num in uapore? num in halitu? num in uẽto? Atqui nihil põt conſiſtere in eo, quod nec tangitur, nec uidetur. Quid ergo de aĩalibus loquar, in quorũ corporibus nihil ſine rõne, ſine ordine, ſine utilitate ſine ſpecie figuratũ uidemus? adeo ut ſolertiſſima, et dilıgẽtiſſima omniũ partium mẽbrorumq; deſcriptio caſum, ac fortunã repellat. Sed putemus, artus, & oſſa, & neruos, & ſanguinem de atomis poſſe concreſcere. Quid ſenſus, cogi-

tatio, memoria, mens, ingenium, quibus ſeminibus coagmentari poſſunt? minutiſſimis, inquit. Sunt ergo alia maiora. Quomodo igitur inſecabilia? Deniq; *ſi ex inuiſibilibus ſunt, quæ uidentur; cur igitur nemo uidet?* Sed *ſiue inuiſibilia quæ ſunt in homine conſyderet, ſiue tractabilia, quæ ueniunt ſub aſpectum; rõne utraq; conſtare quis non uidet? Quomodo ergo ſine ratione coeuntia poſſunt aliquid efficere rationale? Videmus enim nihil eſſe in omni mundo, quod non habeat in ſe maximam, mirabilemq; rationem. Quæ quia ſupra hominis ſenſum, & ingenium eſt; cui rectius, quàm diuinæ prouidentiæ tribuẽda eſt?* An *ſimulachrum hominis, & ſtatuam ratio, & ars fingit; ipſum hominem de fruſtis temere concurrentibus fieri putabimus?* Et *quid ſimile ueritatis in ficto, cum ſummum, & excellens artificium nihil aliud, niſi umbram, & extrema corporis lineamenta poſſit imitari: num potuit humana ſolertia dare operi ſuo aut motum aliquem, aut ſenſum?* Omitto *uſum uidendi, audiendi, odorãdi, cæterorumq; membrorum uel apparentium, uel latentium mirabiles utilitates. Quis artifex potuit aut cor hominis, aut uocem, aut ipſam fabricare ſapientiam? Quiſquamne igitur ſanus exiſtimat, q̃d homo ratione, & conſilio facere non poſſit, id concurſu atomorum paſſim cohærentium perfici potuiſſe? Vides, in quæ deliramenta inciderint, dum nolunt effectionem, curamq; rerum* Deo *dare.* Concedamus *tamen his, ut ex atomis fiant quæ terrena ſunt: num etiam cœleſtia?* Deos *aiunt incorruptos, æternos, beatos eſſe; ſoliſq; dant immunitatem, ne concurſu atomorum concreti eſſe uideantur.* Si *enim*

Deos quoq; ex illis conſtituiſſent; diſſipabiles fierent, ſeminibus aliquando reſolutis, atq; in naturam ſuam reuertentibus. Ergo ſi eſt aliquid, quod atomi non effecerint: cur nó cætera eodem modo intelligamus? Sed quæro, ante quàm mundum primordia iſta generarēt, cur ſibi Dij habitaculum non ædificauerint? Videlicet, niſi atomi coiſſent, cœlumq; feciſſent, adhuc Dij per mediū inane penderent. Quo igitur conſilio, qua ratione de confuſo aceruo ſe atomi congregauerunt, ut ex alijs inferius terræ conglobarentur, cœlum deſuper tenderetur, tanta ſyderum uarietate diſtinctum, ut nihil unquam excogitari poſſit ornatius? Tanta ergo qui uideat, & talia; poteſt exiſtimare, nullo effecta eſſe conſilio, nulla prouidentia, nulla ratione diuina; ſed ex atomis ſubtilibus, exiguis concreta eſſe tanta miracula? Nonne prodigio ſimile eſt, aut natum eſſe hominem, qui hæc diceret; aut extitiſſe, qui crederet? ut Democritum, qui auditor eius fuit; uel Epicurum, in quem uanitas omnis de Leucippi fonte profluxit. At enim (ſicut alij dicunt) natura mundus effectus eſt, quæ ſenſu, & figura caret. Hoc uero multo eſt abſurdius. Si natura mundum fecit; conſilio, & ratione fecerit, neceſſe eſt. is enim facit aliqd, qui aut uoluntatem faciēdi habet, aut ſcientiam. Si caret ſenſu, ac figura; quomodo poteſt ab ea fieri, quod et ſenſum habeat, & figuram? niſi forte quis arbitretur, animalium fabricam tam ſubtiliter à non ſentiente natura formari, animariq; potuiſſe; aut iſtam cœli ſpeciem tam prouidenter ad utilitates uiuentium temperatam, neſcio quo caſu, ſine conditore, ſine artifice, ſubito extitiſſe. Siquid eſt, inquit Chryſippus, quod effi-

ciat ea, quæ homo licet ratione ſit prædìtus, facere non poſſit; id profecto eſt maius, & fortius, & ſapientius homine. Homo autem non poteſt facere cœleſtia: ergo illud, quod hæc efficiet, uel efficerit, ſuperat hominẽ arte, conſilio, prudentia, poteſtate. Quis igitur poteſt eſſe, niſi Deus? Natura uero, quã ueluti matrem eſſe rerum putant, ſi mentem non habet, nihil efficiet unquam, nihil molietur. Vbi enim non eſt cogitatio; nec motus eſt ullus, nec efficacia. Si autem conſilio utitur ad incipiendum aliquid, ratione ad diſponendum, arte ad efficiendum, uirtute ad conſumandum, poteſtate ad regendum, & continẽdum; cur natura potius, quã Deus nominetur? Aut ſi concurſus atomorum, uel carens mente natura ea, quæ uidemus, efficiat; quæro, cur facere cœlum potuerit, & urbem, aut domum non potuerit? cur montes marmoris fecerit, columnas, & ſimulachra non fecerit? Atqui potuerant atomi etiam ad hæc efficienda concurrere; ſiquidem nullam poſitionem relinquunt, quã non experiantur. nam de natura, quæ mentem nõ habeat, non eſt mirandum; quod hæc facere oblita ſit. Quid ergo eſt? Vtique Deus, cum inchoaret hoc opus mundi, quo nihil poteſt eſſe nec diſpoſitius ad ordinem, nec aptius ad utilitatem, nec ornatius ad pulchritudinem, nec maius ad molem, quæ fieri ab homine non poterant, fecit ipſe; in quibus etiam hominem ipſum; cui particulam de ſua ſapientia dedit; & inſtruxit eum ratione, quãtum fragilitas terrena capiebat, ut ipſe ſibi efficeret, quæ in uſus ſuos eſſent neceſſaria. Si uero in huius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidentia eſt, quæ regat; nullus Deus, qui adminiſtret; nec

omnino ſenſus ullus in hac rerum natura pollet: unde igitur mens humana tam ſolers, tam intelligens orta eſſe credetur? Si enim corpus hominis ex humo factum eſt, unde nomen accepit, animus ergo, qui ſapit, rector eſt corporis; cui membra obſequuntur tanquam regi, & imperatori; qui nec aſpici, nec cōprehendi pōt, non potuit ad hominem niſi à ſapiente natura peruenire. Sed ſicut omne corpus mens, & animus gubernat; ita & mundum Deus. Nec enim ueriſimile eſt, ut minora, & humilia regimen habeant; maiora, & ſumma non habeant. Deniq; M. Cicero in Tuſculanis, Et in cōſolatione animorum, inquit, nulla in terris origo inueniri poteſt. Nihil eſt, inquit, in animis miſtum, atq; cōcretum; aut quod ex terra natum, atq; factum eſſe uideatur; nihil'q; humidū, aut flabile, aut igneum. His enim innatum nihil ineſt, quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat; quo & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti poſſit præſentia, quæ ſola diuina ſunt. Nec enim inueniuntur unquam, unde ad hominem uenire poſſint, niſi à Deo. Exceptis igitur duobus, tribus ue calumniatoribus uanis, cum conſtet, diuina prouidentia mundū regi, ſicut et factus eſt; nec ſit quiſquā, qui Diagoræ, Theodoriq; ſniam, uel Leucippi inane commentum, uel Democriti, Epicuriq; leuitatem præferre audeat authoritati uel illorū ſeptem priorū, qui ſunt appellati ſapientes; uel Pythagoræ, uel Socratis uel Platonis, cæterorumq; ſummorum philoſophorum, qui eſſe prouidentiam iudicauerunt: falſa igitur eſt & illa ſententia, qua putant terroris, ac metus gratia religionem à ſapientibus inſtitutam, quo ſe homi-

nes imperiti à peccatis abſtinerent. Quod ſi uerum ſit; ergo deriſi ab antiquis ſapientibus ſumus. Quòd ſi fallendi noſtri, atq; adeo totius generis humani cauſa commenti ſunt religionem; ſapientes igitur non fuerunt; quæ in ſapiente non cadit mendaciũ. Sed ut fuerint ſapientes; quæ tanta felicitas mentiendi, ut non tantummodo indoctos, ſed Platonem quoq;, ac Socratem fallerent; & Pythagoram, Zenonem, Ariſtotelem maximarum ſectarum principes tam facile deluderent? Eſt igitur diuina prouidentia, ut ſenſerunt ij homines, quos nominaui; cuius ui, ac poteſtate omnia, quæ uidemus, et facta ſunt, & reguntur. Nec enim tanta rerum magnitudo, tanta diſpoſitio, tanta in ſeruandis ordinibus, temporibusq; conſtantia aut olim potuit ſine prouido artifice oriri; aut conſtare tot ſeculis ſine incola potenti; aut in perpetuum gubernari ſine perito rectore. quod ratio ipſa declarat. Quicquid eſt enim, quod habet rationem; ratione ſit ortum, neceſſe eſt. Ratio autem ſentientis, ſapientisq; naturæ eſt; ſapiens uero, ſentiensq; natura, nihil aliud poteſt eſſe, q̃ Deus. Mundus autem, quoniam rationem habet, qua & regitur, & conſtat; ergo à Deo factus eſt. Quòd ſi eſt conditor, rectorq; mundi Deus; rectè igitur, ac uere religio conſtituta eſt. authori enim rerum, parentiq; communi honos, ueneratioq; debetur. Quoniam conſtitit de prouidentia; ſequitur ut doceamus, utrum ne multorum eſſe credenda ſit, an potius unius. Satis (ut opinor) oſtendimus in noſtris inſtitutionibus, Deos multos eſſe non poſſe; q diuina uis, ac poteſtas ſi diſtribuatur in plures, diminuitur utiq;, & mortalis eſt; ſi uero mortalis

non eſt

nõ eſt, nec minui, nec diuidi põt. Deus igitur unus eſt; in quo uis, et poteſtas conſumata eſt, nec minui põt, nec augeri. Si autem ſunt multi; dũ habent ſinguli poteſtatis aliquid, ac numinis, ſumma ipſa decreſcat, nec poterunt ſinguli habere totum, quod eſt commune cum pluribus; unicuiq; tantum deerit, quantum cæteri poſſidebunt. Nõ poſſunt igitur in hoc mundo multi eſſe rectores, nec in una domo multi dñi, nec in naui una multi gubernatores, nec in armẽto, aut grege duces multi, nec in uno regimine multi reges. ſed nec in cælo quidẽ multi ſoles eſſe poterunt, ſicut nec animæ plures in uno corpore. adeo in unitate natura uniuerſa conſentit. Quod ſi mundũ

Spiritus intus alit; totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet:

Apparet teſtimonio poetæ, unum eſſe mundi habitatorem Deum; ſiquidem corpus omne niſi ab una mente incoli, regiq; non poteſt. Omnem igitur diuinam poteſtatem neceſſe eſt in uno eſſe, cuius nutu, & imperio regantur omnia; & ideo tantus eſt, ut ab homine nõ poſſit aut uerbis enarrari, aut ſenſibus æſtimari. Vnde igitur ad homines opinio multorum Deorum perſuaſione peruenit? Nimirum ij omnes, qui coluntur ut Dij, homines fuerunt, & ijdem primi, ac maximi reges: ſed eos aut ob uirtutem, quia profuerant hominum generi, diuinis honoribus affectos eſſe poſt mortem; aut ob beneficia, & inuenta, quibus humanam uitam excoluerant, immortalem memoriam cõſecutos, quis ignorat? nec tantum mares, ſed & fœminas. Quod cum uetuſtiſſimi Græciæ ſcriptores, quos illi θεολόγους nũcupant, tum etiam Romani Græcos ſecuti, & imitati docent.

quorum præcipue Euhemerus*, ac noſter* Ennius*; qui eorum omnium natales, coniugia, progenies, imperia, res geſtas, obitus, ſimulachra demonſtrant.* Et *ſecutus eos* Tullius *tertio de natura deorum libro diſſoluit publicas religiones: ſed tamen ueram, quam ignorabat, nec ipſe, nec alius quiſquam potuit inducere.* Adeo *& ipſe teſtatus eſt falſum quidem apparere, ueritatem tamen latere.* V*tinam, inquit, tam facile uera inuenire poſſem, quã falſa conuincere.* Q*uod quidem nõ diſſimulanter, ut* Academicus*, ſed uere, atque ex animi ſententia proclamauit. quia ueritas humanis ſenſibus erui non poteſt; quod aſſequi ualuit humana prouidentia; id aſſecutus eſt, ut falſa detegeret.* Q*uicquid enim fictum, & commentitium; quia nulla ratione ſubnixũ eſt, facile diſſoluitur.* V*nus eſt igitur princeps, & origo rerum* Deus*; ſicut* Plato *in* Timæo *& ſenſit, & docuit; cuius maieſtatem tantam eſſe declarat, ut nec mente comprehendi, nec lingua exprimi poſſit.* Idem *teſtatur* Hermes*; quem* Cicero *ait in numero* Deorum *apud* Aegyptios *haberi, eum ſcilicet, qui ob uirtutem, multarumq; artium ſcientiam* Triſmegiſtus *nominatus; & erat non modo* Platone*, uerũ et* Pythagora*, ſeptemq; illis ſapientibus longe antiquior.* Apud Xenophontem Socrates *diſputans ait, formam* Dei *non oportere conquiri.* Et Plato *in legum libris:* Q*uid omnino ſit* Deus*, non eſſe quærendum; quia nec inueniri poſſit, nec enarrari.* Pythagoras *quoque unum* Deum *confitetur, dicens incorporalem eſſe mentem, quæ per omnem rerum naturam diffuſa, & intenta, uitalem ſenſum cunctis animãtibus tribuat.* Antiſthenes *autem in phy-*

ſico unum eſſe naturalem Deum dixit, quis gentes, & urbes ſuos habeant populares. Eadem fere & Ariſtoteles cum ſuis peripateticis, & Zenon cum ſuis ſtoicis. Longum eſt enim ſingulorum ſententias exequi: qui licet diuerſis nominibus ſint abuſi; ad unam tamen poteſtatem, quæ mundum regeret, concurrerunt. Sed tamen ſummum Deum cum & philoſophi, & poëtæ, et ipſi deniq; qui Deos colunt, ſæpe fateantur; de cultu tamen, & honoribus eius nemo unquam requiſiuit, nemo diſſeruit, ea ſcilicet perſuaſione, qua ſemper beneficum, incorruptumq; credentes, nec iraſci eum cuiquã, nec ullo cultu indigere arbitrantur. adeo religio eſſe nõ poteſt, ubi metus nullus eſt. Nunc quoniam reſpondimus impiæ quorundam, deteſtabiliq; imprudentiæ, uel potius amentiæ; redeamus ad propoſitum. Diximus, religione ſublata, nec ſapientiam teneri poſſe, nec iuſtitiam; cum diuinitatis intellectus, quo differimus à belluis, in homine ſolo reperiatur: qua niſi cupiditates noſtras Deus, qui falli non poteſt, coërcuerit; ſcelerate, impieq; uiueremus. ſpectari ergo actus noſtros à Deo, non modo quo ad utilitatem communis uitæ attinet, ſed etiam ad ueritatem; quia religione, iuſtitiaq; detracta, uel ad ſtultitiam pecudum amiſſa ratione deuoluimur, uel ad beſtiarum immanitatem; immo uero amplius; ſiquidem beſtiæ ſui generis animalibus parcunt. Quid erit homine truculentius, quid immitius, ſi dempto metu ſuperiore, uim legum aut fallere potuerit, aut contemnere? Timor igitur Dei ſolus eſt, qui cuſtodit hominum inter ſe ſocietatem, per quem uita ipſa ſuſtinetur, munitur, gubernatur. Is autem timor

auferetur, ſi fuerit homini perſuaſum, q̃ iræ ſit expers Deus; quem moueri, & indignari non modo, cum iniuſta fiunt, communis utilitas, ſed etiam ratio ipſa, & ueritas perſuadet. Rurſus nobis ad ſuperiora redeundum eſt; ut quia docuimus à Deo factum eſſe mundũ, doceamus quare ſit effectus. Si conſyderet aliqs uniuerſam mũdi adminiſtrationem, intelliget profecto, quã uera ſit ſententia ſtoicorum, qui aiunt, noſtra cauſa mundum eſſe conſtructum. Omnia enim, quibus conſtat, quæq; generat ex ſe mundus, ad utilitatem hominis accommodata ſunt. Homo utitur igni ad uſum calefaciendi, & luminis, & coquendorum ciborum, ferriq; fabricandi. utitur fontibus ad potum, et ad lauacra, fluminibus ad agros irrigandos, terminandasq; regiones: utitur terra ad percipiendam frugum uarietatem, collibus ad conſerenda uineta, montibus ad uſum arborũ, atq; lignorum, planis ad ſegetem: utitur mari non ſolũ ad comertia, & copias ex longinquis regionibus ferendas, uerum etiam ad ubertatem omnis generis piſciũ. Quòd ſi his elementis utitur, quibus eſt proximus; non eſt dubium, quin & cœlo; quoniam & cæleſtium rerũ officia ad fertilitatem terræ, ex qua uiuimus, temperata ſunt. Sol irrequietis curſibus, & ſpatijs inæqualibus orbes annuos conficit; & aut oriens diem promit ad laborem, aut occidens noctem ſuperducit ad requiem; et tum abſceſſu longius ad meridiem, tum acceſſu propius ad ſeptentrionem, hyemis, & æſtatis uiciſſitudines facit; ut & hybernis humoribus, ac pruinis in ubertatem terra pingueſcat; & æſtiuis caloribus uel herbidæ fruges maturitate durentur, uel quæ ſunt in humidis, inco-

ctu, & feruefacta miteſcant. Luna quoq; nocturni temporis gubernatrix, et amiſſi, ac recepti luminis uicibus menſtrua ſpatia moderatur; & cæcas tenebris horrentibus noctes fulgore ſuæ claritatis illuſtrat; ut æſtiua itinera, & expeditiones, & opera ſine labore, ac moleſtia confici poſſint. ſiquidem

Nocte leues melius ſtipulæ, nocte arida prata
Tondentur; noctis lentus non deficit humor;
Et quidam ſeros hyberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroq; faces inſpicat acuto.

Aſtra etiam cætera uel ortu, uel occaſu ſuo certis ſtationibus opportunitates temporum plane ſubminiſtrant. Sed & nauigijs, quo minus errabundo curſu per immenſum uagentur, regimen præbent, cum ea rite gubernator obſeruans, ad portu deſtinati litoris prouehatur. Ventorum ſpiritu attrahũtur nubes, ut ſata imbribus irrigentur, ut uites fœtibus, arbuſta pomis exuberent. Et hæc per orbem uicibus exhibentur, ne deſit aliquãdo, quo uita hominum ſuſtineatur. At enim cæteras animantes eadem terra nutrit, & eiuſdem fœtu etiã mutæ paſcuntur. Num etiam mutorũ cauſa Deus laborauit? Minime; quia ſunt rationis expertia. Sed intelligimus, & ipſa eodẽ modo ad uſum hominis à Deo facta, partim ad cibos, partim ad ueſtium, partim ad operis auxilia; ut clarum ſit, diuinam prouidentiam rerum, & copiarum abundantia hominum uitam inſtruere, atq; ornare uoluiſſe; ob eamq; cauſam & aërem uolucribus, & mare piſcibus, & terram quadrupedibus impleuit. Sed academici cõtra ſtoicos diſſerentes ſolẽt quærere, cur, ſi Deus omnia hominum cauſa fecerit, etiam

multa contraria, & inimica, & peſtifera nobis repe-
riantur tam in mari, q̃ in terra. Quod ſtoici ueritatem
non reſpicientes ineptiſſime repulerunt. Aiunt.n.multa
eſſe in gignentibus, & in numero animalium, quorum
lateat utilitas; ſed eam proceſſu temporum inueniri; ſi-
cut iam plura prioribus ſeculis incognita neceſſitas, et
uſus inuenerit. Quæ tandem utilitas poteſt in muribus,
in blattis, in ſerpentibus reperiri, quæ homini moleſta
& pernitioſa ſunt? An medicina in his aliqua latet?
Quæ ſi eſt; inuenietur aliquando, nempe aduerſus ma-
la, cum id illi querantur eſſe omnino malũ. Viperã fe-
runt exuſtam, in cineremq́; dilapſam, mederi eiuſdẽ be
ſtiæ morſui. Quãto melius fuerat eã prorſus non eſſe,
q̃ remediũ contra ſe ab ipſa deſyderari. Breuius igitur,
ac uerius reſpondere potuerunt in hunc modũ. Deus cũ
formaſſet hominem ueluti ſimulachrũ ſuum, quod erat
diuini opificij ſummum, inſpirauit ei ſapientiã ſoli, ut
oĩa imperio ac ditioni ſuæ ſubiugaret, omnibusq́; mun-
di commodis uteretur. propoſuit tamen ei & bona, &
mala; quia ſapientiam dedit; cuius omnis ratio in di-
ſcernẽdis malis, ac bonis poſita eſt. Nõ poteſt.n.qſquã
eligere meliora, & ſcire, quid bonum ſit, niſi ſciat ſimul
reijcere, ac uitare, quæ mala ſunt. Inuicem enim ſibi
alterutrum connexa ſunt, ut ſublato alterutro, utrunq;
tolli ſit neceſſe. Propoſitis igitur bonis, maliſq́;, tum demũ
opus ſuum peragit ſapientia; & quidem bonum appe-
tit ad utilitatem, malum reijcit ad ſalutem. Ergo ſicut
bona innumerabilia data ſunt homini, quibus frui poſ-
ſet; ſic etiam mala, quæ caueret. Nam ſi malum nullũ
ſit, periculumq́;, nihil deniq́;, qđ lædere hominem poſſit;

tollitur omnis materia ſapientiæ; nec erit homini neceſſaria. Poſitis enim tantummodo in cõſpectu bonis, quid opus eſt cogitatione, intellectu, ſcientia, ratione? Quocunq; porrexerit manum; id naturæ aptum, & commodum ſit; ut ſiquis uelit apparatiſſimam cœnam infantibus, qui nondum ſapiant, apponere, utiq; id appetent ſinguli, quo unumqueq; aut impetus, aut fames, aut etiam caſus attraxerit; et quicquid ſumpſerint, id illis erit utile, ac ſalubre. Quid igitur nocebit, eos, ſicuti ſunt, permanere, & ſemper infantes, ac neſcios eſſe rerum? Si autẽ admiſceas uel amara, uel inutilia, uel etiam uenenata; decipientur utiq; per ignorantiam boni, ac mali, niſi accedat his ſapientia, per quã habeant malorum reiectionem, bonorumq́; delectum. Vides ergo, magis propter mala opus bonis eſſe ſapiẽtia. quæ niſi fuiſſet propoſita; rationale animal non eſſemus. Quòd ſi hæc ratio uera eſt, quã ſtoici nullo modo uidere potuerunt: diſſoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus, inquit, aut uult tollere mala, & non poteſt; aut poteſt, & non uult; aut neq; uult, neq; poteſt; aut & uult, & poteſt. Si uult, & non poteſt; imbecillis eſt; quod in Deum nõ cadit. Si poteſt, & non uult; inuidus; quod æque alienum à Deo. Si neq; uult, neq; poteſt; & inuidus, et imbecillis eſt; ideoq; neq; Deus. Si uult, & poteſt, quod ſolum Deo conuenit; unde ergo ſunt mala? aut cur illa nõ tollit? Scio pleroſq; philoſophorum, qui prouidentiam defendunt, hoc argumento perturbari ſolere, & inuitos pene adigi, ut deum nihil curare fateãtur; quod maxime quærit Epicurus. ſed nos ratione perſpecta, formidoloſum hoc argumentum facile diſſoluimus. Deus

enim poteſt, quicquid uelit; & imbecillitas, uel inuidia in deo nulla eſt: poteſt igitur mala tollere, ſed nõ uult; nec ideo tamen inuidus. idcirco enim non tollit, quia et ſapientiam (ſicut docui) ſimul tribuit, & plus boni, ac iucunditatis in ſapientia, quã in malis moleſtiæ. ſapientia etiam facit, ut etiam Deum *cognoſcamus, & per eã cognitionem immortalitatẽ aſſequamur; quod eſt ſummum bonum.* Itaq; *niſi prius malum agnouerimus; nec bonũ poterimus agnoſcere.* Sed *hoc nõ uidit* Epicurus, *nec alius quiſquã; ſi tollatur mala, tolli pariter ſapientiam; nec ulla in homine uirtutis remanere ueſtigia; cuius ratio ſuſtinenda, & ſuperanda, malorum acerbitate conſiſtit.* Itaq; *propter exiguum compendium ſublatorum malorum maximo, & uero, & proprio nobis bono careremus.* Conſtat *igitur, omnia propter hominẽ propoſita, tam mala, quàm etiam bona.* Sequitur, *ut oſtendam, cur fecerit hominem ipſum* Deus, *ſicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tanquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operũ, rerumq; cœleſtium.* Solus *eſt enim, qui ſentiens, capaxq; rationis intelligere poſſit deum, qui opera eius admirari, uirtutẽ, poteſtatemq; perſpicere. idcirco enim conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt. ideo ſolus præter cæteras animantes rectus corpore, ac ſtatu factus eſt, ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe uideatur. ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare maieſtatem domini ſui poſſit. poſtremo idcirco ei cuncta ſubiecta ſunt, ut factori, atq; artifici* Deo *eſſet ipſe ſubiectus.* Si *ergo* Deus *hominem ſuum uoluit eſſe cultorem; ideoq; illi tantum*

honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur: utiq; iuſtiſſimum eſt et Deũ colere, uidelicet eum, qui tanta præſtiterit; et amare hominem, qui ſit nobiſcum diuini iuris ſocietate coniunctus. Nec enim fas eſt, cultore Dei à Dei cultore uiolari. Vnde intelligitur, religionis, ac iuſtitiæ cauſa eſſe hominem figuratũ. cuius rei teſtis eſt M. Tullius in libris de legibus, ita dicens. Sed omniũ, quæ in doctorum hominum diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, q̃ plane intelligi, nos ad iuſtitiam eſſe natos. Quod ſi eſt ueriſſimum; Deus ergo uult omnes homines eſſe iuſtos, ideſt Deum, & homine caros habere; Deum ſcilicet honorare tanquam patrẽ, hominem diligere uelut fratrem. in his enim duobus tota iuſtitia conſiſtit. Qui ergo aut Deum non agnoſcit, aut homini nocet; iniuſte, & contra naturam ſuam uiuit; & hoc modo rumpit inſtitutum, legemq́; diuinam.

Hic fortaſſe quærat aliquis, unde ad hominem peccata peruenerint, aut quæ prauitas diuini inſtituti regulam ad peiora detorſerit; ut cum ſit ad iuſtitiam genitus, opera tamen efficiat iniuſta. Iam ſuperius explanaui, ſimul Deum propoſuiſſe bonum, ac malum; et bonum quidẽ diligere; ac malum, quod huic repugnat, odiſſe; ſed ideo malum permiſiſſe, ut & bonum emicaret; quòd alterum ſine altero (ſicut ſæpe docui) intelligimus conſtare non poſſe: deniq; ipſum mundũ ex duobus elementis repugnantibus, & inuicem copulatis eſſe concretum, igneo & humido; nec potuiſſe lucem fieri, niſi & tenebræ fuiſſent; quia nec ſuperum poteſt eſſe ſine infero, nec oriens ſine occidente, nec calidum ſine frigido, nec molle ſine duro. Sic et nos ex duobus æq; re-

pugnantibus compacti ſumus, anima, & corpore. quorum alterum cœlo aſcribitur, quia tenue eſt, & intractabile; alterum terræ, quia comprehenſibile eſt; alterum ſolidum, & æternum eſt; alterum fragile, atque mortale. Ergo alteri bonum adhæret, alteri malum; alteri lux, uita, iuſtitia; alteri tenebræ, mors, iniuſtitia. Hinc extitit in hominibus naturæ ſuæ deprauatio; ut eſſet neceſſe conſtitui legem, qua poſſent et uitia prohiberi, & uirtutis officia imperari. Cum igitur ſint in rebus humanis bona, & mala, quorum rationem declaraui; neceſſe eſt, ad utranq; partem moueri Deum, & ad gratiam, cum iuſta fieri uidet; & ad iram, cum cernit iniuſta. Sed occurrit nobis Epicurus, ac dicit. Si eſt in Deo lætitiæ affectus ad gratiam, & odij ad irã; neceſſe eſt habeat & timorem, & libidinem, & cupiditatem, cæteroſq; affectus, qui ſunt imbecillitatis humanæ. Non eſt neceſſe ut timeat, qui iraſcitur; aut mæreat, qui gaudet: denique iracundi, minus timidi ſunt; & natura læti, minus mœrent. Quid opus eſt de humanis affectibus dicere, quibus fragilitas noſtra ſuccumbit? cõſyderemus diuinam neceſſitatem. nolo enim naturam dicere; quia Deus noſter nunquam creditur natus. Timoris affectus habet in homine materiam, in Deo nõ habet. Homo q̃a multis caſibus, periculiſq; ſubiectus eſt, metuit, ne qua uis maior exiſtat, quæ illũ uerberet, ſpoliet, laceret, affligat, ĩterimat. Deus aũt, in quẽ nec egeſtas, nec iniuria, nec dolor, nec mors cadit; timere nullo pacto põt; quia nihil eſt, quod ei uim poſſit inferre. item libidinis ratio in homine manifeſta eſt. Nam qui fragilis, et mortalis eſt effectus; neceſſe fuit alterum

ſexum diuerſumq́; conſtitui, cuius permiſtione ſoboles effici poſſet ad continendam generis perpetuitatem. Hæc autem libido in Deo locum non habet; quia & fragilitas, & interitus ab eo alienus eſt; nec ulla eſt apud eū fœmina, cuius poſſit copulatione gaudere; nec ſucceſſione indiget, qui ſemper futurus eſt. Eadem de inuidia, & cupiditate dici poſſunt; quæ certis, manifeſtisq́; de cauſis in hominem cadunt, in Deum nullo modo. At uero & gratia, & ira, et miſeratio habent in Deo materiam; rectéq; illis utitur ſumma illa, & ſingularis poteſtas ad rerum conſeruationem. Quærit quiſpiam, quæ ſit iſta materia. Primum accidentibus malis afflicti homines ad deum plerunque confugiunt, mitigant, obſecrant, credentes eum poſſe ab his iniurijs propulſare. Habet igitur cauſam miſerandi. nec enim tam immitis eſt hominum contemptor, ut auxilium laborantibus deneget. Item plurimi, quibus perſuaſum eſt deo placere iuſtitiam; eumq́;, qui ſit dominus, ac parēs omnium, uenerantur cum precibus aſſiduis, ac frequentibus uotis; dona & ſacrificia offerunt; nomen eius laudibus proſequuntur, iuſtis, ac bonis operibus demereri eum laborantes. Ergo eſt, propter quod Deus & poſſit, & debeat gratificari. Nam ſi nihil eſt tam conueniens deo, quā beneficentia; nihil autem tam alienum, quā ut ſit ingratus: neceſſe eſt, ut officijs optimorum, ſanctiq; uiuentium præſtet aliqd, ac uicem reddat, ne ſubeat ingrati culpam; quæ eſt etiam homini criminoſa. Contra autem ſunt alij facinoroſi, & nefarij, qui libidinibus omnia polluant, cædibus uexent, fraudent, rapiant, peierent, nec conſanguineis, nec pa-

ventibus pareant, leges, & ipſum etiam Deum negligant. Habet igitur ira in Deo materiã. non eſt enim fas, eum, cum talia fieri uideat, non moueri, & inſurgere ad ultionem ſceleratorum, & peſtiferos, nocentesq; delere, ut bonis omnibus conſulat. adeo et in ipſo ira eſt, & gratificatio. Inania ergo, & falſa reperiuntur argumenta uel eorum, qui, cum iraſci Deum nolunt, gratificari nolunt, quia ne hoc quidem fieri ſine ira poteſt; uel eorum, qui nullum animi motum eſſe in Deo putant. Et quia ſunt aliqui affectus, qui non cadunt in Deum, ut libido, timor, auaritia, mœror, inuidia; omni prorſus affectu eum uacare dixerunt. his enim uacat, quia uitiorum affectus ſunt. eos autem, qui ſunt uirtutis, id eſt ira in malos, caritas in bonos, miſeratio in afflictos, quoniam diuina poteſtate ſunt digna, proprios, & iuſtos, & ueros habet. Quæ profecto niſi habeat; humana uita turbabitur; atq; ad tantam confuſionem deueniet ſtatus rerum, ut contemptis, ſuperatisq; legibus, ſola regnet audacia; ut nemo deniq; tutus eſſe poſſit, niſi qui uiribus præualeat. ita quaſi communi latrocinio terra omnis depopulabitur. Nunc uero, quoniam & mali pœnam, & boni gratiam, & afflicti opem ſperant; eſt uirtutibus locus, & ſcelera rariora ſunt. At n. plerunq; & ſcelerati feliciores ſunt, et boni miſeriores; & iuſti ab iniuſtis impune uexãtur. Conſyderabimus poſtea, cur iſta fiant. Interim de ira explicemus, an ſit aliqua in Deo; utrum nihil curet omnino, nec moueatur ad ea, quæ impie gerũtur.

Deus, inquit, Epicurus, nihil curat: nullam igitur habet poteſtatem. curare enim neceſſe eſt eum, qui habet poteſtatem; uel ſi ha-

bet, & non utitur; quæ tanta eſt negligendi cauſa, ut ei non dicam noſtrum genus, ſed etiam mundus ipſe ſit uilis? Ideo, inquit, incorruptus eſt, ac beatus, quia ſemper quietus. Cui ergo miniſtratio tantarum rerum ceſſit, ſi hæc à Deo negliguntur, quæ uidemus rõne ſumma gubernari? aut quietus eſſe quomodo poteſt qui uiuit, & ſentit? Nam quies aut ſomni res eſt, aut mortis. ſed nec ſomnus habet quietem. nã cum ſoporati ſumus, corpus quidem quieſcit, animus autem irrequietus agitatur; imagines ſibi, quas cernat, effingit, ut naturalem ſuum motum exerceat uarietate uiſorum; auocat'q; ſe à falſis, dum membra ſaturentur, ac uigorem capiant de quiete. Quies igitur ſempiterna ſolius mortis eſt. Si autem mors Deũ non attingit; Deus igitur nunquã quietus eſt. Dei uero actio quæ poteſt eſſe, niſi mundi adminiſtratio? Si uero mundi curam gerit, curat igitur hominum uitam deus, ac ſingulorum actus animaduertit, eoſ'q; ſapientes, ac bonos eſſe deſyderat. Hæc eſt uoluntas Dei, hæc diuina lex; qua qui ſequitur, qui obſeruat, Deo carus eſt. Neceſſe eſt igitur, ut ira moueatur aduerſus eum, qui hanc æternam, diuinam'q; legẽ aut uiolauerit, aut ſpreuerit. Si nocet alicui deus, iam bonus non eſt. Non exiguo falluntur errore, qui cenſuram ſiue humanam, ſiue diuinam acerbitatis nomine infamant, putantes nocentem dici oportere, qui nocẽtes afficit pœna. Quod ſi eſt; nocẽtes igitur leges habemus, quæ peccantibus ſupplicia ſanxerunt; nocentes iudices, qui ſcelere conuictos pœna capitis afficiunt. Quod ſi et lex iuſta eſt, quæ & nocenti tribuit, quod meretur; & iudex integer, ac bonus dicitur, cum male facta uindicat

(bonorum enim ſalutem cuſtodit, qui malos punit) ergo & Deus, cum malis obeſt, nocens non eſt; ipſe autem eſt nocens, qui aut innocenti nocet, aut nocenti parcit, ut pluribus noceat. Licet quærere ab ijs, qui Deum faciūt immobilem; ſiquis habeat rem, domum, familiam; ſeruiq; eius contemnentes patientiam domini, omnia inuaſerint; ipſi bonis eius fruantur; ipſos familia eius honoret; dominus autem contemnatur ab omnibus, derideatur, relinquatur: utrum'ne ſapiēs eſſe poſſit, qui contumelias non uindicet, ſuiſq; rebus eos perfrui patiatur, in quos habeat poteſtatem? Quæ tanta in quoquam poteſt patientia reperiri? ſi tamen patientia nominanda eſt, & non ſtupor quidam inſenſibilis. Sed facile eſt ferre contemptum. Quid ſi fiant illa, quæ à Cicerone dicuntur? Etenim quæro, ſiquis paterfamilias liberis ſuis à ſeruo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſeruo nunquam acerrimum ſumpſerit; utrum is clemens, ac miſericors, an inhumanus, & crudeliſſimus eſſe uideatur? Quòd ſi eiuſmodi facinoribus ignoſcere, crudelitatis eſt potius, quā pietatis: nō eſt ergo uirtutis in Deo, ad ea, quæ iniuſte fiunt, non cōmoueri. Nā mundus tanquam Dei domus eſt, & homines tanquā ſerui, qbus ſi ludibrio ſit nomen eius; qualis, aut quāta patientia eſt, ut honoribus ſuis cedat, praua, & iniqua fieri uideat, & non indignetur; quod proprium, & naturale eſt ei, cui peccata non placeant? Iraſci ergo rationis eſt. auferuntur enim delicta, & refrenatur licentia, quod utiq; iuſte, ſapienterq; fit. Sed ſtoici non uiderunt eſſe diſcrimen recti, & praui; eſſe iram iuſtam, et iniuſtam; & quia medelam rei non inueniebant, ue-

luerunt eam penitus excidere, Paripatetici uero nõ excidendã, ſed temperandã eſſe dixerunt. quibus in ſexto libro inſtitutionum ſatis reſpondimus. Neſciſſe autẽ philoſophos, quæ ratio eſſet iræ, apparet ex definitionibus eorum, quas Seneca enumerauit in libris, quos de ira compoſuit. Ira eſt, inquit, cupiditas ulciſcendæ iniuriæ. Alij (ut ait Poſſidonius) cupiditas puniendi eius, à quo te inique putes læſum. Quidam ita definierunt. Ira eſt incitatio animi ad nocẽdũ ei, q̃ aut nocuit, aut nocere uoluit. Ariſtotelis definitio nõ multum à noſtra abeſt. Ait enim, iram eſſe cupiditatem doloris rependẽdi. Hæc eſt ira, de qua ſuperius diximus; quæ etiã mutis ineſt: in homine uero cohibenda eſt; ne ad aliquod maximum proſiliat per furorem. Hæc in Deo eſſe non poteſt, quia illæſibilis eſt; in homine autem, quia fragilis eſt, inuenitur. irritat enim læſio dolorem; & dolor facit ultionis cupiditatem. Vbi eſt ergo illa ira iuſta, qua mouetur aduerſus delinquentes? quæ utiq; non eſt cupiditas ultionis, quia non præcedit iniuria. non dico de ijs, qui aduerſus leges peccant, quibus & iudex ſine crimine iraſci poteſt. fingamus tamen, eum ſedato animo eſſe debere, cum ſubijcit pœnæ nocentem; quia legum ſit miniſter, non animi, aut poteſtatis ſuæ. ſic enim uolunt, qui iram conantur euellere. ſed de ijs potiſſimum dico, qui ſunt noſtræ poteſtatis, ut ſerui, liberi, coniuges, & diſcipuli: quos cum delinquere uidemus, incitamur ad coërcendum. Neceſſe eſt enim bono, ac iuſto diſplicere, quæ praua ſunt; & cui malum diſplicet, moueri, cũ id fieri uideat. Ergo ſurgimus ad uindictam, non quia læſi ſumus, ſed ut diſciplina ſeruetur, mores corrigãtur,

licentia comprimatur. Hæc eſt ira iuſta; quæ ſicut in homine neceſſaria eſt ad prauitatis correctionem, ſic utiq; in Deo, à quo ad hominem peruenit exemplum. Nam ſicuti nos poteſtati noſtræ ſubiectos coërcere debemus: ita etiã peccata uniuerſorum deus coërcere debet: quod ut faciat, iraſcatur neceſſe eſt; quia naturale eſt bono ad alterius peccatum moueri, & incitari. ergo definire debuerunt; Ira eſt motus animi ad coërcenda peccata inſurgentis. nam definitio Ciceronis, Ira eſt libido ulciſcendi, non multum à ſuperioribus diſtat. Ira autem, quã poſſumus uel furorem, uel iracundiam nominare, hæc ne in homine quidem debet eſſe; quæ tota uitioſa eſt. Ira uero, quæ ad correctionem uitiorum pertinet; nec homini adimi debet, nec Deo poteſt; quia & utilis eſt rebus humanis, & neceſſaria. Quid opus eſt, inquiunt, ira, cum ſine hoc affectu peccata corrigi poſſint? Atqui nullus eſt, qui peccatorẽ poſſit uidere tranquille: poſſit fortaſſe, qui legibus præſidet; quia facinus non ſub oculis eius admittitur, ſed defertur aliunde tãquam dubium; nec unquam poteſt eſſe ſcelus tam clarum, ut defenſioni locus non ſit; & ideo poteſt iudex non moueri aduerſus eum, qui poteſt innocens inueniri. Cumq; detectum facinus in lucem uenerit; iam non ſua, ſed legum ſententia utitur. Sed poteſt concedi, ut ſine ira faciat, quod facit. habet enim quod ſequatur. Nos certe, cum domi peccatur à noſtris; ſiue id cernimus, ſiue ſentimus, indignari neceſſe eſt. ipſe enim peccati aſpectus indignus eſt. nam qui non mouetur omnino; aut probat delicta, quod eſt turpius, & iniuſtius; aut moleſtiam caſtigandi fugit, quã ſedatus animus, & quieta

mens

mens aſpernatur, ac renuit, niſi ira ſtimulauerit. qui autem commouetur, tamen intempeſtiua leuitate uel ſæpius, quàm neceſſe eſt, uel etiam ſemper ignoſcit; is plane, et illorum uitam perdit, quorum audaciã nutrit ad facinora maiora; & ſibi ipſi æternã moleſtiarũ materiam ſubminiſtrat. Vitioſa eſt ergo in peccatis iræ ſuæ cohibitio. Laudatur Archytas Tarentinus, qui cum in agro corrupta eſſe omnia comperiſſet, uillici ſui culpam redarguens, Miſerum, inquit, quem iam uerberibus necaſſem, niſi iratus eſſem. Vnicum hoc exemplum temperantiæ putant; ſed authoritate ducti non uident, quàm inepte & locutus fuerit, et fecerit. Nam (ſicut ait Plato) nemo prudens punit, quia peccatum eſt; ſed ne peccetur. apparet, quam malũ uir ſapiens propoſuerit exẽplum. Si enim ſenſerint ſerui, dominum ſæuire, cũ non iraſcitur; tum parcere, cum iraſcitur; non peccabunt utiq; leuiter, ne uerberentur; ſed, quantum poterunt, grauiſſime; ut ſtomachum eius incitent, atque impune diſcedant. Ego uero laudarem, ſi cum fuiſſet iratus, dediſſet iræ ſuæ ſpatium; ut reſidente per interuallum temporis animi tumore, haberet modum caſtigatio. Non ergo propter iræ magnitudinem donãda erat pœna, ſed differenda; ne aut peccanti maiorem iuſto dolorem inureret, aut caſtiganti furorem. nunc uero quæ tandẽ æquitas, aut ſapientia eſt, ut aliquis ob exiguum delictum puniatur? aut ob maximum nõ puniatur? Quòd ſi naturam rerum, cauſasq; didiciſſet; nunquam tam importunam continentiam profiteretur, ut nequam ſeruus iratum ſibi fuiſſe dominum gratularetur. Nã ſicut corpus humanum Deus multis, et uarijs ſenſibus ad uſum

uitæ neceſſarijs inſtruxit;ſic et animo uarios attribuit affectus,quibus uitæ ratio conſtaret:ut libidinem producendæ gratia ſobolis dedit ; ſic iram cohibendorum cauſa delictorum. Verum ij,qui neſciunt fines bonorũ, ac malorum, ſicut libidine utuntur ad corruptelas, & ad uoluptates;ſic ira,et affectu ad nocendum;dum ijs, quos odio habent,iraſcuntur,aut paribus,aut etiam ſuperioribus. Hinc quotidie ad maxima facinora proſilitur:hinc tragœdiæ ſæpe naſcuntur. Eſſet igitur laudandus Archytas, ſi,cum alicui aui, & pari facienti ſibi iniuriam fuiſſet iratus,repreſſiſſet ſe tamen, & patientia furoris impetum mitigaſſet. Hæc ſui cohibitio glorioſa eſt,qua compeſcitur aliquod imminẽs magnum malum. Seruorum aũt , filiorumq; peccata non coërcere, peccatum eſt. euadent. n. ad maius malum per impunitatem. Hic non cohibenda ira,ſed etiam, ſi iacet, excitanda eſt. Quod autem de homine dicimus,id etiam de Deo,qui hominem ſimilẽ ſui fecit. Omitto de figura Dei dicere,quia ſtoici negant habere ullam formam Deum; & ingens alia materia naſcitur,ſi eos coarguere uelimus:de animo tantum loquor. Si Deo ſubiacet,cogitare, ſapere,intelligere,prouidere,præſtare; ex omnibus aũt animalibus homo ſolus hoc habet: ergo ad Dei ſimilitudinem factus eſt;ſed ideo procedit in uitium,quia de terrena fragilitate permiſtus,nõ poteſt id,qđ à deo ſumpſit,incorruptum,purumq; ſeruare,niſi ab eodẽ deo iuſtitiæ præceptis imbuatur. Sed quoniam compactus eſt (ut diximus) è duobus homo, animo, & corpore;in altero uirtutes,in altero uitia continentur, & impugnant ſe inuicem. Animi enim bona, quæ ſunt in

continendis libidinibus; contraria ſunt corpori; & corporis bona, quæ ſunt in omni genere uoluptatum, inimica ſunt animo. Sed ſi uirtus animi repugnauerit cupiditatibus, easq; compreſſerit; erit uere Deo ſimilis. Vnde apparet, animam hominis, quæ uirtutem diuinam capit, nõ eſſe mortalem. Sed diſcrimen illud eſt, quod cum uirtus habeat amaritudinẽ, et ſit dulcis illecebra uoluptatis, uincuntur plurimi, & abſtrahuntur ad ſuauitatem. Ii uero, qui ſe corpori, rebusq; terrenis addixerunt; premuntur in terram, nec aſſequi poſſunt diuini numinis gratiam, quia ſe uitiorum labibus inquinarunt. Qui autem deum ſecuti, eiq; parentes, corporis deſyderia contempſerint; & uirtutem præferentes uoluptatibus, innocentiam, iuſtitiamq; ſeruauerint: hos deus ut ſui ſimiles recognoſcat. Cum igitur ſanctiſſimam legem poſuerit, uelitq; uniuerſos, innocentes, ac beneficos eſſe: poteſt ne non iraſci, cum uidet contemni legem ſuam, abijci uirtutem, appeti uoluptatem? Quod ſi eſt mundi adminiſtrator (ſicut eſſe debet) non utiq; contemnit id, quod eſt in omni mundo uel maximum. Si eſt prouidens (ut oportet Deum) conſulit utiq; generi humano, quo ſit uita noſtra & copioſior, & melior, et tutior. Si eſt pater, ac deus uniuerſorũ; certe et uirtutibus hominum delectatur, et uitijs cõmouetur; ergo et iuſtos diligit, et impios odit. Odio, inqt, opus non eſt: ſemel.n. ſtatuit bonis præmium, et malis pœnam. Quod ſi aliquis iuſte, innocenterq; uiuat, & deũ nec colat, nec curet omnino, ut Ariſtoteles, et Timon, cæteriq; philoſophorũ; cedet ne huic impune? qđ cum legi Dei obtemperarit, ipſum tamen ſpreuerit. Eſt igitur aliqd, propter

quod Deus poſſit iraſci, tanquam fiducia integritatis aduerſus eum rebellandi. Si huic poteſt iraſci propter ſuperbiam; cur non magis peccatori, qui legem cum ipſo pariter latore contempſerit? Iudex peccatis ueniam dare non poteſt, quia uoluntati ſeruit alienæ; Deus autem poteſt, quia eſt legis ſuæ ipſe diſceptator, & iudex; quam cum poneret, non ademit ſibi omnem poteſtatē, ſed habet ignoſcendi licentiam. Si poteſt ignoſcere, poteſt igitur iraſci. Cur ergo, inquiet aliquis, et qui peccant, ſæpe felices ſunt; et qui pie uiuunt, ſæpe miſeri? Quia fugitiui, & abdicati libere uiuunt; & qui ſub diſciplina patris, aut domini ſunt, ſtrictius, & frugalius. Virtus enim per mala & probatur, & conſtat; uitia per uoluptatē. nec tamen ille, qui peccat, ſperare debet perpetuā impunitatē, q̃a nulla eſt perpetua felicitas.

Sed ſcilicet ultima ſemper
Expectanda dies homini eſt; diciq; beatus
Ante obitum nemo, ſupremaq; funera debet;

Vt ait poëta non inſuauis. exitus eſt, qui arguit felicitatem; & nemo iudicium Dei poteſt nec uiuus effugere, nec mortuus. Habet enim poteſtatem & uiuos præcipitare de ſummo, & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo, inquit, ſi iraſcitur Deus, ſtatim debuit uindicare, & pro merito quenq; punire. At enim ſi id faceret, nemo ſupereſſet. Nullus eſt enim, qui nihil peccet; & multa ſunt, quæ ad peccandum irritent; ætas, uiolentia, egeſtas, occaſio, præmium. Adeo ſubiecta eſt peccato fragilitas carnis, qua induti ſumus; ut niſi huic neceſſitati Deus parceret, nimium fortaſſe pauci uiuerent. propter hanc cauſam patientiſſimus eſt, & iram ſuam

continet. Nam quia perfecta eſt in eo uirtus; neceſſe eſt patientiam quoq; eius eſſe perfectam; quæ & ipſa uirtus eſt. Quàm multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt, ex malis boni, et ex improbis continentes. quàm multi in prima ætate turpes, & omnium iudicio damnati, poſtmodum tamen laudabiles extiterūt. quod utiq; non fieret, ſi omne peccatum pœna ſequeretur. Leges publicæ manifeſtos reos damnant: ſed plurimi ſunt, quorum peccata occultantur; plurimi, qui delatorem comprimunt aut precibus, aut præmio; plurimi, qui iudicia eludunt per gratiam, uel potentiam. Quòd ſi eos omnes, qui humanam pœnam effugiunt, cenſura diuina damnaret; eſſet homo aut rarus, aut nullus in terra. Deniq; uel una illa cauſa delendi generis humani iuſta eſſe potuiſſet, quòd homines contempto Deo uiuo, terrenis, fragilibusq́; figmentis honorem diuinum tanquam cœleſtibus deferunt, adorantes opera humanis digitis laborata. Cumq́; illos Deus artifex, ore ſublimi, ſtatu recto figuratos, ad contemplationem cœli, & notitiā dei excitauerit; curuare ſe ad terram maluerunt pecudū more. Humilis enim, & curuus, & pronus eſt, q̄ ab aſpectu cœli, deiq́; patris auerſus, terrena, quæ calcare debuerat, ideſt de terra ficta, & formata ueneratur. In tanta igitur impietate hominū, tantisq́; peccatis id aſſequitur patientia Dei, ut ſe ipſi homines damnatis uitæ prioris erroribus corrigant. Deniq; & boni ſunt, iuſtiq́; multi; & abiectis terrenis cultibus, maieſtatem Dei ſingularis agnoſcunt. Sed cum maxima & utiliſſima ſit Dei patientia; tamen quamuis ſero noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles eſſe per-

uiderit. *Supereſt una maxima, & extrema quæſtio. Nam dixerit fortaſſe quiſpiam, adeo non iraſci Deum, ut & in præceptis hominem iraſci uetet. Poſſem dicere, ꝙ ira hominis refrenanda fuerit, quia iniuſte ſæpe iraſcitur; & præſentem habet motum, quia temporalis eſt. Itaque ne fierent ea, quæ faciunt per iram & humiles, & mediocres, & magni reges; temperari debuerat furor eius, et comprimi; ne mentis impos aliquod inexpiabile facinus admitteret. Deus autem & non ad præſens iraſcitur; & quia æternus eſt, perfectæq; uirtutis, nunquam niſi merito iraſcitur. Sed tamen non ita res ſe habet. Nam ſi omnino prohiberet iraſci; ipſe quodammodo reprehenſor opificij ſui fuiſſet; quia in principio iram iecori hominis indidiſſet. ſiquidem creditur, cauſam huius commotionis in humore felis contineri. Non igitur in totum prohibet iraſci; quia is affectus neceſſario datus eſt: ſed prohibet in ira permanere. Ira enim mortalium debet eſſe mortalis: nam ſi maneat, confirmantur inimicitiæ ad perniciem ſempiternam. Denique rurſus eum iraſci quidem, ſed tamen non peccare præcepit; non utique euellit iram radicitus, ſed temperauit; ut in omni caſtigatione modum, ac iuſtitiam teneremus. Qui ergo iraſci nos iubet; ipſe utiq; iraſcitur. qui placari celerius præcepit; eſt utique ipſe placabilis. ſiquidem præcepit, quæ ſunt iuſta, & rebus utilia communibus. Sed quia dixeram non eſſe iram dei temporalem, ſicut hominis, qui præſentanea commotione ferueſcit, nec facile regere ſe poteſt propter fragilitatem: non ideo intelligere debemus, quia ſit æternus deus, iram quoque eius in æter-*

num manere; ſed rurſum quia uirtute ſit maxima præditus, in poteſtate habere iram ſuam; nec ab ea regi; ſed ipſum illam, quemadmodum uelit, moderari. quod utique non repugnat ſuperiori. Nam ſi prorſus immortalis fuiſſet ira eius; non eſſet ſatisfactioni, aut gratiæ poſt delictum locus; cum ipſe homines ante ſolis occaſum reconciliari iubeat. Sed ira diuina in æternũ manet aduerſus eos, qui peccant in æternum. Itaque Deus non thure, non hoſtia, non pretioſis muneribus, quæ omnia ſunt corruptibilia, ſed morum emendatione placatur; & qui peccare deſinit, iram Dei mortalem facit. idcirco enim non ad præſens noxium quẽq; punit, ut habeat homo reſipiſcendi ſui facultatem. Hæc habui, quæ de ira Dei dicerem, Donate cariſſime; ut ſcires quemadmodum refelleres eos, qui Deum faciunt immobilem. Reſtat, ut more Ciceronis utamur epilogo ad perorandum, ſicut ille in Tuſculanis de morte diſſerens fecit. ita nos in hoc opere teſtimonia diuina, quibus credi poſſit, adhibere debemus, ut illorum perſuaſionem uincamus, qui ſine ira deum eſſe credentes, diſſoluunt omnem religionem; ſine qua (ut oſtendimus) aut immanitate belluis, aut ſtultitia pecudibus adæquamur. in ſola enim religione, ideſt in Dei ſummi notione ſapientia eſt. Prophetæ uniuerſi diuino ſpiritu repleti, nihil aliud, quã de gratia dei erga iuſtos, & de ira eius aduerſus impios loquuntur. quorum teſtimonia nobis quidem ſatis ſunt: uerum ijs quoniam non credunt iſti, qui ſapientiam capillis, & habitu iactant; ratione quoq; & argumentis fuerant a nobis refellendi. Sic enim præpoſtere agitur, ut humanam diuinis

tribuant authoritatem, cum potius humanis diuinam debuerint. Quæ nunc ſane omittamus; ne nihil apud iſtos agamus, et in infinitum materia procedat. Ea igitur quæramus teſtimonia, quibus illi poſſint aut credere, aut certe non repugnare. Sibyllas multas fuiſſe, plurimi, & maximi authores tradiderunt; Græcorũ, Ariſto Chius, & Apollodorus Erythræus; noſtrorũ, Varro, & Feneſtella. Hi omnes præcipuam, & nobilẽ præter cæteras Erythræam fuiſſe commemorant. Apollodorus quidem ut de ciui, ac populari ſua gloriatur. Feneſtella uero etiam legatos Erythras à Senatu eſſe miſſos refert, ut huius Sibyllæ carmina Romam deportarentur, & ea Coss. Curio, & Octauius in capitolio, quod tunc erat curante Q. Catullo reſtitutum, ponenda curarent. Apud hanc de ſummo & conditore rerũ Deo huiuſmodi uerſus reperiuntur.

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων
τοῖς τ' ἀγαθοῖς ἄγαθον προφέρων πολὺ μείζονα μισθὸν,
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἐγείρων.

Rurſus alio loco enumerans, quibus maxime facinoribus incitetur Deus; hæc rettulit.

φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνὴν
ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
καὶ γὰρ ὁ ἀθάνατος κεχολώσεται, ὅς κεν ἁμάρτῃ.

Verum quia plures (ut oſtendi) Sibyllæ à doctiſſimis authoribus fuiſſe traduntur; unius teſtimonium ſatis non ſit ad confirmandam, ſicut intendimus, ueritatem. Cumeæ quidem uolumina, quibus Romanorum fata conſcripta ſunt, in arcanis habentur.

cæterarum tamen fere omnium libelli, quo minus in uſu ſint omnibus, non uetantur. ex quibus alia denuntians uniuerſis gentibus iram Dei ob impietatem hominum, hoc modo exorſa eſt.

ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῆ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω,
πᾶσι προφητεύουσα κατὰ πόλιν ἀνθρώποισι.

Alia quoq; per indignationem Dei aduerſus iniuſtos cataclyſmum priore ſeculo factum eſſe dixit, ut malitia generis humani extingueretur.

ἐξ οὗ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεοῖο.
αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν.
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ῥαγέντος.

Simili modo deflagrationem poſtea futuram uaticinata eſt, qua rurſus impietas hominum deleatur.

καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα,
ἀλλ' ἐξεμβρίθοντα, καὶ ἐξολύοντά τε γένναν
ἀνθρώπων ἅπασαν ὑπ' ἐμπρησμοῦ πέρθοντα.

Vnde apud Naſonem de Ioue ita dicitur.

Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cæli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

quod tunc fiat neceſſe eſt, cum honor, et cultus Dei ſummi apud homines interierit. Eadem tamen placari eum pœnitentia factorum, & ſui emendatione conteſtans, hæc addidit.

ἀλλ' ἐλέει μετάθεσθε βροτοὶ δὴ μὴ δὲ πρὸς ὀργὴν
παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν.

Item paulopoſt.

οὐκ ὀλέσῃ, παύσει δὲ πάλιν χόλον αὖτ' ἂν ἅπαντες

ἀσεβέες περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσαντο,

Deinde alia Sibylla cœleſtium, terrenorumq́; genitorem diligi oportere denuntiat, ne ad perdendos homines indignatio eius inſurgat.

μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξ ἀπολέσσῃ
πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδὲς
δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα.

Ex his apparet uanas eſſe rationes philoſophorum, qui Deum putant ſine ira, & inter cæteras laudes eius id ponunt. quod eſt contra ipſam maieſtatem. Regnum hoc, imperiumq́; terrenum niſi metus cuſtodiat, ſoluitur. Aufer iram regi; non modo nemo parebit, ſed etiam de faſtigio præcipitabitur. immo uero cuilibet humili eripe hunc affectum, quis eum non ſpoliabit? quis non deridebit? quis non afficiet iniuria? Ita nec indumenta, nec ſedem, nec uictum poterit habere, alijs quicquid habuerit diripientibus. nedum putemus cœleſtis imperij maieſtatem ſine ira, & metu poſſe conſiſtere. Apollo Mileſius de Iudæorum religione conſultus, reſponſo hoc indidit.

εἰς δὲ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα πρὸ πάντων
ὃν τρέμεται καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς, ἠδὲ θάλασσα,
ταρτάρειοί τε μυχοὶ, καὶ δαίμονες ἐν φρίττουσιν.

Si tam lenis eſt, quā philoſophi uolūt; quomodo ad nutum eius non modo dæmones, & miniſtri tantæ poteſtatis, ſed etiam cœlum, & terra, & rerum natura omnis contremiſcit? Si enim nullus alteri ſeruit, niſi coactus; omne igitur imperium metu conſtat; metus autem per iram nam ſi non moueatur quis aduerſus parēre nolentem; nec cogi poterit ad obſequium. Conſu-

lat unuſquiſque affectus ſuos: iam intelliget, neminem poſſe ſine ira, & caſtigatione imperio ſubiugari. Vbi ergo ira non fuerit, imperium quoque non erit. Deus autem habet imperium: ergo & iram, qua conſtat imperium, habeat neceſſe eſt. Quapropter nemo uaniloquentia philoſophorum inductus, ad contemptum ſe Dei erudiat; quod eſt maximum nefas. Debemus hunc omnes & amare, q pater eſt; & uereri, qđ dominus; & honorificare, q beneficus; & metuere, q ſeuerus: utraque perſona in eo uenerabilis. Quis ſalua pietate non diligat animæ ſuæ parentem? aut quis impune contemnat eum, qui rerum dominator habeat in omnes ueram, & æternam poteſtatem? Si patrem conſyderes; ortum nobis ad lucem, qua fruimur, ſubminiſtrat; per illum uiuimus; per illum in hoſpitium huius mundi intrauimus. Si Deum cogites; ille nos innumerabilibus copiis alit; ille ſuſtentat; in huius domo habitamus; huius familia ſumus, & ſi minus obſequens, quã decebat, minuſq; officioſa, quàm domini, & parentis immortalia merita poſcebant; tamen plurimum proficit ad ueniam conſequẽdam, ſi cultum eius, notionemq́; teneamus; ſi abiectis humilibus, terreniſq; tam rebus quã bonis, cœleſtia, & diuina ſempiterna meditemur. quod ut facere poſſimus, Deus nobis ſequendus eſt, Deus adorandus; quoniam in eo eſt materia rerum, & ratio uirtutum, & fons bonorum. Quid enim Deo aut potentia maius eſt? aut ratione perfectius? aut claritate luculentius? Qui quoniam nos ad ſapientiam genuit, ad iuſtitiam procreauit; non eſt fas hominẽ relicto Deo, ſenſus, ac uitæ datore, terrenis, fragilibuſq;

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE OPIFICIO DEI LIBER VNVS, AD DEMETRIANVM AVDITOREM SVVM.

Vàm minime ſim quietus, etiam in ſummis neceſſitatibus; ex hoc libello poteris exiſtimare; quem ad te rudibus pene uerbis, prout ingenij mediocritas tulit, Demetriane, perſcripſi; ut & quotidianum ſtudium meum noſſes; & non deeſſem tibi, præceptor etiã nunc, ſed honeſtioris rei, melioriſq; doctrinæ. Nam ſi te in literis nihil aliud quàm linguam inſtruentibus, auditorem ſatis ſtrenuum præbuiſti: quanto magis in his ueris, & ad uitam pertinentibus docilior eſſe debebis? apud quem nunc profiteor nulla me neceſſitate uel rei, uel temporis impediri, quo minus aliquid excudam, quo philoſophi noſtræ ſectæ, quam tuemur, inſtructiores, doctioreſq; in poſterum fiant; quamuis nunc male audiant, caſtigenturq; uulgo, ꝙ aliter, quàm ſapientibus conuenit, uiuant, & uitia ſub obtentu nominis cælent, quibus aut mederi oportuit, aut ea prorſus effugere, ut beatum, atque incorruptum ſapientiæ nomen uita ipſa cum præceptis congruente, præſtaret. Ego tamen, ut nos ipſos ſimul, & cæteros inſtruam, nullum laborem recuſo. Neq; enim ut non poſſum obliuiſci mei, tum præſertim, cum maxime opus ſit meminiſſe; ſic ne tu quidem tui, ut ſpero, & opto. Nam licet te

publicæ rei neceſſitas à ueris, & iuſtis operibus auertat: tamen fieri non poteſt, quin ſubinde in cœlum aſpiciat mens ſibi conſcia recti. Ego *quidem lætor, omnia tibi, quæ pro bonis habentur, proſpere fluere; ſed ita, ſi nihil de ſtatu mentis immutent.* Vereor *enim, ne paulatim conſuetudo, uel iucunditas earum rerum (ſicut fieri ſolet) in animum tuum ſenſim repat.* Ideoq; *te moneo, repetens iterumq; monebo; ne oblectamēta iſta terræ pro magnis, aut ueris bonis habere te credas; quæ ſunt non tantum fallacia, quia dubia; uerum etiam inſidioſa, quia dulcia.* Nam *& ille colluctator, & aduerſarius noſter ſcis quā ſit aſtutus, & idem ipſe uiolentus, ſicuti nūc uidemus.* Is *hæc omnia, quæ illicere poſſunt, pro laqueis habet, & quidem tam ſubtilibus, ut oculos mentis effugiant, nec poſſint hominis prouiſione uitari.* Summa *ergo prudentia eſt, pedetentim incedere; quoniam utrobique ſaluti inſidet, & offenſacula pedibus latenter opponit.* Itaque *res tuas proprias, in quibus nunc agis; ſuadeo, ut pro tua uirtute aut contemnas, ſi potes; aut non magnopere mireris.* Memento *& ueri parentis tui; & in qua ciuitate nomen dederis; & cuius ordinis fueris. intelligis profecto quid loquar.* Nec *enim te ſuperbiæ arguo; cuius in te ne ſuſpicio quidem ulla eſt: ſed ea, quæ dico, ad mentem referenda ſunt, non ad corpus; cuius omnis ratio ideo cōparata eſt, ut animo tanquam domino ſeruiat, & regatur nutu eius.* Vas *eſt enim quodammodo fictile, quo animus, ideſt homo ipſe uerus continetur, & quidem non à* Prometheo *fictum (ut poëtæ loquuntur) ſed à ſummo illo rerum conditore, ac artifice* Deo; *cuius*

licentia comprimatur. Hæc eſt ira iuſta; quæ ſicut in homine neceſſaria eſt ad prauitatis correctionem, ſic utiq; in Deo, à quo ad hominem peruenit exemplum. Nam ſicuti nos poteſtati noſtræ ſubiectos coërcere debemus: ita etiã peccata uniuerſorum deus coërcere debet: quod ut faciat, iraſcatur neceſſe eſt; quia naturale eſt bono ad alterius peccatum moueri, & incitari. ergo definire debuerunt; Ira eſt motus animi ad coërcenda peccata inſurgentis. nam definitio Ciceronis, Ira eſt libido ulciſcendi, non multum à ſuperioribus diſtat. Ira autem, quã poſſumus uel furorem, uel iracundiam nominare, hæc ne in homine quidem debet eſſe; quæ tota uitioſa eſt. Ira uero, quæ ad correctionem uitiorum pertinet; nec homini adimi debet, nec Deo poteſt; quia & utilis eſt rebus humanis, & neceſſaria. Quid opus eſt, inquiunt, ira, cum ſine hoc affectu peccata corrigi poſſint? Atqui nullus eſt, qui peccatorẽ poſſit uidere tranquille: poſſit fortaſſe, qui legibus præſidet; quia facinus non ſub oculis eius admittitur, ſed defertur aliunde tãquam dubium; nec unquam poteſt eſſe ſcelus tam clarum, ut defenſioni locus non ſit; & ideo poteſt iudex non moueri aduerſus eum, qui poteſt innocens inueniri. Cumq; detectum facinus in lucem uenerit; iam non ſua, ſed legum ſententia utitur. Sed poteſt concedi, ut ſine ira faciat, quod facit. habet enim quod ſequatur. Nos certe, cum domi peccatur à noſtris; ſiue id cernimus, ſiue ſentimus, indignari neceſſe eſt. ipſe enim peccati aſpectus indignus eſt. nam qui non mouetur omnino; aut probat delicta, quod eſt turpius, & iniuſtius; aut moleſtiam caſtigandi fugit, quã ſedatus animus, & quieta

mens

mens aſpernatur, ac renuit, niſi ira ſtimulauerit. qui autem commouetur, tamen intempeſtiua leuitate uel ſæpius, quàm neceſſe eſt, uel etiam ſemper ignoſcit; is plane, et illorum uitam perdit, quorum audaciã nutrit ad facinora maiora; & ſibi ipſi æternã moleſtiarũ materiam ſubminiſtrat. Vitioſa eſt ergo in peccatis iræ ſuæ cohibitio. Laudatur Archyta Tarentinus, qui cum in agro corrupta eſſe omnia comperiſſet, uillici ſui culpam redarguens, Miſerum, inquit, quem iam uerberibus necaſſem, niſi iratus eſſem. Vnicum hoc exemplum temperantiæ putant; ſed authoritate ducti non uident, quàm inepte & locutus fuerit, et fecerit. Nam (ſicut ait Plato) nemo prudens punit, quia peccatum eſt; ſed ne peccetur. apparet, quàm malũ uir ſapiens propoſuerit exẽplum. Si enim ſenſerint ſerui, dominum ſæuire, cũ non iraſcitur; tum parcere, cum iraſcitur; non peccabunt utiq; leuiter, ne uerberentur; ſed, quantum poterunt, grauiſſime; ut ſtomachum eius incitent, atque impune diſcedant. Ego uero laudarem, ſi cum fuiſſet iratus, dediſſet iræ ſuæ ſpatium; ut reſidente per interuallum temporis animi tumore, haberet modum caſtigatio. Non ergo propter iræ magnitudinem donãda erat pœna, ſed differenda; ne aut peccanti maiorem iuſto dolorem inureret, aut caſtiganti furorem. nunc uero quæ tandẽ æquitas, aut ſapientia eſt, ut aliquis ob exiguum delictum puniatur? aut ob maximum nõ puniatur? Quòd ſi naturam rerum, cauſasq; didiciſſet; nunquam tam importunam continentiam profiteretur, ut nequam ſeruus iratum ſibi fuiſſe dominum gratularetur. Nã ſicut corpus humanum Deus multis, et uarijs ſenſibus ad uſum

uitæ neceſſarijs inſtruxit; ſic et animo uarios attribuit affectus, quibus uitæ ratio conſtaret: ut libidinem producendæ gratia ſobolis dedit; ſic iram cohibendorum cauſa delictorum. Verum ij, qui neſciunt fines bonorũ, ac malorum, ſicut libidine utuntur ad corruptelas, & ad uoluptates; ſic ira, et affectu ad nocendum; dum ijs, quos odio habent, iraſcuntur, aut paribus, aut etiam ſuperioribus. Hinc quotidie ad maxima facinora proſilitur: hinc tragœdiæ ſæpe naſcuntur. Eſſet igitur laudandus Archytas, ſi, cum alicui ciui, & pari facienti ſibi iniuriam fuiſſet iratus, repreſſiſſet ſe tamen, & patientia furoris impetum mitigaſſet. Hæc ſui cohibitio glorioſa eſt, qua compeſcitur aliquod imminẽs magnum malum. Seruorum aũt, filiorumq; peccata non coërcere, peccatum eſt. euadent. n. ad maius malum per impunitatem. Hic non cohibenda ira, ſed etiam, ſi iacet, excitanda eſt. Quod autem de homine dicimus, id etiam de Deo, qui hominem ſimilẽ ſui fecit. Omitto de figura Dei dicere, quia ſtoici negant habere ullam formam Deum; & ingens alia materia naſcitur, ſi eos coarguere uelimus: de animo tantum loquor. Si Deo ſubiacet, cogitare, ſapere, intelligere, prouidere, præſtare; ex omnibus aũt animalibus homo ſolus hoc habet: ergo ad Dei ſimilitudinem factus eſt; ſed ideo procedit in uitium, quia de terrena fragilitate permiſtus, nõ poteſt id, qđ a deo ſumpſit, incorruptum, purumq; ſeruare, niſi ab eodẽ deo iuſtitiæ præceptis imbuatur. Sed quoniam compactus eſt (ut diximus) e duobus homo, animo, & corpore; in altero uirtutes, in altero uitia continentur, & impugnant ſe inuicem. Animi enim bona, quæ ſunt in

continendis libidinibus; contraria ſunt corpori; & cor-
poris bona, quæ ſunt in omni genere uoluptatum, ini-
mica ſunt animo. Sed ſi uirtus animi repugnauerit cu-
piditatibus, eaſq; compreſſerit; erit uere Deo ſimi-
lis. Vnde apparet, animam hominis, quæ uirtutem di-
uinam capit, nõ eſſe mortalem. Sed diſcrimen illud eſt,
quod cum uirtus habeat amaritudinẽ, et ſit dulcis ille-
cebra uoluptatis, uincuntur plurimi, & abſtrahuntur
ad ſuauitatem. Ii uero, qui ſe corpori, rebuſq; terrenis
addixerunt; premuntur in terram, nec aſſequi poſſunt
diuini numinis gratiam, quia ſe uitiorum labibus in-
quinarunt. Qui autem deum ſecuti, eiq; parentes, cor-
poris deſyderia contempſerint; & uirtutem præferen
tes uoluptatibus, innocentiam, iuſtitiamq; ſeruauerint:
hos deus ut ſui ſimiles recognoſcat. Cum igitur ſanctiſ-
ſimam legem poſuerit, uelitq; uniuerſos, innocentes, ac
beneficos eſſe: poteſt'ne non iraſci, cum uidet contemni
legem ſuam, abijci uirtutem, appeti uoluptatem? Quòd
ſi eſt mundi adminiſtrator (ſicut eſſe debet) non utiq; con
temnit id, quod eſt in omni mundo uel maximum. Si eſt
prouidens (ut oportet Deum) conſulit utiq; generi huma
no, quo ſit uita noſtra & copioſior, & melior, et tutior.
Si eſt pater, ac deus uniuerſorũ; certe et uirtutibus ho-
minum delectatur, et uitijs cõmouetur; ergo et iuſtos di-
ligit, et impios odit. Odio, inq̃t, opus non eſt: ſemel. n.
ſtatuit bonis præmium, et malis pœnam. Quod ſi ali-
quis iuſte, innocenterq; uiuat, & deũ nec colat, nec cu-
ret omnino, ut Ariſtoteles, et Timon, cæteriq; philoſo-
phorũ; cedet'ne huic impune? qđ cum legi Dei obtempe-
rarit, ipſum tamen ſpreuerit. Eſt igitur aliq̃d, propter

quod Deus poſſit iraſci, tanquam fiducia integritatis aduerſus eum rebellandi. Si huic poteſt iraſci propter ſuperbiam; cur non magis peccatori, qui legem cum ipſo pariter latore contempſerit? Iudex peccatis ueniam dare non poteſt, quia uoluntati ſeruit alienæ; Deus autem poteſt, quia eſt legis ſuæ ipſe diſceptator, & iudex; quam cum poneret, non ademit ſibi omnem poteſtatẽ, ſed habet ignoſcendi licentiam. Si poteſt ignoſcere, poteſt igitur iraſci. Cur ergo, inquiet aliquis, et qui peccant, ſæpe felices ſunt; et qui pie uiuunt, ſæpe miſeri? Quia fugitiui, & abdicati libere uiuunt; & qui ſub diſciplina patris, aut domini ſunt, ſtrictius, & frugalius. Virtus enim per mala & probatur, & conſtat; uitia per uoluptatẽ. nec tamen ille, qui peccat, ſperare debet perpetuã impunitatẽ, q̃a; nulla eſt perpetua felicitas.

Sed ſcilicet ultima ſemper
Expectanda dies homini eſt; dicię; beatus
Ante obitum nemo, ſupremaq; funera debet;

Vt ait poëta non inſuauis. exitus eſt, qui arguit felicitatem; & nemo iudicium Dei poteſt nec uiuus effugere, nec mortuus. Habet enim poteſtatem & uiuos præcipitare de ſummo, & mortuos æternis afficere cruciatibus. Immo, inquit, ſi iraſcitur Deus, ſtatim debuit uindicare, & pro merito quẽq; punire. At enim ſi id faceret, nemo ſupereſſet. Nullus eſt enim, qui nihil peccet; & multa ſunt, quæ ad peccandum irritent; ætas, uiolentia, egeſtas, occaſio, præmium. Adeo ſubiecta eſt peccato fragilitas carnis, qua induti ſumus; ut niſi huic neceſſitati Deus parceret, nimium fortaſſe pauci uiuerent. propter hanc cauſam patientiſſimus eſt, & iram ſuam

continet. Nam quia perfecta eſt in eo uirtus; neceſſe eſt patientiam quoq; eius eſſe perfectam; quæ & ipſa uirtus eſt. Quàm multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt, ex malis boni, et ex improbis continentes. quàm multi in prima ætate turpes, & omnium iudicio damnati, poſtmodum tamen laudabiles extiterūt. quod utiq; non fieret, ſi omne peccatum pœna ſequeretur. Leges publicæ manifeſtos reos damnant: ſed plurimi ſunt, quorum peccata occultantur; plurimi, qui delatorem comprimunt aut precibus, aut præmio; plurimi, qui iudicia eludunt per gratiam, uel potentiam. Quòd ſi eos omnes, qui humanam pœnam effugiunt, cenſura diuina damnaret; eſſet homo aut rarus, aut nullus in terra. Deniq; uel una illa cauſa delendi generis humani iuſta eſſe potuiſſet, quòd homines contempto Deo uiuo, terrenis, fragilibus'q; figmentis honorem diuinum tanquam cœleſtibus deferunt, adorantes opera humanis digitis laborata. Cum'q; illos Deus artifex, ore ſublimi, ſtatu recto figuratos, ad contemplationem cœli, & notitiā dei excitauerit; curuare ſe ad terram maluerunt pecudū more. Humilis enim, & curuus, & pronus eſt, q̃ ab aſpectu cœli, dei'q; patris auerſus, terrena, quæ calcare debuerat, ideſt de terra ficta; & formata ueneratur. In tanta igitur impietate hominū, tantis'q; peccatis id aſſequitur patientia Dei, ut ſe ipſi homines damnatis uitæ prioris erroribus corrigant. Deniq; & boni ſunt, iuſti'q; multi; & abiectis terrenis cultibus, maieſtatem Dei ſingularis agnoſcunt. Sed cum maxima & utiliſſima ſit Dei patientia; tamen quamuis ſero noxios punit, nec patitur longius procedere, cum eos inemendabiles eſſe per-

uiderit. Supereſt una maxima, & extrema quæſtio. Nam dixerit fortaſſe quiſpiam, adeo non iraſci Deum, ut & in præceptis hominem iraſci uetet. Poſſem dicere, ꝙ ira hominis refrenanda fuerit, quia iniuſte ſæpe iraſcitur; & præſentem habet motum, quia temporalis eſt. Itaque ne fierent ea, quæ faciunt per iram & humiles, & mediocres, & magni reges; temperari debuerat furor eius, et comprimi; ne mentis impos aliquod inexpiabile facinus admitteret. Deus autem & non ad præſens iraſcitur; & quia æternus eſt, perfectæq; uirtutis, nunquam niſi merito iraſcitur. Sed tamen non ita res ſe habet. Nam ſi omnino prohiberet iraſci; ipſe quodammodo reprehenſor opificij ſui fuiſſet; quia in principio iram iecori hominis indidiſſet. Siquidem creditur, cauſam huius commotionis in humore felis contineri. Non igitur in totum prohibet iraſci; quia is affectus neceſſario datus eſt: ſed prohibet in ira permanere. Ira enim mortalium debet eſſe mortalis: nam ſi maneat, confirmantur inimicitiæ ad perniciem ſempiternam. Denique rurſus eum iraſci quidem, ſed tamen non peccare præcepit; non utique euellit iram radicitus, ſed temperauit; ut in omni caſtigatione modum, ac iuſtitiam teneremus. Qui ergo iraſci nos iubet; ipſe utiq; iraſcitur. qui placari celerius præcepit; eſt utique ipſe placabilis. ſiquidem præcepit, quæ ſunt iuſta, & rebus utilia communibus. Sed quia dixeram non eſſe iram dei temporalem, ſicut hominis, qui præſentanea commotione ferueſcit, nec facile regere ſe poteſt propter fragilitatem: non ideo intelligere debemus, quia ſit æternus deus, iram quoque eius in æter-

num manere; ſed rurſum quia uirtute ſit maxima præditus, in poteſtate habere iram ſuam; nec ab ea regi; ſed ipſum illam, quemadmodum uelit, moderari. quod utrique non repugnat ſuperiori. Nam ſi prorſus immortalis fuiſſet ira eius; non eſſet ſatisfactioni, aut gratiæ poſt delictum locus; cum ipſe homines ante ſolis occaſum reconciliari iubeat. Sed ira diuina in æternũ manet aduerſus eos, qui peccant in æternum. Itaque Deus non thure, non hoſtia, non pretioſis muneribus, quæ omnia ſunt corruptibilia, ſed morum emendatione placatur; & qui peccare deſinit, iram Dei mortalem facit. idcirco enim non ad præſens noxium quẽq; punit, ut habeat homo reſipiſcendi ſui facultatem. Hæc habui, quæ de ira Dei dicerem, Donate cariſſime; ut ſcires quemadmodum refelleres eos, qui Deum faciunt immobilem. Reſtat, ut more Ciceronis utamur epilogo ad perorandum, ſicut ille in Tuſculanis de morte diſſerens fecit. ita nos in hoc opere teſtimonia diuina, quibus credi poſſit, adhibere debemus, ut illorum perſuaſionem uincamus, qui ſine ira deum eſſe credentes, diſſoluunt omnem religionem; ſine qua (ut oſtendimus) aut immanitate belluis, aut ſtultitia pecudibus adæquamur. in ſola enim religione, ideſt in Dei ſummi notione ſapientia eſt. Prophetæ uniuerſi diuino ſpiritu repleti, nihil aliud, quã de gratia dei erga iuſtos, & de ira eius aduerſus impios loquuntur. quorum teſtimonia nobis quidem ſatis ſunt: uerum ijs quoniam non credunt iſti, qui ſapientiam capillis, & habitu iactant; ratione quoq;, & argumentis fuerant a nobis refellendi. Sic enim præpoſtere agitur, ut humanam diuinis

tribuant authoritatem, cum potius humanis diuinam debuerint. Quæ nunc ſane omittamus; ne nihil apud iſtos agamus, et in infinitum materia procedat. Ea igitur quæramus teſtimonia, quibus illi poſſint aut credere, aut certe non repugnare. Sibyllas multas fuiſſe, plurimi, & maxime authores tradiderunt; Græcorũ, Ariſto Chius, & Apollodorus Erythræus; noſtrorũ, Varro, & Feneſtella. Hi omnes præcipuam, & nobilẽ præter cæteras Erythræam fuiſſe commemorant. Apollodorus quidem ut de ciui, ac populari ſua gloriatur. Feneſtella uero etiam legatos Erythras à Senatu eſſe miſſos refert, ut huius Sibyllæ carmina Romam deportarentur, & ea Coss. Curio, & Octauius in capitolio, quod tunc erat curante Q. Catullo reſtitutum, ponenda curarent. Apud hanc de ſummo & conditore rerũ Deo huiuſmodi uerſus reperiuntur.

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων
τοῖς τ' ἀγαθοῖς ἀγαθὸν προφέρων πολὺ μείζονα μισθὸν,
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἐγείρων.

Rurſus alio loco enumerans, quibus maxime facinoribus incitetur Deus; hæc retulit.

φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνὴν
ἰδίων γενεὰν παίδων τρέφε, μήδε φόνευε.
καὶ γὰρ ὁ ἀθάνατος κεχολώσεται, ὅς κεν ἁμάρτῃ.

Verum quia plures (ut oſtendi) Sibyllæ à doctiſſimis authoribus fuiſſe traduntur; unius teſtimonium ſatis non ſit ad confirmandam, ſicut intendimus, ueritatem. Cumeæ quidem uolumina, quibus Romanorum fata conſcripta ſunt, in arcanis habentur.

cæterarum tamen fere omnium libelli, quo minus in uſu ſint omnibus, non uetantur. ex quibus alia denuntians uniuerſis gentibus iram Dei ob impietatem hominum, hoc modo exorſa eſt.

ρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῆ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω,
πᾶσι προφητεύουσα κατὰ πόλιν ἀνθρώποισι.

Alia quoq; per indignationem Dei aduerſus iniuſtos cataclyſmum priore ſeculo factum eſſe dixit, ut malitia generis humani extingueretur.

ἐξ οὗ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεοῖο.
αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν·
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ῥαγέντος.

Simili modo deflagrationem poſtea futuram uaticinata eſt, qua rurſus impietas hominum deleatur.

καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα,
ἀλλ' ἐξεμβρίθοντα, καὶ ἐξολύοντα τε γένεθλον
ἀνθρώπων ἅπασαν ὑπ' ἐμπρησμοῦ πέρθοντα.

Vnde apud Naſonem de Ioue ita dicitur.

Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret,

quod tunc fiat neceſſe eſt, cum honor, et cultus Dei ſummi apud homines interierit. Eadem tamen placari eum pœnitentia factorum, & ſui emendatione conteſtans, hæc addidit.

ἀλλ' ἐλεεῖ μετάθεσθε βροτοὶ δὴ μὴ δὲ πρὸς ὀργὴν
παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν.–

Item paulopoſt.

οὐκ ὀλέσει, παύσει δὲ πάλιν χόλον εἴ γ' ἂν ἅπαντες

εὐσεβέειν περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσαντα,

Deinde alia Sibylla cæleſtium, terrenorumq́; genitorem diligi oportere denuntiat, ne ad perdendos homines indignatio eius inſurgat.

μή ποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξ ἀπολέσσῃ
πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδὲς
δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα.

Ex his apparet uanas eſſe rationes philoſophorum, qui Deum putant ſine ira, & inter cæteras laudes eius id ponunt. quod eſt contra ipſam maieſtatem. Regnum hoc, imperiumq́; terrenum niſi metus cuſtodiat, ſoluitur. Aufer iram regi; non modo nemo parebit, ſed etiam de faſtigio præcipitabitur. immo uero cuilibet humili eripe hunc affectum, quis eum non ſpoliabit? quis non deridebit? quis non afficiet iniuria? Ita nec indumenta, nec ſedem, nec uictum poterit habere, alijs quicquid habuerit diripientibus, nedum putemus cæleſtis imperij maieſtatem ſine ira, & metu poſſe conſiſtere. Apollo Mileſius de Iudæorum religione conſultus, reſponſo hoc indidit.

ὃ δὲ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα πρὸ πάντων
ὃν τρέμεται καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς, ἠδὲ θάλασσα,
ταρτάρειοί τε μυχοὶ, καὶ δαίμονες ἐν φρίσσουσιν.

Si tam lenis eſt, quã philoſophi uolũt; quomodo ad nutum eius non modo dæmones, & miniſtri tantæ poteſtatis, ſed etiam cælum, & terra, & rerum natura omnis contremiſcit? Si enim nullus alteri ſeruit, niſi coactus; omne igitur imperium metu conſtat; metus autem per iram. nam ſi non moueatur quis aduerſus parère nolentem; nec cogi poterit ad obſequium. Conſu-

lat uniuſquiſque affectus ſuos: iam intelliget, neminem poſſe ſine ira, & caſtigatione imperio ſubiugari. Vbi ergo ira non fuerit, imperium quoque non erit. Deus autem habet imperium: ergo & iram, qua conſtat imperium, habeat neceſſe eſt. Quapropter nemo uaniloquentia philoſophorum inductus, ad contemptum ſe Dei erudiat; quod eſt maximum nefas. Debemus hunc omnes & amare, ꝗ pater eſt; & uereri, qđ dominus; & honorificare, ꝗ beneficus; & metuere, ꝗ ſeuerus. utraque perſona in eo uenerabilis. Quis ſalua pietate non diligat animæ ſuæ parentem? aut quis impune contemnat eum, qui rerum dominator habeat in omnes ueram, & æternam poteſtatem? Si patrem conſyderes; ortum nobis ad lucem, qua fruimur, ſubminiſtrat; per illum uiuimus; per illum in hoſpitium huius mundi intrauimus. Si Deum cogites; ille nos innumerabilibus copijs alit; ille ſuſtentat; in huius domo habitamus; huius familia ſumus, & ſi minus obſequens, quã decebat, minusq; officioſa, quàm domini, & parentis immortalia merita poſcebant; tamen plurimum proficit ad ueniam conſequẽdam, ſi cultum eius, notionemq; teneamus; ſi abiectis humilibus, terreniſq; tam rebus quã bonis, cœleſtia, & diuina ſempiterna meditemur. quod ut facere poſſimus, Deus nobis ſequendus eſt, Deus adorandus; quoniam in eo eſt materia rerum, & ratio uirtutum, & fons bonorum. Quid enim Deo aut potentia maius eſt? aut ratione perfectius? aut claritate luculentius? Qui quoniam nos ad ſapientiam genuit, ad iuſtitiam procreauit; non eſt fas hominẽ relicto Deo, ſenſus, ac uitæ datore, terrenis, fragilibuſq;

ſimulari; aut quaerendis temporalibus bonis inhaerentem, ab innocentia, & pietate diſcedere. Non faciunt beatum uitioſae, ac mortiferae uoluptates, non opulentia libidinum incitatrix, non inanis ambitio, non caduci honores; quibus illaqueatus animus humanus, & corpori mancipatus, aeterna morte damnatur; ſed innocentia ſola, ſola iuſtitia. cuius legitima, & digna merces eſt immortalitas; quã ſtatuit à principio deus ſanctis, & incorruptis mentibus; quae ſe à uitijs, & ab omni labe terrena integras, inuiolatasq; conſeruant. Huius praemij caeleſtis, ac ſempiterni participes eſſe non poſſunt, q fraudibus, rapinis, circunſcriptionibus conſcientiam ſuam polluerunt, quiq; iniurijs hominum, nefarijs commiſſis, ineluibiles ſibi maculas inuſſerunt. Proinde uniuerſos oportet, qui ſapientes, qui homines merito dici uolunt, fragilia contemnere, terrena calcare, humilia deſpicere, ut poſſint cum deo beatiſſima neceſſitudine copulari. Auferatur impietas; diſcordiae, diſſenſionesq; turbulentae, ac peſtiferae ſopiantur; quibus humanae ſocietates, & publica foederis diuina coniunctio rumpitur, dirimitur, diſſipatur: quantum poſſumus, boni, ac benefici eſſe meditemur: ſiquid nobis opum, ſiquid ſuppetit copiarum; non uoluptati unius, ſed multorum ſaluti impartiatur. Voluptas enim tam mortalis eſt, quã corpus, cui exhibet miniſterium. Iuſtitia uero, & beneficentia tam immortales, quã mens, & anima, quae bonis operibus ſimilitudinem Dei aſſequitur. Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Deſtructibilia ſunt omnia, quae manu fiunt. mundemus hoc templum; quod non fumo, non puluere, ſed

malis cogitationibus ſordidatur; quod non cereis arden- tibus, ſed claritate, ac luce ſapientiæ illuminatur. In quo ſi Deum ſemper crediderimus eſſe præſentem, cuius diuinitati ſecreta mentis patent; ita uiuemus, ut & propitium ſemper habeamus, & nunquam uereamur iratum.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE OPIFICIO DEI LIBER VNVS, AD DEMETRIANVM AVDITOREM SVVM.

Q Vàm minime ſim quietus, etiam in ſummis neceſſitatibus; ex hoc libello poteris exiſtimare; quem ad te rudibus pene uerbis, prout ingenij mediocritas tulit, Demetriane, perſcripſi; ut & quotidianum ſtudium meum noſſes; & non deeſſem tibi, præceptor etiã nunc, ſed honeſtioris rei, meliorisq; doctrinæ. Nam ſi te in literis nihil aliud quàm linguam inſtruentibus, auditorem ſatis ſtrenuum præbuiſti: quanto magis in his ueris, & ad uitam pertinentibus docilior eſſe debebis? apud quem nunc profiteor nulla me neceſſitate uel rei, uel temporis impediri, quo minus aliquid excudam, quo philoſophi noſtræ ſectæ, quam tuemur, inſtructiores, doctioresq; in poſterum fiant; quamuis nunc male audiant, caſtigenturq; uulgo, ꝙ aliter, quàm ſapientibus conuenit, uiuant, & uitia ſub obtentu nominis cælent, quibus aut mederi oportuit, aut ea prorſus effugere, ut beatum, atque incorruptum ſapientiæ nomen uita ipſa cum præceptis congruente, præſtaret. Ego tamen, ut nos ipſos ſimul, & cæteros inſtruam, nullum laborem recuſo. Neq; enim ut non poſſum obliuiſci mei, tum præſertim, cum maxime opus ſit meminiſſe; ſic ne tu quidem tui, ut ſpero, & opto. Nam licet te

publicæ rei neceſſitas à ueris, & iuſtis operibus auertat: tamen fieri non poteſt, quin ſubinde in cœlum aſpiciat mens ſibi conſcia recti. Ego quidem lætor, omnia tibi, quæ pro bonis habentur, proſpere fluere; ſed ita, ſi nihil de ſtatu mentis immutent. Vereor enim, ne paulatim conſuetudo, uel iucunditas earum rerum (ſicut fieri ſolet) in animum tuum ſenſim repat. Ideoq́; te moneo, repetens iterumq́; monebo; ne oblectamēta iſta terræ pro magnis, aut ueris bonis habere te credas; quæ ſunt non tantum fallacia, quia dubia; uerum etiam inſidioſa, quia dulcia. Nam & ille colluctator, & aduerſarius noſter ſcis quā ſit aſtutus, & idem ipſe uiolentus, ſicuti nūc uidemus. Is hæc omnia, quæ illicere poſſunt, pro laqueis habet, & quidem tam ſubtilibus, ut oculos mentis effugiant, nec poſſint hominis prouiſione uitari. Summa ergo prudentia eſt, pedetentim incedere; quoniam utrobique ſaluti inſidet, & offenſacula pedibus latenter opponit. Itaque res tuas proprias, in quibus nunc agis; ſuadeo, ut pro tua uirtute aut contemnas, ſi potes; aut non magnopere mireris. Memento & ueri parentis tui; & in qua ciuitate nomen dederis; & cuius ordinis fueris. intelligis profecto quid loquar. Nec enim te ſuperbiæ arguo; cuius in te ne ſuſpicio quidem ulla eſt: ſed ea, quæ dico, ad mentem referenda ſunt, non ad corpus; cuius omnis ratio ideo cōparata eſt, ut animo tanquam domino ſeruiat, & regatur nutu eius. Vas eſt enim quodammodo fictile, quo animus, ideſt homo ipſe uerus continetur, & quidem non à Prometheo fictum (ut poëtæ loquuntur) ſed à ſummo illo rerum conditore, ac artifice Deo; cuius

diuinam prouidentiam, perfectiſſimamq; uirtutem nec ſenſu comprehendere, nec uerbo enarrare poſſibile eſt. tentabo tamen, quoniam corporis, et animi facta mentio eſt, utriuſq; rationem, quantum puſillitas intelligentiæ meæ peruidet, explicare. Quod officiū hac de cauſa maxime ſuſcipiendum puto, q M. Tullius, uir ingenij ſingularis, in quarto de republica libro, cum id facere tentaſſet, nihil prorſus effecit; & materiam late patentē anguſtis finibus terminauit, leuiter ſumma quæq; decerpens. Ac ne ulla eſſet excuſatio, cur eum locū non fuerit executus, ipſe teſtatus eſt, nec uoluntatem ſibi defuiſſe, nec curam. In libro enim de legibus primo, cum hoc idem ſummatim ſtringeret, ſic ait. Hūc locum ſatis (ut mihi uidetur) in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Poſtea tamen in libro de natura Deorum ſecundo, hoc idem latius exequi conatus eſt. Sed quoniam ne ibi quidem ſatis expreſſit; aggrediar hoc munus; & ſumam mihi audacter explicandum, quod homo diſertiſſimus pene omiſit intactum. Forſitan reprehendas, qd in rebus obſcuris coner aliquid diſputare; cum uideas tanta temeritate homines extitiſſe, qui uulgo philoſophi nominantur, ut ea, quæ abſtruſa prorſus, atq; abdita Deus eſſe uoluit, ſcrutarentur; ac naturam rerum cæleſtium, terrenarumq; cōquirerent; quæ à nobis longe remotæ, neq; oculis contrectari, neq; tangi manu, neque percipi ſenſibus poſſunt. & tamen de illarum omnium ratione ſic diſputant, ut ea, quæ aſſerunt, probata, & cognita uideri uelint. Quid eſt tandem, cur nobis inuidioſum quiſquam putet, ſi rationem corporis noſtri inſpicere, & contemplari uelimus? Quæ plane

obſcura

obſcura non eſt; quia ex ipſis membrorum officijs, & uſibus partium ſingularũ, quanta ui prouidẽtiæ quiſq; factus ſit, intelligere nobis licet. Dedit enim homini artifex ille noſter, ac parens Deus ſenſum, atque rationem; ut ex eo appareret, nos ab eo eſſe generatos; quia ipſe intelligentia, ipſe ſenſus, ac ratio eſt. Cæteris animantibus quoniam rationalem iſtam uitam nõ attribuit; quemadmodum tamen uita eorum tutior eſſet, ante prouidit. omnes enim ſuis ex ſe pellibus texit, quo facilius poſſent uim pruinarum, ac frigora ſuſtinere. ſingulis autem generibus ad propulſandos impetus externos ſua propria munimenta conſtituit; ut aut naturalibus telis repugnent fortioribus; aut quæ ſunt imbecilliora, ſubtrahant ſe periculis pernicitate fugiendi; aut quæ ſimul & uiribus, & celeritate indigent, aſtu ſe protegant, aut latibulis ſepiant. Itaque alia eorum uel plumis leuibus in ſublime ſuſpenſa ſunt, uel ſuffulta ungulis, uel inſtructa cornibus. quibuſdam in ore arma ſunt dentes, aut in pedibus adunci ungues; nulliq; munimentum ad tutelam ſui deeſt. Siqua uero in prædam maioribus cedunt; ne tamen ſtirps eorum funditus interiret; aut in ea ſunt relegata regione, ubi maiora eſſe non poſſunt; aut acceperunt uberem generandi fœcunditatem; ut & beſtijs, quæ ſanguine aluntur, uictus ſuppeteret ex illis; & illatam tamen cladem, ad conſeruationem generis multitudo ipſa ſuperaret. Hominẽ autem, ratione conceſſa, & uirtute ſentiendi atq; eloquendi data, eorum, quæ cæteris animantibus attributa ſunt, fecit expertem; quia ſapientia reddere poterat, quæ illi naturæ conditio denegaſſet, ſtatuit nudum, & inermem;

quia & ingenio poterat armari, & ratione ueſtiri. Ea uero ipſa, quæ mutis data, & homini denegata ſunt; q̃ mirabiliter homini ad pulchritudinem faciant, exprimi non poteſt. Nam ſi homini ferinos dentes, aut cornua, aut ungues, aut ungulas, aut caudã, aut uarij coloris pilos addidiſſet; quis non ſentit, quàm turpe animal eſſet futurum, ſicut muta, ſi nuda, & inermia fingerẽtur? Quibus ſi detrahas uel naturalem ſui corporis ueſtem, uel ea, quibus ex ſe armantur; nec ſpecioſa poterunt eſſe, nec tuta; ut mirabiliter, ſi utilitatem cogites, inſtructa, ſi ſpeciem, ornata uideãtur. adeo miro modo conſentit utilitas cum decore. Hominem uero, qm̃ æternum animal, atq; immortale fingebat, non forinſecus, ut cætera, ſed interius armauit; nec munimentũ eius in corpore, ſed in animo poſuit; quoniã ſuperuacuũ fuit, cũ illi, quod erat maximum, tribuiſſet, corporalibus eum tegere munimentis; cum præſertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent. Vnde ego philoſophorum, qui Epicurum ſequuntur, amentiam ſoleo mirari; qui naturæ opera reprehendunt, ut oſtendant, nulla prouidẽtia inſtructum eſſe, ac regi mundũ; ſed originem rerum inſecabilibus, ac ſolidis corporibus aſſignant, quorum fortuitis concurſionibus uniuerſa naſcuntur, & nata ſunt. Præterea, quæ ad ipſum mundum uitio dant, in quo ridicule inſaniunt; id ſumo; quod ad rem, de qua nunc agimus, pertinet. Queruntur, hominem nimis imbecillum, & fragilem naſci, quàm cætera animalia naſcuntur; quæ ut ſunt edita ex utero, protinus in pedes ſuos erigi, & geſtire diſcurſibus, ſtatimq; aëri tolerando idonea eſſe, quòd in lucem naturalibus in-

dumentis munita proceſſerint; hominẽ contra, nudú, et inermem, tanquam ex naufragio in huius uitæ miſerias proijci, & expelli; qui neq; mouere ſe loco, ubi effuſus eſt, poſſit; nec alimẽtum lactis appetere; nec iniuriam temporis ferre: itaq; naturam non matrem eſſe humani generis, ſed nouercam: quæ cum mutis tam liberaliter ſe gesserit; hominem uero ſic effuderit, ut inops, & infirmus, & omni auxilio indigens, nihil aliud poſſit, quàm fragilitatis ſuæ conditionem ploratu, ac fletibus ominari, ſalicet,

Cui tantum in uita reſtet tranſire malorum.

Quæ cum dicunt, uehementer ſapere creduntur, propterea quòd unuſquiſq; incóſyderate ſuæ cõditioni ingratus eſt. ego uero illos nunquam magis deſipere contendo, quã cum hæc loquuntur. Cóſyderans enim conditionem rerũ, intelligo nihil fieri aliter debuiſſe, quàm factum eſt; ut non dicam, potuiſſe; quia Deus poteſt omnia; ſed neceſſe eſt, quòd illa prouidentiſſima maieſtas id effecerit, quod erat melius, & rectius. Libet igitur interrogare iſtos diuinorum operum reprehenſores, quid in homine deeſſe, quia imbecillior naſcitur, credãt; num icirco minus educantur homines; num minus ad ſummum robur ætatis prouehantur; num imbecillitas aut incrementum impediat, aut ſalutem: quoniam quæ deſunt, ratio deprehendit. At hominis, inquiunt, educatio maximis laboribus conſtat. Pecudum ſalicet conditio melior; quòd hæ omnes, cum fœtum ediderint, non niſi paſtus ſui curam gerunt. ex quo efficitur, ut uberibus ſua ſponte diſtentis, alimentum lactis fœtibus miniſtretur; & id, cogente natura, ſine ma-

ſe pecudes natos eſſe maluerint. Quos ſi Deus in ea forte conuerterit animalia, quorum ſortem præferunt ſuæ; iam profecto cupiant remigrare; magnisq; clamoribus conditionem priſtinam flagitent; quia non eſt tanti robur, ac firmitas corporis, ut officio linguæ careas; aut auium per aërem libera diſcurſatio, ut manibus indigeas. plus enim manus præſtant, quã leuitas, uſusq; pennarum; plus lingua, quã totius corporis fortitudo. Quæ igitur amentia eſt, ea præferre, quæ, ſi data ſint, accipere detrectes? Iidem queruntur, hominem morbis, & immaturæ morti eſſe ſubiectum. Indignantur uidelicet, non Deos ſe eſſe natos. Minime, inquiunt; ſed ex hoc oſtendimus, hominem nulla prouidentia eſſe factum, quòd aliter fieri debuit. Quid ſi oſtendero, id ipſum magna ratione prouiſum eſſe, ut morbis uexari poſſet, & uita ſæpe in medio curſus ſui ſpatio rumperetur? Cum enim Deus, animal, quod fecerat, ſua ſponte ad mortem tranſire cognouiſſet; ut mortem ipſam, quæ eſt diſſolutio naturæ, capere poſſet; dedit ei fragilitatem, quæ morti aditum ad diſſoluendum animal inueniret. Nam ſi eiũs roboris fieret, ut ad eum morbus, & ægritudo adire non poſſet; ne mors quidem poſſet; quoniam mors ſequela morborum eſt. Immatura uero mors quomodo abeſſet ab eo, cui eſſet conſtituta natura? Nempe nullum hominem mori uolunt, niſi cum centeſimum ætatis compleuerit annum. Quomodo illis in tanta repugnantia rerum ratio poterit conſtare? Vt enim ante annos centum mori quiſq; non poſſit; aliquid illi roboris, quod ſit i mortale, tribuendum eſt. Quo conceſſo, neceſſe eſt conditio-

nem mortis excludi) Id autem ipſum cuiuſmodi poteſt eſſe, quòd hominem contra morbos, & ictus extraneos ſolidum, atq; in expugnabilẽ faciat? Cum enim conſtet ex oſſibus, & neruis, & uiſceribus, & ſanguine; quid horum poteſt eſſe tam firmum, ut fragilitatem repellat ac mortem? Vt igitur homo indiſſolubilis ſit ante illud tempus, quod illi putant oportuiſſe conſtitui; ex qua ei materia corpus attribuent? Fragilia ſunt omnia, quæ uideri, ac tangi poſſunt. Supereſt, ut aliquid ex cœlo petant; quoniam in terra nihil eſt, quod non ſit infirmum. Cum ergo homo ſic formandus eſſet à Deo, ut mortalis eſſet aliquando; res ipſa exigebat, ut terreno, & fragili corpore fingeretur. Neceſſe eſt igitur, ut mortem recipiat, quando libet; quoniam corporalis eſt. corpus enim quodlibet ſolubile, atq; mortale eſt. Stultiſſimi ergo ſunt, qui de morte immatura queruntur; quoniã naturæ conditio locum illi facit. Ita conſequens erit, ut morbis quoq; ſubiectus ſit. neq; enim patitur natura, ut abeſſe poſſit infirmitas ab eo corpore, quod idcirco non ſolidum, firmum'q; natum eſt, ut aliquando ſoluendum ſit. Sed putemus fieri poſſe, quemadmodum uolunt, ut homo non ea conditione naſcatur, qua morbo, morti ue ſubiectus ſit, niſi peracto ætatis ſuæ ſpatio, ad ultimam proceſſerit ſenectutem. Non igitur uidet, ſi ita ſit conſtitutum, quid ſequatur; hominem utiq; niſi certo tempore mori nullo modo poſſe: ſed. ſi prohiberi ab altero uictu poteſt, mori poterit. Res igitur exigit, ut homini, q ante certũ diem mori nõ poteſt, ciborũ alimentis, qa ſubtrahi poſſunt, opus nõ ſit. Si opus cibo nõ erit, iã nõ homo ille, ſed Deus fiat. Ergo (ut ſupius dixi) qui de

fragilitate hominis queruntur, id potiſſimum queruntur, quòd non immortales, & ſempiterni ſint nati. Nemo enim, niſi ſenex, mori debet. Nempe ideo mori debet, quia Deus nō eſt. Atqui mortalitas non poteſt cum immortalitate coniūgi. ſi enim mortalis eſt in ſenectute; immortalis eſſe in adoleſcentia non poteſt; nec eſt ab eo conditio mortis aliena, qui quandoque moriturus eſt; nec ulla immortalitas eſt, cui ſit terminus conſtitutus. Ita fit, ut & immortalitas excluſa in perpetuum, & ad tempus recepta mortalitas, hominem conſtituat in ea conditionē, ut ſit in qualibet ætate mortalis. Quādrat igitur neceſſitas undique, nec debuiſſe aliter fieri, nec fas fuiſſe. Sed iſti rationem ſequentium non uident, quia ſemel errauerunt in ipſa ſumma. Excluſa enim de rebus humanis diuina prouidentia, neceſſario ſequebatur, ut omnia ſua ſponte ſint nata. Hīc inuenerunt illas minutorum ſeminum plagas, & concurſiones fortuitas; quia rerum originem non uidebant. In quas ſe anguſtias cum conieciſſent; iam cogebat eos neceſſitas exiſtimare, animas cum corporibus naſci, et item cum corporibus extingui. aſſumpſerant enim, nihil fieri mente diuina. quod ipſum non aliter probare poterant, quàm ſi oſtenderent eſſe aliqua, in quibus uideretur prouidentiæ ratio claudicare. Reprehēderunt igitur ea, in quibus uel maxime diuinitatem ſuam prouidentia mirabiliter expreſſit; ut illa, quæ retuli, de morbis, et immatura morte; cū debuerint cogitare, his aſſumptis, quæ neceſſario ſequerētur. ſequuntur aūt illa, quæ dixi. ſi morbum non reciperent; neque tectis, neque ueſtibus indigerent. quid enim uentos, aut imbres, aut

ſrigora metuerent; quorum uis in eo eſt, ut morbos afferant? Idcirco enim accepit ſapientiam, ut aduerſus nocentia fragilitatem ſuam muniat. Sequitur neceſſario, ut quoniam retinendæ rationis cauſa morbos capit; etiam mortem ſemper accipiat; quia is, ad quem morbus nõ uenit, firmus ſit neceſſe eſt; infirmitas autem habet in ſe mortis conditionem; firmitas uero ubi fuerit, nec ſenectus locum poteſt habere, nec mors, quæ ſequitur ſenectutem. Præterea, ſi mors certæ coſtituta eſſet ætati; fieret homo inſolentiſſimus, & humanitate omni careret. Nam fere iura omnia humanitatis, quibus inter nos cohæremus, ex metu, & conſcientia fragilitatis oriuntur. Denique imbecilliora, & timidiora quæque animalia congregantur; ut quoniã uiribus tueri ſe nequeunt, multitudine tueantur: fortiora uero ſolitudines appetunt, quoniam robore, uiribusq; confidunt. Homo quoque ſi eodem modo haberet ad propulſandã pericula ſuppetẽs robur; nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ ſocietas eſſet? quæ reuerentia inter ſe? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid eſſet deterius homine? quid efferacius? quid immanius? Sed quoniam imbecillis eſt, nec per ſe poteſt ſine homine uiuere; ſocietatem appetit, ut uita communis & ornatior fiat, & tutior. Vides igitur omnem hominis rationem in eo maxime ſtare, quod nudus, fragiliſq; naſcitur, quod morbis afficitur, quod immatura morte multatur. Quæ ſi homini detrahantur; rationem quoq;, ac ſapientiam detrahi, neceſſe eſt. Sed nimis diu de rebus apertis diſputo; cum ſit liquidum, nihil ſine prouidentia nec factum eſſe unquam, nec fieri potuiſſe. De cuius operibus uniuerſis ſi nunc

libeat diſputare per ordinem, infinita materia eſt. Sed ego de uno corpore hominis tantum inſtitui dicere; ut in eo diuinæ prouidentiæ poteſtatem, quanta fuerit, oſtendam, his dutaxat in rebus, quæ ſunt comprehenſibiles, & apertæ: nam illa, quæ ſunt animæ; nec ſubijci oculis, nec comprehendi queunt. Nunc de ipſo uaſe hominis loquamur, quod uidemus. In principio, cum Deus fingeret animalia, noluit ea in rotundam formæ ſpeciem conglobare, atq; colligere; ut & moueri ad ambulandum, & flectere ſe in quamlibet partẽ facile poſſent: ſed ex ipſa corporis ſumma produxit caput: item produxit membra quædam longius, quæ nocantur pedes; ut alternis motibus ſolo fixa perducerẽt animal, quò mens tuliſſet, aut quò petendi cibi neceſſitas prouocaſſet. Ex ipſo autem uaſculo corporis quatuor fecit extãtia, bina poſterius; quæ ſunt in omnibus pedes: item bina capiti, et collo proxima; quæ uarios animantibus uſus prebent. In pecudibus enim, ac feris ſunt pedes poſterioribus ſimiles; in homine autem manus; quæ non ad ambulandum, ſed ad faciendum, operandumq; ſunt natæ. Eſt & tertium genus, in quo priora illa neque pedes, neq; manus ſunt; ſed alæ; in quibus pennæ per ordinem fixæ, uolandi exhibent uſum. Ita una fictio diuerſas ſpecies, et uſus habet. Atq; ut ipſam corporis craſſitudinem firmiter comprehenderent, maioribus, & breuibus oſſibus inuicem colligatis, quaſi carinam compegit, quam nos dicimus ſpinam; eamq; noluit ex uno, perpetuoq; oſſe formare, ne gradiendi, flectendiq; ſe facultatem animal non haberet. Ex eius parte quaſi media coſtas, ideſt tranſuerſa, & plana

oſſa porrexit in diuerſum; quibus clementer curuatis, & in ſe uelut in circulum pene conductis, interna uiſcera contegantur, ut ea, quæ mollia, & minus ualida fieri opus erat, illius ſolidæ cratis amplexu poſſent eſſe munita. In ſumma uero conſtructionis eius, quam ſimilem nauis carinæ diximus, caput collocauit, in quo eſſet regimen totius animantis. datumq; illi hoc nomen eſt, ut quidem Varro ad Ciceronem ſcribit, quòd hinc capiant initium ſenſus, ac nerui. Ea uero, quæ diximus de corpore uel ambulandi, uel faciẽdi, uel uolandi cauſa eſſe producta; neque nimium longis, propter celerem mobilitatem; neque nimium breuibus, propter firmitatem, ſed & paucis, & magnis oſſibus conſtare uoluit. Aut enim bina ſunt, ut in homine; aut quaterna, ut in quadrupede; quæ tamen non fecit ſolida, ne ingradiendo pigritia, et grauitas retardaret; ſed cauata, & ad uigorem corporis conſeruandum medullis intrinſecus plena; eaq; rurſus nõ æqualiter porrecta finiuit; ſed ſummas eorum partes craſſioribus nodis cõglobauit, ut & ſubſtringi neruis facilius, & uerti tutius poſſent; unde ſunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter ſolidatos leni quodam operculo texit; quòd dicitur chartilago; ſcilicet, ut ſine attritu, & ſine ſenſu doloris aliquo flecterentur. eoſdem tamen non in unum modum formauit. alios enim fecit ſimplices, & in orbem rotundos, in ijs duntaxat articulis, in quibus moueri membra in omnes partes oportebat, ut in ſcapulis; quoniam manus utrolibet agitari, & contorqueri neceſſarium eſt: alios autem latos, & æquales, & in unam partem rotundos, & in his utiq; locis, ubi

ſimulari; aut quærendis temporalibus bonis inhærentem, ab innocentia, & pietate diſcedere. Non faciunt beatum uitioſæ, ac mortiferæ uoluptates, non opulentia libidinum inatatrix, non inanis ambitio, non caduci honores; quibus illaqueatus animus humanus, & corpori mancipatus, æterna morte damnatur; ſed innocentia ſola, ſola iuſtitia. cuius legitima, & digna merces eſt immortalitas; quã ſtatuit à principio deus ſanctis, & incorruptis mentibus; quæ ſe à uitiis, & ab omni labe terrena integras, inuiolataſq; conſeruant. Huius præmij cœleſtis, ac ſempiterni participes eſſe non poſſunt, q fraudibus, rapinis, circunſcriptionibus conſcientiam ſuam polluerunt, quiq; iniurijs hominum, nefarijs commiſſis, ineluibiles ſibi maculas inuſſerunt. Proinde uniuerſos oportet, qui ſapientes, qui homines merito dici uolunt, fragilia contemnere, terrena calcare, humilia deſpicere, ut poſſint cum deo beatiſſima neceſſitudine copulari. Auferatur impietas; diſcordiæ, diſſenſioneſq; turbulentæ, ac peſtiferæ ſopiantur; quibus humanæ ſocietates, & publica fœderis diuina coniunctio rumpitur, dirimitur, diſſipatur: quantum poſſumus, boni, ac benefici eſſe meditemur: ſiquid nobis opum, ſiquid ſuppetit copiarum; non uoluptati unius, ſed multorum ſaluti impartiatur. Voluptas enim tam mortalis eſt, quã corpus, cui exhibet miniſterium. Iuſtitia uero, & beneficentia tam immortales, quã mens, & anima, quæ bonis operibus ſimilitudinem Dei aſſequitur. Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Deſtructibilia ſunt omnia, quæ manu fiunt. mundemus hoc templum; quod non fumo, non puluere, ſed

malis cogitationibus ſordidatur; quod non cæreis ardentibus, ſed claritate, ac luce ſapientiæ illuminatur. In quo ſi Deum ſemper crediderimus eſſe præſentem, cuius diuinitati ſecreta mentis patent; ita uiuemus, ut & propitium ſemper habeamus, & nunquam uereamur iratum.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE OPIFICIO DEI LIBER VNVS, AD DEMETRIANVM AVDITOREM SVVM.

Qvàm minime ſim quietus, etiam in ſummis neceſſitatibus; ex hoc libello poteris exiſtimare; quem ad te rudibus pene uerbis, prout ingenij mediocritas tulit, Demetriane, perſcripſi; ut & quotidianum ſtudium meum noſſes; & non deeſſem tibi, præceptor etiã nunc, ſed honeſtioris rei, meliorisq; doctrinæ. Nam ſi te in literis nihil aliud quàm linguam inſtruentibus, auditorem ſatis ſtrenuum præbuiſti: quanto magis in his ueris, & ad uitam pertinentibus docilior eſſe debebis? apud quem nunc profiteor nulla me neceſſitate uel rei, uel temporis impediri, quo minus aliquid excudam, quo philoſophi noſtræ ſectæ, quam tuemur, inſtructiores, doctioresq; in poſterum fiant; quamuis nunc male audiant, caſtigenturq; uulgo, quod aliter, quàm ſapientibus conuenit, uiuant, & uitia ſub obtentu nominis cælent, quibus aut mederi oportuit, aut ea prorſus effugere, ut beatum, atque incorruptum ſapientiæ nomen uita ipſa cum præceptis congruente, præſtaret. Ego tamen, ut nos ipſos ſimul, & cæteros inſtruam, nullum laborem recuſo. Neq; enim ut non poſſum obliuiſci mei, tum præſertim, cum maxime opus ſit meminiſſe; ſic ne tu quidem tui, ut ſpero, & opto. Nam licet te

publicæ rei neceſſitas à ueris, & iuſtis operibus auertat: tamen fieri non poteſt, quin ſubinde in cœlum aſpiciat mens ſibi conſcia recti. Ego quidem lætor, omnia tibi, quæ pro bonis habentur, proſpere fluere; ſed ita, ſi nihil de ſtatu mentis immutent. Vereor enim, ne paulatim conſuetudo, uel iucunditas earum rerum (ſicut fieri ſolet) in animum tuum ſenſim repat. Ideóq; te moneo, repetens iterumq; monebo; ne oblectamēta iſta terræ pro magnis, aut ueris bonis habere te credas; quæ ſunt non tantum fallacia, quia dubia; uerum etiam inſidioſa, quia dulcia. Nam & ille colluctator, & aduerſarius noſter ſcis quã ſit aſtutus, & idem ipſe uiolentus, ſicuti nũc uidemus. Is hæc omnia, quæ illicere poſſunt, pro laqueis habet, & quidem tam ſubtilibus, ut oculos mentis effugiant, nec poſſint hominis prouiſione uitari. Summa ergo prudentia eſt, pedetentim incedere; quoniam utrobique ſaluti inſidet, & offenſacula pedibus latenter opponit. Itaque res tuas proprias, in quibus nunc agis, ſuadeo, ut pro tua uirtute aut contemnas, ſi potes; aut non magnopere mireris. Memento & ueri parentis tui; & in qua ciuitate nomen dederis; & cuius ordinis fueris. intelligis profecto quid loquar. Nec enim te ſuperbiæ arguo; cuius in te ne ſuſpicio quidem ulla eſt: ſed ea, quæ dico, ad mentem referenda ſunt, non ad corpus; cuius omnis ratio ideo cõparata eſt, ut animo tanquam domino ſeruiat, & regatur nutu eius. Vas eſt enim quodammodo fictile, quo animus, ideſt homo ipſe uerus continetur, & quidem non à Prometheo fictum (ut poëtæ loquuntur) ſed à ſummo illo rerum conditore, ac artifice Deo; cuius

diuinam prouidentiam, perfectiſſimamq; uirtutem nec ſenſu comprehendere, nec uerbo enarrare poſſibile eſt. tentabo tamen, quoniam corporis, et animi facta mentio eſt, utriuſq; rationem, quantum puſillitas intelligentiæ meæ peruidet, explicare. Quod officiũ hac de cauſa maxime ſuſcipiendum puto, q̃ M. Tullius, uir ingenij ſingularis, in quarto de republica libro, cum id facere tentaſſet, nihil prorſus effecit; & materiam late patentẽ anguſtis finibus terminauit, leuiter ſumma quæq; decerpens. Ac ne ulla eſſet excuſatio, cur eum locũ non fuerit executus, ipſe teſtatus eſt, nec uoluntatem ſibi defuiſſe, nec curam. In libro enim de legibus primo, cum hoc idem ſummatim ſtringeret, ſic ait. Hũc locum ſatis (ut mihi uidetur) in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Poſtea tamen in libro de natura Deorum ſecundo, hoc idem latius exequi conatus eſt. Sed quoniam ne ibi quidem ſatis expreſſit; aggrediar hoc munus; & ſumam mihi audacter explicandum, quod homo diſertiſſimus pene omiſit intactum. Forſitan reprehendas, q̃d in rebus obſcuris coner aliquid diſputare; cum uideas tanta temeritate homines extitiſſe, qui uulgo philoſophi nominantur, ut ea, quæ abſtruſa prorſus, atq; abdita Deus eſſe uoluit, ſcrutarentur; ac naturam rerum cœleſtium, terrenarumq; cõquirerent; quæ à nobis longe remotæ, neq; oculis contrectari, neq; tangi manu, neque percipi ſenſibus poſſunt. & tamen de illarum omnium ratione ſic diſputant, ut ea, quæ aſſerunt, probata, & cognita uideri uelint. Quid eſt tandem, cur nobis inuidioſum quiſquam putet, ſi rationem corporis noſtri inſpicere, & contemplari uelimus? Quæ plane

obſcura

obſcura non eſt; quia ex ipſis membrorum officijs, & uſibus partium ſingularũ, quanta ui prouidentiæ quiſq; factus ſit, intelligere nobis licet. Dedit enim homini artifex ille noſter, ac parens Deus ſenſum, atque rationem; ut ex eo appareret, nos ab eo eſſe generatos; quia ipſe intelligentia, ipſe ſenſus, ac ratio eſt. Cæteris animantibus quoniam rationalem iſtam uitam nõ attribuit; quemadmodum tamen uita eorum tutior eſſet, ante prouidit. omnes enim ſuis ex ſe pellibus texit, quo facilius poſſent uim pruinarum, ac frigora ſuſtinere. ſingulis autem generibus ad propulſandos impetus externos ſua propria munimenta conſtituit; ut aut naturalibus telis repugnent fortioribus; aut quæ ſunt imbecilliora, ſubtrahant ſe periculis pernicitate fugiendi; aut quæ ſimul & uiribus, & celeritate indigent, aſtu ſe protegant, aut latibulis ſepiant. Itaque alia eorum uel plumis leuibus in ſublime ſuſpenſa ſunt, uel ſuffulta ungulis, uel inſtructa cornibus. quibuſdam in ore arma ſunt dentes, aut in pedibus adunci ungues; nulliq; munimentum ad tutelam ſui deeſt. Siqua uero in prædam maioribus cedunt; ne tamen ſtirps eorum funditus interiret; aut in ea ſunt relegata regione, ubi maiora eſſe non poſſunt; aut acceperunt uberem generandi fœcunditatem; ut & beſtijs, quæ ſanguine aluntur, uictus ſuppeteret ex illis; & illatam tamen cladem, ad conſeruationem generis multitudo ipſa ſuperaret. Hominẽ autem, ratione conceſſa, & uirtute ſentiendi atq; eloquendi data, eorum, quæ cæteris animantibus attributa ſunt, fecit expertem; quia ſapientia reddere poterat, quæ illi naturæ conditio denegaſſet, ſtatuit nudum, & inermem;

quia & ingenio poterat armari, & ratione ueſtiri. Ea uero ipſa, quæ mutis data, & homini denegata ſunt; q̃ mirabiliter homini ad pulchritudinem faciant, exprimi non poteſt. Nam ſi homini ferinos dentes, aut cornua, aut ungues, aut ungulas, aut caudã, aut uarij coloris pilos addidiſſet; quis non ſentit, quàm turpe animal eſſet futurum, ſicut muta, ſi nuda, & inermia fingerẽtur? Quibus ſi detrahas uel naturalem ſui corporis ueſtem, uel ea, quibus ex ſe armantur; nec ſpecioſa poterunt eſſe, nec tuta; ut mirabiliter, ſi utilitatem cogites, inſtructa, ſi ſpeciem, ornata uideãtur. adeo miro modo conſentit utilitas cum decore. Hominem uero, qm̃ æternum animal, atq; immortale fingebat, non forinſecus, ut cætera, ſed interius armauit; nec munimentũ eius in corpore, ſed in animo poſuit; quoniã ſuperuacuũ fuit, cũ illi, quod erat maximum, tribuiſſet, corporalibus eum tegere munimentis; cum præſertim pulchritudinẽ humani corporis impedirent. Vnde ego philoſophorum, qui Epicurum ſequuntur, amentiam ſoleo mirari; qui naturæ opera reprehendunt, ut oſtendant, nulla prouidẽtia inſtructum eſſe, ac regi mundũ; ſed originem rerum inſecabilibus, ac ſolidis corporibus aſſignant, quorum fortuitis concurſionibus uniuerſa naſcuntur, & nata ſunt. Præterea, quæ ad ipſum mundum uitio dant, in quo ridicule inſaniunt; id ſumo; quod ad rem, de qua nunc agimus, pertinet. *Queruntur, hominem nimis imbecillum, & fragilem naſci, quàm cætera animalia naſcuntur; quæ ut ſunt edita ex utero, protinus in pedes ſuos erigi, & geſtire diſcurſibus, ſtatimq́; aëri tolerando idonea eſſe, quòd in lucem naturalibus in-*

dumentis munita proceſſerint; hominẽ contra, nudũ, et inermem, tanquam ex naufragio in huius uitæ miſerias proijci, & expelli; qui neq; mouere ſe loco, ubi effuſus eſt, poſſit; nec alimẽtum lactis appetere; nec iniuriam temporis ferre: itaq; naturam non matrem eſſe humani generis, ſed nouercam: quæ cum mutis tam liberaliter ſe geſſerit; hominem uero ſic effuderit, ut inops, & infirmus, & omni auxilio indigens, nihil aliud poſſit, quàm fragilitatis ſuæ conditionem ploratu, ac fletibus ominari, ſcilicet,

Cui tantum in uita reſtet tranſire malorum.

Quæ cum dicunt, uehementer ſapere creduntur, propterea quòd unuſquiſq; incõſyderate ſuæ cõditioni ingratus eſt. ego uero illos nunquam magis deſipere contendo, quã cum hæc loquuntur. Cõſyderans enim conditionem rerũ, intelligo nihil fieri aliter debuiſſe, quàm factum eſt; ut non dicam, potuiſſe; quia Deus poteſt omnia; ſed neceſſe eſt, quòd illa prouidentiſſima maieſtas id effecerit, quod erat melius, & rectius. Libet igitur interrogare iſtos diuinorum operum reprehenſores, quid in homine deeſſe, quia imbecillior naſcitur, credãt; num idcirco minus educantur homines; num minus ad ſummum robur ætatis prouehantur; num imbecillitas aut incrementum impediat, aut ſalutem: quoniam quæ deſunt, ratio deprehendit. At hominis, inquiunt, educatio maximis laboribus conſtat. Pecudum ſcilicet conditio melior; quòd hæ omnes, cum fœtum ediderint, non niſi paſtus ſui curam gerunt. ex quo efficitur, ut uberibus ſua ſponte diſtentis, alimentum lactis fœtibus miniſtretur; & id, cogente natura, ſine ma-

trum ſolitudine appetant. Quid aues? quarum ratio diuerſa eſt: non'ne maximos ſuſcipiunt in educando labores? ut interdum aliquid humanæ intelligentiæ habere uideantur. nidos enim aut luto ædificant, aut uirgultis, & frondibus conſtruunt; & ciborum expertes, incubant ouis; & quoniam fœtus de ſuis corporibus alere datum non eſt, cibos conuehunt; & totos dies in huiuſmodi diſcurſione conſumunt; noctibus uero defendunt, fouent, protegunt. Quid amplius facere homines poſſunt? niſi hoc ſolum fortaſſe, quòd non expellunt adultos, ſed perpetua neceſſitudine, ac uinculo caritatis adiunctos habent. Quid, quòd auium fœtus multo fragilior eſt, q̃ hominis? quia non materno corpore ipſum animal edunt; ſed quod materni corporis fœtu, & calore tepefactum, animal efficiat; quod tamen cum ſpiritu fuerit animatum. id uero implume, ac tenerum nõ modo uolandi, ſed ambulandi quoque uſu caret. Num ergo ineptiſſimus ſit, ſiquis putet male cum uolucribus egiſſe naturam, primum quòd bis naſcuntur; deinde, q̃d tam infirmæ, ut ſint quæſitis per laborem cibis à parentibus nutriendæ? Sed illi fortiora eligunt, imbecilliora prætereunt. Quæro igitur ab ijs, qui conditionem pecudum ſuæ præferunt; quid eligant, ſi Deus his deferat optionem, utrum malint humanam ſapiẽtiam cum imbecillitate, an pecudum firmitatem cum illarum natura? Scilicet non tam pecudes ſunt, ut non malint uel fragiliorem multo, quàm nunc eſt, dummodo humanam; quàm illam irrationabilem firmitatem. Sed uidelicet prudentes uiri neq; hominis rationem uolunt cum fragilitate, neq; mutorũ firmitatem ſine ratione. Qua-

re nihil eſt tam repugnans, tamq́; contrarium; quòd unumquodq; animal aut ratio inſtruat neceſſe eſt, aut conditio naturæ. Si naturalibus munimentis inſtruatur, ſuperuacua rõ eſt. quid n. excogitabit? quid faciet? aut quid molietur? aut in quo lumen illud ingenij oſtendet, cum ea, quæ poſſunt eſſe rõnis, ultro natura concedat? Si aũt ratione ſit præditum; quid opus erit ſepimentis corporis? cum ſemel conceſſa ratio naturæ munus poſſit implere. quæ quidem tantum ualet ad ornandũ, tuendumq́; hominem; ut nihil potuerit maius, ac melius à Deo dari. Deniq; cũ & corporis non magni homo, & exiguarũ uirium, et ualetudinis ſit infirmæ; tñ q̃m id, quod eſt maius, accepit; & inſtructior eſt cæteris animalibus, & ornatior. Nam cũ fragilis, imbecillisq́; naſcatur; tñ & à mutis omnibus tutus eſt; & ea oĩa, quæ firmiora naſcuntur, etiam ſi uim cœli fortiter patiuntur, ab homine tamen tuta eſſe nõ poſſunt. Ita fit, ut plus homini conferat ratio, quàm natura mutis; quoniam in illis nec magnitudo uirium, neq; firmitas corporis efficere poteſt, quo minus aut opprimantur à nobis, aut noſtræ ſubiecta ſint poteſtati. Poteſt'ne igitur aliquis, cum uideat ẽt boues, & uaccas, aut equos cum immaniſſimis corporibus ſeruire homini; queri de opifice rerum deo, quòd modicas uires, quòd paruum corpus accepit? nec beneficia in ſe diuina pro merito æſtimat? qđ eſt ingrati, aut (ut uerius loquamur) inſani. Melius igitur Plato, ut hos (credo) ingratos refelleret, naturæ gratias egit, ꝙ homo natus eſſet. quod & ipſum q̃le ſit, nõ eſt huius materiæ ponderare. Quanto melius, & ſanius, qui ſentit conditionem hominis eſſe meliorem; q̃ iſti, qui

ſe pecudes natos eſſe maluerint. Quos ſi Deus *in ea forte conuerterit animalia, quorum ſortem præferunt ſuæ; iam profecto cupiant remigrare; magnisq; clamoribus conditionem priſtinam flagitent; quia non eſt tanti robur, ac firmitas corporis, ut officio linguæ careas; aut auium per aërem libera diſcurſatio, ut manibus indigeas. plus enim manus præſtant, quã leuitas, uſusq; pennarum; plus lingua, quã totius corporis fortitudo. Quæ igitur amentia eſt, ea præferre, quæ, ſi data ſint, accipere detrectes?* Iidem *queruntur, hominem morbis, & immaturæ morti eſſe ſubiectum.* In*dignantur uidelicet, non* Deos *ſe eſſe natos.* Minime, *inquiunt; ſed ex hoc oſtendimus, hominem nulla prouidentia eſſe factum, quòd aliter fieri debuit. Quid ſi oſtendero, id ipſum magna ratione prouiſum eſſe, ut morbis uexari poſſet, & uita ſæpe in medio curſus ſui ſpatio rumperetur?* Cum *enim* Deus, *animal, quod fecerat, ſua ſponte ad mortem tranſire cognouiſſet; ut mortem ipſam, quæ eſt diſſolutio naturæ, capere poſſet; dedit ei fragilitatem, quæ morti aditum ad diſſoluendum animal inueniret.* Nam *ſi eius roboris fieret, ut ad eum morbus, & ægritudo adire non poſſet; ne mors quidem poſſet; quoniam mors ſequela morborum eſt.* Immatura *uero mors quomodo abeſſet ab eo, cui eſſet conſtituta natura?* Nempe *nullum hominem mori uolunt, niſi cum centeſimum ætatis compleuerit annum. Quomodo illis in tanta repugnantia rerum ratio poterit conſtare?* Vt *enim ante annos centum mori quiſq; non poſſit; aliquid illi roboris, quod ſit ĩmortale, tribuendum eſt. Quo conceſſo, neceſſe eſt conditio-*

nem mortis excludi) Id autem ipſum cuiuſmodi poteſt eſſe, quòd hominem contra morbos, & ictus extraneos ſolidum, atq; inexpugnabilē faciat? Cum enim conſtet ex oſſibus, & neruis, & uiſceribus, & ſanguine; quid horum poteſt eſſe tam firmum, ut fragilitatem repellat ac mortem? Vt igitur homo indiſſolubilis ſit ante illud tempus, quod illi putant oportuiſſe conſtitui; ex qua ei materia corpus attribuent? Fragilia ſunt omnia, quæ uideri, ac tangi poſſunt. Supereſt, ut aliquid ex cœlo petant; quoniam in terra nihil eſt, quod non ſit infirmum. Cum ergo homo ſic formandus eſſet à Deo, ut mortalis eſſet aliquando; res ipſa exigebat, ut terreno, & fragili corpore fingeretur. Neceſſe eſt igitur, ut mortem recipiat, quando libet; quoniam corporalis eſt. corpus enim quodlibet ſolubile, atq; mortale eſt. Stultiſſimi ergo ſunt, qui de morte immatura queruntur; quoniā naturæ conditio locum illi faciat. Ita conſequens erit, ut morbis quoq; ſubiectus ſit. neq; enim patitur natura, ut abeſſe poſſit infirmitas ab eo corpore, quod idcirco non ſolidum, firmumq; natum eſt, ut aliquando ſoluendum ſit. Sed putemus fieri poſſe, quemadmodum uolunt, ut homo non ea conditione naſcatur, qua morbo, morti ue ſubiectus ſit, niſi peracto ætatis ſuæ ſpatio, ad ultimam proceſſerit ſenectutem. Non igitur uidet, ſi ita ſit conſtitutum, quid ſequatur; hominem utiq; niſi certo tempore mori nullo modo poſſe: ſed, ſi prohiberi ab altero uictu poteſt, mori poterit. Res igitur exigit, ut homini, q̃ ante certū diem mori nō poteſt, ciborū alimentis, quæ ſubtrahi poſſunt, opus nō ſit. Si opus cibo nō erit, iā nō homo ille, ſed Deus fiat. Ergo (ut ſupius dixi) qui de

fragilitate hominis queruntur, id potiſſimum queruntur, quòd non immortales, & ſempiterni ſint nati. Nemo enim, niſi ſenex, mori debet. Nempe ideo mori debet, quia Deus nõ eſt. Atqui mortalitas non poteſt cum immortalitate coniũgi. ſi enim mortalis eſt in ſenectute; immortalis eſſe in adoleſcentia non poteſt; nec eſt ab eo conditio mortis aliena, qui quandoque moriturus eſt; nec ulla immortalitas eſt, cui ſit terminus conſtitutus. Ita fit, ut & immortalitas excluſa in perpetuum, & ad tempus recepta mortalitas, hominem conſtituat in ea conditione, ut ſit in qualibet ætate mortalis. Quadrat igitur neceſſitas undique, nec debuiſſe aliter fieri, nec fas fuiſſe. Sed iſti rationem ſequentium non uident, quia ſemel errauerunt in ipſa ſumma. Excluſa enim de rebus humanis diuina prouidentia, neceſſario ſequebatur, ut omnia ſua ſponte ſint nata. Hinc inuenerunt illas minutorum ſeminum plagas, & concurſiones fortuitas; quia rerum originem non uidebant. In quas ſe anguſtias cum coniecissent; iam cogebat eos neceſſitas exiſtimare, animas cum corporibus naſci, et item cum corporibus extingui. aſſumpſerant enim, nihil fieri mente diuina. quod ipſum non aliter probare poterant, quàm ſi oſtenderent eſſe aliqua, in quibus uideretur prouidentiæ ratio claudicare. Reprehẽderunt igitur ea, in quibus uel maxime diuinitatem ſuam prouidentia mirabiliter expreſſit, ut illa, quæ retuli, de morbis, et immatura morte; cũ debuerint cogitare, his aſſumptis, quæ neceſſario ſequerẽtur. ſequuntur aũt illa, quæ dixi. ſi morbum non reciperent; neque tectis, neque ueſtibus indigerent. quid enim uentos, aut imbres, aut

frigora metuerent; quorum uis in eo eſt, ut morbos afferant? Idcirco enim accepit ſapientiam, ut aduerſus nocentia fragilitatem ſuam muniat. Sequitur neceſſario, ut quoniam retinendæ rationis cauſa morbos capit; etiam mortem ſemper accipiat; quia is, ad quem morbus nõ uenit, firmus ſit neceſſe eſt; infirmitas autem habet in ſe mortis conditionem; firmitas uero ubi fuerit, nec ſenectus locum poteſt habere, nec mors, quæ ſequitur ſenectutem. Præterea, ſi mors certæ cõſtituta eſſet ætati; fieret homo inſolentiſſimus, & humanitate omni careret. Nam fere iura omnia humanitatis, quibus inter nos cohæremus, ex metu, & conſcientia fragilitatis oriuntur. Denique imbecilliora, & timidiora quæque animalia congregantur; ut quoniã uiribus tueri ſe nequeunt, multitudine tueantur: fortiora uero ſolitudines appetunt, quoniam robore, uiribusq; confidunt. Homo quoque ſi eodem modo haberet ad propulſandã pericula ſuppetẽs robur; nec ullius alterius auxilio indigeret: quæ ſocietas eſſet? quæ reuerentia inter ſe? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid eſſet deterius homine? quid efferacius? quid immanius? Sed quoniam imbecillis eſt, nec per ſe poteſt ſine homine uiuere; ſocietatem appetit, ut uita communis & ornatior fiat, & tutior. Vides igitur omnem hominis rationem in eo maxime ſtare, quod nudus, fragiliſq; naſcitur, quod morbis afficitur, quod immatura morte multatur. Quæ ſi homini detrahantur; rationem quoq;, ac ſapientiam detrahi, neceſſe eſt. Sed nimis diu de rebus apertis diſputo; cum ſit liquidum, nihil ſine prouidentia nec factum eſſe unquam, nec fieri potuiſſe. De cuius operibus uniuerſis ſi nunc

libeat diſputare per ordinem, infinita materia eſt. Sed ego de uno corpore hominis tantum inſtitui dicere; ut in eo diuinæ prouidentiæ poteſtatem, quanta fuerit, oſtendam, his duntaxat in rebus, quæ ſunt comprehenſibiles, & apertæ: nam illa, quæ ſunt animæ; nec ſubijci oculis, nec comprehendi queunt. Nunc de ipſo uaſe hominis loquamur, quod uidemus. In principio, cum Deus fingeret animalia, noluit ea in rotundam formæ ſpeciem conglobare, atq; colligere; ut & moueri ad ambulandum, & flectere ſe in quamlibet partẽ facile poſſent: ſed ex ipſa corporis ſumma produxit caput: item produxit membra quædam longius, quæ uocantur pedes; ut alternis motibus ſolo fixa perducerẽt animal, quò mens tuliſſet, aut quò petendi cibi neceſſitas prouocaſſet. Ex ipſo autem uaſculo corporis quatuor fecit extãtia, bina poſterius; quæ ſunt in omnibus pedes: item bina capiti, et collo proxima; quæ uarios animantibus uſus prebent. In pecudibus enim, ac feris ſunt pedes poſterioribus ſimiles; in homine autem manus; quæ non ad ambulandum, ſed ad faciendum, operandumq; ſunt natæ. Eſt & tertium genus, in quo priora illa neque pedes, neq; manus ſunt; ſed alæ; in quibus pennæ per ordinem fixæ, uolandi exhibent uſum. Ita una fictio diuerſas ſpecies, et uſus habet. Atq; ut ipſam corporis craſſitudinem firmiter comprehenderent; maioribus, & breuibus oſſibus inuicem colligatis, quaſi catinam compegit, quam nos dicimus ſpinam; eamq; noluit ex uno, perpetuoq; oſſe formare, ne gradiendi, flectendiq; ſe facultatem animal non haberet. Ex eius parte quaſi media coſtas, ideſt tranſuerſa, & plana

oſſa porrexit in diuerſum; quibus clementer curuatis, & in ſe uelut in circulum pene conductis, interna uiſcera conteguntur, ut ea, quæ mollia, & minus ualida fieri opus erat, illius ſolidæ cratis amplexu poſſent eſſe munita. In ſumma uero conſtructionis eius, quam ſimilem nauis carinæ diximus, caput collocauit, in quo eſſet regimen totius animantis. datumq; illi hoc nomen eſt, ut quidem Varro ad Ciceronem ſcribit, quòd hinc capiant initium ſenſus, ac nerui. Ea uero, quæ diximus de corpore uel ambulandi, uel faciẽdi, uel uolandi cauſa eſſe producta; neque nimium longis, propter celerem mobilitatem; neque nimium breuibus, propter firmitatem, ſed & paucis, & magnis oſſibus conſtare uoluit. Aut enim bina ſunt, ut in homine; aut quaterna, ut in quadrupede; quæ tamen non fecit ſolida, ne ingradiendo pigritia, et grauitas retardaret; ſed cauata, & ad uigorem corporis conſeruandum medullis intrinſecus plena; eaq; rurſus nõ æqualiter porrecta finiuit; ſed ſummas eorum partes craſſioribus nodis cõglobauit, ut & ſubſtringi neruis facilius, & uerti tutius poſſent; unde ſunt uertibula nominata. Eos nodos firmiter ſolidatos leni quodam operculo texit; quod dicitur chartilago; ſcilicet, ut ſine attritu, & ſine ſenſu doloris aliquo flecterentur. eoſdem tamen non in unum modum formauit. alios enim fecit ſimplices, & in orbem rotundos, in ijs duntaxat articulis, in quibus moueri membra in omnes partes oportebat, ut in ſcapulis; quoniam manus utrolibet agitari, & contorqueri neceſſarium eſt: alios autem latos, & æquales, & in unam partem rotundos, & in his utiq; locis, ubi

tantummodo curuari membra oportebat, ut in genibus, & in cubitis, & in manibus ipſis. Nam *ſicut manus ex loco, unde oriuntur à corpore, ubique uerſus moueri, ſpecioſum ſimul, & utile fuit: ſic profecto, ſi hoc idem etiam cubitis accederet, & ſuperuacuus eſſet huiuſmodi motus, & turpis.* Iam *enim manus amiſſa dignitate, quam nunc habet, mobilitate nimia proboſcidi ſimilis uideretur; eſſetq́; homo plane anguimanus. quod genus in illa immaniſſima bellua mirabiliter effectum eſt.* Deus *enim, qui prouidentiam, & poteſtatem ſuam multarum rerum mirabili uarietate uoluit oſtendere; quoniam caput eius animalis non tam longe porrexerat, ut terram poſſet ore contingere, quòd erat futurum horribile, atque tetrum; & quia os ipſum profuſis dentibus ſic armauerat, ut etiã ſi contingeret, paſcendi tamen facultatem dentes adimerent: produxit inter eos à ſumma fronte molle, ac flexibile mẽbrum, quo prendere, quo tenere quodlibet poſſet; ut rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo, uel ceruicis breuitas non impediret.* Non *poſſum hoc loco teneri, quo minus* Epicuri *ſtultitiam rurſum coarguam. illius enim ſunt omnia, quæ delirat* Lucretius. *qui, ut oſtenderet animalia non artificio aliquo diuinæ mentis, ſed, ut ſolet, fortuito eſſe nata; dixit, in principio mundi alias quaſdam innumerabiles animantes miranda ſpecie, & magnitudine fuiſſe natas; ſed eas permanere non potuiſſe, quòd illas aut ſumendi cibi facultas, aut coeundi, generandiq́; ratio defeciſſet.* Videlicet *ut & atomis ſuis locum faceret per infinitum, & inane uolitantibus diuinam prouidentiam uoluit ex=*

cludere. Sed cum uideret, in omnibus, quæ ſpirant, mirabilem prouidentiæ ineſſe rationem: quod malum uanitatis erat, dicere, fuiſſe animalia prodigioſa, in quibus ratio ceſſaſſet? Quoniam igitur omnia, quæ uidemus, cum ratione nata ſunt; id enim ipſum naſci, efficere niſi ratio non poteſt: manifeſtum eſt, nihil omnino rationis expers potuiſſe generari. At enim prouiſum eſt in ſingulis quibusq; fingendis, quatenus & miniſterio membrorum ad neceſſaria uitæ uteretur; & quatenus adiugatis corporibus edita ſoboles, uniuerſas generatim conſeruaret animantes. Nam ſi peritus architectus, cum magnum aliquod ædificium facere conſtituit; primo omnium cogitat, quæ ſumma perfecti ædificij futura ſit; et ante emetitur, quem locum leue pondus expectet; ubi magni operis ſtatura ſit moles; quæ columnarum interualla; qui, aut ubi aquarum cadentium decurſus, & exitus, et receptacula; hæc inquam prius præuidet, ut quæcunque ſunt perfecto operi iam neceſſaria, cum ipſis fundamentis pariter ordiatur: cur Deũ quiſquã putet machinandis animalibus non ante prouidiſſe, quæ ad uiuendum neceſſaria eſſent, quàm ipſam uitam daret? Quæ utique conſtare non poſſet, niſi prius effecta eſſent quibus conſtat. Videbat igitur Epicurus in corporibus animalium diuinæ rationis ſolertiam; ſed ut efficeret, quod ante imprudenter aſſumpſerat, adiecit aliud deliramentum ſuperiori congruens. Dixit enim, neq; oculos ad uidendum eſſe natos, neque aures ad audiendum, neq; pedes ad ambulandũ; quoniam mẽbra hæc prius nata ſunt, quàm eſſet uſus uidendi, & audiendi, & ambulandi; ſed horum omnia

officia ex natis extitiſſe. Vereor, ne huiuſmodi portenta, & ridicula refutare, non minus ineptum eſſe uideatur. Sed libet ineptire; quoniam cum inepto agimus; ne ſe ille nimis argutum putet. Quid ais Epicure? Non ſunt ad uidendum oculi nati? Cur igitur uident? Poſtea, inquit, uſus eorum apparuit. Videndi ergo cauſa nati ſunt; ſiquidem nihil poſſunt aliud, quàm uidere. Item membra cætera cuius rei cauſa nata ſint, ipſe uſus oſtendit. qui utiq; nullo modo poſſet exiſtere; niſi eſſent membra omnia tam ordinate, tam prouidenter effecta, ut uſum poſſent habere. Quid enim, ſi dicas aues nó ad uolandum eſſe natas, neque feras ad ſæuiendum, neque piſces ad natandum, neq; homines ad ſapiendum; cum appareat ei naturæ, officioq; ſeruire animantes, ad quod ſunt quæq; generatæ? Sed uidelicet qui ſummam ueritatis amiſit, ſemper erret neceſſe eſt. Si enim non prouidentia, ſed fortuitis atomorum concurſionibus naſcuntur omnia; cur nũquam fortuito accidit, ſic coire illa principia, ut efficerent animal eiuſmodi, quod naribus potius audiret, odoraret oculis, auribus cerneret? Si enim primordia nullum genus poſitionis inexpertum relinquunt; oportuit eiuſmodi quotidie móſtra generari, in quibus membrorum ordo præpoſterus, & uſus longe diuerſus exiſteret. Cum uero uniuerſa genera, & uniuerſa quoq; membra leges ſuas, & ordines, & uſus ſibi attributos tueantur: manifeſtum eſt, nihil fortuito eſſe factum, quoniam diuinæ rationis diſpoſitio perpetua ſeruatur. Verum alias refellemus Epicurum: nunc de prouidentia (ut cœpimus) diſſeramus. Deus igitur ſolidamenta cor-

poris,quæ oſſa dicuntur, nodata, & adiuncta inuicem neruis alligauit, atque conſtrinxit; quibus mens, ſi excurrere, aut reſiſtere uelit, tanquam retinaculis uteretur; et quidem nullo labore, nulloq; conatu, ſed minimo nutu totius corporis molem temperaret, ac flecteret. Hæc autem uiſceribus operuit, ut quencunque locum decebat, utq; ſolida oſſa concluſa tegerent. Item uiſceribus ipſis uenas admiſcuit quaſi riuos per corpus omne diuiſos; per quos diſcurrens humor, & ſanguis, uniuerſa membra ſuccis uitalibus irrigaret; & ea uiſcera formata in eũ modũ, qui unicuiq; generi, ac loco aptus fuit, ſuperiecta pelle contexit: quã uel ſola pulchritudine decorauit; uel ſetis adoperuit; uel ſquamis muniuit; uel plumis inſignibus adornauit. Illud uero commentũ Dei mirabile, quòd una diſpoſitio, & unus habitus innumerabiles animantiũ perferat uarietates. Nam in omnibus fere, quæ ſpirant, eadẽ ſeries, & ordo membrorum eſt. Primũ enim caput, & huic annexa ceruix. Item collo pectus adiunctum, et ex eo prominentes armi, adhærens pectori uenter. Item uentri ſubnexa genitalia. Vltimo loco femora, pedeſq;. Nec ſolũ membra ſuũ tenorem, ac ſitum in omnibus ſeruãt ſed etiam partes membrorum. Nam in uno capite ipſo certam ſedẽ poſſident aures, certam oculi, nares item, os quoq;, & in ore dentes, & lingua. Quæ omnia cum ſint eadem in omnibus animantibus; tamen infinita, et multiplex diuerſitas figurarum eſt; quòd ea, quæ dixi aut productiora, aut cõtractiora lineamẽtis uarie differentibus cõprehenſa ſunt. Quid illud? Non ne diuinũ quòd in tanta uiuentiũ multitudine unũquodq; animal

in ſuo genere, & ſpecie pulcherrimum eſt? ut ſiquid uiciſſim de altero in alterum transferatur; nihil impeditius ad utilitatem, nihil deformius ad aſpectum uideri neceſſe ſit: ut ſi elephanto ceruicẽ prolixam tribuas, aut camelo breuem; uel ſi ſerpentibus pedes, aut pilos addas; in quibus porrecti æqualiter corporis longitudo nihil aliud exhibeat, niſi ut maculis terga diſtincti, & ſquamarum leuitate ſuffulti, in lubricos tractus ſinuoſis flexibus laberentur. In quadrupedibus autem idem opifex contextum ſpinæ à ſummo capite deductũ, longius extra corpus eduxit, & acuminauit in caudam; ut obſcœnæ corporis partes uel propter fœditatem tegerentur, uel propter teneritudinem munirentur; ut animalia quædam minuta, & nocentia motu eius arcerẽtur à corpore. quod membrum ſi detrahes; imperfectũ fit animal, ac debile. Vbi autem ratio, et manus eſt; nõ eſt id tam neceſſarium, quàm indumentum pilorum. adeo in ſuo quoq; genere aptiſſime congruunt; ut neque nudo quadrupede, neq; homine tecto excogitari quicquã turpius poſſit. Cum tamen ipſa nuditas hominis mire ad pulchritudinem ualeat; non tamen etiam capiti congruebat. quanta enim in eo futura deformitas eſſet, ex caluitio apparet. texit ergo illud pilo: et quia in ſummo futurum erat; quaſi ſummum ædificij culmen ornauit. qui ornatus non eſt in orbem coactus, aut in figuram pilei teres factus, ne quibuſdam partibus nudis eſſet informis; ſed alibi infuſus, alibi retractus pro cuiuslibet loci decentia. Frons ergo uallata per circuitũ, & temporibus effuſi ante aures capilli, et earum ſummæ partes in coronæ modũ cinctæ, & occipitiũ omne

contectum

contectum, ſpeciem miri decoris oſtentant. Iam, *barbæ ratio incredibile eſt quantum conferat ad dignoſcendã corporum maturitatem, uel ad differentiam ſexus, uel ad decorẽ uirilitatis, ac roboris; ut uideatur omnino non conſtatura fuiſſe totius corporis ratio, ſi quicquam aliter eſſet effectum.* Nunc *rationem totius hominis oſtendam; ſingulorumq́; membrorum, quæ in corpore apertæ, aut opertæ ſunt, utilitates, et habitus explicabo.* Cum *igitur ſtatuiſſet* Deus *ex omnibus animalibus ſolum hominẽ facere cœleſtem, cætera uniuerſa terrena; hunc ad cœli contemplationem rigidum erexit, bipedemq́; conſtituit, ſcilicet ut eadem ſpectaret, unde illi origo eſt; illa uero depreſſit ad terram; ut quia nulla his immortalitatis expectatio eſt, toto corpore in humũ proiecta, uentri, pabuloq́; ſeruirẽt.* Hominis *itaq; ſolius recta ratio, & ſublimis ſtatus, & uultus* Deo *patri cõmunis, ac proximus, originem ſuam, fictoremq́; teſtatur.* Eius *prope diuina mens, quia non tantum animantum, quæ ſunt in terra, ſed etiam ſui corporis eſt ſortita dominatum; in ſummo capite collocata, tanquam in arce ſublimis ſpeculatur omnia, & contuetur.* Hãc *eius aulam* Deus *non obductam, porrectamq́; formauit, ut in mutis animalibus; ſed orbi, & globo ſimilem; qđ orbis rotunditas perfectæ rationis eſt, ac figuræ.* Eo *igitur mens, & ignis ille diuinus tanquam cœlo tegitur. cuius cum ſummum faſtigium naturali ueſte texiſſet; priorem partem, quæ dicitur facies, neceſſarijs membrorum miniſterijs & inſtruxit pariter, & ornauit.* Ac *primum oculorum orbes concauis foraminibus concluſit; à quo foratu frontem nominatam* Varro *exiſtimauit: & eos*

neq; minus, neq; amplius, quã duos eſſe uoluit; qđ ad ſpeciem nullus eſt perfectior numerus, quã duorum; ſicut & aures duas; quarum duplicitas incredibile eſt quantam pulchritudinem præ ſe ferat; qđ tum pars utraq; ſimilitudine ornata eſt, tum ut uenie͂tes altrinſecus uoces facilius colligantur. nã & forma ipſa mirandum in modũ ficta; quòd earum foramina uoluit eſſe nuda, & inobſepta; quòd & minus decorũ, & minus utile fuiſſet; quoniam ſimplicium cauernarum anguſtias præteruolare uox poſſet, & ſpargi, niſi perceptam per cauos ſinus, & repercuſſu retẽta foramina ipſa conueherent, illis ſimilia uaſculis, quibus impoſitis ſolent anguſtiora uaſa compleri. Eas igitur aures, quibus eſt inditum nomen à uocibus hauriẽdis (unde Virgilius,

Vocem'q; his auribus hauſi.

quia uocem ipſam Græci αὐδὴν uocant ab auditu, per immutationem literæ, aures uelut audes ſunt nominatæ) noluit Deus artifex mollibus pelliculis informare, ne pulchritudinem demerent pẽdulæ, atque flaccentes; neque duris, ac ſolidis oſſibus, ne ad uſum inhabiles eſſent, immobiles, ac rigentes; ſed, quod eſſet horum medium, excogitauit; ut eas chartilago mollior alligaret, & haberent aptam ſimul, & flexibilem firmitatem. In his audiendi tantum officium conſtitutum eſt, ſicut in oculis uidendi. quorum præcipue inexplicabilis eſt, ac mira ſubtilitas; quia eorum orbes gemmarum ſimilitudinem præferentes, ab ea parte, qua uidendum fuit, membranis perlucentibus texit; ut imagines rerum contra poſitarum, tanquam in ſpeculo refulgentes ad ſenſum intimum penetrarent. Per

eas igitur membranas ſenſus ille, qui dicitur mens, ea, quæ ſunt foris, tranſpiciat: ne forte exiſtimes aut imaginum incurſione nos cernere (ut philoſophi dixerunt) quoniam uidendi officium in eo debet eſſe, quod uidet; non in eo, quod uidetur; aut intentione aëris, cum acie, aut effuſione radiorum: quoniam, ſi ita eſſet, tardius, quàm oculis aduertimus, uideremus; donec intentus aër cum acie, aut effuſi radij ad id, quod uidendum eſſet, peruenirent. Cum autem uideamus eodem momento temporis; plerunque uero aliud agentes, nihilo minus tamen uniuerſa, quæ contra ſunt poſita, intueamur: uerius, & manifeſtius eſt mentem eſſe, quæ per oculos ea, quæ ſunt oppoſita, tranſpiciat quaſi per feneſtras lucente uitro, aut ſpeculari lapide obductas. Et idcirco mens, & uoluntas ex oculis ſæpe dignoſcitur. Quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptiſſimo uſus eſt argumento. Si enim mens, inquit, per oculos uidet; erutis, & effoſſis oculis magis uideret; quoniam euulſæ cum poſtibus fores, plus inferunt luminis, quàm ſi fuerint obductæ. Nimirum ipſi, uel potius Epicuro, qui eũ docuit, effoſſi oculi erant, ne uiderent, effoſſos orbes, et ruptas oculorum fibras, & fluentem per uenas ſanguinem, & creſcentes ex uulneribus carnes, & obductas ad ultimum cicatrices nihil poſſe lucis admittere, niſi forte auribus oculos ſimiles naſci uolebant; ut non tam oculis, quàm foraminibus cerneremus. quo nihil ad ſpeciem fœdius, ad uiſum inutilius fieri poteſt. Quantulum enim uidere poſſemus, ſi mens ab intimis penetralibus capitis per exiguas cauernarum rimulas attenderet; ut ſiquis uellet tranſpicere per cicutam, non plus

profecto cernat, quàm acutæ ipſius capacitas comprehendat. Itaq; ad uidendum membris potius in orbem conglobatis opus fuit; ut uiſus in latum ſpargeretur; & quæ in primori facie adhærerent, ut libere poſſent omnia contueri. Ergo ineffabilis diuinæ prouidentiæ uirtus fecit duos ſimillimos orbes; eoſq; ita deuinxit, ut nõ in totum conuerti, ſed moueri tamen, ac flecti cum modo poſſent. Orbes autem ipſos humoris puri, ac liquidi plenos eſſe uoluit; in quorum media parte ſcintillæ luminum concluſæ tenerentur, quas pupillas nuncupamus; in quibus puris, ac ſubtilibus cernendi ſenſus, ac ratio continetur. Per eos igitur orbes ſeipſam mens intendit, ut uideat; miráq; ratione in unum miſcetur, & coniungitur amborum luminum uiſus. Libet hoc loco illorum reprehendere uanitatem, qui dum uolunt oſtendere ſenſus falſos eſſe, multa colligunt, in quibus oculi fallantur; inter quæ illud etiam, quòd furioſis, & ebrijs omnia duplicia uideantur. quaſi uero eius erroris obſcura ſit cauſa. Ideo enim fit, quia duo ſunt oculi. Sed quomodo id fiat, accipe. Viſus oculorum intentione animi conſtat. Itaq; quoniam mens (ut ſupra dictum eſt) oculis tanquam feneſtris utitur; non tantum hoc ebrijs, aut inſanis accidit, ſed etiam ſanis, ac ſobrijs. Nam ſi aliquid nimis propius admoueas, duplex uidebitur. certum eſt enim interuallum, ac ſpatium, quo acies oculorum coit. Item ſi retrorſum auoces animum, quaſi ad cogitandum; & intentionem mentis relaxes; cum acies oculi utriuſque diducitur, tunc ſinguli uidere incipiunt ſeparatim. Si animum rurſus intenderis, aciemq; direxeris; coit in unũ, quicquid duplex

uidebatur. Quid ergo mirum, ſi mens ueneno, ac potentia uini diſſoluta, dirigere ſe non poteſt ad uidendũ, ſicut ne pedes quidem ad ambulandum, neruis ſtupeſcentibus debiles? aut ſi uis furoris in cerebrum ſæuiës, concordiam diſiungit oculorum? Quod adeo uerum eſt; ut luſcis hominibus, ſi aut inſani, aut ebrij fiant, nullo pacto poſſit accidere, ut aliquid duplex uideant. Quare ſi ratio apparet, cur illi falluntur; manifeſtum eſt, non eſſe falſos ſenſus; qui aut non falluntur, ſi ſint puri, & integri; aut ſi falluntur, mens tamen non fallitur, quæ illorum nouit errorem. Sed nos ad Dei opera reuertamur. Vt igitur oculi munitiores eſſent ab iniuria, aliorum tegminibus occuluit; unde oculos dictos eſſe, Varroni placet. Nam & ipſæ palpebræ, quibus mobilitas ineſt, palpitatio uocabulum tribuit; pilis in ordine ſtantibus uallatæ, ſeptum oculis decentiſſimum præbent. Quarum motus aſſiduus incomprehenſibili celeritate concurrens, & uidendi tenorem non impedit, & reficit obtutum. Acies enim, ideſt mẽbrana illa perlucens, quam ſiccari, & obdureſcere non oportet; niſi humore aſſiduo terſa pure niteat, obſoleſcit. Quid ipſa ſuperciliorum faſtigia pilis breuibus adornata? non'ne quaſi aggeribus & munimentum oculis, nequid ſuperne incidat, & ſpeciem ſimul præſtant? Ex quorum confinio naſus exoriens, & ueluti æquali porrectus iugo, utranque aciem ſimul et diſcernit, & munit. Inferius quoque genarum non indecens tumor, in ſimilitudinem collium leniter exurgens, ab omni parte oculos efficit tutiores; prouiſum'q; eſt ab artifice ſummo, ut ſiquis forte uehementior ictus extite-

rit, eminentibus repellatur. Naſi uero pars ſuperior uſq; ad medium ſolida formata eſt; inferior autem chartilagine adhæret molli, ita ut ad uſum digitorum poſſit eſſe tractabilis. In hoc autem, quanuis ſimplici, membro tria ſunt officia conſtituta, unum ducendi ſpiritus, alterum capiendi odoris, tertiũ ut per eius cauernas purgamenta cerebri defluant. quas ipſe deus tam mirabili, quàm diuina ratione molitus eſt; ut tamen hiatus ipſe naſi, oris ſpeciem non deformaret. Quod erat plane futurum, ſi ſimplex foramen pateret. At id uelut pariete per medium ducto interſepſit, atque diuiſit, fecitq; ipſa duplicitate pulcherrimũ. Ex quo intelligitur, quãtum dualis numerus una, & ſimplici compage ſolidatus, ad rerum ualeat perfectionem. Nam cum ſit corpus unum; tamen totum ex ſimplicibus membris cõſtare non poterat, niſi ut eſſent partes uel dextræ, uel ſiniſtræ. Itaq; ut pedes duo, & item manus, non tantum ad utilitatem aliquam, uſum'q; uel gradiendi, uel faciendi ualent; ſed & habitum, decorem'q; admirabilem conferunt: ſic & in capite, quod totius diuini operis quaſi culmen eſt, & auditus in duas aures, & uiſus in duas acies, & odoratio in duas nares à ſummo artifice diuiſa eſt; quia cerebrum, in quo ſentiendi ratio eſt, q̃uis ſit unum, tamen in duas partes membrana interueniente diſcretum eſt. ſed & cor, quod ſapientiæ domicilium uidetur, licet ſit unum, duos tamen intrinſecus ſinus habet; quibus fontes uiui ſanguinis continentur, ſepto intercedente diuiſi: ut ſicut in ipſo mundo ſumma rerum uel de ſimplici duplex, uel de duplici ſimplex & gubernat, & continet totum; ita in corpore

de duobus uniuerſa compacta, indiſſociabilem prætenderent unitatē. Oris quoq; ſpecies, & rictus ex tranſuerſo patefactus, q̄ utilis, q̄ decens ſit, enarrari non pót. cuius uſus in duobus conſtat officijs, ſumendi uictus, et eloquendi. Lingua intus incluſa; quæ uocem motibus ſuis in uerba diſcernit, & eſt interpres animi; nec tñ ſola poteſt per ſe eloquendi munus implere, niſi acumen ſuum palato illiſerit, niſi adiuta uel offenſione dentiū, uel compreſſione labiorum. dentes tamen plus conferūt ad loquendum. nam & infantes non ante incipiunt fari, q̄ dentes habuerint; & ſenes amiſſis dentibus ita balbutiunt, ut ad infantiam reuoluti denuo eſſe uideantur. Sed hæc ad hominem ſolum pertinent, aut ad aues; in quibus acuminata, et uibrata certis motibus lingua, innumerabiles cantuum flexiones, & ſonorum uarios modos exprimit. Habet præterea & aliud officium; quo in omnibus, ſed tamē ſolo in mutis utitur; quod contritos, & commolitos dentibus cibos colligit, & conglobatos ui ſua deprimit, & tranſmittit ad uentrem. Itaq; Varro à ligando cibo putat linguæ nomen impoſitū. Beſtias etiā potu adiuuat. protenta enim, cauataq; hauriunt aquam; eamq; comprehenſam linguæ ſinu, ne tarditate, ac mora defluat, ad palatum celeri mobilitate complodunt. Hæc itaque palati concauo tanquam teſtudine tegitur; eamq; dentium ordine ſepiens Deus quaſi muro circumuallauit. Dentes autem ipſos, ne nudi, ac reſtricti magis horrori, quàm ornamento eſſent, gingiuis mollibus, quæ à gignendis dentibus nominantur, ac deinde labiorum tegminibus honeſtauit. quorum durities, ſicut in molari lapide, maior eſt, et aſpe-

rior, quàm in cæteris oſſibus, aut ad conterendos cibos, pabulumq; ſufficerent. Labra ipſa, quæ quaſi antea cohærebant, quàm decenter intercidit; quorum ſuperius ſub ipſa medietate narium, lacuna quadam leui, quaſi ualle ſignauit; inferius, honeſtatis gratia foras molliter explicauit. Nam quod attinet ad ſaporem capiendum; fallitur, quiſquis hunc ſenſum palato ineſſe arbitratur. lingua eſt enim, qua ſapores ſentiuntur; nec tamen tota. nam partes eius, quæ ſunt ab utroq; latere teneriores, ſaporem ſubtiliſſimis ſenſibus trahunt. et cum neq; ex cibo quicquam, neq; ex potione minuatur; tamen inenarrabili modo penetrat ad ſenſum ſapor eadem ratione, qua nihil de quacunq; materia odoris decerpit. Cætera quàm decora ſint, uix exprimi poteſt. Deductum clementer à genis mentum, & ita inferius concluſum, ut acumen eius extremum ſignare uideatur leuiter impreſſa diuiſio: rigidum, ac teres collum; quo ſcapulæ uelut mollibus iugis à ceruice demiſſæ: ualida, & ſubſtricta neruis ad fortitudinem brachia: toris inſignibus extentum lacertorum ingens robur: utilis, ac decens flexura cubitorum. Quid dicã de manibus, rationis, ac ſapientiæ miniſtris? quas ſolertiſſimus artifex plano, ac modice concauo ſinu fictas, ut ſiquid tenendum ſit, apte poſſit inſidere; in digitos terminauit. in quibus difficile eſt expedire, utrum'ne ſpecies, an utilitas maior ſit. Nam & numerus perfectus, ac plenus; & ordo, ac gradus decentiſſimus; & articulorum parium curuatura flexibilis; & forma unguium rotunda, concauis tegminibus digitorum faſtigia comprehendens, atque firmans, ne mollitudo carnis in tenendo cederet,

magnum præbet ornatum. Illud uero ad uſum miris modis habile; q̄d unus à cæteris ſeparatus, cum ipſa manu oritur, & in diuerſum maturius finditur. qui ſe uelut obuiū cæteris præbēs, oēm tenendi, faciendiq; rationem uel ſolus, uel præcipue poſſidet, tanquam rector omnium, atque moderator. unde etiam pollicis nomen accepit; quòd ui, & poteſtate inter cæteros polleat. Duos quidem articulos extantes habet, non, ut alij, trinos; ſed unus ad manus carnem nectitur pulchritudinis gratia. Si enim fuiſſet tribus articulis & ipſe diſcretus; fœda, & indecora ſpecies ademiſſet manibus honeſtatem. Nā pectoris latitudo ſublimis, & expoſita oculis, mirabilem præſefert habitus ſui dignitatem. Cuius hæc cauſa eſt, q̄d uidetur hominem ſolum Deus ueluti ſupinum formaſſe (nam fere nullum animal iacere in tergum poteſt) mutas autem animantes quaſi alterno latere iacentes finxiſſe, atque ad terram compreſſiſſe. Idcirco illis anguſtum pectus, & ab aſpectu remotum, & ad terram uerſus ſubiectum; homini autem patens, & rectum; quia plenum rationis à cœlo datum, humile, aut indecens eſſe non debuit. Papillæ quoque leuiter eminentes, & fuſcioribus, ac paruis orbibus coronatæ, non nihil addunt uenuſtatis, fœminis ad alendos fœtus datæ, maribus ad ſolum decus; ne informe pectus, & quaſi mutilum uideretur. Huic ſubdita eſt planicies uentris, quā mediam fere umbilicus non indecenti nota ſignat, ad hoc factus, ut per eum fœtus, dum eſt in utero, nutriatur. Sequitur neceſſario, ut de internis quoq; uiſceribus dicere incipiam. quibus non pulchritudo, quia ſunt abdita, ſed utilitas incredibilis

attributa eſt; quoniam opus fuerat, ut terrenum hoc corpus ſucco aliquo, de cibis, ac potibus aleretur, ſicut terra ipſa imbribus, ac pruinis. Prouidentiſſimus artifex in medio eius receptaculum cibis fecit; quibus concoctis & liquefactis, uitales ſuccos membris omnibus diſpertiret. Sed cum homo conſtet ex corpore, atque anima; illud, quod ſupra dixi, receptaculum ſoli corpori præſtat alimentum; animæ uero aliam ſedem dedit. Fecit enim genus quoddam uiſcerum molle, atque rarum, quod pulmonem uocamus; in quod ſpiritus reciproca uiciſſitudine commearet; eumq́; non in uteri modũ finxit, ne effunderetur ſimul ſpiritus, aut inflaret ſimul. ideoq́; ne plenum quidem uiſcus effecit, ſed inflabile, atq; aëris capax; ut paulatim ſpiritum reciperet, dum uitalis uentus per illam ſpargitur raritatem; & eundẽ rurſus paulatim redderet, dum ſe ex illo explicat. ipſa enim uiciſſitudo flandi, & ſpirandi reſpirandiq́; tractus, uitam ſuſtentat in corpore. Quoniam ergo duo ſunt in homine receptacula, unum aëris, qđ alit animam, alterum ciborum, quod alit corpus, ut flecti ceruix, ac moueri facile poſſit: duas eſſe per collum fiſtulas neceſſe eſt, cibalem, ac ſpiritalem; quarum ſuperior ab ore ad uentrem ferat, inferior à naribus ad pulmonẽm. Quarum ratio, & natura diuerſa eſt. Ille enim, qui eſt ab ore tranſitus, mollis effectus eſt, & qui ſemper clauſus cohæreat ſibi, ſicut os ipſum; quoniam potus, & cibus dimota & patefacta gula, quia corporales ſunt. ſpatium ſibi tranſmeandi faciunt. Spiritus contra, qui eſt incorporalis, ac tenuis, quia ſpatium ſibi facere non poterat, accepit uiam patentem, quæ uocatur

gurgulio. Is conſtat ex oſſibus flexuoſis, ac mollibus, quaſi ex annulis in cicutæ modum inuicem compactis, & cohærentibus; patetq; ſemper hinc tranſitus. Nullam enim requiem meandi habere ſpiritus poteſt; quia is, qui ſemper commeat, demiſſa utiliter de cerebro mẽbri portione, cui uua nomen eſt, uelut occurſu quodam refrenatur; ne aut teneritudinem domicilij cum impetu ueniens attracta peſtilenti aura corrumpat; aut totam nocendi uiolentiã internis receptaculis perferat. ideoq; etiam nares breuiter ſunt apertæ; quæ idcirco ſic nominantur, quia per eas uel odor, uel ſpiritus nare non deſinit. Tamen hæc fiſtula ſpiritalis non tantum ad nares, uerum ad os quoque iter patet in extremis palati regionibus, ubi ſe colles fauci um ſpectantes unam tollere incipiunt in tumorem. Cuius rei cauſa, & ratio non obſcura eſt. loquendi enim facultatem non haberemus, ſi ſicut gulæ iter ad os tantum, ita gurgulio ad nares tantum pateret. Aperuit igitur uiam uoci diuina ſolertia ex illa fiſtula ſpiritali; ut poſſet lingua miniſterio ſuo fungi; & uocis ipſius inoffenſum tenorem, pulſibus ſuis in uerba cõcidere. Qui meatus, ſi aliquo modo interceptus ſit, mutum faciat neceſſe eſt. Errat enim profecto quiſquis aliã cauſam putat, cur homines muti ſint. Non enim (ut uulgo creditur) uinctam gerũt linguam; ſed ij uocalem illum ſpiritum per nares, quaſi mugientes profundunt, qđ uoci tranſitus ad os aut nullus omnino eſt, aut nõ ſic patens, ut plenã uocem poſſit emittere. Quod plerunq; natura fit; aliquando etiã caſu accidit, ut morbo aliquo hic aditus obſeptus uocem non tranſmittat ad linguam, faciatq; de loquentibus

Gurgulio.
ſpiritus meatus
nares
fiſtula ſpiritalis.
loquela
uela
mutus

mutos. Quod cum acciderit; auditum quoq; obſtrui, neceſſe eſt; ut quia uocem emittere non poteſt, ne admittere quidem poſſit. Loquēdi ergo cauſa patefactus eſt hic meatus. Illud quoq; præſtat, ut in lauacris celebrandis, quia nares calorem ferre non poſſunt, aër feruens ore ducatur. Item ſi forte ſpiramēta narium frigoris pituita præcluſerit; per os auram trahere poſſumus; ne obſtructa meandi facultate, ſpiritus ſtranguletur. Cibi uero in aluum recepti, et cum potus humore permiſti, cum iam calore percocti fuerint, eorum ſuccus inenarrabili modo per membra diffuſus, irrigat uniuerſum corpus, & uegetat. Inteſtinorum quoque multiplices ſpiræ, ac longitudo in ſe conuoluta, & uno tantū ſubſtricta uinculo, quā mirificum Dei opus eſt? Nam ubi maceratos ex ſe cibos aluus emiſerit; paulatim per illos internorum anfractus extruduntur; ut quicquid ipſis ineſt ſucci, quo corpus alitur, membris omnibus diuidatur. Et tamen ne qui forte obhæreant, ac reſiſtant; quod fieri poterat propter ipſorum uoluminum flexiones in ſe ſæpe redeuntes, & fieri ſine pernicie non poterat; oppleuit ea intrinſecus craſſiore ſucco; ut purgamēta illa uētris ad exitus ſuos facilius per lubricū mitterentur. Illa quoq; ratio ſubtiliſſima eſt; qđ ueſica, cuius uſum uolucres non habent, cum ſit ab inteſtinis ſeparata, nec ullā habeat fiſtulam, qua ex illis urinam trahat; completur tamen, & humore diſtenditur. Id quomodo fiat, nō eſt difficile peruidere. Inteſtinorum. n. partes, quæ ab aluo cibum, potum'q; ſuſcipiunt; patentiores ſunt, quā cæteræ ſpiræ, & multo tenuiores. Hæ ueſicam circumplectuntur, & continent. ad quas partes cum potus, & cibus

miſta peruenerint; fimum quidem craſſius fit, et trāſmeat; humor autem omnis per illam teneritudinē percolatur; eumq́; ueſicas, cuius æque tenuis, ſubtiliſq́; membrana eſt, abſorbet, & colligit, ut foras, qua natura exitum patefecit, emittat. De utero quoq;, & conceptione, quoniam de internis loquimur, dici neceſſe eſt, nequid præteriſſe uideamur. quæ quanquam in operto latent; ſenſus tamen, atque intelligentiam latere nō poſſunt. Vena in maribus, quæ ſemen continet, duplex eſt, paulo interior, quàm illud humoris obſcœni receptaculum. Sicut enim renes duo ſunt, itemq́; teſtes; ita & uenæ ſeminales duæ, in una tantum compage cohærentes: quod uidemus in corporibus animalium, cum interfecta patefiunt. ſed illa dexterior maſculinum continet ſemen, ſiniſterior fœmininum; & ideo in toto corpore pars dextra maſculina eſt, ſiniſtra uero fœminina. Ipſum ſemen quidam putant ex medullis tantum, quidam ex omni corpore ad uenam genitalem confluere, ibiq; concreſcere. Sed hoc humana mens quo modo fiat, non poteſt comprehendere. Item in fœminis uterus in duas ſe diuidit partes; quæ in diuerſum diffuſæ, ac reflexæ circumplicantur, ſicut arietis cornua. Quæ pars in dextram retorquetur, maſculina eſt; quæ in ſiniſtram, fœminina. Conceptum igitur Varro, & Ariſtoteles ſic fieri arbitrantur. Aiunt enim, non tantum maribus ineſſe ſemen, uerum etiam fœminis; et inde plerūq; matribus ſimiles procreari; ſed earum ſemen ſanguine eſſe purgatum: quod ſi recte cū uirili mistum ſit; utraque concreta, & ſimul coagulata informari: et primum quidem cor hominis confingi; qđ in

eo ſit & uita homines, & ſapientia: deniq; totum opus quadrageſimo die conſumari. Ex *abortionibus hæc fortaſſe collecta ſunt.* In *auium tñ fœtibus primum oculos fingi, dubiũ non eſt; quod in ouis ſæpe deprehendimus.* V*nde fieri non poſſe arbitror, quin fictio à capite ſumat exordium.* S*imilitudines aũt in corporibus filiorũ ſic fieri putant: Cũ ſemina inter ſe permiſta coaleſcũt; ſi uirile ſuperauerit, patri ſimilem prouenire ſiue marem, ſeu fœminam: ſi muliebre præualuerit; progeniem cuiuſq; ſexus ad imaginem reſpondere maternam. id autem præualet è duobus, quod fuerit uberius. alterum enim quodãmodo amplectitur, ac includit.* H*inc plerũq; fieri ſolet, ut unius tm̃ lineamenta prætendant.* S*i uero æqua fuerit ex pari ſemine permiſtio; figuras quoq; miſceri; ut ſoboles illa communis aut neutrum referre uideatur, quia totum ex altero non habet; aut utrunq;, quia partem de ſingulis mutuata eſt.* N*am in corporibus animalium uidemus aut confundi parẽtum colores, ac fieri tertiũ neutri generãtiũ ſimile; aut utriuſq; ſic exprimi, ut diſcoloribus membris per omne corpus concors miſtura narietur.* D*iſpares quoque naturæ hoc modo fieri putantur.* C*um forte in læuam uteri partem maſculinæ ſtirpis ſemen inciderit; marem quidẽ gigni, opinatio eſt; ſed quia ſit in fœminina parte conceptus, aliquid in ſe habere fœmineum, ſupra q̃ decus uirile patiatur, uel formam inſignem, uel nimium candorem, uel corporis leuitatem, uel artus delicatos, uel ſtaturam breuem, uel uocem gracilem, uel animum imbecillum, uel ex his plura.* I*tem ſi partem in dextram ſemen fœminini ſexus influxerit; fœminam quidem procreari;*

ſed quoniam in maſculina parte concepta ſit, habere in ſe aliquid uirilitatis, ultra quàm ſexus ratio permittat, aut ualida membra, aut immoderatam longitudinem, aut fuſcum colorem, aut hiſpidã faciem, aut uultum indecorum, aut uocem robuſtam, aut animum audacem, aut ex his plura. Si uero maſculinum in dexteram, fœmininum in ſiniſtram peruenerit; utroſq; fœtus rectè peruenire; ut & fœminis per omnia naturæ ſuæ decus conſtet; & maribus tam mente, quàm corpore robur uirile ſeruetur. Illud uero ipſum quàm mirabile inſtitutum Dei eſt, quòd ad conſeruationem generum ſingulorum, duos ſexus maris, ac fœminæ machinatus eſt; quibus inter ſe per uoluptatis illecebras copulatis, ſucceſſiua ſoboles pareretur, ne omne genus uiuentium conditio mortalitatis extingueret. Sed plus roboris maribus attributum eſt, quo facilius ad patientiam iugi maritalis fœminæ cogerentur. Vir itaq; nominatus eſt, quòd maior in eo uis eſt, quam in fœmina; & hinc uirtus nomen accepit. Item mulier (ut Varro interpretatur) à mollicie eſt dicta, immutata, & detracta litera, uelut mollier. cui ſuſcepto fœtu, cum partus appropinquare iam cœpit, turgeſcentes mammæ dulcibus ſuccis diſtenduntur; & ad nutrimenta naſcentis fontibus lactis fœcundum pectus exuberat. Nec enim decebat aliud; quàm ut ſapiens animal à corde alimoniam duceret. Id'q; ipſum ſolertiſſime comparatum eſt, ut candens, ac pinguis humor teneritudinem noui corporis irrigaret, donec ad capiẽdos fortiores cibos & dentibus inſtruatur, et uiribus roboretur. Sed redeamus ad propoſitũ; ut cætera, quæ ſuperſunt, breuiter explicemus.

Poteram nunc ego ipſorum quoque genitalium membrorum mirificam rationem tibi exponere, niſi me pudor ab huiuſmodi ſermone reuocaret. itaque à nobis indumento uerecundiæ, quæ ſunt pudenda, uelentur. Quod ad hãc rem attinet, queri ſatis eſt, homines impios, ac profanos ſummum nefas admittere, qui diuinũ, & admirabile Dei opus ad propagandam ſucceſſionem inexcogitabili ratione prouiſum, & effectum; uel ad turpiſſimos quæſtus, uel ad obſcœnæ libidinis pudenda opera conuertunt; ut iam nihil aliud ex re ſanctiſſima petant, quã inanem, & ſterilem uoluptatem. Quid reliqui corporis partes, num carent ratione, ac pulchritudine? Conglobata in nates caro, quã ſedẽdi officio apta; & eadem firmior, quã in cæteris membris, ne premente corporis mole oſſibus cederet. Item feminum deducta, & latioribus toris ualida longitudo, quo facilius onus corporis ſuſtineret; quã paulatim deficientem in anguſtum genua determinant; quorum decentes nodi flexuram pedibus ad gradiendum, ſedendumq́; aptiſſimam præbent. Item crura non æquali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes; ſed teretibus ſuris clementer extantibus, ſenſimq́; tenuatis, & firma ſunt, & ornata. In plantis uero eadem quidem, ſed tamen longe diſpar, quã in manibus, ratio eſt. quæ quoniam totius operis quaſi fundamenta ſunt; mirificus eas artifex non rotunda ſpecie, ne homo ſtare non poſſet, aut aliis ad ſtandum pedibus indigeret, ſicut quadrupedes; ſed porrectiores, longioresq́; formauit, ut ſtabile corpus efficerent planicie ſua. unde illis inditum nomen eſt. digiti æque totidem, quot in manibus, ſpeciem magis, quã

uſum

uſum præferētes; ideóq; & iuncti, & breues, & gradatim compoſiti. quorum qui eſt maximus, quoniam illum ſicut in manu diſcerni à cæteris, opus non erat; ita in ordinem redactus eſt, ut tamen ab alijs magnitudine, ac modico interuallo diſtare uideatur. Hæc eorũ ſpecioſa germanitas, non leui adiumento niſum pedum firmat. conatari enim ad curſum non poſſumus, niſi digitis in humum preſſis, ſolóq; nitentibus, impetum, ſaltumq; capiamus. Explicaſſe uideor omnia, quorum ratio intelligi poteſt. Nunc ad ea uenio, quæ uel dubia, uel obſcura ſunt. Multa eſſe cōſtat in corpore, quorũ uim, rationemq; perſpicere nemo, niſi qui fecit, pōt. An aliquis enarrare ſe putat poſſe, q̃d utilitatis, q̃d effectus habeat tenuis membrana illa perlucens, qua circumnectitur aluus, ac tegitur? Quid renum gemina ſimilitudo? quos ait Varro ita dictos, quaſi riui ab his obſcœni humoris oriantur. quod eſt longe ſecus; quia ſpinæ altrinſecus ſupini cohærent, et ſunt ab inteſtinis ſeparati. Quid ſplen? quid iecur? quæ uiſcera quaſi ex conturbato ſanguine uidentur eſſe concreta? quid fellis amariſſimus liquor? quid globus cordis, q̃ unius ſanguinis fons eſt? Niſi forte illis credendum putabimus, qui affectum iracundiæ in felle conſtitutum putant, pauoris in corde, lætitiæ in ſplene. Ipſius autem iecoris officium uolunt eſſe, ut cibos in aluo concoquat amplexu, & calefactu ſuo. quidam libidines rerum uenerearum in iecore contineri arbitrantur. Primum iſta perſpicere acumen humani ſenſus non poteſt; quia horum officia in operto latent, nec uſus ſuos patefacta demonſtrant. nam ſi ita eſſet; fortaſſe placidiora quæque animalia uel nihil

fellis omnino, uel minus haberent, quàm feræ; timidiora plus cordis, ſalaciora plus iecoris, laſciuiora plus ſplenis habuiſſent. Sicuti igitur nos ſentimus, audire auribus, oculis cernere, naribus odorare: ita profecto ſentiremus, nos felle iraſci, iecore cupere, ſplene gaudere. Cum autem, unde affectus iſti ueniant, minime ſentiamus: fieri poteſt, ut aliunde ueniant, & aliud uiſcera illa, quàm ſuſpicamur, efficiant. Nec tamen conuincere poſſumus falſa illos, qui hæc diſputãt, dicere. ſed omnia, quæ ad motus animi, animæq; pertineant, tam obſcuræ, altæq; rationis eſſe arbitror; ut ſupra hominem ſit, ea liquido peruidere. Id tamen certum, & indubitatum eſſe debet; res tot, tantaque uiſcerum genera, unũ, & idem habere officium; ut animam contineant in corpore. Sed quid propriè muneris ſingulis ſit iniunctum; quis ſcire, niſi artifex, poteſt; cui ſoli opus ſuum notum eſt? De uoce autem quam rationem reddere poſſumus? Grammatici quidem, ac philoſophi uocem eſſe definiunt, aërem ſpiritu uerberatum: unde uerba ſunt nuncupata. quod perſpicue falſum eſt. Non enim uox extra os gignitur, ſed intra. & ideo uerisimilior eſt illa ſententia, ſtipatum ſpiritum, cum obſtantia faucium fuerit illiſus, ſonum uocis exprimere; ueluti cum in patentem cicutam, labróq; ſubiectam dimittimus ſpiritum; & is cicutæ concauo repercuſſus, ac reuolutus à fundo, dum deſcendentem occurſu ſuo reddit, ad exitum nitens ſonum gignit, & in uocalem ſpiritum reſiliens per ſe uentus animatur. Quod quidem an uerum ſit, Deus artifex uiderit. Videtur enim non ab ore, ſed ab intimo pectore oriri.

Denique & ore clauſo, & naribus emittitur ſonus qualis poteſt. Præterea ex maximo ſpiritu, quo anhelamus, uox non efficitur; & leui, & non coarctato ſpiritu, quoties uolumus, efficitur. Non eſt igitur comprehenſum, quomodo fiat, aut quid ſit omnino. Nec me nunc in Academiæ ſententiam delabi putes; quia non omnia ſunt incomprehenſibilia. Vt enim fatendum eſt multa neſciri, quæ uoluit Deus intelligentiam hominis excedere; ſic tamen multa eſſe, quæ poſſint & ſenſibus percipi, & ratione comprehendi. Sed erit nobis contra philoſophos integra diſputatio. Conficiamus igitur ſpatium, quo nunc decurrimus.

Mentis quoq; rationem incomprehēſibilem eſſe, quis neſciat, niſi qui omnino illā non habet; cum, ipſa mens quo loco ſit, aut cuiuſmodi, neſciatur? Varia ergo à philoſophis de natura eius, ac loco diſputata ſunt. Ac ego non diſſimulabo, quid ipſe ſentiā; non quia ſic eſſe affirmem (quod eſt inſipientis in re dubia facere) ſed ut expoſita rei difficultate, intelligas, quanta ſit diuinorum operum magnitudo. Quidam ſedem mentis in pectore eſſe uoluerunt. quod ſi ita eſt: quanto tandem miraculo dignum eſt, rem in obſcuro, ac tenebroſo habitaculo ſitam, in tanta rationis, atque intelligentiæ luce uerſari? tum qđ ad eam ſenſus ex omni corporis parte conueniunt, ut in qualibet regione membrorum præſens eſſe uideatur. Alij ſedem eius in cerebro eſſe dixerunt. & ſane argumētis probabilibus uſi ſunt; Oportuiſſe ſcilicet, quod totius corporis regimē haberet, potius in ſummo, tanquam in arce habitare; nec quicquam eſſe ſublimius, quā id, quod uniuerſum ratione moderetur, ſicut

ipſe mundi dominus, & rector in ſummo eſt. Deinde *qđ ſenſus omnes, ideſt audiendi, & uidendi, & odorandi miniſtra membra in capite ſunt locata; quorum omnium uiæ non ad pectus, ſed ad cerebrum ferant. alioqui neceſſe nos eſſet tardius ſentire; donec ſentiendi facultas longo itinere per collum ad pectus uſq; deſcenderet.* Ii *uero aut non multum, aut fortaſſe non errãt.* Videtur *enim mens, quæ dominatum corporis tenet, in ſummo capite conſtituta, tanquã in cælo* Deus*: ſed quando in aliqua ſit cogitatione; commeare ad pectus; & quaſi ad ſecretum aliquod penetrale ſecedere; ut conſilium, tanquam ex theſauro recondito, eliciat, ac proferat. ideóq; cum intenti ad cogitandum ſumus, & cum mens occupata in altum ſe abdiderit; neq; audire quæ circunſonant, neq; uidere, quæ obſtant, ſolemus.* Id *uero ſiue ita eſt; admirãdum profecto eſt, quomodo id fiat, cum ad pectus ex cerebro nullum iter pateat. ſin autem non; tamen nihilo minus admirandum eſt, qđ diuina neſcio qua ratione fiat, ut ita eſſe uideatur.* An *poteſt aliquis non admirari, qđ ſenſus ille uiuus, atq; cæleſtis, qui mens, uel animus nuncupatur; tantæ mobilitatis eſt, ut ne tum quidem, cum ſopitus eſt, conquieſcat; tantæ celeritatis, ut uno temporis puncto cælum omne colluſtret; &, ſi uelit, maria peruolet; terras, ac urbes peragret; omnia denique, quæ libuerit, quamuis longe, lateq; ſummota ſint, in conſpectu ſibi ipſe conſtituat?* Et *miratur aliquis, ſi diuina mens* Dei *per uniuerſas mundi partes intenta diſcurrit, & omnia regit, omnia moderatur, ubiq; præſens, ubique diffuſa? cum tanta ſit uis, ac poteſtas mẽtis humanæ intra mortale corpus in-*

cluſæ;ut ne ſeptis quidem grauis huius,ac pigri corporis,cui illigata eſt,coërceri ullo pacto poſſit, quo minus ſibi liberam uagandi facultatem quietis impatiens largiatur. Siue igitur in capite mens habitat,ſiue in pectore;poteſt'ne aliquis comprehendere,quæ uis rationis efficiat,ut ſenſus ille incomprehenſibilis aut in medulla cerebri hæreat,aut in illo ſanguine bipartito,qui eſt incluſus in corde?ac non ex eo ipſo colligat, quanta ſit Dei poteſtas,quòd animus ſeipſum non uidet,aut qualis,aut ubi ſit;nec ſi uideat,tamen perſpicere poſſit,quo pacto rei corporali res incorporalis adiuncta ſit?ſiue etiã mentis locus nullus eſt,ſed per totum corpus ſparſa diſcurrit,quod & etiam fieri poteſt,et à Xenocrate Platonis diſcipulo diſputatum eſt ; ſiquidem ſenſus in qualibet parte corporis præſto eſt:nec q̃d ſit mens, nec qualis,intelligi poteſt; cum ſit natura tam ſubtilis, ac tenuis;ut ſolidis uiſceribus infuſa,uiuo,& quaſi ardenti ſenſu membris omnibus miſceatur. Illud aũt caue,ne unquã ſimile ueri putaueris, quod Ariſtoxenus dixit;Mentem omnino nullam eſſe;ſed quaſi harmoniam in fidibus ex conſtructione corporis,et cõpagibus uiſcerum uim ſentiendi exiſtere. Muſici.n.intentionẽ, cõcentumq́; neruorũ in integros modos ſine ulla offenſione conſonantium harmoniam uocant. Volunt igitur animum ſimili ratione conſtare in homine,qua et concors modulatio conſtat in fidibus;ideſt,ut ſingularum corporis partiũ firma coniunctio,membrorumq́; omniũ conſentiens in unum uigor motum illum ſenſibilem faciat,animumq́; concinnet,ſicut ſunt nerui bene intenti ad conſpirantem ſonum. Et ſicuti in fidibus, cũ ali-

quid aut interceptum, aut relaxatum eſt, omnis canendi ratio turbatur, & ſoluitur; ita in corpore cum pars aliqua membrorum duxerit uitium, deſtrui uniuerſa, corruptisq; omnibus, atque turbatis, occidere ſenſum, eamq; mortem uocari. Verum ille, ſi quicquam mentis habuiſſet, non harmoniã de fidibus ad hominem tranſtuliſſet. Non enim canere ſua ſponte fides poſſunt; ut ſit ulla in his comparatio, ac ſimilitudo uiuentis. Animus autem ſua ſponte & cogitat, & mouetur. Quod ſiquid in nobis harmoniæ ſimile eſſet, ictu moueretur externo, ſicut nerui manibus, qui ſine tactu artificis, pulſuq; digitorum muti, atq; inertes iacent. Sed nimirum pulſandus ille manu fuit, ut aliquando ſentiret; quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Supereſt, de anima dicere: q̃q̃ percipi ratio eius, & natura non poſſit. nec ideo tamen immortalem eſſe animam non intelligimus: quoniam quicquid uiget, mouetur'q; per ſe ſemper, nec uideri, aut tangi poteſt; æternum ſit neceſſe eſt. Quid autem ſit anima, nondum inter philoſophos conuenit, nec unquam fortaſſe conueniet. Etenim alij ſanguinem eſſe dixerunt, alij ignem, alij uentum; unde anima, uel animus nomen accepit; quòd græce uentus ἄνεμος dicitur; nec illorum tamen quiſquam dixiſſe aliquid uidetur. Non enim, ſi anima ſanguine aut per uulnus effuſo, aut febrium calore conſumpto, uidetur extingui; continuo in materia ſanguinis animæ ratio ponenda eſt; ueluti ſi ueniat in quæſtionem, lumen, quo utimur, quid ſit; & reſpondeatur, oleũ eſſe; qm̃ conſumpto illo lumen extinguitur; cum ſint utiq; diuerſa; ſed alterũ ſit alterius alimentum. Vi-

detur ergo anima ſimilis eſſe lumini, quæ non ipſa ſit ſanguis, ſed humore ſanguinis alitur, ut lumē oleo. Qui autem ignem putauerunt, hoc uſi ſunt argumēto, quod præſente anima corpus caleat, recedente frigeſcat. Sed ignis & ſenſu indiget, & uidetur, & tactu comburit. Anima uero & ſenſu aucta eſt, & uideri non poteſt, et non adurit. Vnde apparet, animam neſcio quid eſſe Deo ſimilem. At illi, qui uentum putant, hoc falluntur; q̄d ex aëre ſpiritum ducentes, uiuere uideamur. Varro itaq; definit. Anima eſt aër cōceptus ore, deferueſactus in pulmone, tepefactus in corde, diffuſus in corpus. Hæc apertiſſime falſa ſunt. Neq; enim tam obſcuram nobis huiuſmodi dico eſſe rationem, ut ne hoc quidem intelligamus, quid uerū eſſe non poſſit. An ſi mihi quis dixerit æneum eſſe cœlū, aut uitreum (ut Empedocles ait) aërem glaciatum; ſtatim ne aſſentiar, quia cœlum ex qua materia ſit, ignorem? Sicut enim hoc neſcio; ita illud ſcio. Anima ergo non eſt aër ore conceptus; quia multo prius gignitur anima, quā concipi aër ore poſſit. Non enim poſt partum inſinuatur in corpus, ut quibuſdam philoſophis uidetur; ſed poſt conceptū protinus; cum fœtum in utero neceſſitas diuina formauit: quia adeo uiuit intra uiſcera genitricis; ut & incremento augeatur; & crebris pulſibus geſtiat emicare. Denique abortum fieri neceſſe eſt, ſi fuerit animal intus extinctum. Cæteræ definitionis partes eò ſpectāt, ut illis nouem menſibus, quibus in utero fuimus, mortui fuiſſe uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera ſententia eſt. Nec tamen in tantum falſos eſſe dicendū eſt, qui hæc ſenſerunt, ut omnino nihil dixerint. nā et ſanguine ſimul,

& calore, & ſpiritu uiuimus. Sed cum conſtet anima in corpore omnibus adunatis; non expreſſerunt proprie, quid eſſet; quia tam non poteſt exprimi, quã uideri. Sequitur alia, & ipſa inextricabilis quæſtio: Idem'ne ſit anima, & animus; an uero aliud ſit illud, quo uiuimus; aliud autem, quo ſentimus, & ſapimus. Non deſunt argumenta in utranque partem. Qui enim unum eſſe dicunt, hanc rationem ſequuntur; q̃d neq; uiui ſine ſenſu poſſit, nec ſentiri ſine uita; ideo'q; eſſe non poſſe diuerſum id, quod non poteſt ſeparari; ſed quicquid eſt illud, & uiuendi officium, & ſentiendi habere rationem. Idcirco animum, & animam indifferenter appellant duo epicurei poetæ. Qui autem dicunt eſſe diuerſa, ſic argumentantur: Ex eo poſſe intelligi, aliud eſſe mentem, aliud eſſe animam; quia incolumi anima mens poſſit extingui; quod accidere ſoleat inſanis; item q̃d anima morte ſopiatur, animus ſomno; et quidẽ ſic, ut non tantum, quid fiat, aut ubi ſit, ignoret; ſed etiam rerum falſarum contemplatione fallatur. Quod ipſum quomodo fiat, non poteſt peruideri; cur fiat, poteſt. Nam requieſcere nullo pacto poſſumus, niſi mens uiſionũ imaginibus occupata teneatur. Latet autem mens oppreſſa ſomno, tanquam ignis obducto cinere ſopitus; quem ſi paululum commoueris, rurſus ardeſcit, et quaſi euigilat. Auocatur ergo ſimulachris, donec membra ſopore irrigata uegetentur. corpus.n. uigilante ſenſu, licet iaceat immobile; tñ non eſt quietum; quia flagrat in eo ſenſus, & uibrat, ut flamma; & artus oẽs ad ſe aſtrictos tenet. Sed poſtquam mens ad contemplãdas imagines ab intentione traducta eſt; tunc demũ

corpus omne reſoluitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione cæca, cũ cogentibus tenebris ſecum tantummodo eſſe cœperit: dum intenta eſt in ea, de quibus cogitat; repente ſomnus obrepit; et in ſpecies proximas ſenſim ipſa cogitatio declinat. ſic ea, quæ ſibi ante oculos poſuerat, uidere quoq; incipit. Deinde procedit ulterius, & ſibi auocamenta inuenit, ne ſaluberrimã quietem corporis interrumpat. Nam ut mens per diem ueris uiſionibus auocatur, ne obdormiat; ita falſis nocte, ne excitetur. Nam ſi nullas imagines cernat; aut uigilare illam neceſſe eſt, aut perpetua morte ſopiri. Dormiendi ergo cauſa tributa eſt à Deo ratio ſomniandi, & quidẽ in commune uniuerſis animantibus, ſed illud hominĩ præcipue, q̄d cum eam rõnem Deus quietis cauſa daret, facultatem ſibi reliquit docendi hominem futura per ſomnium. Nam & hiſtoriæ ſæpe teſtantur, extitiſſe ſomnia, quorum præſens, & admirabilis fuerit euentus; & reſponſa uatum noſtrorum ex parte ſomnijs conſtiterunt. Quare neq; ſemper uera ſunt, neque ſemper falſa, Virgilio teſte, qui duas portas uoluit eſſe ſomniorum. Sed quæ falſa ſunt, dormiendi cauſa uidetur; quæ uera, immittuntur à Deo, ut imminens bonum, aut malum hac reuelatione diſcamus. Illud quoq; uenire in quæſtionem poteſt; Vtrum ne anima ex patre, an potius ex matre, an uero ex utroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti uendico. Nihil enim ex his tribus uerum eſt; quia neq; ex utroq;, neq; ex alterutro ſeruntur animæ corporibus. Corpus n. ex corporibus naſci poteſt; quoniam confertur aliquid ex utroque: de animis anima non poteſt; quia ex re tenui, & incom-

prehenſibili nihil poteſt decedere. Itaq; ſerendarũ animarum ratio uni, ac ſoli Deo ſubiacet.

Deniq; cœleſti ſumus omnes ſemine oriundi:
Omnibus ille idem pater eſt,

Vt ait Lucretius. nam de mortalibus non poteſt quicquam niſi mortale generari. nec putari pater debet, qui transfudiſſe, aut inſpiraſſe animam de ſuo nullo modo ſentit; nec ſi ſentiat, quando, aut quomodo id fiat, habet animo comprehenſum. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, ſed ab uno, eodem'q; omniũ Deo patre; q legem, rationem'q; naſcendi tenet ſolus; ſiquidem ſolus efficit. nam terreni parentis nihil eſt, niſi ut humorem corporis, in quo eſt materia naſcendi, cũ ſenſu uoluptatis emittat, uel recipiat. circa hoc opus homo reſiſtit; nec quicquam amplius poteſt; ideo naſci ſibi filios optant, quia non ipſi faciunt. Cætera iam Dei ſunt omnia; ſcilicet conceptus ipſi, & corporis informatio, & inſpiratio animæ, & partus incolumis, & quæcunque deinceps ad hominem conſeruandum ualent; illius munus eſt, q́d ſpiramus, q́d uiuimus, q́d uigemus. Nam præter quã q́d ipſius beneficio, incolumes ſumus corpore; & q́d uictum nobis ex uarijs rebus ſubminiſtrat; ſapientiam quoq; homini tribuit, quã terrenus pater dare nullo modo poteſt. Ideóq; & de ſapientibus ſtulti, & de ſtultis ſapientes ſæpe naſcuntur; quod quidam fato, ac ſyderibus aſſignant. Sed non eſt nunc locus de fato diſſerendi. Hoc dicere ſatis eſt; q́d etiam ſi aſtra efficientiam rerum cõtinent, nihilo minus omnia à Deo fieri certum eſt; qui aſtra ipſa & fecit, & ordinauit. Inepti ergo, qui hanc poteſtatem deo detrahũt,

& operi eius attribuunt. Hoc igitur Dei munere cœleſti, atque præclaro an utamur, in noſtra uoluit eſſe poteſtate. Hoc enim conceſſo, ipſum hominem uirtutis ſacramento religauit, quo uitam poſſet adipiſci. Dedit ei, & conſtituit aduerſarium nequiſſimum, & fallaciſſimum ſpiritum, quocum in hac terreſtri uita ſine ulla ſecuritatis requie dimicaret. Cur autem Deus hunc uexatore generi hominum conſtituerit, breuiter exponã.

Ante omnia diuerſitatem uoluit eſſe; ideoq; uulgo non aperuit ueritatem, ſed eam paucißimis reuelauit. quæ diuerſitas omne arcanum mundi continet. Hæc eſt enim, quæ faciat uirtutem; quæ ſcilicet ſine ipſa nõ modo non eſſe, ſed ne apparere quidem poſſet, q̃a uirtus eſſe nõ poterit, niſi fuerit compar aliquis, in quo ſuperando uim ſuã uel exerceat, uel oſtendat. Nã ut uictoria conſtare ſine certamine non poteſt; ſic nec uirtus quidem ipſa ſine hoſte. Ita quoniam uirtutem dedit homini; ſtatuit ei è contrario inimicum; ne uirtus otio torpens naturam ſuam perderet. Cuius omnis ratio in eo eſt, ut concuſſa, & labefactata firmetur; nec aliter ad ſummum faſtigium poſſit uenire, niſi trudenti manu ſemper agitata: ſe ad ſalutem ſuam dimicandi tenore fundauerit. Noluit enim Deus hominem ad immortalem illam beatitudinem delicato itinere peruenire. Daturus ergo uirtutem, dedit hoſtem prius, qui animis hominum cupiditates, et uitia immitteret; qui eſſet author errorum, malorumq; omnium machinator; ut quoniã Deus hominem ad uitam uocat; ille contra ut rapiat, & traducat ad mortem. Hic eſt, qui aut inducat, aut decipit eos, qui ueritati ſtudent; aut ſi dolo, & ſtudijs

non quiuerit, uirilem gerit animum, quo ſublimiū uigorem labefactare conetur, infanda dictu, & execrabilia moliens: uexat, interfiat; & tamen, ut proſternit multos, ſic à multis uictus, proſtratusq́; diſcedit. Magna eſt enim uis hominis, magna ratio, magnum ſacramētum. A quo ſiquis non defecerit, nec fidem ſuam, deuotionemq́; prodiderit; hic beatus, hic deniq; (ut breuiter finiam) ſimilis Deo ſit, neceſſe eſt. Errat. n. quiſquis hominem carne metitur. Nā corpuſculū hoc, quo induti ſumus, hominis receptaculum eſt. Nam ipſe homo neque tangi, neq; aſpici, neq; comprehendi poteſt; quia latet intra hoc, quod uidetur. Qui ſi delicatus magis, ac tener in hac uita fuerit, quā ratio eius expoſcit; ſi uirtute contēpta, deſyderijs ſe carnis addixerit: cadet, & premetur in terram. ſin autem (ut debet) ſtatum ſuum, quem rectū recte ſortitus eſt, prompte, conſtanterq́; defenderit; ſi terræ, quā calcare, ac uincere debet, non ſeruierit: uitam merebitur ſempiternam. Hæc ad te Demetriane interim paucis, & obſcurius fortaſſe, quā decuit, pro rerum, ac temporis neceſſitate peroraui; quibus contentus eſſe debeas; plura, & meliora lecturus, ſi nobis indulgentia cœlitus uenerit. tunc ergo te ad ueræ philoſophiæ doctrinam & planius, & uerius cohortabor. Statui enim, quā multa potero, literis tradere, quæ ad uitæ beatæ ſtatum ſpectent; & quidem contra philoſophos; quoniam ſunt ad perturbandam ueritatem pernitioſi, & graues. Incredibilis eſt enim uis eloquentiæ; & argumentandi, diſſerendiq́; ſubtilitas quemuis facile deceperit. quos partim noſtris armis, partim uero ex ipſorum inter ſe concertatione ſumptis reuincemus;

ut appareat, eos induxiſſe potius errorem, q̃ ſuſtuliſſe. Fortaſſe mireris, quòd tantum facinus audeam. Patiemur ne igitur extingui, aut opprimi ueritatem? Ego uero libentius uel ſub hoc onere defecerim. Nã ſi M. Tullius eloquentiæ ipſius unicum exemplar ab indoctis, et ineloquentibus, quia tamen pro uero nitebantur, ſæpe ſuperatus eſt: cur deſperemus, ueritatem ipſam contra fallacem, captioſamq; facundiam, ſua propria ui, et claritate ualituram? Illi quidẽ ſeſe patronos ueritatis profiteri ſolent. ſed quis poteſt eam rem defendere, quam non didicit; aut illuſtrare apud alios, quam ipſe non nouit? Magnũ uideor polliceri: ſed cœleſti opus eſt munere, ut nobis facultas, ac tempus ad propoſita perſequenda tribuatur. Quòd ſi uita eſt optanda ſapienti: profecto nullam aliam ob cauſam uiuere optauerim, q̃ ut aliquid efficiam, quod uita dignum ſit, & quod utilitatem legentibus, etſi non ad eloquentiam, quia tenuis in nobis facundiæ riuus eſt, ad uiuendum tamen afferat: quod eſt maxime neceſſarium. Quo perfecto, ſatis me uixiſſe arbitrabor, & officium hominis impleſſe, ſi labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos, ad iter cœleſte direxerit.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI LIBRI ACEPHALI EPITOME.

IAm ſi iuſtitia eſt ueri Dei cultus: (quid enim tam iuſtum ad æquitem, tam pium ad honorem, tam neceſſarium ad ſalutem, quàm Deum cognoſcere ut parentem, uenerari ut dominum, eiuſq; legi, aut præceptis obtemperare?) neſcierunt ergo iuſtitiam philoſophi, quia nec ipſum Deum agnouerunt; & ideo refelli potuerunt à Carneade; cuius hæc fuit diſputatio, nullũ eſſe ius naturale; itaq; omnes animantes ipſa ducente natura commoda ſua defendere; & ideo iuſtitiã, ſi alienis utilitatibus conſulet, ſuas negliget, ſtultitiam eſſe dicendam. Quòd ſi omnes populi, penes quos ſit imperium, ipſiq; Romani, qui orbem totum poſſedere, iuſtitiam ſequi uelint; ac ſuum cuique reſtituere, quod ui, & armis occupauerunt; ad caſas, et egeſtatem reuertentur. quod ſi fecerint; iuſtos dicemus quidem; ſed tamen ſtultos iudicare, neceſſe eſt; qui ut alijs proſint, ſibi nocere contendant. Deinde ſi reperiat aliquis hominem, qui aut aurum pro aurichalco; aut argentum pro plumbo uendat per errorem; atq; id emere neceſſitas cogat: utrum diſſimulabit, & emet paruo, an potius indicabit? iuſtus utique dicetur, quia non fefellit; ſed idem ſtultus, qui alteri fecerit lucrum, ſibi damnum. ſed facile de damno eſt. quid ſi uita eius in periculum ueniet; ut eum aliquando neceſſe ſit aut

occidere, aut mori: quid faciet? Poteſt hoc euenire, ut naufragio facto, inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhærentem; aut uicto exercitu fugiens, reperiat aliquem uulneratum equo inſidentem: utrumńe aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipſe poſſit euadere? Si uolet iuſtus eſſe, non faciet; ſed idem ſtultus iudicabitur, qui dum alterius uitæ parcit, ſuă perdet. Si faciet; ſapiens quidem uidebitur, quia ſibi conſulet; ſed & idem malus, quia nocebit. Acuta iſta ſane: ſed reſpondere ad ea facile poſſumus. Imitatio enim nominum facit, ut ſic eſſe uideatur. Nam & iuſtitia imaginem habet ſtultitiæ; non tamen eſt ſtultitia: & malitia imaginem ſapientiæ; non tamen ſapientia eſt. Sed ſicut malitia iſta in conſeruandis utilitatibus ſuis intelligens redargui uidetur; quia non ſapientia, ſed calliditas, & aſtutia eſt: ita & iuſtitia non debet ſtultitia, ſed innocentia nominari; quia neceſſe eſt, iuſtum eſſe ſapientem, & eum, qui ſit ſtultus, iniuſtum. Nam neque ratio, neque natura ipſa permittit, ut is, qui iuſtus eſt, ſapiens non ſit; quoniam iuſtus nihil utique facit, niſi quod rectum, & bonum eſt, prauum, & malum ſemper fugit. Quis autem diſcernere bonum, & malum, prauum, & rectum poterit, niſi qui ſapiens fuerit? Stultus autem male facit; quia bonum, & malum quid ſit, ignorat; ideo peccat, quia non poteſt praua, et recta diſcernere: igitur neq; ſtulto iuſtitiam, neq; iniuſto ſapientiam conuenire. Ergo ſtultus non eſt, qui nec tabula naufragum, nec equo ſauciū deiecerit; quia ſe abſtinuit à nocendo, quod eſt peccatum; peccatum autem uitare, ſapientis eſt. Sed ut ſtultus prima facie uideatur,

sapiēs
stultitia
malitia.
Justus
stultus
non Justi

illa res efficit; q̄d extingui animam cum corpore exiſtimant. iccirco omne commodum ad hanc uitam referũt. Si enim poſt mortē nihil eſt; utiq; ſtulte facit, qui alterius animæ parcit cum diſpendio ſuæ; aut qui alterius lucro magis, quā ſuo, conſulit. ſi mors animam delet; danda eſt opera, quo iuſtius, commodiusq́; uiuamus. ſi autem uita poſt mortem ſupereſt æterna, & beata; hãc utique corporalem cum omnibus terræ bonis iuſtus, ac ſapiens contemnet; quia ſciet, quale à Deo ſit præmiũ recepturus. Teneamus igitur innocentiam; teneamus iuſtitiam; ſubeamus imaginem ſtultitiæ, ut ueram ſapientiam tenere poſſimus. Et ſi hominibus uidetur ineptum, ac ſtultũ, torqueri, et mori uelle; cum libere liceat abire ſine noxa: nos tamen omni uirtute, omniq́; patientia fidem Deo exhibere nitamur. Non mors terreat, nec dolor frangat, quo minus uigor animi & conſtantia inconcuſſa ſeruetur. Stultos notent, dummodo ipſi ſtultiſſimi ſint, & cæci, & hebetes, & pecudibus æquales; qui non intelligunt eſſe mortiferum, relicto Deo uiuo proſternere ſe, atq; adorare terrena; qui neſciunt, ex illis æternam pœnā manere, qui figmenta inſenſibilia fuerint uenerati; & eos, qui nec tormenta, nec mortem pro cultu, & honore ueri Dei recuſauerint, uitam perpetuā conſecuturos. Hæc eſt fideliſſima, hæc eſt uera ſapiētia; hæc perfecta iuſtitia. Nihil ad nos attinet, quid iudicet ſtulti, quid homunculi ſentiant. Nos iudicium Dei expectare debemus, ut eos poſtmodum, qui de nobis iudicauerint, iudicemus. Dixi de iuſtitia, quid eſſet: ſequitur, ut oſtendam, quid ſit uerum ſacrificium Dei, quis iuſtiſſimus ritus colēdi; nequis arbitretur, aut uictimas,

aut odores,

aut odores, aut dona præſentia deſyderari à Deo: à quo ſi fames, ſi ſitis, ſi algor, ſi omnium rerum terrenarum cupiditas abeſt; non ergo utitur ijs omnibus, quæ templis, alijsq; fictilibus inferuntur: ſed ſicut corporalibus corporale, ſic utique incorporalibus incorporale ſacrificium neceſſarium eſt. Illis, quæ in uſum tribuit homini Deus, ipſe nõ indiget: et eſt omnis terra ſub poteſtate ipſius. non indiget templo, cuius domiciliũ mundus eſt. nõ indiget ſimulachro, q eſt ex oculis et mente incomprehenſibilis. non indiget terrenis luminibus, qui ſolem cum cæteris aſtris in uſum hominibus potuit accendere. Quid igitur ab homine deſyderat Deus, niſi cultum mentis, qui eſt purus, et ſanctus? Nam illa, quæ aut digitis fiunt, aut extra hominem ſunt: hoc ſacrificium uerum non eſt; nec quod ex arca, ſed quod ex corde profertur; non quod manu, ſed quod mente libatur. hæc acceptabilis uictima eſt; quam de ſeipſo animus immolat. Nam quid hoſtiæ? quid thura? quid ueſtes? quid aurum? quid argentum? quid pretioſi lapides conferunt, ſi colentis pura mens non eſt? ſola ergo iuſtitia eſt, quam Deus expetit. in hac ſacrificium, in hac Dei cultus eſt. de quo nunc mihi diſſerendum eſt; docendumq; in quibus operibus iuſtitiã neceſſe ſit contineri. Duas eſſe humanæ uitæ uias, nec philoſophis ignotum fuit, nec poëtis: ſed eas utique diuerſo modo induxerunt philoſophi: alteram induſtriæ, alteram inertiæ eſſe uoluere: ſed hoc minus rectè, cum eas ad ſolius uitæ commoda retulerunt. melius poëtæ, qui alteram iuſtorum, alteram impiorum eſſe dixerunt. Sed in eo peccant, quod eas non in hac uita, ſed

apud inferos eſſe aiunt. Nos utiq; rectius, qui alteram uitæ, alteram mortis, & hic tamen has uias eſſe dicimus. ſed illa dexterior, qua iuſti ſunt, gradientes non in elyſium fert, ſed in cœlum. immortales enim fiunt. ſiniſterior ad tartarum. æternis enim cruciatibus addicuntur iniuſti. Veneranda eſt a nobis iuſtitiæ uia, quæ ducit ad uitam. Primum autem iuſtitiæ officium eſt, Deum cognoſcere ut parentem; eumq; metuere, ut dominum; diligere, ut patrem. Is eſt enim qui nos genuit, qui uitali ſpiritu animauit, qui alit, qui ſaluos facit. Habet in nos nõ modo ut pater, uerum etiam ut dominus licentiam uerberandi, & uitæ, ac necis poteſtatem. unde illi ab homine duplex honos, ideſt amor cum timore debetur. Secundum iuſtitiæ officium eſt, hominem agnoſcere uelut fratrem. Si enim idem Deus fecit, & uniuerſos ad iuſtitiam, & ad uitam æternam pari conditione generauit: fraterna utiq; neceſſitudine cohæremus; quã qui non agnoſcat, iniuſtus eſt. Sed origo huius mali, quo ſocietas inter ſe hominum, quo neceſſitudinis uinculum diſſoluitur; eſt, q̃d ab ignorantia ueri Dei naſcatur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat, bonus eſſe nullo modo poteſt. Inde eſt, quod ex eo tempore, quo multi Dij conſecrari ab hominibus, coliq; cœperũt, fugata eſt (ſicut poetæ aiunt) iuſtitia. ſic direptum eſt omne fœdus, direpta ſocietas iuris humani; cum ſibi quiſque conſulere, ius in uiribus computare, nocere inuicem, fraudibus aggredi, dolis circũſcribere, cõmoda ſua aliorũ incommodis adaugere, nõ cognatis, non liberis, nec parentibus parcere, ad necem hominum pocula temperare, obſidere cum ferro uias,

maria infeſtare, libidini autẽ, quo furor eduxerit, frena laxare, nihil denique ſancti habere, quod cupiditas infanda non uiolaret. Cum hæc fierent, tum leges ſibi homines condiderunt pro utilitate communi; ut ſe interim tutos ab iniurijs facerent. Sed metus legum nõ ſcelera comprimebat, ſed licentiam ſubmouebat. Poterant enim leges delicta punire; conſcientiam munire nõ poterant. Itaque quæ ante palam fiebant, clàm fieri cœperunt: circunſcribi etiam iura: ſiquidem ipſi præſides legum præmijs, muneribusq; corrupti, uel in remunerationem malorum, uel perniciem iuſtorum ſententias uenditabant. His accedebant diſſenſiones, & bella, & mutuæ deprædationes, & oppreſſis legibus ſæuiendi poteſtas licenter aſſumpta. In hoc ſtatu cum eſſent humanæ res, miſertus eſt noſtri Deus: reuelauit ſe nobis, & oſtendit; ut in ipſo religionem, fidẽ, caſtitatem, miſericordiam diſceremus; legemq; diuinam, quæ humana cum cœleſtibus copulat, tradente ipſo domino ſumeremus; qua lege uniuerſi, quibus irretiti ſumus, errores cum uanis, & impijs ſuperſtitionibus tollerentur. Quid enim homini debeamus, eadẽ illa lex præſcribit; quæ docet, quicqd homini præſtiteris, Deo præſtare. Sed radix iuſtitiæ, & omne fundamentum æquitatis eſt illud, Vide ut ne facias ulli, quod pati nolis: ſed alterius animum de tuo metieris. Si acerbum eſt iniuriam ferre; & qui eam fecerit, uidetur iniuſtus: trãſfer in alterius perſonam quod in te ſentis, & in tuam quod de altero iudicas; & intelliges tam te iniuſte facere, ſi alteri noceas; quàm alterum, ſi tibi. Hæc ſi mente uoluemus; innocentiam tenebimus; in qua iuſtitia ne-

lut in primo gradu conſiſtit,primus eſt enim,non nocere proximo,ſed officioſe prodeſſe. Et ſicut in rudibus agris prius quã ſerere incipias,euulſis ſentibus,& omnium ſtirpium radicibus amputatis, arua purganda; ſic de noſtris animis prius uitia detrahenda; & tunc demum uirtutes inſerendæ; de quibus ſeminatæ per uerbum Dei fruges immortalitatis oriantur. Tres affectus,uel(ut ita dicam)tres furiæ ſunt,quæ in animis hominum tantas perturbationes ciunt, & interdũ cogunt ita delinquere,ut nec famæ,nec periculi ſui reſpectum,aut curam habere permittant; Ira,quæ uindictam cupit; Auaritia, quæ deſyderat opes; Libido, quæ appetit uoluptates. His uitijs reſiſtendum eſt:hæ ſtirpes eruendæ, ut uirtutes ſeri poſſint. Hos affectus ſtoici amputandos, peripatetici temperandos putant. Neutri eorum recte:quia neque detrahi poſſunt;ſiquidem natura inſita habent certam,magnamq; rationem: neque minui;quoniam ſi mala ſunt, carendum eſt etiã temperatis,& mediocribus;ſi bona, integris adutendũ eſt. Nos uero neque detrahendos,neque minuendos eſſe dicimus.Non enim per ſe mala ſunt,quæ Deus homini rationabiliter inſeruit;ſed cum ſint utique natura bona, quoniam ad tuendam uitam ſunt attributa;male utendo fiunt mala; ſicut,ſi fortiſſime pro patria dimices, bonum eſt;ſi contra patriam,malum.Sic & affectus, ſi ad uſus bonos habeas,uirtutes erunt;ſi ad malos,uitia dicentur. Ira igitur ad coërtionem peccatorum, ideſt ad regendam ſubiectorum diſciplinam data eſt à Deo; ut metus licentiam comprimat,& compeſcat audaciã. & qui terminos eius ignorat, iraſcitur paribus, aut

fortioribus. Inde *ad immania facinora proſilitur: inde ad cædes, inde ad bella conſurgitur. Cupiditas ad deſyderanda, & conquirenda uitæ neceſſaria tributa eſt. Sed qui neſciunt fines eius, inſatiabiliter opes congerere nituntur.* Hinc *uenena, hinc circunſcriptiones, hinc falſa teſtimonia, hinc omnium fraudum genera erupere.* Libidinis *autem affectus ad procreandos filios inſitus, & innatus eſt; ſed qui limites eius animo non tenent, utuntur eo ad ſolã uoluptatem.* Inde *illicitæ nuptiæ, inde adulteria, & ſtupra, inde omnes corruptelæ oriuntur.* Redigendi *ergo ſunt iſti affectus intra fines ſuos, & in uiam rectam redigendi: in qua etſi ſunt uehementes; culpam tamen habere non poſſunt.*

Cohibenda *eſt ira, cum patimur iniuriã; & ut malũ cõprimatur, quod ex certamine impendet; et ut duas maximas uirtutes innocentiam, & patientiam teneamus.* Auaritia *frangitur, cum habemus, quod ſatis eſt.* Q*uis enim furor eſt, in his congerendis laborare, quæ aut latrocinio, aut furore, aut proſcriptione, aut morte ad alios facile ſit peruenire?* Libido *extra legitimũ torum non euagetur; ſed creandis liberis ſeruiat. appetentia enim nimia uoluptatis, & periculum parit, & inſaniam generat, & (quod eſt maxime cauendũ) mortem incurrit æternã.* Nihil *eſt enim tam inuiſum* Deo *q̃ mens inceſta, et animus impurus.* Nec *hac ſola uoluptate abſtinendum ſibi putet, quæ capitur ex fœminei corporis copulatione; ſed & cæteris uoluptatibus ſenſuũ reliquorum; quia & ipſæ ſunt uitioſæ; & eiuſdẽ uirtutis eſt, eas contemnere.* O*culorum uoluptas percipitur ex rerum pulchritudine; aurium, de uocibus canoris, et*

ſuaſionibus; narium, de odore iucundo; ſaporis, de cibis dulcioribus. quibus omnibus uirtus repugnare fortiter debet; ne his illecebris irretitus animus, à cœleſtibus ad terrena, ab æternis ad temporalia, à uita immortali ad perpetuam pœnam deprimatur. In ſaporis, & odoris uoluptate hoc periculum eſt, quòd trahere ad luxuriam poterit. Qui enim fuerit his deditus; aut non habebit ullam rem familiarem; aut ſi habuerit, aſſumet, et aget poſtmodum uitam deteſtabilem. Qui aut rapitur auditu (ut taceam de cantibus; qui ſenſus ita ſæpe deliniunt, ut etiam ſtatus mentis furore perturbetur compoſitis certis orationibus, numeroſisq; carminibus, aut argutis diſputationibus) ad impios cultus facile traducatur. Inde eſt, quòd ſcriptis cœleſtibus, quia uidentur incompta, non facile creditur; quia aut ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere uolunt, nec quærunt uera, ſed dubia; immo illis hæc uidentur uerißima eſſe, quæ auribus blãdiuntur. ita reſpuunt ueritatem, dum ſermonis uarietate capiuntur. Voluptas uero, quæ ſpectat ad uiſum, multiformis eſt. Nam quæ percipitur ex rerum pretioſarum pulchritudine; auaritiam concitat; quæ aliena eſſe debet à ſapiente, atque iuſto: quæ autem capitur de ſpecie mulierum; in alteram rapit uoluptatem. de quaiam ſuperius locuti ſumus. Supereſt de ſpectaculis dicere. quæ quoniam potentia ſunt ad corrumpendos animos; uitanda ſapientibus, & cauenda ſunt totaliter; quòd ad celebrandos Deorum honores inuenta memorãtur. Nam munerũ editiones Saturno factæ ſunt. Scæna, liberi patris eſt. Ludi uero circenſes Neptuno dicati putantur. ut iam qui ſpectat, uel intereſt; relicto

Dei cultu, ad profanos ritus tranſiſſe uideatur. Sed ego de re malo dicere, quã de origine. Quid tam horribile, tam tetrũ, quã hoĩs trucidatio? Ideo ſeueriſſimis legibus uita noſtra multatur: ideo bella execrabilia ſunt. inuenit tamen conſuetudo, quatenus homicidium ſine bello, ac ſine legibus faciant, & hoc ut ſcelus uindicet. Quod ſi intereſſe homicidio, ſceleris conſcientia eſt; & eodem facinore ſpectator obſtrictus eſt, quo & admiſſor: ergo et his gladiatorũ ſceleribus non minus cruore perfunditur qui ſpectat, quã ille, qui facit; nec poteſt eſſe immunis à ſanguine, qui uoluit effundi; aut uideri non interfeciſſe, qui interfectori & fauit, & præmium poſtulauit. Quid ſcenæ? num ſanctior? in qua comœdia de ſtupris & amoribus; tragœdia de inceſtis, & parricidijs fabulatur. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt, docent. an non minus corruptela diſciplinarum eſt, in quo fiunt per imaginem, quæ nõ ſunt; ut fiant ſine pudore, quæ uera ſunt. ſpectant hæc adoleſcentes; quorum lubrica ætas, quæ frenari, ac regi debet, ad uitia, & peccata his imaginibus eruditur. Circus non innocentior æſtimatur; ſed maior hic furor eſt, ſiquidem mentes ſpectantium tanta feruntur inſania, ut non modo in conuicia, ſed etiam in rixas, nec non & in prælia, et contentiones ſæpe conſurgant. Fugienda igitur oĩa ſpectacula, ut tranquillũ mentis ſtatum tenere poſſimus. renuntiandũ noxijs uoluptatibus; ne deliniti ſuauitate peſtifera, in mortis laqueos incidamus. Placet ſola uirtus; cuius merces immortalis eſt, cum uicerit uoluptatem. Suppoſitis autem affectibus,

& perdomitis uoluptatibus, facilis in comprimẽdis cæteris labor eſt ei, qui ſit Dei, ueritatisq́; ſectator: nõ male dicet unquam, qui expectabit à Deo benedictionem. Hic uitabit, ne Deum ludibrio habeat: ſed ne iurabit quidẽ; nequando uel neceſſitate, uel cõſuetudine in periurium cadat. Nihil ſubdole, nihil diſſimulanter loquetur; neque abnegabit, quod ſpoponderit; neq; promittet, quod facere non poſſit; non inuidebit cuiquam; qui de ſuo contentus, nec detrahet, aut male alteri uolet, in quem forſitan beneficia Dei proniora ſunt. Non furabitur: nec omnino quicquam concupiſcet alienum; non dabit in uſura pecuniam. Hoc eſt enim, de alienis malis lucra captare: nec tamen negabit; ſiquidem neceſſitas cogit mutuari. Non erit aſper in filium, nec in ſeruum: meminerit, q́d ipſe patrem habeat, ac dominum. Ita cum his aget, quemadmodum ſecum agi uellet. Munera ſuperabundantia non recipiet à tenuioribus: nec enim iuſtum eſt augeri patrimonia locupletũ per dãna miſerorum. Vetus præceptum eſt, non occidere, quod ſic accipi debet, non tanquam iubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis iubetur, manus abſtinere; ſed nec iuſſione interpoſita, nec uerbo licebit periculũ inferre, nec infantem necare, aut exponere, nec ſeipſum uoluntaria morte damnare; item non adulterare. ſed hoc præcepto non ſolum corrumpere alienum matrimonium prohibetur, quod etiam communi gentium iure damnatur; uerum etiam proſtitutis corporibus abſtinere. Supra leges lex enim Dei eſt. ea quoque, quæ pro licitis habentur, uetat; ut iuſtitiam conſumet. Eiuſdem legis eſt, falſum teſtimonium non dicere.

quod & ipſum latius patet, ſi mendacium nocet ei, contra quem dicitur; & fallit eum, apud quem dicitur. Nunquam igitur mentiendum eſt; quia mendacium ſemper aut fallit, aut nocet. Non eſt uir iuſtus, qui non ſine noxa uitioſo ſermone mentitur. Hinc uero nec adulari licet. pernitioſa eſt enim, ac deceptrix adulatio. ſed ubiq; cuſtodiat ueritatem: quæ licet ad præſens ſit inſuauis; tamen, cum fructus eius, atq; utilitas apparuerit, non odium pariet (ut ait poëta) ſed gratiam.

Dixi de ijs, quæ uetantur. dicam nunc breuiter, quæ iubentur. Innocentiæ proxima eſt miſericordia. Illa enim malum non facit; & hæc bonum operatur. illa incohat iuſtitiam; hæc complet. Nam cũ imbecillior ſit hominum natura, quã cæterarum animantium, quas Deus & inſtructas ad inferenda, & munitas ad uim repellendã figurauit; affectum nobis miſericordiæ dedit, ut omne præſidiũ uitæ noſtræ in mutuis auxilijs poneremus. Si .n. facti ab uno Deo, & orti ab uno homine, conſanguinitatis iure ſociamur; omnem igitur hominem diligere debemus. itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet, ſed ne illatã quidẽ uindicare; ut ſit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos Deus ẽt pro inimicis precem facere ſemper. Ergo animal cõmune, atq; conſors eſſe debemus; ut nos inuicem præſtandis, recipiendiſq; auxilijs muniamus. In multis enim caſibus, et incommodis fragilitas noſtra ſubiecta eſt. Speres tibi accidere, qđ alteri accidit. ita demũ excitaberis ad opem ferendam, ſi ſumpſeris eius animum, qui opem tunc in malis conſtitutus implorat. Siquis uictu indiget, impertiamur; ſiquis à potentiori iniuriam

ſuſtinet eruamus. Pateat domicilium noſtrum uel peregrinis uel indigentibus tecto. Pupillis defenſio, uiduis tutela noſtra nõ deſit. Redimere ab hoſte captiuos, magnanimi opus eſt; itẽ ægros pauperes uiſitare, atq; fouere. Inopes, aut pauperes (ſi obierint) non patiamur inſepultos iacere. Hæc ſunt opera, hæc officia miſericordiæ; quæ ſiquis perfecerit, uerum, & acceptum ſacrificium Deo immolabit. Hæc litabilior uictima eſt apud Deum, qui non pecudum ſanguine, ſed hominis pietate placatur: quem Deus (quia iuſtus eſt) ſua & ipſum lege, ſua & conditione perſequitur: miſeretur ei, quem uiderit miſericordem: inexorabilis eſt ei, quem precantibus cernit immitem. Ergo ut hæc omnia, quæ Deo placent, facere poſſimus; contemneda eſt pecunia, et ad cæleſtes trãſferenda theſauros, ubi fur non effodiet, nec rubigo conſumet, nec tyrannus eripiet; ſed nobis ad æternam opulentiam Deo cuſtode ſeruabitur. Fides quoq;, magna iuſtitiæ pars eſt: quæ maxime a nobis, qui nomen fidei gerimus; conſeruanda eſt, præcipue in religionẽ: quia Deus prior eſt, & potentior, quã homo. Et ſi eſt glorioſum pro amicis, pro parentibus, pro liberis, ideſt pro homine ſuſcipere mortem, & qui hoc fecerit, diuturnam memoriam, laudemq; conſequitur; quanto magis pro Deo, qui poteſt æternam uitam pro temporali morte præſtare? Itaque cum inciderit huiuſmodi neceſſitas, ut diſcedere a Deo, atque ad ritus gentiũ trãſire cogamur, nullus nos metus, nullus terror inflectat, quo minus traditam nobis fidem cuſtodiamus. Deus ſit ante oculos, ſit in corde, cuius interno auxilio dolor uiſcerum, & adhibita corpori tormenta ſuperentur.

Nihil tunc aliquid, quã uitæ immortalis præmia cogitemus. Ita facile, etiam ſi diſſipandi, aut urendi artus fuerint, tolerabimus, quæ in nos tyrannicæ dominationis amentia molietur. Poſtremo ipſam mortem non inuiti, aut timidi, ſed libenter, & interriti ſubire nitamur, ut qui ſcimus, quali apud Deum gloria ſumus functuri triumphato ſeculo ad promiſſa uenientes. Quibus bonis quanta beatitudine breuia hæc pœnarum mala, & huius uitæ damna penſemus. Quòd ſi facultas huius gloriæ deerit; habebit fides etiam in pace mercedem. teneatur ergo in omnibus uitæ officijs, teneatur in matrimonio. Non enim ſatis eſt, ſi alieno toro, aut lupanari abſtineas. Qui habet coniugem; nihil quærat extrinſecus; ſed contentus ea ſola, carnem caſtiget; inuiolati cubilis ſacramenta cuſtodiat. Adulter enim Deo eſt perinde atque inceſtus, qui abiecto iugo, uel in liberam, uel in ſeruam peregrina uoluptate luxuriat. Sed ſicut fœmina caſtitatis uinculis obligata eſt, & ne aliud concupiſcat: ita uir eadem lege teneatur, quo Deus & uiro uxorem unius corporis compage ſolidauit. Ideo præcepit non dimitti uxorem, niſi crimine adulterij deuictam; & nunquam coniugalis fœderis uinculũ, niſi ruperit, reſoluatur. Illud quoq; ad conſumandam pudicitiam iungitur, ut non modo peccatum abſit, uerum etiam cogitatio. Pollui enim mentem quãuis inani cupiditate, manifeſtum eſt. Itaq; iuſtum hominem, qui ſcit ſe nec facere oportere, nec uelle. Purganda eſt igitur conſcientia; quam Deus peruidet, qui falli non poteſt. Euacuetur omni labe pectus; ut templum Dei eſſe poſſit; q̃

non auri, nec eboris nitor, ſed fidei, & caſtitatis fulgor illuſtrat. Sed enim hæc omnia difficilia ſunt homini; nec patitur conditio fragilitatis naturæ, eſſe quenquam ſine macula. Vltimum ergo remedium illud eſt; ut confugiamus ad pœnitentiam: quæ non minimum locum inter uirtutes habet; quia ſui correctio eſt, ut cum forte aut re, aut uerbo lapſi fuerimus, ſtatim reſipiſcamus, aut nos deliquiſſe fateamur, oremusq; à Deo ueniam: quā pro ſua miſericordia non negabit; niſi perſeuerabimus in errore. Magnum eſt pœnitentiæ auxilium, magnum ſolatium. illa eſt uulnerum, peccatorumq; ſanatio; illa ſpes, illa portus ſalutis. quā qui tollit; uiam uitæ ſibi amputat: quia nemo eſſe tam iuſtus poteſt, ut nunquam ſit ei pœnitentia neceſſaria. Nos uero, etiam ſi nullum ſit peccatum, confiteri tamen debemus, & pro debitis noſtris identidem deprecari, gratias agere etiam in malis. hoc enim ſemper obſequium domino deferamus. humilitas enim tam cara, & amabilis Deo eſt; ut cum angelis ſuſcipiat peccatorem confitentem; quem in regnis cœleſtibus faciat pro humilitate ſublimari. Hæc ſunt, quæ debet cultor Dei exhibere. hæ ſunt uictimæ; hoc ſacrificium placabile; hic uerus eſt cultus. cum homo mentis ſuæ pignora in aram Dei confert; ſumma illa maieſtas hoc cultore lætatur; hunc ut filium ſuſcipit ſibi; quia donum immortalitatis impartitur. de qua nunc mihi diſſerēdum eſt; & arguēda eſt perſuaſio eorum, qui extingui animas cum corporibus putauerunt. qui, quia nec Deum ſciebant, nec arcanum mundi perſpicere poterant; ne hominis quidem, animæq; rationem comprehenderunt.

Quomodo enim poſſent ſapientia prouidere, qui ſcientiam nullo modo habebant? Negantes ergo prouidentiã; unaq; Deum, qui fons, & caput eius eſt, negauerunt. ſequebatur, ut ea, quæ ſunt; aut ſemper fuiſſe dicerẽt, aut ſua ſponte eſſe nata, aut minutorum ſeminum conglobatione concreta. ſemper fuiſſe, dici non poteſt; quia quicquid eſt eſſe ſine aliquo initio nõ poteſt. ſua ſponte autem nihil naſci poteſt; quia nulla eſt ſine ratione natura. ſemina enim principalia quomodo eſſe potuerunt; cum & ſemina exordijs oriantur, & uiciſſim res ex ſeminibus? Nullum igitur ſemen eſt, quod originem non habeat. Sic factum eſt, ut cum putarent, mundum nulla prouidẽtia factum; ne hominem quidem putarint aliqua ratione generari. Quod ſi nulla eſſet in fingendo homine ratio uerſata; mortalem igitur animã eſſe poſſe. Alij uero ex aduerſo, & Deum eſſe unum, & ab eo mundum, & hominem eſſe factum, & animas immortales exiſtimauere. Sed cum ea ſenſerunt; ij tamen diuini operis, atque conſilij nec cauſas, nec rationes, nec exitus perſpexerunt; ut omne ueritatis arcanum conſumarent, atque ueluti fine concluderent. Sed quod illi facere non potuerunt, quia ueritatem perpetuo non tenebant; nobis faciendum eſt, qui eam cognouimus, Deo annuntiãte. Conſyderemus igitur, quæ ratio fuerit huius tanti, tamq; immenſi operis fabricandi. Fecit Deus mundum, ſicut Plato exiſtimauit, ſed, cur fecit, nõ oſtendit. Quia bonus, inquit, et inuidens nulli, fecit quæ bona ſunt. Atqui uidemus in rerum natura & bona eſſe, & mala. Poteſt ergo exiſtere peruerſus aliquis, qualis fuerit ἄθεος ille Theodorus, et Platoni reſpondere; Im-

mo, quia malus eſt, fecit, quæ mala ſunt. Quomodo illum redarguet? Si quæ bona ſunt, Deus fecit: unde igitur tanta mala eruperunt? quæ plerunq; etiam bonis præualent. In materia, inquit, continebantur. Bona igitur, & mala; aut nihil fecit Deus. ſi bona tantum fecit; æterniora ſunt mala, quæ facta non ſunt; quàm bona, quæ habuerunt exordium. Finem igitur habebunt, quæ aliquando cœperunt; et permanebunt, quæ ſemper fuerunt. Mala igitur potiora ſunt. ſi autem potiora eſſe non poſſunt; ne æterniora quidem poſſunt. Ergo aut utraq; ſemper fuerunt, & Deus otioſus; aut utraque ex uno fonte fluxerunt. Eſt enim conueniens, ut Deus omnia fecerit potius, quã nihil. ergo, ſecundum ſententiam Platonis, ideo Deus, & bonus eſt, quia bona facit, & malus, quia mala. Quod ſi fieri non poteſt, apparet, non ideo factum eſſe mundum, quia mundus bonus eſt. quoniam enim complexus eſt bona, & mala, nec fecit propter ſe quicquam, ſed propter aliud. Domus enim ædificatur non ad hoc ſolum, ut ſit domus; ſed ut ſuſcipiat, & tueatur habitantem. Item nauis fabricatur non ad hoc, ut nauis uideatur; ſed ut in ea poſſint homines nauigare. Vaſa autem fiunt non ut uaſa ſint ſolum; ſed ut capiant, quæ ſunt uſui neceſſaria. Sic & mundum Deus ad uſum aliquem fecerit, neceſſe eſt. Stoici aiunt, cauſa hominum factum eſſe: & recte. Homines enim fruuntur his omnibus bonis, quæ mundus in ſe continet. Sed, ipſi homines cur facti ſint, aut quid in illis habeat illa fabricatrix prouidentia, non explicant. Immortales eſſe animas, idem Plato affirmat; ſed cur, aut quando, aut quomodo, aut per quem immor-

talitatem aſſequantur; aut quidnam tantum illud myſterium; cur ij, qui ſunt immortales futuri, prius mortales naſcantur; deinde decurſo temporis uitæ ſpatio, atq; abiectis fragilium corporum exuuijs, ad æternam illam beatitudinem transferantur, non comprehendit. deniq; nec iudicium Dei, nec diſcrimen iuſti & iniuſti explicauit; ſed animas, quæ ſe ſceleribus immiſerint, hactenus condẽnari putauit, ut in pecudibus renaſcãtur, & ita peccatorum ſuorum luere pœnas, donec rurſus ad figuras hominum reuertantur, & hoc fieri ſemper, nec ulla finem transmeandi. ludum mihi neſcio quem inducit ſomno ſimilem; cui nec ratio ulla, nec Dei gubernatio, nec conſilium aliquod ineſſe uideatur.

Dicam nunc quæ ſit illa ſententia, quam nec ij quidem, qui uerã dixerũt, collatis in unum cauſis, atq; fictionibus connectere potuerunt. Factus à Deo mũdus, ut homines naſcerentur. naſcuntur autem homines, ut Deum patrem agnoſcant, ut colant, in quo iuſtitia eſt. colunt, ut mercedem immortalitatis accipiant. accipiũt immortalitatem, ut in æternũ Deo ſeruiant. Vides'ne, quemadmodum ſibi connexa ſint & prima cum medijs, & media cum extremis? Inſpiciantur ſingula; & uideamus, utrum'ne illis ratio quoq; ſubſiſtat. Fecit ergo Deus mundum propter hominem. Hoc qui nõ uidet, non multum diſtat à pecude. quis cœlum ſuſpicit niſi homo? quis ſolem? quis aſtra? quis opera Dei miratur, niſi homo? quis colit terram? quis ex ea fructum capit? quis nauigat mare? quis piſces, quis uolatilia, quis quadrupedes habet in poteſtate, niſi homo? Cum-

cta igitur propter hominem Deus fecit; quia uſui hominum cuncta ceſſere. Recte ergo uiderunt philoſophi: ſed illud, quod ſequitur, non uiderunt, quod ipſum hominē propter ſe fecerit. Erat enim conſequens, & neceſſarium, & pium; ut cum hominis cauſa tantam operam molitus ſit; cum tantum illi honoris, tantum illi poteſtatis tribuerit, ut dominetur mundo; homo agnoſceret dominum, tantorū beneficiorum authorem; qui fecit mundum propter ipſum; & ei cultum, & honorem debitum redderet. Hic Plato aberrauit; hic perdidit, quam primum arripuerat, ueritatem; cum de cultu eius Dei, quem conditorem rerum, ac parentem fatebatur, obticuit: nec intellexit, hominem Deo poteſtatis uinculis eſſe religatum: unde ipſa religio nominatur. Et hoc eſt ſolum, propter quod immortales animæ fiant. ſenſit tamen æternas eſſe: ſed non per gradus ad eam ſententiam deſcendit. Amputatis enim medijs, incidit totius rei ueritatem, quaſi per abruptum aliquod præcipitiū; nec ulterius progreſſus eſt; quoniam caſu ad eam, non ratione peruenerat. Colendus eſt igitur Deus, ut per religionem, quæ eadem iuſtitia eſt, accipiat homo à Deo immortalitatem: nec eſt ullum aliud præmiū piæ mentis. quæ ſi eſt inuiſibilis; non poteſt ab inuiſibili Deo niſi inuiſibili mercede donari. Plurimis uero argumētis colligi poteſt, æternas eſſe animas. Plato ait, Quod per ſe ipſum mouetur; neq; principiū motus, neq; finem poſſe habere; animum autem hominis per ſe ſemper moueri, quia ſit ad cogitandum mobilis, ad inueniendum ſolers, ad percipiendū facilis, ad diſcendum capax, ut qui præterita teneat, præſentia comprehendat, futura pro-

ſpiciat,

ſpiciat, multarumq; rerum, & artium ſcientiam complectatur; immortalem eſſe; ſiquidem nihil habeat in ſe terreni ponderis labe concretum. Præterea, ex uirtute, an uoluptate intelligitur æternitas animæ? uoluptas omnis, communis animalibus; uirtus, ſolius eſt hominis. illa uitioſa eſt, hæc honeſta: illa ſecundum naturam, hæc aduerſa naturæ, niſi anima immortalis eſt. uirtus enim pro fide, pro iuſtitia nec egeſtatem timet; nec exilium metuit; nec carcerem perhorreſcit; nec dolore reformidat; nec mortem recuſat. quæ quia natura contraria ſunt; aut ſtultitia eſt uirtus, ſi & commoda impedit, et uitæ nocet; aut ſi ſtultitia non eſt, ergo anima immortalis eſt, & ideo præſentia bona contemnit; quia ſunt alia potiora, quæ poſt diſſolutionē ſui corporis aſſequatur. Illud autem maximum argumentum immortalitatis; quòd Deum ſolus homo agnoſcit. In mutis nulla ſuſpicio religionis; q̄a terrena proſpiciūt. Homo ideo rectus cœlum aſpicit, ut Deū quærat. An poteſt ergo eſſe mortalis, qui immortalem deſyderat? Non poteſt eſſe ſolubilis, qui cū Deo et uultu, & mente cōmunis eſt. Deniq; cæleſti elemento, quod eſt ignis, homo ſolus utitur. Si.n. lux per ignē, uita per lucem: apparet, eū, qui uſum ignis habet, non eſſe mortalem; q̄m id illi proximū, id familiare eſt, ſine quo non pōt nec lux, nec uita conſtare. Sed quid argumentis colligimus æternas eſſe animas; cum habeamus teſtimonia diuina? id enim ſacræ literæ, ac uoces prophetarum docent. Quod ſi cui parum uideatur; legat carmina Sibyllarum; Apollinis quoque Mileſii reſponſa conſyderet; ut intelligat deliraſſe Democritum, & Epicurū, & Dicæarchū, qui ſoli omniū

mortalium, quod eſt euidens negauerunt. Confirmata immortalitate, ſupereſt dicere, à quo ei tribuatur; cum certa, & conſtituta diuinitus tempora compleri cœperint; & interitum, & conſumationem rerum fieri neceſſe eſt, ut innouetur à Deo mundus. Id uero tempore in proximo eſt, quantum de numero annorum, deq; ſignis, quæ prædicta ſunt à philoſophis, colligi poteſt. Sed cum ſint innumerabilia, quæ de fine ſeculi, & conſumatione temporum dicta ſunt; ea ipſa, quæ dicuntur, nuda ponenda ſunt; quoniam (ut teſtimonijs utamur) immenſum eſt. ſiquis illa deſyderat, aut nobis minus credit; adeat ad ſacrarium cœleſtium literarum; quarum fide inſtructior, erraſſe philoſophos ſentiat; qui aut æternum eſſe hunc mundum, aut infinita eſſe annorum millia putauerunt, ex quo fuerit inſtructus. Nondum enim ſex millia completa ſunt. quo numero conſumato, tum demum malum omne tolletur, ut regnet ſola iuſtitia. quod quatenus euenturum ſit, paucis explicabo. Hæc à prophetis, & à uatibus futura dicuntur. Cum cœperit mundo finis ultimus propinquare; malitia inualeſcet; omnia uitiorum, & fraudum genera crebreſcent; iuſtitia interibit; fides, pax, miſericordia, pudor, ueritas non erit; uis, & audacia præualebit; nemo quicquam habebit, niſi male partum, manuq; defenſum; ſiqui erunt boni, prædæ, ac ludibrio habebuntur; nemo pietatem parentibus exhibebit; nemo infantis, aut ſenis miſerebitur; auaritia, libido uniuerſa corrumpet; erunt cædes, & ſanguinis effuſiones; erunt bella non modo externa, & finitima, uerum etiam inteſtina; ciuitates inter ſe belligerabunt;

omnis ſexus, & omnis ætas arma tractabunt; non imperij dignitas conſeruabitur, non militiæ diſciplina; ſed more latrocinij deprædatio, & uaſtatio fiet; regnũ multiplicabitur; & decem uiri occupabunt orbem, & partientur, & uorabunt; & exiſtet longe potentior, ac nequior, q tribus ex eo numero deletis Aſiã poſſidebit; cæteris in poteſtate ſua redactis, & abſciſſis; uorabit õem terrã leges nouas ſtatuet, ueteres abrogabit; Remp. ſuam faciet; nomen imperij, ſedemq; mutabit. Tunc erit tempus infandum, & execrabile, quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eum ſtatum res cadet, ut omnes uiuos lamentatio, mortuos gratulatio ſequatur. Ciuitas, & oppida interibunt, modo ferro, & igni, modo terræmotibus crebris, modo aquarum inundatione, modo peſtilentia, & fame. Terra nihil feret, aut rigoribus nimijs, aut caloribus ſterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem; partim amaritudine uitiabitur; ut nihil ſit nec ad cibos utile, nec ad potum ſalubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem. Cometæ crebro apparebunt. Sol perpetuo ſqualore fuſcabitur. Lunã color ſanguinis obumbrabit, nec amiſſæ lucis damna reparabit. Stellæ omnes decident; nec temporibus ſua ratio conſtabit, hyeme, ac æſtate confuſis. Tunc & annus, & menſis, & dies breuiabitur: & hanc eſſe mundi ſenectutem, & defectionem, Triſmegiſtus elocutus eſt. quæ cum uenerit; adeſſe tempus ſciendum eſt, quo Deus ad commutandũ ſeculũ reuertatur. Inter autem hæc mala ſurget rex impius non modo generi hominum, ſed etiam Deo inimicus. Hic reliquias illius prioris tyranni conteret, cruciabit, uexabit, inte=

ſuaſionibus; narium, de odore iucundo; ſaporis, de cibis dulcioribus. quibus omnibus uirtus repugnare fortiter debet; ne his illecebris irretitus animus, à cæleſtibus ad terrena, ab æternis ad temporalia, à uita immortali ad perpetuam pœnam deprimatur. In ſaporis, & odoris uoluptate hoc periculum eſt, ꝙ trahere ad luxuriam poterit. Qui enim fuerit his deditus; aut non habebit ullam rem familiarem; aut ſi habuerit, aſſumet, et aget poſtmodum uitam deteſtabilem. Qui aut rapitur auditu (ut taceam de cantibus; qui ſenſus ita ſæpe deliniunt, ut etiam ſtatus mentis furore perturbetur compoſitis certis orationibus, numeroſiſq; carminibus, aut argutis diſputationibus) ad impios cultus facile traducatur. Inde eſt, qđ ſcriptis cæleſtibus, quia uidentur incompta, non facile creditur; quia aut ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere uolunt, nec quærunt uera, ſed dubia; immo illis hæc uidentur ueriſſima eſſe, quæ auribus blãdiuntur. ita reſpuunt ueritatem, dum ſermonis narietate capiuntur. Voluptas uero, quæ ſpectat ad uiſum, multiformis eſt. Nam quæ percipitur ex rerum pretioſarum pulchritudine; auaritiam concitat; quæ aliena eſſe debet à ſapiente, atque iuſto: quæ autem capitur de ſpecie mulierum; in alteram rapit uoluptatem. de qua iam ſuperius locuti ſumus. Supereſt de ſpectaculis dicere. quæ quoniam potentia ſunt ad corrumpendos animos; uitanda ſapientibus, & cauenda ſunt totaliter; quòd ad celebrandos Deorum honores inuenta memorãtur. Nam munerũ editiones Saturno facta ſunt. Scena, liberi patris eſt. Ludi uero circenſes Neptuno dicati putantur. ut iam qui ſpectat, uel intereſt; relicto

Dei cultu,ad profanos ritus tranſiſſe uideatur. Sed ego de re malo dicere,quã de origine. Quid tam horribile, tam tetru,quã hoĩs trucidatio? Ideo ſeueriſſimis legibus uita noſtra multatur: ideo bella execrabilia ſunt. inuenit tamen conſuetudo, quatenus homicidium ſine bello,ac ſine legibus faciant,& hoc ut ſcelus uindicet. Quòd ſi intereſſe homicidio,ſceleris conſcientia eſt;& eodem facinore ſpectator obſtrictus eſt,quo & admiſſor: ergo et his gladiatorũ ſceleribus non minus cruore perfunditur qui ſpectat,quã ille,qui facit; nec poteſt eſſe immunis a ſanguine,qui uoluit effundi;aut uideri non interfeciſſe,qui interfectori & fauit, & præmium poſtulauit. Quid ſcena?num ſanctior? in qua comœdia de ſtupris,& amoribus;tragœdia de inceſtis, & parricidijs fabulatur. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt,docent. an non minus corruptela diſciplinarum eſt?in quo fiunt per imaginem, quæ nõ ſunt;ut fiant ſine pudore,quæ uera ſunt. Spectant hæc adoleſcentes;quorum lubrica ætas,quæ frenari,ac regi debet,ad uitia, & peccata his imaginibus eruditur. Circus non innocentior æſtimatur; ſed maior hic furor eſt,ſiquidem mentes ſpectantium tanta feruntur inſania,ut non modo in conuicia,ſed etiam in rixas, nec non & in prælia,et contentiones ſæpe conſurgant. Fugienda igitur oĩa ſpectacula, ut tranquillũ mentis ſtatum tenere poſſimus. renunciandũ noxijs uoluptatibus; ne deliniti ſuauitate peſtifera, in mortis laqueos incidamus. Placeat ſola uirtus;cuius merces immortalis eſt, cum uicerit uoluptatem. Suppoſitis autem affectibus,

& perdomitis uoluptatibus, facilis in comprimẽdis cæteris labor eſt ei, qui ſit Dei, ueritatisq; ſectator: nõ male dicet unquam, qui expectabit a Deo benedictionem. Hic uitabit, ne Deum ludibrio habeat: ſed ne iurabit quidẽ; nequando uel neceſſitate, uel cõſuetudine in periurium cadat. Nihil ſubdole, nihil diſſimulanter loquetur; neque abnegabit, quod ſpoponderit; neq; promittet, quod facere non poſſit; non inuidebit cuiquam; qui de ſuo contentus, nec detrahet, aut male alteri uolet, in quem forſitan beneficia Dei proniora ſunt. Non furabitur; nec omnino quicquam concupiſcet alienum; non dabit in uſura pecuniam. Hoc eſt enim, de alienis malis lucra captare: nec tamen negabit; ſiquidem neceſſitas cogit mutuari. Non erit aſper in filium, nec in ſeruum: meminerit, q̃d ipſe patrem habeat, ac dominum. Ita cum his aget, quemadmodum ſecum agi uellet. Munera ſuperabundantia non recipiet a tenuioribus: nec enim iuſtum eſt augeri patrimonia locupletũ per dãna miſerorum. Vetus præceptum eſt, non occidere. quod ſic accipi debet, non tanquam iubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis iubetur, manus abſtinere; ſed nec iuſſione interpoſita, nec uerbo licebit periculũ inferre, nec infantem necare, aut exponere, nec ſeipſum uoluntaria morte damnare; item non adulterare. ſed hoc præcepto non ſolum corrumpere alienum matrimonium prohibetur, quod etiam communi gentium iure damnatur; uerum etiam proſtitutis corporibus abſtinere. Supra leges lex enim Dei eſt. ea quoque, quæ pro licitis habentur, uetat; ut iuſtitiam conſumet. Eiuſdem legis eſt, falſum teſtimonium non dicere.

quod & ipſum latius patet, ſi mendacium nocet ei, contra quem dicitur; & fallit eum, apud quem dicitur. Nunquam igitur mentiendum eſt; quia mendacium ſemper aut fallit, aut nocet. Non eſt uir iuſtus, qui non ſine noxa uitioſo ſermone mentitur. Hinc uero nec adulari licet. pernitioſa eſt enim, ac deceptrix adulatio. ſed ubiq; cuſtodiat ueritatem. quæ licet ad præſens ſit inſuauis, tamen, cum fructus eius, atq; utilitas apparuerit, non odium pariet (ut ait poëta) ſed gratiam.

Dixi de ijs, quæ uetantur. dicam nunc breuiter, quæ iubentur. Innocentiæ proxima eſt miſericordia. Illa enim malum non facit; & hæc bonum operatur. illa inchoat iuſtitiam; hæc complet. Nam cũ imbecillior ſit hominum natura, quã cæterarum animantium, quas Deus & inſtructas ad inferendã, & munitas ad uim repellendã figurauit; affectum nobis miſericordiæ dedit, ut omne præſidiũ uitæ noſtræ in mutuis auxilijs poneremus. Si. n. facti ab uno Deo, & orti ab uno homine, conſanguinitatis iure ſociamur; omnem igitur hominem diligere debemus, itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet, ſed ne illatã quidẽ uindicare; ut ſit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos Deus & pro inimicis precem facere ſemper. Ergo animal cõmune, atq; conſors eſſe debemus; ut nos inuicem præſtandis, recipiendiſq; auxilijs muniamus. In multis enim caſibus, et incommodis fragilitas noſtra ſubiecta eſt. Speres tibi accidere, qđ alteri accidit. Ita demũ excitaberis ad opem ferendam, ſi ſumpſeris eius animum, qui opem tunc in malis conſtitutus implorat. Siquis uictu indiget, impertiamur; ſiquis à potentiori iniuriam

ſuſtinet eruamus. Pateat domiciliũ noſtrũ uel peregrinis uel indigentibus tecto. Pupillis defenſio, uiduis tutela noſtra nõ deſit. Redimere ab hoſte captiuos, magnanimi opus eſt; itẽ ægros pauperes uiſitare, atq; fouere. Inopes, aut pauperes (ſi obierint) non patiamur inſepultos iacere. Hæc ſunt opera, hæc officia miſericordiæ; quæ ſiquis perfecerit, uerum, & acceptum ſacrificium Deo immolabit. Hæc litabilior uictima eſt apud Deum, qui non pecudum ſanguine, ſed hominis pietate placatur: quem Deus (quia iuſtus eſt) ſua & ipſum lege, ſua & conditione perſequitur: miſeretur ei, quem uiderit miſericordem: inexorabilis eſt ei, quem precantibus cernit immitem. Ergo ut hæc omnia, quæ Deo placent, facere poſſimus; contemnẽda eſt pecunia, et ad cœleſtes trãſferenda theſauros, ubi fur non effodiet, nec rubigo conſumet, nec tyrannus eripiet; ſed nobis ad æternam opulentiam Deo cuſtode ſeruabitur. Fides quoq;, magna iuſtitiæ pars eſt: quæ maxime à nobis, qui nomen fidei gerimus; conſeruanda eſt, præcipue in religionẽ: quia Deus prior eſt, & potentior, quã homo. Et ſi eſt glorioſum pro amicis, pro parentibus, pro liberis, ideſt pro homine ſuſcipere mortem, & qui hoc fecerit, diuturnam memoriam, laudemq; conſequitur; quanto magis pro Deo, qui poteſt æternam uitam pro temporali morte præſtare? Itaque cum inciderit huiuſmodi neceſſitas, ut diſcedere à Deo, atque ad ritus gentiũ tranſire cogamur, nullus nos metus, nullus terror inflectat, quo minus traditam nobis fidem cuſtodiamus. Deus ſit ante oculos, ſit in corde, cuius interno auxilio dolor uiſcerum, & adhibita corpori tormenta ſuperentur.

Nihil nisi aliquid, quã uitæ immortalis præmia cogitemus. Ita facile, etiam ſi diſſipandi, aut urendi artus fuerint, tolerabimus, quæ in nos tyrannicæ dominationis amentia molietur. Poſtremo ipſam mortem non inuiti, aut timidi, ſed libenter, & interriti ſubire nitamur, ut qui ſcimus, quali apud Deum *gloria ſumus functuri triumphato ſeculo ad promiſſa uenientes. Quibus bonis quanta beatitudine breuia hæc pœnarum mala, & huius uitæ damna penſemus. Quod ſi facultas huius gloriæ deerit; habebit fides etiam in pace mercedem. teneatur ergo in omnibus uitæ officiis, teneatur in matrimonio.* Non *enim ſatis eſt, ſi alieno toro, aut lupanari abſtineas. Qui habet coniugem; nihil quærat extrinſecus; ſed contentus ea ſola, carnem caſtiget; inuiolati cubilis ſacramenta cuſtodiat. Adulter enim* Deo *eſt perinde atque inceſtus, qui abiecto iugo, uel in liberam, uel in ſeruam peregrina uoluptate luxuriat. Sed ſicut fœmina caſtitatis uinculis obligata eſt, & ne aliud concupiſcat: ita uir eadem lege teneatur, quo* Deus *& uiro uxorem unius corporis compage ſolidauit.* Ideo *præcepit non dimitti uxorem, niſi crimine adulterii deuictam; & nunquam coniugalis fœderis uinculũ, niſi ruperit, reſoluatur.* Illud *quoq; ad conſumandam pudicitiam iungitur, ut non modo peccatum abſit, uerum etiam cogitatio. Pollui enim mentem quãuis inani cupiditate, manifeſtum eſt. Itaq; iuſtum hominem, qui ſcit ſe nec facere oportere, nec uelle. Purganda eſt igitur conſcientia; quam* Deus *peruidet, qui falli non poteſt. Euacuetur omni labe pectus; ut templum* Dei *eſſe poſſit; q̃d*

non auri, nec eboris nitor, ſed fidei, & caſtitatis fulgor illuſtrat. Sed enim hæc omnia difficilia ſunt homini; nec patitur conditio fragilitatis naturæ, eſſe quenquam ſine macula. Vltimum ergo remedium illud eſt; ut confugiamus ad pœnitentiam: quæ non minimum locum inter uirtutes habet; quia ſui correctio eſt, ut cum forte aut re, aut uerbo lapſi fuerimus, ſtatim reſipiſcamus, aut nos deliquiſſe fateamur, oremusq; à Deo ueniam: quã pro ſua miſericordia non negabit; niſi perſeuerabimus in errore. Magnum eſt pœnitentiæ auxilium, magnum ſolatium. illa eſt uulnerum, peccatorumq; ſanatio; illa ſpes, illa portus ſalutis. quã qui tollit; uiam uitæ ſibi amputat: quia nemo eſſe tam iuſtus poteſt, ut nunquam ſit ei pœnitentia neceſſaria. Nos uero, etiam ſi nullum ſit peccatum, confiteri tamen debemus, & pro debitis noſtris identidem deprecari, gratias agere etiam in malis. hoc enim ſemper obſequium domino deferamus. humilitas enim tam cara, & amabilis Deo eſt; ut cum angelis ſuſcipiat peccatorem confitentem; quem in regnis cœleſtibus faciat pro humilitate ſublimari. Hæc ſunt, quæ debet cultor Dei exhibere. hæ ſunt uictimæ; hoc ſacrificium placabile; hic uerus eſt cultus. cum homo mentis ſuæ pignora in aram Dei confert; ſumma illa maieſtas hoc cultore lætatur; hunc ut filium ſuſcipit ſibi; quia donum immortalitatis impartitur. de qua nunc mihi diſſerẽdum eſt; & arguẽda eſt perſuaſio eorum, qui extingui animas cum corporibus putauerunt. qui, quia nec Deum ſciebant, nec arcanum mundi perſpicere poterant; ne hominis quidem, animæq; rationem comprehenderunt.

Quomodo enim poſſent ſapientia prouidere, qui ſcientiam nullo modo habebant? Negantes ergo prouidentiã; utiq; Deum, qui fons, & caput eius eſt, negauerunt. ſequebatur, ut ea, quæ ſunt; aut ſemper fuiſſe dicerẽt, aut ſua ſponte eſſe nata, aut minutorum ſeminum conglobatione concreta. ſemper fuiſſe, dici non poteſt; q̃a quicquid eſt, eſſe ſine aliquo initio nõ poteſt. ſua ſponte autem nihil naſci poteſt; quia nulla eſt ſine ratione natura. ſemina enim principalia quomodo eſſe potuerunt; cum & ſemina exordijs oriantur, & uiciſſim res ex ſeminibus? Nullum igitur ſemen eſt, quod originem non habeat. Sic factum eſt, ut cum putarent, mundum nulla prouidẽtia factum; ne hominem quidem putarint aliqua ratione generari. Quod ſi nulla eſſet in fingendo homine ratio uerſata; mortalem igitur animã eſſe poſſe. Alij uero ex aduerſo, & Deum eſſe unum, & ab eo mundum, & hominem eſſe factum, & animas immortales exiſtimauere. Sed cum ea ſenſerunt; ij tamen diuini operis, atque conſilij nec cauſas, nec rationes, nec exitus perſpexerunt; ut omne ueritatis arcanum conſumarent, atque ueluti fine concluderent. Sed quod illi facere non potuerunt, quia ueritatem perpetuo non tenebant; nobis faciendum eſt, qui eam cognouimus, Deo annuntiãte. Conſyderemus igitur, quæ ratio fuerit huius tanti, tamq; immenſi operis fabricandi. Fecit Deus mundum, ſicut Plato exiſtimauit, ſed, cur fecit, nõ oſtendit. Quia bonus, inquit, et inuidens nulli, fecit quæ bona ſunt. Atqui uidemus in rerum natura & bona eſſe, & mala. Poteſt ergo exiſtere peruerſus aliquis, qualis fuerit ἄθεος ille Theodorus, et Platoni reſpondere; Im-

talitatem aſſequantur; aut quidnam tantum illud myſterium; cur ij, qui ſunt immortales futuri, prius mortales naſcantur; deinde decurſo temporis uitæ ſpatio, atq; abiectis fragilium corporum exuuijs, ad æternam illam beatitudinem transferantur, non comprehendit. denique nec iudicium Dei, nec diſcrimen iuſti, & iniuſti explicauit; ſed animas, quæ ſe ſceleribus immiſerint, hactenus condēnari putauit, ut in pecudibus renaſcantur, & ita peccatorum ſuorum luere pœnas, donec rurſus ad figuras hominum reuertantur, & hoc fieri ſemper, nec citra finem transmeandi. ludum mihi neſcio quem inducit ſomno ſimilem; cui nec ratio ulla, nec Dei gubernatio, nec conſilium aliquod ineſſe uideatur.

Dicam nunc quæ ſit illa ſententia, quam nec ij quidem, qui uera dixerūt, collatis in unum cauſis, atq; fictionibus connectere potuerunt. Factus à Deo mūdus, ut homines naſcerentur. naſcuntur autem homines, ut Deum patrem agnoſcant, ut colant, in quo iuſtitia eſt. colunt, ut mercedem immortalitatis accipiant. accipiūt immortalitatem, ut in æternū Deo ſeruiant. Vides'ne, quemadmodum ſibi connexa ſint & prima cum medijs, & media cum extremis? Inſpiciantur ſingula; & uideamus, utrum'ne illis ratio quoq; ſubſiſtat. Fecit ergo Deus mundum propter hominem. Hoc qui nō uidet, non multum diſtat à pecude. quis cœlum ſuſpicit, niſi homo? quis ſolem? quis aſtra? quis opera Dei miratur, niſi homo? quis colit terram? quis ex ea fructum capit? quis nauigat mare? quis piſces, quis uolatilia, quis quadrupedes habet in poteſtate, niſi homo? Cun-

ſpiciat, multarumq; rerum, & artium ſcientiam complectatur; immortalem eſſe; ſiquidem nihil habeat in ſe terreni ponderis labe concretum. Præterea, ex uirtute, an uoluptate intelligitur æternitas animæ? uoluptas omnis, communis animalibus; uirtus, ſolius eſt hominis. illa uitioſa eſt, hæc honeſta: illa ſecundum naturam, hæc aduerſa naturæ, niſi anima immortalis eſt. uirtus enim pro fide, pro iuſtitia nec egeſtatem timet; nec exilium metuit; nec carcerem perhorreſcit; nec dolore reformidat; nec mortem recuſat. quæ quia naturæ contraria ſunt; aut ſtultitia eſt uirtus, ſi & commoda impedit, et uitæ nocet; aut ſi ſtultitia non eſt, ergo anima immortalis eſt, & ideo præſentia bona contemnit; quia ſunt alia potiora, quæ poſt diſſolutionē ſui corporis aſſequatur. Illud autem maximum argumentum immortalitatis; quòd Deum ſolus homo agnoſcit. In mutis nulla ſuſpicio religionis; q a terrena proſpiciunt. Homo ideo rectus cœlum aſpicit, ut Deū quærat. An poteſt ergo eſſe mortalis, qui immortalem deſyderat? Non poteſt eſſe ſolubilis, qui cū Deo et uultu, & mente cōmunis eſt. Deniq; cœleſti elemento, quod eſt ignis, homo ſolus utitur. Si.n. lux per ignē, uita per lucem: apparet, eū, qui uſum ignis habet, non eſſe mortalem; qm̄ id illi proximū, id familiare eſt, ſine quo non pōt nec lux, nec uita conſtare. Sed quid argumentis colligimus æternas eſſe animas; cum habeamus teſtimonia diuina? id enim ſacræ litteræ, ac uoces prophetarum docent. Quod ſicui parum uideatur; legat carmina Sibyllarum; Apollinis quoque Mileſii reſponſa conſyderet; ut intelligat deliraſſe Democritum, & Epicurū, & Dicæarchū, qui ſoli omniū

omnis ſexus, & omnis ætas arma tractabunt; non imperij dignitas conſeruabitur, non militiæ diſciplina; ſed more latrocinij deprædatio, & uaſtatio fiet; regnũ multiplicabitur; & decem uiri occupabunt orbem, & partientur, & uorabunt; & exiſtet longe potentior, ac nequior, q tribus ex eo numero deletis Aſiã poſſidebit; cæteris in poteſtate ſua redactis, & abſciſſis; uorabit oẽm terrã leges nouas ſtatuet, ueteres abrogabit; Remp. ſuam faciet; nomen imperij, ſedemq; mutabit. Tunc erit tempus infandum, & execrabile, quo nemini libeat uiuere. Deniq; in eum ſtatum res cadet, ut omnes uiuos lamentatio, mortuos gratulatio ſequatur. Ciuitas, & oppida interibunt, modo ferro, & igni, modo terræmotibus crebris, modo aquarum inundatione, modo peſtilentia, & fame. Terra nihil feret, aut rigoribus nimijs, aut caloribus ſterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorem; partim amaritudine uitiabitur; ut nihil ſit nec ad cibos utile, nec ad potum ſalubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem. Cometæ crebro apparebunt. Sol perpetuo ſqualore fuſcabitur. Lunã color ſanguinis obumbrabit, nec amiſſæ lucis damna reparabit. Stellæ omnes decident; nec temporibus ſua ratio conſtabit, hyeme, ac æſtate confuſis. Tunc & annus, & menſis, & dies breuiabitur: & hanc eſſe mundi ſenectutem, & defectionem, Triſmegiſtus elocutus eſt. quæ cum uenerit; adeſſe tempus ſciendum eſt, quo Deus ad commutandũ ſeculũ reuertatur. Inter autem hæc mala ſurget rex impius non modo generi hominum, ſed etiam Deo inimicus. Hic reliquias illius prioris tyranni conteret, cruciabit, uexabit, inte-

ximet. Tunc etiam lachrymæ, luctus, & gemitus perpetes, & ad eum caſſæ preces; nulla requies ad formidinem, aut ſomnus ad quietem. Dies cladẽ, nox metus augebit ſemper. Sic orbis terrarũ pene ad ſolitudinem hominum redigetur. Tunc impius iuſtos homines, ac deditos Deo duobus, & quadraginta menſibus perſequetur; & ſe coli iubebit, ut Deum. Se. n. dicet eſſe Deũ; cum ſit Antichriſtus. qui ut aduerſari ei poſſit; accipiet poteſtatem mirabilia faciẽdi; ut ignis deſcendat de cœlo; ut ſol deſiſtat à curſu; ut imago, quã poſuerit, loquatur. Quibus prodigijs alliciet multos, ut adorent eum; ſignumq́; eius in manu, aut fronte ſuſcipiant. & qui nõ adorauerit, ſignumq́; ſuſceperit; exquiſitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit: tertia in deſertas ſolitudines fugiet. Sed ille proteruia implacabili furẽs adducet exercitum; et obſidebit montem, quo iuſti confugerint. Qui cũ ſe uiderint circunſeſſos; implorabunt auxiliũ Dei uoce magna; & audiet eos Deus; et immittet eis liberatorẽ. Tunc cœlũ intempeſta nocte patefiet; & deſcendet Chriſtus in uirtute magna; et antecedet eum claritas ignea, & uirtus inæſtimabilis angelorum; & extinguetur omnis illa multitudo impiorum; & torrẽtes ſanguinis current; et ipſe ductor effugiet; atque exercitu ſæpe reparato, quartum præliũ faciet; quo captus cũ cæteris tyrannis tradetur exuſtioni. Sed & ipſe dæmonũ princeps, author, et machinator malorũ, cathenis igneis alligatus, cuſtodiæ dabitur; ut pacem mundus accipiat; ut uexata ſeculis terra requieſcat. Pace igitur parta, cõpreſſoq́; omni malo, rex ille iuſtus, & uictor, iudicium magnũ de uiuis, &

mortuis faciet ſuper terram; & uiuentibus quidem iuſtis tradet in ſeruitutem gentes uniuerſas; mortuos autem ad æternam uitam ſuſcitabit; & in terra cum his ipſe regnabit; & condet ſanctam ciuitatem; et erit regnum iuſtorum mille annis. Per idẽ tempus *ſtellæ candidiores erunt; & claritas ſolis augebitur; & luna nõ patietur diminutionem.* Tunc *deſcendet à* Deo *pluuia benedictionis matutina, & ueſpertina; & omnem frugem terra ſine labore hominum procreabit.* Stillabunt *mella de rupibus: lactis, et uini fontes exuberabunt: beſtiæ depoſita feritate manſueſcent: lupus inter pecudes errabit innoxius: uitulus cum leone paſcetur: columba cum accipitre congregabitur: ſerpens uirus nõ habebit: nullum animal uiuet ex ſanguine. omnibus enim* Deus *copioſum, atq; innocentem uictum dabit.* Peractis *uero mille annis, ac reſoluto dæmonum principe, rebellabunt gentes aduerſus iuſtos; & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnandam, delendam'q; ſanctorum gentem. concutiet enim à fundamentis ſuis terram; & corruent ciuitates; & pluet ſuper impios ignẽ cum ſulphure, & grãdine; & ardebunt; & ſe inuicem trucidabunt: iuſti uero paulisper ſub terra latebunt, donec perditio fiat gentium; & exibunt poſt diem tertium; & uidebunt campos cadaueribus opertos.* Tũc *fient terræmotus; & ſcindent ſe montes; & ſubſident in latitudine uallis profundæ; & congerentur in ea corpora mortuorum; & uocabitur nomen eius* πολυάνδριον. Poſt *hæc renouabit mundum; & transformabit iuſtos in figuram angelorum; ut immortalitatis ueſte donati, ſeruiant* Deo *in ſempiternum.*

tunc.n. impij reſurgent non ad uitam, ſed ad pœnam; eiſq; ſecunda reſurrectio facta Deum excitabit, ut ad perpetua tormenta dãnet, æternis ignibus traditi merita pro ſceleribus ſuis ſoluant. Hæc omnia uera, omniũ conſona adminiſtratione prædicta, cum eadem Triſmegiſtus, eadem Hydaſpes, eadem Sibyllæ concinerint, dubitari non poteſt. Curæ, ſpes omnes uitæ, ac ſalutis in ſola religione Dei ſint poſitæ. Itaque niſi homo ſuſceperit, quem Deus ad liberationem miſit, qui miſſus eſt, niſi ſummum Deũ per eum cognouerit, mandata eius, legeſq; ſeruauerit; in eas incidet pœnas, de quibus locuti ſumus. Proinde fragilia contemnenda ſunt, ut ſolida cõſequamur; ſpernẽda terrena, ut cœleſtibus oneremur; temporalia fugienda, ut ad æterna ueniamus. Erudiat ſe quiſq; ad iuſtitiam, firmet ad continentiam, præparet ad agonem, inſtruat ad uirtutem; ut ſi forte aduerſarius indixerit bellum, nulla ui, nullo terrore, nullis cruciatibus à recto, & bono diuellatur: non ſe ſubſternat inſenſibilibus figmentis; ſed uerum, & ſolum Deũ rectus cognoſcat: abijciat uoluptates; quarum illecebris anima ſublimis deprimitur ad terram: teneat innocentiam; proſit quãplurimis; incorruptibiles ſibi theſauros bonis operibus acquirat; ut poſſit Deo iudice pro uirtutis ſuæ meritis uel coronam fidei, uel præmium immortalitatis adipiſci.

FINIS.

L. Cælij Lactantij Firmiani Phœnix.

St locus in primo ſelix oriente remotus,
e Qua patet æterni ianua celſa poli;
Nec tamen æſtiuos, hyemisq́; propinquus ad
Sed qua ſol uerno fundit ab axe diem. (ortus;
Illic planicies tractus diffundit apertos;
Nec tumulus creſcit; nec caua uallis hiat.
Sed noſtros montes, quorum iuga celſa putantur,
Per bis ſex ulnas eminet ille locus.
Hic ſolis nemus eſt; & conſitus arbore multa
Lucus, perpetuæ frondis honore uiret.
Cum phaëthonteis flagraſſet ab ignibus axis;
Ille locus flammis inuiolatus erat.
Et cum diluuium merſiſſet fluctibus orbem;
Deucalioneas exuperauit aquas.
Non huc exangues morbi, non ægra ſenectus,
Nec mors crudelis, nec metus aſper adit,
Nec ſcelus infandum, nec opum ueſana cupido,
Aut mars, aut ardens cædis amore furor:
Luctus acerbus abeſt, & egeſtas obſita pannis,
Et curæ inſomnes, & uiolenta fames.
Non ibi tempeſtas, nec uis furit horrida uenti;
Nec gelido terram rore pruina tegit.
Nulla ſuper campos tendit ſua uellera nubes;
Nec cadit ex alto turbidus humor aquæ.
Sed fons in medio eſt; quem uiuum nomine dicunt;
Perſpicuus, lenis, dulcibus uber aquis.
Qui ſemel erumpens per ſingula tempora menſum,
Duodecies undis irrigat omne nemus.

Hic genus arboreum procero ſtipite ſurgens,
Non lapſura ſolo mitia poma gerit.
Hoc nemus, hos lucos auis incolit unica Phœnix,
Vnica, ſed uiuit morte refecta ſua.
Paret, & obſequitur Phœbo memoranda ſatelles.
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primum ſurgens aurora rubeſcit,
Cum primum roſea ſydera luce fugat;
Ter quater illa pias immergit corpus in undas;
Ter quater é uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur, ac ſummo conſedit in arboris altæ
Vertice, quæ totum deſpicit una nemus:
Et conuerſa nouos Phœbi naſcentis ad ortus,
Expectat radios, & iubar exoriens.
Atq; ubi ſol pepulit fulgentis limina portæ,
Et primi emicuit luminis aura leuis;
Incipit illa ſacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Quam nec iulææ uoces, nec tibia poſſit
Muſica cyrrhæis aſſimilare modis.
Sed neq; olor moriens imitari poſſe putatur,
Nec cyllenææ fila canora lyræ.
Poſtquam Phœbus equos in aperta refudit olympi,
Atq; orbem totum protulit uſq; means;
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit
Non errabilibus nocte dieq; ſonis.
Atq; eadem celeres etiam diſcriminat horas;
Igniferumq; caput ter uenerata, ſilet.
Antiſtes nemorum, & luci ueneranda ſacerdos,
Et ſola arcanis conſcia Phœbe tuis,

Quæ poſtquam uitæ iam mille peregerit annos,
Ac ſe reddiderint tempora longa grauem;
Vt reparet laſſum ſpatijs urgentibus æuum,
Aſſueti nemoris dulce cubile fugit.
Cumq; renaſcendi ſtudio loca ſancta reliquit;
Tunc petit hunc orbem, mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longæua uolatus;
Phœnicis nomen cui dedit ipſa uetus.
Secretosq; petit deſerta per auia lucos,
Hic ubi per ſaltus ſylua remota latet.
Tum legit aërio ſublimem uertice palmam,
Quæ gratum Phœnix ex aue nomen habet.
Quam nec dente nocens animal perrumpere poſſit,
Lubricus aut ſerpens, aut auis ulla rapax.
Tum uentos claudit pendentibus Aeolus antris,
Ne uiolent flabris aëra purpureum;
Neu concreta Noto nubes per inania cœli
Summoueat radios ſolis, & obſit aui.
Conſtruit inde ſibi ſeu nidum, ſiue ſepulchrum;
Nam perit, ut uiuat; ſe tamen ipſa creat.
Colligit hinc ſuccos, & odores diuite ſylua;
Quos legit Aſſyrius, quos opulentus Arabs;
Quos aut Pygmeæ gentes, aut India carpit;
Aut molli generat terra Sabæa ſinu.
Cinnama dehinc, auramq; procul ſpirantis amomi
Congerit, & mixto balſama cum folio.
Non caſiæ mitis, nec olentis uimen acanthi,
Nec thuris lachrymæ, guttaq; pinguis abeſt.
His addit teneras nardi pubentis ariſtas,
Et ſociat myrrhæ paſcua grata nimis.

Protinus in ſtrato corpus mutabile nido,
Vitaliq́; toro membra quieta locat.
Ore dehinc ſuccos membris circumq́;,ſupraq́;
Inijcit,exequijs immoritura ſuis.
Tunc inter uarios animam commendat odores;
Depoſiti tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
Aeſtuat;& flammas parturit ipſe calor;
Aërioq́; procul de lumine concipit ignem;
Flagrat,& ambuſtum ſoluitur in cinerem.
Hos uelut in maſſam cineres in morte coactos
Conflat;& effectum ſeminis inſtar habet.
Hinc animal primum ſine membris fertur oriri;
Sed fertur uermis lacteus eſſe color.
Creuit in immenſum ſubito cum tempore certo;
Seq́; oui teretis colligit in ſpeciem.
Inde reformatur,qualis fuit ante figura;
Et Phœnix ruptis pullulat exuuijs.
Ac uelut agreſtes,cum filo ad ſaxa tenentur,
Mutari pennæ papilione ſolent.
Non illi cibus eſt noſtro conceſſus in orbe;
Nec cuiquã implumem paſcere cura ſubeſt.
Ambroſios libat cœleſti nectare rores;
Stellifero teneri qui cecidere polo.
Hos legit;his medijs alitur in odoribus ales,
Donec maturam proferat effigiem.
Aſt ubi primæua cœpit florere iuuenta;
Euolat ad primas iam reditura domos.
Ante tamen,proprio quicquid de corpore reſtat,
Oſſaq́;,uel cineres,exuuiaſq́; ſuas

Vnguine balſameo, myrrhaq́; & thure ſoluto
Condit, & in formam conglobat ore pio.
Quam pedibus geſtans contendit ſolis ad ortus;
Inq́; ara reſidens, ponit in æde ſacra.
Mirandam ſeſe præſtat, præbetq́; uidenti;
Tantus ibi decor eſt, tantus abundat honor.
Principio color eſt, qualis ſub ſydere cœli,
Mitia quem croceo punica grana legunt;
Qualis ineſt folijs, quæ fert agreſte papauer,
Cum pendens ueſtit ſole rubente polus.
Hoc humeri, pectusq́; decens uelamine fulgent;
Hoc caput, hoc ceruix, ſummaq; terga nitent.
Caudaq; porrigitur fuluo diſtincta metallo;
In cuius maculis purpura mixta rubet.
Clarum inter pennas inſigne eſt deſuper, Iris
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet.
Albicat inſignis mixto uiridante ſmaragdo;
Et puro cornu gemmea cuſpis hiat.
Ingentes oculos credas, geminosq́; hyacinthos;
Quorum de medio lucida flamma micat.
Aequatur toto capiti radiata corona,
Phœbei referens uerticis alta decus.
Crura tegunt ſquamæ flauo diſtincta metallo;
Aſt ungues roſeus pingit honore color.
Effigies inter Pauonis mixta figuram
Cernitur, & mixtam Phaſidis inter auem.
Magnitiem, terris Arabum quæ gignitur ales,
Vix æquare poteſt, ſeu fera, ſeu ſit auis.
Non tamen eſt tarda, ut uolucres, quæ corpore magna
Inceſſus pigros per graue pondus habent.

Sed leuis, & uelox, regali plena decore,
 Talis in aſpectu ſe exhibet uſq; hominum.
Conuenit Aegyptus tanti ad miracula uiſus;
 Et raram uolucrem turba ſalutat ouans.
Protinus inſculpunt ſacrato in marmore formam;
 Et ſignant titulo remq́;, diemq́; nouo.
Contrahit in cœtum ſeſe genus omne uolantum;
 Nec prædæ memor eſt ulla, nec ulla metus.
Alituum ſtipata choro uolat illa per altum;
 Turbaq; proſequitur munere læta pio.
Sed poſtq̃ puri peruenit ad ætheris auras;
 Mox redit iſta; ſuis conditur ille locis.
Hæc fortunatæ ſortis, fatiq́; uolucris,
 Cui de ſe naſci præſtitit ipſe Deus.
Fœmina, uel mas hæc, uel neutrum ſit mage, felix,
 Felix, quæ Veneris fœdera nulla colit.
Mors illi venus eſt; ſola eſt in morte uoluptas;
 Vt poſſit naſci, hæc appetit ante mori.
Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus hæres,
 Nutrix ipſa ſui, ſemper alumna ſibi.
Ipſa quidem, ſed non eadem; quia & ipſa, nec ipſa eſt,
 Aeternam uitam mortis adepta bono.

L. COELII LACTANTII FIRMIANI DE RESVRRECTIONIS DOMINICAE DIE.

Salue feſta dies, toto uenerabilis æuo;
Qua deus infernũ uicit, et aſtra tenet.
Tẽpora florigero rutilãt diſtincta ſereno;
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius igniuomum ſolem cœli orbita ducit;
Qui uagus oceanas exit, & intrat aquas:
Armatus radijs elementa liquentia luſtrans,
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida ſyncero producunt æthera uultu;
Lætitiamq́; ſuam ſydera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuſcula cultu,
Cum bene uernarit; reddit & annus opes.
Mollia purpureum pingunt uiolaria campum;
Prata uirent herbis; & micat herba comis.
Paulatim ſubeunt ſtellantia lumina florum:
Floribus arrident gramina cuncta ſuis.
Semine depoſito late ſeges exilit aruis,
Spondens agricolæ uincere poſſe famem.
Caudice deſerto, lachrymat ſua gaudia palmes;
Vnde merum tribuat, dat modo uitis aquam.
Cortice de matris tenera lanugine ſurgens
Præparat ad partum turgida gemma ſinum.
Subq́; hyemis tempus foliorum crine refuſo,
Iam reparat uiridans frondea tecta nemus.
Miſta ſalix, abies, corylus, ſiler, ulmus, acer, nux,
Plaudit quæq; ſuis arbor amœna comis.

Conſtructura fauos apis hinc aluearia linquens,
Floribus inſtrepitans poplite mella rapit.
Ad cantus reuocatur auis; quæ carmine clauſo
Pigrior hyberno frigore muta fuit.
Hinc Philomela ſuis attemperat organa cannis;
Fitq; repercuſſo dulcior aura melo.
Ecce renaſcentis teſtatur gratia mundi,
Omnia cum domino dona rediſſe ſuo.
Nāq; triumphanti poſt triſtia tartara Chriſto
Vndiq; fronde nemus, gramina flore fauent.
Legibus inferni oppreſſis, ſuper aſtra meantem
Laudant riti Deum lux, polus, arua, fretum.
Qui crucifixus erat, Deus ecce per omnia regnat;
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni, menſum, lux alma dierum,
Horarum ſplendor, ſtridula cuncta fauent.
Hinc tibi ſylua comis, plaudit quoq; campus ariſtis;
Hinc grates tacito palmite uitis agit.
Hinc tibi nunc auium reſonant uirgulta ſuſurro;
Has inter nimio paſſer amore canit.
Chriſte ſalus rerum, bone conditor, atq; redemptor,
Vnica progenies ex deitate patris,
Irrecitabiliter manans de corde parentis,
Verbum ſubſiſtens, & patris ore potens,
Aequalis, concors, ſocius, cum patre coæuus,
Quo ſumpſit mundus principe principium;
Aethera ſuſpendis, ſola congeris, æquora fundis,
Quæq; locis habitant, quæ moderata uigent.
Qui genus humanum cernens merſum eſſe profundo;
Vt hominem eriperes, es quoq; factus homo.

Nec noſtro tantum uoluiſti è corpore naſci,
Sed caro, quæ naſci pertulit, atq; mori.
Funeris exequias patris nouus author, & orbis,
Intra mortis iter dando ſalutis opem.
Triſtia ceſſarunt infernæ uincula legis;
Expauitq; chaos luminis ore premi.
Depereunt tenebræ Chriſti fulgore fugatæ:
Aeternæ noctis pallia craſſa cadunt.
Sollicitam ſed redde fidem, precor, alma poteſtas.
Tertia lux rediit, ſurge ſepulte meus.
Non decet, ut uili tumulo tua membra tegantur;
Non pretium mundi uilia ſaxa premant.
Indignum eſt, cuius clauduntur cuncta pugillo
Vt tegat incluſum rupe uetante lapis.
Lintea tolle precor; ſudaria linque ſepulchro:
Tu ſatis es nobis; & ſine te nihil eſt.
Solue cathenatas inferni carceris umbras;
Et reuoca ſurſum quicquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem, uideant ut ſecula lumen;
Redde diem, qui nos, te moriente, fugit.
Sed plane impleſti remeans pie uictor olympum.
Tartara preſſa iacent, nec ſua iura tenent.
Inferus inſaturabiliter caua, guttura pandens,
Qui raperet ſemper, fit tua præda deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis;
Et ſequitur liber, quò ſuus author abis.
Euomit abſorptam pauide fera bellua plebem;
Et de fauce lupi ſubtrahit agnus oues.
Hinc tumulum repetens poſt tartara carne reſumpta
Belliger ad cœlos ampla trophæa refers.

Quos habuit pœnale chaos, iam reddidit iſte;
Et quos mors peteret, hos noua uita tenet.
Rex ſacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cum puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas ueſtis quoq; candida ſignat;
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.
Additur hac felix concors mercede ſacerdos;
Qui dare uult domino dupla talenta ſuo.
Ad meliora trahens gentili errore uagantes,
Beſtia ne raperet, munit ouile dei.
Quos prius Eua nocens infecerat; hos modo reddit
Eccleſiæ paſtor ubere lacte ſinu.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LACTANTII FIRMIANI CARMEN

De paſſione Domini,quod in uetuſtis exemplaribus inuenimus,hic addendum curauimus.

q *Viſquis ades, medij'q; ſubis in limina templi,*
Siſte parum, inſontem'q; tuo pro crimine paſſum,
Reſpice me,me conde animo,me in pectore ſerua.
Ille ego,qui caſus hominum miſeratus acerbos,
Huc ueni, pacis promiſſæ interpres,& ampla
Communis culpæ uenia,hic clariſſima ab alto
Reddita lux terris,hic alma ſalutis imago,
Hic tibi ſum requies,uia recta,redemptio uera,
Vexillum'q; dei,ſignum & memorabile fati.
Te propter,uitam'q; tuam ſum Virginis aluum
Ingreſſus,ſum factus homo,atq; horrentia paſſus
Funera,nec requiem terrarum in finibus uſquam
Inueni,ſed ubiq; minas,ſed ubiq; labores.
Horrida prima mihi in terris magalia Iudæ
Hoſpitia in partu,ſociæ'q; fuere parenti.
Hic mihi fuſa dedit bruta inter inertia primum
Arida in anguſtis præſepibus herba cubile.
In pharijs primos uixi regionibus annos
Herodis regno profugus,reliquos'q; reuerſus
Iudæam,ſemper ieiunia,ſemper & ipſam
Pauperiem extremam,& rerum inferiora ſecutus,
Semper egens monitis humana ſalubribus almæ
Ingenia ad ſtudium probitatis aperta ſalubri

Plurima doctrinæ iniungens miracula, quare
Impia Hieruſalem rabidis exercita curis
Inuidiæ, ſæuiſq; odijs, & cæca furore,
Inſonti eſt pœnis letalibus auſa cruentam
In cruce terribili mortem mihi quærere. quæ ſi
Latius ipſe uelim diſtinguere, ſiq; per omnes
Ire iuuet gemitus, mecum & ſentire dolores,
Collige conſilia, inſidiaſ'ue, meiq; nefandum
Sanguinis innocui pretium, & ſimulata clientis
Oſcula, & inſultus, & ſæuæ iurgia turbæ.
Verbera præterea, & promptas ad crimina linguas,
Fige animo, & teſtes, & cæca infanda Pilati
Iudicia, ingentemq; humeros, & feſſa prementem
Terga crucem, atq; graues horrēda ad funera greſſus.
Nunc me nunc uero deſertum extrema ſecutum
Supplicia, & dulci procul à genitrice leuatum
Vertice ad uſq; pedes me luſtra. en aſpice crines
Sanguine concretos, & ſanguinolenta ſub ipſis
Colla comis, ſpiniſq; caput crudelibus hauſtum
Vndiq; diua pluens uiuum ſuper ora cruorem,
Compreſſos ſpeculare oculos, & luce carentes,
Afflictaſq; genas, arentem ſuſpice linguam
Felle uenenatam, & pallentes funere uultus.
Cerne manus clauis fixas, tractoſq; lacertos,
Atq; ingens lateri uulnus, cerne inde fluorem
Sanguineum, foſſoſq; pedes, artuſq; cruentos.
Flecte genu, lignumq; crucis uenerabile adora
Flebilis, innocuo terramq; cruore madentem
Ore petens humili, lachrymis ſuffunde ſubortis
Et me nonnunquam deuoto in corde, meoſq;

Fer monitus. Sectare meæ ueſtigia uitæ,
Ipſaq; ſupplicia inſpiciens, mortemq́; ſeueram
Corporis innumeros memorans, animiq́; dolores,
Diſce aduerſa pati, & propriæ inuigilare ſaluti.
Hæc monimenta tibi, ſiquando in mente iuuabit
Voluere, ſiqua fides animo tibi ferre meorum
Debita ſi pietas, & gratia digna laborum
Surget, erunt ueræ ſtimuli uirtutis, eruntq́;
Hoſtis in inſidias clypei, quibus acer in unio
Tutus eris, uictorq́; feres certamine palmam.
Hæc monimenta tuos ſi labilis orbis amicos
Auertent ſenſus, fugiens decoris ab umbra
Mundani efficient, ne ſpe captatus inani
Mobilis occiduis fortunæ fidere rebus
Auſeris, aut uitæ ſperare fugacibus annis,
Sed te nimirum, ſic iſta caduca uidentem,
Sæcula, & exutum patriæ melioris amore
Orbis opes, rerumq́; uſus, & uota priorum,
Moribus extollens ſacris, uitæq; beatæ
Spe, duras inter pœnas, te rore fouebunt
Cœleſti, pactiq; boni dulcedine paſcent.
Purpuream donec poſt ultima fata relicto
Corpore, ſublimes animam reuocabit ad auras.
Gratia magna tibi tunc omnem exuta laborem,
Angelicos tunc læta choros, aciesq́; beatas
Sanctorum inſpiciens, æternæ pacis amœnæ
Perpetuo felix mecum regnabit in aula.

INTERPRETATIO DICTIONVM GRAECARVM, QVAE IN LACTANTIO REPERIVNTVR, DE VERBO AD VERBVM FACTA, IDQVE VT RVDIVM TIROCINIO CONSVLATVR, RECENSENTE, EMENDANTEQVE MARCO MVSVRO.

Quæ in quaternione a

πρωτόγονος φαέθων περιμήκεος ἠέρος υἱός.
Principio genitus phaëton longo aëre natus.
ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον.
Condidit immortalibus domum incorruptibilem.

Quæ in quaternione b

ὁ δὲ θεὸς εἷς, ὁ δ᾽ εἷς ὀνόματος οὐ προσδεῖται, ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος.
Deus autem unus, unus autem nomine non eget. eſt enim qui eſt ſine nomine.
εἷς θεὸς ὃν μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος
Vnus Deus, qui ſolus eſt excedens omnem magnitudinem increatus.
ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, ὃς πεποίηκεν
οὐρανὸν ἠέλιόν τε καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου.
Sed Deus ſolus unus eminentiſſimus, qui fecit cælum, ſolemq́; & ſtellas, & lunam, fructiferamq́; terram, et aquæ maris fluctus.
αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεσθ᾽ ἡγήτορα κόσμου,

ὃς μόνος εἰς αἰῶνα καὶ ἐξ αἰῶνος ἐτύχθη.

Ipſum, qui ſolus eſt, colite principem mundi, qui ſolus eſt in ſeculum, atq; a ſeculo fuit.

εἷς μόνος εἰμὶ θεός, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἄλλος.

Solus enim Deus ſum, & non alius.

αὐτοφυὴς ἀδίδακτος ἀμήτωρ ἀστυφέλικτος
οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων.
τουτὶ θεὸς μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς.

Ex ſe ortus non edoctus ſine matre concuſſus nomen ne uerbo quidem capiendum, in igne habitans. hoc Deus eſt. modica autem dei portio angeli nos.

πάνσοφε παντοδίδακτε πολύστροφε κέκλυθι δαῖμον

Omnia ſapiens omnia docte, qui per cuncta uerſaris exaudi dæmon,

ἁρμονίη κόσμοιο φαεσφόρε καὶ σοφὲ δαῖμον

Concentus mundi lucifer & ſapiens dæmon.

δαίμονες οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον
ἀκάματοι δάμνανται ὑπὸ μάστιγι θεοῖο

Dæmones qui uentitant circa terram, & circa pontum indefeſſi, domantur ſub flagello Dei.

αὐτοφυὴς, Ex ſe ortus, uel ex ſe ingenioſus.
αὐτογενὴς, Ex ſe genitus.
ἀγένητος, Ingenitus.
ἀποίητος non factus.

οὐ δύνατ' ἀνδρὸς
ἐκ μηρῶν μήτρας τε θεὸς τετυπωμένος εἶναι.

Non poteſt ex uiri femine & matrice Deus formatus eſſe.

Quæ in quaternione c

δαίμονας ἀψύχους νεκύων εἴδωλα καμόντων

ὧν κρήτη καύχημα τάφους ἠδύσμορος ἴσχει.
Dæmones inanimes cadauerum ſimulachra mortuorũ, quorum creta in iactantiam ſepulchra miſera habet.
πρώτιστος μὲν, ἄνασσεν ἐπιχθονίων κρόνος ἀνδρῶν.
ἐκ δὲ κρόνου γένετ᾽ αὐτὸς ἄναξ μέγας εὐρύοπα ζεύς.
Primus quidem regnator erat terreſtrium Saturnus uirorum: ex Saturno autem genitus eſt ipſe rex magnus, & late cuncta intuens Iupiter.

Quæ in quaternione d

Ἑλλὰς δὴ τί πέποιθας ἐπ᾽ ἀνδράσιν ἡγεμόνεσσι.
Πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοις, ἀνατ. θνησ.
θύεις εἰδώλοις τίς τοι πλάνην βάλεν ἐν νῷ
ὥς τε σε τάδε ποιεῖν μεγάλοιο θεοῖο προσώπου
λειπομένου
Græcia quid confidis in uiros principes? ad quid dona inania mortuis dedicas? immolas idolis, quis tibi in mentem errorem impoſuit, ut hæc perficias magni Dei ore relicto?

Quæ in quaternione e

καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.
Et capita Saturno, & patri mittite lumina, ſeu hoīem.
ἐξηγήσεως πινδαρικῆς.
Expoſitionis pindaricæ.

Quæ in quaternione h

διάβολον Diabolum.
οἶκων ἐστ᾽ ἄνθρωπος ἐμὴ, λόγον ὀρθὸν ἔχουσα,

Quæ in quaternione i

ὃς μόνος ἐστὶ θεὸς κτίστης ἀκράτητος ὑπάρχων.
αὐτὸς δ' ἐστήριξε τύπον μορφῆς, μερόπων τε
αὐτὸς ἔμιξε φύσιν πάντων γενέτης βιότοιο.

Qui ſolus eſt Deus creator inuictus exiſtens. Ipſe autem firmauit figuram formæ, hominumq́;. Ipſe miſcuit naturam omnium generationis uitæ.

οἱ δὲ θεὸν τιμῶντες ἀληθινὸν, ἀέναόν γε
ζωὴν κληρονομοῦσι τὸν αἰῶνος χρόνον αὐτοὶ
οἰκοῦντες παράδεισον ὁμῶς ἐριθηλέα κῆπον.

Qui autem Deum honorant uerum, ſempiternam utique uitam hæreditario iure poſſident, per ſeculi tempus ipſi habitantes paradiſum æque peramœnum hortum.

ἄνθρωπον πεπλάσθαι θεοῦ παλάμαις ἐνὶ αὐταῖς
ὅν γε πλάνησεν ὄφις δολίως, ἐπὶ μοῖραν ἀνελθεῖν
τοῦ θανάτου γνῶσίν τε λαβεῖν ἀγαθοῦ τε, κακοῦ τε.

Hominem formatum eſſe Dei manibus, quem etiam ſeduxit ſerpens doloſe, ut ad fatum accederet mortis, notionemq́; acciperet boni, & mali.

τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς
ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

Ii quidem dæmones ſunt Iouis magni propter uoluntatem boni terreſtres cuſtodes mortalium hominum.

μία inquit, φυλακὴ εὐσέβεια. εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς, οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ. θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἕν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπ-

ποις δ᾽ ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια.

Vna inquit, cuſtodia pietas. pium enim hominem nec dæmon malus, nec fatum tenet. nam Deus liberat pium ab omni malo. quod enim unum, & ſolum in hominibus bonum eſt pietas.

ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι θεοῦ.

Pietas enim notitia eſt dei.

Quæ in quaternione k

ἀγγέλους πονηρούς. Angelos malignos.

ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ᾽ ἐστὶν,
ἅπερ ἄφρονες ἄνδρες ἐρευνῶσι κατ᾽ ἦμαρ.

Quia error hæc omnia ſunt, quæ ſtulti homines ſcrutantur quotidie.

Quæ in quaternione q

ὁ κύριος καὶ τῶν πάντων ποιητὴς, ὃν θεὸν καλεῖν νενομίκαμεν, ἐπεὶ τὸν δεύτερον ἐποίησε θεὸν ὁρατὸν, καὶ αἰσθητὸν, (αἰσθητὸν δέ φημι οὐ διὰ τὸ αἰσθέσθαι αὐτὸν, περὶ γὰρ τούτου οὐκ ἔστι πότερον αὐτὸς αἴσθοιτο, ἀλλ᾽ ὅτι εἰς αἴσθησιν ὑποπέμπει καὶ εἰς νοῦν) ἐπεὶ οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον, καὶ μόνον, καὶ ἕνα. καλὸς δὲ αὐτῷ ἐφάνη, καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἡγίασέ τε, καὶ πάνυ ἐφίλησεν, ὡς ἴδιον τόκον.

Dominus, atque omnium creator, quem Deum uocare cenſemus, quia ſecundum Deum fecit uiſibilem, & ſenſibilem. Senſibilem autem aſſero non ideo quia ipſe ſentit (hoc enim non eſt, utrum ipſe ſentiat) ſed quia ipſe in ſenſum mittit, & mentem. Quoniam ergo hunc fe-

it primum & ſolum & unum. pulcher autem ei ui-
ſus eſt, & pleniſſimus omnium bonorum ſanctifica-
uitq́;, & amauit quaſi proprium filium.

πανταφόρον κτίστην ὅστις γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι
κάτθετο χ᾽ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε

Omnium nutritorē, creatoremq́;, qui dulcem ſpiritum omnibus appoſuit, ac principem omnium deorū fecit.

αὐτὸν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἀνδράσι γεραίρειν.

Eum dedit Deus fidelibus uiris honorare.

αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα

Ipſum tuum cognoſce Deum, qui dei filius eſt.

δημιουργὸν τοῦ θεοῦ Opificem Dei.

σύμβουλον Conſiliarium,

αἰτία δὲ ταύτης τῆς αἰτίας ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ βούλησις ἣ θεὸν προήνεγκεν, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι.

Cauſa autem huius cauſæ eſt diuini boni uoluntas, cuius nomen non poteſt humano ore dici.

ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόρρητος λόγος σοφίας ὅσιος περὶ τοῦ μόνου κυρίου, ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστι.

Eſt enim fili ſecretus quidam ſermo ſapientiæ ſanctus de ſolo domino, quem dicere ſupra hominem eſt.

αὐτοὺς δὲ δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ.

Eos autem famulæ lauerunt, & unxerunt oleo.

ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι Ab ungendo.

αὐτοπάτορα, καὶ αὐτομήτορα.

Ipſum ſui patrem, & ipſum matrem ſui.

θνητὸς ἔην κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατώδεσιν ἔργοις,
ἀλλ᾽ ὑπὸ χαλδαίων κριτῶν ὅπλοις συλληφθεὶς,
γόμφοις καὶ σκολόπεσσι πικρὴν ἀνέτλησε τελευτήν.

Mortalis erat ſecundum carnem ſapiens portentificis operibus, ſed ſub iudicibus Chaldæis armis comprehenſus clauis, & cruce amarum tolerauit finem.

ἀνθήσει δ' ἄνθος καθαρόν. Floreſcet autem flos purus.

Quæ in quaternione

πάντα λόγῳ πράττων, πᾶσάν τε νόσον θεραπεύων.

Omnia uerbo agens, omnem infirmitatem curans.

νεκρῶν δ' ἀνάστασις ἔσται
καὶ χωλῶν δρόμος ἔσσ' ὠκὺς, καὶ κωφὸς ἀκούσῃ
καὶ τυφλοὶ βλέψουσι λαλήσουσ' οὐ λαλέοντες.

Mortuorum autem ſurrectio erit, & claudorum curſus erit uelox, & ſurdus audiet, cæci uidebunt, et mortui loquentur.

ἐν ἄρτοις ἅμα πέντε, καὶ ἰχθύεσσι δυοῖσιν
ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσσει,
καὶ τὰ περισσεύοντα λαβὼν μετὰ κλάσματα πάντα
δώδεκα πληρώσῃ κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν.

In panibus ſimul quinq; & piſcibus duobus hominum millia in deſerto quinq; ſatiabit, et reliquias tollens poſt fragmenta omnia duodecim cophinos implebit in ſpem multorum.

τοὺς ἀνέμους παύσει τε λόγῳ, στρώσῃ δὲ θάλασσαν
μαινομένην ποσὶν εἰρήνης πίστει τε πατήσας,

Vētos compeſcet, ſternet autem inſanum mare pedibus pacis, fideq; calcatum.

κύματα πεζεύσει, νᾶον ἀνθρώπων ἀπολύσῃ,
ζήσει τεθνήσκοντας ἀπώσεται ἄλγεα πολλοῖς,
ἐκ δὲ μιᾶς πήρης ἄρτου κόρος ἔσσεται ἀνδρῶν.

Fluctus perambulabit, morbos hominum reſoluet, ui-
uificabit mortuos, arcebit dolores multis ex uino autẽ
fonte panis, ſatietas erit uiris.

φήσουσι σιβύλλην
μαινομένην ψεύστριαν. ἐπὰν δὲ γένηται ἅπαντα
τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε· κοὐκέτι μ' οὐδεὶς
μαινομένην φήσει με θεοῦ μεγάλοιο προφῆτιν.

Dicent inſanam uatem, & mendacem. Cum autem facta fuerint uniuerſa, tum mei memineritis, neque me iam quiſquam mendacem dicet Dei magni prophetam.

οἰκτρὸς, ἄτιμος, ἄμορφος ἵν' οἰκτροῖς ἐλπίδα δώσει.

Miſerabilis, ignominioſus, informis, ut miſerabilibus ſpem præbeat.

ἀλλ' ὅτε ταῦτ' ἂν ἅπαντα τελειωθῇ, ἅπερ εἶπον,
εἰς αὐτὸν πᾶς λύεται νόμος.

Sed quando hæc omnia perfecta erunt, quæ dixi, in ipſum omnis lex ſoluetur.

εἰς ἀνόμων χεῖρας, καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει·
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις,
καὶ στόμασιν μιαροῖσι τὰ πτύσματα φαρμακόεντα·
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον

In manus iniquorum, et infidelium poſtea ueniet. dabunt ei alapas manibus inceſtis, & faucibus immundis expuent ſaliuas uirulentas. dabit autem in uerbera ſimpliciter innocens tunc dorſum.

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μήτις ἐπιγνῷ
τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοισι λαλήσῃ,
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.

Et colaphos accipiens tacebit, nequis agnoſcat

quod uerbum, & unde uenit; ut mortuis loquatur, & coronam portabit ſpineam.

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν· καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν·
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν

In cibum autem fel, in ſitim acetum dabunt, in hoſpitalitatis hanc monſtrabunt menſam.

Quæ in quaternione t

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας
παίζοντ' ἐν θνητοῖσι νοήμασιν ἀλλ' ἐξ ἀκάνθης.
ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερὴν τε χολὴν ἐκέρασσας,

Ipſa enim ſtulta Deum tuum non cognouiſti ludentem inter mortales cogitationes. Sed & ſpinis coronaſti corona, horridumq́; fel miſcuiſti.

ναοῦ δὲ σχισθῇ τε πέτασμα· καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

Templi uero ſcindetur uelum, & medio die
Nox erit tenebroſa ingens tribus horis.

καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας·
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀνακύψας εἰς φάος ἥξει
πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

Mortis fatum finiet triduum ſopitus; & tunc à mortuis egreſſus in lucem ueniet.
Primus reſurrectionis uocatis initium oſtendens, uitã enim nobis acquiſiuit morte ſuperata.

ἰουδαίων μακάρων θεῖον γένος οὐρανιώνων.

Iudæorum beatum diuinum genus cæleſtium.

καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆς τε ἀθανάτου καὶ τῆς θνητῆς μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου, τὴν αὐτὴν τῇ μὲν ἀθάνατον, τῇ δὲ θνητὸν ποιήσας, καὶ τοῦτον φέρων ἐν μέσῳ θείας καὶ ἀθανάτου φύσεως, καὶ τῆς θνητῆς, καὶ μεταβλητοῦ κατεστήσατο, ἵνα ὁρῶν ἅπαντα, ἅπαντα καὶ θαυμάσῃ.

Et idem ex utraque natura immortali, atque mortalē unam faciebat naturam hominis, eundem partim immortalem, partim mortalem faciens, & hunc ferens in medio diuinæ, & immortalis naturæ, & mortalis, mutabilisq; collocauit ut omnia uidens, omnia miraretur.

ψυχὴ μὲν μέχρις οὗ δεσμοῖς πρὸς σῶμα κρατεῖται
φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει
ἡνίκα δ' ἀνάλυσιν βροτέην μετὰ σῶμα μαρανθὲν
ὠκίστην εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται
αἰὲν ἀγήραος οὖσα μένει δ' εἰς πάμπαν ἀτειρής.
πρωτόγονος γὰρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια.

Anima quidem quoad uinculis corporeis tenetur, corruptibiles paſſiones ſentiens, mortalibus cedit doloribus. Cum uero humanam ſolutionem uelociſſimam, poſt corruptum corpus inuenerit, omnis in æthera fertur, nunquam ſeneſcens, & manet in totum, indomita. Primogenita enim hoc diuina diſpoſuit prouidentia.

σάλπιγξ οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.

Tuba de cœlo uocem luctuoſam emittet.

ἔσται κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀνθρώπων.

Erit mundus immundus pereuntibus hominibus.

ἐπ᾽ ἂν δὴ αὖτα ὧδε γένηται ὦ ἀσκληπιὲ, τότε ὁ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς καὶ τοῦ πρώτου καὶ ἑνὸς θεοῦ δημιουργὸς ἐπιβλέψας τοῖς γενομένοις καὶ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει τοῖς τοιούτοις, τὸ ἀγαθὸν ἀντερείσας τῇ ἀταξίᾳ, καὶ ἀνακαλεσάμενος τὴν πλάνην καὶ τὴν κακίαν ἐκκαθήρας, πῆ μὲν ὕδατι πολλῷ κατακλύσας, πῆ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσας. ἐνίοτε δὲ πολέμοις, καὶ λοιμοῖς ἐκπιέσας ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀποκατέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον.

Cum hæc ita facta fuerint ò Aſclepi, tunc dominus, & pater, & Deus, & primi, & unius dei creator, reſpiciens quæ facta ſunt, & ſua uoluntate cum bonũ obieciſſet temeritati, & errore reuocato, malitiaq́; purgata. Partim aqua nimia diluens, partim igne rapido cremans, interdum bellis, & peſtilentijs extergens ad ſtatum priſtinum perduxit, & reſtituit ſuum mundum.

ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαλαπάξαι
καὶ κέν τις θεόθεν βασιλεὺς πεμφθεὶς ἐπ᾽ ἰδίων
πάντας ὀλεῖ βασιλεῖς μεγάλους καὶ φῶτας ἀρίστους
εἶθ᾽ οὕτως κρινεῖται ὑπ᾽ ἀφθίτου ἀνθρώποισι.

Veniet et beatorum uolens urbem expugnare: et quidã à Deo miſſus rex ad ſuos, omnes perdet reges magnos & uiros optimos: & ſic iudicabit ab immortali hominibus.

καὶ τότ᾽ ἀπ᾽ ἠελίου πέμψει θεὸς βασιλῆα
ὃς πᾶσαν γαῖαν παύσει πολέμοιο κακοῖο.

Tunc ex ſole Deus mittet regem
Qui omnem terram placabit à bello malo.

-ἡμετέρας δουλείας
ζυγὸν δυσβάστακτον ἐπ᾽ αὐχένι κείμενον ἄρει.
καὶ θεσμοὺς ἀθέους λύσει δεσμούς τε βιαίους;

Noſtræ ſeruitutis iugum intolerabile in collo poſitum tollet, & leges impias ſoluet, uinculáq; uiolenta.

-ὁππότ᾽ ἂν ἔλθῃ
πῦρ ἔσαι σκότος ἐν τῇ μέσσῃ νυκτὶ μελαίνῃ.

Cum ueniet, ignis erit, tenebræque in media nocte obſcura.

ῥίψουσι δ᾽ εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.

Conterent autem ſimulachra hoies, & diuitias omnes.

ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συγκαύσονται.

Opera autem Deorum humanis manibus facta exurentur.

ὁππότε καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον, ἠδὲ βροτοῖσι
ἤδη ἀφίξηται κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο,
ἥξει ἐπ᾽ ἀνθρώπους μεγάλη κρίσις, ἠδὲ καὶ ἀρχή.

Cum autem dies iſte finē fatalem acceperit & ad mortales iudicium immortalis Dei uenerit, ueniet ſuper homines magnum iudicium, & initium.

ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
ἥξουσιν δ᾽ ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.

Tartareum autem chaos oſtendet terra dehiſcens.
Venient autem ad tribunal Dei reges omnes.

οὐρανὸν εἱλίξας γαίης κευθμῶνας ἀνοίξω.
καὶ τότ᾽ ἀναστήσω νεκροὺς μοῖραν ἀναλύσας
καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἄξω
κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν.

Cælum uoluens terræ latebras aperiam, & tunc exuſcitabo mortuos fatum ſoluens, & ſtimulum mortis, po-

ſteáq;

ſteáq; in iudicium ducam iudicans piorum, atq; impiorum uitam uirorum.

τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα.

Quod cum ita ſit, apparet non eſſe impoſſibile, & nos cum uitam fenierimus rurſus uertiginibus certis temporis reuolutis, in hunc ſtatum, in quo nunc ſumus, reſtitutum iri.

δύσπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος· ἀλλ᾽ ὅταν ἤδη
κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις, ἣν θεὸς αὐτὸς
ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς θ᾽ ἅμα εὐσεβέας τε,
καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ὑπὸ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει.
ὅσσοι δ᾽ εὐσεβέουσι πάλιν ζήσουσ᾽ ἐπὶ γαίης
πνεῦμα θεοῦ δόντος, τιμὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς.

Etenim durum ad credendum omne hominum genus: ſed cum iam mundi, & mortalium uenerit iudicium, quod Deus ipſe faciet iudicans impios ſimul & pios, tunc demum impios quidem in tenebras in igne mittet: qui autem pietatem colunt, iterum uiuent in terra ſpiritum Deo dante honorem ſimul, & uitam ipſis.

πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται
αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ βήματι κρῖναι
ζώντων καὶ νεκύων ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα.

Totius enim terræ mortalium confuſio tunc erit, & ipſe omnipotens cum uenerit tribunali iudicare uiuorum, mortuorumq; animas, & mundum uniuerſum.

κλῦτε δέ μου μέροπες βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει.

Audite me homines: rex ſempiternus dominatur.

καὶ πόλιν, ἣν ἐποίησε θεὸς, αὐτὴν ἐποίησε

λαμπροτέρην ἄστρων, καὶ ἡλίου, ἠδὲ σελήνης,
Vrbem, quam fecit Deus, eam fecit
Clariorem aſtris, atq; ſole, lunaq́;
ἠδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσ' ἐν οὔρεσιν ἅμ' ἰλλοῦνται.
χόρτον γὰρ λύγκες τ' ἐρίφοις ἅμα βοσκήσονται.
ἄρκτοι σὺν μόσχοισιν ὁμοῦ καὶ πᾶσι βοτοῖσι.
σαρκοβόρος τε λέων φάγετ' ἄχυρον παρὰ φάτναις.
σὺν βρέφεσίν τε δράκοντες ἀμάτροσι κοιμήσονται,
Et tunc lupi cum agnis in montibus uerſabuntur;
Herbamq́; lynces pariter cum hœdis paſcentur;
Vrſi cum uitulis ſimul omnibusq́; pecoribus:
Carniuorans leo comedet paleasq; ad præſepia:
Cum infantibus dracones matrum orbis dormient.

Quæ in quaternione M

καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει
καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης
δώσουσιν καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισι
οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέος, λευκοῦ τε γάλακτος
καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶ βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων,
Tunc gaudium magnum Deus dabit hominibus. nam & terra, & arbores, & innumerabilia terræ pecora dabunt fructum uerum hominibus, uini, & mellis dulciſſimi, & candidi lactis, atq; tritici: quod eſt hominibus optimum omnium.
εὐσεβίων δὲ μόνων ἁγία χθὼν πάντα τάδ' οἴσει
νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ' ἀπὸ πηγῆς
καὶ γάλατ' ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις,
Piorum autem ſolum ſancta terra omnia hæc feret

Fluente mellis de petra, atq; de fonte,
Et lac immortalitatis manabit omnibus iuſtis

Quæ in quaternione P

ἄφθαρτος κτίστης αἰώνιος αἰθέρα ναίων
τοῖς τ᾽ ἀγαθοῖς ἀγαθὸν προφέρων πολὺ μείζονα μισθὸν,
τοῖς δὲ κακοῖς ἀδίκοις τε χόλον καὶ θυμὸν ἀγείρων.
Incorruptibilis, & conditor æternus in æthere habitans, bonis bonum præferens multo maiorem mercedē, malis autem, & iniuſtis iram, & furorem colligens.
φεῦγε δὲ λατρείας ἀνόμους, θεῷ ζῶντι λάτρευε.
μοιχείας τε φύλασσε, καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνὴν
ἰδίαν γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
Fuge ſceleratas religiones, & uiuo deo famulare, adulteria caue, & maſculi inſanum cubile, propriam generationem filiorum nutrias, & ne occidas.
ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπὶ κόσμον ἀπειθῆ
ἔσχατον εἰς αἰῶνα θεοῦ μηνύματα φαίνω,
αὐταῖσι πολίεσσι καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασιν.
γῆν ἐκάλυψε θάλασσα κατακλυσμοῖο ῥαγέντος.
Veniente ira magna ad mundum pertinacem poſtremum ad ſeculū dei edicta pando ipſis urbibus, & hominibus cunctis terram cooperuit mare diluuio rupto.
καί ποτε τὴν ὀργὴν θεὸν οὐκ ἔτι πραΰνοντα,
ἀλλ᾽ ἐξεμβρίθοντα, καὶ ἐξολύοντά τε γένναν
ἀνθρώπων καὶ ἅπασαν ὑπ᾽ ἐμπρησμοῦ πέρθοντα.
Et tunc Deum iram non amplius placantem, ſed aggrauantem, & pendentem genus hominum, at totum id incendio depopulantem.

ἀλλ' ἐλέει μετάθεσθε βροτοὶ νῦν μὴ δὲ πρὸς ὀργὴν
παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν.

Sed miſericordia conuertimini homines nunc, neque ad
iram uariam ducite Deum magnum.

οὐκ ὀλέσει, παύσει δὲ πάλιν χόλον ἤ ἂν ἅπαντες
εὐσεβίην περὶ θυμῷ ἐνὶ φρεσὶν ἀσκήσητε

Neque perdet, ſedabit autem iterum iram, cum omnes
pietatem ex animo in præcordijs exercueritis.

μήποτε θυμωθεὶς θεὸς ἄφθιτος ἐξαπολέσσῃ.
πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καὶ φῦλον ἀναιδές.
δεῖ στέργειν γενετῆρα θεὸν σοφὸν αἰὲν ἐόντα.

Ne forte iratus incorruptibilis Deus omne genus hominum perdat uitam & gentem improbam; oportet genitorem Deum amare, qui ſapiens ſemper eſt.

ἠδὲ θεὸν βασιλῆα καὶ γεννητῆρα προπάντων.
ὃν τρέμεται καὶ γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
ταρτάρεοί τε μυχοὶ καὶ δαίμονες ἐκφρίσσουσιν.

Et regem autem & genitorem omnium, quem terra contremiſcit cœlumq́;, & mare, & latebræ tartareæ, & dæmones abhorreſcunt.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI APOLOGETICVS ADVERSVS GENTES.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

De ignorantia caput primum.

Si non licet uobis Romani imperij Antiſtites in aperto, & ipſo ferè uertice ciuitatis præſidentibus, ad iudicandum palàm deſpicere, & coràm examinare, quid ſit liquido in cauſa Chriſtianorum, ſed ad hanc ſolam ſpeciem authoritas ueſtra de iuſtitiæ diligentia in publico aut timet, aut erubeſcit inquirere, ſi deniq;, quod proxime accidit, domeſticis indicijs nimis onerata ſectæ huius infeſtatio obſtruit uiã defenſioni, liceat ueritati uel occulta uia tacitarum literarum ad aures ueſtras peruenire. nihil illa de cauſa ſua deprecatur, quia nec de conditione miratur. ſcit ſe peregrinam in terris agere, inter extraneos, facile inimicos inuenire, cæterum genus, ſedem, ſpem, gratiam, dignitatem in cœlis habere. unum geſtit interdum ne ignorata damnetur. quid hinc deperit legibus in ſuo regno dominantibus, ſi audiatur? An hoc magis gloriabitur poteſtas earum, quod etiam inauditam damnabunt ueritatem? Cæterum inauditam ſi damnent,

præter inuidiam iniquitatis, etiam ſuſpicionem merebuntur alicuius conſcientiæ, nolentes audire, quod auditum damnare non poſſint. hanc itaque primam cauſam apud uos collocamus iniquitatis odium erga nomen chriſtianum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat, & reuincit, qui uidetur excuſare, ignorantia ſcilicet. Quid enim iniquius, quàm ut oderint homines quod ignorant, etiam ſi res meretur odium? Tunc etenim meretur, cum cognoſcitur an mereatur. uacante autem meriti notitia, unde odij iuſtitia defenditur? quæ non de euentu, ſed de conſcientia probanda eſt. cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale ſit, quod oderunt: cur non liceat eiuſmodi illud eſſe, quod non debeant odiſſe? Ita utrunque ex alterutro redarguimus, & ignorare illos, dum oderunt, & iniuſte odiſſe, dum ignorant. Teſtimonium ignorantiæ eſt, quæ iniquitatem dum excuſat, condemnat, tum omnes, qui retro oderant, quia ignorabant quale eſſet, quod oderant, ſimul ut deſinant ignorare, ceſſant & odiſſe. Ex his fiunt Chriſtiani utique de comperto, & incipiunt odiſſe, quod fuerant, & profiteri quod oderant, & ſunt tanti, quanti & denotantur. ciuitatem obſeſſam uociferantur. in agris, in caſtellis, in inſulis ob chriſtianos omnem ſexum, ætatem, conditionem, & dignitatem tranſgredi ad hoc nomen quaſi detrimento merent, nec tamen hoc ipſo modo ad æſtimationem alicuius latentis boni promouent animos. Non licet rectius ſuſpicari, non libet propius expediri. hic tantum urbana curioſitas torpeſcit. amant ignorare, cum alij gaudeant cognouiſſe. Quanto magis hoc

Anacharſis denotaſſet imprudentes, de prudentibus iudicantes, quàm non muſicos de muſicis. malunt neſcire, quia iam oderunt, adeo quod neſciunt, præiudicant id eſſe. quod ſi ſciant, odiſſe non poterant, quando ſi nullum odij debitum deprehendatur, optimum utique ſit deſinere iniuſte odiſſe. ſi uero de merito conſtet, non modo nihil odij detrahatur, ſed amplius acquiratur. Ad perſeuerantiam, etiam iuſtitiæ ipſius authoritate abutuntur. Sed non ideo inquiunt, bonum, quia multos conuertit, quanti enim ad malum performantur? quanti transfugæ in peruerſum? quis negat? tamen quod uere malum eſt, ne ipſi quidē, quos rapit, defendere pro bono audent. omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit. Deniq; malefici geſtiūt latere, deuitant apparere, trepidant deprehenſi, negant accuſati: ne torti quidem, facile, aut ſemper confitentur. certe condemnati mœrent. dinumerant in ſemetipſos mentis malæ impetus uel fato, uel aſtris imputant, nolunt enim ſuum eſſe, quia malum agnoſcunt. Chriſtianis uero quid ſimile? neminem pudet, neminem pœnitet, niſi plane retro non fuiſſe. Si denotatur, gloriatur: ſi accuſatur, non defendit. Interrogatus, uel ultro confitetur, damnatus, gratias agit. Quid hoc mali eſt, quod naturam mali nō habet? Timorem, pudorem, terginerſationem, pœnitentiam, deplorationem. Quid hoc mali eſt? cuius reus gaudet? cuius accuſatio uotum eſt, & pœna felicitas. non potes dementiam dicere, qui reuinceris, ignorare. Si certum eſt, deniq; nos nocentiſſimos eſſe: cur à uobis ipſis aliter tractamur, quàm pares noſtri. i. cæteri nocentes cum eiuſdem noxæ eadem tractatio deberet prouenire?

Quodcunque dicuntur, cum alij dicuntur, & proprio ore, & mercenaria aduocatione utuntur ad innocentiæ ſuæ commendationem. reſpondendi, altercandi facultas patet. quando nec liceat indefenſos, & inauditos omnino damnari. ſed chriſtianis ſolis nihil permittitur loqui, quod cauſam purget, quod ueritatem defendat, quod iudicem non faciat iniuſtum. Sed illud ſolum expectatur, quod odio publico neceſſarium eſt, cõfeſſio nominis, non examinatio criminis. quando ſi de aliquo nocente cognoſcitis, non ſtatim confeſſio eo nomine homicidæ, uel ſacrilegi, uel inceſti, uel publici hoſtis, (ut de noſtris eulogijs loquar) contenti ſitis ad pronuntiandum, niſi & conſequentia exigatis qualitatem facti, locum, modum, tempus, conſcios ſocios.

Quòd nomen in Chriſtianis damnetur, non crimen. Cap. II

d E nobis nihil tale. cum æque extorquere oporteret, cum falſo iactatur, quod quiſque iam infanticidia deguſtaſſet, quod inceſta concelebraſſet, qui coci, qui canes affuiſſent? O` quanta illius præſidis gloria, ſi eruiſſet aliquem, qui centum iam infantes comediſſet. Atqui inuenimus inquiſitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, cum prouinciam regeret, damnatis quibuſdam chriſtianis, quibuſdam gradu pulſis, ipſa tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, conſuluit tunc Traianum imperatorem, allegans præter ob-

ſtinationem non ſacrificandi, nihil aliud ſe de ſacris eorum comperiſſe, quã cœtus antelucanos ad canendum Chriſto & deo, & ad confœderandam diſciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera ſcelera prohibentes. tunc Traianus reſcripſit, hoc genus inquirendos quidem non eſſe, oblatos uero puniri oportere. O ſententiam neceſſitate confuſam, negat inquirendos, ut innocentes, & mandat puniri, ut nocentes. Parcit, & ſæuit: diſſimulat, & animaduertit. Quid temetipſum cenſura circumuenis? Si damnas, cur non & inquiris? Si non inquiris, cur non & abſoluis? Latronibus ueſtigandis per uniuerſas prouincias militaris ſtatio ſortitur. in reos maieſtatis, & publicos hoſtes omnis homo miles eſt. ad ſocios, ad conſcios inquiſitio uſque extenditur. ſolum chriſtianum inquiri non licet, offerri licet. quaſi aliud eſſet actura inquiſitio, quã oblatio. Damnatis ergo oblatum, quem nemo uoluit requiſitum, qui puto iam non meruit ideo pœnam, quia nocens eſt, ſed quia non requirendus, inuentus. Itaque nec in illo ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, ſolis Chriſtianis adnegandum. cum ſi malum eſſet, nos quidem negaremus, non uero confiteri tormentis compelleretis. neque enim ideo non putaretis requirenda quæſtionibus ſcelera, quia certi eſſetis admitti ea ex nominis confeſſione, qui hodie de confeſſo homicida, ſcientes homicidium quid ſit, nihilo minus ordinem extorquetis admiſſi, quo peruerſius, cum præſumatis de ſceleribus noſtris ex nominis confeſſione, cogitis tormentis de confeſſione decedere, ut ne-

gantes nomen pariter utiq; negemus & ſcelera, de quibus ex confeſſione nominis præſumpſeratis. Sed opinor non uultis nos perire, quos peſſimos creditis. Sic. n. ſoletis dicere homicidæ. nega. laniari iubere ſacrilegum, ſi confiteri perſeuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentiſſimos iudicatis, cum quaſi innocentiſſimos non uultis in ea confeſſione perſeuerare, quam neceſſitate, non iuſtitia damnandam à uobis ſciatis. Vociferatur homo, chriſtianus ſum, quod eſt, dicit, tu uis audire quod non eſt. ueritatis extorquendæ præſides de nobis ſolis mendacium elaboratis audire. Hoc ſum inquit, quod quæris, an ſim. quid me torques in peruerſum? confiteor, & torques: quid faceres, ſi negarem? plane alijs negantibus non facile fidem accommodatis. nobis, ſi negauerimus, ſtatim creditis. ſuſpecta ſit nobis iſta peruerſitas, nequa uis lateat in occulto, quæ nos aduerſus formam, aduerſus naturam iudicandi, contra ipſas quoq; leges miniſtret. niſi enim fallor, leges malos erui iubent, non abſcondi, confeſſos damnari perſcribunt, nó abſolui. Hoc ſenatuſconſultum, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cuius miniſtri eſtis ciuilis, non tyrannica dominatio ueſtra eſt. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur, apud uos ſolos quæſtioni temperatur. ueſtram illis ſeruire legem uſq; ad confeſſionem neceſſarium. et ſi confeſſione præueniantur, uacabunt ſententia opus eſt, debito pœnæ nocens expungendus eſt, non eximendus. deniq; illum nemo geſtit abſoluere. nobis non licet hoc uelle. Ideo nec cogitur quiſquam negare. Chriſtianum hominem omnium ſcelerum reum, deorum, imperato-

rum, legum, morum, naturæ totius inimicum exiſtimas. & cogis negare, ut abſoluas, quem non poteris abſoluere, niſi negauerit. Præuaricaris in leges, uis ergo neget ſe nocentem, ut eum facias innocentem. equidem inuitum non de præterito reum? unde iſta peruerſitas? ut etiam illud non recogitetis, ſponte confeſſo magis credendum eſſe, quàm per uim neganti. uel ne compulſus negare, non ex fide negarit, & abſolutus, ibidem poſt tribunal de ueſtra rideat æmulatione iterum chriſtianus. Cum igitur in omnibus in nos aliter diſquiratis, quàm in cæteros nocentes, id unum contendendo, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim, ſi facimus, quæ faciunt non chriſtiani) intelligere poteſtis, nõ ſcelus aliquod in cauſa eſſe, ſed nomen, quod quædã ratio æmulæ operationis inſequitur. Hoc primum agentes homines, ut nolint ſcire pro certo, q̃d ſe neſcire pro certo ſciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur, & nolunt inquiri, ne probentur non eſſe, quæ malunt credidiſſe, ut nomẽ illius æmulæ rationis inimicum, præſumptis non probatis criminibus de ſua ſola confeſſione damnetur. Ideo torquemur confitentes, & punimur perſeuerantes, & abſoluimur negantes, quia nominis prælium eſt. Denique quid de tabella recitatis illum chriſtianum, cur nõ & homicidam? Sed homicida chriſtianus, cur non & inceſtus? uel quodcunque aliud nõ eſſe creditis? In nobis ſolis pudet, aut piget ipſis nominibus ſcelerum pronuntiare? Chriſtianus, ſi nullius criminis reus eſt, nomen ualde infeſtum, ſi ſolius nominis crimen eſt.

Odioſiſſimum ſine cauſa Chriſtianum eſſe nomen. Caput III

Qvid, quod ita pleriq; clauſis oculis in odium eius impingunt, ut bonum alicui teſtimonium ferentes, admiſceant nominis exprobrationem? Bonus uir Caius Seius, ſed malus tantum quod chriſtianus. Item alius. ego Lucium ſapientem uirum repente factum chriſtianum deſero. nemo retractat, non ideo bonus Caius, et prudens Lucius, quia chriſtianus? aut ideo chriſtianus, quia prudens, & bonus? Laudant, quæ ſciunt. uituperant, quæ ignorant. & id, quod ſciunt, eo quod ignorant, corrumpunt, cum ſit iuſtius occulta de manifeſtis præiudicare, quàm manifeſta de occultis prædamnare alijs, quos retro ante hoc nomen uagos, uiles, improbos nouerant, ex ipſo denotant, quod collaudant. cæcitate odij in ſuffragium impingunt, quod mulier, quod laſciua, quod feſtiua, quod iuuenis, qđ Lucius, quā Amaſius facti ſunt chriſtiani. Ita nomen emendationi imputatur. nonnulli etiam de utilitatibus ſuis cum odio iſto paciſcuntur, contenti iniuria, dum ne domi habeant, quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus, iam non zelotypus, filium ſubiectum pater retro patiens abdicauit ſeruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. ut quiſque hoc nomine emendatur, offendit. tanti non eſt bonum eſſe, quanti odium chriſtianorum. nunc igitur, ſi nominis odium eſt, quis nominis reatus, quæ accuſatio uocabulorum? niſi aut barbarum ſonat aliqua uox nominis, aut infauſtum, aut maledicum, aut impudicum.

Chriſtianus uero quantum interpretatio eſt, de unctione deducitur. Sed & cum perperam chriſtianus pronuntiatur a nobis, nam nec nominis eſt notitia penes uos, de ſuauitate, uel benignitate compoſitum eſt oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomẽ innocuum. At enim ſecta oditur in nomine utique ſui authoris. Quid noui, ſi aliqua diſciplina de magiſtro cognomentum ſectatoribus ſuis inducit? non ne philoſophi de authoribus ſuis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam a locis conuenticulorum, & ſtationum ſuarum Stoici, Academici, atque Medici ab Eraſiſtrato, & Grammatici ab Ariſtarcho, Coci etiam ab Apicio? nec tamen quenquam offendit profeſſio nominis cum inſtitutione tranſmiſſa ab inſtitutore. plane ſi qui probant malam ſectam, & ita malum, & authorem is probabit, & nomen malum dignum odio de reatu ſectæ, & authoris. Ideoq; ante odium nominis competebat prius de authore ſectam recognoſcere, uel authorem de ſecta. At nunc utriuſque inquiſitione, & agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur. & ignotam ſectam, ignotum & authorem uox ſola prædamnat, quia nominantur, non quia reuincuntur. Atque ideo quaſi præfatus hæc ad ſugillandam odij erga nos publici iniquitatem, iam de cauſa innocentiæ conſiſtam, nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur, ſed etiam in ipſos retorquebo, qui obijciunt ut ex hoc quoque ſciant omnes in chriſtianis non eſſe, quæ in ſe neſciunt eſſe ſimul uti erubeſcant accuſantes non dico peſſimi optimos, ſed iam, ut uolunt, compares ſuos. Reſpondebimus ad ſingula, quæ in occulto admittere di-

cimur, quæ illos palam admittentes inuenimus, in quibus ſceleſti, in quibus uani, in quibus dānandi, in quibus irridendi deputamur. Sed quoniam, cum ad omnia occurrit ueritas noſtra, poſtremo legum adſtruitur authoritas aduerſus eam, ut aut nihil dicatur retractandū eſſe poſt leges, aut ingratis neceſſitas obſequij præferatur ueritati, de legibus prius concurram uobiſcum, ut cum tutoribus legum.

De legibus Romanorum, quòd quotidie ueteres abrogantur, & nouæ feruntur. Cap. IIII

i Am primum, q̃ dure definitis dicendo. Non licet eſſe uos. hoc ſi ſine ullo retractatu humaniore præſcribitis, uim profitemini, & iniquam ex arce dominationem; ſi ideo negatis licere, quia uultis, non quia debuit non licere. quòd ſi, quia nō debet, ideo non uultis licere: ſine dubio id non debet licere, quod male fit, & utique hoc ipſo præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonum inuenero eſſe, quod lex tua prohibuit, minime ex illo præiudicio prohibere me poteſt, quod ſi malum eſſet iure prohiberet? ſi lex tua errauit, puto ab homine concepta eſt? neque enim de cælo ruit. Miramini hominem aut errare potuiſſe in lege condenda, aut reſipuiſſe in reprobanda. non enim & ipſius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emundatæ, tantum authori ſuo doloris incuſſerunt, ut in ſeceſſu inedia de ſemetipſo iudicarit? Non'ne & uos quotidie experimentis illuminātibus tenebras antiquitatis totam illam ueterem, & ſqualentem ſyluam legum nouis princi-

palium reſcriptorum, & edictorum ſecuribus truncatis, & cęditis? Non'ne uanuſſimas papias leges, quę ante liberos ſuſcipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi, poſt tantæ authoritatis ſenectutem, heri Seuerus conſtantiſſimus principum excluſit? Sed & iudicatos in partes ſecari à creditoribus, leges erant. conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt. & in pudoris notam, capitis pœna conuerſa eſt, bonorum adhibita proſcriptione. ſuffundere maluit hominis ſanguinem, quàm effundere. Quot adhuc uos repurgandæ leges latent, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, ſed æquitas ſola? & ideo, cum iniquæ recognoſcuntur, merito damnantur, licet damnent cum iniquas dicimus, immo ſi non puniunt, etiam ſtultas. ſi uero facta, cur de ſolo nomine puniunt facta, quæ in alijs de admiſſo, non de nomine probata defendunt? inceſtuoſus ſum, cur non requirunt infanticidia? cur non extorquent? in Deos, in Cæſares aliquid committo. cur non audior? quid habeo, quo purger? nulla lex uetat diſcuti, quod prohibet admitti. quia neque iudex iuſte ulciſcitur, niſi cognoſcat admiſſum eſſe, quod non licet: neq; quis fideliter legi obſequitur, ignorãs quale ſit, quod ulciſcitur lex. Nulla lex ſibi ſoli conſcientiam iuſtitiæ ſuæ debet, ſed eis, à quibus obſequium expectat. Cæterum ſuſpecta lex eſt, quæ probari ſe non uult: Improba autem, ſi non probata dominetur.

Quod Romani principes chriſtianum nomen probarint, & qui oderint. & Tiberij decretum de Chriſto adorando. Caput V

T *de origine aliquid retractemus eiuſmodi, legum uetus erat decretum, ne qui* Deus *ab imperatore conſecraretur, niſi à ſenatu probaretur. ut* M. Aemilius *de deo ſuo* Alburno. *facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud uos de humano arbitratu diuinitas penſitatur. niſi homini* Deus *placuerit, deus non erit, homo iam deo propitius eſſe debebit.* Tiberius *ergo, cuius tempore nomen chriſtianum in ſeculum introiuit, annuntiatam ſibi ex* Syria, Paleſtináq; *ueritatem illius diuinitatis reuelarat, detulit ad ſenatum cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus, quia nõ ipſe probauerat, reſpuit.* Cæſar *in ſententia manſit, comminatus periculũ accuſatoribus chriſtianorum. conſulite commentarios ueſtros. illic reperietis primum* Neronem *in hanc ſectam tum maxime* Romæ *orientem cæſariano gladio ferociſſe. ſed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriemur. qui enim ſcit, illum, intelligere poteſt non niſi aliquid bonũ grande à* Nerone *damnatum. tentauerat &* Domitianus *prænomine* Neronis *de crudelitate, ſed quia & homo, facile cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegauerat. tales ſemper nobis inſecutores iniuſti, impij, turpes, quos & ipſi damnare conſueſtis, à quibus damnator reſtituere ſoliti eſtis.* Cæterum *de tot exinde principibus ad hodiernum diuinum, humanumq; ſapientibus edite aliquem debellatorem chriſtianorum. at nos*

contrario edimus protectorem, ſi literæ Marci Aurelij grauiſſimi imperatoris requirantur, quibus illam germanicam ſitim chriſtianorum forte militum precationibus impetrato imbri diſcuſſam conteſtatur. qui ſicut palàm ab eiuſmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palàm diſperſit, adiecta etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore.

Quantum à pietate, & maiorum ſuorum motibus Romani deſciuerint. Cap. VI

Vales ergo leges iſtæ, quas aduerſus nos ſoli exercent impij, iniuſti, turpes, dementes, uani? quas Traianus ex parte fruſtratus eſt, uetando inquiri chriſtianos, quas nullus Hadrianus, quanquam curioſitatum omnium explorator, nullus Veſpaſianus, quanquam Iudæorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impreſſit: facilius utique peſſimi ab optimis quibuſque, ut ab æmulis, quam à ſuis ſocijs eradicandi iudicarentur. Nunc religioſiſſimi legũ, & paternorum inſtitutorum protectores, & cultores reſpondeant uelim de ſua fide, & honore, & obſequio erga maiorum conſulta, ſi à nullo deſciuerunt? ſi in nullo exorbitauerunt? ſi non neceſſaria, & aptiſſima quæque diſciplinæ obliterauerunt? quónam illæ leges abierunt ſumptum, & ambitionem comprimẽtes? quæ centum æra non amplius in cœnam ſubſcribi iubebant, nec amplius quã unam inferri gallinam, et eam non ſaginatam? quæ patricium, quod decem pondo argẽti habuiſſet, pro magno titulo ambitionis ſenatu ſumq;

mouebant? quæ theatra ſtuprandis moribus orientia ſtatim deſtruebant? quæ dignitatem, & honeſtorum natalium inſignia non temere, nec impune uſurpari ſinebant? Video enim & centenarias cœnas à centenis iam ſeſtertijs dicendas. & in lances parum eſt, ſi ſenatorũ, & nõ libertinorum uel adhuc flagra rumpentium argentaria metalla producta uideo. & theatra, nec ſingula ſatis eſſe, nec nuda. Nam ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt. uideo & inter matronas, atque proſtibulas nullum de habitu diſcrimen relictum. circa fœminas quidem etiam illa maiorum inſtituta ceciderunt, quæ modeſtiæ, quæ ſobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat præter unico digito, quem ſponſus oppignerаſſet pronubo annulo. cum mulieres uſque adeo uino abſtinerent, ut matronam ob reſignatos cellæ uinariæ loculos ſui inedia necarint. Sub Romulo uero quæ uinum attigerat, impune à Mecenio marito trucidata eſt. Idcirco & oſcula propinquis offerre neceſſitas erat, ut ſpiritu indicarentur. ubi eſt illa felicitas matrimoniorum de moribus utique proſperata, qua per annos ferme ſexcentos ab urbe condita nulla repudium domus ſcripſit? nũc in fœminis præ auro nullum leue eſt membrum. præ uino nullum liberum eſt oſculum. repudium uero iam & uotum eſt, quaſi matrimonij fructus. etiam circa ipſos Deos ueſtros quæ perſpecte decreuerant patres ueſtri, ijdem uos obſequentiſſimi reſcidiſtis. Liberum patrem cum myſterijs conſules ſenatus authoritate non modo urbe, ſed uniuerſa Italia eliminauerunt. Serapidem, & Iſi-

dem, & Harpocratem cum ſuo Cynocephalo, Capito-
lio prohibitos inferri, ideſt curia deorum pulſos, Piſo,
& Gabinius Coſs. non utique chriſtiani, euerſis etiam
aris eorum abdicauerunt, turpium & otioſarum ſu-
perſtitionum uitia cohibentes. his uos reſtitutis ſummam
maieſtatem contuliſtis. Vbi religio? ubi ueneratio maio-
ribus debita à uobis? habitu, uictu, & inſtructu, ſenſu,
ipſo denique ſermone proauis renuntiaſtis. Laudatis ſem
per antiquitatem, & noue de die uiuitis. per quod o-
ſtenditur, dum à bonis maiorum inſtitutis deceditis, ea
uos retinere, & cuſtodire, quæ non debuiſtis, cum quæ
debuiſtis, non cuſtoditis. Adhuc quod uidemini fideliſ-
ſime tueri à patribus traditum, in quo principaliter
reos transgreſſionis chriſtianos deſtinaſtis, ſtudiũ dico
deorum colendorum, de quo maxime errauit antiqui-
tas, licet Serapidi iam Romano aras reſtruxeri-
tis, licet Baccho iam Italico furias ueſtras immolari-
tis, ſuo loco oſtendam, proinde deſpici, & negligi, &
deſtrui à nobis aduerſus maiorum authoritatem. nunc
enim ad illam occultorum facinorũ infamiam reſpon-
debo, ut iam inde ad manifeſtiora pergam.

Quòd grauiſſimis accuſati ſceleribus chriſtiani, nun-
quam tamen conuicti ſunt. Cap. VII

d Icimur ſceleratiſſimi de ſacramento infantici-
dij, et pabulo Indæ, et poſt cõuiuiũ inceſto, q̃d
euerſores luminũ canes, lenones, ſcilicet tene-
brarũ, et libidinũ impiarũ inuerecundiam procurent.

laudamus ſe- ... [handwritten margin note, partly cut off]

Dicimur tamen ſemper, nec uos quod tandiu dicimur, eruere curatis. Ergo aut eruite, ſi creditis, aut nolite credere, q non eruiſtis, de ueſtra nobis diſſimulatione præſcribitur non eſſe, quod nec ipſi audetis eruere, longe aliud munus carnificij in chriſtianos imperatis, non ut dicant quæ faciunt, ſed ut negent, quod ſunt. ceſus iſtius diſciplinæ, ut iam edidimus, à Tiberio eſt, cum odio ſui cœpit ueritas, ſimul atque apparuit inimica eſſe, tot hoſtes eius quot extranei, & quidem proprij, ex æmulatione iudæi, ex concuſſione milites, ex natura ipſi ēt domeſticis noſtris quotidie obſidemur, quotidie prodimur. in ipſis plurimum cœtibus, & congregationibus noſtris opprimimur. Quis unquam taliter uagienti infanti superuenit? quis cruēta, ut inuenerat Cyclopum, & Sirenarum ora iudicij reſerauit? quis uel in uxoribus aliqua immunda ueſtigia deprehendit? quis talia facinora, cum inueniſſet, cælauit, aut uendidit ipſos trahens homines? ſi ſemper latemus, quando proditum eſt, quod admittimus? Immo à quibus prodi potuit, ab ipſis enim reis non utique, cum uel ex forma omnibus myſterijs ſilentij fides adhibeatur. Samothracia, & Eleuſinia reticentur. quanto magis talia, quæ prodita magis humanam animaduerſionem prouocabunt, quàm diuina ſeruantur. Si ergo non ipſi proditores ſui, ſequitur, ut extranei, & unde extraneis notitia, cum ſemper etiam impiæ initiationes arceant profanos, & arbitris caueatur, niſi ſi impij nimis metuunt.

Non eſſe

Non eſſe credendum famæ. Cap. VII

Atura famæ omnibus nota eſt. utrum eſt fama malum, quo non uelocius ullum? cur malum fama? quia uelox? an quia plurimum mendax? quæ ne tunc quidem, cum aliquid ueri affert, ſine mendacij uitio eſt, detrahens, adijciens, demutans de ueritate. Quid, quòd ea illi conditio eſt, ut non, niſi cum mentitur, perſeueret? & tandiu uiuat, quãdiu non probet? Siquidem ubi probauit, ceſſat eſſe; & quaſi officio nuntiandi functa, rem tradit; & exinde res tenetur, res nominatur; nec quiſquam dicit. uerbi gratia; Fama eſt hoc Romæ factum: aut, fama eſt illum prouinciam ſortitum. Sed ſortitus eſt ille prouinciam, & hoc factum Romæ. fama incerti eſt. locum non habet, ubi certum eſt, an uero famæ credat, niſi inconſyderatus? quia ſapiens non credit incerto. omnium eſt exiſtimare quantacunque illa ambitione diffuſa ſit, quantacunque aſſeueratione conſtructa. quod ab uno aliquando principe exorta ſit, neceſſe eſt; exinde in traduces linguarum, & aurium ſerpat. & ita modici ſeminis uitiũ cætera rumoris obſcurat, ut nemo recogitet, ne primum mendacium ſeminauerit. quod ſæpe fit, aut ingenio æmulationis, aut arbitrio ſuſpicionis, aut non noua, ſed ingenita quibuſdam mentiendi uoluptate. Bene autem, quòd omnia tempus reuelat teſtibus etiam ueſtris prouerbijs, atq; ſentẽtijs ex diſpoſitiõe naturæ, quæ ita ordinauit, ut nihil diu lateat, et quod fama non diſtulit. merito igitur fama tandiu conſcia ſola eſt ſcelerũ chriſtianorum. hanc indicem aduerſus nos profertis.

sapiens non credit inc[erto]

quæ, quod aliquando iactauit, tantóq; ſpatio in opinionem corroborauit, uſq; adhuc probare non ualuit.

Quòd quæ de infanticidijs obijciuntur nobis, falſa omnino ſint, & q̃d ſacra humano ſanguine ipſi potius polluant. Caput IX

AT fidem naturæ ipſius appellem aduerſus eos, qui talia credenda eſſe præſumunt; ecce proponimus horum facinorum mercedem uitam æternam. re promittunt. credite interim. de hoc enim quæro, an & qui crediderit, tanti habeas ad eam tali cõſcientia peruenire? ueni; demerge ferrũ in infantem nullius inimicum, nullius reũ, omnium filium. uel ſi alterius officiũ eſt, tu modo aſſiſte morienti homini ante quàm uixit: fugientem animam nouam expecta: excipe rudem ſanguinem: eo panem tuũ ſatia:ueſcere libenter. Interea diſcumbens dinumera loca, ubi mater, ubi ſoror: nota diligenter: ut cũ tenebræ ceciderint caninæ, non erres. piaculum enim admiſeris, niſi inceſtum feceris. talia initiatus, & conſignatus uiues in æuum. cupio reſpondeas, ſi tanti æternitas, aut ſi non ideo nec credẽda etiam, ſi crediderit, nego te uelle. et ſi uolueris, nego te poſſe. cur ergo alij poſſunt, ſi uos non poteſtis? cur nõ poſſitis, ſi alij poſſunt? alia nõ opinor natura Cynopenæ, aut Sciapodes, alij ordines dentiũ, alij ad inceſtam libidinem nerui. qui iſta credis de homine, potes et facere. tu homo es & ipſe, quod & chriſtianus. qui nõ potes facere, nõ debes credere. homo eſt. n. et chriſtianus, quod et tu. Sed ignorãtibus ſubijci-

tur, & imponitur. nihil. n. tale de chriſtianis aſſeuerari ſciebant. obſeruãdũ utiq; ſibi, et omni uigilantia inueſtigandũ. Atqui uolẽtibus initiari moris eſt (opinor) prius patrẽ illum ſacrorũ adire, quæ præparãda ſint deſcribere. tum ille infans neceſſarius adhuc tener, qui neſciat mortem, q̃ ſub cultro tuo rideat. Item panis, quo ſanguinis uirulẽtiã colligas, præterea candelabra, et lucernæ, & canes aliq̃, et offulæ, quæ illos ad euerſionẽ luminũ extendant, ante oĩa cum matre, et ſorore tua uenire debebis. q̃d ſi noluerint, uel nullæ fuerint? quid deniq; ſingulares chriſtiani? nõ erit (opinor) legitimus chriſtianus niſi frater, aut filius. q̃d tum et ſi iſta oĩa ignaris præparantur, certe poſtea cognoſcunt, et ſuſtinent, et ignoſcunt. Timent plecti, ſi proclament, qui defendi merebuntur, qui ẽt ultro perire malint, q̃ ſub tali conſcientia uiuere. Age nunc timeãt, cur ẽt perſeuerent? Sequitur. n. ne ultra uelis id te eſſe, quod ſi prius ſciſſes, non fuiſſes. Hæc quo magis refutauerim, à uobis fieri oſtendam partim in aperto, et partim in occulto, per q̃d forſitan et de nobis credidiſtis. Infantes penes Africã Saturno imolabantur, palàm uſq; ad proconſulatum Tiberij, qui eoſdem ſacerdotes in eiſdẽ arboribus templi ſui obumbratricibus ſcelerum, uotiuis crucibus expoſuit, teſte militia patriæ noſtræ, q̃ idipſum munus illi proconſuli functa eſt. Sed & nunc in occulto perſeuerat hoc ſacrum facinus. non ſoli uos contemnunt chriſtiani. nec ullum ſcelus in perpetuum eradicatur. aut mores ſuos aliquis deus cum proprijs filijs mutat. Saturnus non pepercit extraneis utiq; non parcendo perſeuerabat, quos quidẽ ipſi parentes ſui offerebant, & li-

gantes nomen pariter utiq; negemus & ſcelera, de quibus ex confeſſione nominis præſumpſeratis. Sed opinor non uultis nos perire, quos peſſimos creditis. Sic.n. ſoletis dicere homicidæ. nega. laniari iubere ſacrilegum, ſi confiteri perſeuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentiſſimos iudicatis, cum quaſi innocentiſſimos non uultis in ea confeſſione perſeuerare, quam neceſſitate, non iuſtitia damnandam à uobis ſciatis. Vociferatur homo, chriſtianus ſum, quod eſt, dicit, tu uis audire quod non eſt. ueritatis extorquendæ præſides de nobis ſolis mendacium elaboratis audire. Hoc ſum inquit, quod quæris, an ſim. quid me torques in peruerſum? confiteor, & torques: quid faceres, ſi negarem? plane alijs negantibus non facile fidem accommodatis. nobis, ſi negauerimus, ſtatim creditis. ſuſpecta ſit nobis iſta peruerſitas, nequa uis lateat in occulto, quæ nos aduerſus formam, aduerſus naturam iudicandi, contra ipſas quoq; leges miniſtret. niſi enim fallor, leges malos erui iubent, non abſcondi, confeſſos damnari perſcribunt, nō abſolui. Hoc ſenatuſconſultum, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cuius miniſtri eſtis ciuilis, non tyrannica dominatio ueſtra eſt. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur, apud uos ſolos quæſtioni temperatur. ueſtram illis ſeruire legem uſq; ad confeſſionem neceſſarium. et ſi confeſſione præueniantur, uacabunt ſententia opus eſt, debito pœnæ nocens expungendus eſt, non eximendus. deniq; illum nemo geſtit abſoluere. nobis non licet hoc uelle. Ideo nec cogitur quiſquam negare. Chriſtianum hominem omnium ſcelerum reum, deorum, imperato-

rum, legum, morum, naturæ totius inimicum exiſtimas. & cogis negare, ut abſoluas, quem non poteris abſoluere, niſi negauerit. Præuaricaris in leges, uis ergo neget ſe nocentem, ut eum facias innocentem. equidem inuitum non de præterito reum? unde iſta peruerſitas? ut etiam illud non recogitetis, ſponte confeſſo magis credendum eſſe, quàm per uim neganti. uel ne compulſus negare, non ex fide negarit, & abſolutus, ibidem poſt tribunal de ueſtra rideat æmulatione iterum chriſtianus. Cum igitur in omnibus in nos aliter diſquiratis, quàm in cæteros nocentes, id unum contendendo, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim, ſi facimus, quæ faciunt non chriſtiani) intelligere poteſtis, nõ ſcelus aliquod in cauſa eſſe, ſed nomen, quod quædã ratio æmulæ operationis inſequitur. Hoc primum agentes homines, ut nolint ſcire pro certo, q̃d ſe neſcire pro certo ſciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur, & nolunt inquiri, ne probentur non eſſe, quæ malunt credidiſſe, ut nomẽ illius æmulæ rationis inimicum, præſumptis non probatis criminibus de ſua ſola confeſſione damnetur. Ideo torquemur confitentes, & punimur perſeuerantes, & abſoluimur negantes, quia nominis prælium eſt. Denique quid de tabella recitatis illum chriſtianum, cur nõ & homicidam? Sed homicida chriſtianus, cur non & inceſtus? uel quodcunque aliud nõ eſſe creditis? In nobis ſolis pudet, aut piget ipſis nominibus ſcelerum pronuntiare? Chriſtianus, ſi nullius criminis reus eſt, nomen ualde infeſtum, ſi ſolius nominis crimen eſt.

Odioſiſſimum ſine cauſa Christianum eſſe nomen. Caput III

¶ Vid, quod ita pleriq; clauſis oculis in odium eius impingunt, ut bonum alicui teſtimonium ferentes, admiſceant nominis exprobrationem? Bonus uir Caius Seius, ſed malus tantum quod christianus. Item alius. ego Lucium ſapientem uirum repente factum christianum deſero. nemo retractat, non ideo bonus Caius, et prudens Lucius, quia christianus? aut ideo christianus, quia prudens, & bonus? Laudant, quæ ſciunt. uituperant, quæ ignorant. & id, quod ſciunt, eo quod ignorant, corrumpunt, cum ſit iuſtius occulta de manifeſtis præiudicare, quàm manifeſta de occultis prædamnare alijs, quos retro ante hoc nomen uagos, uiles, improbos nouerant, ex ipſo denotant, quod collaudant. cæcitate odij in ſuffragium impingunt, quod mulier, quod laſciua, quod feſtiua, quod iuuenis, qđ Lucius, quã Amaſius facti ſunt christiani. Ita nomen emendationi imputatur. nonnulli etiam de utilitatibus ſuis cum odio iſto paciſcuntur, contenti iniuria, dum ne domi habeant, quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus, iam non zelotypus, filium ſubiectum pater retro patiens abdicauit ſeruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. ut quiſque hoc nomine emendatur, offendit. tanti non eſt bonum eſſe, quanti odium christianorum. nunc igitur, ſi nominis odium eſt, quis nominis reatus, quæ accuſatio uocabulorum? niſi aut barbarum ſonat aliqua uox nominis, aut infauſtum, aut maledicum, aut impudicum.

Chriſtianus uero quantum interpretatio eſt, de unctione deducitur. Sed & cum perperam chriſtianus pronuntiatur à uobis, nam nec nominis eſt notitia penes uos, de ſuauitate, uel benignitate compoſitum eſt oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomē innocuum. At enim ſecta oditur in nomine utique ſui authoris. Quid noui, ſi aliqua diſciplina de magiſtro cognomentum ſectatoribus ſuis induxit? non ne philoſophi de authoribus ſuis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam à locis conuenticulorum, & ſtationum ſuarum Stoici, Academici, atque Medici ab Eraſiſtrato, & Grammatici ab Ariſtarcho, Coci etiam ab Apicio? nec tamen quenquam offendit profeſſio nominis cum inſtitutione tranſmiſſa ab inſtitutore. plane ſi qui probant malam ſectam, & ita malum, & authorem is probabit, & nomen malum dignum odio de reatu ſectæ, & authoris. Ideoq; ante odium nominis competebat prius de authore ſectam recognoſcere, uel authorem de ſecta. At nunc utriuſque inquiſitione, & agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur. & ignotam ſectam, ignotum & authorem uox ſola prædamnat, quia nominantur, non quia reuincuntur. Atque ideo quaſi præfatus hæc ad ſugillandam odij erga nos publici iniquitatem, iam de cauſa innocentiæ conſiſtam, nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur, ſed etiam in ipſos retorquebo, qui obijciunt ut ex hoc quoque ſciant omnes in chriſtianis non eſſe, quæ in ſe neſciunt eſſe ſimul uti erubeſcant accuſantes non dico peſſimi optimos, ſed iam, ut uolunt, compares ſuos. Reſpondebimus ad ſingula, quæ in occulto admittere di-

χριστός unctione dicitur

cimur, quæ illos palam admittentes inuenimus, in quibus ſceleſti, in quibus uani, in quibus dānandi, in quibus irridendi deputamur. Sed quoniam, cum ad omnia occurrit ueritas noſtra, poſtremo legum adſtruitur authoritas aduerſus eam, ut aut nihil dicatur retractandū eſſe poſt leges, aut ingratis neceſſitas obſequij præferatur ueritati, de legibus prius concurram uobiſcum, ut cum tutoribus legum.

De legibus Romanorum, quòd quotidie ueteres abrogantur, & nouæ feruntur. Cap. IIII

Iam primum, q̃ dure definitis dicendo. Non licet eſſe uos. hoc ſi ſine ullo retractatu humaniore præſcribitis, uim profitemini, & iniquam ex arce dominationem; ſi ideo negatis licere, quia uultis, non quia debuit non licere. quòd ſi, quia nō debet, ideo non uultis licere: ſine dubio id non debet licere, quod male fit, & utique hoc ipſo præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonum inuenero eſſe, quod lex tua prohibuit, minime ex illo præiudicio prohibere me poteſt, quod ſi malum eſſet iure prohiberet? ſi lex tua errauit, puto ab homine concepta eſt? neque enim de cœlo ruit. Miramini hominem aut errare potuiſſe in lege condenda, aut reſipuiſſe in reprobanda. non enim & ipſius Lycurgi leges à Lacedæmonijs emundatæ, tantum authori ſuo doloris incuſſerunt, ut in ſeceſſu inedia de ſemetipſo iudicarit? Non ne & uos quotidie experimentis illuminātibus tenebras antiquitatis totam illam ueterem, & ſqualentem ſyluam legum nouis princi-

palium reſcriptorum, & edictorum ſecuribus truncatis, & cęditis? Non'ne uanuſſimas papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi, poſt tantæ authoritatis ſenectutem, heri Seuerus conſtantiſſimus principum excluſit? Sed & iudicatos in partes ſecari à creditoribus, leges erant. conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt. & in pudoris notam, capitis pœna conuerſa eſt, bonorum adhibita proſcriptione. ſuffundere maluit hominis ſanguinem, quàm effundere. Quot adhuc uos repurgandæ leges latent, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, ſed æquitas ſola? & ideo, cum iniquæ recognoſcuntur, merito damnantur, licet damnent cum iniquas dicimus, immo ſi non puniunt, etiam ſtultas. ſi uero facta, cur de ſolo nomine puniunt facta, quæ in alijs de admiſſo, non de nomine probata defendunt? inceſtuoſus ſum, cur non requirunt infanticidia? cur non extorquent? in Deos, in Cæſares aliquid committo. cur non audior? quid habeo, quo purger? nulla lex uetat diſcuti, quod prohibet admitti. quia neque iudex iuſte ulciſcitur, niſi cognoſcat admiſſum eſſe, quod non licet: neq; quis fideliter legi obſequitur, ignorãs quale ſit, quod ulciſcitur lex. Nulla lex ſibi ſoli conſcientiam iuſtitiæ ſuæ debet, ſed eis, à quibus obſequium expectat. Cæterum ſuſpecta lex eſt, quæ probari ſe non uult: Improba autem, ſi non probata dominetur.

Quod Romani principes chriſtianum nomen proba-rint, & qui oderint. & Tiberij decretum de Chri-ſto adorando. Caput V

Ut de origine aliquid retractemus eiuſmodi, legum uetus erat decretum, nequi Deus ab imperatore conſecraretur, niſi à ſenatu probaretur. ut M. Aemilius de deo ſuo Alburno. facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud uos de humano arbitratu diuinitas penſitatur. niſi homini Deus placuerit, deus non erit, homo iam deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen chriſtianum in ſeculum introiuit, annuntiatam ſibi ex Syria, Paleſtinaq; ueritatem illius diuinitatis reuelarat, detulit ad ſenatum cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus, quia nõ ipſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculũ accuſatoribus chriſtianorum. conſulite commentarios ueſtros. illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maxime Romæ orientem cæſariano gladio ferociſſe. ſed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriemur. qui enim ſcit, illum, intelligere poteſt non niſi aliquid bonũ grande à Nerone damnatum. tentauerat & Domitianus prænomine Neronis de crudelitate, ſed quia & homo, facile cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegauerat. tales ſemper nobis inſecutores iniuſti, impij, turpes, quos & ipſi damnare conſueſtis, à quibus damnatos reſtituere ſoliti eſtis. Cæterum de tot exinde principibus ad hodiernum diuinum, humanumq; ſapientibus edite aliquem debellatorem chriſtianorum. at nos

contrario edimus protectorem, ſi literæ Marci Aurelij *grauiſſimi imperatoris requirantur, quibus illam germanicam ſitim chriſtianorum forte militum precationibus impetrato imbri diſcuſſam conteſtatur. qui ſicut palàm ab eiuſmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palàm diſperſit, adiecta etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore.*

Quantum à pietate, & maiorum ſuorum motibus Romani *deſciuerint.* Cap. VI

QVales ergo leges iſtæ, quas aduerſus nos ſoli exercent impij, iniuſti, turpes, dementes, uani? quas Traianus ex parte fruſtratus eſt, uetando inquiri chriſtianos, quas nullus Hadrianus, quanquam curioſitatum omnium explorator, nullus Veſpaſianus, quanquam Iudæorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impreſſit: facilius utique peſſimi ab optimus quibuſque, ut ab æmulis, quam à ſuis ſocijs eradicandi iudicarentur. Nunc religioſiſſimi legũ, & paternorum inſtitutorum protectores, & cultores reſpondeant uelim de ſua fide, & honore, & obſequio erga maiorum conſulta, ſi à nullo deſciuerunt? ſi in nullo exorbitauerunt? ſi non neceſſaria, & aptiſſima quæque diſciplinæ obliterauerunt? quó nam illæ leges abierunt ſumptum, & ambitionem comprimẽtes? quæ centum æra non amplius in cœnam ſubſcribi iubebant, nec amplius quã unam inferri gallinam, et eam non ſaginatam? quæ patricium, quod decem pondo argẽti habuiſſet, pro magno titulo ambitionis ſenatu ſum-

mouebant? quæ theatra ſtuprandis moribus orientia ſtatim deſtruebant? quæ dignitatem, & honeſtorum natalium inſignia non temere, nec impune uſurpari ſinebant? Video enim & centenarias cœnas à centenis iam ſeſtertijs dicendas. & in lances parum eſt, ſi ſenatorũ, & nõ libertinorum uel adhuc flagra rumpentium argentaria metalla producta uideo. & theatra, nec ſingula ſatis eſſe, nec nuda. Nam ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt. uideo & inter matronas, atque proſtibulas nullum de habitu diſcrimen relictum. circa fœminas quidem etiam illa maiorum inſtituta ceciderunt, quæ modeſtiæ, quæ ſobrietati patrocinabantur, cum aurum nulla norat præter unico digito, quem ſponſus oppigneraſſet pronubo annulo. cum mulieres uſque adeo uino abſtinerent, ut matronam ob reſignatos cellæ uinariæ loculos ſui inedia necarint. Sub Romulo uero quæ uinum attigerat, impune à Metenio marito trucidata eſt. Idcirco & oſcula propinquis offerre neceſſitas erat, ut ſpiritu indicarentur. ubi eſt illa felicitas matrimoniorum de moribus utique proſperata, qua per annos ferme ſexcentos ab urbe condita nulla repudium domus ſcripſit? nũc in fœminis præ auro nullum leue eſt membrum. præ uino nullum liberum eſt oſculum. repudium uero iam & uotum eſt, quaſi matrimonij fructus. etiam circa ipſos Deos ueſtros quæ perſpecte decreuerant patres ueſtri, ijdem uos obſequentiſſimi reſcidiſtis. Liberum patrem cum myſterijs conſules ſenatus authoritate non modo urbe, ſed uniuerſa Italia eliminauerunt. Serapidem, & Iſi-

dem, & Harpocratem cum ſuo Cynocephalo, Capito-lio prohibitos inferri, ideſt curia deorum pulſos, Piſo, & Gabinius Coſs. non utique chriſtiani, euerſis etiam aris eorum abdicauerunt, turpium & otioſarum ſuperſtitionum uitia cohibentes. his uos reſtitutis ſummam maieſtatem contuliſtis. Vbi religio? ubi ueneratio maioribus debita à uobis? habitu, uictu, & inſtructu, ſenſu, ipſo deniq; ſermone proauis renuntiaſtis. Laudatis ſemper antiquitatem, & noue de die uiuitis. per quod oſtenditur, dum à bonis maiorum inſtitutis deceditis, ea uos retinere, & cuſtodire, quæ non debuiſtis, cum quæ debuiſtis, non cuſtoditis. Adhuc quod uidemini fideliſſime tueri à patribus traditum, in quo principaliter reos tranſgreſſionis chriſtianos deſtinaſtis, ſtudiū dico deorum colendorum, de quo maxime errauit antiquitas, licet Serapidiam iam Romano aras reſtruxeritis, licet Baccho iam Italico furias ueſtras immolaritis, ſuo loco oſtendam, proinde deſpici, & negligi, & deſtrui à uobis aduerſus maiorum authoritatem. nunc enim ad illam occultorum facinorū infamiam reſpondebo, ut iam inde ad manifeſtiora pergam.

Quòd grauiſſimis accuſati ſceleribus chriſtiani, nunquam tamen conuicti ſunt. Cap. VII

d *Icimur ſceleratiſſimi de ſacramento infanticidij, et pabulo Iudæ, et poſt cōuiuiū inceſto, q̄d euerſores luminū canes, lenones, ſcilicet tenebrarū, et libidinū impiarū inuerecundiam procurent.*

Dicimur tamen ſemper, nec uos quod tandiu dicimur, eruere curatis. Ergo aut eruite, ſi creditis, aut nolite credere, q non eruiſtis, de ueſtra nobis diſſimulatione præſcrib tur non eſſe, quod nec ipſi audetis eruere, longe aliud munus carnificij in christianos imperatis, non ut dicant quæ faciunt, ſed ut negent, quod ſunt. ceſus iſtius diſciplinæ, ut iam edidimus, à Tiberio eſt, cum odio ſui cœpit ueritas, ſimul atque apparuit inimica eſſe, tot hoſtes eius quot extranei, & quidem proprij, ex æmulatione iudæi, ex concuſſione milites, ex natura ipſi ēt domeſticis noſtris quotidie obſidemur, quotidie prodimur. in ipſis plurimum cœtibus, & congregationibus noſtris opprimimur. Quis unquam taliter uagienti infanti ſuperuenit? quis cruēta, ut inuenerat Cyclopum, & Sirenarum ora iudicij reſerauit? quis uel in uxoribus aliqua immunda ueſtigia deprehendit? quis talia facinora, cum inueniſſet, cælauit, aut uendidit ipſos trahens homines? ſi ſemper latemus, quando proditum eſt, quod admittimus? Immo à quibus prodi potuit, ab ipſis enim reis non utique, cum uel ex forma omnibus myſterijs ſilentij fides adhibeatur. Samothracia, & Eleuſinia reticentur. quanto magis talia, quæ prodita magis humanam animaduerſionem prouocabunt, quàm diuina ſeruantur. Si ergo non ipſi proditores ſui, ſequitur, ut extranei, & unde extraneis notitia, cum ſemper etiam impiæ initiationes arceant profanos, & arbitris caueatur, niſi ſi impij nimis metuunt.

Non eſſe

Non eſſe credendum famæ. Cap. VII

Atura famæ omnibus nota eſt. utrum eſt fama malum, quo non uelocius ullum? cur malum fama? quia uelox? an quia plurimum mendax? quæ ne tunc quidem, cum aliquid ueri affert, ſine mendacij uitio eſt, detrahens, adijciens, demutans de ueritate. Quid, quòd ea illi conditio eſt, ut non, niſi cum mentitur, perſeueret? & tandiu uiuat, quãdiu non probet? Siquidem ubi probauit, ceſſat eſſe; & quaſi officio nuntiandi functa, rem tradit; & exinde res tenetur, res nominatur; nec quiſquam dicat. uerbi gratia; Fama eſt hoc Romæ factum: aut, fama eſt illum prouinciam ſortitum. Sed ſortitus eſt ille prouinciam, & hoc factum Romæ. fama incerti eſt. locum non habet, ubi certum eſt, an uero famæ credat, niſi inconſyderatus? quia ſapiens non credit incerto. omnium eſt exiſtimare quantacunque illa ambitione diffuſa ſit, quantacunque aſſeueratione conſtructa. quod ab uno aliquando principe exorta ſit, neceſſe eſt; exinde in traduces linguarum, & aurium ſerpat. & ita modici ſeminis uitiũ cætera rumoris obſcurat, ut nemo recogitet, ne primum mendacium ſeminauerit. quod ſæpe fit, aut ingenio æmulationis, aut arbitrio ſuſpicionis, aut non noua, ſed ingenita quibuſdam mentiendi uoluptate. Bene autem, quòd omnia tempus reuelat teſtibus etiam ueſtris prouerbijs, atq; ſentẽtijs ex diſpoſitiõe naturæ, quæ ita ordinauit, ut nihil diu lateat, ẽt quod fama non diſtulit. merito igitur fama tandiu conſcia ſola eſt ſcelerũ chriſtianorum. hanc indicem aduerſus nos profertis.

Sapiẽs non credit incerto

quæ, quod aliquando iactauit, tantoq; ſpatio in opinionem corroborauit, uſq; adhuc probare non ualuit.

Quòd quæ de infanticidijs obijciuntur nobis, falſa omnino ſint, & q̃d ſacra humano ſanguine ipſi potius polluant. Caput IX

*AT fidem naturæ ipſius appellem aduerſus eos, qui talia credenda eſſe præſumunt; ecce proponimus horum facinorum mercedem uitam æternam. re promittunt. credite interim. de hoc enim quæro, an & qui credideris, tanti habeas ad eam tali cõſcientia peruenire? ueni; demerge ferrũ in infantem nullius inimicum, nullius reũ, omnium filium. uel ſi alterius officiũ eſt, tu modo aſſiſte morienti homini ante quàm uixit: fugientem animam nouam expecta: excipe rudem ſanguinem: eo panem tuũ ſatia: ueſcere libenter. Interea diſcumbens dinumera loca, ubi mater, ubi ſoror: nota diligenter: ut cũ tenebræ ceciderint caninæ, non erres. piaculum enim admiſeris, niſi inceſtum feceris. talia initiatus, & conſignatus uiuis in æuum. cupio reſpondeas, ſi tanti æternitas, aut ſi non ideo nec credẽda etiam, ſi credideris, nego te uelle. ẽt ſi uolueris, nego te poſſe. cur ergo alij poſſunt, ſi uos non poteſtis? cur nõ poſſitis, ſi alij poſſunt? alia nõ opinor natura Cyno*penæ, aut Si*capodes, alij ordines dentiũ, alij ad inceſtam libidinem nerui. qui iſta credis de homine, potes et facere. tu homo es & ipſe, quod & chriſtianus. qui nõ potes facere, nõ debes credere. homo eſt. n. et chriſtianus, quod et tu. Sed ignorãtibus ſubijci-*

tur, & imponitur. nihil. n. tale de chriſtianis aſſeuerari ſciebant. obſeruādū utiq; ſibi, et omni uigilantia inueſtigandū. Atqui uolētibus initiari moris eſt (opinor) prius patrē illum ſacrorū adire, quæ præparāda ſint deſcribere. tum ille infans neceſſarius adhuc tener, qui neſciat mortem, q̄ ſub cultro tuo rideat. Item panis, quo ſanguinis uirulētā colligas, præterea candelabra, et lucernæ, & canes aliq̄, et offulæ, quæ illos ad euerſionē luminū extendant, ante oīa cum matre, et ſorore tua uenire debebis. q̄d ſi noluerint, uel nullæ fuerint? quid deniq; ſingulares chriſtiani? nō erit (opinor) legitimus chriſtianus niſi frater, aut filius. q̄d tum et ſi iſta oīa ignaris præparantur, certe poſtea cognoſcunt, et ſuſtinent, et ignoſcunt. Timent plecti, ſi proclament, qui defendi merebuntur, qui ēt ultro perire malint, q̄ ſub tali conſcientia uiuere. Age nunc timeāt, cur ēt perſeuerent? Sequitur. n. ne ultra uelis id te eſſe, quod ſi prius ſciſſes, non fuiſſes. Hæc quo magis refutauerim, à uobis fieri oſtendam partim in aperto, et partim in occulto, per q̄d forſitan et de nobis credidiſtis. Infantes penes Africā Saturno imolabantur, palàm uſq; ad proconſulatum Tiberij, qui eoſdem ſacerdotes in eiſdē arboribus templi ſui obumbratricibus ſcelerum, uotiuis crucibus expoſuit, teſte militia patriæ noſtræ, q̄ idipſum munus illi proconſuli functa eſt. Sed & nunc in occulto perſeuerat hoc ſacrum facinus. non ſoli uos contemnunt chriſtiani. nec ullum ſcelus in perpetuum eradicatur. aut mores ſuos aliquis deus cum proprijs filijs mutat. Saturnus non pepercit extraneis utiq; non parcendo perſeuerabat, quos quidē ipſi parentes ſui offerebant, & li-

bentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne la-
chrymantes immolarentur, & tamen multum homi-
cidio paricidium differt. Maior ætas apud gallos Mer-
curio proſecatur. remitto Tauricas fabulas theatris ſuis.
Ecce in illa religioſiſſima urbe Aeneadarum pioru͂ eſt
Iupiter quidam, quem ludis ſuis humano proluunt ſan
guine. ſed beſtiarum inquitis. opinor hoc minus quam
hominis, an hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen
de homicidio funditur. O Iouem chriſtianum, & ſolu͂
patris filium de crudelitate. ſed quoniam de infanti-
cidio nihil intereſt, ſacro an arbitrio perpetretur, licet
paricidium homicidio inter ſit, conuertar ad populum
quod uultis ex his circunſtantibus, & in chriſtianorum
ſanguinem hiantibus ex ipſis etiam uobis iuſtiſſimis,
& ſeueriſſimis in nos præſidibus apud conſcientias
pulſem, qui natos ſibi liberos enecent ſiquidem & de
genere necis differt. utique crudelius in aqua ſpiritum
extorquetis, aut frigori, & fami, & canibus exponi-
tis? ferro enim mori ætas quoque maior optauit. nobis
uero homicidio ſemper interdicto, etiam conceptum ute-
ro, dum adhuc ſanguis in hominem delibatur, diſſolue-
re non licet. homicidij feſtinatio eſt prohibere naſci. nec
refert natam quis eripiat animam, an naſcentium di-
ſturbet. homo eſt & qui eſt futurus. etiá fructus omnis
iam in ſemine eſt. de ſanguinis pabulo, & eiuſmodi
tragicis ferculis legite. nec ubi relatum ſit, eſt apud He-
rodotum (opinor) diffuſum brachijs ſanguinem ex al-
terutro deguſtatum nationes quaſdam fœderi compa-
raſſe. Neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt. Aiu͂t
apud quoſdam gentiles Scytharum defunctum quẽq;

à ſuis comedi. longe excurro. hodie iſtic Bellonæ ſacratus ſanguis de fœmore proſciſſo in palmulam exceptus, & ſuis datus ſignatis. Item illi, qui munere in arena noxiorum iugulatorum ſanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida ſiti comitiali morbo medentes auferunt. ubi ſunt item illi, qui de arena ferinis obſonijs cœnant? qui de Apro, qui de Ceruo petunt? Aper ille, quem cruentauit, luctando detерſit, Ceruus ille, in gladiatoris ſanguine iactauit. urſorum alui appetuntur trucidantibus adhuc ſe uiſceribus humanis. Ructatur proinde ab homine caro paſta de homine. Hæc qui editis, quantum abeſtis à conuiuijs chriſtianorum? Minus autem et illi faciunt, qui libidine fera humanis membris inhiant, quia uiuos uorant. minus humano ſanguine ad ſpurcitiam conſecrantur, q̃ futurum ſanguinem lambunt, non edunt infantes plane, ſed magis puberes. Erubeſcat error ueſtr chriſtianos, qui ne animalium quidem ſanguinem in epulis eſculentis habemus. qui propterea quoque ſuffocatis, & morticinijs abſtinemus, ne quo ſanguine contaminemur uel intra uiſcera ſepulto. deniq; inter tentamenta chriſtianorum, botulos etiam cruore diſtentos admouetis, certiſſimi ſcilicet illicitum eſſe penes illos, per q̃d exorbitare eos uultis. Porro quale eſt, ut quos ſanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? niſi forte ſuauiorem eum experti. quem quidẽ ipſum proinde examinatorem chriſtianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat. proinde enim probarentur ſanguinem humanum appetendo, quemadmodum ſacrificium reſpuẽdo. alioquin necandi ſi non guſtaſſent,

*quemadmodum ſi immolaſſent, & utique non deeſſet uobis in auditione cuſtodiarum, & damnatione ſanguis humanus. proinde inceſti, qui magis, quàm quos ipſe Iupiter docuit, Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert. Sed & Macedones ſuſpecti, quia cum primum Oedipum tragœdiam audiſſent, ridentes inceſti dolorem *emene dicebant. Iam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad inceſtas miſcere materias peſſumitate luxuriæ. In primis filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte matre extranea, uel adoptandos melioribus parentibus emancipatis alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſſipari. & ſimul error impegerit, exinde iam tradux proficiet inceſti ſerpente genere cum ſcelere. Tunc deinde quocunque in loco domi, peregre, transfreta comes eſt libido. cuius ubique ſaltus facile poſſunt alicubi ignaris filios pangere, uel ex aliqua ſeminis portione uti aſperſum genus per commertia humana concurrat in memorias ſuas. neque eas cœtus inceſti ſanguinis agnoſcat. nos ab iſto euentu diligentiſſima & fideliſſima caſtitas ſepſit. quantumq; ab ſtupris, & ab omni poſt matrimonium exceſſu, tantum & ab inceſti caſu tuti ſumus. Quidam multo ſecuriores totam uim huius erroris uirginea continentia depellunt. ſenes, pueri, ſi hæc in uobis eſſe conſyderaretis, proinde in chriſtianis non eſſe perſpiceretis, ijdem oculi renuntiaſſent utrunq;. ſed cæcitati duæ ſpecies concurrunt, ut qui non uident querunt, & uidere uideantur, quæ non ſunt. ſic per omnia nunc de manifeſtioribus dicam.*

Deos, quos colunt, non eſſe deos. Cap. X

d Eos inquitis, non colitis, & pro imperatoribus ſacrificia non impenditis. ſequitur, ut eadem ratione pro aliјs non ſacrificamus, quia nec pro nobis ipſis, ſcimus deos non colendos. Itaq; ſacrilegij, & maieſtatis rei conuenimur. Summa hæc cauſa imm[illegible] eſt, & utiq; digna cognoſci. Si non præſumptio, aut iniquitas iudicat, altera, quæ deſperet, altera, quæ recuſat ueritatem. deos ueſtros colere deſinimus, ex quo illos non eſſe cognoſcimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non eſſe illos deos, & icirco non colendos, quia tunc demum coli debuiſſent, ſi dij fuiſſent. Tunc & chriſtiani puniendi, ſiquos non colerent, quia putarent non eſſe, conſtaret illos deos eſſe, ſed nobis, inquitis, dij ſunt. Appellamus, & prouocamus à uobis ad conſcientiam ueſtram. illa nos iudicet, illa nos damnet. ſi poterit negare omnes iſtos deos ueſtros homines fuiſſe. ſed & ipſa inficias ſi ierit, de ſuis antiquitatum inſtrumentis reuincetur. de quibus dicit teſtimonium perhibentibus ad hodiernum & ciuitatibus, in quibus nati ſunt, & regionibus, in quibus aliquid operati, ueſtigia reliquerunt, in quibus etiam ſepulti demonſtrantur. Nunc ergo per ſingulos decurram, tot ac tantos, nouos, ueteres, ſeruos, barbaros, græcos, romanos, peregrinos, captiuos, adoptiuos, proprios, communes, maſculinos, fœminas, ruſticos, urbanos, nauticos, militares, otioſum eſt etiam titulos perſequi, ut colligam in compendium, & hoc non quo cognoſcatis, ſed recognoſcatis. certe enim oblitos agitis.

Quomodo ueterum Dij plane mortales fuere, & quare, cum homines eſſent, facti ſint ab hominibus Dij. Caput XI

Nte Saturnum Deus penes uos nemo eſt. a ab illo cenſus totius uel potioris, uel notioris diuinitatis. Itaque quod de origine conſtiterit, id poſteritate conueniet. Saturnum itaque, quantum literæ docent, neque Diodorus græcus, aut Tallus, neque Caſſius Seuerus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator eiuſmodi antiquitatum aliud, quàm hominem promulgauerunt. Si quæras rerum argumenta, nuſquam inuenio fideliora, quã apud ipſam Italiam, in qua Saturnus poſt multas expeditiones, poſtquã atticã hoſpitia conſedit, exceptus ab Iano, uel Iane, ut Salij uolunt, Mons quem coluerat, Saturnius dictus. ciuitas, quã debellauerat, Saturnia uſque nunc eſt. Tota deniq; Italia poſt Oenotriam, Saturnia cognominatur, ab ipſo primum tabula, & imagine ſignatus numus, & inde ærario præſidet. Tamen ſi homo Saturnus, utique ex homine, & quia ab homine, nõ utique de cælo, & terra, ſed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes poſſumus uideri. Quis enim non cœlum, et terram matrem, ac patrem uenerationis, & honoris gratia appellet, uel ex conſuetudine humane, qua ignoti, uel ex inopinato apparentes de cælo ſuperueniſſe dicuntur? Proinde Saturno repentino aduentu ubiq; cœlitem contigit dici. Nam & terræ filios uulgus uocat, quorum genus incertum eſt. Taceo quod ita rudes adhuc homi-

nes agebant,ut cuiuslibet noui uiri aſpectu, quaſi diuino commouerentur. Cum hodie iam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos ſint confeſſi, in deos conſecrent. Satis iam de Saturno,licet paucis etiam Iouem oſtēdemus tam hominem quā ex homine,et deinceps totum generis examen tam mortale,quā ſeminis ſui par eſt,quoniā ſicut homines fuiſſe non audetis negare,ita poſt mortem Deos *factos inſtituiſtis aſſeuerare. cauſas,quæ hoc exegerint,retractemus.* In *primis quidem neceſſe eſt, concedatis eſſe aliquem ſublimiorem* Deum,*& mancipem quendam diuinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. nam neque ſibi illi potuiſſent ſumere diuinitatem,quā non habebant,nec alijs præſtare eam non habentibus.niſi qui proprie poſſidebant.* Cæ*terum ſi nemo eſſet,qui deos faceret,fruſtra præſumitis deos factos auferendo factorem. certe quidem ſi ipſi ſe facere potuiſſent,nunquam homines fuiſſent,poſſidentes ſcilicet melioris conditionis poteſtatem.* Igitur *ſi eſt, qui faciat deos,reuertor ad cauſas examinandas faciendorum ex hominibus deorum nec ullas inuenio, niſi ſi miniſteria, & auxilia officijs diuinis deſyderauit ille magnus* Deus. *Primo indignum eſt ut alicuius opera indigeret,et quidem mortui,cum dignius ab initio* Deus *aliquem feciſſet,qui mortui erat operam deſyderaturus,ſed nec operi locum uideo.* Totum *enim hoc mundi corpus ſiue innatum,et infactum ſecundum* Pythagoram,*ſiue natum,& factum ſecundum* Platonem, *ſemel utique in hac conſtructione diſpoſitum, & inſtructum, & ordinatum cum omni rationis gubernaculo inuentum eſt,imperfectum non potuit eſſe, quod perfi-*

ſit omnia. Nihil Saturnum, & Saturniam gentem expectabat. Vani erunt homines, niſi certi ſint à primordio, & pluuias de cœlo ruiſſe, & ſydera radiaſſe, & lumina floruiſſe, & tonitrua mugiſſe, & ipſum Ioue͂, quæ in manu eius ponitis fulmina, timuiſſe. Item omne͂ frugem ante Liberum, & Cererem, & Mineruam. immo ante illum aliquem principem hominem de terra exuberaſſe, quia nihil continendo, & ſuſtinendo homini proſpectum poſt hominem potuit inferri. denique inueniſſe dicuntur neceſſaria iſta uitæ, non inſtituiſſe, quod autem inuenitur, fuit, & quod fuit, non eius deputabitur, qui inuenit, ſed eius, qui inſtituit, erat enim ante, quàm inueniretur. Cæterũ ſi propterea Liber Deus, quod uitem demonſtrauit, male cum Lucullo actum eſt, qui primus ceraſa ex ponto Italiæ promulgauit, quod non eſt propterea cõſecratus, ut nouæ frugis author, quia inuentor, & oſtenſor. Quam ob rem ſi ab initio & inſtructa, & certis exercendorum officiorum ſuorum rationibus diſpenſata uniuerſitas conſtitit, uacat ex hac parte cauſa allegandæ humanitatis in diuinitatem. quia quas illis ſtationes, & poteſtates diſtribuiſtis, tam fuerunt ab initio, quàm & fuiſſent etiam, ſi deos iſtos non creaſſetis. Sed conuertimini ad cauſam aliam, reſpondentes collationem diuinitatis meritorum remunerandorum fuiſſe rationem. & huic concedetis opinor illum deum deificum iuſtitia præcellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantum præmium diſpẽſarit. Volo igitur merita recenſere, an eiuſmodi ſint, ut illos in cœlum extulerint, & non potius in imum Tartarum merſerint, quem carcerem pœnarum infer-

narum cum multis affirmatis. Illuc enim abſtrudi ſolent impij, quiq; in parentes, in ſorores inceſti, & maritarum adulteri, & uirginum raptores, & puerorum contaminatores, & qui ſæuiunt, & qui occidunt, & qui furantur, & qui decipiunt, & quicunque ſimiles ſunt alicuius dei ueſtri, quem hominem integrú à crimine, aut uitio probare poteritis niſi hominem negaueritis? Atqui ut illos homines fuiſſe non poſſitis negare, etiam iſtæ notæ accedunt, quæ nec deos poſtea factos credi permittunt. Si enim talibus uos puniendis præſidetis, ſi commertium, colloquium, conuictum malorum, & turpium probi quiq; reſpuitis, horum autem pares Deus ille maieſtatis ſuæ conſortio abſtruit, quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Sugillatio eſt in cælo ueſtra iuſtitia. Deos facitis crimnoſiſſimos quoſq;, ut placeatis dijs ueſtris. illorum eſt honor conſecratio coæqualium. Sed, ut omittam huius indignitatis retractatú, probi, & integri, & boni fuerunt, quod tamen potiores uiros apud inferos reliquiſtis, aliquem de ſapientia Socratem, de iuſtitia Ariſtidem, de militia Themiſtoclem, de ſublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem, de copia Craſſum, de eloquentia Demoſthenem. Quis ex illis dijs ueſtris grauior, & ſapientior Catone? Iuſtior, & militarior Scipione? Quis ſublimior Pompeio? Felicior Sylla, copioſior Craſſo, Eloquentior Tullio? Quáto dignius iſtos deos ille aſſumendos expectaſſet, præſcius utiq; potiorú properauit, opinor. & cælum ſemel cluſit, & nunc utiq; melioribus apud inferos muſitantibus erubeſcit.

dij ipij

laudes [illegible] uiror[illegible]

Quā uana Deorum ſimulachra. Cap. XII

Eſſo iam de iſtis, ut qui ſciam me ex ipſa ueritate demonſtraturum quid non ſint, cum oſtendero quid ſint. Quantum igitur de Dijs ueſtris, nomina ſolummodo uideo, quorum ueterum mortuorum & fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Quantum autem de ſimulachris ipſis, nihil aliud reprehendo, quā matres, ſorores eſſe uaſculorum, inſtrumentorumq́; communium, uel ex iiſdem uaſculis, & inſtrumentis quaſi fatum conſecratione mutantes licentia artis transfigurante, et quidem contumelioſiſſime, & in ipſo opere ſacrilege, ut re uera nobis, maxime qui propter deos ipſos plectimur, ſolatium pœnarum eſſe poſſit, quod eadem & ipſi patiuntur, ut fiant, crucibus, & ſtipitibus imponitis chriſtianos, quod ſimulachrum non prius argilla deformat cruci, & ſtipiti ſuperſtructa. In patibulo primum corpus Dei noſtri dedicatur, ungulis deraditis latera chriſtianorum. At in deos ueſtros per omnia membra ualidius incumbunt aſciæ, & runcinæ, & ſcobinæ. ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos, ſine capite ſunt dij ueſtri. Ad beſtias impellimur certe, quas Libero, & Cybelle, & Cereri applicatis, ignibus urimur. hoc & illi. à prima quidem maſſa in metalla damnamur, inde cenſentur dij ueſtri. in inſulis relegamur, ſolet & in inſula aliquis Deus ueſter aut naſci, aut mori. ſi per hæc conſtat diuinitas aliqua, ergo eum, qui puniuntur, conſecrantur, & nomina erunt dicenda ſupplicia. ſed plane non ſentiunt has

iniurias, & contumelias ſuæ fabricationis dij ueſtri, ſicut nec obſequia. O impiæ uoces, O ſacrilega conuitia, infrendite, inſpumate, ijdem eſtis, qui Senecam aliquem pluribus, & à maioribus de ueſtra ſuperſtitione perorantem reprehēdiſtis. Igitur ſi ſtatuas, & imagines frigidas mortuorum ſuorum ſimillimas non adoramus, quas Milui, & Mures, & Araneæ intelligunt, nonne laudem magis, quā pœnam merebatur repudiū agniti erroris? Poſſumus enim uideri lædere eos, quos certi ſumus omnino non eſſe? Quod non eſt, nihil ab ullo patitur, quia non eſt. Sed nobis dij ſunt inquis, & quomodo uos è contrario impij, & ſacrilegi, & irreligioſi erga Deos noſtros deprehendimini? qui quos præſumitis eſſe negligitis, quos timetis, deſtruitis, quos etiam indicatis, illuditis. Recognoſcite, ſi mētiar, primo, quia cum alij alios colitis, utiq; quos non colitis, offenditis. prælatio alterius ſine alterius contumelia non poteſt procedere, quia nec electio ſine reprobatione. iam ergo contemnitis, quos reprobatis, quos reprobando, offendere non timetis. Nam ut ſupra perſtrinximus, ſtatus Dei cuiuſq; in ſenatus æſtimatione pendebat. Deus non erat, quem homo conſultus noluiſſet, & nolendo dānaſſet.

De laribus. Caput XIII

Domeſticos Deos, quos lares dicitis, domeſtica poteſtate tractatis, pignerando, uenditando, demutando, aliquando in caccabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerua, ut quiſque

contritus, atque concuſſus eſt. dum diu colitur, & quiſque dominum ſanctiorem expertus eſt, domeſticam neceſſitatem, publicos æque publico iure fœdatis, quos in haſtario uectigales habetis. Sic Capitolium, ſic Olitorium forum petitur, ſub eadem uoce præconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione quæſtoris, diuinitas addicta conducitur. ſed enim agri tributo onuſti uiliores, hominum capita ſtipendio cenſa ignobiliora. Nam hæc ſunt notæ captiuitatis. Dij uero, qui magis tributarij, magis ſancti, immo qui magis ſancti, magis tributarij. maieſtas quæſtuaria efficitur. circuit cauponas religio mendicans. exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri. non licet Deos noſſe gratis. uenales ſunt, quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis ueſtris conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus, & inſignia in ſtatuis. ut ætas, ut ars, ut negotium mortui fuit, ita Deus eſt. quo differt ab Epulo Iouis Silicernium? à Simpulo Obba? ab aruſpice Pollinctor? Nam & aruſpex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem diuinitatis dicatis. quibus & uiuentibus eum addicitis, accepto ferrent dij ueſtri, immo gratulabuntur, quod pares ei fiant domini ſui. Sed cum Larentiam publicum ſcortum, uelim ſaltem Laidem, aut Phrynen inter Iunones, & Cereres, ac Dianas adoretis, cum Simonem magum ſtatua, & inſcriptione ſancti dei inauguratis, cum de pædagogis, aut aulicis neſcio quem Cinædum deum facitis, licet non nobiliores dij ueteres, tamen contumeliam à uobis deputabunt: hoc &

alijs licuiſſe, quod ſolis antiquitas contulit.

De ſacrificandi ritu, & quid poëtæ de Dijs fabulati ſint. Caput XIIII

Olo & ritus ueſtros recenſere, non dico quales ſitis in ſacrificando, cum enecta, & tabidoſa, & ſanioſa quæq; mactatis: tum de opimis, & integris ſuperuacua quæq; truncatis capitula, & ungulas, quæ domi quoq; pueris, uel canibus deſtinaſſetis: cum de decima Herculis, nec tertiam partem in aram eius imponitis. laudo magis ſapientiam, quod de perdito aliquid eripitis. Sed conuerſus ad literas ueſtras, quibus informamini ad prudentiam, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria. Deos inter ſe propter Troianos, & Achiuos, ut gladiatorum paria congreſſos depugnaſſe. Venerem humana ſagitta ſauciatam, quod filium ſuum Aeneam penè interfectum ab eodem Diomede rapere uellet. Martem tredecim menſibus in uinculis penè conſumptum. Iouem, ne eandem uim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cuiuſdam monſtri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis caſum, nunc fœde ſubantem in ſororem ſub cōmemoratione non ita dilectarū iam pridem amicarum. exinde quis non poëta ex authoritate principis ſui dedecorator inuenitur Deorum? Hic Apollinem Admeto Regi paſcendis pecoribus addicit. Ille Neptuni ſtructorias operas Laomedonti locat. Eſt & ille de Lyricis (Pindarum dico) qui

Aeſculapium canit auaritiæ merito, quia medicinã nocenter exercebat, fulmine uindicatum. malus Iupiter, ſi fulmen illius eſt, impius in Nepotem, inuidus in artificem, hæc neque uera prodi, neq; falſa confingi apud religioſiſſimos oportebat Nec tragici quidem, aut comici parcunt, ut non erumnas, uel errores domus alicuius Dei præferant. taceo de philoſophis Socrate contentus, qui in contumeliam Deorum Quercum, & Hircum, & Canem deierabat. ſed propterea damnatus eſt Socrates, quia Deos deſtruebat. Plane olim ideſt ſemper, ueritas odio eſt, tamen cum pœnitentia ſententiæ Athenienſes, & criminatores Socratis poſtea afflixerint, et imaginem eius auream in templo collocarint, reſciſſa damnatio teſtimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes neſcio quid in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Ioues, ſiue Iupiteres dicendum, ſine capidibus introduxit.

Quã ſint fœda quæ in theatris, ac ſcæna de Dijs repræſententur. Caput XV

Cetera laſciuiæ ingenia etiam uoluptatibus ueſtris per Deorum dedecus operantur. deſpicite Lentulorum, & Hoſtiliorum uetuſtates, utrum mimos an Deos ueſtros in iocis, & ſtrophis rideatis. Mœchum Anubim, et maſculum Lunam, & Dianam flagellatam, et Iouis mortui teſtamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irriſos. Sed et hiſtrionum literæ omnem fœditatem eorũ deſignant. Luget Sol filiũ iactatum de cælo lætantibus uobis.

nobis.& Cybele paſtorem ſuſpirat faſtidioſum nō erubeſcentibus uobis.& ſuſtinetis Iouis eulogia cantari,& Iunonem, Venerem, Mineruam, a paſtore iudicari. Quid, quod imago dei ueſtri ignominioſiſſimum caput,& famoſum ueſtit,quod corpus impurum,& ad iſtam artem effœminatione productum Mineruā aliquam,uel Herculem repræſentat?non'ne uiolatur maieſtas,& diuinitas conſtupratur laudātibus uobis?plané religioſiores eſtis in cauea,ubi ſuper ſanguinem humanum,ſuper inquinamenta pœnarum proinde ſaltāt dij ueſtri,argumenta,& hiſtorias noxijs miniſtrantes, niſi quod & ipſos Deos ueſtros ſæpe noxij induunt. uidimus aliquando caſtratum Atyn illum deum ex Peſſinunte.& qui uiuus ardebat,Herculem induerat. Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cantherio examinantem. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.ſingula iſta quæq; adhuc quis poſſet inueſtigare?ſi honorem inquietant diuinitatis,ſi maieſtatis ueſtigia obſoletant, de contemptu utiq; cenſentur, tam eorum,qui eiuſmodi factitant,quā eorum,quibus factitant.ſed ludicra iſta ſint.cæterum ſi adijciam,quæ non minus conſcientiæ omnium recognoſcant,in templis adulteria componi,inter aras lenocinia tractari,in ipſis plerunq; edituorum, & ſacerdotum tabernaculis, ſub iiſdem uittis,& apicibus,& purpuris thure flagrante libidinem expungi, neſcio ne plus de uobis dij ueſtri, quā de chriſtianis querantur.certe ſacrilegi de ueſtris ſemper apprehenduntur. chriſtiani templa nec interdiu norunt,ſpoliarent forſitan ea & ipſi,ſi et ipſi

ea adorarent. Quid ergo colunt, qui talia non colunt? Iam quidem intelligi ſubiacet ueritatis eſſe cultores, qui mendacij non ſint. Nec errare amplius in eo, in quo erraſſe ſe recognoſcendo ceſſauerint. hoc prius capite, & omnem hinc ſacramenti noſtri ordinem haurite, repercuſſis tamen opinionibus falſis.

De capite aſinino, & cæteris inſignibus, quorum cultura chriſtianis obijciebatur. Cap. XVI

Am quidam ſomniaſtis caput aſininum eſſe Deum noſtrum. hanc Cornelius Tacitus ſuſpicionem eiuſmodi inſeruit. Is enim in quinto hiſtoriarum ſuarum bellum iudaicum exorſus ab origine gentis etiam de ipſa tam origine quã de nomine, & religione gentis, quæ uoluit, argumentatus, Iudæos refert Aegypto expeditos, ſiue, ut putauit, extorres uaſtis Arabiæ in locis aquarũ egentiſſimos, cum ſiti macerarentur, Onagris, qui forte de paſtu potum petituri æſtimabantur, indicibus, fontibus uſos, ob eam gratiam conſimilis beſtiæ effigiem conſecraſſe. Atq; ita inde (opinor) præſumptum, nos quoq;, ut iudaicæ religionis propinquos, eidem ſimulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, ſiue ille mendaciorum loquaciſſimus in eadem hiſtoria refert Cn. Pompeium, cum Hieruſalem cepiſſet, propterea quod templum adiſſet ſpeculandis iudaicæ religionis arcanis, nullum illic reperiſſe ſimulachrum, & utique ſi id colebatur, quod aliqua effigie repræſentabatur, nuſquam magis quàm in ſacrario ſuo exhiberetur, eo magis, quia nec uerebantur extraneos

arbitros, quanquam uana cultura. Solis enim ſacerdo-
tibus adire licitum, & conſpectus cæterorum uelo op-
panſo interdicebatur. Vos tamen non negabitis & iu-
menta omnia, & totos cantherios cum ſua Hippona
coli à nobis. Hoc forſitan improbandum, quod inter cul-
tores omnium pecudum, beſtiarumq; aſinarij tantum
ſumus. Sed & qui crucis nos religioſos putat, conſecra-
neus noſter erit, cum lignum aliquod propitiatur ui-
derit habitus. cum materiæ qualitas eadem ſit, uiderit
forma, dum id ipſum dei corpus ſit. & tamen quanto
diſtinguitur à crucis ſtipite Pallas attica? & Ceres far-
rea, quæ ſine effigie rudi palo, & informi ligno pro-
ſtat? Pars crucis eſt omne robur, quod erecta ſtatiõe de-
figitur, nos ſic forte integrum, et totum deo colimus. Di-
ximus originem deorũ ueſtrorum à plauſtris de cruce
induci. Sed & uictorias adoratis, cum in trophæis cru-
ces inteſtina ſint trophæorũ. religio Romanorum tota
caſtrenſis, ſigna ueneratur, ſigna iurat. omnibus dijs
præponit. omnes illi imaginum ſuggeſtus inſignes, mo-
nilia, cruciũ ſunt. Sypara illa uexillorum, et Labaro-
rum ſtolæ crucũ ſunt. laudo diligentiam, noluiſtis nu-
das, & incultas cruces conſecrare. Alij planè huma-
nius, & ueriſimilius Solẽ credunt deum noſtrum. Ad
Perſas ſi forte deputabimur, licet ſolẽ non in linteo de-
pictum adoremus, habentes ipſum ubiq; in ſuo clypeo.
deniq; inde ſuſpicio, ꝙ innotuerit nos ad orientis regio-
nem precari. Sed et pleriq; ueſtrũ affectatione aliquã-
do, & cœleſtia adorandi ad ſolis ortum labia uibratis,
æque ſi diẽ Solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratione
quã religione Solis, ſecũdo loco ab eis ſumus, qui diẽ Sa-

turni otio, & uictui decernunt, exorbitantes & ipſi à iudaico more, quem ignorant. Sed noua iam Dei noſtri in iſta ciuitate proxime editio publicata eſt. Ex quo quidā in fruſtrandis beſtijs mercenarius noxius picturam propoſuit cū eiuſmodi inſcriptione, Deus Chriſtianorum Ononychitis. erat auribus aſininis, altero pede ungulatus, librū geſtans, et togatus. Riſimus & nomen, & formam. ſed illi debebant adorare ſtatim biforme numen, quia & canino, & leonino capite commiſtos, & de capro, & de Ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus ſerpentes, & planta, uel tergo alites Deos receperunt. Hæc ex abundanti, nequid rumoris inrepercuſſum quaſi de conſcientia, præteriſſemus. quæ omnia conuerſi iam ad demonſtrationem religionis noſtræ repurgabimus.

Quòd unus ſit Deus, et uerus, multis argumentis probari poſſe. Caput XVII.

Qvod colimus & nos, Deus unus eſt, qui totam molem iſtam cū omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum, uerbo, quo iuſſit, ratione, qua diſpoſuit, uirtute, qua potuit, de nihilo expreſſit in ornamentum maieſtatis ſuæ, unde & græci nomen mundo κόσμον accōmodauerunt. inuiſibilis eſt, & ſi uideatur. incomprehenſibilis, & ſi per gratiā repræſentetur. inæſtimabilis, & ſi humanis ſenſibus æſtimetur. Ideo uerus, & tantus eſt. Cæterū quod uideri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, minus eſt & oculis, quibus occupatur, & mani-

bus, quibus contaminatur, & ſenſibus, quibus inuenitur. quod uero immenſum eſt, ſoli ſibi notum eſt. hoc quod eſt Deum æſtimari facit, dum æſtimari non capit. ita enim uis magnitudinis & notum hominibus obiecit, & ignotum. & hæc eſt ſumma delicti nolentium recognoſcere, quē ignorare non poſſunt. Vultis ex operibus ipſius tot, ac talibus, quibus continemur, quibus ſuſtinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur? uultis ex animæ ipſius teſtimonio comprobemus? quæ licet carcere corporis preſſa, licet inſtitutionibus prauis circunſcripta, licet libidinibus & concupiſcentijs euigorata, licet falſis dijs exancillata, cū tamen reſipiſcit, ut ex crapula, ut ex ſomno, ut ex aliqua ualetudine, & ſanitatem ſuam patitur, & deum nominat ſolum, quia proprie uerus hic unus Deus, bonus, & magnus, & quod deus dederit omnium uox eſt. Iudicem quoq; cum teſtatur, illū deus uidet, & deo commendo, & deus mihi reddet. O teſtimonium animæ naturaliter chriſtianæ, deniq; pronuntians hæc non ad Capitolium, ſed ad cœlum reſpicit. Nouit enim ſedē Dei uiui ab illo, & inde deſcendit: ſed quo plenius, & impreſſius tam ipſum, quā diſpoſitiones eius, & uoluntates adiremus, inſtrumentū adiecit literaturæ, ſiqd uelit de Deo inquirere, et inquiſito inuenire, & inuento credere, et credito deſeruire. et uiros. n. iuſtitia, innocentia dignos deū noſſe, et oſtendere à primordio in ſeculum emiſit ſpiritu diuino mundatos, quo prædicarent deū unicum eſſe, qui uniuerſa condiderit, qui hominem de humo inſtruxerit. Hic enim eſt uerus Prometheus, qui ſeculū certis temporum diſpoſitionibus, et exitibus

ordinauit. exinde quæ ſigna maieſtatis ſuæ indicantis ediderit per imbres, per ignes. quas demerendo ſibi diſciplinas determinauerit. quæ ignoratis, & deſeritis, ſed obſeruantibus his præmia deſtinarit, & qui producto æuo iſto iudicaturus ſit ſuos cultores in uitæ æternæ retributionem, profanos in ignem æque perpetem, ſuſcitatis omnibus ab initio defunctis, & reformatis, et recenſitis ad utriuſque meriti diſpunctionem. hæc & nos riſimus aliquando. de ueſtris fuimus. fiunt, nó naſcuntur chriſtiani,

Quòd Ptolemæi Philadelphi opera ſacræ literæ in græcam linguam ſunt tralatæ. Cap. XVIII

Vos diximus prædicatores, Prophetæ de officio prophetandi uocantur. uoces eorũ, itemq́; uirtutes, quas ad finem diuinitatis edebant, in theſauris literarum manent, nec iſtæ latent. Ptolemæorum eruditiſſimus, quẽ Philadelphum ſupernominãt, & omnes literaturæ ſagaciſſimus, cum ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum (ut opinor) æmularetur, inter cætera memoriarum, quibus aut uetuſtas, aut curioſitas aliqua ad famam patrocinabatur, ex ſuggeſtu Demetrij Phalerei grãmaticorum tunc probatiſſimi, cui præfecturam mandauerat, libros à Iudæis quoq; poſtulauit. proprias ſcilicet atque uernaculas literas, quas ſoli habebant, ex ipſis enim & ad ipſos ſemper prophetæ perorauerãt, ſcilicet ad domeſticam dei gentem ex patrum gratia Hebræi retro, qui nunc Iudæi.

Quanta ſit ſacræ ſcripturæ antiquitas, & de Moſis, cæterorumq; prophetarũ ætate. Cap. XIX

IGitur & literæ hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia uacaret, hoc quoque Ptolemæo à Iudæis ſubſcriptum eſt ſeptuaginta & duobus interpretibus indultis. quos Menedemus quoque philoſophus prouinciæ iudææ de ſententiæ communione ſuſpexit, affirmauit hæc nobis etiam Ariſtæas ita in græcum ſtylum ex aperto monumento reliquit. hodie apud Serapæum Ptolemæi bibliothecæ cum ipſis hebraicis literis exhibentur. Sed & iudæi palàm lectitant. uectigalis libertas uulgo aditur Sabbatis omnibus, qui audierit, inueniet deum. qui etiam ſtuduerit intelligere, cogetur & credere primam inſtrumentis iſtis authoritatem ſumma antiquitas uendicat. apud nos quoque religionis eſt inſtar, fidem de temporibus aſſerere. omnes itaque ſubſtantias, omnesq; materias, origines, ordines, uenas ueterani cuiuſq; ſtyli noſtri gentes etiam pleraſque, & urbes inſignes, hiſtoriarum, & cauſas memoriarum, ipſas denique effigies literarum indices, cuſtodesq; rerũ & (puto adhuc minus dicimus) ipſos inquam Deos ueſtros, ipſa templa, & oracula & ſacra unius interim prophetæ ſcrinium ſeculis uincit. in quo uidetur theſaurus collocatus totius iudaici ſacramenti, & inde etiam noſtri. Siquidem audiſtis interim Moyſem arguo Inacho parem ætate octingentis penè annis ante Vrbem Con. Centum ſeptuaginta Danaum ipſum apud nos uetuſtiſſimum præuenit. trecentos circiter cladem Priami

anteœdit,poſſem etiam dicere quingentis,et Homerum habens,quod ſequar.cæteri quoq; prophetæ,et ſi Moyſi poſthumant,extremiſſimi tamen eorum non retroſiores deprehenduntur primoribus ueſtris ſapientibus legiferis, et hiſtoricis.

Quod et uetuſtiſſimis ſcriptoribus, & rerum prædictarum euentu ueritas probetur. Cap. XX

h Acc quibus ordinibus probari poſſint, non tam difficile eſt nobis exponere,quã enorme, & arduum.Sed interim longum multis inſtrumentis,cum digitorum ſupputarijs geſticulis aſſidendum eſt. Reſeranda antiquiſſimarum etiam gentium archiua Aegyptiorum,Chaldæorum,Phœnicum, aduocandi eorum municipes,per quos notitia ſubminiſtrata eſt,aliqui,Manethon Aegyptius,et Beroſus Chaldæus, ſed et Hieronymus Phœnix Tyri rex,Sectatores quoq; eorum Mendeſius Ptolemaus,et Menander Epheſius, & Demetrius Phalereus, et rex Iuba, et Appion,& Tallus,et qui iſtos aut probat,aut reuincit, Iudæus Ioſephus antiquitatum iudaicarum uernaculus uindex, græcorum etiam cenſuales conferendi,et quæ quando ſint geſta, ut concathenationes temporum aperiantur,per quæ luceant annalium numeri. peregrinandũ eſt in hiſtorias,& literas orbis.& tamen quaſi partem iam probationis intulimus, cum per quæ probari poſſint,aſperſimus.uerum differre præſtat,ne uel minus perſequamur feſtinãdo,uel diutius euagemur perſequendo,plus iam offerimus pro iſta dilatione.maie-

ſtatem ſcripturarum, ſi non uetuſtate diuinas probamus. ſi dubitatur antiquitas, ne hoc tardius, aut aliunde diſcendum, coràm ſunt quæ docebunt, Mundus, & Seculum, et Exitus, quicquid agitur, prænuntiabatur. quicquid uidetur, audiebatur. quod terræ uorant urbes, quod inſulas maria fraudant, quod externa, atque interna bella dilaniant, quod regnis regna compulſant, quod fames, et lues, et locales quæque clades, et frequentium plerunque montium uaſtant, quod humiles ſublimitate, ſublimes humilitate mutantur, quod iuſtitia rareſcit, et iniquitas increbreſcit, bonarum omnium diſciplinarum cura torpeſcit, quod etiam officia temporum, & elementorum munia exorbitantur, quod & monſtris, et portentis naturalium forma turbatur, prouidenter ſcripta ſunt. dum patimur, leguntur, dum recognoſcimus, probantur, idoneum (opinor) teſtimonium diuinitatis ueritatem diuinationis. Hinc igitur apud nos futurorum quoque fides tuta eſt iam ſcilicet probatorum, quia cum illis, quæ quotidie probantur, prædicebantur, eadem uoces ſonant, eædem literæ notant, idem ſpiritus pulſat, unum tempus eſt diuinationi futura præfari apud homines, ſi forte diſtinguitur, dum expungitur, dum ex future præſens, dehinc ex præſenti præteritum deputatur, quid delinquimus (oro uos) futura quoq; credentes, qui iam didicimus illis per duos gradus credere?

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Quid chriſtiani differant ab hebræis, & quis nã Chriſtus, quomodó ue paſſus. Cap. XXI

Sed qm̃ edidimus antiquiſſimis iudæorũ inſtrumentis ſectam iſtam eſſe ſuffultam, quam aliquando nouellã, ut Tiberij temporibus pleriq; ſciunt profitentibus nobis quoq; fortaſſe, an hoc nomine ſtatu eius retractetur, quaſi ſub umbraculo inſigniſſimæ religionis, certe licẽtiæ aliq̃d, et propriæ præſumptionis abſcondat, uel q̃a præter ætatem neq; de uictus exceptionibus, neq; de ſolẽnitatibus dierum neq; de ipſo ſignaculo corporis neq; de conſortio nominis cũ iudæis agimus, quod utiq; oporteret ſi eidẽ deo mãciparemur. Sed et uulgus iã ſcit Chriſtum, ut aliquẽ hominũ, qualẽ iudæi iudicauerũt. quo facilius, q̃ nos hoīs cultores exiſtimauerint, uerũ neq; de Chriſto erubeſcimus, cũ ſub noīe eius deputari, et dãnari iuuat, neq; de deo aliq̃d præſũmimus aliter. Neceſſe eſt igitur pauca de Chriſto, ut de deo totũ. Iudæis erat apud deũ gratia, ubi & inſignis iuſtitia, et fides originaliũ authorum, unde illis & generis magnitudo, et regni ſublimitas floruit, & tanta felicitas, ut de dei uocibus, quibus edocebantur de promerẽdo deo, & non offendẽdo, præmonerentur. Sed quanta deliquerint fiducia patrũ inflati ad declinandum deriuantes à diſciplina in profanũ modum, & ſi ipſi non confiterentur, probaret exitus hodiernus ipſorum diſperſi, palabundi, & cœli & ſoli ſui extorres uagantur per orbem ſine homine, ſine deo rege, quibus nec aduenarum iure terrã patriam ſaltem ueſtigio ſalutare conceditur. cum hæc illis ſanctæ uoces præmina-

rentur, eadem ſemper oẽs ingerebant fore, uti ſub extimus curriculis ſeculi, ex omni iam gente, et populo, & loco cultores ſibi allegeret deus multo fideliores, in quos gratiam transferret pleniorem quidem ob diſciplinæ, & authoris capacitatem. uenit igitur, qui ad reformandam, & illuminandam eam uenturus a deo prænunciabatur Chriſtus ille filius Dei. Huius igitur gratiæ, diſciplinæq; arbiter, & magiſter illuminator, atq; deductor generis humani filius dei annunciabatur, nõ quidem ita genitus, ut erubeſcat in filij nomine, aut de patris ſemine nõ de ſororis inceſto, nec de ſtupro filiæ, aut coniugis alienæ Deum patrem paſſus eſt. ſquamatum, aut cornuum, aut plumatum amatorem in auro conuerſum Danaës Iouis. & iſta ſunt numina ueſtra. Cæterum dei filius nullam de impudicitia habet matrem. etiam quã uidetur habere, nupſerat. ſed prius ſubſtantiã ediſſerã, et iam natiuitatis qualitas intelligitur. iam ediximus. Deum uniuerſitatem hanc mundi Verbo, et Rõne, & uirtute molitum. Apud ueſtros quoq; ſapiẽtes λόγον, ideſt ſermonem, atq; rõnem cõſtat artificẽ uideri uniuerſitatis. Hũc n. Zenon determinat factitatorẽ, qui cuncta in diſpoſitione formauerit. eundẽ & fatum uocari, & Deum & animum Iouis, et neceſſitatem oium rerum. Hæc Cleanthes in ſpiritu congerit, quem permeatorem uniuerſitatis affirmat. Et nos etiam Sermoni, atq; rationi, itemq; Virtuti, per quæ omnia molitum Deum eduximus, propriam ſubſtantiam ſpiritus inſcribimus, cui & ſermo inſit prænuncianti, & ratio adſit diſponenti, & uirtus præſit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum,

& idcirco filium, & Deum dictum ex unitate ſubſtantiæ. Nam & Deus ſpiritus, etiam cum radius ex ſole porrigitur, portio ex ſumma. Sed Sol erit in radio, quia Solis eſt radius, nec ſeparatur ſubſtantia, ſed extenditur. Ita de ſpiritu ſpiritus, & de Deo Deus. Vt lumen de lumine accenſum manet integra, & indefecta materiæ matrix. et ſi plures inde traduces qualitatum mutueris, ita & quod de Deo perfectum eſt, Deus eſt, & Dei filius, & unus ambo. Ita de ſpiritu ſpiritus, et de Deo deus modulo alternum numerum gradu non ſtatu fecit, & à matrice non receſſit, ſed exceſſit. Iſte igitur dei radius, ut retro ſemper prædicabatur, delapſus in Virginem quandam, & in utero eius caro figuratus naſcitur homo Deo miſtus, caro ſpiritu inſtructa nutritur, adoleſcit, affatur, docet, operatur, & Chriſtus eſt. Recipite interim hanc fabulam, ſimilis eſt ueſtris, dum oſtendimus quomodo Chriſtus probetur, & quē penes nos eiuſmodi fabulas æmulas ad deſtructionem ueritatis iſtiuſmodi perminiſtrauerint. Sciebant et Iudæi uenturum eſſe Chriſtum, ſcilicet quibus prophetæ loquebantur. nam & nunc aduentum eius expectant, nec alia magis inter nos, & illos compulſatio eſt, quā quod iam ueniſſe non credunt. Duobus enim aduentibus eius ſignificatis, primo, qui iam expunctus eſt in humilitate conditionis humanæ. Secundo, qui concludendo ſeculo imminet in ſublimitate diuinitatis exertæ. Primum non intelligendo. Secundum, quem manifeſtius prædicatum ſperant, unum exiſtimauerunt, nec enim intelligerent priſtinum credituri, ſi intellexiſſent, & conſecuturi ſalutem, ſi credidiſſent. meritum fuit

delictum eorum. Ipſi legunt ita ſcriptum. multatos ſe ſapientia, & intelligentia, & oculorum, & aurium fruge. Quem igitur ſolem hominem modo præſumpſerant de humilitate, ſequebatur uti magnum æſtimarent de poteſtate, cum illo uerbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos illuminaret, leproſos purgaret, paralyticos reſtringeret, mortuos deniq; uerbo redderet uitæ, elementa ipſa famularent, compeſcens procellas, & freta ingrediens, oſtendens ſeſe uerbum Dei, ideſt λόγον, illud primordiale primogenitum uirtute, & ratione comitatum, & ſpiritu inſtructum eundẽ, qui uerbo omnia et faceret, et feciſſet. Ad doctrinam uero eius quia reuincebantur magiſtri, primoresq; Iudeorum, ita exaſperabantur, maxime quod ad eum ingens multitudo deflecteret, ut poſtremo oblatum Pōtio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procuranti uiolentia ſuffragiorum in crucem Ieſum dedi ſibi extorſerint. prædixerat & ipſe ita facturos. parum hoc, ſi nō & prophetæ retro etiam tamen ſuffixus multa mortis illius propria oſtendit inſignia. Nam ſpiritum cum uerbo ſponte demiſit præuento carnificis officio. Eodem momento dies medium orbem ſignante Sole ſubducta eſt. Deliquium utiq; putauerunt, qui id quoq; ſuper Chriſto prædicatum non ſcierunt, & tamen eum mundi caſum relatum in archiuis ueſtris habetis. tunc Iudæi detractum, & ſepulchro conditum magna etiam militari manu cuſtodiæ diligentia circunſederunt, ne q̃a prædixerat tertia die reſurrecturum ſe à morte, diſcipuli furto amoliti cadauer fallerent ſuſpectos. Sed ecce die tertia concuſſa repente terra, et mole reuoluta, quæ ob-

ſtruxerat ſepulchrum, & cuſtodia pauore diſiecta, nullis apparentibus diſcipulis, nihil in ſepulchro repertum eſt, præterquam exuuiæ ſepulti. nihilo minus tamen primores, quorum intererat & ſcelus diuulgare, & populum uectigalem, & famularem ſibi à fide reuocare, ſurreptum à diſcipulis iactitauerunt. nam nec ille ſe in uulgus eduxit, ne impij errore liberarentur, ut & fides non mediocri præmio deſtinata difficultate conſtaret. Cum diſcipulis autem quibuſdam apud Galileam Iudææ regionem ad XL. dies egit, docens eos quæ docerent. dehinc ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem circunfuſa nube in cœlum eſt receptus, multo melius quàm apud uos aſſeuerare de Romulo Proculi ſolent. ea omnia ſuper Chriſto Pilatus, & ipſe iam pro ſua conſcientia Chriſtianus Cæſari tunc Tiberio nuntiauit. Sed & Cæſares crediſſent ſuper Chriſto, ſi aut Cæſares non eſſent ſeculo neceſſarij, aut ſi & chriſtiani potuiſſent eſſe Cæſares. Diſcipuli quoque diffuſi per orbem ex præcepto magiſtri Dei paruerunt, qui & ipſi à Iudæis inſequentibus multa perpeſſi, utique pro fiducia ueritatis libenter, Romæ poſtremo per Neronis ſæuitiã ſanguinem chriſtianum ſeminauerunt. Sed monſtrauimus uobis idoneos teſtes Chriſti ipſos illos, quos narratis. multum eſt, ſi eos adhibeam, ut credatis chriſtianis, propter quos nõ creditis chriſtianis.

De Chriſto, & dæmonibus, eorumq́; uiribus, & actionibus. Cap. XXII

INterim hic eſt ordo noſtræ inſtitutionis. hunc edidimus & ſectæ, & nominis cenſum cum ſuo authore. nemo iam infamiā incutiat, nemo aliud exiſtimet, quia nec fas eſt ulli de ſua religione mentiri ex eo. n. quod aliud à ſe coli dicit, quā colit, negat quod colit, & culturam, et honorem in alterū trāſfert, et transferendo iam non colit, quod negauit. dicimus et palàm, dicimus et uobis torquentibus. lacerati, & cruenti uociferamur. Deū colimus. per Chriſtum, illum hominē putate. per eum, & in eo ſe cognoſci uult Deus, & coli ut Iudæis reſpōdeamus, & ipſi Deū per hominē Moyſem colere didicerunt. ut græcis occurrā, Orpheus Pieriæ, Muſæus Athenis, Melampus Argis, Trophonius Bœotiæ initiationibus homines obligauerunt. ut ad uos quoq; dominatores gentium aſpiciā, homo fuit Pompilius Numa, qui Romanos operoſiſſimus ſuperſtitionibus onerauit. licuerit & Chriſto commentari diuinitatem rem propriā. non quia rupices, et adhuc feros homines multitudinem tot numinū demerendorum, attonitos efficiendo ad humanitatē temperaret, qđ Numa. Sed qui iam expolitos, & ipſa urbanitate deceptos in agnitionem ueritatis ocularet. Quærite ergo, ſi uera eſt iſta diuinitas Chriſti. Si ea eſt, qua cognita, quis reformetur ad bonum, ſequitur, ut falſe renuntietur, comperta in primis illa omni ratione, quæ deliteſcens ſub nominibus, & imaginibus mortuorum quibuſdam ſignis, & miraculis & oraculis fidem diuini-

tatis operatur, atq; adeo dicimus eſſe ſubſtantias quaſdã ſpiritales. nec nouum eſt nomen. Sciunt dæmones philoſophi Socrate ipſo ad dæmonij arbitrium expectante. Quidni? cum & ipſi dæmonium adhæſiſſe à pueritia dicatur, dehortando planè à bono. omnes ſciunt poëtæ. etiam uulgus indoctum in uſum maledictis frequentant Sathanã principem huius mali generis, proinde de propria conſcientia animæ, eadem ex ſacramenti uoce pronuntiat. Angelos quoq; etiam Plato non negauit, utriuſq; nominis teſtes eſſe, uel magis aſſerunt. Sed quomodo de angelis quibuſdam ſua ſponte corruptis corruptior gens dæmonũ euaſerit damnata à Deo cum generis authoribus, et cum eo, quem diximus, principe, apud literas ſanctas ordine cognoſcitur. Nunc de operatione eorum ſatis erit exponere. operatio eorum eſt hominis euerſio, ſic malitia ſpiritalis à primordio auſpicata eſt in hominis exitium. Itaq; corporibus quidem & ualetudines infligunt, et aliquos caſus acerbos. animæ uero repẽtinos, et extraordinarios per uim exceſſus. ſuppetit illis ad utranq; ſubſtantiã hominis alendam ſubtilitas, et tenuitas ſua multum ſpiritalibus uiribus. licet & inuiſibiles, et inſenſibiles in affectu potius quã in actu ſuo appareant. ſi poma, ſi fruges neſcio quod auræ latens uitiũ in flore præcipitat, in germine exanimat, in pubertate conuulnerat, ac ſi cæca ratione tentatus aër peſtilẽtes hauſtus ſuos effundit, eadem igitur obſcuritate contagionis aſpiratio dæmonum, et angelorum mentis quoq; corruptelas agit furoribus, & amentijs fœdis, ac ſæuis libidinibus cum erroribus uarijs, quorum iſte potiſſimus, quod eos ipſos, captis, &

circunſcriptis

circumſcriptis hominum mentibus comedat, ut & ſibi pabula propria nidoris,et ſanguinis procuret ſimulachris,imaginibus oblatis,& quæ illi accuratior paſcua eſt, qua hominem é cogitatu ueræ diuinitatis auertat præſtigijs falſis. quas & ipſas quomodo operetur,expediam. Omnis ſpiritus ales eſt. Hoc angeli,& dæmones. Igitur momento ubique ſunt. Totus Orbis illis locus unus eſt. quid ubiq; geratur,tam facile ſciunt quã enuntiant. uelocitas diuinitas creditur,quia ſubſtantia ignoratur. ſic & authores interdum uideri uolunt eorum, quæ annuntiant: & ſunt planè malorum nonnunquam,bonorum tamen nunquam. diſpoſitiones etiam Dei,& nunc prophetis contionantibus excerpunt, & nunc lectionibus reſonantibus carpunt. Ita & hinc ſumentes quaſdam temporum ſortes æmulantur diuinitatem,dum furantur diuinationem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, ſciunt Crœſi,ſciunt Pyrrhi. cæterum teſtudinem decoqui cum carnibus pecudis Pythius eo modo renuntiauit, quo ſupra diximus, momento apud Lydiam fuerat habẽs de incolatu aëris, & de uicinia ſyderum, & de commertio nubium cæleſtes ſapere paraturas, ut & pluuias,quas iam ſentiunt, repromittant, beneficij planè, & circa curas ualetudinum. lædunt enim primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua,ſiue contraria. poſtquam deſinunt lædere,& curaſſe creduntur. Quid ergo de cæteris ingenijs, uel etiam uiribus fallaciæ ſpiritalis ediſſeram? Phantaſmata Caſtorum, & aquam cribro geſtatum, & nauem cingulo promotam,& barbam tactu irrufatam, & ut numina

lapides crederentur, & Deus uerus non quæreretur.

De phantaſmatibus magicæ, & dæmonijs Caput XXIII

Porro ſi & magi phantaſmata edunt, & iam defunctorum inclamant animas, ſi pueros in eloquium oraculi eliciunt, ſi multa miracula circulatorijs præſtigijs ludunt, ſi & ſomnia immittunt, habentes ſemel inuitatorum angelorum, & dæmonum aſſiſtentem ſibi poteſtatem, per quos, & capræ, & menſæ diuinare conſueuerunt, quanto magis ea poteſtas de ſuo arbitrio, et pro ſuo negotio ſtudeat totis uiribus operari, quod alienæ præſtant negotiationi? aut ſi eadem & Angeli, & Dæmones operantur, quæ & dij ueſtri: ubi eſt ergo præcellentia diuinitatis, quam utique ſuperiorem omni poteſtate credendum eſt? non ergo dignius præſumetur ipſos eſſe, qui ſe deos faciant, cum eadem edant, quæ faciant deos credi, quàm pares angelis, & dæmonibus deos eſſe? locorum differentia diſtinguitur (opinor) ut à templis deos exiſtimetis, quos alibi deos non dicitis. ut aliter dementare uideatur, qui ſacras turres peruolat, aliter qui tecta uiciniæ tranſilit, & alia uis pronuntietur in eo qui genitalia, uel lacertos, alia, qui ſibi gulam proſecat, cum par exitus furoris, & una ratio eſt inueſtigationis. Sed hactenus uerba: iam hinc demonſtratio rei ipſius. qua oſtendemus unam eſſe utriuſque nominis qualitatem. edatur hic aliquis ſub tribunali-

bus ueſtris, quem dæmone angi conſtet, iuſſus à quolibet chriſtiano loqui ſpiritus ille tam ſe dæmonem confitebitur de uero, quàm alibi deum de falſo. Aeque producatur aliquis ex ijs, qui de deo pati exiſtimantur, qui aëris maleficum numen de nidore concipiunt, qui ructando curãtur, qui anhelando profantur. Iſta ipſa uox cœleſtis pluuiarum pollicitatrix, iſte ipſe Aeſculapius medicinarum demonſtrator alia de morituris Socordio & Denatio, & Aſclepiodoto ſummniſtratur, niſi ſe dæmones confeſſi fuerint, chriſtiano mentiri non audentes ibidem illius chriſtiani procaciſſimi ſanguinem fundite. quid iſto opere manifeſtius? quid hac probatione fidelius? ſimplicitas ueritatis in medio eſt. uirtus illi ſua aſſiſtit. nihil ſuſpicari licebit magia, aut aliqua eiuſmodi fallacia fieri. dictis nõ ſtetis, ſi oculi ueſtri, & aures præmiſerint uobis. quid autem inuitu poteſt aduerſus id, quod oſtenditur nuda ſynceritate? ſi altera parte uere dei ſunt, cur ſeſe dæmonia mentiuntur? an ut uobis obſequantur? Iam ergo ſubiecta chriſtianis diuinitas ueſtra. nec diuinitas deputanda eſt, quæ ſubdita eſt homini, & ſiquid ad decus facit æmulis ſuis, ſi altera parte dæmones ſunt, uel angeli, cur ſe alibi pro dijs agere reſpondent? Nam ſicut illi, qui Dij habentur, dæmones ſe dicere noluiſſent, ſi uere Dij eſſent, ſcilicet ne de maieſtate ſe deponerent: ita & iſti, quos directo dæmones noſtis, nõ auderent alibi pro Dijs agere, ſi aliqui omnino dij eſſent, quorum nominibus utuntur. uererentur. n. abuti maieſtate ſuperiore ſine dubio, et timendorum. ideo nulla eſt diuinitas iſta, quã tenetis: qa ſi eſſet, neq; à dæmonijs affectaretur in confeſſione, neq; à dijs

negaretur. cum ergo utraque pars concurrit in confeſſionem Deos eſſe negans, agnoſcite unum genus eſſe, ideſt dæmonas. uerum utrobique iam Deos quærite. quos cum præſumpſeratis, dæmonas eſſe cognoſcitis. eadem uero opera noſtra ab eiſdem dijs ueſtris non tantum hoc detegentibus, quod neque ipſi dij ſint, neque ulli alij, etiã illud in continenti agnoſcitis, qui ſit uere deus, & an ille, & an unicus, quem chriſtiani profitemur. & an ita credendus, colendusq;, ut fides, ut diſciplina diſpoſita eſt chriſtianorum. Dicant ibidem, ecquis ille Chriſtus cum ſua fabula? Si homo communis conditionis, ſi magis, ſi poſt mortem de ſepulchro à diſcipulis ſurreptus. Si nunc denique penes inferos, ſi non in cælis potius, & inde uenturus cum totius mundi motu, cũ horrore orbis, cum planctu omnium, non chriſtianorum, ut dei uirtus, & dei ſpiritus, & ſermo, & ſapientia, & ratio, & Dei filius, quod cum ridetis, rideant et illi uobiſcum, negent Chriſtum omnem ab æuo animam reſtituto corpore iudicaturum. Dicant hoc pro tribunali, ſi forte Minoën, & Radamanthum ſecundum conſenſum Platonis, & poëtarum hoc eſſe ſortitos, ſuæ ſaltem ignominiæ, & damnationis notam refutent. Renuntiant ſe immundos ſpiritus eſſe, quod uel ex pabulis eorum ſanguine, & fumo, & putidis rogis pecorum, & impuratiſſimis linguis ipſorum uatum intelligi debuit. Renuant ob malitiam prædamnatos ſe in eundem iudicij diem cum omnibus cultoribus, & operationibus ſuis. Atqui omnis hæc noſtra in illos dominatio, & poteſtas dominatione Chriſti ualet, & de comminatione eorum, quæ ſibi à Deo per arbitrum Chriſtum

imminentia expectant, Chriſtum timentes in Deo, & deum in Chriſto, ſubijciuntur ſeruis Dei, & Chriſti. ita de contactu, deq; afflatu noſtro contemplatione, & repræſentatione ignis illius correpti etiam de corporibus noſtro imperio excedunt inuiti, & dolentes, & uobis præſentibus erubeſcentes. credite illis, cum de ſe loquuntur, qui mentientibus creditis, nemo ad ſuum dedecus mentitur, quin potius ad honorem. magis fides prona eſt aduerſus ſemetipſos confitentes, quā pro ſemetipſis negantes. Hæc denique teſtimonia Deorum ueſtrorum Chriſtianos facere conſueuerunt. quia plurimum illis credendo, in Chriſto domino credimus. Ipſi literarum noſtrarum fidem accendunt. Ipſi ſpei noſtræ fiduciam ædificant. colitis illos, quos ſcitis eſſe de ſanguine Chriſtianorum, nollent itaque uos tam fructuoſos, tam officioſos ſibi admittere, uel ne à uobis quandoq; chriſtianis fugentur, ſi illis ſub chriſtiano uolente uobis ueritatem probare, mentiri liceret. omnis iſta confeſſio illorū, qua ſe deos negant eſſe, quáq; non alium deum reſpondent præter unum, cui nos mancipamur, ſatis idonea eſt ad depellendum crimen læſæ maxime romanæ religionis. Si enim non ſunt Dei pro certo, nec religio pro certo eſt. ſi religio non eſt, nec pro certo rei ſumus læſæ religionis. At è contrario in uos exprobratio reſultauit, qui mendacium colentes ueram religionem ueri dei non modo negligendo, quin inſuper expugnando deū uerum, committis crimen ueræ irreligioſitatis. Nam ut conſtaret illos deos eſſe, nonne conceditis de æſtimatione communi aliquem eſſe ſublimiorē, et potētiorem, uelut principem mundi perfectæ peritiæ, et maieſtatis? nā

& ſic plerique diſponunt diuinitatem, ut imperium ſummæ dominationis eſſe penes unum, officia eius penes multos uelint. ut Plato Iouem magnum in cœlo comitatum exercitu deſcribit deorum pariter, & dæmonum. Itaque oportere & procurantes, et præfectos, & præſides pariter ſuſcipi, & tamen quod facinus admittit, qui magis ad Cæſarem promerendum & operam, & ſpem ſuam transfert, nec appellationem Dei, ita ut imperatoris in aliquem principem confitetur, cum capitale eſſe iudicatur alium præter Cæſarem & dicere, & audire? colat alius deum, alius Iouem, alius ad cœlum ſupplices manus tendat, alius ad aram Fidei manus, alius, ſi hoc putatis, nubes numeret orans, alius lacunaria, alius ſuam animam deo ſuo uoueat, alius hirci. Videte, enim, ne et hoc ad irreligioſitatis eulogium concurrat, adimere libertatem religionis, et interdicere optionem diuinitatis, ut non liceat mihi colere quem uelim, ſed cogar colere, quem nolim. Nemo ſe ab inuito coli uellet, ne homo quidem, atque ideo et Aegyptijs permiſſa eſt tam uanæ ſuperſtitionis poteſtas auibus, & beſtijs conſecrandis, & capite damnandi, qui aliquem huiuſmodi deum occiderit. Vnicuiq; etiã prouinciæ, & ciuitatis ſuus deus eſt, ut Syriæ Aſtartis, ut Arabiæ Diaſares, ut Norico Tibilenus, ut Africæ Cæleſtus, ut Mauritaniæ Reguli ſui. romanas (ut opinor) prouincias edidi, nec tamen Romanos domnos earum, quia Romæ non magis coluntur, quàm qui per ipſam quoq; Italiam municipali conſecratione cenſentur, Cruſtumnienſium Deluentinus, Narnienſium Viridianus, Aeſculanorum Ancaria, Volſinienſium Nurſia,

Otriculanorum Valentia, Sutrinorũ Nortia, Faliſcorum in honore eſt pater Curis, unde accepit cognomen Iuno. Sed nos ſoli arcemur à religionis proprietate. Lædimus Romanos, nec romani habemur, quia non romanorum deum colimus, bene quod omnium deus eſt, cuius, uelimus, aut nolimus, omnes ſumus. Sed apud uos quod uis colere ius eſt, præter deum uerum. quaſi non hic magnus omnium ſit deus, cuius omnes ſumus.

De religione Romanorum. Cap. XXIIII.

SAtis mihi quidem uideor probaſſe de falſa, & uera diuinitate, cum demonſtraui, quemadmodũ probatio conſiſtat non modo diſputationibus, nec argumẽtationibus, ſed ipſorum etiam teſtimonijs, quos deos creditis, ut nihil iam ad hanc cauſam ſit retractandum. Quoniam tñ romani nominis proprie mentio occurrit, non omittam cõgreſſionem, quam prouocat illa præſumptio dicentiũ, Romanos pro merito religioſitatis diligentiſſime in tantum ſublimitatis elatos, ut orbem occuparint et à deo deos eſſe, ut præter cæteros floreant, qui illis officiũ præter cæteros faciant. ſcilicet iſta merces Romanis à dijs pro gratia expenſa eſt. Sterculius, & Mutinus, & Larentia prouexit imperiũ. peregrinos enim deos ne putem extraneæ genti magis fautum uoluiſſe quã ſuæ & patrium ſolum, in quo nati, adulti, nobilitati, ſepultiq; ſunt, transfretanis dediſſe. unde Cybele, ſi urbem Romam, ut memoriam Troiani generis adamauit, uer-

naculi ſui ſcilicet aduerſus Achiuorum *arma protecti, ſi adulteros tranſire proſpexit, quos ſciebat* Græciam Phrygiæ *debellatricem ſubacturos?* Itaq; *maieſtatis ſuæ in urbem collatæ grande documentum noſtræ etiã ætati propoſuit, cum* M. Aurelio *apud* Syrmium *reip. exempto die* XVI Calen. Aprilis. Archigallus *ille ſanctiſſimus die.* IX Calen. *earundem, quo ſanguinem impurum lacertos quoq; caſtrando libabat, pro ſalute imperatoris* Marci, *iam interpreti ſolita æque imperia mandauit.* O *nuntios tardos, o ſomniculoſa diplomata, quorum uitio exceſſum imperatoris non ante* Cybele *cognouit, ne deam talem riderent chriſtiani. ſed non ſtatim, &* Iupiter Cretam *ſuam* Romanis *faſcibus concuti ſineret, oblitus antrum illud idæum, & æra* Corybantia, *& iucundiſſimum illic nutricis ſuæ odorẽ. nonne omni* Capitolio *tumulum ſuum præpoſuiſſet, ut ea potius orbi terræ præcelleret, quæ cineres* Iouis *texit? Nellet* Iuno *punicam urbem poſthabita* Samo *dilectã ab* Aeneadarum *utiq; genere deleri? quod ſi*

-Hic *illius arma,*
Hic *currus fuit, hoc regnum dea gentibus eſſe,*
Siqua *fata ſinant, iam tum tenditq́;, fouetq́;,*

Miſera *illa coniux* Iouis, *& ſoror aduerſus fata non ualuit, planè*

Fato *ſtat* Iuppiter *ipſe.*

Nec *tantum tamen honoris* Romani *dicauerunt fatis dedentibus ſibi* Carthaginem *aduerſus deſtinatum, notumq́;* Iunonis, *quãtum proſtitutiſſimæ lupæ* Larentiæ.

De regno Deorum. Cap. XXV

PLures Deos ueſtros regnaſſe certum eſt. Igitur ſi conferendi Imperij tenent poteſtatem, cum ipſi regnarent, à quibus acceperant, eã gratiam, quã coluerat Saturnus, & Iupiter aliquem opinor Sterculium, ſed Romani poſtea cum indigenis cultoribus ſuis. etiam ſiqui non regnarunt, tamen regnabatur ab alijs non dum cultoribus ſuis, ut qui non dum dij habebantur. Ergo aliorum eſt regnum dare, quia regnabatur multo ante, quã iſti dij inciderentur. ſed quã uanum eſt faſtigium Romani nominis religioſitatis meritis deputare, cum poſt imperium, ſiue adhuc regnum religio profecerit. Age iam rebus religio profecerit. nam & ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, non dum tamen aut ſimulachris, aut templis res diuina apud Romanos conſtabat, frugi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cælo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & uaſa adhuc ſamia, & nidor ex illis, & Deus ipſe nuſquam. Non dum enim tunc ingenia græcorum, atq; thuſcorum fingendis ſimulachris urbem inundauerant. Ergo non ante religioſi Romani, quã magni. Ideóq; non ob hoc magni, quia religioſi. Atqui quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo de irreligioſitate prouenit. nĩ fallor enim, omne regnum, uel imperium bellis quæritur, & uictorijs propagatur. porrò bella, & uictoriæ captis, & euerſis plurimum urbibus conſtant. Id negotium ſine deorum iniuria non eſt: cædem, ſtrages mœnium, & templorum, pares cædes ciuium, & ſa-

cerdotum. Nec diſſimiles rapinæ ſacrarũ diuitiarum, & profanarum. tot igitur ſacrilegia Romanorũ, quot trophæa: tot de Dijs, quot de gentibus triũphi. tot manubiæ, quot manent adhuc ſimulachra captiuorũ deorum, & ab hoſtibus ergo ſuis ſuſtinent adorari, & illis imperium ſine fine decernunt, quorum magis iniurias, quàm adulationes remuneraſſe debuerant. Sed qui nihil ſentiunt, tam impune læduntur, quàm fruſtra coluntur. certe non poteſt fidei conuenire, ut religionis meritis excreuiſſe uideantur, qui ut ſugeſſimus religionẽ, aut lædendo creuerunt, aut creſcendo læſerunt etiam illi, quorum regna conflata ſunt in imperij Romani ſummã. cũ ea amitterent, ſine religionibus nõ fuerunt.

De regno Dei. Cap. XXVI

Uidete igitur, ne ille regna diſpenſet, cuius eſt & orbis, qui regnatur, & homo ipſe, qui regnat: ne ille uices dominationum ipſis temporibus in ſeculo ordinauerit, qui ante omne tempus fuit, & ſeculum corpus temporum fecit: ne ille ciuitates extollat, aut deprimat, ſub quo fuit aliquando ſine ciuitatibus genus hominum. Quid erratis? prior eſt quibuſdam dijs ſuis ſylueſtris Roma: ante regnauit, q̃ tantum ambitum capitolij extrueretur. Regnauerunt & Babylonij ante pontifices, & Medi ante XV uiros, & Aegyptij ante Salios, & Aſſyrij ante Lupercos, & Amazones ante Virgines Veſtales. Poſtremo ſi Romanæ religiones regna præſtant, nunq̃ retro Iudæa regnaſſet deſpectrix cõmunium iſtarũ diuinitatum, cuius

& Deum uictimis, & templũ donis, & gentem fœderibus aliquandiu Romani honoraſtis. nunq̃ dominaturi eius, ſi Deo non deliquiſſet, ultimo in Chriſtum. Satis hæc aduerſus intentionem læſæ diuinitatis, q̀ nõ uideamur lædere eam, quam oſtendimus non eſſe.

De ſpiritu Dæmoniaco. Cap. XXVII

Igitur prouocati ad ſacrificãdum obſtruimus gradum pro fide conſciẽtiæ noſtræ, qua certi ſumus, ad quos iſta perueniant officia, ſub imaginum proſtitutione, & humanorum nominum conſecratione. Sed quidam dementiam exiſtimant, quod cum poſſimus & ſacrificare in præſenti, & illæſi abire manente apud animum propoſito, obſtinationem ſaluti præferamus. Datis ſcilicet conſilium, quo uobis abutamur. ſed agnoſcimus unde talia ſuggerantur. qui totum hoc agitent, & quomodo nunc aſtutia ſuadendi, nunc duritia ſæuiendi ad conſtantiam noſtrã deijciendam operetur. Ille ſcilicet ſpiritus dæmoniacæ, & angelicæ paraturæ, qui noſter ob diuortium æmulus, et ob dei gratiam inuidus, de mentibus ueſtris aduerſus nos præliatur, occulta inſpiratione modulatis, & ſubornatis ad omnem, quam in primordio exorſi ſumus, & iudicandi peruerſitatem, & ſæuiendi iniquitatem. Nam licet ſubiecta ſit nobis tota uis dæmonum, & eiuſmodi ſpiritus, ut nequam. tamen ſerui metui nonnunquam cõtumaciam miſcent, et lædere geſtiunt, quos aliàs uerentur. odium enim etiam timor ſpirat. præterquam & deſperata conditio eorum ex prædamna-

tione, ſolatium reputat fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehenſi ſubiguntur, & conditioni ſuæ ſuccidunt, & quos de longinquo oppugnant, de proximo obſecrant. Itaque cum uicæ rebellantium ergaſtulorum, ſiue carcerum, uel metallorum, uel hoc genus pœnalis ſeruitutis erumpunt aduerſum nos, in quorum poteſtate ſunt, certi impares ſe eſſe, & hoc magis perditos, ingratis reſiſtimus, & æquales repugnamus, perſeuerantes in eo. quod oppugnant. & illos nunquam magis detriumphamus, quã cum pro fidei obſtinatione damnamur.

Quòd plus honoris imperatoribus ſuis exhibeant, quã deis. Caput XXVIII

Voniam autem facile iniquum uideretur liberos homines inuitur urgeri ad ſacrificandum (nam & aliâs diuinæ rei faciẽdæ libens animus inducitur) certe ineptum exiſtimaretur, ſiquis ab alio cogeretur ad honorem deorum, quos ultro ſui cauſa placare deberet, ne præ manu eſſet iure libertatis dicere nolo mihi Iouem propitium. Tu q; es? me conueniat Ianus iratus ex qua uelit fronte. Quid tibi mecum eſt? formati eſtis ab iiſdẽ utiq; ſpiritibus, ut nos pro ſalute imperatoris ſacrificare cogatis. & impoſita eſt tam uobis neceſſitas cogendi, quã nobis obligatio periclitandi. Ventum eſt igitur ad ſecundum titulum læſæ anguſtioris maieſtatis. Siquidem maiore formidine, & callidiore timiditate Cæſarem obſeruatis, quã ipſum de Olympo Iouem etiam

merito ſi ſciatis. Quis enim ex uiuentibus non cuilibet mortuo potior? Sed nec hoc uos ratione facitis, potius quã reſpectu præſentaneæ poteſtatis. Adeo & in iſto irreligioſi Deos ueſtros erga deprehendimini, cum plus timoris humano dominio dicatis. in ciuitatibus denique apud uos per omnes deos, quã per unum genium Cæſaris peieratur.

An poſſint prodeſſe Idola. Cap. XXIX

Conſtet igitur prius, ſi iſti, quibus ſacrificatur, ſalutem imperatoribus, uel cuilibet homini impertiri poſſunt, & ita nos crimini addicite. Si Angeli, aut Dæmones ſubſtantia peſſimi ſpiritus, beneficiũ aliquod operantur, ſi perditi conſeruant, ſi damnati liberant, ſi denique, quod conſcientia noſtra eſt, mortui uiuos tuentur: iam utique ſuas primo ſtatuas, & imagines, & ædes tuerentur, quæ (ut opinor) Cæſarum milites excubijs ſalua præſtant. puto autem hæ ipſæ materiæ de metallis Cæſarum ueniunt, & tota templa de nutu Cæſaris conſtant. multi denique dij habuerunt Cæſarem iratum. Facit ad cauſam, ſi & propitius illis aliquid liberalitatis, aut priuilegij confert. Itaque ſunt in Cæſaris poteſtate, cuius & toti ſunt. quomodo habebunt ſalutem Cæſaris in poteſtate, ut eam præſtare poſſe uideantur, quàm facilius ipſi à Cæſare conſequuntur?

Imperatores à Deo eſſe, quorum ſalutem Chriſtiani à Deo uero ſupplices petant, qui eam dare ſolus poteſt. Caput XXX

Deo ergo committimus in maieſtatem Imperatorum, quia illos nos ſubijcimus rebus ſuis? quia non ludimus de officio ſalutis ipſorum? qui eam non putamus in manibus eſſe plumbatis? Sed uos religioſi, qui eam quæritis ubi nõ eſt, petitis, à quibus dari non poteſt, præterito eo, in cuius eſt poteſtate. Inſuper eos debellatis, qui eam ſciunt petere, qui etiam poſſint impetrare, dum ſciunt petere. Nos enim pro ſalute Imperatorum Deũ uocamus æternum, Deum uerum, & Deum uiuum, quem et ipſi Imperatores propitium ſibi præter cæteros malunt. Sciunt quis illis dederit imperiũ: ſciunt qui homines, qui & animas ſentiunt, eum deum eſſe solũ, in cuius ſolius poteſtate ſunt, à quo ſunt ſecundi, poſt quem primi ante omnes, & ſuper omnes deos. qui diu cũ ſuper omnes homines, qui utiq; uiuunt, & mortuis antiſtant, recogitant quouſque uires imperij ualeant, & ita deum intelligunt, aduerſus quem ualere non poſſunt, per eum ualere ſe cognoſcunt. cœlum deniq; debellet Imperator, cœlum captiuũ triumpho ſuo inuehat, cœlo mittat excubias, cœlo uectigalia imponat. Non poteſt. ideo magnus eſt, quia cœlo minor eſt. illius enim eſt ipſe, cuius & cœlum eſt, & omnis creatura. inde eſt imperator, unde & homo ante quam imperator. inde poteſtas illi, unde & ſpiritus. illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis quia innocuis, capite nudo, quia non erubeſcimus, denique

ſine monitore, quia de pectore oramus, precantes ſumus omnes ſemper pro omnibus, imperatoribus uitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, ſenatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcunque hominis, & Cæſaris uota ſunt. Hæc ab alio orare non poſſum, quàm à quo ſcio me conſecuturum, quoniam & ipſe eſt, qui ſolus præſtat, & ego ſum, cui impetrare debetur, famulus eius: qui eum ſolum obſeruo, qui ei offero opimam, & maiorem hoſtiam, quam ipſe mandauit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de ſpiritu ſancto profectam. Non grana thuris unius aſſis, non à radice arboris lachrymas, nec duas meri guttas, nec ſanguinem reprobi hominis mori optantis, et poſt omnia inquinamenta, etiam conſcientiam ſpurcam ut mirer, cum hoſtiæ probentur penes uos, à uitioſiſſimis ſacerdotibus cur præcordia potius uictimarum, quàm ipſorum ſacrificantium examinantur? Sic itaq; nos ad Deum expanſos ungulæ fodiant, cruces ſuſpendant, ignes lambant, gladij guttura detruncent, beſtiæ inſiliant, paratus eſt ad omne ſupplicium ipſe habitus orantis Chriſtiani. Hoc agite boni præſides. extorquete animā Deo ſupplicantem pro imperatore, hic erit crimen, ubi ueritas, & Dei deuotio eſt.

De oratione pro inimicis. Cap. XXXI

a *Dulati nunc ſumus Imperatori, & mentiti uota, quæ diximus, ad euadendam ſcilicet uim. plane proficiat iſta fallacia. Ad-*

mittitis enim nos probare quodcunque defendimus. Qui ergo putas nihil nos de ſalute Cæſarum curare, inſpice Dei uoces, literas noſtras, quas neq; ipſi ſupprimimus, & plerique caſus ad extraneos transferunt. Scitote ex illis præceptum eſſe nobis ad redundantiam benignitatis, etiã pro inimicis Deum orare, & perſecutoribus noſtris bona precari, qui magis inimici, & perſecutores chriſtianorum, quã de quorum maieſtate conuenimur in crimen? ſed etiam nominatim, atq; manifeſte, orate, inquit, pro regibus, & pro principibus, & poteſtatibus, ut omnia tranquilla ſint. nobiſcum enim concutitur imperium, concuſſis etiam cæteris membris eius, utique & nos licet extranei à turbis æſtimemur, in aliquo loco caſus inuenimur.

Quare etiam pro imperij Rom. ſalute chriſtiani orent. Caput XXXII

E St & alia maior neceſſitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni ſtatu imperij rebusq; Romanis, quod uim maximam uniuerſo orbi imminentem, ipſamq; clauſulam ſeculi acerbitates horrẽdas comminantem, Romani imperij commeatu ſcimus retardari. Itaque nolumus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati fauemus. Sed & iuramus ſicut non per genios Cæſarum, ita per ſalutem eorum, quæ eſt auguſtior omnibus genijs. Neſcitis genios dæmonas dici, et inde diminutiua uoce dæmonia. Nos iudiciũ Dei ſuſpicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit. id in eis ſcimus eſſe, quod

Deus

Deus uoluit, & pro magno adiumento habemus. Cæterum dæmonas, id eſt genios adiurare conſueuimus, ut illos de hominibus exigamus, non deierare, ut illis honorem diuinitatis conferamus.

Imperatorē hominē eſſe, non deū. Cap. XXXIII

S Ed quid ego amplius de religione, atq; pietate chriſtiana in Imperatorem quā neceſſe eſt? Suſpiciamus ut eum, quem Dominus noſter elegerit, ut merito dixerim noſter eſt magis Cæſar, ut à noſtro Deo conſtitutus. Itaque ut in eo, plus ego illi operor in ſalutem. Siquidem non ſolum ab eo poſtulo eam, qui poteſt præſtare, aut quod talis poſtulo, qui merear impetrare, ſed etiam, quod temperant maieſtatem Cæſaris infra Deum, magis illum commendo Deo, cui ſoli ſubijcio. Subijcio autem cui non adæquo. Non enim Deum imperatorem dicam, uel quia mentiri neſcio, uel quia illum deridere non audeo, uel quia nec ipſe ſe Deum uolet dici ſi homo ſit, intereſt homini Deo cedere. Satis habeat appellari Imperator. Grande & hoc nomen eſt, quod à Deo traditur. negat illum imperatorem, qui Deum dicat. niſi homo ſit, non eſt Imperator. Hominem ſe eſſe etiam triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur. Suggeritur enim ei à tergo. Reſpice poſt te. Hominem memento te. etiam utique hoc magis gaudet, tanta ſe gloria coruſcare, ut illi admonitio conditionis ſuæ ſit neceſſaria. Minor erat, ſi tunc Deus diceretur. Maior eſt, qui reuocatur, ne ſe Deum exiſtimet.

Nec dominum niſi more communi, imperatorem eſſe appellandum. Caput XXXIIII.

a AVguſtus imperij formator ne dominum quidem dici ſe uolebat, & hoc enim Dei eſt cognomen. Dicam planè imperatorem dominum, ſed more communi. Sed quando non cogor, ut dominum Dei uice dicam. Cæterum liber ſum illi. Dominus enim meus unus eſt Deus omnipotens, æternus, idē qui & ipſius. qui pater patriæ eſt, quomodo Dominus eſt. Sed & gratius nomen eſt pietatis quā poteſtatis, ĕt familiæ magis patres, quā Domini uocantur. tanto abeſt, ut Imperator Deus debeat dici. quod non poteſt credi non modo turpiſſima, ſed & pernicioſa adulatione. tanquam ſi habens Imperatorem, alterum appelles, non'ne maximam, & inexorabilem offenſam contrahes eius, quem habuiſti, etiam ipſi timendam, quem appellaſti? eſto religioſus in Deum, qui uis illum propitiū imperatori. deſine alium Deum credere, atq; ita & hunc Deum dicere, cui deo opus eſt, ſi non de mendacio erubeſcit adulatio, eiuſmodi hominem deum appellans, timeat ſaltē de infauſto. Male dictum eſt ante ἀποθέωσιν deum Cæſarem nuncupare.

De ſolēnibus Cæſarum. Cap. XXXV.

p PRopterea igitur publici hoſtes chriſtiani, quia imperatoribus neque uanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia ueræ religionis homines etiam ſolennia eo-

rum, conſcientia potius quàm laſciuia celebrant. grande uidelicet officium focos, & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu aboleſcere, uino lutū cogere, cateruatim curſitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. ſicine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine ſolennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? qui obſeruant diſciplinam de Cæſaris reſpectu, ij eam propter Cæſarem deſerunt? et malorum morū licentia pietas erit, occaſio luxuriæ religio deputabitur? O`nos merito dānandos, cur enim uota, & gaudia Cæſarum caſti, et ſobrij, et probi expungimus? cur die læto non laureis poſtes obumbramus? nec lucernis diem infringimus? honeſta res, & ſolennitate publica exigente inducere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris. uelim tamen in hac quoque religione ſecundæ maieſtatis, de qua in ſecundum ſacrilegiū conuenimur chriſtiani non celebrando uobiſcum ſolennia Cæſarum, quo more celebrari, nec modeſtia, nec uerecundia, nec pudicitia permittunt. Sed occaſio uoluptatis magis, quàm digna ratio perſuaſit fidem, & ueritatem noſtram demonſtrare, ne forte & iſthic, deteriores chriſtiani deprehendantur, qui nos nolunt Romanos haberi, ſed hoſtes principum Romanorum. ipſos quirites, ipſam uernaculam ſeptem collium plebem conuenio an alicui Cæſari ſuo parcat illa lingua Romana? Teſtis & Tyberis, & ſcholæ beſtiarum. Iam ſi pectoribus ad tranſlucendum quandam ſpecularem materiam natura obduxiſſet, cuius non præcordia inſculpta apparerent? ac noui Cæſaris ſcenam congiario diuidendo præſiden-

tis,etiam illa hora,qua acclamant de noſtris annis,

Augeat tibi

Iuppiter annos.

Hæc Chriſtianus tam enuntiare non nouit,quandiu de nouo Cæſare optare. Sed uulgus inquis,ut uulgus:tamen Romani,nec illi magis depoſtulatores chriſtianorum quã uulgus. planè cæteri ordines pro authoritate religioſi ex fide,nihil hoſti cum de ipſo ſenatu,de equite,de Caſtris de palatijs ipſis ſpirant? Vnde Caßij,& Nigri,& Albini,unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? unde qui faſcibus eius exprimendis palæſtricam exercent? unde qui armati palatiũ irrumpũt? Omnibus tot Sigerijs, atque Parthenijs audaciores de Romanis (niſi fallor)ideſt de non Chriſtianis. atque adeo omnes illi ſub ipſa uſque impietatis eruptione,& ſacra faciebant pro ſalute imperatoris, & geniũ eius deierabant,alij foris,alij intus, & utique publicorum hoſtium nomen chriſtianis dabant. Sed qui nunc ſcelestarum partium ſocij,aut plauſores quotidie reuelantur? poſt uindemiam paricidarum racematio ſuperſtes. quã recentiſſimis, & ramoſiſſimis laureis poſtes præſtruebant? quã elatiſſimis, & clariſſimis lucernis ueſtibula enubilabant? quàm cultiſſimis,& ſuperbiſſimis toris forum ſibi diuidebant? non ut gaudia publica celebrarent,ſed ut uota propria iã ediſcerent,& in aliena ſolẽnitate exemplum,atq; imaginem ſpei ſuæ inaugurarent,nomen principis in corde mutantes. eadẽ officia dependunt.& qui Aſtrologos,& Aruſpices,et Augures,& Magos de Cæſarũ capite conſultant. quas artes ut ab angelis deſertoribus proditas, & à Deo in-

terdictas, ne ſuis quidem cauſis adhibent Chriſtiani. cui autem opus eſt perſcrutari ſuper Cæſaris ſalute, niſi à quo aliquid aduerſus illã cogitatur, uel optatur? aut poſt illam ſperatur, et ſuſtinetur? non enim ea mente de charis conſulitur, qua de dominis. aliter curioſa eſt ſolicitudo ſanguinis, aliter ſeruitutis.

Quod chriſtiani æque oẽs amant. Cap. XXXVI.

SI hæc ita ſunt, ut hoſtes deprehendantur, qui Romani uocabantur: cur nos, qui hoſtes exiſtimamur, Romani negamur? Non poſſumus & Romani non eſſe, & hoſtes eſſe, cum hoſtes reperiantur, qui Romani habeantur? adeo pietas, & religio, & fides imperatoribus dedita non in huiuſmodi officijs conſiſtit. quibus & hoſtilitas magis ad uelamentum ſui poteſt fingi, ſed in ijs moribus, quibus diuinitas imperat, tam uere, quã circa omnes neceſſe habet exhiberi. neque enim hæc opera bonæ mentis ſolis imperatoribus debentur à nobis. nullum bonum ſub exceptione perſonarũ adminiſtramus, quia nobis præſtamus, qui non ab homine aut laudis, aut præmij expenſum captamus, ſed à Deo exactore et remuneratore indifferentis benignitatis. Iidem ſumus imperatoribus, qui & uicinis noſtris. Male enim uelle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex equo uetamur. quodcunq; non licet in imperatorem, id nec in quẽquam. quod in neminem, eo forſitan magis nec in ipſum, qui per deum tantus eſt.

Ne malum contra malum. Cap. XXXVII.

S I inimicos, ut ſupra diximus, iubemur diligere, quem habebimus odiſſe? Item ſi læſi uicem referre prohibemur, ne de facto pares ſimus, quem poſſimus lædere? Nam de iſto ipſi recognoſcite. quoties enim in chriſtianos deſæuitis partim animis proprijs, partim legibus obſequẽtes? Quoties etiam præteritis uobis, ſuo iure nos inimicum uulgus inuadit lapidibus, & incendijs ipſi Bacchanaliũ furijs? nec mortuis parcunt chriſtianis, q̃n illos de requie ſepulturæ, de Aſylo quodã mortis, iam alios, iam nec totos auellant, diſſecent, diſtrahant. quid tñ de tam conſpiratis, tamq́; denotatis, de tam animatis ad mortem uſque pro iniuria repenſatis? quando uel una nox pauculis faculis largitatem ultionis poſſet operari, ſi malum malo diſpungi penes nos liceret. Sed abſit, ut aut igni humano uindicetur diuina ſecta, aut doleat pati, in quo probatur. ſi enim hoſtes extraneos, nõ tantum uindices occultos agere uellemus, deeſſet nobis uis numerorum, & copiarum? Plures nimirum Mauri, et Marcomani, ipſiq; Parthi, uel quantæcunq; unius tamen loci & ſuorum finium gentes, quàm totius orbis externi ſumus? et ueſtra omnia impleuimus, urbes, inſulas, caſtella, municipia, cõciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum, forum, ſola uobis relinquimus templa, cui bello nõ idonei, non prompti fuiſſemus? etiam impares copijs, qui tam libenter trucidamur? Si non apud iſtam diſciplinam magis occidi liceret, quàm occidere? potuimus & inermes nec rebelles, ſed tantum-

modo diſcordes ſolius diuortij inuidia, aduerſus uos dimicaſſe. Si enim tanta uis hominum in aliquem orbis remoti ſinum abrupiſſemus à nobis, ſuffudiſſet utique damnationem ueſtram, tot qualiumcunq; amiſſio ciuiũ, immo etiam & ipſa deſtitutione puniſſet. proculdubio expauiſſetis ad ſolitudinem noſtram, ad ſilentium rerum, & ſtuporem quendam, quaſi mortuæ urbis reliquas quæſiſſetis. quibus in ea imperaretis plures hoſtes, quàm ciues uobis remanſiſſent. nunc enim pauciores hoſtes habetis præ multitudine chriſtianorum penè omnium ciuium, penè omnes ciues chriſtianos habendo. Sed hoſtes maluiſtis uocare generis humani. Quis autem uos ab illis occultis, & uſquequaque uaſtantibus mentes, & ualetudines ueſtras hoſtibus raperet? A dæmoniorum incurſibus dico, quæ de uobis ſine præmio, ſine mercede depellimus. Suffeciſſet hoc ſolum noſtræ ultioni, quod uacua exinde poſſeſſio immundis ſpiritibus pateret. porrò nec tanti præſidij compenſationem cogitantes, non modo non moleſtum uobis genus, uerum etiam neceſſariũ hoſtes iudicare maluiſtis, quia ſumus planè non generis humani, ſed potius tamen erroris.

De cœtu. Cap. XXXVIII.

PRoinde nec paulo leuius inter licitas factiones ſectam iſtam deputari oportebat, à qua nihil tale committitur, quale de illicitis factionibus timeri ſolet. Niſi fallor enim, prohibendarum factionum cauſa de prouidentia conſtat, ac modeſtia

publicæ,ne ciuitas in partes ſcinderetur, quæ res facile comitia,conſilia,curias,conciones,ſpectacula,etiã æmulis ſtudiorum compulſationibus inquietaret, cum iam & in quæſtu habere cœpiſſent uenalem,& mercenariã homines uiolentiæ ſuæ operã. At enim nobis omni gloriæ,& dignitatis ardore frigentibus nulla eſt neceſſitas cœtus,nec ulla magis res aliena,quã publica. Vnam omnes rempublicam cognoſcimus mundum. Aeq; ſpectaculis ueſtris intantum renũtiamus, inquantum originibus eorum, quas ſcimus de ſuperſtitione conceptas, cum ipſis rebus,de quibus exiguntur,præterimus. Nihil eſt nobis dictu,uiſu,auditu,cum inſania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum xyſti uanitate. quo uos offendimus,ſi alias præſumimus uoluptates? ſi oblectari nouiſſe nolumus, noſtra iniuria eſt,ſi forte noſtra:non ueſtra ſed reprobamus quæ placent nobis,nec uos noſtra delectant. Sed licuit Epicureis aliquam decernere uoluptatis ueritatẽ, ideſt animi æquitatem,& ampla negotia.

De diſciplina Chriſtianorum. Cap. XXXIX.

Dam iam nunc ipſe negotia Chriſtianæ factionis,ut qui mala refutauerim, bona oſtendam.corpus ſumus de conſciẽtia religionis,et diſciplinæ ueritate, & ſpei fœdere.Coimus in cœtum,& aggregationem, ut ad Deũ quaſi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis Deo grata eſt.oramus etiam pro imperatoribus,pro miniſtris eorũ,ac poteſtatibus,pro ſtatu ſeculi,

pro rerum quiete,pro mora finis.coimus ad literarum diuinarum commemorationem,ſiquid præſentium temporum qualitas aut præmonere cogit,aut recognoſcere.Certe fidem ſanctis uocibus paſcimus, ſpem erigimus,fiduciam figimus , diſciplinam præceptorum nihilo minus inculcationibus denſamus, ibidem etiã exhortationes,caſtigationes , & cenſura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere,ut apud cæteros de dei conſpectu , ſummumq; futuri iudicij præiudicium eſt. Siquis ita deliquerit , ut à communicatione orationis, & conuentus,et omnis ſancti commertij relegetur,præſident probati quique ſeniores, honorem iſtum nõ pretio,ſed teſtimonio adepti.neque enim pretio ulla res dei conſtat:etiam ſiquod artis genus eſt , non de oneraria ſumma quaſi redemptæ religionis congregatur. Modicam unuſquiſq; ſtipem menſtrua die,uel cum uelit,& ſi modo poſſit,apponit. Nam nemo cõpellitur,ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt , nam inde non epulis,nec potaculis,nec in gratijs uoratrinis diſpenſatur,ſed egenis alendis, humandiſq; & pueris,ac pupillis re,ac parentibus deſtitutis, ætateq; domitis ſenibus. Item naufragis,& ſiqui in metallis, & ſiqui in inſulis , uel in cuſtodijs duntaxat ex cauſa Dei ſectæ , alumni confeſſiones ſuæ ſunt . Sed eiuſmodi uel maxime dilectionis operatio notam nobis inurit penes quoſdam. Vide,inquiunt,ut inuicem ſe diligãt(ipſi enim inuicem oderunt)& pro alterutro mori ſunt parati(ipſi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt).Sed et quos fratres nos uocamus,nõ aliâs(opinor)inſaniunt , quàm quod apud ipſos omne ſangui-

nis nomen de affectatione ſimulatum eſt. fratres etiam ueſtri ſumus iure naturæ matris unius, & ſi parũ homines uos, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur, & habentur, qui unum patrem deũ agnouerunt, qui unum ſpiritum biberunt ſanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ eiuſdem ad unam lucem expirauerint ueritatis. ſed eo fortaſſe minus legitimè exiſtimamur, quia nulla de noſtra fraternitate tragœdia exclamat, uel quia ex ſubſtantia familiari fratres ſumus, quæ penes uos ferè dirimit fraternitatem. Itaq; qui animo, animáq; miſcemur, nihil de rei communicatione dubitamus: omnia indiſcreta ſunt apud nos, præter uxores. In illo loco conſortium ſoluimus, in quo ſolo cæteri homines conſortium exercent. qui non amicorum ſolummodo matrimonia uſurpant, ſed & ſua amicis patientiſſime ſubminiſtrant. ex illa (credo) maiorum, & ſapientiſſimorum diſciplina, Græci Socratis, & Romani Catonis. qui uxores ſuas amicis communicauerunt, quas in matrimonium duxerant, liberorum cauſa, & alibi creandorum, neſcio quidem an inuitas, quid enim de caſtitate curarent, quam mariti tam facile donauerant? O` ſapiẽtiæ atticæ, ò Romanæ grauitatis exemplum. Leno eſt philoſophus, & cenſor, quid ergo mirum, ſi tanta caritas conuiolatur? Nam & cœnulas noſtras præter quàm ſceleris infames, ut prodigas ſugillatis, de nobis ſcilicet Diogenis dictum eſt. Megarenſes obſonant, quaſi craſtina die morituri. Sed ſtipulam quis in alieno oculo facilius perſpicit, q̃ in ſuo trabem. Tot tribubus, & curijs, & decurijs ructantibus aceſcit aër, alijs cœnaturis creditor erit neceſſarius

herculanarum decimarum, pollinctorum ſumptus ſtabularij ſupputabunt, Apaturijs Dionyſij myſterijs atticis coquorum delectus indicitur. ad ſumum cœnæ Serapicæ ſparteoli excitabũtur, de ſolo triclinio chriſtianorum retractatur. cœna noſtra de nomine rationem ſuã oſtendit. uocatur ἀγάπη *id, quod dilectio penes Græcos eſt, quantiſcunq; ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumptum, ſiquidem inopes quoſque refrigerio iſto iuuamus, non qua penes uos paraſiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis ſub authoramento uentris inter contumelias ſaginãdi, ſed qua penes Deum maior eſt contemplatio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt conuiuij, reliquum ordinem diſciplinæ æſtimate, quid ſit de religionis officio, nihil utilitatis niſi modeſtiæ admittit. non prius diſcumbitur, q̃ oratio ad deum prægustetur. editur q̃tum eſurientes capiunt. bibitur q̃tum pudicis eſt utile. ita ſaturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe. ita fabulantur, ut qui ſciant dominũ audire. poſt aquã manualem, et lumina, ut quiſq; de ſcripturis ſanctis, uel de proprio ingenio põt, prouocatur in medium Deo canere. hinc probatur qũo biberit. Aeque oratio conuiuiũ dirimit. inde diſceditur non in cateruas cæſionum, neq; in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ, & pudicitiæ, ut qui nõ tam cœnam cœnauerint, quã diſciplinam. Hæc coitio Chriſtianorũ merito ſanè illicita, ſi illicitis par, merito damnanda, ſiquis de ea queritur, eo titulo, quo de factionibus querela eſt, in cuius perniciem aliquando conuenimus? Hoc ſumus congregati, quod & di-*

ſperſi: hoc uniuerſi, quod & ſinguli, neminem lædentes, neminem contriſtantes. cum probi, cum boni coëunt, cum pij, cum caſti congregantur, non eſt factio dicenda, ſed curia. At è contrario illis nomen factionum accommodandum eſt, qui in odium bonorum, & proborum conſpirant, qui aduerſum ſanguinem innocentium conclamant, prætexentes ſane ad odij defenſionem illam quoq; uanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Chriſtianos eſſe cauſam. ſi Tyberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus nõ aſcendit in arua, ſi cœlum ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianus ad Leonem acclamatur, tantos ad unum. Oro uos ante Tiberium, ideſt ante Chriſti aduentum, quantæ clades orbem, & urbem ceciderunt. Legimus Hierapolim, & Delon, & Rhodon, & Con, inſulas multis cum millibus hominum peſſum abiſſe. Memorat & Plato, maiorem Aſiæ, & Africæ terram Atlantico mari ereptam. Sed & mare corinthium terræmotus ebibit, & uis undarum Lucaniam Italiæ abſciſſam in Siciliæ nomen relegauit. Hæc utique non ſine iniuria incolentium accidere potuerunt. ubi uero tunc non dicam Deorum ueſtrorum cõtemptores chriſtiani? ſed ipſi dij ueſtri, cum totum orbem cataclyſmus aboleuit? uel, ut Plato putauit, campeſtre ſolummodo? poſteriores enim illos clade diluuij conteſtantur ipſæ urbes, in quibus nati, mortuiq; ſunt, etiam quas condiderunt. neq; enim aliâs in hodiernum manerent, niſi & ipſæ poſthumæ cladis illius. Non dum iudæum ab Aegypto, examem Paleſtina ſuſceperat, nec iam illic Chriſtianæ ſectæ origo cõſederat, cum re-

giones, ac fines eius Sodoma, & Gomora igneus imber excuſſit. olet adhuc incendio terra, & ſiqua illic arborum poma oriantur oculis tenus, cæterum contacta cinereſcunt. Sed nec Thuſcia iam tunc, atque Campania de Chriſtianis querebantur, cum Vulſinios de cœlo, Pompeios de ſuo monte profudit ignis. nemo adhuc Romæ Deum uerũ adorabat, cum Annibal apud Cannas per Romanos annulos cædes ſuas modio metiebatur. omnes dij ueſtri ab omnibus colebantur, cum ipſum Capitolium Senones occupauerunt.

De aduerſis urbium. Caput XL

e T bene, quod ſiquid aduerſi accidit urbibus, ædium clades, templorumq́;, & mœnium fuerunt, ut iam hoc reuincam non à deis euenire, quia & ipſis euenit. Semper & humana gens male de Deo meruit, primo quidem ut inofficioſa eius, quem cum intelligeret ex parte, non requiſiuit, ſed & alios inſuper ſibi commentaret. dehinc q̄d non inquirendo innocentiæ magiſtrum, & nocentiæ iudicem, & exactorem, omnibus uitijs, & criminibus incoluit. Cæterum ſi requiſiſſet, ſequebatur, ut cognoſceret, recognitum obſeruaret, & obſeruatum magis propitium experiretur, quã iratum. Eundem ergo nunc quoq; ſcire debet iratum, quem & retro ſemper prius quã Chriſtiani nominarentur, quibus bonis utebantur ante editis quàm Deos ſibi fingeret, cur non ab eo etiam mala intelligat euenire, cuius bona eſſe non ſenſit? Illius rea eſt, cuius & ingrata. etiam tamen ſi priſtinas clades

comparemus, leuiora nunc accidunt, ex quo Chriſtianos à Deo orbis accepit. Ex eo enim & innocentia ſeculi iniquitates temperauit, & deprecatores Dei eſſe cœperunt. Denique cum ab imbribus æſtiua hyberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt, uos quidem quotidie paſti, ſtatimq; pranſuri balneis, & cauponis, et lupanaribus operati Aquilitia Ioui immolatis. Nudipedalia populo denuntiatis, cœlum apud Capitolium quæritis, nubila de laquearibus expectatis, auerſi ab ipſo & Deo, & cœlo. Nos uero ieiunijs aridi, et omni continētia aſperſi, ab omni uitæ fruge dilati, in ſacco, & cinere uolutantes, inuidia cœlum tundimus, deum tangimus, & cum miſericordiam extorſerimus, Iupiter honoratur.

Quòd Deus ſpernitur, & ſtatuæ adorantur. Caput XLI.

Nos igitur importuni rebus humanis, nos rei publicorum incommodorum, nos malorum illices. ſemper apud uos ſpernitur. ſtatuæ adorantur. Etenim credibilius haberi debet eum iraſci, qui negligatur, quàm qui coluntur. An' ne illi iniquiſſimi, ſi propter Chriſtianos etiam cultores ſuos lædunt, quos ſeparare deberent à meritis Chriſtianorum? hoc, inquitis, & in Deum ueſtrum repercutere eſt. ſiquidem & ipſe patiatur propter profanos etiam cultores ſuos lædi. admittite prius diſpoſitiones eius, & non retorquebitis. Qui enim ſemel æternum iudicium deſtinauit, poſt ſeculi finem, non præcipitat diſcretionem, quæ eſt condi-

tio iudicij ante ſeculi finem. Aequalis eſt interim ſuper omne hominum genus, & indulgens, & increpans, communia uoluit eſſet commoda profanis, et incommoda ſuis, ut pari conſortio omnes & lenitatem eius, & ſeueritatem experiremur. quia hæc ita didicimus apud ipſum, diligimus lenitatem, metuimus ſeueritatem, nos contra utranque deſpicatis. etiam ſequitur, ut omnes ſeculi plagæ nobis, forte in admonitionem, uobis in caſtigationem à Deo obueniant. Atqui nos nullo modo lædimur, in primis, quia nihil noſtra refert in hoc æuo niſi de eo quam celeriter excedere. Dehinc quia ſiquid aduerſi infligitur, ueſtris meritis deputatur. Sed & ſi aliqua nos quoque perſtringunt, ut uobis cohærentes lætamur magis recognitione diuinarum prædicationũ confirmantium ſcilicet fiduciam, & fidem ſpei noſtræ. Si uero ab eis, quos colitis, omnia uobis mala eueniunt noſtri cauſa, quid colere perſeueratis tam ingratos, tam iniuſtos? qui magis uos in dolorem Chriſtianorum iuuare, & aſſerere debuerant, quos ſeparare deberent à meritis chriſtianorum.

Contra eos, qui infructuoſos dicebant Chriſtianos. Caput XLII.

Ed alio quoque iniuriarum titulo poſtulamur, & infructuoſi in negotijs dicimur. quo pacto homines nobiſcum degẽtes, eiuſdem uictus, habitus, inſtructus, eiuſdem ad uitam neceſſitatis? neque enim Brachmanæ, aut Indorum Gymnoſophiſtæ ſumus ſyluicolæ, & exules uitæ. Mem-

nimus gratiam nos debere Domino Deo creatori. nullũ fructum operũ eius repudiamus, planè temperamus, ne ultra modum, aut perperam utamur. Itaq; non ſine foro, non ſine macello, non ſine balneis, tabernis, officinis, ſtabulis, nundinis ueſtris, cæteriſq; commertijs cohabitamus in hoc ſeculo. Nauigamus & nos uobiſcũ, & militamus, & ruſticamur, & mercamur, proinde miſcemus artes, opera noſtra publicamus uſui ueſtro. Quomodo infructuoſi uideamur negotijs ueſtris, cum quibus, & de quibus uiuimus non ſcio. Sed ſi cærimonias tuas non frequẽto: attamen illa die homo ſum. Non lauor diluculo ſaturnalibus, ne & noctem, & diẽ perdam. Attamen lauor honeſta hora, & ſalubri, quæ mihi & calorem, & ſanguinem ſeruet. Rigere, & pallere poſt lauacrum mortuus poſſum. non in publico Liberalibus diſcumbo, quod beſtiarijs ſuprema cœnantibus mos eſt. Attamen ubi de copijs tuis cœno, non emo capiti coronam, quid tua intereſt emptis nihilo minus floribus quomodo utar? puto gratius eſſe liberis, & ſolutis, & undiq; uagis. Sed & ſi in coronam coactis non coronam naribus admouimus, uiderint qui per capillum odorãtur; ſpectaculis nõ conuenimus, quæ tamen apud illos cœtus uenditantur, ſi deſyderauero libentius de proprijs locis ſumere, planè nõ emimus? Si arabiæ quæruntur, ſciant Sabæi pluris, et carioris ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quã dijs fumigandis. certe inquitis templorum uectigalia quotidie decoquunt. ſtipes quotus quiſq; iam iactat. Non ſufficimus & hominibus, & dijs ueſtris mendicantibus opem ferre. Nec putamus alijs quã petentibus impertiendum. Denique

porrigat

porrigat manum Iupiter, et accipiat. cum interim plus noſtra miſericordia inſumit uicatim, quam ueſtra religio templatim. Sed cætera uectigalia gratias chriſtianus agent ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abſtinemus, ut ſi ineatur quantum uectigalibus pereat fraude, & mendacio ueſtrarum profeſſionum: facile rõ haberi poſſit unius ſpeciei querela cõpenſata pro cõmodo cæterarũ rõnum. Cap. xliiij.

Planè cõfitebor, q conquerũtur. nam ſiqui forte uere de ſterilitate Chriſtianorũ conqueri poſſunt, primi erunt lenones, pductores, aquarioli, tũ ſicarij, uenenarij, magi, itẽ aruſpices, arioli, mathematici. his infructuoſos eſſe, magnus fructus eſt. & tñ quodcũq; diſpẽdiũ eſt rei noſtræ, p hanc ſectam cum aliquo præſidio compenſari poteſt. Quantos habetis non dico, q iam de uobis dæmonia excutiant, non dico iam qui pro uobis quoque uero Deo preces ſternant, quia forte non creditis, ſed à quibus nihil timere poſſitis? Cap. xlv.

At enim illud detrimentũ reip. tam grande quã uerũ nemo circunſpicit. illã iniuriã ciuitatis nullus expẽdit, cũ tot iuſti impedimur, cũ tot innocẽtes erogamur. ueſtros. n. iã conteſtamur actus, q quotidie iudicãdis cuſtodijs præſidetis, qui ſententijs elogia diſpungitis. tot à uobis nocentes uarijs criminum elogijs recenſentur: quis illic ſicarius? quis mãticularius? quis ſacrilegus? aut corruptor? aut lauantium prædo? quis ex illis etiã Chriſtianus aſcribitur? aut cum Chriſtiani ſuo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes de ueſtris ſemper æſtuat carcer? de ueſtris ſemper metalla ſuſpirant. de ueſtris ſemper beſtiæ ſaginantur. de ue

ſtris ſemper munerariꝗ noxiorum greges paſcunt. Nemo illic Chriſtianus, niſi plané tantum Chriſtianus, aut ſi & aliud iam non Chriſtianus. Cap. xvi.

Nos ergo ſoli innocentes. Quid mirũ, ſi neceſſe eſt? Enimuero neceſſe eſt. inocentiã à deo edocti, et pfecte eã nouimus, ut à pfecto magiſtro reuelatã, & fideliter cuſtodimus, ut ab incõtẽptibili diſpenſatore mandatã. uobis aũt humana æſtimatio innocentiã tradidit, humana itẽ damnatio imperauit. Inde nec plene adeo timendæ eſtis diſciplinæ ad innocentiæ ueritatem. tanta eſt prudentia hominis ad demonſtrãdum bonum, quanta authoritas ad exigendum, tam illa facilis, quàm iſta contemni. Atque adeo quid plenius dicere non occides, an docere ne iraſceris quidem? Quid perfectius prohibere adulterium? an etiam ab oculorum ſolitaria concupiſcentia arcere? quid eruditius, de maleficio, an de maliloquio interdicere? quid inſtructius, iniuriam non permittere; an nec uicem iniuriæ ſinere? dum tamen ſciatis, ipſas quoque leges ueſtras, quæ uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege, ut antiquiore fermé mutuatas? Diximus iam de Moſis ætate. Sed quantæ authoritas legum humanarum, cum iſtas euadere homini contingat, & plerunq; in admiſſis deliteſcere, et aliquando contemnere. in uoluntate, uel neceſſitate delinquendi recogitat etiam pro breuitate ſupplicij cuiuslibet, non tamen ultra mortem remanſuri. Sic & Epicurus omnem cruciatum, doloremq́; depretiat, modicum quidem contemptibilem pronunciando, magnũ uero non diuturnum. enimuero nos, qui ſub Deo omniũ ſpeculatore diſpungimur, quiq́; æternam ab eo pœnam

prouidemus, merito ſoli innocentiæ occurrimus. & pro ſcientiæ plenitudine, & pro latebrarũ difficultate, & pro magnitudine cruciatus non diuturni, uerum ſempiterni, eum timentes, quem timere debebit & ipſe, qui timentes iudicat, Deum non proconſulem timentes conſtituimus (ut opinor) aduerſus omnium criminum intentionem, quæ Chriſtianorum ſanguinem flagitat. oſtẽdimus totum ſtatum noſtrum, & quibus modis probare poſſimus ita eſſe, ſicut oſtendimus, ex fide ſcilicet, & antiquitate diuinarum literarum. Item ex confeſſione ſpiritalium poteſtatum, quis nos reuincere audebit? non arte uerborum, ſed eadem forma, qua probationem conſtituimus de ueritate. Sed dum unicuique manifeſtatur ueritas noſtra, interim incredulitas dum de bono ſectæ huius obducitur, quod uſu iam, & de cõmercio innotuit, non utique diuinum negotium exiſtimat, ſed magis philoſophiæ genus. eadem, inquit, & philoſophi monent, & profitentur, innocentiam, iuſtitiam, patientiam, ſobrietatem, pudicitiam. Cur ergo quibus comparamur de diſciplina, proinde illis non adæquamur ad licentiam, impunitatemq́; diſciplinæ? uel cur & illi, ut pares noſtri, non urgentur ad officia, quæ nos obeuntes periclitamur? Quis enim philoſophum ſacrificare, aut deierare, aut lucernas meridie uanas proferre compellit? Quinimmo et Deos ueſtros palam deſtruunt, & ſuperſtitiones ueſtras commentarijs quoq; accuſant, laudantibus uobis. pleriq; etiam in principes latrant ſuſtinentibus uobis, & facilius ſtatuis, & ſalarijs remunerantur, quàm ad beſtias pronunciantur, ſed merito philoſophi, non enim Chriſtia-

ni cognominantur. Nomen hoc philoſophorum dæmonia non fugat. quidni? cum ſecundum Deos philoſophi dæmonas deputent. Socratis uox eſt, ſi dæmonium permittat. Idem & aliquid de ueritate ſapiat Deos negans. Aeſculapio tamen gallinaceum proſecari iam in fine iubebat, credo ob honorem patris eius, quia Socratem Apollo ſapientiſſimum omnium cecinit. O` Apollinem inconſyderatum. ſapientiæ teſtimonium reddidit ei uiro, qui negabat Deos eſſe. in quantum odium flagrat ueritas: in tantum qui eam ex fide præſtat, offendit. qui autem adulterat, & affectat, hoc maxime nomine gratiam pangit, apud inſectatores ueritatis qua illuſores, & corruptores. Mimice Philoſophi affectant ueritatem, & affectando corrumpunt, ut q gloriam captant. Chriſtiani eam neceſſario appetunt, & integre præſtant, ut qui ſaluti ſuæ curant: adeo neque de ſcientia, neq; diſciplina, ut putatis, æquamur. Quid enim Thales ille princeps phyſicorum ſciſcitanti Crœſo de diuinitate certum renunciauit? commeatus deliberãdi ſæpe fruſtratus. deum quilibet opifex Chriſtianus & inuenit, & oſtendit. & exinde totum, quod in Deo quæritur, re quoq; aſſignat. licet Plato affirmet factitatorem uniuerſitatis neq; inueniri facilem, et inuentum enarrari in omnes difficilem. Cæterum ſi de pudicitia prouocemur, lego partem ſententiæ atticæ in Socratem corruptorem adoleſcentium pronũciatam. Sexum nec fœmineum mutat Chriſtianus. noui & Phrynen meretricem Diogenis ſupra recubantis ardorem ſubantem. Audio & quendam Speuſippum de Platonis ſchola in adulterio periiſſe. Chriſtianus uxori ſuæ ſoli maſcu-

lus naſcitur. Democritus *excæcando ſemetipſum, quòd mulieres ſine concupiſcentia aſpicere non poſſet, et doleret, ſi non eſſet potitus, incontinentiam emendatione profitetur.* At Chriſtianus *ſaluis oculis fœminam uidet, animo aduerſus libidinem cæcus eſt.* Si *de probitate defendam, ecce lutulentis pedibus* Diogenes *ſuperbos* Platonis *toros alia ſuperbia deculcat.* Chriſtianus *nec in pauperem ſuperbit.* Si *de modeſtia certem, ecce* Pythagoras *apud* Thurios, Zenon *apud* Prienenſes *tyrannidem affectant,* Chriſtianus *uere nec ciuitatem.* Si *de æquanimitate congrediar,* Lycurgus ἀποκαρτέρησιν *optauit, quòd leges eius* Lacones *emendaſſent,* Chriſtianus *etiam damnatus gratias agit.* Si *de fide comparem,* Anaxagoras *depoſitum hoſtibus denegauit,* Chriſtianus *etiam extra fidelis uocatur.* Si *de ſimplicitate conſiſtam,* Ariſtoteles *familiarem ſuum* Hermiam *turpiter loco excedere fecit,* Chriſtianus *nec inimicum ſuũ lædit.* Idem Ariſtoteles *tam turpiter* Alexandro *regendo potius adulatur, quàm* Plato *à* Dionyſio *uẽtris gratia uenditatur,* Ariſtippus *in purpura ſub magna grauitatis ſuperficie nepotatur, &* Hippias, *dum ciuitati inſidias diſponit, occiditur. hoc pro ſuis omni atrocitate diſſipatis nemo unquam tentauit* Chriſtianus. *ſed dicet aliquis etiam de noſtris excedere quoſdam à regula diſciplinæ. deſinunt tũ* Chriſtiani *haberi penes nos. philoſophi uero illi cum talibus factis in nomine, et in honore ſapientiæ perſeuerant, adeo quid ſimile philoſophis, &* Chriſtianis? *gratiæ diſcipulus, & cœli famæ negotiator, & uitæ uerborum, & factorum operator, & rerum ædificator, & deſtructor, Amicus, & inimi*

cius erroris, ueritatis interpolator, & integrator, & expreſſor, & furator eius. & cuſtos antiquior omnibus ueritas (ni fallor) & hoc mihi proficit antiquitas præſtructa diuinæ literaturæ, quo facile credam theſaurũ eam fuiſſe poſteriori cuiq; ſapientiæ. & ſi non onus tamen uoluminis temperarem, etiam excurrerem in hãc quoq; probationem. Quis poetarum, quis ſophiſtarum, qui non omnino de prophetarum fonte potauerit? Inde igitur philoſophi ſitim ingenij ſui rigauerũt, ut quæ de noſtris habent, ea nos comparent illis. Inde (opinor) & à quibuſdam quoq; eiecta philoſophia, à Thebanis dico, à Spartiatis, & Argiuis, dum à ueſtra conantur. & homines gloriæ (ut diximus) & eloquentiæ ſolius libidinoſi, ſiquid in ſanctis ſcripturis offenderunt, digeſtis, ex improſtituto curioſitatis ad propria uerterunt, neq; ſatis credentes diuina eſſe quo minus interpolarent, neque ſatis intelligentes, ut adhuc tunc ſub nubila etiam ipſis iudæis obumbrata, quorum propria uidebantur. Nam & ſiqua ſimplicitas erat ueritatis, eò magis ſcrupuloſitas humana fidẽ aſpernata mutabat. per quod incertum miſcuerunt etiam quod inuenerãt certum. Inuentum enim ſolummodo deũm non, ut inuenerant, diſputauerunt, ut & de qualitate, & de natura eius, & de ſede diſceptent. Alij incorporalem aſſeuerant, alij corporalem, ut tam Platonici, quàm Stoici: alij ex atomis, alij ex numeris, ſicut Epicurus, & Pythagoras: alij ex igne, qualiter Heracleto uiſum eſt. et Platonici quidem curantem rerum, contra Epicurei otioſum, & inexercitatum, &, ut ita dixerim, neminem humanis rebus poſitum uero extra mundum. Stoici, qui

figuli modo extrinſecus torqueat molem hanc intra mundum. Platonici, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat, quod regat. ſic & de ipſo mundo natus, innatus'ue ſit, deceſſurus manſurus'ue ſit, uariant: ſic & de animæ ſtatu, quam alij diuinam & æternam, alij diſſolubilem contendunt. ut quis ſenſit, ita intulit, aut reformauit. Nec mirum, ſi uetus inſtrumentum ingenia philoſophorum interuertunt, ex horum ſemine & noſtram hãc nouitiolam paraturam uiri quidam ſuis opinionibus ad philoſophicas ſententias adulterauerunt, & de una uia obliquos multos tramites, et inexplicabiles ſciderunt. Quod ideo ſuggeſſerim, ne cui nota uarietas ſectæ huius in hoc quoque nos philoſophis adæquare uideatur, & ex ueritate defenſionem uindicet ueritatem. expedite autem præſcribimus adulteris noſtris illam eſſe regulã ueritatis, quæ ueniat à Chriſto, tranſmiſſã per comites ipſius, quibus aliquanto poſteriores diuerſi iſti commentatores probabuntur. omnia aduerſus ueritatem de ipſa ueritate conſtructa ſunt, operantibus æmulationem iſtam ſpiritibus erroris. ab ijs adulteria huiuſmodi ſalutaris diſciplinæ ſuborta, ab his quædam etiam fabulæ immiſſæ, quæ diſſimilitudine fidem infirmarent ueritatis, uel etiam, ſi poſſent, euincerent, ut quis ideo non putet Chriſtianis credendum, quia nec poetis, et philoſophis, uel ideo magis poetis, & philoſophis exiſtimet credendum, quia non Chriſtianis. Itaque & ridemur Deum prædicantes iudicaturum. Sic enim & poetæ, & philoſophi tribunal apud inferos ponũt. Si gehennam comminemur, quæ eſt ignis arcani ſubterraneus ad pœnam theſau-

rus, proinde decachinamur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis eſt, & ſi paradiſum nominemus locum diuinæ amœnitatis recipiẽdis ſanctorum ſpiritibus deſtinatum, materia quadam igneæ illius Zonæ à notitia orbis communis ſegregatum, elyſij campi fidem occuparunt. Vnde hæc oro uos philoſophis, aut poetis tam conſimilia non niſi de noſtris ſacramentis, ut de prioribus? Ergo fideliora ſunt noſtra magiſq; credenda, quorum imagines quoq; fidẽ inueniunt de ſuis ſenſibus. Iam ergo ſacramenta noſtra imagines poſteriorum habebuntur. quod uerum forma non ſuſtinet. nunquam enim corpus umbra, aut ueritatem imago præcedit. Age iam ſiquis philoſophus affirmet, ut ait Laberius de ſententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere, & in eam opinionem omnia argumenta eloquij uirtute detorſerit, nonne & ſenſum mouebit, & fidem infiget etiam ab animalibus abſtinendi? Propterea perſuaſum quis habeat, ne forte bubulam de aliquo proauo ſuo obſonet. At enim chriſtianus, ſi de homine hominem, ipſumq; de Caio Caium reducere repromittat, lapidibus magis, nec ſaltem cædibus à populo exigetur? ſi quæcunq; ratio præeſt animarum humanarum reciprocandarum in corpora, cur non in eandem ſubſtantiam redeant, cum hoc ſit reſtitui, id eſſe, quod fuerat? Iam non ipſæ ſunt, quæ fuerant, quia non potuerunt eſſe quod non erant, niſi deſinant eſſe quod fuerant. Multis etiam locis exceptio opus erit, ſi uelimus ad hanc partem laſciuire, quis inquam beſtiam reformari uidit? ſed de noſtra magis defenſione, qui proponimus multo utiq; dignius

credi hominem ex homine rediturum, quemlibet pro quolibet, dum eadem qualitas animæ in eandem reſtauretur conditionem, & ſi non effigiem, certe quia ratio reſtitutionis deſtinatio iudicij eſt, neceſſario idem ipſe, qui fuerat, exhibebitur, ut boni, ſeu contrarij meriti iudicium à Deo referat. Ideóq; repræſentabuntur & corpora, quia neq; pati quicquam poteſt anima ſola ſine materia ſtabili, id eſt carne, eo quòd omnino de iudicio Dei pati debent. Animæ non ſine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt. ſed quomodo, in quis, diſſoluta materia exhiberi poteſt? Conſydera temetipſum ò homo, et fidem rei inuenies. Recogita quid fueris ante, q̃ eſſes, utiq; nihil: meminiſſes enim, ſi quid fuiſſes. Qui ergo nihil fueras, prius quàm eſſes. idẽ nihil fueris, cum eſſe deſieris: cur non poſſes eſſe rurſus de nihilo eiusdem authoris uoluntate, qui te uoluit eſſe ex nihilo? Quid noui tibi eueniet? qui non eras, factus es: cum iterum non eris, fies. Reddere rationem ſi potes, qua factus es, & tunc requires, qua fies. Et tamen facilius utiq; fies, quod fuiſti aliquando: quia æque non difficile factus es, quod nunquam fuiſti aliquando. Dubitabitur, credo, de Dei uiribus, qui tantum corpus hoc mundi de eo, quod non fuerat, nó minus quàm de morte uacationis, & inanitatis impoſuit animatum ſpiritum omnium animarum animatione ſignatum, & ipſum humanæ reſurrectionis exemplum in teſtimonium nobis. Lux quotidie interfecta reſplendet, & tenebræ pari uice decedendo ſuccedunt, ſydera defuncta uiueſcunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt. fructus conſumantur, & redeunt. certe ſemina non niſi corrupta, &

diſſoluta fœcundius ſurgunt, omnia pereundo ſeruantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum nomen, ſi intelligas te, uel de titulo Pythiæ dicens dominum omnium morientium, reſurgentiumúe ad hoc morieris, ut pereas. ubicunq; reſolutus fueris, quæcunq; materia deſtruxerit, hauſerit, aboleuerit, in nihilũ prodegerit, reddet te eius eſt nihilum ipſum, cuius & totum, ergo inquitis, ſemper moriendum erit, & ſemper reſurgendum. ſi ita rerum dominus deſtinaſſet, ingratus experieris conditionis tuæ legem. At nunc non aliter deſtinauit, quàm prædicauit, quæ ratio uniuerſitatem ex diuerſitate compoſuit, ut omnia æmulis ſubſtantijs ſub unitate conſtarent ex uacuo, & ſolido, ex animali, & inanimali, ex comprehenſibili, & incomprehenſibili, ex luce, & tenebris, ex ipſa uita, & morte eadem æuum quoq; iſta deſtinata diſtincta conditione conſeruit, ut prima hæc pars, ab exordio rerum quã incolimus, temporali ætate ad finem defluat, ſequens uero, quam expectamus, in infinitam æternitatem propagetur. Cum ergo finis, & miles medius, q̃ interhiat, affuerit, ut etiam mundi ipſius species trãsferatur æque temporalis, quæ illi diſpoſitioni æternitatis aulæi uice oppãſa eſt, tunc reſtituetur omne humanum genus ad expungendum, quod in iſto æuo boni, ſeu mali meruit, & exinde dependendum immenſam æternitatis perpetuitatem. Ideóq; nec mors, iam nec rurſus, ac rurſus reſurrectio. Sed erimus ijdem, qui nũc, nec alij poſt Dei quidẽ cultores apud Deum ſemper ſuperinduti ſubſtantia propria æternitatis. Profani uero, & non integre ad Deum in pœna æque iugis ignis habentes ex

ipſa natura eius diuinam ſcilicet ſubminiſtrationem in corruptibilitatis. Nouerunt & philoſophi diuerſitatem arcani, & publici ignis. Ita longe alius eſt qui uſui humano, alius, qui iudicio Dei apparet. ſiue de cœlo fulmina ſtringens, ſiue de terra per uertices montiũ eructans. non enim aſſumit, quod exurit, ſed dum erogat, reparat. adeo manent montes ſemper ardentes: & qui de cœlo tangitur ſaluus eſt, ut nullo iam igni decinereſcat. et hoc erit teſtimonium ignis æterni. hoc exemplũ iugis iudicij, pœnam nutrientes montes utuntur, et durant. Quid nocentes, & Dei hoſtes? hæc ſunt, quæ in nobis ſolis præſumptiones uocantur, in philoſophis, & & poetis ſummæ ſcientiæ, & inſignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti. Illi honorandi, nos irridẽdi, immo eo amplius & puniendi. falſa nunc ſint, quæ tuemur, & merito præſumptio, attamen neceſſaria; inepta, attamen utilia. Siquidem meliores fieri coguntur, qui eis credunt metu æterni ſupplicij, & ſpe æterni refrigerij. itaq; non expedit falſa dici, nec inepta haberi, quæ expedit uera præſumi. nullo titulo damnari licet quæ proſunt omnino. In nobis itaque præſumptio eſt hæc ipſa, quæ dãnat utilia. proinde nec inepta eſſe poſſunt, certe & ſi falſa, & inepta, nulli tamen noxia, nam et multis alijs ſimilia, quibus nullas pœnas irrogatis, uanis, & fabuloſis inaccuſatis, & impunitis, ut innoxijs. Sed in eiuſmodi, ſi utiq; irriſioni adiudicandum eſt, non gladijs, & ignibus, & crucibus, & beſtijs, de qua iniquitate ſæuitiæ non modo cæcum hoc uulgus exultat, & inſultat, ſed & quidam ueſtrum, quibus fauor uulgi de iniquitate captatur, gloriantur, non quaſi

ctum, quod in nos poteſtis, noſtrum ſit arbitrium. certe, ſi uelim, chriſtianus ſum, tunc ergo me damnabis, ſi damnari uelim. cum uero quod in me potes, niſi uelim non potes, iam meæ uoluntatis eſt, quod potes non tuæ poteſtatis. proinde & uulgus uane de noſtra uexatione gaudet. proinde enim noſtrum eſt gaudiū, quod ſibi uindicant, qui malūt damnari, quam à Deo excidere. contra illi, qui nos oderunt, dolere non gaudere debebant conſecutis nobis quod eligimus. Ergo inquitis, cur querimini, quod uos inſequamur, ſi pati uultis, cum diligere debeatis, per quos patimini? quod uultis planè uolumus pati, uerum eo more, quo & bellum miles. nemo quippe libens patitur, cum & trepidare, & periclitari ſit neceſſe, tamen & præliatur omnibus uiribus, & uincens in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriam conſequitur, & prædam. prælium eſt nobis, quod prouocamur ad tribunalia, ut illic ſub diſcrimine capitis pro ueritate certemus. Victoria eſt autem pro quo certaueris, obtinere. ea uictoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam uiuendi in æternum, ſed obducimur certe, cum obtinuimus, ergo uicimus, cum occidimur, deniq; euadimus, cum obducamur. Licet nunc ſarmentitios, & ſemiſſios appelletis, quia ad ſtipitem dimidij aſſis reuincti ſarmentorum ambitu exurimur. Hic eſt habitus uictoriæ noſtræ. Hæc palmata ueſtis, tali curru triumphamus. merito itaque uictis non placemus. propterea enim deſperati, et perditi exiſtimamur. Sed hæc deſperatio, & perditio penè uos in cauſa gloriæ, & famæ uexillum uirtutis extollunt. Mutius dextram ſuam libens in ara reliquit.

O ſublimitas animi. Empedocles totum ſeſe Catanenſium ætnis incendijs donauit. O uigor mentis. Aliqua Carthaginis conditrix rogo ſe ſecundum matrimoniũ dedit. O præconium caſtitatis. Regulus ne unus pro multis hoſtibus uiueret, toto corpore cruces patitur. O uirum fortem, & in captiuitate uictorẽ. Anaxarchus cum in exitum ptiſanæ pilo contunderetur, tunde, tunde, aiebat, Anaxarchi follem. Anaxarchum enim non tundis. O philoſophi magnanimitatem, qui tali de ſuo exitu etiam iocabatur. omitto, qui cum gladio proprio, alió ue genere mortis mitiore de laude pepigerunt. Ecce enim & tormentorum certamina coronantur à nobis. Attica meretrix carnifice iã fatigato, poſtremo linguam ſuam comeſtam in faciem tyranni ſæuientis expuit, ut expueret et uocem, ne coniuratos confiteri poſſet, ſi etiam uicta uoluiſſet. Zeno Eleates conſultus à Dionyſio, quid nam philoſophia præſtaret, cum reſpondiſſet contemptum mortis, impaſſibilibus flagellis tyrãni obiectus ſententiam ſuam ad mortem uſq; ſignabat. certe Laconum flagella ſub oculis etiam hortantiũ propinquorum acerbata. tantum honor eſt tolerantiæ. deinde conferunt, quantum ſanguinis fuderint. O gloriã licitam, quia humanam, cui nec præſumptio ꝑdita, nec perſuaſio deſperata reputatur. in contemptu mortis, & atrocitatis omni modo animi tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permiſſum eſt, quantũ pro Deo non licet. & tamen illis omnibus & ſtatuas diffunditis, & imagines inſcribitis, & titulos inciditis. æternitatem, quantum de monimentis poteſtis, ſcilicet præſtatis, & ipſis quodammodo mortuis reſurrectionẽ.

hanc qui ueram à Deo ſperat, ſi pro Deo patiatur, inſanus eſt. Sed hoc agite boni præſides meliores multo apud populum, ſi illis Chriſtianos immolaueritis. cruciate, torquete, damnate, atterite nos. Probatio eſt enim innocentiæ noſtræ iniquitas ueſtra. Ideo nos hæc pati Deus patitur. Nam & proxime ad lenonem damnando chriſtianam, potius quam ad Leonem, confeſſi eſtis, labem pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna, & omni morte reputari: nec quicquam tamen profuit. Exquiſitior quæq; crudelitas ueſtra, illecebra eſt magis ſectæ. Plures efficimur, quoties metimur à uobis. ſemẽ eſt ſanguis chriſtianorum. multi apud uos ad tolerantiam doloris, & mortis hortantur, ut Cicero in Thuſculanis ut Seneca in fortuitis, ut Diogenes, ut Pyrron, ut Calinicus. Nec tamen tantos inueniunt uerba diſcipulos, q̃tos chriſtiani factis docendo. Illa ipſa obſtinatio, quam exprobratis, magiſtra eſt. Quis enim non contemplatione eius concutitur ad requirendum quid intus in re ſit? Quis non, ubi requiſiuit, accedit? ubi acceſſit, pati exoptat? ut Dei gratiam redimat, ut omnem ueniam ab eo compenſatione ſanguinis ſui expediat? omnia. n. huic operi delicta donantur. Inde eſt, quòd ibidem ſententijs ueſtris gratias agimus, ut eſt æmulatio diuinæ rei, & humanæ. cum damnamur à uobis, à Deo abſoluimur.

EMENDATIO ERRATORVM.

περιμήκεος ἠέρος ὑὸς	3-6	ἐπεὶ οὖν	119=18
Theuth.	9-11	οὔτε τὸ	119-59
ἠγήτορα	10-50	auræ	121-19
à fronte	26-27	natio Aeth-	126=50
exſcindere	28=45	βασιλειῶν	128=45
ſimul ac cœpit	31=44	aliqua	130-37
Teucrus	33-12	νεκρῶν	130-57
creauit	37-8	λαλίοντες	130-59
Autolycum	38-57	ἐν ἄρτοις	131-16
Conſtantine	39-52	μνήμην	132-2
exiſtimauit	49=11	illa carnis	134-51
utrumne	55-44	ἔστειψας	136=58
malorum	55-49	ἐκέρασας	136-58
ἀγγέλους	56-3	Oſeas	138-38
detrahis Deo	57-30	καὶ θανάτου	138-46
malos, tamen ho-	62-39	primogeniti	146-39
θεοειδῆν	63-11	& æternum	149=42
terræ	65=12	Funditur-	166-11
δαιμονάρχης	72-1	-Crudelis=	166-11
odijs Iun-	72-82	Luctus,	166-11
ea, ad quæ	85-45	poteſt firma	172=8
ſuſcepti	88-23	ſuarum	177-12
faciat	91-11	ſacrificuli	177-59
qui dixit	93-6	precanti	179-14
Dicæarchi	98-36	alia	195-6
annis	3-36	promulgari	199=58
adipiſci Dis	113-45	quam qui	196-47
Phædonem	108-10	iuſtitiam	101-12

DD

ſiue nat- 206-58
boni 213=20
alieno 213=71
flagitiauit 218-47
dicis ante offenſú 235-2
μῆνις 245=30
ἥξει 251-16
βασιλεὺς πεμφθεὶς 251-26.
ὀλεῖ β- μεγάλους 251=27
futurum: ut inq- 266-48
ignis 270-10
maximũ malú 280=14
uinolentia 280=56
ἔπι 285-5
hominis 303-31
Deniq; cœleſti ſumus 309 33.
abſumet 315=38
aliud, quàm 318-1

INDEX IN LACTANTIUM DICTIONVM GRAECARVM.

ἄγγελοι 56=3
ἄγγελοι πονηροί 70-56
ἄθεος 268=34, 319-30
αἰγίοχος 36-4
ἀλείφεσθαι ungi 120-17
ἀνάστασις reſurrectio 255 36, 10.
ἄνεμος uentus 207-53
ἀνόητος excors 169-53
ἀντίθεος 61=58
ἀνώνυμος ſine nomine 9-23.
ἀπάτωρ, καὶ ἀμήτωρ ſine patris, et ſine matris offi
…ειο prognatus 226-34
ἁρμονία concors ſonus, atq; cantus 245-45
ἁρμονία intentio, conten= tentus'q; neruorum in in tegros modos ſine ulla offenſione conſonantium 307=24.
ἀσύστατον inſtabile, ſiue in conſtans 80-25
ἄτομα indiuidua 259-5 40.
αὐδή uox 297-46
αὐτοπάτωρ, καὶ αὐτομήτωρ

120-50.
βούζυγον *bouis iugũ* 35-57.
βουλή *conſilium* 9-44
βυλή *conſilium* 9-44
δαιμονάρχης *princeps diabolus* 69-50
δαίμονες *genij* 70=17
δαίμων *peritus, & rerũ ſcius* 69-52
δημιουργός *cuius manu quis utitur* 119-44
διάβολος *crimiator* 55-4
ἔρις *certamen* 27-53
ἑρμούπολις 9=13
εὐσέβεια γνῶσις τοῦ θεοῦ 70-52.
εὐφημία *bonum uerbum* 125=29,31.
ζεύς *ſiue* ζὴν *Iupiter* 16-18.
θεοβούλη *Deorũ conſilia denuncians* 9-44
θεοειδής *diuina forma* 63=15.
θεόλογοι 171=29
θεωρία *ſpectatio* 240-1
κατακλυσμὸς *diluuium* 63=43.
κρόνος *Saturnus* 20-60
κωφός *ſurdus* 163-53
λογικὴ *rationalis* 90-16
λόγος *uerbum, ſermo, & ratio* 221-47
μεσίτης *medius* 143=36
μετάνοια *reſipiſcẽtia* 221-24.
ὄνος *aſellus* 35-10
οὐρανός *cælum* 20=9
πάχειν 146-49
πολυάνδριον 323-28
πρωτόγονος *primogenitus* 6-59.
ῥύμη 258-2
σύμβουλος *cuius conſilio quis utitur* 119-45
τερατώδης *portentoſus* 127-14.
φιλοσοφία *ſtudiũ ſapientiæ* 36-37
φιλόσοφος *quæſitor ſapiẽtiæ* 76-52
φῶς *fax* 33-36,186=31
χθών *humus* 27-53
χρίεσθαι *ungi* 120-16
χρόνος *ſpacium temporis.*

PAROEMIAE QVAEDAM ANNOTATAE.

Ab alio expectes, alteri quod feceris 26=18
Canere ſurdis 153-11
Cimmerijs tenebris atrior 157=8
Fibulam imponere 26-15
In eodem luto hæſitare 57=31, 127-26.
Tituli remedia habent, pyxides uenena 94=5
Manus dare 152-28
Quod ſupra nos, nihil ad nos 103-3
Suo ſibi gladio perire 111-30.

INDEX IN LACTANTIVM LOCORVM RECITATORVM EX HEBRAEIS SCRIPTORIBVS.

EX AMO,
Et erit in illo die- 138=10.
EX DANIELE,
Videbam in uiſu= 125-29.
Et ecce- 139-45
EX DAVIDE,
Verbo Dei- 121-31
Eructauit- 121-33
Conſtitues me= 124-5
Veritas de terra=125=11
Dixit dominus= 125-57
Thronus tuus= 127=2
Dilexiſti iuſtitiam- 127-1
Redde illis- 127-45
Propheta- 127-60
Si dominus non- 128-26
Ante luciferum-128-42
Et ſuſcitabo- 128-45
Deſcendet ſicut- 133-30
Congregata ſunt- 136-32
Et dederunt= 136-49
Captabunt- 137-21

Effoderunt manus- 137-39.
Nō derelinques- 138-34
Ego dormiui- 138-36
Ante oculos- 246-48
ITEM *locus appellatus* 132-51.

EX ESAIA,

Venio colligere- 124-6
Audi cœlum- 124-18
Propter hoc- 124-57
Ipſi autem- 125-13
Exultent cœli- 125-18
Ecce natus- 125-22
Ecce inquit- 125-42
Et uſque ad antiquum- 125-82
Sic dicit- 162-2
Fatigatur- 126-50
Et mittet- 127-9
Et erit- 127-49
Exiet uirga- 127-52
Confortamini- 130-49
Domine quis- 133-35
Hæc dicit- 134-27
Non ſum contumax-136-28.
Sicut ouis- 136-41
In humilitate- 137-11
Ego dominus- 139-41
Adorabunt te- 150-13
Deus rex Iſraël 150-16

EX HELIA,

Aemulans- 123-49
Propheta- 172-60

EX HESDRA,

Deſciuerunt- 123-44
Et dixit- 137-1

EX HIEREMIA,

Prius quam te- 120-30
Miſi ad uos- 123-36
Hic deus noſter- 125-58
Cognouit tēpus- 124-23
Et homo eſt- 127-8
Dn̄e ſignifica- 137-23
Exterrita eſt- 138-13
Ecce dies- 139-14

EX IESV NAVE,

Et dixit- 134-35

EX MALACHIA,

Non eſt mihi- 124-1

EX MICHEA,

Lex de Syon- 134-6

EX MOYSE,

Orietur ſtella- 127-11
Et dixit- 134-18
In nouiſſimis- 134-31
Et erit- 137-33
Non quaſi- 137-35

EX OSEA,

Hic filius- 138-39
Viuificabit nos-138-43
Et de manu- 158=20
EX SOLOMONE,
Deus condidit- 119-32
Ego ex ore- 121-39
Infirmatus eſt- 124-54
Circumueniamus- 135=55.
Quòd ſi auertimini-137.49.
EX ZACHARIA,
Et oſtendit= 128-51
Et intuebuntur-137-37
ITEM *locus appellatus ex prophetarũ omnium conſenſu.* 59-9

EX EVANGELIO,
In principio= 121-42
Si ſolueritis= 135-46
Qui ſe= 172=12
SERMO DEI,
Vade, & dic- 128-2
Imperet tibi- 128=54
Filius meus- 130-12
Prophetam- 134-18
Quòd ſi- 137-49
Et erit- 138-10
Ecce dies= 139-14
Dereliqui- 139=21
Ego dominus- 139=41
Si audieris 205-13
SERMO ANGELI,
Hæc dicit dñs- 129=3

INDEX IN LACTANTIVM LOCORVM RECITATORVM EX GRAECIS SCRIPTORIBVS.

EX APOLLINE, ET RESPONSIS,
Αὐτοφυὴς- 11-7
οὔνομα μηδὲ-
τουτὶ θεὸς-
πάνσοφε- 11-46
καὶ κεφαλὰς-
θνητὸς ἔνι- 127=14

ἀλλ' ὑπὸ=
γόμφης-
ψυχὴ μὲν- 245=25
φθαρτὰ-
ἠνίκα-
ὠκίστην=
αἰὲν-
πρωτόγονος-
ἤδε θεὸν= 285-60
ὃν τρέμεται-
ταρταρέοισί τε-

EX CHRYSIPPO,

τούτου δὲ 255=43

EX HERMA TRISMEGISTO.

μία φυλακὴ- 70=47
ὁ κύριος- 119-14
αἰτία δὲ= 119 57
ἔστι γάρ τις- 119=60
καὶ τὸ αὐτὸ- 245=14
ἐπ' ἀνδρὶ= 251-15

EX HESIODO,

τοὶ μὲν δαίμονες 69=58
ἐσθλοὶ

EX HOMERO,

αὐτοὺς δὲ- 120=18

EX ORPHEO.

πρωτόγονος= 7-6
ἔκτισεν= 7-10
πρώτιστος- 21-60
ἐκ δὲ=

EX SIBYLLA.

εἷς μόνος- 10-54
δαίμονας- 18-60
ὧν κρήτη= 19-1
ἑλλὰς δὴ= 24-16
πρός τι=
θύεις εἰδώλοις-
λειπομένου-
εἰκὼν= 63-17
ὃς μόνος- 66-24
αὐτὸς δ' ἐστὶ-
αὐτὸς ἔμιξε-
ἄνθρωπον 68-9
αὐτὸν σὸν- 119=29
ἀνθήσει δὲ- 127-39
πάντα λόγῳ 130-39
νεκρῶν δὲ-
καὶ τυφλοὶ-
ἐν ἄρτοις 131=16
ἀνδρῶν=
καὶ τὰ περισ-
δώδεκα-
τοὺς ἀνέμους- 131-39
μαινομένην-
κύματα- 131=42
ζήσει-
ἐκ δὲ
φήσουσι- 131-60
μαινομένην=

τηνίκα
οἰκτρὸς 133=57
ἀλλ᾽ ὅτι 134-11
εἰς αὐτὴν
εἰς ἀνόμους- 136=36
δώσουσι
καὶ στόμασι
δώσει
καὶ κολαφιζόμενος= 136-45.
τίς λόγος
καὶ στέφανον-
εἰς δὲ βῶμα- 136-53
τῆς ἀφιλοξενίης-
αὐτὴ γὰρ- 136=56
+ γκοῦ δὲ= 138-17
νὺξ ἔσται
καὶ θανάτου- 138-46
καὶ τότ᾽-
πρῶτος-
ἰουδαίων= 139-39
σάλπιγξ- 249-53
ἔσται κόσμος= 250=7
ἥξει= 251=26
καὶ κέντις=
πάντας=
εἶθ᾽ οὕτως-
καὶ τότ᾽- 251=22
ὃς πᾶσαν
ἡμετέρας= 251-35
ζυγὸν
καὶ θεσμοὺς
ὁππότ᾽ ἂν 251-47
πῦρ ἔσται-
τρίψουσι- 252=19
ταρτάρεον= 252-32
ἥξουσιν=
οὐρανὸν= 252-35
καὶ τότ᾽-
καὶ θανάτου-
κρίνων-
δύσπιστον- 255-47
κόσμου-
ποιήσει-
καὶ τότε-
ὅσσοι-
πνεῦμα=
ποίησις= 256-4
αὐτὸς ὁ παν-
ζώντων=
κλῦτε= 256-12
καὶ πόλιν- 256=29
λαμπροτέραν
εὐσεβέων- 257-24
νᾶμα-
καὶ γάλα=
ἐρχομένης= 185-5
ἔσχατον-
πᾶσι=
ἐξ οὗ- 185-11

αὐτοῖς=
γῆν ἐκάλυψε=
καίποτε- 285-16
ἀνεξεμβρίθοντα-
ἀνθρώπων=
ἀνελέει- 285-30
ἀσεβέων=
μήποτε= 285-35
πᾶν γένος-
δεῖ στέργειν-

EX SIBYLLA ERYTHRAEA,

εἷς θεὸς- 10-42
ἀνθ' ὅθεν=
θυραῖον-
καρποφόρον-
αὐτὸν ἐν- 10-50-
ὃς μόνος=
οὐ δύναται= 12-30
ἐκ μηρῶν-
οἱ δὲ θεὸν- 68-2
ζωὴν
εἰκοῦντες-
ἐπεὶ πλάνη- 72-4
ἔπειτα.
παντατρόφον- 119-25
κάτθετο-
αὐτὸν ἴδωκε- 119-27
ἔργα δ'- 282-21
ἀππότε= 252-28
καὶ δὴ=
ἥξει-
οὐ δὲ λύκοι= 257-12
χόρτον-
ἄρκτοι-
σαρκοβόροι-
σὺν βρεφέεσσί τε=
καὶ τότε δὴ= 277-18
καὶ γὰρ-
δώσουσι=
οἴνου-
καὶ σίτου-
ἄφθαρτος= 284-47
τοῖς τ'=
τοῖς δὲ-
φεῦγε- 284-52
μοιχείας=
ἰδίαν-
καὶ γὰρ-

INDEX LOCORVM APPELLATORVM EX GRAECIS SCRIPTORIBVS.

EX ANTISTHENE, 273-60.
EX ARCESILA, 80-20.
EX ARISTOTELE, 64-24, 60: 111-32, 225-44: 303-24.
EX ASCLEPIO, 70-52.
EX CHRISYPPO, 271-30.
EX DIDYMO 38-12.
EX EMPEDOCLE, 69-49.
EX EPICVRO, 263-42: 275-44: 276 18: 278-56.
EX EVEMERO, 17-49: 56: 20-21: 38-43.
EX EVRIPIDE 9-50
EX HRRMA TRISMEGISTO. 19-58: 59-7: 60-42: 64-60: 66-50: 59-50: 70-61: 19-44: 120-30 121-50: 148-251: 70 51: 223-57: 59: 239-60: 322-25.
EX HOMERO, 14-28: 148-3.
EX HYDASPE, 248-59: 251-5.
EX MVSAEO 36-3.
EX ORPHEO, 11-33.
EX PLATONE, 63-14 117-52: 103-43: 46: 104-4: 117-52, 209-17: 223-16: 225-41: 238-26: 255-23.
EX PLATONE *de Legibus*, 273-55
EX PLATONE *in Sympoſio*, 70-4
EX PLATONE *in Timæo*, 12-16: 273-46.
EX SIBYLLA, 22-51: 47-27: 59-8: 119-43: 169-53.
EX STRATONE, 268-46.
EX THEOPHILO, 38-56.
EX XENOPHONTE, 273-54.

INDEX IN LACTANTIVM LOCORVM RECITATORVM EX LATINIS SCRIPTORIBVS.

EX CICERONE,
Eſt uero- 29=4
Virtutes enim= 31-19
Aſt illa,propter- 31=33
Quod ſi materia=58-56
Ex tot generibus-86-18
Mihi autem- 92-39
Quotus quiſq;= 93=43
Profecto omnis= 95-6
Eſt philoſophia-107-22
Ariſtoteles 111,32
Etenim 165-59
Huic tu 265-59
Ne illa 176-27
Recte à Theoph=202-31
Vt quiſq; 202=54
Itaq; hæc 203=15
Nemo iuſtus 211-6
Spero Cæſar 213-48
Meminerit= 222-22
Itaq; talis- 222-25
Bene habet- 225-6
Vtrum melius- 228-1
Harũ ſniarũ- 238-56
Quoniã utraq;=238=57
Deus ſi talis eſt- 267-30
Nulla in terris 272-12
Nihil eſt 272-13
Ex nim quæro- 279=45

EX CICERONE in Academicis,
Quod ſi liceret= 221-9

EX CICERONE in Aratæo carmine,
Malebant- 158-42
Et Iouis 159-9

EX CICERONE in Catone maiore,
Stupra uero= 215-2

EX CICERONE in Conſolatione de morte filiæ,
Nec uero Deus- 8-34
Cum uero- 24-31
Sed neſcio- 92-53

Nec enim oibus- 101-2
Non naſci- 101-37
Cedo, en- 110=51
EX CICERONE in conſulatu,
Nam pater- 97=3
Ipſe ſuos-
Et capitolinis=
EX CICERONE in Hortenſio,
Q. n̄ philoſophi= 95-42
EX CICERONE de Legibus,
Nihil eſt- 8=33
Duros, & eos= 24=55
Hoc animal 66-13
Gratulamurq́;- 100-49
Sicut una 162-11
Quæro, ſi duo 167-31
Vult plane 176-8
Pietatem- 180-13
Eſt quidem= 195-53
Nec eſt dubiū- 201-6
Sed oīm-223=49:377-7
Hūc locū= 288-43
EX CIC. de Nat. Deorū,
Cœleſtem- 20-33
Suſcepit autem= 23=29
Hanc igitur= 48=42
Reſtat, ut= 48-46
Habes igitur= 52-4
Primum igitur= 56-34
Non enim= 148=38
Vtinā tā45=13, 273-38
EX CICER. in officiis,
Cuius ſtudiū- 90=56
Magnā eſſe- 111=57
Qui autem- 194-1
Sed nos- 194-22
Largitio- 200-42
Quid aūt eſt- 200-45
Nōnunq̄ tamē= 200-50
At uero ſiquis 212-21
EX CICER. de Repub.
Quæro, ſi duo= 167-31
EX Cicer in Tuſculan.
Fidenti animo- 241-24
EX CICER. in Verrē,
Seſe iā ne Deos- 47-35
EX CORNelio NEPOte,
Tantum abeſt- 93-52
EX ENNIO,
O Romule- 25-31
Qualem te-
Tu produxiſti-
O pater-
Si fas- 28=58
Mi ſoli=
Pellitur-
EX ENnio in ſacra hiſt.

Deinde Iupiter= 18-45
Deinde Panthum- 20-5
Exin Saturnus- 22-24
Initio Primus 22=12
Deinde Titan 22-46
EX GERMANICO
in Arateo carmine,
Nutrix eſſe= 35=58
Vbera Cretææ=
Sydere quæ-
Nondũ ueſanos=158-34
Nec conſanguineis-
EX HORATIO,
Olim truncus- 45-22
Cum faber-
Maluit=
Maxima=
Iuſtũ, et tenacẽ- 169-30
Non ciuium-
Non uultus=
Mente=
Integer uitæ=- 174=29
Non eget-
Nec uenenatis=
Fuſcæ pharetra-
Siue per ſyrteis-
Siue facturus-
Caucaſum-
Lambit-
Virtus eſt- 191-54
Stultitia caruiſſe-
EX IVVENALE,
Nullum numen=112-59
Te facimus=
EX LVCANO,
-Nunq̃'q; ſatis- 34-34
Semper enim-
Euoluam buſto- 34-41
Et tectum-
EX LVCILLIO,
Terricolas- 37-48
Inſtituêre-
Vt pueri-
Viuere-
Vera putant-
Vt nemo- 116-37
Nunc uero- 164=7
Totus item=
Iactare-
Vni ſe=
Verba dare-
Blandiri=
Inſidias facere-
Virtus Albine- 191-4
Queis inuerſamur=
Virtus eſt hominis-
Virtus ſcire-
Quæ bona=
Virtus quærendæ-
Virtus diuitijs-

Virtus,id dare-
Hoſtem eſſe-
Contra=
Hos magnificare= (50.
Cōmoda 191-15.193-
Deinde parentum
Homini 211=42

EX LVCRETIO,

Relligionum- 25-48
Tantum= 34=9
Quæ peperit-
O` ſtultas- 36=47
Quàm libet-
Degitur-
Et faciunt- 44=7
Depreſſosq;
Nec pietas 44-13
Verter=
Nec procumbere=
Ante deûm-
Spargere-
Creſcebant- 65-12
Nemo Cur- 91-43
Nam, ſi-
Dicendum eſt=
-Non'ne decebat- 91-51
Hunc hominem=
Deniq; natura-
Nuper-
Nunc ego=
-Tum fulmina-
Ipſe ſuas- 96-50
Sæuiat-
Præterit-
Qui genus=
Reſtinxit
Deniq;-198-36.309=33
Omnibus ille-
Dicere- 229-13
Præclaram-
Deſipere eſt-
Gratia-
Vt noſtra 229-17
Cedit enim- 242=60
In terram=
Id rurſus-
Quòd ſi im= 244=36
Non tam=
Sed magis-
Gauderet-
Veridicis- 260=29
Et ſenem-
Expoſuit'q;-
Quid foret-
Qua poſſemus-
Omnis enim- 267-19
Immortali-
Semota-
Iam priuata=
Ipſa ſuis-

Nec bene=
Nam ſi= 269-57
Omne genus-
Nil igitur- 269=60
Semine-
Aëris-
EX MINVTIO Felice,
Saturnum= 19-31
EX OVIdio in Faſtis,
Nec tu- 20=41
Nataq;de-
Iure igitur-
Nec capit-
Placat equo= 35=23
Ne detur-
Cauſa ratis 21-39
Ante per-
At bona= 21=44
Hoſpitis-
Donec in hæc= 21=44
Triſtia-
Illum ſtramineo=
Herculis=
Tum quoq;=
Mittere
Ardua 36=8
Tutus-
Pars Clypeos=
Hoc Curetes-
Res latuit-
Aera Deæ-
Cymbala-
Tibia=
EX OVIDio in Metam=
Plebs habitat 26-27
Cælicolæ
Pronaq; 41,5
Os homini
Iuſſit,& erectos-
Iuſſit et extendi 48,13
Fronde tegi
Ille opifex 48,17
Sanctus his 60,18
Deerat adhuc
Natus homo eſt
Quippe ubi 62,24
Concipiunt
Cumq; ſit
Res creat
Flumina iam 158,55
-Sed ſcilicet 282,45
Expectanda dies
Ante obitum
Eſſe quoq; 285,19
Quo mare-
Ardeat
EX OVIDIO in Phænomenis,
Tot numero 49,60
Impoſuit cælo

Clara pruinoſæ

EX PERSIO,

O curas hominum 42,
44.

O curuæ

Compoſitū ius 46,8

Mentis

Poſtquam ſapere 95,52

Cum pipere-

Quatu 186-53

Emeris-

EX PLAVTO,

Sua ſibi= 168=1

Male meretur= 200-36

Nam & illud=

Et illi-

EX PROPERTIO,

Curia 54-33

Pellitos

Bucina

Centum illi

EX QVINTILIANO,

Iſtud ſi Deus 34=22

Nam quæ 160-57

Homo 220,16

EX SALVSTIO,

Quia principes 36,18

Sed omnis noſtra 67,27

Sed profecto fortuna 112
16.

EX SENECA,

Non hus pueri 46,19

Ergo Deum 57,26

Philoſophia 92,2

Faciet ſapiens 94,7

Omnia, quæ 94,12

Nondū ſunt 95,49

Summa uirtus 169,48

Vultis ne nos 223,22

EX SENECA,
in Exhortationibus,

Hic cum prima 8,47

Nos aliunde 12,10

Pleriq; philoſoph. 93,53

Magnum neſcio 221,53

Quid agis? 222,15

EX SENECA
de immatura morte,

Non intelligis 8,42

Vna res 88,40

EX SEN. de Ira

Ira eſt 280,6

EX SENECA
in Moralibus,

Quid eſt ergo 26,14

Simulachra deorum 42,
25.

Hic eſt ille 211,9

EX TERENTIO,

Prius diſce 100,15

Veritas

Veritas= 165-54

EX VARRONE,

Anima eſt- 38=10

EX VIRGILIO in AEneide,

Principio- 7-37

Lucentem'q;-

Spiritus intus 7-39,228 29,273-13.

Mens agitat=

-Cum ſemiuiro 14-42

Is genus 21=52

Compoſuit

Maluit

Aureaq;

Secula

Vna ſuperſtitio 15-56

-Aurea condet 22=9

Secula

Saturno

Nunc pateras

Anchiſen genitorem

Poſcamus uentos

Vrbe uelit

Turbatis 27-58

=Secretis

Sedibus

Solus

Exigeret

Iuuentas 29=56

Capitolij 32-59

Iunonis iniquæ 72-33

Progeni m 72-37

Audierat-

=Vatum prædicta 72=58

Terribili

-Neq; enim 87-51

Vana ſuperſtitio 149-33

Arma Iouis 159-2

-Belli rabies 159-22

=Quo iuſtior 164-37

Nec pietate

Vinxerat & 164=40

Inferias

=Sulmone 164-48

Quattuor

Viuentes

Captiuóq;

=Equidem 164=53

-Bonus Aeneas 164=60

=Et ſpes

-Furijs accenſus 165-2

Funditur 166-11

-Crudelis

Luctus

-At leua 186-58

Exercet pœnas

Sed reuocare 221-43

Quin & 235-9

Non tamen

Corporeæ=
Mulcæ diu-
Ergo exercentur
Supplicia-
Par leuibus- 253=16
Sit mihi fas= 254=17
Has omnes- 254-35
Letheum-
Saliat-
Rurſus-
O pater= 255=17
Sublimeis an-
Corpora?-
=Ingentē formicæ-266=
49-
-Hyemis memores-
-Vocemq́; 297-45
EX VIRGILIO
in Bucolicis
Cedet &= 256-57
Mutabit=
Non raſtros-
Robuſtus-
Molli pau=
Incultisq́;-
Et duræ-
Nec raſtros-
Ipſe ſed=
Muricæ-
Sponte ſua-
Ipſæ lacte-
Vltra-
EX VIRGILIO
in Georgicis,
Tum pater- 8=11
Amens hanc-
-Folijs natos,&= 12-52
Ore legit=
Et cuſtos- 45-37
Helleſpontiaci-
Terrea proge- 64=21
Tantus amor= 83-27
Et quis cuiq;- 83-29
Curuatæ 111-38
Nec reſponſa= 147=9
Nec ſignare- 158-14
Fas erat-
Ille malū uirus= 159=15
Prædariq; lupos
Inſurias- 226-19
Nocte leues- 275-7
Tondentur-
Et quidam-
Peruigilat-

INDEX LOCORVM APPELLATORVM EX LATINIS SCRIPTORIBVS.

EX C. BASSO, 37-32.

EX CICERONE, 9-4,14=12,13-18,15 11, 18-26,31-4,43-20,92=19,94-49,96=59, 111=52, 53:136-13, 160-26, 200-9, 239-43, 241-2,255=43, 263=58, 266=25.

EX CICERONE *in Conſolatione*, 24-22,100-40,110-46.

EX CICERONE *de Diuinatione*, 246-20.

EX CICERONE *in Hortenſio*, 11-19, 95=28,187=5.

EX CICERONE *in Legibus*, 201-5.

EX CICERONE *de Natura deorum*, 9-12,26=60,61=52,27=6,59-59,64-13, 173 49,188-45.

EX CICERONE *de officijs*, 92=40,197 12,191=27.

EX CICERONE *de Rep.* 170=21,173 12,288=37.

EX CICERONE *in Verrem*, 47-13.

EX CLODIO *Sex.* 37=38

EX ENNIO *in Sacra hiſtoria*, 20-18,21-20,22-11 27-35,38=21.

EX FENESTELLA, 10=33.

EX FESTO RVFO *in Phæmomenis*, 35-8.

EX FESTO SATYRO, 34=4

EX GERMANICO 20=14.

EX LIVIO,
30-18.
EX LVCILLIO,
70-10.
EX LVCRETIO,
149-22,242-36,243
20,55:298=16.
EX OVIDIO *in*
Faſtis 30-43,34-56.
EX PERSIO,
46-3.
EX PETRARCHA,
15=16.
EX SALVSTIO,
36=16,213=12.
EX SENECA,
11=24,106-13,108-
15,248-11-24,106-
13,108=15,248=28.
EX SISENNIO,
217-10.
EX TARQVITIO,
14-8.
EX TERENTIO,
260-11.
EX VARRONE,
9=39,10-39,27=21,
33-35,37-34,68-15
294-8,297=30,300=
10,303=24,305-16.
EX VERRIO,
30-31.
EX VIRGILIO,
112-16,186-30.

INDEX NOMINVM, ET RERVM.

Abortus 308=25
Academia 80-18
Academiæ Arceſilas conditor 78-53
Academici non credunt 81=39.
Academicorū ignorantia 79-57,80-60.
Academicorum incertæ 8-6.
Academici liberi 56=51
Academia philoſophiæ iugulatrix 231-58
Academici, & Socrates 77-35
Accius Nauius 53=14, 71-52
Accuſare 215-56
Aceſta urbs 38=38
Aceſtes 38-40
Achilles 39-3
Acies 299-20
Adam 235=16,28
Adulatio 317=6
Adulter 220-30,318 16.
Adulteria 220=12
Adulterium Martis,et Veneris 14-21
Adulterium contra naturam 15-5
Aëris amplitudo 7-7
Aër conceptus ore,deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde,diffuſus in corpus anima eſt. 308=10
Aër,de quo Deus ortus. 7-5.
Aëris receptaculū 301-49.
Aër uerberatus uox 305 48.
Aeacus 254-30
Aegeum mare 19=51
Aeger delirans 98-12, 268-57.
Aegyptus 9=9
Aegyptus aër 69-11
Aegyptiorū anni 68=17
Aegyptiorum Dij & ritus. 32-5,69=15,

103=27,122-51,180 46.
Aegyptus, & Io bos 16 44.
Aegyptus, & Iſis 23=46;34-28.
Aegyptia Iudaeorum ſeruitus, & liberatio 122 30,247-28.
Aegyptus, & res frumentaria 147-23
Aegyptiorum regnum 248-22.
Aeneas 23-59,27-32,38:164,37=48.
Aeolicum genus ſermonis 99=44.
Aether 20=10
Aether Deus ſummus 8-9
Aeſculapius 23=32,46 35,71-60.
Aeſculapius in cælo 24 57.
Aeſculapius Epidauri 53-13.
Aeſculapio Gallus imolandus 103=31
Aeſculapij lucus 53-26
Aeſculapius medicus 27 59.
Aeſculapius Meſſenius 14-11.
Aeſculapij mors 14=8
Aeſculapij ortus 14,4,10
Aeſtas 61-36,65-19
Aeternum 229-34,242 28,31,307-49.
Aeternitas 21-8
Aetna 34-53,99.32
Affectus 5-50,204-30, 206-40,55,207-26, 35,39:209=30,214-7,33:314-55,315-11.
Affectus tres, ut furiæ 314-38.
Affectuum humanitas 210-36.
Affectuum loci 207-10 305-36.
Affectuum ratio 264-19,281-31.
Affectuũ uſus 208=27
Africanus Ennij 28-57 29-1.
Agamemnon 39-2
Agathocles 34=5
Ageſilaus Pluto 17-30
Aglaoſthenes 20-14
Aiax 39-4

Albunea Sibylla 10-27
Alcibiades 102-24
Alcmena 13-18
Alexander 53=3
Alexandri ætas 129-13
Amazon 13-29
Amalech 134-35
Amalthea Sibylla 9-60
Ambitioſi 201=34
Ambraciothes Cleombrotus 94-54
Amphion 24-38.
Amphitryo 14-58
Anacharſis 108-21
Anaximenes 8-9
Anchiſes 24-1,27=32
Ancyra 10-16
Angeli ſpiritus
Angelorũ metus 253-22
Anniceris 108-14
Anima 62-34,66-42 67,31:242,40:243, 41:244,11,277,31.
Anima, & animus 308, 35,42.
Animus 41,20,87,54, 11,4:18,153:185,58 231,14.
Anima aer 308,10
Animi bona 281,60
Animi bona, & corporis. 233-36.
Animæ et Dei ſimilitudo 308-7.
Anima à Deo 309-40
Anima harmonia 245-43,307-20.
Animus humãus ſolus uirtutis capax 241=6
Anima ignis 67,31 307,31.
Anima immortalis 98: 31,41,99:13,100:56 237:57, 240: 3,21, 241:60,243,28,244: 59, 282:5,319:59, 320,55,321:4.
Aĩ immobilitas 210:46
Anima incolumi mens extincta 308:46
Anima & lumen 308:1
Animas à Magis uideri. 245:38.
Aĩarũ migratio 244,55
Anima mortalis 197:44 237:59.
Animam morte ſopiri 308:47
Animi officium 44,2
Animi opera 241:60, 242:6.
Animæ ortus 67,19,99:

21,27.
Anima patibilis 252=48 225=26.
Animæ periculum 222-42.
Animum quietem non ca pere 279-9
Animus rector 272=4
Animarum reſurrectio 246=43:255,10:258,47.
Anima ſanguis 307,51
Animæ non ſolutio,ſed ſeparatio 244,49:53,245,6,35.
Animum ſomno ſopiri 308,47.
Anima uentus 307,52
Animalium bruturũ munimenta 231,22,289,12.
Animalium brutorum ortus 12,51,65,9,13,60,69,52.
Animaliũ brutorum ſenſus 214,52
Animalium brutorũ uſus 275,22.
Anio fluuius 18,18
Annales Piſonis 9,54
Annales ſamiorũ 9,59
Annibal 72,33.
Annis mille poſt cõe iudicium quid accidet 256,9,14,21.
Annorum nomina 190 43.
Antichriſtus.252,4,322 38.
Antipodes 106,19,37,59.
Antiſthenes 8,7
Antonius M.17,35,92,22.
Antonius M.Cos. 25,23
Anton. M.ſcœleratus Deũ Iulium Cæſarem appellat 25,21
Apes 86,6,266,50
Apes ad os Iouis pueri 38,18.
Apis bouis caput 122,54
Apollo 24,6
Apollo Aeſculapÿ pater 14,13.
Apollo deus maiorum gẽtium 25,9
Apollo Dei miniſter 11,9,43,46.
Apollo Delphicus 25,50

Apollo

Apollo flagitioſus 14-5
Apollo harmonia mũdi 11-47.
Apollo homo 11-32
Apollo Mileſius 127-12
Apollo Smyntheus 11-47
Apollinis nates 147-56
Apollodorus Erythræus 5-55:184-37.
Apollonius 156-7
Apollonius, quaſi Hercules 153-34.
Apoſtatæ 150=55:151-1, 21, 55.
Appius 213=12
Appius Claudius Cæcus 53-17.
Apuleius 156-8
Aqua Deus 50-11
Aqua, & igni exulibus interdici 62-38
Aquæ interitus 225-49
Aqua, ex qua ortæ, & formata omnia 7=59
Aqua pecudum 50-13:62-52.
Aquæ rores 170=18
Aqua ſtagnans 210-41
Aquæ uitreus orbis plenus 270-12.
Aquæ uitia 322=17
Aquæ uſus 50-13
Aquila in auſpiciũ 20-17
Aquila in capite Iouis 20=19.
Aqla Ganymedis 16-38
Aquila regnum portendit 20-19.
Arabia 68=54
Arabia Chanaam 68-54
Aratus 20=14
Arceſilas 78-55:80-9
Archimedes 49-12
Architectus 295-11
Architas Tarẽtinus 281-7
Areopagitæ 156-5
Argi mors 9-9
Argonautæ 6-58:13-56:38-9
Argumenta certorum, & incertorum 264=53
Argumentationum conſecutiones 26-22, 30, 38
Argumentum retrouerſum 26-30.
Argus 9-9
Ariadna 14-44
Ariſtides 101-13
Ariſtippus 81-22:94-16
Ariſto Chius 284-36

Ariſtophanes 155-39
Ariſtoteles 81-30:155-43:170-24:272-38.
Ariſtoteles cum peripateticis 274-2
Ariſtoteles ſecum ipſe diſſidet 8-23
Arma 293-59
Artes 79-19:83-15
Artorius medicus 54-55, 55-39.
Aſcenſus IESV in cœlum 139-43
Aſclepiades 231-39
Aſclepius 223-60
Aſellus humana uoce 35-12.
Aſelli mors 35-15
Aſellus priapo uictima 34-56.
Aſelli ſtellæ 35-10
Aſia 11-3
Aſiæ imperium 248-14:249-14,322-6.
Aſſumptiones 50-31
Aßyriorum, & Babyloniorum Belus Deus 38-58.
Aßyriorū regnū 148-23
Aſtra 309-59
Aſtra animalia 49-47
Aſtra Dij 48-50,50-3.
Aſtrorum motus 49-7,15,106-38.
Aſtra ſi ſtarent 49-8
Aſtrorum uſus 275-11
Aſtrologia 70-60,107-53.
Aſylum Romuli 51-27
Atabyrius Iupiter 38-29
Athenienſes 102-17
Athenienſem eſſe 101-52
Athenienſes Martem abſoluunt 14-20
Athenienſis Minerua 23-48.
Atlas 19-44
Atomorum ſemina 97-36 268-52,269-3,13-21, 40,51,270-30.
Atticus T. 25-6,31-7
Auaritia 314,42:315,17
Auentinus mons 19-52
Auguria 53-13
Augur Accius 53-25
Auguſti caſtra capta 54-25.
Auguſti medicus 54-55, 55-19.
Aulatia 20-22
Aures 295-28,297-32,

43,47.
Aures plus q̃ oculi 85-4
Aureum annulum Iouis Olympij 46-31
Aurea barba Aeſculapij 46-35.
Aureum caput bouis 122-53.
Aurea columna 17-45
Aureus imber 16-35
Aureum ſeculum 19-12, 126-23, 161-26, 158-26, 227-18.
Auſes Ieſus Naue 135-44.
Auſpicia 53-12
Autolycus 38-57
Autumnus 61-37
B
Babylonia 10-29
Babyloniorum, & Aſſyriorum Belus Deus 58-58
Babylonius rex 118-44
Babyloniæ ſeruitus Iudæorum 118-45, 173-11
Baptiſmus 232-51
C. Baſſus 27-32
Beatus 234-26
Beati, & miſeri 141, 49, 54.
Bebius Cos. 37-12
Bellicæ rei præcepta in officijs 194-18
Bellona uirtus 34-18
Bellum ciuile Brutianum 54-22.
Bella pro feminis 104-26
Bellum Iouis cum Titanibus 14-54, 20-15, 22-60.
Bellum latinum 52-22
Bellum macedonicum 53-25.
Bellum punicum 248-37
Bellum Troianum 118-37, 121-29.
Belus 38-58
Beli ætas 128-60
Beneficentia 286-55
Bithynia 154-18
Bona Dea 37-37, 102-42
Bonæ Deæ mors 37-42
Boni & mali ratio 207-25, 235-15, 45.
Bos Io 16-42
Boues Herculi immolari 35-58.
Brachia 300-49
Brutus 248-46
Butes 37-33

Cabyrus 23-46
Cæca Dea 92-42
Cadmus 24-38
C. Cæſar 100=8
L. Cæſar 25-26
Cæſar Auguſtus 54-21
C. Cæſar pōtifex Maximus 9-33
Cæſares conſecrati 23=37
Callidus 175-43
Calliphon 81=23
Calor 62-5
Calor uitalis 66-56
Canina facundia Ciceronis 213=12.
Canino lacte nutritus Aeſculapius 14=10
Capella Amaltheæ 35=56
Capitoliū 19-7,31=9
Capitolium conflagraſſe 96-55
Capitolium refectum 10-34:284=43
Capitoliū, in quo ſacra fierēt Albuneæ Sibyllæ 10=20.
Capitoliū à Tarquinio conditum 32-55
Caput 293-41:294-6:299-30.
Caput, & membra 196-55:197=5,11
Carneades Academicus 170-5, & eius quæſtiones 172=35
Carthago 248-38
Caro 66-55:143=41
Carthagniēſium ſacrificia 34-4.
Caſſius 21=49
Caſſius Iupiter 38-32
Caſtor 14-22:23-32
Caſtor in cælo 24-56
Caſtoris mors, & Pollucis. 14-26:18-28
Caſtor, & Pollux 53-22
Catilina 101=14
Cato 101-4
M. Cato 194-33
M. Cato Vticenſis 39-50 100=11.
Catonis Vticēſis mors 99-34.
Q. Catulus 284-44
Cauſa adulterij 220-11
Cauſa animātium mūdus, & hominis animantes. 230=60:231=4
Caucaſus 63-35:166=7.
Cauſa certaminum 88=10

Cauſa dæmonum colendorum 72-19
Cauſa Deorum appellandorum 28-15
Cauſa erroris de tam multis Dijs 6-10
Cauſa Dei contemnendi 40-50.
Cauſa IESV aduentus. 123-57: 125-25, 38: 126-29: 143-21
Cauſa incommodorũ chriſtianorum 182-46: 183-15: 26-50
Cauſa, cur Iudæi non intelligerent 128-11
Cauſa mentiendi 6-28
Cauſa rationis dandæ homini 231-31
Cauſa ſexuũ duorũ 25-55
Cauſa ſyderum creandorũ 49-50
Cauſa ſua 96-20: 98-56
Cauſa uictus 26-31
Cautio 207-46
Cebes 108-11
Cecropides uirgines 27-55
Cenſor Appius Claudius 53-47
Cenſor Fuluius 53-50
Cerebrum 306-26
Ceres Catinenſis 47-20
Ceres Dea 29-22
Ceres Dea infelix 27-13
Ceres Eleuſina 34-49
Ceres Ennenſis 47-20
Ceres Mileſia 54-1: 71-57.
Certamen anceps 213-27.
Certorũ, & incertorũ argumenta 264-53
Ceruix 300-48
Chaldæi 246-18
Cham 68-49
Chanaam Arabia 68-55
Chaos 7-24: 56-25
Chartilago 294-23
Chiron 14-10
Chloris Nympha 30-43
Chreſtus 120-10
CHRISTVS 110-6: 125 60, 126, 7: 132, 34: 140 35: 155, 55: 251, 54.
CHRISTVS δημιουργὸς τοῦ θεοῦ 119-44
CHRISTVS σύμβουλος τοῦ θεοῦ 119-45
CHRISTVS uerus IESVS. 134-40
CHRiſtianorum ſupplicia

167-25,169-2,109-25,235-60.
Chryſippus 8-14,9-52, 255-41.
Chryſippi mors 99-31
Cibus ignis, & animæ 67-36
Cicero 15-10:92=6,25:75-15:92=2:100-11 200-40,49,57. 203-6,213-11,16,22:288 36:311-4.
Cicero Academicus 3-41, 92-30.
Ciceronis ætas 131-48
Cicero Augur 24-15
Ciceronis caput 213-22
Ciceronis facũdia 113-12
Ciceronis mors 48=1:213 17,22.
Cicerõis peroratio 284-16
Cicero perfectus non modo orator, ſed etiam philoſophus 24-10
Cicero Platonis imitator 8=29,24-22.
Circæ Mariaca 34-47
Circunciſio 134-37,54
Claudia 53=34,71-55
Cleanthes 7-9
Cleanthis mors 29=31
Cleombroti mors 99-55, 100=1.
Cloacana Dea 30=53
Clodius P. 15=11
Clodius Sex. 37-38
Codri mors 89-19
Cogitatio 210=45
Cœlum 7=14:61-3:77-23:106-41:107-13:308-15.
Cœlum Deum eſſe 7-15
Cœlum elementum mundi 7-16:20=29.
Cœli filius Saturn. 19-33
Cœli filij 19=35
Cœl. genitalia 20-32
Cœlũ Ioui obtigiſſe 17=25
Cœli mors 20=21
Cœlum mortuis apertum 25-18.
Cœlum ſpectare 109-58
Coi 53=55
Collum 300-47
Colophonis Apollo 11-2
Comelæ 322-20
Concordia 193-51
Confeſſio, et pnia 151-35
Cos. Antonius 25-23
Cos. Bebius 37-11

Cos. Cornelius 57-12
Cos. Dolobella 25-27
Coss. Romani 123-4
Conſtantia 206,22: 210 49: 211,4.
Conſtantinus Imperator 259-11,20,35,43.
Continentia 220-47,53
Contrariorũ ratio 55-32
Conuitia in Herculem 35-30,51,60.
Coprianus Cyprianus 153-4.
Cor 299-55,303-30, 305-21.
Coritus 39-6
Cornelius Cos. 37-11
Corona 145-29
Corona ex panibus aſello 35-5.
Corpus 41-19: 62-4,66-43: 76-34, 87-54, 59: 181-48: 185-59, 231-14: 233-3: 235-6: 249-39: 277-31
Corporis bona 234-4
Corpus mẽbra 299: 297-7
Corporis opera 241-60: 242-2,10.
Corpus ad ſentiendũ 235-42.
Corpus unum ex duobus 219-18.
Corybãtes 21-33: 36-11
Cos Accij Nauij 53-20, 71-52.
Coſtæ 293-60.
C. Cotta põtifex 9-4: 52-5
Craſſus 205-56
Crete 18-51
Cretenſis Iupiter 35-54
Critias 102-24
Craſus 205-55
Crux IESV CHRISTI 146-1,19,146-58,156-57.
Crucis Chriſtianæ ſignum 146-59,147-6,12.
Crura 304-50
Cubiti 300-51
Cumæa Sibylla 9-53
Cumana Sibylla 9-60
Cumina Dea 32-43
Cupiditates 13-28,192-1,7: 209-40: 214-10, 15,36.
Cupiditates animi, & corporis 242-13,15,23
Cupiditas generandi in homine 218-29.

Cupido 15-16,19:27=32
Curetes 18,52:36-18,24
C.Curio Cos.10-34:284=43.
Curtij mors 89-19
Cynici 94-36
Cynoſuræ 14=12
Cyprianus 153-51:157-48.
Cypri Salamin 33=11
Cyrenaica 81=24:82-18
Cyrenæus Theodorus 268-341
Cyrus 10-15:118-47:123-22
Cyri ætas 10-15:118-47.
Cytheron mons 30-3
Cypriæ mulieres 27-35

D

Dæmones 18-60
Dæmones Dei flagello domantur 11-54
Dæmones per terrã,& mare 11-53
Dæmonũ genera duo 69-47
Danaë 16=31
Dardanus 39-6
Darij ætas 118-52:119-13.
Dauid 121-26:125=59
Dauidis ætas 137-45
Decemuirorum 322-4
Deciorum duorũ mors 89-20.
Decretum ſenatus de imperio M. Antonij 17-34
Delphorum Apollo 23-50
Delphi ab Apolline relicti 11-3.
Delphica Sibylla 9=51
Delphis 9=42
Demetrianus 64=6:156-14,287-41
Democritus 99=35,111-5
Demophile Sibylla 10-1
Demoſthenes 155=26
Dentes 300-26
Dentes ad loquẽdũ 300-9
Deucalion 63=46
Deus ex aëre imenſo 7=5
Dij Aegyptiorum 32-50
Deorum æqualis Orpheus 6=57.
Deus æternus 4-50,57=

54,239=31
Deus Aether 8=9.
Dei affectus 278-9,41
Deus alius alio tẽpore 15=37.
Deus animus 8-3.
Deus animas uirtute inſpirat 16=21
Deus ante omnia 6-60
Deus apparens 7-2
Deus Aqua 50-12.
Dij auro,ebore,gẽmis exornati 45-55
Deus beatus 57-54,88=51.
Deorum bella apud Homerum 51-31
Deus Belus 38-58
Dei beneficentia 278-24
Dei bonum ſummũ 89-40
Deus bonorũ fons 192-31
Dea Caca 32=32
Deus caput uirtutis, & doctrinæ 197-15
Dea Cloacina 30=54
Deus cœlatũ eẽ uoluit 60-21.
Dij cœleſtia omnia 48=40
Deus cœli fabricator 10-46.
Dei cognatio 266-19
Deus ex coitu maris,& fœminæ eſſe non poteſt 12-27,31.
Deos coli, alios, ut proſint, alios,ne obſint 31-25
Deos concipere nõ poſſe 25 57.
Dei in conſpectu 41-45, 267=53,287-7,318-29.
Deorum connubia 17-16
Deus quibus conſtet,quæq; in eo ſint 10=51
Deo conuenire 19-15
Deus corpore carens 239=31.
Dei cultus 185-19:186 6,198-4, 232=7, 233=49:234-20:236-7,13: 244- 21:267-2: 277-12,286-8,311-35:313-12,21.
Dea Cunina 32-43
Deos Diagoras excludit 3=45.
Dei dies magnus 146=46
Deus diſertus 217-34

Dÿ diuini 15=50

Dei domicilium mundus 313-8.

Deus dominus 118-13, 177-3.

Dea donum dignum 223-34,41.

Dÿ duces curant 72=30

Dÿ duodecim 11-33

Dea Egeria 36-57

Dÿ Elementa 51-5

Deus Eſus 33=17

Deus falſus, & Dei filius 250=29.

Deæ feminæ 17=6,25-52

Deus filius 149,39,45

Deus per filiũ colitur 150 32.

Deus fuiſſe non poteſt 20-25.

Deus fulminari non poteſt 30-2

Dea florum præſes 30-39

Dei forma 273-54,281-48.

Dea Fornax 32-37

Dea Fortuna 110=35:111 50

Deorum generatio Heſiodi 7-21.

Dei gratia 262-60,263-2,9,16:264-39,48, 277=42,278-23.

Deus Hermes Triſmegiſtus 245-19.

Deos, homines fuiſſe 23=27 186=43, 273-22

Dei homo ſimulachri 41-12.

Deus & homo quid differant 1-32

Dÿ honor, & Virtus 31=1

Deorum res ad humanarũ ſimilitudinem 26-53.

Deum humanis rebus non indigere 185=38,313=1,8.

Deus in igne habitat 11-8

Dea Iſis 10 16-45.

Deus imbecillis nõ eſt 26-41.

Deus immortalis 4=50: 12-38,227-41.

Deus impaſſibilis 6-7,57 54.

Deus immutabilis 57-54

Deus incorruptibilis 4-50 6-7, 57=54,227-41.

Deus inuiſibilis 239-6,31
Dei ira 73-2,258-19, 261-37,26-11,263-22,48,59,277-42, 278-32,279-20,283 57,284-11,286-4.
Deus Iudex 2-37,212-7,222-32.
Dei iudiciū 226-59:239-4, 245-33, 246-13, 254-1, 256-1, 257-48,59:260-48, 282-49,312-56,322-60.
Deus Iulius Cæſar 25-20
Dei iniuſſu nihil angeli 11-27.
Dei Lacedæmonij 22-13
Dij, qui laudabantur, dicti 16-28,23-11
Dei lex 195-49,219-41 223-7,10,33,316-58.
Dijs Lucianus non peperat, neq; hoibus 12-46
Deos ludibrio nominibus haberi 32-36
Deus lumen 261-60
Dij maiorum gentiū Apollo, Iupiter, Neptunus, Vulcanus, Mars Mercurius 24-11
Deorum mater Dea infelix 27-17.
Deorum matris ſacrificia 34-15.
Dea Mens 31-2
Deus, mens 7-35,59:8-6 37.
Deus, mens mundi 228-20.
Deus mente concipi non poteſt, neque uerbis enarrari 12-15
Dei metus 209-35
Dij minores, ſi ſint plures 4-46.
Deus, mundus 50-19
Deus mundi fabricator, & rector noſter 7-46,12-14.
Dij miniſtri 8-51,11-9, 26-40.
Dei miniſter Apollo 11-42,46,49.
Dea Muta 32-38
Deus Mutinus 32-46
Deus naſcendi cauſa, & principium 8-2
Deus Natura 57-26,29: 59-53.

Deus, Natura excellẽs 267-26.
Deus, Natura ſapiẽs 272-50.
Deus naturalis uis diuina ratione prædita 8-14
Deus, lex diuina 8-15
Deus, neceſſitas diuina 8-15.
Dei neceſſitas non natura 277-51.
Deorũ neceſſitas nulla, ſed libertas 49-3
Dei nomen 9-23, 11-8, 18-14, 57-22.
Deus, nomen Dei propriũ 9-30.
Deo nomẽ hominis 18-12
Deus nomen poteſtatis ſummæ 6-6.
Deos non eſſe 3-46
Deos non eſſe illos: q ne probi quidem homines fuerint 30-12
Dei notitia 166-26: 167-12, 282-60, 283-25, 29: 220-60.
Deorum nouorum ortus 25-60.
Dei obliuio 40-14, 29.
Dij pallor, et pauor 30-53
Dij pares niſi ſint, neq; dij ſint 6-4.
Deos partitos officia 4-54
Deus pater 2-37, 9-21, 18-36, 118-13, 177-3
Deus patrẽ non habet, neq; matrem 11-13
Deus pfectus 4-42, 227-42.
Dei placatio 165-50
Deorum plena omnia innumerabilium 26-11
Dij populares multi 8-7
Dei poteſtas 57-8, 59-28 276-31, 230-21, 173-1
Dei placatio 18-30
Deus primogenitus 6-59, 7-18.
Deus principalis 19-22
Dij ſint, nec ne Protagoras dubitauit 3-45
Dei prouidentia 230-21, 268-17-30.
Dei quies 279-4, 14
Deus Quirinus 25-21
Dei recordatio 40-37, 43
Dij, qui reges olim fuere 22-58.
Deorũ religiões uanæ 73-

14.
Deo repugnari non poſſe 55-45.
Deus Romulus 25-39
Dei ſacerdotes 116-16
Dei ſacrificia 222=56, 223=1,33,42:312-59, 313-6,21:317-38
Deus per ſe 11-7,12-7
Dei ſermo 76-8
Deo ſeruire 85=30
Deorũ ſexus 26-21,120 47.
Deus ſibi uni notus ſatis 12 23.
Dij ſiculorum 47-35
Dei ſimilitudo 13-23, 205-44,220-37,239-42:265-8,282=4,210-38.
Deorũ ſimulachra 17-17
Dij Sol, Luna, et ſidera 47 52,50,3
Deus ſpiritus 7-35
Deo ſubiecta omnia 7=30
Deus ſubiectus nulli rei 6-8.
Deo ſuccedi 12-40,46
Deus ſummus 9=20:10, 45:73,1
Dij σωοὶ 9=43
Dei templum 224=26
Deus Terminus, & eius ſacrificia 32-53:33,6
Deus terra 50=8
Deus teſtis 221,32
Deorum teſtimonia falſorũ de uero 10-60
Deus Teutates 33-17
Deus Theuth Aegyptiorũ, & Saitarum 9-14
Dij cccLxv, 11-33
Deus ueniam dat 197-11 282,35.
Deus uerbum 224-8
Deus ueri doctor 237-25
Dei uiæ 129-49
Dei uirtus 60-7:230,21
Dei ultio 180,39
Deus unus 4,17,20,52, 16,12,,8,26,30,9,20, 26,10, 31,41, 50,54, 47,12.
Deus unus, ſed is Iupiter nominetur 18,20
Deus unus rector eximius 5,60.
Deus unus gratias agẽtiũ, iurantiũ, optantiũ 40,25
Dei uocem Sibylla perfert

ad homines 10-53
Dei *uolũtas, & lex* 179-19.
Dij, *quæ uſui à* Deo *creata ſunt* 8-58
Dextra *maſculina* 303-16,23.
Dia 14-42
Diabolus *criminator* 35-4 67-47,69-31,50:288-11,310-5.
Diagoras 3-45:268-32
Diana 33-15
Dicæarchus, Democritus, Epicurus 238-51
Dicta Dionysij *tyranni* 46,32=35,41.
Dies 61-45
Dies, *quo* CHRISTVS *paſſus eſt* 123-16
Dies, *quo creatus* Conſtantinus 2-35.
Dies, *quo* Iſis *nauigatur, in faſtis* 16-48
Dies *quo indicabitur mundus* 184-8
Dies, Laurentaliorũ 30=17
Die *quadrageſimo corpus cõſumatur i utero* 33-32
Dieſpiter, *uel* Orcus Pluto 22-41.
Digitorum *ritus, & religio* 179=30.
Diluuium 63-39,64-50
Dinomachus 81-23
Diodorus 21=49,81-25
Diogenes 148-31,59
Dionyſius Siciliæ *tyrannus* 46=28
Diſſentire 163=10
Diues *apud* Deũ 104=52
Diuiſio, *& interitus* 4-49
Diuitiæ 87=13, 153=28, 179-43.
Diuortium 318-21
Dolobella Coſ. 25-27
Dolor 207-48
Donatus 260=35
Dominari 6-6
Domitianus 156-14
Domitius 167-7
Dux 188=35,45

E

Ebur 223-16
Eccleſia *catholica* 151=34
Edictum Iouis 21=23,21 23.
Egeria Dea 36-37

Elementa 19-10,26=50, 62-28,66-49, 58:79-52.
Elementum cœlum 20=29
Elementum cœleſte Ignis 240-8,13.
Elementa Dij 51-5
Elemēta repugnantia 235 4,240=9,277-25.
Eleuſina Ceres 34-50
Eloquentia 153=34,310-57.
Elyſij campi 188-56
Empedocles 66=45,111=7.
Empedoclis mors 99-31
Enna 47-23
Ennius 28-2,273-31
Epicurus 59=16:65-2, 81=21, 96-9, 98-35, 99=3,107-41,153-43 165=21.
Epicuri uanitas 271=18
Epicurus ueridicus 225-55.
Epicurus non uerſutus 264-7.
Epicurei 59=58,222-3
Epidaurus 14=12,53-13
Epigrāma in Iouem 18-56.
Equi Caſtoris, & Pollucis 53=23,25
Equus ſoli mactatur 35-23.
Eratoſthenes 9-59
Ericthonius 27=42
Ericthoni ortus 28-2
Erythræus Apollodorus 5-55.
Erythræa Sibylla 9=55, 10-27,31:284=39.
Eryx 27=33
Eſaias 124-16
Eſſe ſine principio non pōt 229=47.
Eſus 33-17
Euclides 88=31
Euemerus 17=41,273-31.
Euphorbus 100-26,255-40.
Euphranor 46-14
Euriſtheus 13-40.
Europæ taurus 16-41
Exilium Protagoræ 268-12.
Expoſitio natorum 216-10,20.

F

Fabrica Vulcani 29,35
Facies 297,26
Fata 16,4
Faula meretrix 30,30
Fauna 37,31
Faunus 23,47,37,28
Fauni ætas 38,5
Fauſtuli uxor 30,19
Fatua 37,31
Febris 31,27,144,24
Feciales 196,33
Fel 305,20
Femina 304,45
Feminæ pecudes repugnant 219,56
Feminæ uates 9,41
Feneſtella 10,33,284,28
Feſtus Peſcennius 34,33
Fibulā imponere 168,47
Fictores imaginum 17,9
Fides 233,30,317,48, 318,10
Fides pœnitentiæ 168,47
Filij comeſi, ſepulti 21,27
Filij degeneres 309,53
Filius domini, dominus. 150,3.
Filius patris dedecus fra tribus indicat. 68,49
Filij Saturni 20,26,21, 20,22,34,
Filiorum ſimilitudo 303, 36.
Filius Thetidis 15,47
Flora meretrix 30,3
Floralia ludi 30,36
Flumina 230,14
Fluminum,& fontiū uſus 276-42
Fontes 230,13
Fornax Dea 32,37
Fornacalia 32,38
Fortitudo 206,23,209, 1 21234,3
Fortis uir 13,34
Fortuna 110,36,111,45, 112,16,113,2
Fortuna equeſtris 53,22
Fortuna natura 111,51
Fratres 170,39,43,182 30.
Frater Iouis 16,16
Fratrem Quirinus inter fecit 25,22
Frigora 293,1
Frons 297,30
Fructus uirtutis, & uitij, 241,13,
Fuga Saturni 19,32,21,

7,23,6.
Fuluius Ces. 53-21
Fuluij Cenſoris mors et ipſius, & eius filiorũ 53-24.
Funus Cæſaris 25-24
Funus Herculis 14-2
Furius 167-30:170-20:173-12.
Furius Bibaculus 36-40

G

Gabinius P. Legatus Rom. Erythras 10-37
Galba 170-12
Galilæa 138-29,53
Gallorum Dij 33-17
Galli Matris Deorum 27-19.
Galli, & Roma capta 32-8.
Ganymedes 15-1:16-38,52:39-8.
Gaudium 207-47
Gauius 136-13
Gemini Iupiter, & Iuno 22-35.
Gemini Pluto, & Glauca. 22-40.
Generare homo poteſt: facere non ita 63-31
Genij 70-17
Genitalis pars 219-30
Gentilitas 69-26
Genus Agamẽnonis, Achillis, Aiacis, Vlyxis, et Priamiá Ioue 39-2
Gergythiũ oppidum 10-13.
Gingiuæ 300-28
Gladiatoris mors 215-44
Glauca 22-40
Glaucæ mors 22-43
Gloria 109-35,111-33
Gnoſus 18-54
Gracchana tempora 47-25.
Græcum eſſe 101-52
Græci leues, & idem eloquentes 24-10,28-38
Græcorum regnum 248-23.
Græci ſacrarum literarũ ignari 95-59
Graij Iliũ petentes 9-56
Grammatici 69-51,107-49,90-1.
Grãmatici definiũt 305-48.

H

Hadrianus 33-13

Hæredes CHRISTI 139=12.
Hæres Moyſis Ieſus Naue 129-16:134-35,49.
Hæres Herculis Philoctita 13-60,14-3.
Hæres Pop.Ro. Floræ meretricis 30-33
Hæreditas ſtultitiæ ad Epicurum 97-46
Harmonia 17-30
Hebræi 69-1
Hector 107-19
Helena 14=30
Helias 123-49
Helicon 7-32
Helleſpontieū mare 19=51
Helleſpontica Sibylla 10-13.
Hemanuel 124=59,125-3-7.
Heraclides Pōticus 10-15
Heraclitus 62-13
Hercules 6-59,23=32, 28=25.
Hercules adulter 13-7
Hercules quaſi Africanus inter Deos 13-14
Hercules Alexicacus 156-35.
Hercules in cælo 14-57
Hercules famelicus 35-34.
Hercules Hiſpania rediēs 33=38.
Hercules Lindius 35-28
Herculis mors, & uxoris, & liberorum eius 13-59,14=1.
Herculis ortus 13-7
Herculis ſacra 35-28, 53-18.
Herculis uita, & opera 13=5,16.
Herillus 81=27
Hermes Triſmegiſtus, & eius ætas 273=52
Hermaphroditus 17-31
Herophile Sibylla 10-1
Herodes 123-14,136-57.
Herodis ætas 123-14
Heſdras 123-44
Heſiodus 7-21
Hiacynthi mors 14-18
Hieronymus 81-26
Hieroſolyma 128=13, 137-48.
Hippolytus 14=7
Hiſtoricorū ætas 254=11

Homerus Deos bellantes ſecit 5-31

Homerus ad ueritatē nihil 7-19,9-58.

Homo 40-9,41-2,43-56,143-42,210-35,230-34,310-40,227-46.

Homo animal ſanctum 216-1.

Homo in angelum tranſformatus 258-42

Homines ante Vulcanum, Liberū, Apollinem, Iouē 118-1.

Hominum, et bruſorum diſcrimen 44-31

Hominem bruta imitantur 226-55.

Hominis uniuerſa, brutorū ſingula 207-9

Homicidium 28-51,316-3,7.

Homo qbus conſtet 292-4

Hominis cultus 377-13

Hominis cum Deo cognatio 175-53.

Homini, Deo tributū 198-11,314-22.

Homines ut fungi 230-37

Hominis figura 297-17

Homo ex humo 272-3

Hominis imperium 229-46,267-8.

Hominis munimēta 231-26,289-31,44.

Homo mundi dominus 320-37.

Hominis natura 213-56

Hominum numerus 26-3 218-30.

Hominis opera 60-37

Hominis ortus 60-10,63 13,19: 64-15: 66-15, 28,23: 84-51,100-23, 185-21: 198-20, 27, 36: 199-31: 232-33, 58, 233-42: 237-49, 52: 276-48: 277-6: 289-30: 290-1:

Hominis propria 266-31 39,43.

Hominis ſciētia 60-52,56

Homo ſimulachrum Dei 42-12.

Hominis uita 68-12: 199 55.

Honeſtas 84-29

Honor Deus 31-1

Horatius 45-21,31

Hortenſius 11-20
Hoſpitalitas 207-29
Hoſtis ſpiritus malus 190-30.
Humana caro eſitata 21-21.
Humana hoſtia 33-11,15 17,19,31,49,34-4,7:72=49.
Humana imbecillitas 57-41.
Humanitas 85-48:104-52:198-15,25:199=6 200=13:204=30.
Humilitas 318-47.
Humor 62=5:293-11
Hydaſpes fluuius,& Rex 248-56.
Hyems 61=37,65=19
Hyrcania 167-7

I

Iacob 126-59
Ianiculus 37-12
Ianus 21-41
Iani facies in numis 21-45.
Iapetus 63-31,34
Iaſius 39-6
Icarium mare 19=51
Ida 36-8
Idæa 14-23
Idoneus 200-54
Iecur 305-19
Iecoris officium 305-24
Ieſſe 127=49-56
IESVS CHRISTVS 56=16,210-5,125=1,150=36.
IESV CHRISTI *ortus* 54-38,119=5,28,32,120-29,124=45.
IESV *aduentus* 131-48.
IESV *baptiſmus* 130=6
IESVS *filius* Dei 129-24.
Ieſus Ioſedech 129=17
IESV *mors* 138-5
Ieſus Naue 129-16
Ieſus Naue Auſes 134=44 132-12.
IESV *ſupplicium* 123-16,133-12,137=45.
Ignis 62=7
Ignis accenditur 270-8,12.
Ignis elementum 240=8,13,321=21.
Ignis interitus 225-50
Ignis & lux 240-17

Ignea natura 20-34-38
Ignē oculos extixiſſe 54:5
Ignis, ex quo orta omnia 62-13.
Ignis ſempiternus 253-37.
Ignis uſus 274-41
Immortalitas 88-35,56 89-1,117-42,192-35 233-40, 238-13-27, 276-37,286-38.
Imperiorū varietas 248-13,16,23.
Inachus 16-42,19-44.
Incendium orbis 64-49
Incenſi libri Numæ 37-19.
Incenſi libri Protagoræ 268-13.
Incenſi libri ſibyllini 10-5,8.
Incenſus populus in phrygia 166-35
Indi 14-39
India 166-17
Infantes Saturno immolari. 33-49
Inferi 43-4,237-60, 238-3,6.
Inferna Plutoni obtigiſſe 17-26.
Inferi, et in ijs Iupiter, Neptunus, Vulcanus, Mercurius, Apollo, Saturnus, 148-18.
Innatum omnibus 54-57
Ino Leucothea, & Matuta mater 37-47
Intelligere 217-31
Inteſtina 32-41
Inuentores rerum 17-60
Io 16-42
Ioannes 130-6
Iordanis 130-7
Ioſedech 129-17
Ioſues 119-39
Ira 13-20:192-1,5,47 213-60,214-2, 10,17 36,263-38,264-43,58 279-56, 280-6,38, 314-41,56.
Ira in iecore 283-44
Ira in minoribus coërcendis 214-17-22
Iſis 16-45,23-49
Iſis Dea infelix 27-13
Iſraël 128-60
Italia, et Saturnus 19-33 21-37,51,53:23-9.
Italiæ ſibylla Cumea 9-

53.
Italiæ uictus 21-51
Iubas Rex 23-46
Iudas 122-60
Iudas proditor 135-41
Iudæa 123-1
Iudæ, & Iſrael domus 139-35.
Iudæi 102-60
Iudæorum filij & poſteri 139-38,183-5.
Iudæorum iudices 118-41,123-2.
Iudæorum rectio 118-41 123-1.
Iudaicæ religionis ſacra 133-60,135-29.
Iudæorum ſeruitus & liberatio 112-28,114-45
Iudæorũ ueritas 114-14
Iudex 155-16
Iudicis officium 76-10, 282-34.
Iudicium de Apollonio 156-43.
Iulius Cæſar Deus 25-20
Iulius Proculus 25-35
Iumenta 63-7
Iuno Dea infelix 27-19
Iunonis ira 16-43
Iuno Lacinia 53-21
Iunonis Monetæ ſimulachrum 53-31
Iunonis nomen 18-23
Iunonis ortus 22-35
Iuno Samia 23-49
Iupiter 7-13,11-10,147 48.
Iouis ætas 38-46,63-60
Iupiter Atabyrius 38-29
Iupiter Caſſius 38-31
Iupiter Cretẽſis 18-3,35-55.
Ioui cœlũ obtigiſſe 17-25
Iouis cultus 18-21
Iupiter Dæmon 148-3
Iupiter à dæmonibus inductus 71-21
Iupiter Danaẽ uiolaturus 16-31
Iupiter Deus 15-33,24-91
Ioues Duo 18-8
Iupiter fabuloſus 18-9
Iupiter Ganymedẽ in aquila rapuit 16-38
Iouis res geſtæ 17-42
Iupiter homo 12-33,18-43.
Iup. Imperij dator 17-49

Iouis imperium Orientis 17-29.
Iupiter impius, ac penè homicida 14-51
Iouis iuramentum 15-54
Iupiter Labradeus 38-30
Iupiter Laprius 38-31
Iupiter Latialis 33-19
Iouis leges 20-22
Iupiter Molio 38-31
Iupiter naturalis 18-9
Iupiter nominetur unus Deus 18-18
Iouis mors 18-51
Iupiter olympius 17-56, 46-31.
Iupiter Opt. Max. 14-49
Iouis ortus 15-32, 17-9, 18-15, 21-28, 22-35, 48-15.
Iupiter piſtor 32-29
Iupiter precatur 20-11
Iupiter principatu priuatus 11-39
Iupiter repertor hominũ, & rerum 15-33
Iupiter Rex 15-14, 18
Iup. ſacrificat 20-8, 16
Iupiter ſcallimus 26-15
Iup. Satur. fortior 15-40
Ioui terminum nõ ceſſiſſe 32-58.
Ioues tres 18-2
Iup. Triphillius 17-45
Iupiter triũphatus à Cupidine 15-20
Iura 172-24
Iuramẽta Socrat. 103:23
Ius ciuile 196-45
Iuris ciuilis inſtitut. 2-24
Ius naturale 311-44
Iuſtitia 2-38, 85-31, 49: 103-42, 104-30, 40: 158-17, 160-35, 169-59, 170-38, 48: 171-52 192-21, 196-46, 202-7, 12: 203-31, 204-30 277-13, 286-55, 312-55: 313-20.
Iuſt. ciuil. & nat. 173-7
Iuſtitia fugata 313-54
Iuſtitiæ imago 194-23
Iuſtitia laudata, & euerſa 170-11, 14.
Iuſtitiæ officium 313-37
Iuſtitiæ opera 159-44
Iuſtitiæ patroni Plato, & Ariſtoteles 170, 24
Iuſtitiæ præcepta 6, 36
Iuſtitiæ radix 314, 23

Iuſtitia reſtituta ab Imp. Conſtantino 2-38
Iuſtitia Saturno rege 19-13,158-25.
Iuſtitiæ ſumma 220-15, 277-13,312-55
Iuſtitiæ trames in cœlum 226-49.
Iuſtus 211-16,212-11 213-31.
Iuſtus Fabricius, & Ariſtides 194-28
Iuſtus ſapiens 175-18. 194-40,312-20.
Iuſtus ſtultus 169-59, 172-47, 173-23,50: 311-51,312-6.
Iuturnæ lacus 53-23
Iuuare 18-28

L

Laborum requies 2-15
Labra 300-3
Labradeus Iupiter 38-28.
Lacedæmoniorũ Dij 32-13.
Lacinia Iuno 53-21
Lactantius de ſe 91-7, 154-18.
Lælius 173-12,194-33
Lætitia 208-11
Lais 94-20
Lamia Euripidis 9-51
Lampſacenorũ ſacra Priapi 34-55,35-3
Laomedõ 13-56:14-15 38-8.
Laprius Iupiter 38-31
Larentalia 30-29
Larentia 38-18
Lares 32-40
Larunda 32-41
Latini ætas 38-7
Latinorũ Faunus 23-47
Latinorum mores 33-24
Latium 21-53
Latona Dea infelix 27-15.
Laudãtium fides 13-48
Leæna meretrix Athen. 30-24.
Leda Nemeſis 34-36
Legatus Carneades 170-12.
Legatus Pontius Pilatus 135-43.
Legati prouinciæ Syriæ 135-43.
Legati Rom. Ennã 47-28
Legati Rom. Erythras 10-

35,284-41.
Leges Aegyptiorum 9=10
Lex alia alibi, & alio tẽpore 196=2
Leges ad auaritiã 158-39,196=32.
Legis caput primũ 196-19.
Lex CHRISTI noua 134-5.24,5.
Lex Dei 168=33
Lex Dei Moyſi data 122 33,57:133=57,134=8.
Lex Dei teſtamentũ 138=59.
Lex Dei una, ſatis 162-6
Legem diuinam, & naturalem, eſſe Deum 8-16
Lex eadẽ ſemper 196-3.
Leges Iouis 20=22
Legum latores 140-52
Leges de latrocinio 215-53.
Leges Minois 37-4
Lex Papia 26-15
Leges Platonis 103=43, 50:104-44.
Lex, & Prophetæ teſtamẽtum uetus 139=6
Leges publicæ 283=7
Leges de reorum defenſione 152=22.
Leges Rom. 248-35
Leges Saturni 21=53
Lex apud Tauros 32=14
Lex uiri, et uxoris inter ſe 318=17.
Leges de uſura, Ciceronis 24=54.
Leucippus 97-45,268-55.
Leucothea Ino 134=38
Liberalitas 210=10, 201-5.
Liberi ludi ſcænici 217-17.
Libertas 206-26
Libri ad Chriſtianos aduerſus eos, duo 155=19
Libri contra Chriſtianos tres 154-37
Libri Chryſippi 9-50
Libri Cypriani 157=48
Lib. Domitij ſeptẽ 167-7
Libri græce ſcripti 37-14 38.
Libri Hermæ Triſmegiſti 9=18.
Liber Hermæ Triſmeg. ὁ λόγος τέλειος 119=13

Liber Lactantij 64-16
Liber in manu ſimulachri Sibyllæ Albuneæ 10-19
Lib. Minutij Felic. 153 44
Libri Neuij de bello punico 9-54.
Libri Numæ 37-14
Liber Platonis de anima 99-5,55.
Libri Protagoræ exuſti publice 268-13
Libri ſacræ ſcripturæ 118-56.
Lib. Senecæ de Ira 280-6
Liber Senecæ: Q̲uarc- 182-49.
Libri Sibyllini 9-39,10-10: 47-27,53-5.
Libri Sibyllæ cumanæ 10-2,22.
Libri de tpibus 118-36.
Liber Tertulliani apologeticus 157-51
Liber Theophili 38-56
Libri M. Tullij de officijs 187-10,191-18.
Libri M. Varronis 9-37
Libri φιλαλληθεῖς 157-7
Liberi patris ætas 68-44
Liber pater in cœlo 24-57
Liber pater Deus 19-27
Liber pater hõ 12-33
Libido 13-29, 192-10, 208-59, 214-10, 16, 219-6, 314-42, 315-7 20.
Libylla Sibylla 9-50
Lindus Rhodi oppidũ 35-27.
Lingua 211-44, 291-37 300-5, 20: 300-38.
Literæ 97-51
Literæ Aegyptiorũ 9-10
Literati 217-27
Literarum ſcientia ad religionẽ 152-57, 153-4
Locrenſis Proſerpina 53-28.
Loquendi initium 199-8, 300-10.
Lucianus 13-45
Lucillius 13-45
Lucillius Q. Balbus 48-41.
Lucretius 66-48, 98-13 294-32.
Lucretius ueri nihil affert 25-49.
Luctu delirare 24-44
Lucus Aeſculapij 57-26
Ludi Circenſes 217-8
Ludi Deorũ ſacra 217-3

Ludi humano ſanguine 215=32.
Ludi ſcenici 217-7
Luna Dea 48=50,50-4
Lunæ defectus 149-42, 322=21.
Lunæ ſacrificia 35-21
Luna ſolis ſplendorem ac cipiet 256-32
Lunæ uſus 275=1
Lupa Romuli 30-16
Lupanaria 218-43
Lux 61-24
Lyræ Mercurius repertor 14-36.

M

Macedonũ Cabyrus 23,46
Magi 70=7,71-14,245-37.
Magica ars 70-60,131-20.
Malũ 234-36,263-37
Malũ Deus nõ facit 55,38
Manus 291-37,294-32, 300-52.
Marcellus M. 30-59
Marcionitæ 151=22
Maris interfuſio 230-15
Mare Neptunus 51-31
Mare Neptunus obtigit 17-26,38.
MARIA uirgo 124-45
Mare rubrũ 121=35
Marica circe 34=47
Maris uſus 274-47
Maritima ora M. Antonij 17=37,50.
Maro pri. noſtrorũ poëtarũ nõ lõge à uerit. 7-34
Marpeſſus 10=14
Mars homicida 14-20
Mars, & Venus 27-30
Mares 26-31
Mariũ, et fœmĩarũ creatio, et degñatio 303-58,60
Maſculũ eſſe 101=51
Mater mĩori fauet 22=69
Materia 57-5,54:58=2, 23:32=40.
Mathematici 106-4
Matrimonia cõia 103-50
Matrimõia uoluc. 104,60
Matuta mater 34=48
Maurorũ Iubas 123-46
Maurorũ Reges 23=38
Medendi ars 2õ-35,49
Medici 207-10
Megarici 88-30
Melicerta Palæmon, et Portunus 34=48
Meliſſa 38-15
Meliſſæ 38-20

Meliſſeus Cretæ 38-13
Meliſſei ætas 38-46
Membra 199-55,197-5,11:228=38:270-50.
Membrana alui 305=14
Membrorum uſus 96-29
Menæai mors 89=19
Mentiri 6-29:75=30:211-36,40:317=3.
Mens 143=23,26:298=1,51 299=10,306=13,19,16:307-4,12,15.
Mens Dea 31-2
Mens Deus 7=5:8-38
Mentis emotæ 6-22
Mens Harmonia 307-20
Mens hominis 215-5,227=52.
Mentes multæ unius corporis 5-47
Mentis peccatum 220-37
Mentis purgatio 219=20
Mentem unam mundo præſtare 8-25
Mente una omnia regi 6-56.
Mẽſis Aegyptiorũ Thouth 9-12.
Menſibus xlii,orbis deuaſtabitur 250-43,322-36.
Mentum 300-45
Metus 306-13,19,26:307-4,12,15.
Mercurius 19-60
Mercurius Deus maiorum gentium 25-10
Mercurius fur 14-34
Mercurius homo 12=33
Mercurij quinq; 9=7
Mercurius termaximus 11 11.
Mercurius,& Venus 27-31.
Meretrices cultæ Romanis 30-30.
Meretrices in ludis 30=51
Meridies 61-28
Meſſanæ Euemerus 17-41.
Meſſenij 32-14
Meſſenius Aeſculapius 14-11.
Meſſias 120-19
Mileſia Ceres 54-2
Militare 215-55
Militares rei dux unus 5-37.
Mimi 216=43
Minerua 18-23

Minerua Athenarum 23-47.
Minerua opificum 28-41
Minerua in ſomnijs 54-23.
Miniſtri ſuppliciorũ 166-22.
Minora, figuræ maiorum 246=56.
Minos 254=29
Minutius felix 19-31, 152-40.
Miracula Apollóij 156-7
Miracula Apuleij 156-8
Miracula Dei 239=9
Miracula diſcipulorũ IESV 139-49
Miracula IESV 130-24,40:144-20.
Miracula prophetæ falſi 250=31.
Miracula prophetæ magni 250-15.
Miſericordia, & humanitas 198-15:105-12 206-8:317=11.
Miſericordiæ opera 317=36.
Molio Iupiter 38=31
Mons cæli ſtella 20-6
Montes 220-13
Montium, & collium uſus 274-16.
Morbi 206-44,208-55
Moriens 244-45,49
Mors 43-44,61=40,67 11,99-23,101=21, 241-20,26:242-53, 243-51,291-52,307 35.
Mortẽ contẽnere 210-54
Mortes duæ 241-34
Mors quieta 210-47
Mors recentium natorum 216-3,16,12.
Mors ſecunda 241-30
Mors ſempiterna 15=25
Mortis tempus 291-55
Mortem timere, & fugere 21-57.
Mors, hæc uita 101-33
Mors uoluntaria 89-18, 99-30,37,55:101=1.
Mors in uoluptate 217-54,218-10.
Mortui 145-3
Mortui, qui Dij publice coluntur 24-30,27-12
Mos Græcorum in nominibus 19-49

Mos Iudæorũ de agni ſanguine 146-34
Mos Iudæorum de frangẽdis cruribus mortuorum 146=14.
Mos Stoicorum ad phyſicam rationem traducẽdi 20=31.
Moyſes 122=32:129-16
Moyſis ætas 118-37
Mulier 204-19
Mulieres 168=25
Mulierum munera 105-7
Mulier philoſophãs 108-9
Mulieres non recuſare 219-58.
Mulieres ſexus infirmĩ 12-26,41.
Mulieres ſpartanæ 32=16
Mundus 50-38,228-20,229=4.
Mundi ætas 246-17,21,30,45:321-36,46.
Mundus Deus 50-19
Mundi diſcors concordia 61-12.
Mundi fabricatio 8=28,232-45: 237-39,47: 246=33.
Mundi figura 106-45: 49=23.
Mundi operis immenſitas 5-7.
Mundi imperium xuirorum 322-4
Mundi innumerabiles 269=32.
Mundi pars homo 50-28 35.
Mundus mortalis 50=45, 229-57.
Mundus ex nihilo 56=23
Mundi rectio 4=17
Mundi renouatio 256-26,31,37:258=41,321 35.
Mundi ſenectus 322-25
Mundi ſimlitudo Archimedis 49-23
Munera 203=38:217=6
Muſarum inſtinctus,Heſiodi carmen 7=32
Muſicæ 107-53
Muta Dea 32-39
Mutinus Deus 32-46
Mutius 169-12

N

Næuij bellũ punicũ 9-54
Nathan 127=60
Nares 302-10
Naſus 299-25,31
Naſi officia 299-34

Nates 304-43
Natura 57-18, 26,83-5 94=43,110=21,24,34, 113-2
Natura benefica 263-3
Natura boni, & mali 188 30,277=23;319=34
Natura fortuna 111-51
Natura ad intelligendũ, et ratio 7-11
Naturalem legẽ, & diuinam eſſe Deum 8-16
Natura mater 271-36
Natura nouerca 29
Natura rerum 79=2
Nat. repugnare 213-41
Natura ſine ſenſu 271-20
Natura Stoicorũ 228=8
Naturæ ius 268-46
Naturalẽ ui eẽ Deũ 8-14
Naue 129=16,134-35
Naxus 20-15
Naxi liber 20-15
Neceſſitatem diuinam eſſe Deum 8-15
Necromantia 70-60
Nemeſis Leda 34=46
Nemo unq̃ doctior Varroni 9=36
Neptunus 14=15,25-10
Nept. Circẽſes ludi 217=8
Neptunus mare 51-31
Nero 140=16
Nicanor hiſtoricus 9-49
Nilus 83-39
Noë 68-32
Noë ætas 68-44
Nominum uarietas 8-21, 208-8.
Nomẽ filij Dei 119-52
Nomina mutari 34-44, 207=43,47: 208-17.
Nouenſiani 151-12
Nox 61-46
Nox aduẽtus Dei 251-49
Nubes 275=16
Numa Põpilius Sabinus 36=54,37=28,54-41
Numerus pluralis 150-24
Numerus duorũ 297=32, 299-42
Num cũ facie Iani 21=43
Nuptiæ Iunonis 27-22

O

Occidens 61-20
Occidẽs plaga inf. 17-32
Occidẽtis partem Platoni obtigiſſe 17-30
Occidẽtẽ ſeruiturũ 24-14
Octacilius legatus 10-37
Octauius Cos. 284=43
Octauius liber 29-31

Oculi 219-26,248=8 295-27,299=13.
Oculi hominum 222-12
Odor 239-11,15
Oedipus 216-19
Olympus cælum 17-55
Olympus mons 17=53
Omphale 13-41
Opertũ Bonæ Deæ 37=37
Opinatio 77-11,40,78-18.
Opes 199=55
Opis captiuitas 22-49
Opis Iupiter 17-11,21-28.
Ops Rhea 21-16
Ops Saturni ſoror,& coniux 21-16,22-27
Oracula 70-60,72-3
Orationes Ciceronis 43-34,39:213-20
Orator 90=31,152-58
Oratoria 107-51
Orcus Pluto,& Dieſpiter 22-41.
Oreb mons 134-9
Oriens 61-18
Orientis imperiũ 17=29, 248-14.
Oriẽs plaga ſuperior 17-31.
Orion 131=17
Orpheus 6-56,21-57
Orphei ætas 38-5
Orphica ſacra 38-4
Os,& eius uſus 300-2
Oſſa 296=1
Oua 269=42
Ouidius 7=47

P

Pacta Titanis cum Saturno 22=31
Palæmon,et Portunus Melicerta 34-49
Palæſtra Mercurij 14=36
Pallor,& pauor Dij 30-57.
Palpebræ 299-14
Pan 24-5
Panætius 191-18
Panes in hoſtiũ caſtra 32-31.
Panũ corona aſelli 35-5
Paphi Venus 23=49
Papillæ 301-21
Paradiſus 67-38
Parcæ 16-5,64=36
Parricidæ 216-3,71
Parſimonia 210-3,10, 15,33.

Parthenia

Parthenia Samus 27-21
Parthenij 32-25
Paſtorum Deus Quirinus 25-21.
Paſtoribus perſuadere 37-6.
Pater 18-32
Pater Deus 18-36:116-31,45.
Pater, & dominus 116-48.
Patrem à filio caſtratum 20-27.
Patriæ paricida Iulius Cæſ. 25-22
Patris ſimilitudo in filijs 19-28.
Patientia 182-8:189-42:211-28,36,58: 213-30,38.
Paulus apoſtolus 140-3: 154-34.
Pauli ad Cannas mors 72-31.
Pauli IESV diſcipuli mors 140-16
Paupertas 204-39
Peccantes 191-37
Peccata ſubiectorum 281-44.
Peccatorum irritamenta 282-55.
Peccata miſericordia remittuntur 205-12
Peccatorũ modi 205-36
Peccatorum abolitio 205-22:221-11,17.
Pectus 301-12
Pedes 298-43:295-28
Penſiles orti, agri, urbes, maria, montes 106-25
Perdita Cereris filia 27-14.
Perditus Iſidis filius 27-13.
Perfectum 4-31,40
Peripatetici 59-12:81-25:206-55:208-22: 213-55:268-17.
Perſarum regnũ 248-23
Perſica Sibylla 9-48
Peſtilentia Romæ 53-13
Pectilius 37-12,18
Pectus 140-2:154-34
Petri mors diſcipuli IESV 140-16
Phaëton 64-50
Phædra 28-12
Phalaris 101-13
Pherecydes 238-47

Phidias 46-14
Philoctetes 13-60
Philoſophi 6=49:7=53: 9=34: 48-49: 74-30: 38-8: 85=20: 93-35: 94-40,45: 95=17: 152 58: 211-20: 310: 55.
Philoſophi quidã 39-56
Philoſophia 90=43,53: 1-28. 92=2: 95=55, 20,32: 107-37: 115-53:
Philoſophorũ ætas 158-19.
Philoſophia Arceſilæ 78-56: 79=30.
Philoſophus Ariſtippus leno 94-26.
Philoſophi ad bene uiuendum 2=2.
Philoſophia deflorescens 168-31.
Philoſophorum doctiſſimi 254=43.
Philoſophum duabus rebus conſtare 77=11
Philoſophiæ Epicureæ ortus 93-33
Philoſophorũ error 18=7
Philoſophia ethica 90=36
Philoſophorũ gloria 1-60
Philoſophia logica 90-26
Philoſophia moralis 81-1
Philoſophicæ opiatio 77-8
Philoſophiæ ortus 95=41, 58: 96-2.
Philoſophorum præcepta 199-44.
Philoſophi reges 103-58
Philoſophi religiones ſuſtulerunt 45-6
Philoſophorum, & ſacrarum literarum cõſenſus 237-39, 47, 54, 57: 238-4.
Philoſophiæ ſectæ multæ 78-25, 52.
Philoſophiæ ſenectus Academia 80-18
Philoſophia ſublata 78=21.
Philoſophi ueritatem attigerunt 237=11, 17-38
Phyſica 81-3
Phyſici 80-2, 59.
Phryges 151=21
Phrygia Sibylla 10=16
Picus 37-30: 38-8
Pietas 85-5: 156-9: 170 50.
Piſonis annales 9-54.
Piſo C. Iulij ſocer 25-25

Piſtor Iupiter 32-29
Plato 8-25:47-12:59-14:65-2:99-10:101 49:108-12:155-43:170-25.
Plato, et Aegyptus 114-31.
Platonis ætas 273-52
Plato captus, & redēptus 108-13.
Platonis auitas 107-42
Platonis imitator 8=29. 24=21,53.
Pluto Aegeſilaus 17-29
Pluto Dieſpiter, & Orcus 22-41.
Plutoni inferna obtigiſſe 17-26.
Plutonis ortus 22-40
Pœnitētia 205=25:221=40, 285=24:318-35, 40.
Poëtæ 6-49,53:151-59
Poëtarum ætas 158=19: 254-11.
Poëticus color 16=38,55: 18-1.
Poëta de Dijs 25-52
Poëtæ nō finxerūt 6-54 17-52.
Poëtica licentia 16-60: 35-16.
Poëtarū mendacium 17-8,15:18=5:30=5.
Poëtarū mos 54=18:63=55.
Poëtarum myſteria reuelata 20-23
Poëtæ officium 17-1
Poëta Orpheus uetuſtiss. 6-56.
Poëtæ uani 9-33.
Poëtæ ad uoluptatē 24-8
Pœnæ pñtes 53-15:71,52
Pœnorū Vranus 23=47
Pollex digitus 301-6
Pollux 14-22:23-32
Polycletus 46-14
Polytes 245=22
Pōpeus adoleſcēs 34=49
Pōp. Cn. pater 193-43
Pōp. Cn. mors 193=46
Pondera 107-3
Pontifex C. Cæſar 9=56
Pontifices minores, et maximi 177=58
Pōtificū ſcripta 36=29
Pontifex Varro 9=4
Pontius Pilatus 135-43
Pop. teſtimōia d̄ Dijs 3-59

Portunus, & Palæmō Melicerta 34=49
Poſidonius 263=58
Potio IESV 136-48
Potitiorum gens 53-19
Potitiorum gentis interitus 53-20
Præfectus M. Antonij 53-25.
Prætor Furius Bibaculus 36-41.
Prætor Q. Petilius 37=18.
Præmium pro armis fabricatis dijs 27-45
Precationes ad Deū 224-17.
Pretium librorum ſibyllinorum 10=3,9
Priamus 14=30:38-7. 39=5.
Priami ætas 38=7
Priapo aſellus immolatur 34-53.
Priapus uictus 35-14
Primos Aegyptios in cœlum ſuſpexiſſe 69=9
Primi Chananæi Deum ignorauerunt 68-56
Primū cor in homine fingitur 305-30
Primus Deorum colendorum author 38-13,33
Primus Iupiter ſacrificat 20-8.
Primus Iupiter ex Saturni filijs 16=23
Prima Meliſſa ſacerdos Magnæ matris Deum 38-19.
Primi oculi in auibus finguntur 303=33
Primus Orpheus Liberi patris ſacra in Græciā inuexit 37-60
Primus Pherecydes de immortalitate animarum 238-48.
Primus Poëtarum noſtrorum Virgilius non lōge à ueritate 7-4
Primus Protagoras dubitauit de Dijs 268-8
Primus rex 22=12,20
Primus ſapientiæ gradus 39-22.
Primus Thales de natura 7=57:91-55:
Primus Thales philoſophus 95-43

Prima Venus meretriciã inſtituit 27-35
Proboſcis 294=37
Prodigia 53-12
Prodigus 210,22,24
Prometheus 63=20,30: 288-30.
Promethei ætas 63=60
Prophetæ 123-24:153-21: 225-40: 237=39: 245=5: 254-22: 256=46:284-14.
Prophetarum Deus unus 6=12.
Propheta magnus uẽturus 250-13.
Prophetarum mortes 6-39:123-34.
Prophetarũ munus 6-27
Propheta, non philoſophus 196-17
Prophetæ principes, aut ẽt Reges 6=41
Propoſitiones 50=30
Proſerpina 34-52
Proſerpina Locrẽſis 53-29:71-57.
Protagoras de dijs 3-44
Protagoræ ætas 268=8
Pudicitia 220-6
Pueri 216-52
Pulmo 301=4
Punicũ bellũ Næuij 9-54
Punitio 281-13,21
Pyrrhus 53-28
Pythagoras 8-2:100-26: 101-59: 238=47: 255:37.272=38.
Pythagoras & Aegyptus 114-30.
Pythagoræ 273=52
Pythagorica de anima ſententia 99-24
Pythagoras & philoſophiæ nomen 76=46:91 53.
Pythagorici 59-12:174-53.

Q

Quies 279-7,13
Quindecimuiri 10-23
Quirinus 23-48
Quirinus in cœlo 24-58
Quirinus Deus 25=21, 39.
Quirinus, Romulus prius 34-45.

R

Ratio 52-17
Ratio animalium brutorũ

266=44.
Ratione carere 219-55
Ratio in diſcernẽdo 175-49.
Ratio diuinorum operum 255=57.
Rõ hoi propria 266=44
Ratio naturæ ſapientis 272-48.
Religio 51=56:75=5:86-32=47,51:110-5:117-21:178-36:149-13,18:178-11-52:198-14:284=21:310=44,50.
Religionis cardo 266-1
Religio Dei unius ueri 179-30:186-58,60:223-44.
Religiones Deorũ 179-25:30=34.
Religionis diſſolutio 267=12,43.
Religio hois propria 239-46:266-58.
Religio,& metus 277-44:272-30:273-13.
Religionũ origo 23-39,57.
Renes 305-15
Reperiſſe artes Mineruam 29=41.
Reperiſſe aruſpicinã dæmones 70-60
Reperiſſe aſtrologiã dæmones 70=60
Reperiſſe augurationẽ dæmones 70=59
Reperiſſe fabricam uulcanum 29-35
Reperiſſe frugum uſum Cererem 29=25
Reperiſſe magicam dæmones 70=60
Reperiſſe medicinam Aeſculapium 29-34
Reperiſſe necromantiã dæmones 70-60
Reperiſſe oracula dæmones 70-60
Reperiſſe ſtatuas Promethe um 63-70
Reperiſſe uini uſum Liberum 29-25
Reſp. Rom. 213=23
Reſponſa,& carmina ſacra 9-31
Reſurrectio IESV CHRISTI. 138-29
Res Agathocles ſiculorum

34-6
Rex Cretenſium Meliſſeus 38-13.
Rex alius Deorũ aliĳs tẽporibus 15=37
Regno conceſſit Titan 22=30.
Reges, qui Dĳ habiti fuerunt 12-58
Regnum diuinum immutabile 15-42
Rex Euriſtheus 13-40
Regnũ Iouis 17-29
Reges Iudæorũ 118-42: 120-6:123=5.
Rex Laomedon 14=17: 38-9.
Regiæ laudes 160-26
Reges Maurorum conſecrati 23-38
Rex mundi unus 11-17
Regnorum partitio, et ſortitio 17-25,28
Rex Perſes 53-27
Reges philoſophari 103-58.
Reges philoſophorũ Socrates, & Plato 98-10
Regnum Saturni 19-9, 39:22-30:158-29.
Regnũ Solomõis 128-18
Rex Tarquinius Priſcus 10=12.
Regũ templa, & ſimulachra 69=22:71=11
Regulus 169=13
Rhadamanthus 103=32 254=20.
Rhea 15-32
Rhea, Ops latine 21-16
Riſus hominis proprius 266=39.
Romæ ætates 248-29
Romanorũ ad Cãnas clades 72-27
Roma capta à Gal. 32-8
Romani Græcorũ imitatores 30-22:273-30
Romanorum Imperium 172-32:196-33.
Roma incolumis 258-1
Romanorũ nomen tolletur 240-11.
Romanæ philoſophiæ princeps 26-56
Romanorũ qrinus 23=47
Romulus 248-30
Romuli deſiderium 25-28.
Romuli mors 25-41

Romulus poſtea Quirinus 34-45
Rubigo cõſecrata 30-27

S

Sabbati dies 246-37
Sabinorũ Sancus 23-47
Sacra in Capitolio Albuneæ Sibyllæ 10-20
Sacrificia in apto 41-34
Sacrificiũ apud Deũ, opus iuſtum 204-33
Sacrificia deorũ 236-46
Sacrificia humanæ hoſtiæ 33-11,15,17,19,49: 34-47,72-49.
Sacra iunonis Sami 27-25.
Sacra uiris prohibita uideri 102-42.
Sacrilegia Dionyſij Tyrãni 46-30,43.
Sacrilegia Pyrrhi 53-29
Saitæ 9-14
Salamin 33-11
Saluſtius homo eruditus 36-21.
Saluſtius hõ nequã 67-26
Sami Iuno 23-49
Samia Sibylla 9-58
Samia uaſa 29-38
Samus 221-46,53
Samus Parthenia 27-21
Sancus 23-47
Sanguis 66-55
Sapere 116-16
Sapientia 79-1,45:86-51:92-1.94-48:117-20.
Sapiẽs, et beatus 113-41
Sapiẽtia diuina 45-8
Sapientia humana 45-5: 172-2.
Sapiens malus 172-48
Sapientia, & religio 86-51,54.
Sapiẽtia, & ſciẽtia 83-43
Sapientia, ſcientia cum uirtute 83-51
Sapiẽtes ſeptẽ 113-55: 115-5
Sapientum ſeptem ætas 273-52.
Sapiens Thales Mileſius 7-56.
Sapientiæ ſumma 84-40 93-28.113-21
Sapores ad linguã 300-38.
Saturnus 6-14:19-9,60 21,58:15-32: 17-10.

Saturni ætas 38-60.68-44.
Saturni captiuitas 22=49
Saturnus deluſus 16=24
Saturnus hō 21=47;22-7
Saturni nomen 21-1
Saturni Ops ſoror,& cō-iux 21=16:22-26
Saturni ortus 19-10,17, 26:39-13.
Saturno rege 15-35
Saturnus ſenſibus carens 20-56.
Saturnus Terminum de-uorauit 32-54
Saturni uenationes 217-11.
Scapulæ 300=47
Scena 216-31:315=59: 316-13.
Scientia 77-12:83=11: 191-28,32:192=21.
Scutum Iouis 36-2
Scuta Saliorum 36=38
Sedechias 118-44
Semina 319=9
Semē genitaliū 303-9,18
Semen mariū,& fœmina-rum 303-26
Senatus Romuli 52-30
Seneca 12-9:221-53: 222=5.
Seneca Stoicus 8=41:57-24.
Senes 216-53
ſenſus 111-6
ſenſus corporis 5=49
Senſuum membra mini-ſtra 306-32
Senſus uiuus atq; cœleſtis, mens uel aius 306=50
Senſus,& uita 308-39
Sēſuū uoluptates 214-45
September Aegyptiorum 9=12.
Sepulchrū Aeſculapij 14-13.
Sepulchrū Cœli 20-21
Sepulchrū Herculis 14-3
Sepulchrum Iouis 18=53: 19-4.
Serapis 34=43
Sermo 120-59
Sermo 120=57,60
Sermo Dei,& uerbū IESVS 121=10
Sermo hominis proprius 266-32.
Sermonis ſimilitudo in be-ſtijs 266-33

Seruire 6=6
Seruus diuerberatus 54=11=
Seruus liberatus 116=56
Serui philoſophi 107-40
Seruus philoſophus phædō 108-10.
Serui publici ad ſacrificia Herculis 53-18
Se ipſum negitans 307. 47.
Seueritas 206-27
Sexuū appetitus 218=22
Sibyllæ 9-41:284-35
Sibylla Albunea 10-17
Sibylla Cumea quarta 9-53:284-59.
Sibylla Cūana Amalthea ſeptima 9-60
Sibyllæ decem 9,46
Sibylla Delphica tertia 9-51.
Sibylla Helleſpōtica 10,13
Sibyllæ Helleſpōticæ ætas 10,15.
Sibylla Libyſſa ſecunda 9,50.
Sibylla Perſica pri. 9,48
Sibylla phrygia nona 10-16.
Sibylla Samia ſexta 9,58
Sibylla Tiburtina decima 10,17.
Signa añ cladē 247,44
Signū ante Dei aduentum 251,54:322,19:25.
Silenus 101,36
Sileni aſellus 35,1
Simulachra 41,29,37.59:42,4,57:45,19:71 9:73,15:77,47.
Simulachrum Apollonij 156,34.
Simulachra Aſtra 106,49.
Simulach.Cupidinū 31,5
Simulachra propter deſiderium 23,23
Simulachrum Dei homo 198,12:206=3.
Simulachra Deorū 27,10
Simulach.fortūæ 111,13
Simulachrū Gāymedis, et Aquilæ ante pedes Iouis 17,19.
Simulac.Herculis 28,34
Simulac.locuta 53,29,32
Simulac.meretricis 30,25
Simulach.mulierū 17,12
Simulachrum ſedentis in

Capitolio 92,10
Simulachrum Sibyllæ Albuneæ 10-19
Simulachrũ Tulliæ Ciceronis 24,28
Simulachrum Veneris armatæ 32,26
Simulachrũ unum in oĩbus templis 17,12
Siniſtra fœmnina 303,16,23.
Socio 212,7
Socrates 43,35:70,5:76,20:59,14:90,36:98,10:101,53:53,102,55:171,1:209,17:227:59,262,4:272,37.
Socrates, & Academia 77,36.
Socrati Aegyptiorũ religiones probatæ 103,29
Socratis ætas 268,8
Socratis confeſſio 111,20
Socrates ſcurra 103,24
Sol 20,47:186,14.
Sol Deus 48,50:50,3,5:61,52:77,19.
Sol clarior ſeptuplo 256,33.
Solis curſus, & Lunæ, & ſyderum meatus 79,14.106,37.
Sol dux 195,44
Solis magnitudo 186,16.
Sol ſi ſtaret 48,7
Solis tenebræ 249,38,41.322,20.
Solis uſus 274,53
Solidum 4,30
Solomõ 119,30:121,25
Solomonis ætas 133,12
Solonis ætas 10,15
Solus Liber Deorum triũphauit 14,38
Solus Saturnus Rex 63,36.
Solus M. Tullius imitator Platonis 24,21
Somnia 12,54
Somnium cuiuſdã 80,32
Somnium medici Auguſti 54,20.
Somnij Deus autor 309,15,22.
Sõniorũ euẽtus 309,17
Sõnia prophetarũ 309,28.
Sophia 95,33

Sõniũ Tiberij Attnij 54-8
Spartanæ mulieres 32-16.
Spartiatæ 78-47
Spectacula 216-60:217-11:315-54:316-26
Spina 293-57
Spiritus 66=56:120=60:143-42.
Spiritus bonus
Spirituum bonorum officium 71-25=36
Spũs bõi ortus 54=12,53
Spiritus Deus 7-35
Spiritus Dei 121=17
Spiritus hominũ 121-16
Spiritus malus 70-11:71-17,38:73-35:112-37:183-50.
Spiritus mali ortus 54=12:55:55-39.
Splen 305=19
Statutum ſemel 281-26
Stellæ 77-22
Stellæ Cancri 35-9
Stellarũ caſus 322-22
Sterculius Deus 32-45
Stoici 59-12:64=23:206-40:207-4-228-8:229-8:268=17.
Stoici quidam 81-29
Stoici de animæ immortalitate 99=14
Stoici de dijs 48=38
Stoici ad naturalẽ rõnem traducũt 20=31:26=47
Stoici de prouidẽtia 3-49
Stoici de Sole 50-10
Stoicorũ uana ſnĩa 21-3
Stoici, & Zeno 78-17
Stultitia 108=46
Stygia palus 15-45
Subſtantia ignis calor, aquæ humor 61-12
Suillæ carnis interdictio 148-40,50:149-13,23,30.
Superſtitio 2-30:3=24:148=40, 50:149=13,23,30.
Syluæ 230-13
Syon mons 134-6
Syriæ montes 258-22
Syria, prouincia legati 135-43.
Syriæ rex 250=21

T

Tarquinius 32=55:248=33.
Tarquinius Priſcus Rex

10-2:53-11.
Tarquinius Supbus 118-48:129-14.
Tarquinii Supbi ætas 118 47:129-13.
Tarquitius 14-8
Tatius 30-55
Tauri 33-14
Taurus Europæ 16-41
Taurus Lunæ mactatur 35-21.
Tectum apertũ ſupra Ter minum 33-3
Tellus 38-49
Templa 223-26
Templũ Caſtoris,& Pol-luas 53-24
Templũ fortunæ Equeſtris 53-23.
Templa igni vaſtata 96-48.
Tẽplũ IESV 35-50
Templum IESV CHRISTI, 128-33,38
Tẽplũ Iunonis Laciniæ 53-21.
Templum Iunonis Samiæ 27-23.
Templũ Iouis Triphyllij 17-45.
Templũ pectus humanum 31-51.
Templa regum,& ſimulachra 69-28
Templum Iouem conſtituiſſe 38-23,27
Templum Veneri Caluæ 32-10.
Tempora 64-31
Tenebræ 61-25:111-5
Terminus Deus 32-53
Terra 19-18:43-3:61-4:67-22:77-26.
Terræ 230-11
Terram calcare 43-8
Terra Deus 50-8
Terræ filij 19-36
Terra,et ex ea hõ 63-13
Terræ iteritus 225-49
Terrã Iupiter quinquies circuiuit 18-47
Terra in Luna 106-7
Terræ in medio 256-25
Terræ nomẽ 19-41,54
Terræ partes 61-16
Terra in Sole 106-13
Terræ ſterilitas 232-15
Terræ tenebræ,& lumen 61-11.
Terræ tenebræ, inferi, &

mors 61-13
Terra Veſta 51-31
Terræ uſus 274-15
Tertullianus 153-47
Teſtamentũ Dei 123-29
Teſtamenta duo 139-5
Teſtamentum nouum Chriſtianorum, uetus Iudæorum 139-9
Teſtamentum lex Moyſi data 138-59
Tetrarchæ Iudæorum 123-13.
Teſtamenti confirmatio 138-60.
Teuerus 33-12
Teutam Deus Gallorum 33=17.
Thales Mileſius 7-56:62-14:91=55:95-43
Thallus 21-49
Thebæ 38=1
Themis 15=49
Themiſte philoſophans mulier 109-9
Theodorus Cyrenæus 208 34.
Theophraſtus 202-32
Thetis 15-46
Th uthi Mercurius 9=11
Tiberius Auianus 54=7, 15,
Tiberius Cæſar 123=14
Tiberij Cæſaris ætas 123-14:129=10.
Tiburtina Sibylla 10-17
Titan 63=43
Titanes 14=54:20-15:22=48:160-1.
Tityus 253-49
Triphyllius Iupiter 17-45.
Triſmegiſtus 9-17,273-51.
Triũphus Cupidinis 15-16,21.
Triumphus Liberi patris 14-39.
Troia capta 5,32:13,36
Troia capta anni M.cccc.lxx. 59=11
Troiani agri Marpeſſus uicus 10-13
Troiam perituram 9-57
Tyberis 33-33
Tynderus 14-59:24-39
Tyndaridæ 6=58
Tyrãn crudeliſ. 102=27
Tyranni mors ui meretricis Leænæ 30=24
Tuditanus 104-37
Tullus Hoſtilius 30=57

Turulius præfectus Antonij 53-56
Turulij mors 53-28

V

Valentiniani 151-22
Valere 267-34
Valerius L. 10-37
Varro M. 9-35:21-50:66-48:284-37.
Varrõis M. ætas 131-48
Varro Cănenſis 72-25
Vatinius P. 53-26
Veij 53-31
Venationes Saturni 217-6:315-58.
Věti 24-2:230-15:239-11,14
Ventorũ uſus 275-15
Venus armata 32-26
Venus calua 32-10
Veneris donaria 46-11
Venus, & Mars 14-23
Venus paphi 23-49
Venus proſtituta 27-28
Ver 61-36
Verba 121-54
Verbis carentes ſoni 217-22.
Veritas 6-51-49-14:75-9:111-10:181-8
Veritas ſine eloquẽtia 2-6
Veritatis gradus 261-23
Vera imprudenter locuti 196-12.
Veritatis notio 1-38:3-6
Veritatis obſcuritas 3-13
Veritas pene uniuerſa p philoſoph ſectas 237-11
Veritas ſuo lumine illuſtris 237-30.
Verres C. 15-10:47-4,13,56.
Verri mors C. 47-60
Verſus sibyllæ Erythrææ ad mille 10-38
Vertibula 294-21
Verſicu 302-53
Veſpaſianus 140-17
Veſta 18-54:20-36
Veſta Iouis educatrix 22-37.
Veſtæ priapũ inſidiatum 34-59.
Veſtalia ſacra 35-4
Veſta terra 51-31
Vetuſtas 52-2:142-5
Victoria 193-37
Vipera 275-41
Vir 304-18
Vires 28-26
Virgilius 164-36,56
Virgines Veſtales 33-46

Virtus 1-25,28-21:82-18:160-43:55-20:83 51:90-10:109-35,50 87-20:88-39:176-8: 191-4, 31,42,49,54: 192-21:193-4,48-51 226-38:233-11:240 20,28,31, 40:241-9.
Virtutis amaritudo 1-47
Virtus in ai bonis 28-23
Virtus Bellona 34-17
Virtutes cōſecrari 31-19 28-39.
Virtus Dea 31-1
Virtutū domiciliū 31-30
Virtus, quæ fortitudo dicitur 28-24
Virtutum materia i uitijs 207-35.
Virtus niſi morte finitur 241-20.
Virtus ꝑpetua 240-55: 241-5,11.
Virtutes philoſophis ignotæ 188-22.
Virtutes temporariæ uitæ 206-37.
Virtutis uia 187-31: 189-18,48:195-23.
Vis naturalis diuina ratione prædita, Deus 8-14
Viſa credita 245-51
Viſcera 301-29
Vita 61-39:89-12,21, 39.
Vita actuoſa 210-47
Vita ciuilis 92-41
Vitæ duæ 233-16:241-32.
Vita optanda 311-14
Vita perennis 241-43
Vita philoſoph. 282-28
Vita ſuperuacua 222-2
Vitæ tempus 68-12:222-39.
Vitæ uiæ duæ 175-25: 188.14,18:313,24,32
Vita in uirtute 217,53, 218,12.
Vitia 13,31:241.8,12.
Vitia fieri,ñ naſci 208,27
Vitia philoſophis ignota 188,26.
Vitiorū ſenectus 240,53
Vitia tolli ñ poſſe 208,20
Vitiorū uiæ 187,36:189 1,49:195,3.
Vitiorū uoluptas 1,47.
Vltor 212,14.
Vlyxes 39,4.

Veritas ĩ rebus 273-12
Vnius perfectio uirtus, q̃ multorum 5=1
Volucrũ ortus 290,31,49
Voluntas 207-44:209-47.
Voluptas 87=6,12:218=7:241-12:321-4.
Voluptas aĩaliũ 214-50
Voluptas ai 81-24,58
Voluptas auriũ 217-14,46: 201-38: 315=30,40.
Voluptas corporis 82=1
Voluptas hoĩum 224,59
Voluptas cum honeſtate 81,24:82,43.
Volup. oculorũ 201,38: 215,13:315,29,49.
Volup. odoratus, et guſtus 217,57:315,31:35.
Voluptates ſẽſuũ 214,45
Voluptas tactus 218-18
Voluptas uirtutis ſocia 217=48.
Vox 239,11:14:305,48,51.
Vranus 19,60
Vrani ætas 68,44
Vranus homo 19,56
Vranus parnorũ 23,47
Vranus pri. potẽs 22,17
Vranus pri. Rex 22-12
Vrbes, & agri 26,29
Vrbiũ munitiones 199,10
Vſura 211,46
Vſus inuentor 275,37
Vua 302,6
Vulcanus 20,45
Vulcanus arma Dijs facit 27,44.
Vulcanus ignis 51,31
Vulcanus Lẽni 23,49
Vulgi iudiciũ 178,42
Vxore abſtinere 216:27
Xenocrates 307,13
Xenophanes 106,4
Y litera 187,57:188,47
Zacharias propheta poſtremus 118,52
Zachariæ ætas 118,52 129,10:13.
Zeno 8,15:81,28:82,58 104,40,121, 50:155,43:272,28.
Zeno Epicureus 103,24
Zenonis mors 99,31
Zeno, & Stoici 78,17:80 9:274,3.
Zephyrus 32,43

2-24 habet,tem.
25 deplorationem?
26 felicitas?
30 dicamus. c.a.dicũt
3-50 præſcribunt
4-48 Lucius:quòd
5=52 prohiberet.
53 eſt.neq;
6-58 damnatos
8-16 Serapidi iam
10-56 hoc ubi
12=56 appellet ? u.e.c.hu mana,
13=3 ſint
4 Saturno.licet
14-43 ſacrilegi.
46 fiant.Cr-
55 utimur
59 numina
15-4 & maio-
33 necesſitatem.
46 ut ars
51 addicatis.
16 17-dibria?
17-50 indicibus fontium
18-28-do cœleſtia
18 30-Solis. ſ
34 fruſtandis
19-31 indicantia
19 33 ſed ign. et d.quæ ob.hæc,
20-19 Damnum
21=32 quem
22-19 eædem uoces
23-4 ſolum h-
23-5 ille u-
24-21 rupices
24-39 aſſeruit
25=53 quod alibi
26 16 uobis?
26-42 magus
32 57 auguſtior
33-14 temperans
33=38 hoſticum
35-53 tantum loci
36-2 eni(tãta u.h-)
36=21 tantum er-
37=8 certos
38=15 modeſtæ
38-29.eſt.In
41-3 gratias
42-35 negans Aeſc-
43=60 rebus poſ-u.e.mũ dum,Stoica
44=1 hãc.itra mũdũ,pl.
44-50 Chriſtianus
45=18 redde rationem
45-50 limes medius

ἀγάπη dilectio 38-6
ἀποθέωσις 32-52
ἀποκαρτέρησις 38-6
δαίμονες genij 32=58
κόσμος mundus 18=52
λόγος ſermo, atque ratio, 22=20.
λόγος uerbū Dei 23=10

LOCORVM EX SCRIPTORIBVS GRAECIS.

EX CALLINICO 47-44.
EX CTESIA 11=34
EX DIOGENE 16=45:47-44.
EX HERODOTO 10-56.
EX PINDARO 16-30
EX PLATONE 27-32:38-47,54.
EX PYRRHONE 47=44.

EX SCRIPTORIBVS LATINIS.

EX CICErone in Tuſcul.
EX CORN.Tac.17=42
EX HYMnis in Cæſarem 34-31.
EX SENEca in Fortuitis 47-44.
EX VARrone 16-45
EX VIRgilio
fama malum 9-3.
Hic illius 28-50
Hic currus
Si quà fata

NOMINVM, ET RERVM.

Academia 5-11
Admetus 16-28
Aegyptus 17-47:38=59
Aegyptij 29=57
Aegyptiorū relig. 27-49
Aemilius M.
Aeneas 16-19
Aeſculanorū Dea 27-60
Aeſculap. fulmin. 16-31
Aeſculapij gallus 42-35

Africæ Deus 27=54
Africæ ps ſūmerſa 38,47
Albini 34,40
Alburnus 6-39
Alexander ſublimis in inferis 14-21
Amazones 29-58
Anacharſis 2=1
Ancaria Aeſculanorum 27=60.
Anaxagoras 43-43
Anaxarchus 47-6
Angeli ſpiritus
Anima 47-5
Aiæ cū corpibus 45-9
Animā pati non poſſe ſine materia ſtabili 45-7
Aiarū reciprocatio 44,53
Antequam eſſet 45-12
Annibal 39-7
Anubis 16-56
Apaturia Dionyſij 38=2
Apicius 5-12
Apollo inconſideratus 42 38.
Apollo paſtor 16-28
Appion 20=50
Aquilitia Iouis 39-37
Arabia 17-48
Arabiæ Deus 27-53
Archigallus 28-36
Ariſtæas 20-10
Ariſtarchus 5-12
Ariſtides iuſtus in inferis 14-20.
Ariſtippus 43=20
Ariſtoteles 43,16:18
Aruſpex 15,49:34,58
Aſclepiadotus 26=9
Aſiæ ps ſummerſa 38-47
Aſini Caput 17-41,50
Aſſyrij 29-57
Aſtartis Deus ſynā 27,53
Aſtrologi 34,58
Atlanticū mare 38-48
Attica meretrix 47-13
Atys 17-13
Augures 34=58
Auguſtus Imp. 33,34
Aurelius M. 7-1 28,35
Aureus ānulus unus pro nubus 7=44

Babylonij 29-55
Bacchanalia 35-40
Bacchus Deus receptus 8-17.
Bellona 11-7
Bella 29-9,26
Beroſus 20=47

Brachmanæ 40-29

C

Cæſarũ cultus 30-59
Caius de Caio 44-50
Capitoliũ 8=2:15=34
Capitolij extructio 29-18-55.
Captiuitatis notæ 15=39
Caput aſini 17-41
Carthaginis conditrix 47-3.
Caſſij 34-39
Caſſius Seuerus 11=39
Catilina 10-59
Catone Dei nulli grauiores 14-24
Catonis uxor 37-48
Cenſa 15-38
Cereres 15-55
Ceres farrea 18-11
CHRISTVS 21-44. 22=7.
CHRISTO, & Deo carnem 3-3
Chriſtianus 3-59:5-51
Chriſtiãi 2=19:27=2:35 54:36-55:39-1.
Chriſtianorum æquanimitas 43-10
Chriſtianorũ cœnæ 38-5,15.
Chriſtianis cõia oĩa præter uxores 37-42
Chriſtianorũ crimina 8-27: 12-3: 37=35:38-40:80-25.
Chriſtiani cũ deſinunt haberi 43-25
Chriſtianorũ Deus 42=51
Chriſtianorum diſciplina 41-35,43.
Chriſtianorum diſcipuli 47-45.
Chriſtiani facti 10-50: 4-48:29=39:47:41.
Chriſtianorũ fides 43,23
Chriſtiani fratres 37,29
Chriſtianis innocentes 41 27:34.
Chriſtianorum, & Iudæorum diſcrepantia 21, 40:22,51.
Chriſtiãorũ modeſtia 43,8
Chriſtiãi nois origo 6,42
Chriſtianorũ præſumptiones 46,12
Chriſtianorũ preces 31, 43:32,1:10:35.
Chriſtianorum probitas 43,5.

Chriſtiani ſarmentitij, & ſemiſsij 46-53
Chriſtianorũ ſanguis ipſorum ſemẽ 47-42
Chriſtiãorum ſimplicitas 43,15.
Chriſtianorum ſterilitas 41-10,15.
Chriſtianorum ſupplicia 1-22: 32-19: 46-27, 57:47-35.
Chriſtianorum triumphi 30,40.
Chriſtianorũ ueritas 42-45.
Cleanthes 22-24
Coci 5-12
Cœleſtis, Deus *Africæ* 27 54.
Cœlum & terra mater, et pater 12-54
Coluber ex muliere 44,45
Cos. Piſo, et Gabinius 8-3
Corinthiũ mare 38-48
Cornelius Nepos 11-39
Cornelius Tacitus 17-53
Corybantia æra 28-44
Cos 38-46
Craſſus copioſus in inferis 14-12.
Craſſo Dij *nulli copioſiores* 14-30.
Creta 28-43
Crœſus 25-18:42,48
Cruſtumunenſium Deus 27,57.
Curis Deus *Faliſcorum* 28,2.
Cybele 28,2
Cybeles amor 17,1
Cyclopes 8,44
Cyricus Rom. Var. 16,45
Cynocephalus Harpocratis 8,1

D

Dæmones, & dæmonia 32,58.
Dæmonia excuſſa 41,16
Damnati, à Deo *abſoluti* 47,54.
Danaë 22,14
Daunus 20,29
Deluentinus Cruſtumunenſium 27,59
Delus 38,45
Demetrius Phalereus 19, 54:20,50,
Democr. excæcatus 43,1
Demoſthenes eloquens in inferis 14,21
Denatius 26,9
Deus *alburnus* M. *Aemi-*

Dij 6,38.
Dea Ancharia Aeſculanorum 27,60
Deus aſini caput 17,41
Deus Aſtartis Syr. 27,53
Deus ex atomis 43,56
Dij capite canino, & leonino, & de capro, & ariete cornuti, à lumbis hirci, à cruribus ſerpentes, à planta, uel tergo alites. 18,39.
Deus Chriſtianorũ 18,23 18,47:27,19.
Deus Curis Faliſc. 28,2
Deus Cynædus 15,58
Deus Deluentinus Cruſtumnenſium 27,59
Deus Diaſares 27,54
Dij domeſt. et lares 15,27
Deus ex igne 43,57
Deus Imp. 31,43:33,17
Dij Imp. mortui 15,50
Deorũ icómoda 16,18
Deus incorpalis 43,54
Dijs iratus Cæſar 31,22
Dei iudicium 45,6
Dij mauritaniæ reguli 27 55.
Dij mendicantes 40,56
Dij multi noui, ueteres, ſerui, barbari, Græci, Romani, peregrini, captiui, adoptiui, proprij, cómũes, maſculini, fœminæ, ruſtici, urbani, nautici, militares. 12,25.
Deus extra mũdũ 43,60
Deus intra mũdum 44,1
Deũ non eſſe, niſi hó uoluerit 6,36,41:15,21
Dea Nortia Sutrinorum 28,1.
Dea Nurſia Volſiniẽſium 27,60.
Deus ociosus 43,59
Deorum origo 18,15
Dei ueri publicatio 18,32
Dei res nulla precio conſtat 37,13
Dij pub. uectigales 15,33
Deus ante Saturnũ 11,35
Dei Simonis magi ſtatua, & inſcriptio 15,56
Dii i theatris 16,55:17,9
Deus Tibil Noria 27,54
Deus tietur, ñ procos. 42,5
Dii Troianorũ, et Achiuorum 16,17
Dea Valentia Otriculanorum 28,1

Deus Varidianus Narnienſium 27-59
Dei unius impiũ 27-32
Deus unicuiq; prouinciæ ſuus 27-32
Dianæ 15-55
Diana flagellata 16-57
Diaſares Arabiæ 27=54
Diogenes 42-58
Diomedes 16-20
Dionyſius 43-19:47-17
Dominus Auguſtus 33-34
Dominus Dei cognomen 33-35.
Domitianus Nero 6-53
Elementa 21-13
Eleuſinia 8-52
Elyſij campi 44-35
Epicurus 41=54:43-56
Epicurei 5-9:36=47

F

Faliſcorũ Deus 28-1
Fama 9=3,15
Familiæ patris,nõ domini 33-42.
Fœdera Rom.cum Iudæis 30-30.
Fratres 36-29.33

G

Gabinius 8-3
Galilæa 33=40
Galli 10-33
Gehenna 44-29
Gemora 39-1
Græci 29=21
Grammatici 5-12

H

Hadrianus 7-15
Harpocrates 8-1
Hebræi 19-60
Heracletus 43-57
Hercules ardens 17=14
Herculis decima 16=12: 38=1.
Hercules famelici tres 16-58.
Hermias 43-10
Hieronymus phœnix Tyri rex 20-48
Hieropolis 38=45
Hieruſalẽ capta 17-55
Hippias 43=21
Hippona 18=4
Homo ex mulo 44-44
Hoſtilij 16=54
Hũana hoſtia 10=20,36

I

Ianus uel Ianus 12-45: 30-53.
Idæũ antrum 28-44

IESV diſcipulorũ mortes 23-50
IESV miracula 23-5
IESV mors 23-17
IESV ortus, & aduentus 22-30,41,53.
IESV reſurrectio 23-30
Ignis arcanus, & publicus 43-3
Igni cœleſti tacti 46-8
Ignis iugis pœnæ æternæ 45-60.
Inachi ætas 20-27
Indorum gyranoſophyſtæ 40-29
Interitus, & reformatio 45-27:30-58.
Inuentum 13-41
Ioſephus Iudæus 20-51
Iſis ne colatur 7-60
Italia 38-50
Italia Saturnia 2-47
Iuba Rex 20-50
Iudæi 21-48:43-48
Iudæorũ Dei cultus 24-15.
Iudæi prius Hebræi 19-60.
Iudææ prouinciæ philoſophus 20-8
Iudææ regnũ 29-59
Iudaicæ religioni propinqui Chriſtiani 17-52
Iudæorũ Veſpaſianus debellator 7-7
Iudicium Dei 19-35
Iunones 15-55
Iuno Curis 28-3
Iupiter 13-5
Ioue Cæſar magis obſeruatur 30-60
Iouis comitatus 27-33
Iouis Cretæ 28-43
Iouis epulum 15-58
Iouem fulmina timere 13-34.
Iouis lachrymæ 16-22
Iouis cuiusdam ſacra Romæ 10-36
Iouis teſtamentum 16-57
Ioues trecenti 16-46
Iuramenta Romanorum 18-18:31-6.
Iuramẽta Socratis, 16-38

L

Laberius 44-44
Lacedæmonij 7-39
Laconũ flagella 47-20
Lais 15-55
Laomedon 16-29

Larentia ſcortum 15-53; 28=26,58.
Lares Dij 15-27
Lentuli 16-54
Lex de ambitione 7-26
Lex de argento poſſidendo 7-29
Leges 3-49
Lex ne ſint Chriſtiani 5=43,50.
Leges Chriſtianorum 32=33:35-26,33.
Leges de creditoribus 6,6
Leges Lycurgi 5-56,& eæ emendatæ 43-11
Leges Rom de diuina mutatæ 41-48
Lex de natalibus 7-33
Leges Papiæ 6-2
Leges Romanorũ de Dijs 6-36.
Leges Romanorũ repurgandæ 6-10
Lex ſumptuaria 7-27
Lex ſuſpecta, et improba 6=25.
Lex de theatris 7-31
Liber pater ne colatur 7=58.
Liberalia 4-45
Libri Iudæorum 19-56
Lucania 38=49
Lucus 4-37
Lucullus 13=44
Luna maſculus 16=56
Luperci 29-56

M

Macedones 11-35
Magi 25-37:34-59
Manethon 20-47
Marcomani 35-52
Mercurius Imp 28-39
MARIA Virgo 22-43
Martis uincula 16-21
Mauri 35,51
Mauritaniæ Deus 27-55
Megarenſes 37=56
Medi 29-56
Medicamentum morbi communalis 11=5
Media 5=11
Melampus 24-26
Menãder Epheſus 20-49
Mercurius 10-33:67=16
Metus pœnæ, & ſpes refrigerij 46-18
Minos 26=49
Miracula Dæmonũ 25-
Miracula IESV 23-5
Mõtes ardentes 46-10

Mortis genera 10=47
Mortes ſæuæ 47-1
Mortes mulierum propter uini potum 7-48
Mortuo potior uiuus 3-12.
Mos beſtianorum Liberalibus 40-45
Mos Gallorum in ſacris Mercurij 10=33
Mos ĩ initiationibus 10-3
Mos Perſarum, ut filij cũ matribus 11-34
Mos Romanorũ de exponendis filijs 11-39
Mos Scytharum de cadaneribus 10=60
Moyſis ætas 20-7,28
Moyſes 24,15
Mundus 13=25:44-3
Mutinus Deus 28-25
Muſæus 24-16
Mutius Scæuola 46=60

N

Narnienſiũ Deus 57-59
Neptunus 11=29
Nero 6-49:23-52
Nigri 34-40
Nilus 38=40
Noria Deus 27-54
Nortia Sutrinorum Dea 28-1.
Nudipedalia 39-37
Numa Pompilius 24=19 29=15.
Numus Saturni imagine 11-49.
Nurſia Dea Volſinienſiũ 27-70.

O

Obba 15-58
Oedipus 11=36
Oenotria Italia 12-48
Ononychitis 18=36
Oracula 25=18
Orientem ſpectare adorãtes Chriſtianos 18-27
Orpheus 24=16
Otriculanorũ Dea 28=1

P

Palæſtina 6-44:38=59
Pallas Attica 18=11
Paradiſus 44-42
Paridis iudicium 17-15
Parthenij 34-43
Parthi 35-52
Peccatorum uenia 47-52
Penulæ inuentæ 7-37

Perſæ 11-34
Peſſinus 17-14
Phaëton 16-60
Philoſophia eiecta 43-41
Philoſophus, item Chriſtianus non credi 44-25
Philoſophorũ, & Chriſtianorũ conſenſus, & diſcrepantia 42-18:43-27
Philoſophorum dæmonia 42-33.
Philoſophorum impunitas 42-21.
Philoſophia quid præſtet 47-17.
Philoſophis ſtatuæ, & ſalaria 42-28
Philoſoph. ueritas 42-33
Philoſophi uetus inſtrumẽtum euertunt 44-7
Philoſophorũ uitia 43.
Phryne ſcortum 15-54: 42-57.
Piſiſtratus 19-52
Pius imperator 7-18
Plato 42-52:43-19
Platoni 59:43-54,58
Plinius ſecundus 2-56
Pœna eadem eiusdem noxæ. 2-30
Poëtis, item Chriſtianis nõ credi 44-25
Poëtæ deorum dedecoratores 15-26
Pollinctor 15-58
Polycrates felix in inferis 14-22.
Pompeius 17-53
Pompeij 39-6
Pompeio dij nulli ſublimiores 14-26
Ponti ceraſa 13-34
Pontifices 29-56
Pontius Pilatus 23-15
Pontius Pilatus Chriſtianus 23-45
Prædicãtes prophetæ 19-46,58.
Prienenſes 43-9
Priami clades 20-25
Primi Lacedæmonij inuenere pernulas 7-39
Primus Lucullus ceraſa promulgauit 13-44
Primus Nero in Chriſtianos 6-49
Proculus 23-45
Prometheus 19-29
Prophetarũ ætas 20-33
Prophetarũ de fonte poë-

tæ, ſophiſtæ, & philoſophi hauſerunt 43-38: 44-36.
Prophetarum libri 20-24
Ptolemæus Mendeſius 20-49.
Ptolemeus Philadelphus 19-50.
Pyndarus lyricus 16-30
Pyrrhus 25-18
Pyriphlegeton 44-31
Pythagoras 57-56:44-44.

Q

Quæſtor 15-36
Quindecemuiri 29-56

R

Regulus 47-4
Reguli ſui, Mauritanæ Dij 27-54.
Religio Romanorum 28-17,33.
Rhadamanthus 26-49
Rhodos 38-45
Roma 10-35
Roma condita 20-28
Roma Troiani ſanguinis memoria 28-30
Romani, ideſt nó Chriſtiani 34-44
Romani Dij 28-23
Romulus 23-44

S

Sacrificia Apaturia Dionyſij 38-2
Sacrificia Aquilitia Iouis 39-37.
Sacrificia Bellonæ 11-11
Salij 11-29,57
Samothracia 8-51
Sarpedon 16-24
Sathanas 24-37
Saturnia ciuitas 11-47
Saturnia Italia 11-47
Saturnius mons 11-45
Saturnus 11-35
Saturnus ærarij præſes 11-50.
Saturni dies 18-30
Saturni ſacra 10.
Scipiōe Dij nulli iuſtiores neq; militatiores 14-24
Seius C. 43-7
Semina 45-30
Semen Chriſtianorũ, ſanguis ipſorum 47-41
Senatus de Dijs iudicium 5-21:6-7.
Seneca 15-3
Senones 39-10

Septuaginta duo interpretes 20-6.
Serapeum 20-11
Serapis Deus ne colatur 7=60.
Seuerus 6-4
Sicilia 38=50
Sigerij 34-43
Silicernium 15-47
Simpulum 15-48
Simulachra 14=40
Simulachra fortiũ 47=27
Simulachra ante Numam nulla 29-16
Simulachrũ Simonis magi 15-56,28.
Simulach. ſocratis 16-42
Simulachra Tuſcorũ, aut Græcorum 29=21
Simulatio cultus Deorum 30-14.
Sirenæ 8-45
Socordius 26=8
Socrates 42=55
Socratis dæmoniũ 24=34
Socrates ſapiens in inferis 14=20: 42-36.
Socratis uxor 37-37
Sodoma 38-39
Sol 22-33
Sol Deus Chriſt. 18=23
Solis luctus 16=60
Solis ſacerdotibus ingreſſus 18=1
Somnia 25=41
Spartiatæ 43-42
Speuſippus 42-59
Spiritus 25-6
Spiritus praui 24=40: 58
Sterulius 28-25
Stoici 43=54
Sylla Dij nulli felic. 14-25.
Syria 6=44.
Syriæ deus 27=53
Syria Pilati prouincia 23-15.
Syrmium 28-35
Tartarus 13-60
Taurica fabulæ 10=34
Tellus 11-40: 20=51
Themiſtocles militaris in inferis 14-21
Templa ante Numã nulla 29=16.
Templi pro ingreſſu merces 15=42
Tempora 45-29
Temporum fides 20-17
Tẽporũ officia 21=13
Terra, & cœlum pater, et mater 11=52
Terræ filij 12,59

Tertullianus de ſe 19,39
Thales phyſicorũ princeps 42,48.
Thebani 43,41
Thurij 43,9
Tiberis 38,40
Tiberius erga Chriſtianos 6,45.
Tib. proconſulatus 10,21
Traianus 2,60:7,14
Tributaria 15,37
Triumphãti uerba 33,25
Troianum bellum 20,18
Trophonius 24,16
Tullio Dei nulli eloquentiores 14,26
Tuſci 29,21
Valẽtia Dea Otriculanorum 28,1
Vendere adulterũ 8,47
Veneris uulnus 16,18
Veridianus Deus Narnẽſium 27,59
Veritatis odium 42,42
Verus imperator 7,18
Veſpaſianus 7,17
Veſtales uirgines 29-58
Vinum interdictum mulieribus 7,46
Volſiniẽſium Nurſia 27,60.
Vulſinij 39,35
Vxores 37,43:48
Zeno 22,21
Zeno Eleates 47,16
Zona ignea 44,34

FINIS.

aa bb a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z.
A B C D E F G H I K L M N O P Q
R S T V * X Y Z. AA BB CC DD EE
FF GG HH.

Omnes ſunt quaterniones, præter bb V * duerniones, & DD ſeſterniones.

VENETIIS, IN AEDIBVS HAEREDVM ALDI, ET ANDREAE SOCERI, MENSE MARTIO, M. D. XXXV.

AL DVS.

M. D. XXXV.

Ioannes Baptiſta Egnatius Venetus Gaſpari Contareno patricio Veneto, & philoſopho præcipuo S. P. D.

APologeticos, ideſt defenſorios libellos & ante Tertullianum quidam, & poſt illũ cum græce, tum latine ſcripſere non pauci. in his duo præcipuum nomen aſſecuti, Iuſtinus, & Ariſtides. ille martyrio, hic philoſophiæ ſtudio celebris. Iuſtinus uero, cum etiam Græciæ ipſi ignotus ad hanc diem latuiſſet, Ioannis Franciſci Mirandulani Principis non minus docti, quàm eloquentis induſtria latinus factus, ubiq; non ſine admiratione legitur. Tanta in illo uis eſt, tantaq; theologiæ Chriſtianæ cognitio deprehenditur, ut Nazianzenos, & Auguſtinos noſtros haudquaq̃, cum illum legis, deſyderes. Vtrunque tamen Septimius & acumine, & eruditione facile uincit. ut non immerito magiſtrum illum Cyprianus appellaret. cuius quotidiana lectione adeo oblectatus eſt, ut nullam diem ſine eius lectione labi ſibi ſineret. Vtinam uero quàm florens ipſe operam pro orthodoxa pietate ad mediã ætatem impenderat, eandem ad extremum præſtitiſſet. Dignus enim uir ille fuit pro ingenij ſublimitate, & multiplici eruditione, qui in Montani dogma iam ſenex nunquam laberetur, inſaniáq; hominis ſectam nunquã adamaſſet. Cæterum ut alia eius opuſcula reprehenſione fortaſſe non careant, hic certe unus liber & Chriſtianum probare, & omnem hominis uitam ab hæreſeos labe uindicare poteſt. Quantus enim contra gentes inſurgit? Quàm conſtans puritatem noſtram tuetur?

Quos ille authores non legit? Quas eorum diſciplinas non attigit? ut uel hic unus liber ad conuincēdam ueterum pertinaciā ſatis eſſe potuerit. Erat uero hic, præter illā ab Afris omnibus uſurpatum in ſcribendo affectationem, lacer totus, & mutilus, ut nulla in eo pars non fœda cicatricibus eſſet. quas ita pertinaci ſtudio pro uirili ſanauimus, ut citra aliam dotem forma ipſa cōmendari prodiens iam poſſit. Nam ſiquis adhuc ſupererat næuus, illum aut ueteri reſtituto colore obduximus, aut in ea corporis parte relictus eſt, ut ipſos pronubos fallere in perpetuum, maritis uero etiā diu placere poſſit. Hoc tibi ſtudium, & induſtriam noſtram nuncupaui Gaſpar doctiſſime: tum ut perpetuum poſteritas monimentū meæ erga te pietatis habeat: tum quòd pro ingenij tui ſublimitate, & philoſophiæ, cæterarūq; artium multiplici cognitione optime omnia dijudicabis: ut poſt calculum abs te latum, nulla ſit amplius timenda mihi prouocatio. Quis enim uel ſacramēto, uel ſponſione, uel ſaltem iuſtis uindicijs contendere nobiſcum auſit, ubi tu de tabella pro Tertulliano iam noſtro ſententiam tuleris? Bene Vale, ac feliciter: &, qui uir Tertullianus fuerit, ex diui Hieronymi de Viris Illuſtribus accipe. poſt quem, quos ipſe Tertulliani libros legerim, qui nunc extant, addendum quoq; curaui.

EX HIERONYMO DE VIRIS ILLVSTRIBVS

TErtullianus præſbyter nunc demum primus poſt Victorem, & Apollonium latinorũ ponitur, prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginienſis, patre Centurione proconſulari. Hic acris, & uehementis ingenij, ſub Seuero Principe, & Antonino Caracalla maxime floruit: multaq; ſcripſit uolumina, quæ, quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quendam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ eſt, ſenem, qui ſe beati Cypriani iã grandis ætatis notarium, cum ipſe admodum eſſet adoleſcens, Romæ uidiſſe diceret, referreq; ſibi ſolitum, nunquam Cyprianum abſq; Tertulliani lectione unam diem præteriſſe, ac ſic crebro dicere. Da magiſtrum. uidelicet Tertullianum ſignificans. Hic, cum uſq; ad mediam ætatem præſbyter eccleſiæ permanſiſſet, inuidia poſtea, et contumelijs clericorũ Romanæ eccleſiæ ad Montani dogmata delapſus, in multis libris nouæ prophetiæ meminit. Specialiter autem aduerſus eccleſiam texuit uolumina. De pudicitia, de perſecutione, de ieiunijs, de monogamia, de extaſi libros ſex, & ſeptimum, quem aduerſum Apollonium compoſuit. ferturq; uixiſſe uſq; ad decrepitam ætatem, & multa, quæ non extant, opuſcula condidiſſe.

Scripſit autem & hos, qui ſequuntur, libros, qui adhuc extant, & quos legi. De carne Chriſti. De carnis reſurrectione. De corona militis ad martyres. De

pœnitentia. De uirginibus uelandis. De habitu mulie-
bri. De cultu fœminarum ad uxorem: ad Scapulam de
pallio. De patientia Dei aduerſus Praxeam. aduerſus
Valētinianos. aduerſus Martionem. aduerſus Iudæos.
aduerſus hæreſes omnes. De perſecutionibus hæretico-
rum aduerſus Hermogenem. De ignorantia in Chri-
ſto. De phantaſmate magicæ, & Dæmonijs.

TABVLA.

De ignorantia. Caput I
Quòd nomen in Chriſtianis damnetur, non crimen. Caput II
Odioſiſſimum ſine cauſa Chriſtianum eſſe nomen. Caput III
De legibus Romanorum, quòd quotidie ueteres abrogantur, & nouæ feruntur. Cap. IIII
Quòd Romani principes Chriſtianum nomen probarint, & qui oderint, & Tiberij decretum de Chriſto adorando. Cap. V
Quantum à pietate, & maiorum ſuorum moribus Romani deſciuerint. Cap. VI
Quòd grauiſſimis accuſati ſceleribus Chriſtiani nunquam tamen conuicti ſint. Cap. VII
Non eſſe credendum famæ. Cap. VIII
Quòd quæ de infanticidijs obijciuntur nobis, falſa omnino ſint, & quòd ſacra humano ſanguine ipſi potius polluant. Cap. IX

Deos, quos colunt, non eſſe Deos Cap. X
Quomodo ueterum dij planè mortales fuere, et quare, cum homines eſſent, facti ſint ab hominibus dii. Caput XI
Quàm uana Deorum ſimulachra. Cap. XII
De laribus. Cap. XIII
De ſacrificandi ritu, & q̃d poëtæ de dijs fabulati ſint. Caput XIIII
Quàm ſint fœda quæ in theatris, ac ſcena de dijs repræſentantur. Cap. XV
De capite aſinino, & cæteris inſignibus, quorum cultura Chriſtianis obijciebatur. Cap. XVI
Quòd unus ſit Deus, et uerus multis argumentis probari poſſe. Cap. XVII
Quòd Ptolemæi Philadelphi opera ſacræ literæ in græcam linguam ſint tralatæ. Cap. XVIII
Quanta ſit ſacræ ſcripturæ antiquitas, & de Moſis, cæterorumq́; prophetarum ætate. Cap. XIX
Quòd & uetuſtiſſimis ſcriptoribus, & rerum prædictarum euentu ueritas probetur. Cap. XX
Quid Chriſtiani differant ab Hebræis, & quiſnam Chriſtus, quomodó ue paſſus. Cap. XXI
De Chriſto, & dæmonibus, eorumq́; uiribus, & actionibus. Cap. XXII
De phãtaſmatibus magicæ, et dæmonijs. Ca. XXIII
De religione Romanorum. Cap. XXIIII
De regno Deorum. Cap. XXV
De regno Dei. Cap. XXVI
De ſpiritu dæmoniaco. Cap. XXVII

Quòd plus honoris Imperatoribus ſuis exhibeant, quã deis. Cap. XXVIII
An poſſint prodeſſe idola. Cap. XXIX
Imperatores à Deo eſſe, quorum ſalutem Chriſtiani à Deo uero ſupplices petant, qui eam dare ſolus poteſt. Caput XXX
De oratione pro inimicis Cap. XXXI
Quare etiam pro Imperij Ro. ſalute Chriſtiani orẽt. Caput XXXII
Imperatorẽ hominem eſſe, nõ deum. Cap. XXXIII
Nec Dominum niſi more communi Imperatorem eſſe appellandum. Cap. XXXIIII
De ſolennibus Cæſarum Cap. XXXV
Quod Chriſtiani æque oẽs amant. Cap. XXXVI
Ne malum contra malum. Cap. XXXVII
De cœtu. Ca. XXXVIII
De diſciplina Chriſtianorum. Cap. XXXIX
De aduerſis urbium. Cap. XL.
Quòd Deus ſpernitur, & ſtatuæ adorãtur. Ca. XLI
Contra eos, qui infructuoſos dicebant Chriſtianos. Caput XLII
Qui de Chriſtianis conquerantur. Ca. XLIII
Quantum incommodi Reſp. patiatur ex morte innocentium Chriſtianorum. Cap. XLIIII
De innocentia Chriſtianorum. Cap. XLV

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google